

Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг суралцахуйд
интеграцчилах бодлого, арга хандлага

ДЭЛХИЙ НИЙТИЙН ТҮВШИНД БОЛОН МОНГОЛ УЛС
ДАХЬ ТХ БА ТХБ-ЫН ХӨГЖЛИЙН ЗАМНАЛ, ӨРНӨЛ

ХӨТӨЧ НОМ

Энэхүү гарын авлагыг ШХА-ийн санхүүжилтээр БШУЯ-ны харьяа
Боловсролын хүрээлэнгийн хэрэгжүүлж буй “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол-II”
төслийн хүрээнд боловсруулан хэвлүүлэв.

ДЭЛХИЙ НИЙТИЙН ТҮВШИНД БОЛОН МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТХ БА ТХБ-ЫН ХӨГЖЛИЙН ЗАМНАЛ, ӨРНӨЛ

(Хөтөч ном)

Хоёр дахь хэвлэл

Улаанбаатар хот

2021 он

ННА 74
ДАА 370
Т-441

БАЙГАЛЬ ОРЧИН,
АЯЛАЛ ЖУУЛЧЛАЛЫН ЯАМ

БОЛОВСРОЛ,
ШИНЖЛЭХ УХААНЫ
ЯАМ

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Swiss Agency for Development
and Cooperation SDC
Швейцарын хөгжлийн агентлаг

БОЛОВСРОЛЫН
ХҮРЭЭЛЭН

Энэхүү гарын авлагыг “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол-II” төслийн хүрээнд гүйцэтгэв

Захиалагч: “ТХБ-II төсөл”-ийн түшиц байгууллага - Боловсролын Хүрээлэн

Гүйцэтгэгч: Зөвлөхийн баг Швейцарын Хөгжлийн Агентлагийн санхүүжилтээр хэвлэв.

©2021. Боловсролын хүрээлэн, ТХБ-II төсөл

ISBN: 978-9919-9714-0-3

ӨМНӨХ ҮГ

Дэлхийн улс орнуудын хөгжил, хүн амын өсөлт, техник технологийн хурдацтай дэвшил, уур амьсгал, байгаль орчны өөрчлөлт нь хүн төрөлхтний түүх, ахуй амьдралын хэв маягт олон шинэ сорилтыг бий болгож байна. Дэлхий нийтээрээ байгаль орчны тэнцвэрт байдлыг хадгалахын зэрэгцээ нийгэм, эдийн засгаа тогтвортой хөгжүүлэх, харилцан ашигтайгаар хамтран хөгжих бүхий л боломжийг эрэн хайж, хүн төрөлхтөний хийгээд түүний өлгий болсон Эх Дэлхийнхээ тогтвортой байдлын төлөө ихээхэн хүчин чармайлт гаргасаар ирлээ.

Тухайлбал, Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагаас “Эх Дэлхийгээ хувирган өөрчилъё: Тогтвортой хөгжлийн 2030 хөтөлбөр”-ийг 2015 онд баталж, энэхүү хөтөлбөрт ядуурлыг бууруулах, хүн амын эрүүл, аюулгүй байдлыг хангах, боловсролын хүртээмж ба чанарыг сайжруулах, байгаль орчныг хамгаалах, уур амьсгалын сөрөг нөлөөллийг бууруулах зэрэг чиглэлээр 2030 он хүртэл хэрэгжүүлэх арга хэмжээг ТХ-ийн 17 зорилго, 169 товлосон зорилт болгон дэвшүүлж, хамтран хэрэгжүүлэхийг гишүүн орнууддаа уриалсан билээ.

Хүмүүс илүү сайн сайхан, тогтвортой ирээдүйг цогцлоож, тогтвортой амьдралын гол арга хэрэгсэл буюу замчлагч (driver) нь боловсрол мөн гэдгийг нийтээр хүлээн зөвшөөрч, 2017 онд ЮНЕСКО-оос “Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилтууд” буюу “Education for Sustainable Development Goals: A Learning Objectives” гэсэн баримт бичгийг гаргасан юм. Түүнд дэлхийн хүн бүрийг суралцагч хэмээн үзэж, ТХ-ийн дээрх баримт бичигт буй зорилго, зорилтуудыг хангахад чиглэсэн суралцахуйн зорилтууд, агуулгын сэдвүүд, арга хандлага, арга техникийг тусгайлан тодорхойлсон байна.

Энэхүү удирдамжид улс орнуудын олон жил хэрэгжүүлэхээр зорьж байгаа Бүх нийтийн Тогтвортой хөгжлийн боловсролын үйл хэргийг эрчимжүүлж, боловсролд тогтвортой хөгжлийн зорилго, агуулга, арга зүйг интеграцчилах замаар “Боловсролыг тогтвортой хөгжлийн төлөө хувирган өөрчлөх” гэсэн дэлхий нийтийн шинэ санаачилгыг бодит үйл хэрэг болгох арга замыг тодруулж өгсөн юм.

Түүнчлэн 2020 онд дэлхий нийтийг хамарсан COVID-19 цар тахал нь зөвхөн эрүүл мэндийн хямрал төдий биш юм. Энэ бол хүмүүн төрөлхтний амьдралын бүхий л талыг хамарсан гүн гүнзгий хямрал бөгөөд тухайн нэг улс орны төдийгүй, дэлхий нийтийн байгаль,

нийгэм, эдийн засгийн бүхий л хүрээний засаглал тэр тусмаа дэлхийн хүн бүрт өдөр тутмын ажиллаж, аж төрөх арга ухаан, зан үйлээ эргэн харж өөрчлөхийг тод томруун мэдрүүлсэн үйл явдал болж байна. Товчоор хэлбэл, COVID-19 цар тахлын энэ сорилт нь нэг талаас, эх дэлхий болон хүн төрөлхтөний оршихуй нь ямар нарийн нийлмэл, ил далд харилцан хамааралтай, эмзэг хэврэг байдгийг нөгөө талаас, хэрвээ энэхүү олон талт, чанадын харилцан хамаарлыг алдагдуулбал ямар гай зовлон, сорилтууд тулгарч болохыг, түүнийг даван туулахад хэр зэрэг бэлтгэлтэй байгааг улс орон, хүн бүрт мэдрүүллээ.

Монгол Улс, Монголын боловсролын салбар нь ТХ, ТХБ-ын түүхэн хөгжлийн үе шат бүрд Дэлхий нийтийн шинэ санаачлага, үйл хэргийг ажиглаж, тэдгээрийг хэрэгжүүлэхийн төлөө чармайж ирсэн. Тухайлбал, УИХ-аас 2015 онд “Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”, 2020 онд энэ үзэл баримтлалыг өргөтгөн “Алсын хараа 2050: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого” түүнчлэн 2015 онд БСШУ-ны Сайдын А/458 дугаар тушаалаар “Ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалт, үйл ажиллагаанд тогтвортой хөгжлийн боловсролын үзэл санааг тусган хэрэгжүүлэх үндсэн чиглэл, шаардлага”, 2020 онд БСШУ-ны Сайдын А/96 дугаар тушаалаар “Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө: 2021-2030” зэрэг бодлогын баримт бичгүүдийг тус тус батлан хэрэгжүүлж байгааг дурьдаж болно. Түүнчлэн 2000-аад оноос хойш ТХ, ТХБ-ын үзэл санаа, агуулга, арга зүйг бага дунд боловсролын стандартууд, сургалтын үүдэсний болон цөм хөтөлбөрүүд, сурах бичгүүдэд зохих түвшинд тусгасаар ирсэн бөгөөд энэ хугацаанд олон тооны судалгааны тайлан, эрдэм шинжилгээний бүтээл, гарын авлагууд боловсрогдож, суралцагч, багш нарын гарт хүрсэн билээ. Өргөн утгаар нь, бид олон жил ТХ, ТХЗ, ТХБ, тогтвортой байдлын талаар хангалттай уншиж, бичиж, ярьж ирсэн.

Гэвч дорвитой өөрчлөлт, хангалттай үр дүнд хараахан хүрч чадаагүй байна. Тэр тусмаа Монголын бүх насны нийт суралцагчид өөрсдийн ажил хөдөлмөрөө эрхлэх арга ухаан, харилцаа хандлага, өдөр тутмын зан үйлээ ТХ-ийн төлөө тодруулбал, ТХ-ийн бүх 17 зорилгын хэрэгжилтэд бодитой ахиц дэвшил гаргахуйц түвшинд хувирган өөрчлөх үйл явц жигд бус, харьцангуй удаашралтай явагдаж байна.

Швейцарын хөгжлийн агентлагийн шууд дэмжлэгтэй “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол I” төслийн хүрээнд “Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах арга зүй” гэсэн урт нэртэй, хэрэглэгчдийн дунд “том, зузаан ногоон ном” гэж яригддаг 4 бүлэг, 21 дэд бүлэг бүхий анхны ном нь доктор, профессор Н.Нэргүй, доктор Ч.Нямгэрэл, магистр Э.Шинэцэцэг нарын бүрэлдэхүүнтэй Зөвлөх багийн удирдлагын дор БМДИ-ийн арга зүйчид болон бусад мэргэжлийн байгууллагын төлөөлөл бүхий өргөн бүрэлдэхүүнтэй 7 дэд баг бүтэн жилийн туршид хамтран ажиллаж 2018 онд бүтээсэн билээ.

Уг номын эрэлт нэмэгдэж, хүртээмжийг өсгөх шаардлагатай байгааг харгалзан “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол-II” төслийн хүрээнд төслийн түшиц байгууллага болох Боловсролын хүрээлэнгийн манлайлал дор анхны “зузаан” номын I, II, III бүлгийг тусад нь 1 ном (хөтөч), IV бүлгийг бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын 3 түвшнээр бүлэглэн зохиомжилж 3 гарын авлага бүхий нийт **4 номоос бүрдсэн** багц болгон дахин хэвлүүлж, уншигч Танд өргөн барьж байна.

Энэхүү хоёр дахь хэвлэлийг бүтээхдээ анхны номын зөвлөх багийг Т.Өнөрцэцэг, Ш.Пүрэвсүрэн нараар өргөтгөж ажиллуулсан бөгөөд Д.Бадарч, А.Цанжид, Д.Гомбо, Д.Дагвадорж нарын боловсролын салбарын экспертүүдээр хянуулж тохиолдууллаа.

Зөвлөх баг нь захиалагчийн даалгаврын дагуу анхны хэвлэлийн 1 номыг 4 тусгай ном болгон салгах, мөн анхны хэвлэлээс хойших үеийн шинэ агуулгыг зайлшгүй нэмэх шаардлагын үүднээс номын анхны хэвлэлийн бүтэц, зохиомж болон агуулгын хэмжээ ба тавилд дараах өөрчлөлтүүд хийж шинэчилсэн болно. Тухайлбал,

- “Хөтөч” номонд 2015 оноос хойш дэлхий нийтийн түвшинд НҮБ, ЮНЕСКО-оос болон Монгол Улсын төрөөс ТХ, ТХЗ, ТХБ-ын чиглэлээр боловсруулан баталгаажуулсан хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, үйлийн хүрээний цөм агуулгыг шинээр нэмж орууллаа. Энэ нэмэлтийг хийхдээ анхны хэвлэлийн 2.2.3 дэд бүлгийн “Дэлхий нийтийн түвшин дэх ТХБ-ын хөгжлийн стратегийн замнал өрнөл” хэсгийн агуулгыг “ТХБ: 1972-2014”, “ТХБ: 2015-2019”, ТХБ: 2020 (ТХБ-2030)” гэсэн 3 дэд хэсэгтэй, харин 2.3.1 дэд бүлгийн “ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн бодлого, стратегийн замнал, өрнөл” хэсгийн агуулгыг “ТХ ба ТХБ: 1996-2015”, “ТХ ба ТХБ-той холбоотой томоохон судалгааны тойм”, “ТХ ба ТХБ: 2016 оноос хойш” гэсэн 3 дэд хэсэгтэй болгон тус тус өөрчилсөн
- Анхны хэвлэлийн номын III дугаар бүлгийг “Хөтөч” номонд оруулахдаа 3.1 ба 3.5 дэд бүлэгт олон улсад болон Монгол улсад суралцахуйн цогц чадамжийн чиглэлээр хийгдсэн зарим судалгааны үр дүнг тодорхой хэмжээнд тоймлож, цаашид энэ чиглэлийн судалгааг гүнзгийрүүлэх хэрэгцээг хөндсөн агуулгыг нэмсэн бөгөөд 3.2-3.4 дэд бүлгийн орчуулгын агуулгыг хянан сайжруулж, ЮНЕСКО-оос 2020 онд гаргасан “ТХБ-2030: Замын зураглал”-д тодорхойлсон ТХ-ийн бүх 17 зорилгод ТХБ-ын оруулах хувь нэмрийг суралцахуйн зорилт бүрийн өмнө шинээр нэмж оруулсан юм.
- Анхны номын IV дүгээр бүлгийн 7 дэд бүлгийг боловсролын түвшнээр 3 хуваахдаа анхны хэвлэлд а) бага боловсролын бүх судлагдахуун, б) суурь, болон бүрэн дунд боловсролд нэвт авч үзсэн судлагдахууны агуулгын 5 чиглэл, в) боловсролын бүх түвшинд нэвт авч үзсэн хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа гэсэн 7 багцлалыг ч эдгээр дэд бүлэг бүрийн удиртгал хэсэг болох “... судлагдахууны интеграц” гэсэн хэсгийг ч хоёр дахь хэвлэлд хэвээр нь хадгалж, хоёр дахь хэвлэлийн 3 гарын авлага тус

бүрт анхны хэвлэлд байсан хэвээр нь оруулсан. Ингэхийн учир нь *нэгдүгээрт*, цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилсан байдлыг судлагдахууны агуулгын чиглэл бүрээр шинжилж, үр дүнг боловсруулахдаа боловсролын түвшин хооронд илэрч буй ялгаатай, эсвэл төсөөтэй илэрцүүдийг харьцуулж тодорхойлсныг “суурь боловсролын”, “бүрэн дунд боловсролын” гэх мэтээр ялгах нь ач холбогдолгүй, *хоёрдугаарт*, зохиогчийн эрхийн талаас авч үзвэл, 50 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй 7 дэд баг тус бүрийн төлөөлөлгүйгээр агуулгын болон үр дүнгийн боловсруулалтын өөрчлөлт хийх нь зохисгүй бөгөөд боломжгүй байсан тул сайжруулалтыг зөвхөн хэл найруулга талаас нь хянан тохиолдуулсан болно. Харин анхны номын 3 дугаар бүлгийн 3.2-3.4 дэд бүлгийн агуулгыг бүх 3 гарын авлагад Хавсралт болгон нэмж оруулсан. Ингэх нь багш тухайн гарын авлагаа ширээний ном болгож, өдөр тутмын хичээл, үйл ажиллагаандаа ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилтууд, сэдэв, арга техникүүдийг боломжоороо тусгаад явахад ач холбогдолтой юм. Мөн тухайн гарын авлагыг хэрэглэхдээ түүнийг багц номын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг гэсэн утгаар хандаж, хүртээмжээ нэмэгдүүлэхийн тулд боломжийнхоо хэрээр хоорондоо дамжуулж хэрэглэх нь илүү тустай биз ээ.

Танд өргөн барьж буй бидний хамтын бүтээл болох Хөтөч ном болон 3 гарын авлагаас бүрдэх энэхүү **багц номонд** бид юуны өмнө 1972 оноос хойших дэлхий нийтийн түвшин дэх ТХ ба ТХБ-ын түүхэн замнал, үйл явцын өрнөл, тэдгээрийн зорилго, агуулга, арга хандлагын интеграцыг НҮБ-ын тулгуур баримт бичгүүдэд үндэслэн тоймлож бүхэлд нь харах, улмаар түүний Монгол Улс дахь тусгалыг “тольдох” боломжийг уншигчдад олгож байгаа юм. Энэ боломж бүрдсэнээр бид тогтвортой байдлын асуудалд хандахдаа тухайн цаг үе, үйл явдлаар хязгаарлахгүй, өмнөх туршлага, сургамждаа тулгуурлан үйл явцын динамик тасралтгүй шинжийг хадгалан бүхэл бүтэн, дотоод саланги чанарынх нь нэгдлийг голлон барьж, алсын хараатайгаар сэтгэн бодож, үйлдэн гүйцэтгэх нь илүү үр өгөөжтэй болохын чухлыг ойлгуулахыг хичээсэн болно.

Түүнчлэн ТХ, ТХБ-ын үзэл баримтлалын агуулгыг тодруулж, 2030 он хүртэл дэвшүүлсэн 17 зорилго тус бүрээр ТХЗ-д хүрэх суралцахуйн зорилтууд, гол сэдвүүд, арга хандлагууд ба арга техникүүд нь ЕБС-д хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа сургалтын хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамж, сурах бичгүүдэд хэрхэн тусгагдсан байдлыг үнэлсэн судалгааны үр дүнд үндэслэн эдгээр зорилго, агуулга, арга техникийг анги бүрээр судлагдахуун бүрийн хичээлүүд болон сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаандаа хэрхэн интеграцчилах өргөн боломжууд байгааг багш нарт харуулж, нэгж хичээлүүдийн жишээнүүдтэй танилцах бололцоо олгохыг зорилоо.

Энэхүү багц ном нь уншигчийн ТХ, ТХБ, ТХЗ-ын талаарх ойлголтыг тодорхой хэмжээнд цэгцэлсэн, багш, ажилтнуудад эдгээр асуудлаар олон талт судалгаа явуулах өргөн талбар байгааг харуулсан, судалгааны баялаг материалыг ашиглан, сургалтын

хөтөлбөр дэх ТХБ-ын зохистой агуулгыг сонгож, суралцахуйн дэвшилтэт арга хандлага, арга техникүүд (transformative learning or transformational teaching)-ийг багш, сурагчид хамтран хэрэгжүүлэх олон боломжийг санал болгосон, сургууль, анги танхимын түвшинд хичээл ба сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны интеграцийг дэмжсэн, сурагчийн ба багшийн хэн хэнийх нь хөгжилд бодит хувь нэмэр оруулахуйц шинэлэг бүтээл болсон гэдэгт итгэж байна.

Энэ талаас нь авч үзвэл багц номыг бүтээсэн арга зүй, арга хэрэгсэл нь Монгол улсдаа төдийгүй олон улсад ч туршлага болгон авч хэрэгжүүлж болох бүх шатны боловсролын бодлогын болон сургалтын баримт бичгүүдийн шинжилгээ, үнэлгээнд ашиглаж болохуйц инноваци болох боломжтой гэдэгт найдаж байна.

Багц номыг боловсруулахад ТХ, ТХБ-ын төлөө манлайлан ажиллаж, өөрсдийн эрдэм мэдлэг, сэтгэл зүтгэлээ шингээн оролцсон үндэсний зөвлөхүүд, экспертүүд, түүний анхны хэвлэлийн менежмент багийн ахлагч болон зохицуулагчаар ажилласан БМДИ-ийн захирал асан А.Туяа, орлогч захирал асан О.Оюунтунгалаг, мөн цөм хөтөлбөрт ТХ-ийн зорилгын төлөөх боловсролын тусгагдсан байдлын судалгаа хийж, загвар хичээлүүд боловсруулсан тус байгууллагын арга зүйчид ба бусад мэргэжлийн байгууллагыг төлөөлөн ажилласан ажилтнуудад талархал илэрхийлье.

Тэрбээр анхны болон хоёр дахь энэхүү багц номыг бүтээх, хэвлэх зардлыг санхүүжүүлж, түншлэн ажилласан Швейцарын хөгжлийн агентлагийн нөхөрсөг хамт олон, “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол I ба II” төслийн багийнхан, Төслүүдийн Удирдах Зөвлөлийн гишүүдэд чин сэтгэлийн талархал дэвшүүлэхийн ялдамд Та бүхний ажил хөдөлмөрт өндөр амжилт хүсэж, бидний хамтын ажиллагаа, түншлэл улам бэхжин хөгжихийн ерөөлийг өргөн дэвшүүлье.

Багш Танд хандан “Та бол хүн төрөлхтний, Монгол Улсын ТХЗ-ыг амжилтад хүргэх түлхүүрийг атгагч, бүх суралцагчдыг ТХБ-той болоход нь туслан замчлагч” гэдгээ ямагт ухамсарлаж, түүхэн цаг үеийнхээ хэнтэй ч хуваалцахгүй мэргэжлийн үүрэг хариуцлагаа нэр төртэй биелүүлэхийг уриалж байна.

Энэхүү багц номтой танилцсан бүх түвшний бодлого боловсруулагчид, шийдвэр гаргагчид, гадаад, дотоодын түншлэгч байгууллагууд, орон нутгийн олон нийт, эцэг эх, иргэдэд хандан ТХБ-ын төлөө боловсрол ба суралцахуй, түүний хэрэгжих орчныг хувирган өөрчлөх талаар сургууль, багш нарын гаргаж буй бүхий л санаачилга, хүчин чармалтыг тал бүрээр дэмжих ажиллахыг хүсэж байна.

Номын цагаан буян дэлгэрэх болтугай.

Пүрэвийн Лхагвасүрэн

Боловсролын Хүрээлэнгийн захирал, Доктор (Ph.D)

ЗОХИОГЧДЫН БАГ

ЗӨВЛӨХИЙН БАГ	
Багийн ахлагч:	
Нэрэндоогийн Нэргүй ("Тэгш таван ухаан" НҮТББ, PhD.)	ТХ, ТХБ-ын түүхэн хөгжлийг тоймлох арга зүй, номын I, II, III бүлэг
Гишүүд:	
Чойжилсүрэнгийн Нямгэрэл (МУИС, PhD.)	Цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын туссан байдлыг үнэлэх арга зүй (Матриц 1 ба 2), номын I ба III бүлэг.
Эрдэнэбаярын Шинэцэцэг ("Байгаль орчны мэдээлэл сургалтын төв" НҮТББ, Докторант)	Номын 2.1 дэд бүлэг, 2.2.1-2.2.3 дэд хэсгүүд, 3.2-3.4 дэд бүлэг
Тахадын Өнөрцэцэг ("Тэгш таван ухаан" НҮТББ, Магистр.)	Номын 2.3-р дэд бүлэг
МЕНЕЖМЕНТИЙН БАГ	
Пүрэвийн Лхагвасүрэн (БХ, PhD.)	Захиалагч талын ахлагч
Оросоогийн Оюунтунгалаг (ТХБ-II төсөл, Магистр.)	Захиалагч талын зохицуулагч
Лхагвын Уранчимэг (ТХБ-II төсөл, Магистр.)	Захиалагч талын ажилтан
ЭХ БЭЛТГЭЛ, ХЯНАЛТЫН БАГ	
Зохиолын эх бэлтгэл:	
Дэндэвийн Бадарч (Эксперт, PhD, профессор)	Хянан тохиолдуулсан
Тахадын Өнөрцэцэг ("Тэгш таван ухаан" НҮТББ, Магистр.)	Техникийн редактор
Шагдаржавын Пүрэвсүрэн ("Тэгш таван ухаан" НҮТББ)	Хэл найруулгын редактор
Болдын Жамъяндорж ("ВЭП энтертаймент продакшнс" ХХК)	Техник боловсруулалтын туслах
Хэвлэлийн эх бэлтгэл:	
Жамбалдоржийн Халиунцэцэг ("БИТ ПРЕСС" ХХК)	Хэвлэлийн эх бэлтгэгч

АГУУЛГА

Хүснэгтийн жагсаалт.....	11
Зургийн жагсаалт	12
Хавсралтын жагсаалт	14
Товчилсон ба түлхүүр үгийн жагсаалт	15

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ. УДИРТГАЛ 18

1.1. Хэрэгцээ, үндэслэл	18
1.2. Зорилго, зориулалт	20
1.3. Бүтэц, агуулга, хязгаарлалт.....	22
1.4. Арга аргачлал.....	24
1.5. Судалгааны үр дүн	29
1.6. Ерөнхий дүгнэлт, зөвлөмж	37

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ. ДЭЛХИЙ НИЙТИЙН БОЛОН МОНГОЛ УЛСЫН ТХ БА ТХБ-ЫН ХӨГЖЛИЙН СТРАТЕГИУДЫН ИНТЕГРАЦ 43

2.1. “Тогтвортой хөгжил” ба “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол”-ын хам утга.....	43
2.1.1. Тогтвортой хөгжлийн үзэл санааны үүсэл хөгжил, товч агуулга.....	43
2.1.2. Тогтвортой хөгжлийн тодорхойлолт, агуулга.....	47
2.1.3. Тогтвортой хөгжлийн боловсролын үзэл санааны үүсэл хөгжил, товч агуулга	49
2.1.4. Тогтвортой хөгжлийн боловсролын тодорхойлолт, агуулга	54
2.2. Дэлхий нийтийн түвшин дэх тогтвортой хөгжил ба тогтвортой хөгжлийн боловсролын стратегийн замнал, өрнөл, интеграц.....	58
2.2.1. Тогтвортой хөгжлийн стратегийн замнал, өрнөл	58
2.2.2. Тогтвортой хөгжлийн загварын хөгжил, түүний хувилбарууд	66
2.2.3. Тогтвортой хөгжлийн боловсролын стратегийн замнал, өрнөл.....	69
Тогтвортой хөгжлийн боловсрол: 1972-2014.....	71
Тогтвортой хөгжлийн боловсрол: 2015-2019.....	79
Тогтвортой хөгжлийн боловсрол: 2020 (“ТХБ-2030” замын зураглал)	89
2.2.4. ТХ ба ТХБ-ын интеграц, үр дүн (1972-2020).....	116
2.2.5. Дэд бүлгийн дүгнэлт	120
2.3. Монгол улс дахь тогтвортой хөгжил ба тогтвортой хөгжлийн боловсролын стратегийн замнал, өрнөл, интеграц	126
2.3.1. ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн бодлого, стратегийн замнал, өрнөл.....	128
ТХ ба ТХБ: 1993-2016.....	128

ТХ ба ТХБ-той холбоотой томоохон судалгаануудын тойм.....	136
ТХ ба ТХБ: 2016 оноос хойш.....	141
2.3.2. ТХБ-ыг бага, дунд боловсролд интеграцчилсан бодлогын болон онол, арга зүйн шийдлүүд	162
2.3.3. Дэд бүлгийн дүгнэлт, зөвлөмж	170

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ. ЕБС-ИЙН СУГАЛТ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ТХБ-ЫГ ИНТЕГРАЦЧИЛАХ ҮНДСЭН ЧИГЛЭЛ 176

3.1. Цогц чадамж, Тогтвортой байдлын цогц чадамж.....	178
3.1.1. Цогц чадамжийн тухай ерөнхий ойлголт.....	178
3.1.2. Тогтвортой байдлын түлхүүр 8 цогц чадамж	183
3.2. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт	189
3.3. ТХЗБ-ын сэдэв.....	205
3.4. ТХЗБ-ын арга хандлага, арга техник.....	213
3.5. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв, арга зүй, ТБ-ын цогц чадамж болон ЕБС-ийн цөм хөтөлбөр хоорондын хамаарал	221

Ном зүй 225

Хавсралт.....229

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

Хүснэгт 1.3.1. Хөтөч номын агуулгын ерөнхий бүтэц.....	22
Хүснэгт 1.4.1. Боловсруулсан бүтээгдэхүүний төрөл, хэмжээ.....	27
Хүснэгт 1.4.2. Багийн бүтэц, чиг үүрэг.....	28
Хүснэгт 1.5.1. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (Боловсролын түвшин ба ТХЗ-оор)	30
Хүснэгт 1.5.2. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (Боловсролын түвшин ба суралцахуйн зорилтын айгаар).....	31
Хүснэгт 1.5.3. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗ ба судлагдахууны агуулгын чиглэлээр)	31
Хүснэгт 1.5.4. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (Судлагдахууны агуулгын чиглэл ба суралцахуйн зорилтын айгаар).....	32
Хүснэгт 1.5.5. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сургалтын арга (Боловсролын түвшнээр)	33
Хүснэгт 1.5.6. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сургалтын арга (Судлагдахууны агуулгын чиглэл ба боловсролын түвшнээр)	34
Хүснэгт 1.5.7. ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр (Боловсролын түвшнээр)	35
Хүснэгт 1.5.8. ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр (Судлагдахууны агуулгын чиглэл ба боловсролын түвшнээр)	35
Хүснэгт 2.1.1. ТХ-ийн үзэл санааны үүсэл, хөгжил	44
Хүснэгт 2.1.2. ТХБ-ын үзэл санааны үүсэл, хөгжил	49
Хүснэгт 2.1.3. ТХ ба ТХБ-ын хам утгыг илэрхийлэх түлхүүр тодорхойлолтууд	56
Хүснэгт 2.2.1. НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрөөс МХЗ-ын биелэлтийг хангах боломжийг үнэлсэн байдал (Монгол улс, 2013).....	64
Хүснэгт 2.3.1. ТХ ба ТХБ-д холбогдох хөгжлийн бодлого, эрх зүйн баримт бичгүүд (1993-2016).....	128
Хүснэгт 2.3.2. ТХ ба ТХБ-д холбогдох хөгжлийн бодлого, эрх зүйн баримт бичгүүд (2016 оноос хойш).....	141
Хүснэгт 2.3.3. Бодлогын баримт бичгийн төрөл, хугацаа	145
Хүснэгт 3.1.1. Цогц чадамжийн талаарх үзэл хандлагууд	179
Хүснэгт 3.1.2. Цогц чадамжийн ангиллын хүрээ	181
Хүснэгт 3.1.3. Цогц чадамжийн чиглэлээр хийгдсэн ТХБ-д хамаарах зарим судалгаа ...	182
Хүснэгт 3.1.4. ТБ-ын зарим цогц чадамжийн ижил утгаар хэрэглэгддэг бусад нэр	187
Хүснэгт 3.3.1. ТХЗБ-ын сэдэв, түүний төрөл, зарим жишээ	205
Хүснэгт 3.4.1. ТХЗБ-ын сургалтын түлхүүр аргууд.....	214

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Зураг 1.5.1.	Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗ-оор)	29
Зураг 1.5.2.	Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (Боловсролын түвшин ба ТХЗ-оор)	30
Зураг 2.2.1.	ТХ-ийн стратегийн замнал	58
Зураг 2.2.2.	ТХ-ийн анхны ерөнхий загвар.....	66
Зураг 2.2.3.	ТХЗ-ын хоёр түвшинт загвар.....	67
Зураг 2.2.4.	ТХЗ-ын гурван түвшинт загвар	68
Зураг 2.2.5.	ТХБ-ын стратегийн замнал	70
Зураг 2.2.6.	ДИБ ба ТХБ-ын агуулгын хүрээнд эшлэгдсэн суралцахуйн танин мэдэхүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн чиглэлд ноогдох хувь ...	86
Зураг 2.2.7.	ТХБ-ын ТХ-ийн бүх 17 зорилгод оруулах хувь нэмэр.....	92
Зураг 2.2.8.	Бид 1.5°C-д хэр ойртсон байна вэ?	94
Зураг 2.2.9.	ЮНЕСКО-ийн 1974 оны Зөвлөмжийн зарчмуудыг боловсролын бодлого, багшийн боловсрол, сургалтын хөтөлбөртөө тусгасан улс орнуудын эзлэх хувь, 2012-2016.....	95
Зураг 2.2.10.	"ТХБ-2030" Замын зураглалын нэг нүүр бүхий хураангуй	115
Зураг 2.2.11.	ДНҮХ: ТХБ-ын зорилго, зарчим, зорилт, тэргүүлэх чиглэл	118
Зураг 2.2.12.	ТХБ-ын алсын хараа, үзэл баримтлал, товлосон зорилтууд.....	119
Зураг 2.2.13.	Дэлхий нийтийн түвшин дэх ТХ ба ТХБ хоорондоо интеграцчилагдах үйл явцын бүдүүвч: ТХБ-ын хөгжлийн циклүүд	121
Зураг 2.2.14.	ТХБ нь ТХЗ-уудыг амжилтад хүргэх боломж олгох түлхүүр	123
Зураг 2.2.15.	ТХБ нь ТХЗ-уудыг амжилтад хүргэхэд боловсролын салбар, сургууль, багш нарын гүйцэтгэх үүрэг, хүлээх хариуцлага	124
Зураг 2.2.16.	ТХБ-ыг нэгж хичээлийн хөтөлбөрт интеграцчилах үйлийн хүрээ	125
Зураг 2.3.1.	Монгол улс дахь ТХ ба ТХБ хоорондын интеграцчилагдах үйл явцын бүдүүвч: ТХБ-ын хөгжлийн замнал.....	127
Зураг 2.3.2.	Монгол улсын ногоон хөгжлийн бодлого (УИХ, 2014)	133
Зураг 2.3.3.	Монгол улсын хөгжлийн загварын тулгуур гурвалжин	148
Зураг 2.3.4.	Суралцахуй ба багшлахуйг шинэчлэх стратеги ба шийдлүүд (1998-2002)	163

Зураг 2.3.5.	Стандарт, кирриюлимийн шүтэлцээ.....	166
Зураг 3.1.1.	Цогц чадамжийн хэв шинж.....	181
Зураг 3.1.2.	Цогц чадамжийн судалгааны парадигм	182
Зураг 3.1.3.	Цогц чадамжийн загвар	183
Зураг 3.1.4.	ТБ-ын түлхүүр цогц чадамжийн үелсэн загвар.....	185
Зураг 3.5.1.	Матриц 1-ийн ажлын хуудасны бүтэц	222
Зураг 3.5.2.	Матриц 1-ийн товчоолох "list" хуудасны бүтэц.....	222
Зураг 3.5.3.	Матриц 2-ын бүтэц.....	223

ХАВСРАЛТЫН ЖАГСААЛТ

Хавсралт 1.	Матриц 1-ийн тайлбар, хөтлөх аргачлал	229
Хавсралт 2.	Матриц 2-ыг хөтлөх аргачлал	231
Хавсралт 3.	Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт	233
Хавсралт 4.	Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сургалтын арга	237
Хавсралт 5.	ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр	239
Хавсралт 6.	ДИБ-ын суралцахуйн ай, зорилго, сэдэв, өвөрмөц шинжүүд	241
Хавсралт 7.	Тогтвортой хөгжлийн зорилго тус бүрийн хэрэгжилтэд ТХБ-ын оруулах хувь нэмэр	242
Хавсралт 8.	ТХБ-2030-ийн үйлийн хүрээний хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ	244
Хавсралт 9.	ТХБ-2030-ийн төлөвлөгөө (2020-2030).....	246
Хавсралт 10.	“Алсын хараа-2050”-д туссан “Тогтвортой хөгжил”-ийн нэрлэсэн утга	247
Хавсралт 11.	“Алсын хараа-2050”-д туссан “Тогтвортой байдал”-ын агуулга	249
Хавсралт 12.	“Алсын хараа-2050”-д туссан “Хүний эрх”-ийн нэрлэсэн утга.....	256
Хавсралт 13.	“Алсын хараа-2050”-ийг 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд албан боловсролоор дамжуулан хэрэгжүүлэхээр тусгасан үйл ажиллагаанууд	258
Хавсралт 14.	“Алсын хараа-2050”-ийг 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд албан бус боловсролоор дамжуулан хэрэгжүүлэхээр тусгасан үйл ажиллагаанууд	261
Хавсралт 15.	“Алсын хараа-2050”-ийг 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд өдөр тутмын ажил, амьдралын явцдаа суралцах аргаар (informal) хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа	263

ТОВЧИЛСОН БА ТҮЛХҮҮР ҮГИЙН ЖАГСААЛТ

Товчилсон үг (Монгол, Англи)

1	БНБ	EFA	Бүх нийтийн боловсрол	Education for all
2	ДНҮХ	GAP	Дэлхий нийтийн үйлийн хөтөлбөр	Global Action Programme
3	НХ	GD	Ногоон хөгжил	Green Development
4	ТБ		Тогтвортой байдал	Sustainability
5	ТХ	SD	Тогтвортой хөгжил	Sustainable Development
6	ТХБ	ESD	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол	Education for Sustainable Development
7	ТХЗ	SDG	Тогтвортой хөгжлийн зорилго	Sustainable Development Goals
8	ТХЗБ	ESDG	Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсрол	Education for Sustainable Development Goals
9	ШХА	SDC	Швейцарын хөгжлийн агентлаг	Swiss Agency for Development and Cooperation
10	ЮНЕП	UNEP	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Байгаль орчны хөтөлбөр	United Nations Environment Programme
11	ЮНЕСКО	UNESCO	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын байгууллага	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Товчилсон үг (Монгол)

1	ААН	Аж ахуйн нэгж
2	АББ	Албан бус боловсрол
3	АББТ	Албан бус боловсролын төв
4	АХБ	Азийн Хөгжлийн Банк
5	АЧСҮА	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа
6	БАЭТЗТБ	Боловсролын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага
7	ББ	Бага боловсрол
8	БДБ	Бүрэн дунд боловсрол
9	БЗХӨ	Бэлгийн замын халдварт өвчин
10	БМДИ	Багшийн мэргэжил дээшлүүлэх институт
11	БОНХАЖЯ	Байгаль орчин, ногоон хөгжил, аялал жуулчлалын яам
12	БСГ	Боловсрол, соёлын газар
13	БСХДХТ	Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө
14	БСШУСЯ	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухаан, спортын яам
15	БСШУЯ	Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам
16	БУ	Байгалийн ухаан
17	БҮТ	Боловсролын үнэлгээний төв

18	БХ	Боловсролын хүрээлэн
19	БШУ	Боловсрол, шинжлэх ухаан
20	ЕБС	Ерөнхий боловсролын сургууль
21	ЗГ	Засгийн газар
22	ИТХ	Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурал
23	МБС	Мэргэжлийн боловсролын сургалт
24	МХЗ	Мянганы хөгжлийн зорилт
25	МХХТ	Мэдээлэл, харилцаа, холбооны технологи
26	НҮБ	Нэгдсэн үндэстний байгууллага
27	ПХ	Программ хангамж
28	СБ	Суурь боловсрол
29	СДҮА	Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа
30	СМЦ	Сургуулийн мэдлийн цаг
31	СХҮТ	Стандартчилал, Хэмжилзүйн Үндэсний Төв
32	ТМБС	Техникийн ба мэргэжлийн боловсролын сургалт
33	УИХ	Улсын Их Хурал
34	ХГҮА	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа
35	ХДХВ/ДОХ	Хүний дархлал хомсдлын вирус/ Дархлалын олдмол хомсдол
36	ЦХ	Сургалтын цөм хөтөлбөр

Багц номонд хэрэглэсэн түлхүүр үг, хэллэг (Монгол, Англи)

№	Монгол	Англи
1	Алсын хараа	Vision
2	Арга зүй	Methodology
3	Арга хандлага	Approach
4	Байгаль орчин	Natural
5	Боловсролын стандарт	Educational standard
6	Бүх нийтийн боловсрол	Education for All
7	Насан туршийн суралцахуй	Life long learning
8	Ногоон хөгжил	Green development
9	Суралцахуй	Learning
10	Суралцахуйн арга хандлага	Learning Approaches
11	Суралцахуйн арга, техник	Learning Method and Techniques
12	Суралцахуйн зорилт	Learning Objectives
13	Суралцахуйн зорилтын зан үйлийн ай	Behavioral domain of Learning objectives
14	Суралцахуйн зорилтын нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн ай	Socio-emotional domain of Learning objectives
15	Суралцахуйн зорилтын танин мэдэхүйн ай	Cognitive domain of Learning objectives
16	Суралцахуйн хүлээгдэж буй үр дүн	Learning Outcomes
17	Сургалтын хөтөлбөр	Curriculum
18	Сургалтын төлөвлөгөө	Syllabus
19	Тогтвортой байдал	Sustainability
20	Тогтвортой байдлын (түлхүүр) цогц чадамж	(Key) Competencies for Sustainability
21	Тогтвортой хөгжил	Sustainable Development
22	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол	Education for Sustainable Development
23	Тогтвортой хөгжлийн боловсролын цогц чадамж	Competencies of Education for Sustainable Development
24	Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд	Sustainable Development Goals

25	Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсрол	Education for Sustainable Development Goals
26	Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилтууд	Education for Sustainable Development Goals: Learning objectives
27	ТХЗ-д хамаарах сэдвүүд	Suggested Topics for SDG
28	Хувирган өөрчлөлт	Transformation
29	Үйлийн ¹ хүрээ	Framework
30	Хувь нийлүүлэгчид	Stakeholders
31	Хүрээлэл орчин	Environment
32	Тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангах ²	Inclusive
33	Олон янз байдал	Diversity
34	Ялгаварлах байдал/нөхцөл	Disparity
35	Тэгш байдал/боломж/нөхцөл	Equality
36	Тэгш бус байдал	Inequality
37	Үл алагчлах шударга байдал/нөхцөл	Equity

1 Ажил хөдөлмөр эрхлэх, суралцах, тоглох зэрэг хүний аливаа үйлийг судалдаг Л.С.Выготскийн онолын үүднээс авч үзвэл, хүний үйл нь тогтолцоот шинжтэй байвал илүү үр дүнд хүрдэг гэж үздэг. Үйл тогтолцоот шинжтэй байна гэдэг нь тухайн зорилгын төлөө хэд хэдэн түвшинд хуваагдан задарч, хураангуйлагдан ерөнхийлөгдөх харилцан хамаарал бүхий өвөрмөц бүтцүүд болон тэдгээрийн эрэмбэлэг болон харьцангуй чанараар тодорхойлогддог. Тухайлбал, үйл нь статик төлөвтөө үйл (деятельность, action), үйл ажиллагаа (действие, activity), үйлдэл (операция, operation) харин динамик төлөвтөө тодорхой үе шатуудад задарч, бие биедээ эрэмбэлэгдсэн бүтэцтэй байдаг. Эдгээр бүтцүүд нь харьцангуй шинжтэй бөгөөд тухайн нэг үйлийн хүрээнд үйл ажиллагаа байсан бол дараагийн түвшний үйлд үйлдэл байх жишээтэй. Мөн үйл болон үйл ажиллагаа нь тодорхой зорилго, зорилттой, байхаас гадна гүйцэтгэх тусгай нөхцөлийг шаарддаг бол үйлдэл нь эдгээрийг шаарддаггүй онцлог талуудтай. Үйлийн энэхүү эрэмбэт чанарын үрээр тухайн үйлийн үр ашиг, үр өгөөж, нийц, чанар, тогтвортой байдал хангагдана гэж үздэг. Нэгэнт үйл нь тогтолцоот шинжтэй байвал түүнийг гүйцэтгэх үйлийн баримжаа болох-мэдлэг буюу сэтгэлгээний хэв шинж нь системтэй байдаг. Гэтэл Монголчууд бид үйлийн энэхүү эрэмбэлэг, харьцангуй чанарыг оновчтой тод илэрхийлэх оноосон нэр томьёог нэгдсэн байдлаар тогтоогүй байгаагаас бүх түвшний бүх үйлд “үйл ажиллагаа” гэсэн ганц нэр томьёог хэрэглэдэг сул талтай. Гэтэл монгол хэлэнд үйл, үйл ажиллагаа, үйлдэл гэсэн үгүүд байдаг тул тэдгээрийг үйлийн дээрх бүтцүүдэд харгалцуулан хэрэглэж болох юм. Иймд бид энэхүү багц номондоо тухайн үйлийн бүтцийг илэрхийлэхдээ эдгээр үгийг сонгож хэрэглэсэн болно. Хүмүүсийн дийлэнх нь ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД чих дассан байдаг ҮЙЛ гэхэд энэ юу билээ гэж анзаарах нь, хийж буй үйл ажиллагаа бүрээ дараагийн түвшний үйлд чиглүүлэх, эсвэл үйлдэлд задлахад тустай байж магадгүй юм. Ер нь байгалийн төдийгүй нийгмийн болон бусад шинжлэх ухааны нэр томьёог нэг мөр болгох хэрэгцээ тулгамдаад байгааг энэ жишээгээр онцлон тэмдэглэж байна.

2 ТХ-ийн нийт 17 зорилгын Чанартай боловсрол (ТХ3 4), Зохистой хөдөлмөр эрхлэлт ба эдийн засгийн өсөлт (ТХ3 8), Үйлдвэрлэл, инновац ба дэд бүтэц (ТХ3 9), Тогтвортой хот суурин ба оршин суугчид (ТХ3 11), Энх тайван, шударга ёс ба хүчирхэг институтууд (ТХ3 16) гэсэн нийт 5 зорилгын болон тэдгээрийн 7 товлоосон зорилтын мөн Тэгш бус байдлыг бууруулах (ТХ3 10)-ын 10,2 товлоосон зорилтын томьёололд тус тус “inclusive” гэсэн нэр томьёо хэрэглэгдсэн байна. Эдгээр зорилго, товлоосон зорилтуудад энэ нэр томьёо нь бүх нийтийг хамруулж, тэдэнд хүрч үйлчлэхдээ хүн бүрийн тусгай эрэлт, хэрэгцээнд нийцсэн байх гэсэн утгыг илэрхийлж байна. “ТХ3 4: Боловсрол-2030” үйлийн хүрээнд тодорхойлсон боловсролын алсын хараанд хамаарах түлхүүр ойлголтын нэг бөгөөд үүнийг манайд янз бүрээр орчуулан хэрэглэж байна. ЮНЕСКО-ийн Үндэсний Комисс болон Яам, ЗГ, УИХ-аас гаргасан баримт бичгүүдэд “тэгш хамран сургах боловсрол” гэсэн нэр томьёог хэрэглэж байгаа боловч энэ нь “equality”, “equity” гэх мэт бусад түлхүүр нэр томьёоноос илт ялгарахгүй, хүн бүр тасралтгүй хөгжих тусгай хэрэгцээндээ нийцүүлэн насан туршдаа суралцах боловсрол гэсэн цаад мөн чанарын агуулгыг бүрэн илэрхийлж чадахгүй байна. Товчоор хэлбэл, олон нийтийн анхаарлыг хүн бүрийг боловсролын үйлчилгээнд хамруулахад төвлөрүүлж, хэрин тэдний боловсролын нийц (relevance)-ийг бүдгэрүүлэхэд хүргэх эрсдэл дагуулж болзошгүй юм. Иймд багш нар энэ нэр томьёог дээр тодотгосон агуулгаар нь ойлгож, энэ нэр томьёо жигдэртэл “инклюзив боловсрол” гэж галиглан хэрэглэж ч болох юм.

1.УДИРТГАЛ

1.1 ХЭРЭГЦЭЭ, ҮНДЭСЛЭЛ

Тогтвортой хөгжил (цаашид ТХ гэнэ), тогтвортой хөгжлийн боловсрол (цаашид ТХБ гэнэ)-ын асуудлаар 1972 оноос хойш Дэлхийн хамтын нийгэмлэгээс тунхаг, бодлого, стратеги, үйлийн хүрээ, хөтөлбөр гэсэн янз бүрийн хэлбэрийн олон тооны баримт бичгийг боловсруулан баталж, тэдгээрийг улс орнууд боловсролоо хөгжүүлэх ерөнхий удирдамж болгон хэрэгжүүлсний дүнд тухайн улс орнуудын төдийгүй, дэлхий нийтийн боловсролд томоохон ахиц дэвшил гарч, сургамж, туршлага, үнэт зүйлс хуримтлагдсаар байна. Эхний үед тэдгээр үйл явцын өрнөл, батлагдан гарах баримт бичгүүдийн хоорондох хугацаа харьцангуй урт байсан бол 2015 онд НҮБ-ын Ерөнхий чуулганаас “Эх дэлхийгээ хувирган өөрчилъё: 2030 он хүртэлх Тогтвортой Хөгжлийн Хөтөлбөр” буюу Тогтвортой хөгжлийн 17 зорилго (ТХЗ) батлагдсаны дараа үйл явц эрс эрчимжих хандлагатай болсон. Тухайлбал, ЮНЕСКО-оос 2015-2030 онд боловсролыг бүхэлд нь хувирган өөрчлөх үзэл баримтлал, арга зүйн суурь шийдлүүд, урт, дунд хугацааны төлөвлөлтийг тодорхойлсон хэд хэдэн чухал баримт бичгүүдийг гаргалаа.

Дэлхий нийтийн түвшинд ТХ, ТХБ-ын үзэл баримтлал цэгцэрч, үйл явцын хурд нэмэгдэн хөгжлийн бодлого, стратеги ба тэдгээрийг хэрэгжүүлэх бүх түвшин дэх бүх талын хамтын ажиллагааны интеграц гүнзгийрч, синергетик үр дүнгүүд гарч эхэлсэн өнөөгийн нөхцөлд улс орнууд ТХБ-ыг бүх нийтийн боловсрол (БНБ)-д интеграцчилах чиглэлээр баримтлах бодлого стратеги, хэрэгжилтийн менежмент, хяналт-шинжилгээ үнэлгээнийхээ тогтолцоог “ТХЗ 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ” (UNESCO, 2015) -нд тодорхойлогдсон боловсролын хөгжлийн шинэ алсын хараад чиглүүлэн тохируулж, боловсролоо хувирган өөрчлөх үйл явц эрчимжиж эхэлсэн билээ.

Түүнчлэн “ТХБ-10 жил” (НҮБ, 2005-2014)-ийн дараа залгуулаад ЮНЕСКО-оос 2014 онд ТХ-ийг боловсролд, боловсролыг ТХ-д интеграцчилах зорилготой “Дэлхий Нийтийн Үйлийн Хөтөлбөр-ДНҮХ (2015-2019)”-ийг батлан хэрэгжүүлж дууссан. Улмаар ЮНЕСКО нь 2019 онд энэ хөтөлбөрийн ололт амжилт, сургамжид үндэслэн “ТХБ-2030” нэртэй ирэх 10 жилд дэлхийн нийтийн болон улс орнуудын түвшинд хэрэгжүүлэх үйлийн шинэ хүрээ, замын зураглалыг боловсруулж, түүнийг 2019 онд ЮНЕСКО-гийн 40 дэх Ерөнхий Хурал, НҮБ-ын Ерөнхий Ассемблейн 74-р хуралдаанаар тус тус баталгаажуулж, 2020 оноос хэрэгжүүлж эхлээд байна.

ТХБ-ын чиглэлээр 2014 он хүртэлх хугацаанд дэлхий нийтийн хэмжээнд баримталсан бодлого, хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагааг 2013 оны эцсээр гаргасан ТХБ-10 жилийн “Бидний хүсэж буй ирээдүйн дүр зураг” нэртэй тайланд нэгтгэн дүгнэсэн бөгөөд тухайлбал, бага, дунд боловсролын түвшинд дараах 2 сорилт

бэрхшээл тулгарч байна гэж үзсэн. Үүнд:

1. Сургуулийн түвшинд ТХБ-оор ахиц гаргахад саад тотгор болж буй зүйл нь утга төгөлдөр, тод томруун томъёологдсон ТХБ-ын стратеги байхгүй байгаа явдал юм.
2. ТХБ-ыг бодит үйл хэрэг болгон хэрэгжүүлэхэд бодлого боловсруулагчид, сургалтын хөтөлбөр боловсруулагчид, сургуулийн удирдлага, үнэлгээний экспертүүд, ялангуяа багш нарын чадавхыг чанаржуулж бэхжүүлэхийг шаардаж байна.

Ийм нөхцөл байдалд Монгол Улс нь дэлхий нийтийг хамарсан энэ үйл явцаас хараа салгаж, хөл алдахгүйгээр урагшлахын тулд боловсролын үйл хэргийг бодит үр дүн болгон амилуулах үндсэн чиг үүрэг хүлээсэн, удаа дараагийн “шинэчлэл”-ийн хүнд ачааг үүрч яваа олон арван мянган багш нартаа Дэлхийн болон Монгол Улсын боловсролын хөгжлийн уламжлал, шинэчлэлийн шүтэлцээний замнал, өрнөлийг багцлан таниулж, хөгжлийн шинэ төлөв байдлыг мэдрүүлэн цаашдын үйл ажиллагаагаа оновчлоход нь тэдэнд бодитой дэмжлэг үзүүлж чадахуйц цогц мэдээлэл, арга зүйг даруй хүргэхийн зэрэгцээ “ТХБ-2030”-д улс даяараа Монгол гэсэн өөрийн дүр төрхтэйгээр нээлттэй, идэвхтэй, өргөн хүрээгээр оролцож, өрсөлдөх чадавхаа нэмэгдүүлэх хэрэгцээ шаардлага байна.

1.2 ЗОРИЛГО, ЗОРИУЛАЛТ

Хөтөч номын зорилго нь ТХ, ТХБ, ТХЗ-ын үзэл баримтлалын мөн чанар, ТХЗ-д хүрэх суралцахуйн зорилго, агуулга, арга зүйн үндэс, ТХ-ийн гол сэдвүүдийг багш нарт цэгцтэйгээр ойлгуулж улмаар хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа сургалтын хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамж, сурах бичгүүдээ дээрх үзэл баримтлалын үүднээс нягтлан судлуулж, тэдгээрт тусгагдсан ТХБ-ын агуулга, тогтвортой байдал (ТБ)-ын цогц чадамжийг ТХЗ-д хүрэх агуулга, арга зүй болгон хувиргаж сургалт болон сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаандаа *интеграцчилж* болохыг харуулах, дидактик нэгжээ томсгон хичээлээ төлөвлөж, туршуулах замаар ТХ, ТХБ, ТХЗ-ын хэл (SD/ESD/SDG literacy)-д тайлагдах сэдэл төрүүлж, боловсролын хөгжлийн шинэ алсын хараанд чиглүүлэн өөрсдийн үйлээ тохируулан өөрчилж, ТХЗ-ын бодит хэрэгжилтийг тууштай дэмжих итгэл үнэмшил төрүүлэхэд оршино.

Боловсролд ТХБ-ыг интеграцчилах гэдгийн доор суралцахуйн зорилт, судлах сэдвийн агуулга, сургалтын арга хандлага, үнэлгээг боловсролын шинэ алсын хараанд чиглүүлэн ТХЗ-ын төлөөх боловсрол болгон хувиргаж, суралцагчдын ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулахыг ойлгоно.

Сүүлийн 50-иад жилийн боловсролын хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн хүчин чармайлтыг нэгтгэж, ЮНЕСКО-оос 2017 онд “Тогтвортой Хөгжлийн Зорилгын төлөөх Боловсрол (ТХЗБ)” буюу “Education for Sustainable Development Goals” гэсэн баримт бичгийг гаргаж, түүнд ТХЗ-д хүргэх суралцахуйн зорилт, агуулгын сэдвийн хүрээ, арга хандлага, арга техникийг тусгайлан тодорхойлсон байна.

Түүнчлэн НҮБ болон ЮНЕСКО-оос 2019 оны эцсээр “Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг 2019 оноос хойш хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ: 2030 он хүртэлх хугацааны ТХБ” гэсэн шинэ стратегийг баталж, “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол: “ТХЗ-2030” Замын зураглал”-ыг 2020 онд хэвлэн гаргаад байна. (Эдгээр үйлийн хүрээ, замын зураглалын нэрийг бид өөрсдийн багц номондоо **“ТХБ-2030”** гэж хураангуйлан хэрэглэх болно). Ийнхүү 2020 оноос хэрэгжиж эхлээд байгаа “ТХБ-2030” шинэ үйлийн хүрээ, замын зураглалд тогтвортой ирээдүй рүү шилжихийн тулд бид бүгд ухаалаг шийдвэр гаргах болон орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түвшний тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхэд бүх хүний хэрэгцээнд нийцсэн, тэдний тэгш оролцоотой, үр өгөөжтэй, бүтээлч үйл ажиллагаа явуулах боломж олгохуйц тийм мэдлэг, чадвар, үнэт зүйл, хандлагыг өөрөөр хэлбэл, боловсролыг хөгжүүлэхэд бид *юуг хаана яаж хийх* талаар дахин нэг шинээр эргэцүүлэн бодох хэрэгтэй байгааг тэмдэглээд 2030 он хүртэл ирэх 10 жилийн хугацаанд бүх түвшиндээ үйлийн ямар тэргүүлэх чиглэлээр хэрхэн ажиллаж, яаж хамтдаа урагшлах ерөнхий төлөвлөгөө, арга замуудыг дэвшүүлэн танилцуулсан байна.

Тухайлбал, дээрх шинэ үйлийн хүрээ, замын зураглалд ТХБ нь зөвхөн ТХЗ 4-ийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг (4.7) төдийгүй ТХ-ийн бүх 17 зорилго тус бүрд оруулах түүний хувь нэмрийг тодорхойлж, ТХБ-ыг албан боловсролоор хязгаарлахгүйгээр албан бус, өдөр тутмын ахуй амьдралын суралцахуйд интеграцчилж, ТХЗ-уудыг амжилтад хүргэхийн тулд хувь хүн, хамт олон, орон нутгийн залуучууд олон нийтэд боломж, эрх мэдэл олгож, улс орон бүр нийгмийнхээ бүх салбар, үйлийн бүх чиглэлээр бүтэц, зохион байгуулалтын бүх түвшинг хамарсан томоохон цар хүрээтэй хувирган өөрчлөлтөд төвлөрч идэвхи санаачилга гарган ажиллахыг уриалжээ.

Боловсролын алсын хараа шинэчлэгдсэн, үйлийн замын зураглал тодорсон эргэлтийн шинжтэй энэ цаг үед тус багц ном нь багш нар төдийгүй боловсролын бодлого боловсруулагчид, шийдвэр гаргагчид, мэргэжлийн хүмүүс, бүх талын хувь нийлүүлэгчид, түншүүдэд боловсролыг хувирган өөрчлөхөд шаардлагатай дэлхий нийтийн, үндэсний, салбарын түвшний цэгцтэй мэдээлэл өгч, зайлшгүй судлах тодорхой эх үүсвэрүүдээр хангах, ТХБ, ТБ-ын цогц чадамжийг өөрсдөө эзэмшиж, суралцагчдадаа эзэмшүүлэх замаар олон салбарын олон төрөл, хэлбэрийн үйл ажиллагаанд тодорхой, мэдлэг мэдээлэлтэйгээр бүтээлчээр оролцох, улмаар ТХЗ-ыг хангахад хүлээх өөрсдийн ухамсар, хариуцлагаа нэмэгдүүлэхэд тус тус дэмжлэг үзүүлэх зориулалттай.

1.3 БҮТЭЦ, АГУУЛГА, ХЯЗГААРЛАЛТ

Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг суралцахуйд интеграцчилах бодлого, арга хандлага” нэртэй багц номын эхний Хөтөч ном болох “Дэлхий нийтийн түвшинд болон Монгол Улс дахь ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн замнал, өрнөл” ном 3 бүлэг, 14 дэд бүлэг; Хүснэгт, зургийн жагсаалт; Товчилсон ба түлхүүр үг; Ном зүй; 15 Хавсралт бүхий бүтэцтэй (Хүснэгт 1.3.1).

Хүснэгт 1.3.1. Хөтөч номын агуулгын ерөнхий бүтэц

Бүлэг	Дэд бүлэг	Товч агуулга
Бүлэг 1. Удиртгал	1.1. Хэрэгцээ, үндэслэл 1.2. Зорилго, зориулалт 1.3. Бүтэц, агуулга, хязгаарлалт 1.4. Арга аргачлал 1.5. Судалгааны үр дүн 1.6. Ерөнхий дүгнэлт, зөвлөмж	
Бүлэг 2. Дэлхий нийтийн болон Монгол Улсын ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн стратегиудын интеграц	Бүлэг 2.1. “Тогтвортой хөгжил” ба “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол”-ын хам утга	• Тогтвортой хөгжлийн үзэл санааны үүсэл хөгжил, товч агуулга • Тогтвортой хөгжлийн тодорхойлолт, агуулга • Тогтвортой хөгжлийн боловсролын үзэл санааны үүсэл, хөгжил, товч агуулга • Тогтвортой хөгжлийн боловсролын тодорхойлолт, агуулга
	Бүлэг 2.2. Дэлхий нийтийн түвшин дэх тогтвортой хөгжил ба тогтвортой хөгжлийн боловсролын стратегийн замнал, өрнөл, интеграц	• Тогтвортой хөгжлийн стратегийн замнал, өрнөл • Тогтвортой хөгжлийн загварын хөгжил, түүний хувилбарууд • Тогтвортой хөгжлийн боловсролын стратегийн замнал, өрнөл - ТХБ: 1972-2014 - ТХБ: 2015-2019 - ТХБ: 2020 (“ТХБ-2030” замын зураглал) • ТХ ба ТХБ-ын интеграц, үр дүн (1972-2020) • Дэд бүлгийн дүгнэлт
	Бүлэг 2.3. Монгол Улс дахь тогтвортой хөгжил ба тогтвортой хөгжлийн боловсролын стратегийн замнал, өрнөл, интеграц	• ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн бодлого, стратегийн замнал, өрнөл - ТХ ба ТХБ: 1993-2015 - ТХ ба ТХБ-той холбоотой томоохон судалгаануудын тойм - ТХ ба ТХБ: 2016 оноос хойш • ТХБ-ыг бага, дунд боловсролд интеграцчилсан бодлогын болон арга зүйн шийдлүүд • Дэд бүлгийн дүгнэлт, зөвлөмж
Бүлэг 3. ЕБС-ийн сургалт, үйл ажиллагаанд ТХБ-ыг интеграцчилах үндсэн чиглэл	3.1. Цогц чадамж, Тогтвортой байдлын цогц чадамж 3.2. ТХЗ-ын суралцахуйн зорилт 3.3. ТХЗ-ын сэдэв 3.4. ТХЗ-ын арга зүйн хандлага, арга техник 3.5. ТХЗ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв, арга зүй, ТБ-ын цогц чадамж болон ЕБС-ийн цөм хөтөлбөр хоорондын хамаарал	• Цогц чадамжийн тухай ерөнхий ойлголт • Тогтвортой байдлын түлхүүр 8 цогц чадамж • ТБ-ын цогц чадамж ба багшийн ТХБ-ын цогц чадамж • ТХЗ-ын суралцахуйн зорилт, түүний кодын тайлал • ТХЗ-ын сэдэв, түүний кодын тайлал • ТХЗ-ын сургалтын арга, хандлага, түүний кодын тайлал

Багц ном нь төсөл хэрэгжүүлэх хугацаа, төслийн батлагдсан дизайн зэргээс хамаарч доор дурдсан хязгаарлалттай байлаа. Үүнд:

1. Монголын ЕБС-ийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг илрүүлэх судалгааны тусгайлсан багаж, хэрэгсэл, арга зүйг боловсруулахдаа голдуу 2015 оноос хойш ТХ, ТХБ-ын чиглэлээр гарсан ЮНЕСКО-ын баримт бичиг, олон улсын түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн судалгааны материалуудад илүү төвлөрсөн болно.
2. Сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд ТХБ-ыг интеграцчилагдсан байдлыг илрүүлэх судалгааны объектыг ерөнхий боловсролын сургуульд хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа сургалтын цөм хөтөлбөр, суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг гэсэн зөвхөн сургалтын үндсэн баримт бичгүүдээр хязгаарласан.
3. Багц номын бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын гарын авлагуудад зөвлөмжилсөн нэгж хичээлүүдийн нэгдсэн туршилтыг тусгайлан явуулаагүй.
4. ТХБ-ыг цөм хөтөлбөр болон сургалтад интеграцчилах боломжийг тодорхойлохдоо энэ удаад үнэлгээний асуудлыг тухайлан авч үзээгүй болно.

1.4 АРГА АРГАЧЛАЛ

Энэхүү гарын авлагыг боловсруулах ажлын хүрээнд уг ажлыг гүйцэтгэсэн баг нь агуулгын хувьд далайцтай, арга зүйн хувьд шинэлэг, хэмжээний хувьд томоохон дараах 3 төрлийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлсэн. Үүнд:

- НҮБ болон Монгол Улсын Засгийн газраас ТХ, ТХБ, ТХЗ-ын чиглэлээр батлагдан гарч, дэлхий нийтийн болон үндэсний хэмжээнд мөрдөгдөж буй, хөгжлийн бодлого, стратеги, онол, арга зүйн болон ЕБС-д мөрдөгдөж буй сургалтын үндсэн баримт бичгүүдийн нарийвчилсан *судалгаа явуулах*
- Судалгаа явуулах багаж хэрэгсэл, арга аргачлал, судлагдахуун бүрээр ТХЗ-д нийцүүлэн сургалтад ТХБ-ыг интеграцчилж болохыг харуулсан нэгж хичээлүүдийн жишээг тус тус *боловсруулах*, түүнчлэн судлагдахуун бүрээр, судлагдахууны агуулгын чиглэл бүрээр, үндэсний гэсэн 3 түвшинд судалгааны үр дүнг *боловсруулах*
- Судалгаа явуулж, мэдээлэл боловсруулах, багаж хэрэгсэл, арга аргачлал бүтээх, нэгж хичээлийн агуулга, арга зүйг дэглэх, судалгааны үр дүнг боловсруулахдаа бие дааж болон хамтран *суралцах*

Судалсан материал

Гарын авлагын 2-р бүлгийг боловсруулахад ТХ, ТХБ, ТХЗ-той холбоотойгоор бичигдсэн зарим түүхэн баримт бичгүүд болон НҮБ, түүний төрөлжсөн байгууллагуудаас гаргасан 1972 оноос хойших хөгжлийн бодлого, стратегийн бараг бүх гол баримт бичгүүдийг харьцуулан судалж, ТХ, ТХБ-ын үзэл санааны үүсэл, хөгжлийн замнал ба өрнөлийг бүхэлд тоймлон гаргасан. Улмаар Монгол Улсын УИХ, Засгийн газраас батлан гаргасан хөгжлийн бодлого, стратеги, үндэсний хөтөлбөрүүд, холбогдох эрх зүйн актуудад тусгагдсан ТХ, ТХБ-ын асуудлыг судлахдаа энэ хоёр нэр томъёог хэрэглэсэн байдал, ТХБ-ын агуулга, арга зүй талаас нь илүү хандсан бөгөөд 2015 оноос хойш Монгол Улсад хийгдсэн судалгааны тайлангууд дахь үнэлгээ, дүгнэлт, санал зөвлөмжийг ашигласан.

Хэрвээ багш нар сонирхвол тус хөтөч номонд өгөгдсөн гадаад, дотоодын холбогдох сайтуудын URL хаягуудаар орж, НҮБ-ын болон Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, стратегийн гол баримт бичгүүдийн агуулгад ТХ, НХ, ТХБ, ТХЗ, ТБ-ын цогц чадамжууд хэрхэн тусгагдсан байдлын нарийвчилсан судалгааг хийх боломжтой.

Хөтөч номын 2-р бүлгийн агуулгын тавилыг энэхүү гарын авлагыг хэрэглэх олон мянган багш нар маань өөрийнхөө, сурагчдынхаа, гэр бүл, хамт олон, орон нутаг, боловсролын салбар, Монгол Улсынхаа хөгжлийг Дэлхий нийтийн хөгжлийн чиг хандлагатай харьцуулж нэг хараад, бүтээлчээр эргэцүүлэхэд нь тустай байхаар бодож, бүтэцчилэн дизайнчилсан.

Хөтөч номын 3-р бүлгийг боловсруулахдаа ТХ, ТХБ, ТХЗ-ын чиглэлээр сүүлийн жилүүдэд ЮНЕСКО-оос гаргасан онол арга зүйн удирдамжийн 20 гаруй баримт бичиг, удирдамж мөн бидний хийж буй ажилтай ижил төстэй гадаадын зарим улс орны хэд хэдэн судалгаатай танилцсан болно. Тухайлбал, ЮНЕСКО-оос гаргасан дараах 3 баримт бичгийг нарийвчлан судалж, судалгааны онол арга зүйн шийдэлдээ тусгасан. Үүнд:

- “Тогтвортой хөгжлийн зорилгын боловсрол: Суралцахуйн зорилтууд” буюу “Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives, (2017);
- “Цогц чадамжийг үнэлэх үзэл баримтлалын хүрээ” буюу “A Conceptual Framework for Competencies Assessment (2016);
- “Суралцахуйн хүлээгдэж буй үр дүнгийн түвшинчлэл ба хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал буюу “Level-setting and recognition of learning outcomes (2015)”

Мөн эдгээр баримт бичгийг боловсруулахад эшлэл болгосон олон улсад нэртэй эрдэмтдийн эрдэм шинжилгээний зарим өгүүллийг бүрэн эхээр нь уншиж судлан ЕБС-ийн сургалтын цөм хөтөлбөр (цаашид цөм хөтөлбөр (ЦХ) гэнэ)-т ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх багаж бүтээх, арга зүй боловсруулахад ашигласан.

Судалгааны объект болгож ЕБС-ийн бүх ангийн бүх хичээлийн сургалтын цөм хөтөлбөр, шаардлагатай тохиолдолд суралцахуйн удирдамж, сурах бичгүүдийг нэмж, нийт 230 гаруй сургалтын үндсэн баримт бичгийг ашигласан. Судалгааны объект болгосон сургалтын эдгээр баримт бичгүүдийг энэхүү багц номонд цаашид “цөм хөтөлбөр” гэсэн ерөнхий нэг нэр томъёогоор хэрэглэнэ.

Бүтээсэн арга хэрэгсэл, тэдгээрийг ажиллуулах аргачлал

Энэхүү багц номыг бүтээхэд зориулан судалгааны үндсэн арга хэрэгслүүд болох “Матриц 1” ба “Матриц 2” гэж нэрлэсэн Excel-ийн тусгай программуудыг бүтээж ашигласан. ТХБ-ын үзэл санаа, агуулга, арга зүй нь бага, дунд боловсролын цөм хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйд хэрхэн интеграцчилагдсан байдлыг үнэлэх шалгуураар ЮНЕСКО-ийн **“ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилт”**³ (2017) удирдамжид өгөгдсөн ТБ-ын 8 цогц чадамж, ТХ-ийн 17 зорилгын хүрээнд нийт 255 суралцахуйн зорилт, 171 сэдэв, 119 арга зүйн хандлага, арга, техникийг тус тус сонгож, нийт 553 индикатораар бүх ангийн бүх хичээлийн бүх цөм хөтөлбөрт үнэлгээ хийх хүчин чадалтай байхаар энэхүү хоёр матрицыг бүтээсэн болно.

Эхний арга хэрэгсэл буюу Матриц 1 нь бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөрүүд дэх суралцахуйн зорилтод ТХБ-ын агуулга буюу ТХЗ-ын хүрээнд санал болгосон сэдвүүдийн интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх зориулалттай.

Харин хоёр дахь арга хэрэгсэл буюу Матриц 2 нь цөм хөтөлбөрт агуулгаараа ТХБ-той интеграцчилагдсан гэж тогтоогдож, сонгогдсон суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын хүрээнд санал болгосон арга хандлага, арга техниктэй хэрхэн интеграцчилж болохыг, улмаар ТБ-ын аль цогц чадамжийн төлөвшилд ямар хувь оруулах боломжтойг тогтоож, үндэслэлийг илрүүлэх зориулалттай.

Матриц 1 нь хоёр хэмжээст хөлгийн зарчмаар ажиллана. Хоёр хэмжээст хөлөг нь мөрийн дагууд ТХЗ бүрээр тодорхойлсон тус бүр 15 суралцахуйн зорилт, баганы дагууд ТХЗ-ыг хангахад санал болгосон 10 сэдэв (зөвхөн ТХЗ13-т 11 сэдэвтэй)-ийг авч, эдгээр суралцахуйн зорилт ба сэдвийн огтлолцлын 150 нүд (зөвхөн ТХЗ13-т 165 нүд)-тэй (Зураг 3.5.1) бөгөөд ТХЗ тус бүрээр буюу нийт хоёр хэмжээст 17 хөлөг байна.

3 “Education for SDG: Learning objectives” буюу “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилтууд” гэсэн ЮНЕСКО-ийн удирдамжид анх удаа **“ТХЗ-ын төлөөх боловсрол”** гэсэн нэр томъёо хэрэглэгдсэн бөгөөд энэ шинэ төрлийн гэж ойлгож болохоор боловсролын суралцахуйн зорилт, холбогдох агуулга, арга техникүүд тодорхойлогдсон болно. Иймд бид цаашид энэ нэр томъёог **“ТХЗБ”** гэж товчлон хэрэглэнэ.

Тухайн боловсролын түвшин, тухайн анги, тухайн судлагдахуун бүрээр цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт нэг бүрийг шинжлээд ТХ, ТХЗ-той хамааралтай байвал хоёр хэмжээст 17 хөлгийн нийт 2565 нүд (150 х 16 + 165)-ний харгалзах нүдэнд тэрхүү суралцахуйн зорилтыг кодын хамтаар бичнэ. Ингэж тодорхойлсон суралцахуйн зорилтыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын аль айд, хэддүгээр ангид хамаарахыг тоолох, дүнг товчоолж нэгтгэх (Зураг 3.5.1 Зураг 3.5.2)-ээр “автоматчилагдсан” excel-ийн файлыг “Матриц 1” гэж нэрлэсэн. Төслийн багийн гишүүдийг Матриц 1 буюу энэ автоматчилагдсан файльтай хэрхэн ажиллах, ЦХ дэх тухайн суралцахуйн зорилт нь ТХБ-той интеграцчилагдсан байдлыг хэрхэн тодорхойлох тусгай аргачлалаар хангаж, сургалт семинарын үед харилцан ярилцаж, тайлбарлаж, зөвлөж ажилласан.

ТБ-ын 8 цогц чадамж, ТХ-ийн 17 зорилгын хүрээнд нийт 255 суралцахуйн зорилт, 171 сэдэв, 119 арга зүйн арга хандлага, арга, техникийг тус тус сонгож, нийт 553 индикатораар бүх ангийн бүх хичээлийн бүх цөм хөтөлбөрт үнэлгээ хийх, улмаар үр дүнг нэгтгэхэд томоохон хэмжээний өгөгдөл, тоо баримттай ажиллах болсон учраас бид мэдээллийг хураангуйлах, загварчлах, нууцлах, мэдээлэл хоорондын холбоог тогтоон эрэмбэлэх боломж олгодог, агуулгыг бүхэлд харж төсөөлөх, ухамсартайгаар хэрэглэх нөхцөл хангадаг, мэргэжлийн түвшинд хэрэглэхэд тохиромжтой мэдээлэл солилцооны дэвшилтэт хэл, хэрэгсэл болох дараах КОД-ыг боловсруулж хэрэглэсэн.

Код	Түүний тайлал
ТХ301.ТМ2.	ТХ-ийн 1-р зорилгын Танин мэдэхүйн айн 2 дахь суралцахуйн зорилт
ТХ315.НСХ1.	ТХ-ийн 15-р зорилгын Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл айн 1 дэх суралцахуйн зорилт
ТХ310.ЗҮ5.	ТХ-ийн 10-р зорилгын Зан үйлийн айн 5 дахь суралцахуйн зорилт
ТХ313.Сэ01.	ТХ-ийн 13-р зорилгын санал болгосон 1-р сэдэв
ТХ302.Аз4.	ТХ-ийн 2-р зорилгын жишээ болгосон 4 дэх арга

Хоёр дахь арга хэрэгсэл буюу “Матриц 2” нь нийт 10 баганатай нэг хэмжээст хөлгийн зарчмаар ажиллана. Төслийн багийн гишүүдийг Матриц 2-той хэрхэн ажиллах, тухайн суралцахуйн зорилтын ТХБ-той интеграцчилагдсан байдлын үндэслэл болон сургалтын аргын сонголт, үндэслэл, мөн ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, түүний үндэслэлийг тус тус хэрхэн тодорхойлох тусгай аргачлалаар хангаж, сургалт семинарын үед тайлбарлаж, зөвлөж ажилласан. Ялангуяа, ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, түүний үндэслэлийг тодорхойлох нь “нэн шинэ” асуудал байсныг онцлон тэмдэглэж байна.

Матриц 1 ба матриц 2-той ажиллах ерөнхий аргачлалын Хавсралт 1 ба Хавсралт 2-т харуулсан болно.

Боловсруулсан бүтээгдэхүүн

Багц номыг боловсруулах ажлын хүрээнд мэдээлэл, арга хэрэгсэл, судалгааны өгөгдлийн боловсруулалтын үр дүнгүүд, нэгж хичээлийн жишээ гэсэн төрлөөр холбогдох линкүүд, эх сурвалж бүхий 3 бүлгийн бичвэр, “Матриц 1”, “Матриц 2” гэсэн судалгааны 2 арга хэрэгсэл, тэдгээрийн тусламжтайгаар шинжилж боловсруулсан тус бүр 46, нийт 92 дэд матриц, нэгж хичээлийн 45 жишээ, судлагдахууны агуулгын 7 чиглэлээр интеграцчилсан товч тайлангууд зэрэг нийт 149 тооны бүтээгдэхүүн боловсруулсан (Хүснэгт 1.4.1).

Хүснэгт 1.4.1. Боловсруулсан бүтээгдэхүүний төрөл, хэмжээ

Бүтээгдэхүүн	Товч агуулга	Үзүүлэлт
Боловсруулсан мэдээлэл	Багц номын удиртгал болон судалгааны нэгдсэн үр дүн	Багцын Хөтөч номын 1-р бүлэг
	Дэлхий нийтийн болон Монгол Улс дахь ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн замнал, өрнөл	Багцын Хөтөч номын 2-р бүлэг
	ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилт, агуулга, арга хандлага, тогтвортой байдлын цогц чадамжууд	Багцын Хөтөч номын 3-р бүлэг
Бүтээсэн арга хэрэгсэл, аргачлал	Матриц 1. ЦХ-ийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвийн хамаарал	Багцын 3 гарын авлагын үр дүнг гаргахад хэрэглэсэн багажууд нийт 553 индикатортой.
	Матриц 2. ТХЗ-той интеграцчилагдсан гэж тогтоогдсон ЦХ-ийн суралцахуйн зорилт, түүнийг хэрэгжүүлэхэд хэрэглэхээр сонгосон ТХЗ-ын арга зүйн хандлага, арга техник, сурагчдын төлөвшилд хувь нэмэр оруулах ТБ-ын цогц чадамж ба тэдгээрийн хоорондох хамаарал	
Үр дүнгийн матрицууд	1-12 ангийн судлагдахуун бүрээр бөглөгдсөн 92 матриц	ТХЗ-ын суралцахуйн зорилт, ТХ, ТХЗ-ын сэдэв, ТХБ-ын арга, техник, ТБ-ын цогц чадамж тус бүрийн тархалт, давтамж
Нэгтгэгдсэн үр дүнгүүд	Судлагдахууны агуулгын 7 чиглэлээр гаргасан үр дүнгүүд	
	Үндэсний хэмжээний нэгтгэж гаргасан үр дүнгүүд	
Нэгж хичээлүүд	1-12 ангийн нийт 23 судлагдахуунаар боловсруулсан 45 хичээл	Багцын 3 гарын авлагын нэгж хичээлүүд
Жич: Матриц 1-ийн бөглөгдсөн матрицуудыг гарын авлагын номонд хавсаргаагүй бөгөөд үр дүнг Матриц 2-ыг боловсруулахад ашигласан болно.		

Багийн бүтэц, чиг үүрэг, менежмент

Тус багц номыг боловсруулахад нийт 50 орчим хүний бүрэлдэхүүнтэй баг хамт олон оролцсон бөгөөд менежментийн баг, зөвлөх баг, судлагдахууны 7 дэд баг, эх бэлтгэл, хяналтын баг гэсэн зохион байгуулалтаар ажилласан. Зөвлөх багаас дэд багийн ахлагчдад, дэд багийн ахлагчаас гишүүдэд түгээн дэлгэрүүлэх ‘шаталсан’ зарчмаар ажиллаж, судалгааны багийн бүх гишүүд ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, агуулга, арга техникийг ЕБС-ийн сургалт болон хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаанд интеграцчилах арга зүйн нэгэн хувилбарыг эзэмшиж, энэхүү багц номыг бүтээсэн болно. Баг тус бүрийн хүлээх үүргээс энэхүү ‘шаталсан’ зарчим хэрхэн ажил хэрэг болсныг тодорхой харж болно (Хүснэгт 1.4.2).

Хүснэгт 1.4.2. Багийн бүтэц, чиг үүрэг

	Багийн нэрс	Хүлээх чиг үүрэг
1	Менежментийн баг	- Багц ном боловсруулах төслийг боловсруулж, баг бүрдүүлэх - Багц ном боловсруулах үйл явцыг удирдлага, зохион байгуулалтаар хангах - Зөвлөх болон дэд багуудын хамтын ажиллагааг уялдуулах, ажиллах боломж нөхцөлөөр хангах - Багц номыг олон нийтэд танилцуулах, түгээн дэлгэрүүлэх стратеги, чиглэлийг тодорхойлох
2	Зөвлөх баг	- Олон улс, дэлхий нийтийн түвшин дэх болон Монгол улс дахь ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн эх сурвалжуудыг хайж судлах, түүхэн замнал, өрнөл, интеграцыг уялдаа холбоонд нь тоймлон бичих, загварчлах, - Нэгдсэн үр дүнг боловсруулах, дүгнэлт зөвлөмж гаргах - Нийгмийн эрэлт хэрэгцээнд тулгуурласан, олон улсын чиг хандлагад нийцсэн бүтэц, агуулга, ялангуяа судлагдахуун тус бүрээр боловсруулах Матриц 1, Матриц 2-ын загварчлал, арга зүйг боловсруулж, турших, тэдгээрийг ажиллуулах аргачлал боловсруулах - Нийт 45 хүнтэй багийн гишүүдийг чадавхжуулах үе шаттай сургалтуудыг зохион байгуулж, удирдан чиглүүлэх - Нэгж хичээлийн төлөвлөлтийн загвар, жишээг боловсруулж, дэд багийн ахлагчдаар хэлэлцүүлэх, тэдний боловсруулж, хянасан нэгж хичээлийн жишээг сайжруулахад мэргэжил арга зүйн зөвлөгөө өгөх - Багц номын I, II, III, бүлэг, товчилсон үгс, номзүйн хэсгийг боловсруулах
3	Дэд багууд	Ахлагчийн тухайд: - Дэд багийн ахлагчид тодорхой нэг судлагдахуун дээр Матриц 1, Матриц 2-ыг тус тус ажиллуулж улмаар нэгж хичээлийн жишээг боловсруулах замаар судалгааны арга зүйг эзэмших - Дараа нь өөрийн эзэмшсэн туршлага, арга зүйд тулгуурлан дэд багийн гишүүдэд Матриц 1, Матриц 2, нэгж хичээлийн төлөвлөлтийн жишээг тус тус танилцуулж, тэдгээрийг хэрэглэх аргачлал заавар зөвлөмжийг нэгдсэн журмаар өгөх - Дэд багийн менежментийг хариуцаж, гишүүдээ мэргэжил, арга зүйн удирдлагаар хангах, нэгж хичээлүүдийг хянан, сайжруулах Гишүүдийн тухайд: - Дэд багийн гишүүд Матриц 1, Матриц 2, нэгж хичээлийн төлөвлөлтийн жишээг боловсруулах, турших, сайжруулах - Энэхүү үйл ажиллагаанд оролцох явцдаа үе шаттай сургалтуудад хамрагдан ТХ, ТХЗ, ТХЗБ, ТХБ-ын талаарх өөрийн мэдлэг чадвараа дээшлүүлэх, ТХБ-ыг сургалтад интеграцчилах арга зүйг эзэмших - Гарын авлагууд боловсруулах явцад багаар ажиллах, нэг нэгэндээ зөвлөн туслах
4	Эх бэлтгэл, хяналтын баг	- Багуудаас ирсэн материалуудыг цуглуулж, нэгтгэх, гарын авлагын эхийг бэлтгэх, хянуулах, засварлах - Багц номын хэвлэлийн эхийн дизайн боловсруулах - Багц номын дүрмийн болон найруулгын алдааг хянаж, засварлах

1.5 СУДАЛГААНЫ ҮР ДҮН

“Матриц 1” ба “Матриц 2”-ын тусламжтайгаар бага, дунд боловсролын цөм хөтөлбөрийн агуулга, арга зүйд ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, холбогдох сэдвүүд, арга техникүүд хэрхэн интеграцчилагдсан байдлыг илрүүлэх судалгааны ерөнхий үр дүнг доор танилцуулж байна.

Нийт 6 чиглэлийн 24 судлагдахуунаар боловсролын гурван түвшинд а) Агуулгын интеграцын 46 үр дүнгийн матрицаас ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвийн; б) Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцын 46 үр дүнгийн матрицаас ТХЗБ-ын арга, техник, ТБ-ын цогц чадамжийн давтамж, тархалтыг дараах зүй тогтлуудын хүрээнд тус тус нэгтгэн танилцуулж байна. Бид эдгээр тархалт, давтамж дахь зүй тогтол, хандлагыг энгийн дискриптив статистикийн түвшинд илэрхийлж, зарим боломжит тайлбарыг хийсэн болно. Үүнд:

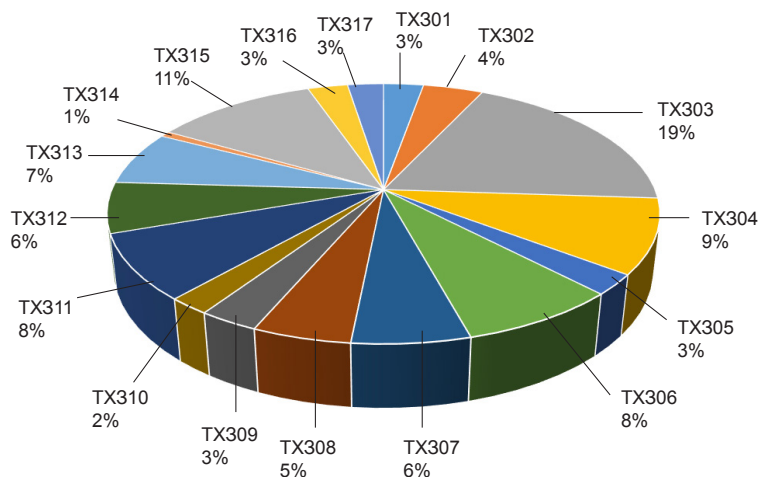
- Боловсролын түвшнээс хамаарсан зүй тогтол, хандлага
- ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын айнаас хамаарсан зүй тогтол, хандлага
- Судлагдахууны чиглэл (онцлог)-ээс хамаарсан зүй тогтол, хандлага

а. Агуулгын интеграцын тодорхойлогдсон байдал (үндэсний хэмжээнд)

ЕБС-ийн бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөр дэх заавал судлах агуулгын суралцахуйн зорилтод ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх эхний арга хэрэгсэл буюу Матриц 1-ээс гарсан үр дүнг нэгтгэн энд танилцуулж байна.

ЕБС-ийн сургалтын цөм хөтөлбөрөөс давхардсан тоогоор нийт 567 суралцахуйн зорилт ТХЗБ-д хамаарна гэж тодорхойлогдсон байна (Хавсралт 3). Тэдгээр нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтуудад дараах тархалттайгаар харгалзаж байна. Хамгийн олон буюу цөм хөтөлбөрийн 108 (18.8%) суралцахуйн зорилт “ТХ303. Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал”-д, хамгийн цөөн буюу 4 (0.7%) суралцахуйн зорилт “ТХ314. Усан доорх амьдрал”-д тус тус хамаарч байна (Зураг 1.5.1, Хүснэгт 1.5.1).

Зураг 1.5.1. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗ-оор)

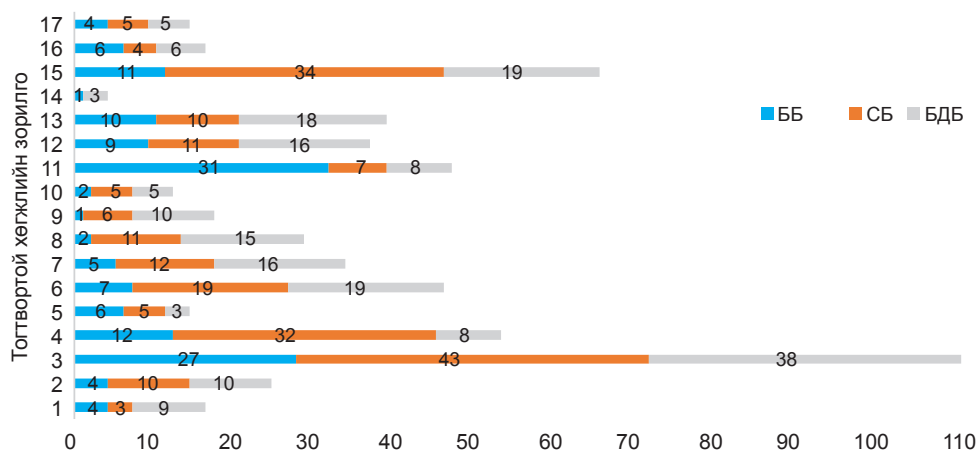
Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг боловсролын түвшнээр авч үзвэл, Бага боловсрол (ББ)-ын 142 (25.0%), Суурь боловсрол (СБ)-ын 217 (38.3%), Бүрэн дунд боловсрол (БДБ)-ын 208 (36.7%) суралцахуйн зорилт тус бүр ТХЗБ-д хамаарч байна (Хүснэгт 1.5.1, Зураг 1.5.2). Ерөнхий дүнгээр боловсролын түвшнээс үл хамааран цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилал жигд боловч ТХЗ тус бүрийн онцлогоос хамаарч боловсролын түвшнүүдэд харилцан адилгүй интеграцчилагдсан байна. Жишээлбэл, “ТХ309. Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц”-д ББ-ын зөвхөн 1 суралцахуйн зорилт хамаарч байхад “ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид”-д ББ-ын 31 суралцахуйн зорилт хамаарч байгаа нь “Хүн ба орчин” хичээлийн цөм хөтөлбөрийн агуулга сурагчдын өөрсдийнх нь амьдарч байгаа орон нутаг, сурч байгаа сургуулийн хүрээнд тодорхойлогдсонтой холбоотой байна. “ТХ303. Сайн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал”-д биеийн тамир, биологийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтууд голлон хамаарч байгаа бөгөөд тэдгээр нь боловсролын 3 түвшинд харьцангуй жигд тархалттай байна (Хавсралт 3).

Хүснэгт 1.5.1. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (Боловсролын түвшин ба ТХЗ-оор)

БТ	Тогтвортой хөгжлийн зорилго																	Нийт	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	тоо	%
ББ	4	4	27	12	6	7	5	2	1	2	31	9	10	1	11	6	4	142	25.0
СБ	3	10	43	32	5	19	12	11	6	5	7	11	10	0	34	4	5	217	38.3
БДБ	9	10	38	8	3	19	16	15	10	5	8	16	18	3	19	6	5	208	36.7
Нийт	16	24	108	52	14	45	33	28	17	12	46	36	38	4	64	16	14	567	100
%	2.8	4.2	19.0	9.2	2.5	7.9	5.8	4.9	3.0	2.1	8.1	6.3	6.7	0.7	11.3	2.8	2.5	100	

“ТХ315. Газар дээрх амьдрал”-д харьцангуй олон хичээлийн, түүний дотроос СБ болон БДБ-ын биологи, газар зүйн хичээлийн цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтууд илүү олноор хамаарч байгаа нь судлагдахууны онцлогийг, харин “ТХ314. Усан доорх амьдрал”-д ердөө 4 суралцахуйн зорилт хамаарч байгаа нь манай улсын газар зүйн байршилтай холбоотой ахуй соёлын онцлогийг тус тус илэрхийлж байна гэж тайлбарлаж болох юм.

Зураг 1.5.2. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (Боловсролын түвшин ба ТХЗ-оор)

Цөм хөтөлбөрөөс сонгогдсон суралцахуйн зорилтын *ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын 3 ай тус бүрд харгалзах байдлын тархалтыг* Хүснэгт 1.5.2-т үзүүлээ. Цөм хөтөлбөрөөс тодорхойлогдсон суралцахуйн зорилтын 46.7% нь ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын танин мэдэхүйн айд хамаарч байгаа төдийгүй СБ, БДБ-ын түвшинд энэ айд харгалзах цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын эзлэх хувь харьцангуй өндөр байгаа нь судлагдахуунуудын шинжлэх ухааны түвшин ахиж, өөрөөр хэлбэл, аливаа асуудал, юмс үзэгдлийн мөн чанарыг шинжлэх ухаанчаар тайлбарлах болсонтой холбоотой гэж үзэж байна.

Хүснэгт 1.5.2. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (Боловсролын түвшин ба суралцахуйн зорилтын айгаар)

БТ	Суралцахуйн зорилтын ай			Нийт
	Танин мэдэхүйн	Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн	Зан үйлийн	
ББ	47	61	34	142
	8.3%	10.8%	6.0%	25.0%
СБ	90	79	48	217
	15.9%	13.9%	8.5%	38.3%
БДБ	128	40	40	208
	22.6%	7.1%	7.1%	36.7%
Нийт	265	180	122	567
	46.7%	31.7%	21.5%	100%

ТХЗБ-д хамаарах цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг судлагдахууны агуулгын чиглэлүүд⁴ (Хүснэгт 1.5.3)-ээр харьцуулан үзэхэд судлагдахуун тус бүрийн онцлог нэлээд тод томруун илэрч байна. Тухайлбал, “ТХ303. Сайн эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдал”-д Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан (Биеийн тамир голлох үүрэгтэй), Байгалийн ухаан (Биологи голлох үүрэгтэй), Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа (Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа голлох үүрэгтэй) гэсэн 3 судлагдахууны чиглэл илүү чухал хувь нэмэр оруулахаар байна. Харин “ТХ307. Боломжийн үнэтэй, цэвэр эрчим хүч”-д Байгалийн ухаан (Хими болон Физик)-ы судлагдахууны чиглэл голлох үүрэг гүйцэтгэхээр байхад “ТХ311. Тогтвортой хот суурин, оршин суугчид Нийгмийн ухаан (ялангуяа ББ-ын Хүн ба орчин)-ны судлагдахууны чиглэл голлох үүрэг гүйцэтгэхээр байна.

Хүснэгт 1.5.3. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (ТХЗ ба судлагдахууны агуулгын чиглэлээр)

ТХЗ	Судлагдахууны агуулгын чиглэл						Нийт
	Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан	Математик, мэдээллийн технологи	Түүх, нийгмийн ухаан	Урлаг, дизайн, технологи	Байгалийн ухаан	Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа	
ТХ301	3	4	2		2	5	16
ТХ302	1	2	2	4	9	6	24
ТХ303	45	2	8	7	30	16	108
ТХ304	15	4	4	7	1	21	52
ТХ305	1		6	1		6	14

⁴ Боловсролын түвшин, суралцагчдын нас сэтгэцийн онцлог, хөтөлбөрийн онцлог, багш нарт гарын авлагын хэрэглэгдэх байдал зэргийг тооцож энэхүү багц номын эхний хэвлэлтийн 4-р бүлэгт Бага боловсролын 7 хичээлийг нэгтгэн судлагдахууны бие даасан чиглэл буюу дэд бүлэг болгон авч үзсэн бөгөөд харин энд судлагдахууны онцлогийг харгалзан үр дүнг 6 судлагдахууны чиглэлээр авч үзсэн болно.

TX306	7	7	1	2	18	10	45
TX307		2	1		24	6	33
TX308		5	7	5	7	4	28
TX309	1	2	2	1	8	3	17
TX310		1	4		2	5	12
TX311	5	2	24	4	4	7	46
TX312	7		8	6	11	4	36
TX313	5		7	2	19	5	38
TX314				1	1	2	4
TX315	11	2	5	6	30	10	64
TX316	1	1	6	1		7	16
TX317		3	4	1	1	5	14
Тоо	102	37	91	48	167	122	567
%	18.0%	6.5%	16.0%	8.5%	29.5%	21.5%	100%

ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтын 3 айд хамаарах цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын тархалт харилцан адилгүй байна. Тухайлбал, Танин мэдэхүйн айд хамаарах цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт олон байхад Байгалийн ухааны судлагдахуун ихээхэн нөлөөлсөн байна (Хүснэгт 1.5.4). Тухайлбал, БУ-ы цөм хөтөлбөрийн 121 суралцахуйн зорилт Танин мэдэхүйн айд хамаарч байгаа нь нийт суралцахуйн зорилтын 21.3%, БУ-ны нийт 167 суралцахуйн зорилтын 72.5%-ийг эзэлж байна.

Хүснэгт 1.5.4. Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт (Судлагдахууны агуулгын чиглэл ба суралцахуйн зорилтын айгаар)

Судлагдахууны агуулгын чиглэл	Суралцахуйн зорилтын ай			Нийт
	Танин мэдэхүйн	Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн	Зан үйлийн	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан	42	33	27	102
	7.4%	5.8%	4.8%	18.0%
Математик, мэдээллийн технологи	21	9	7	37
	3.7%	1.6%	1.2%	6.5%
Түүх, нийгмийн ухаан	40	34	17	91
	7.1%	6.0%	3.0%	16.0%
Урлаг, дизайн, технологи	15	22	11	48
	2.6%	3.9%	1.9%	8.5%
Байгалийн ухаан	121	24	22	167
	21.3%	4.2%	3.9%	29.5%
Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа	26	58	38	122
	4.6%	10.2%	6.7%	21.5%
Нийт	265	180	122	567
	46.7%	31.8%	21.5%	100%

Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны чиглэлээр тодорхойлогдсон цөм хөтөлбөрийн 58 суралцахуйн зорилт нь Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн айд хамаарч байгаа нь нийт суралцахуйн зорилтын 10.2%, СДҮА-ны нийт 122 суралцахуйн зорилтын 47.5%-ийг эзэлж байна.

Багц номын бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын 3 гарын авлагаас судлагдахууны агуулгын чиглэл тус бүрийн, судлагдахуун (хичээл) тус бүрийн хувьд ТХБ-ын агуулгын интеграц хэрхэн тодорхойлогдсоныг дэлгэрүүлэн үзнэ үү. Цөм хөтөлбөрийн зорилго, зорилт, арга зүйн зарчимд ТХБ-ыг үндсэн агуулга, нэр томъёогоор нь тусгасан эсэхээс хамаарч тухайн хичээлийн хувьд боловсролын түвшнээс хамаарсан ялгаа ажиглагдаж байхад судлагдахууны агуулгын чиглэл хооронд цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын тавил, онцлогоос хамаарсан ялгаа (жишээ нь, БУ ба ХХУ) бас ажиглагдаж байгаа болно.

б. Суралцахуйн зорилт, арга зүй, цогц чадамжийн интеграцын тодорхойлогдсон байдал (үндэсний хэмжээнд)

Өмнөх хэсэгт цөм хөтөлбөрийн тухайн нэг суралцахуйн зорилт нь ТХЗБ-ын ямар сэдэв, ТХЗБ-ын аль суралцахуйн зорилтод хамаарахыг өөрөөр хэлбэл, цөм хөтөлбөр дэх ТХБ-ын агуулгын интеграцыг матриц 1-ээр илрүүлж тодорхойлсон бол энэ хэсэгт ТХЗ-ын тухайн сэдвийн хүрээнд тодорхойлогдсон суралцахуйн зорилтууд (Цөм хөтөлбөрийн болон ТХЗ-ын төлөөх боловсролын)-ыг хэрэгжүүлэхэд тохирох ТХЗБ-ын арга зүйд хамаарах арга, техникийн сонголт, улмаар төвлөсөн зорилт, нарийвчилсан сэдэв, сонгосон арга бүхий сургалтаар сурагчдад ТБ-ын ямар цогц чадамж төлөвшихөд нь аль хэр хувь нэмэр оруулах боломжтойг тодорхойлсон Матриц 2-ын үр дүнг нэгтгэн танилцуулж байна.

Агуулгын интеграцын судалгаагаар тодорхойлогдсон 567 суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд ТХЗБ-ын арга зүйн хандлагын 4 төрлийн арга, техникээс давхардсан тоогоор 895 аргыг хэрэглэж болохоор тодорхойлсон байна (Хавсралт 4, Хүснэгт 1.5.5). “Шинжилгээ, судалгаа хийх” төрлийн арга харьцангуйгаар хамгийн олон сонгогдож байгаа нь СБ-ын цөм хөтөлбөрийн “шинжлэх ухаанч арга барил төлөвшүүлэх”, Бүрэн дунд боловсролын “... шинжлэх ухааны үндэс, судалгааны аргыг эзэмшүүлэх ...” зэрэг зорилттой нийцэж байна.

Хүснэгт 1.5.5. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сургалтын арга (Боловсролын түвшинээр)

БТ	ТХЗБ-ын сургалтын арга				Нийт
	Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжилгээ/судалгаа хийх	Бүтээлчээр, шүүмжлэлтэйгээр сэтгэх	Алсын хараатай болох	
ББ	72	59	53	37	221 (24.7%)
СБ	97	102	109	61	369 (41.2%)
БДБ	66	136	71	32	305 (34.1%)
Нийт	235 (26.3%)	297 (33.2%)	233 (26.0%)	130 (14.5%)	895 (100%)

Судлагдахууны агуулгын чиглэлээр авч үзвэл, Математик, мэдээллийн технологи, Түүх, нийгмийн ухаан, Байгалийн ухаанд “Шинжилгээ/судалгаа хийх” төрлийн арга түлхүү хэрэглэгдэхээр байхад Хэл, хүмүүнлэгийн ухаанд “Бүтээлч, шүүмжлэлтэй сэтгэх” арга, Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд “Бодит үйл ажиллагаанд оролцох” арга тус тус түлхүү хэрэглэгдэж байгаа нь судлагдахууны агуулгын чиглэл бүрийн онцлогийг тодорхой хэмжээнд илэрхийлж байна (Хүснэгт 1.5.6).

Хүснэгт 1.5.6. Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сургалтын арга (Судлагдахууны агуулгын чиглэл ба боловсролын түвшинээр)

Судлагдахууны агуулгын чиглэл	БТ	ТХЗБ-ын төлөөх боловсролын сургалтын арга				Нийт
		Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжилгээ/ судалгаа хийх	Бүтээлчээр, шүүмжлэлтэйгээр сэтгэх	Алсын хараатай болох	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан	ББ	16	11	11	6	44
	СБ	20	9	27	8	64
	БДБ	15	27	32	3	77
	Нийт	51 (5.7%)	47 (5.3%)	70 (7.8%)	17 (1.9%)	185 (20.7%)
Математик, мэдээллийн технологи	ББ	3	2	2	3	10
	СБ	8	11	4	6	29
	БДБ	6	11	7	6	30
	Нийт	17 (1.9%)	24 (2.7%)	13 (1.5%)	15 (1.7%)	69 (7.7%)
Түүх, нийгмийн ухаан	ББ	21	34	17	15	87
	СБ	4	17	18	6	45
	БДБ	6	11	6	3	26
	Нийт	31 (3.5%)	62 (6.9%)	41 (4.6%)	24 (2.7%)	158 (17.7%)
Урлаг, дизайн, технологи	ББ	3	2	7	1	13
	СБ	8	8	8	2	26
	БДБ	2	3	0	0	5
	Нийт	13 (1.5%)	13 (1.5%)	15 (1.7%)	3 (0.3%)	44 (4.9%)
Байгалийн ухаан	ББ	4	2	2	3	11
	СБ	21	32	27	18	98
	БДБ	26	69	19	7	121
	Нийт	51 (5.7%)	103 (11.5%)	48 (5.4%)	28 (3.1%)	230 (25.7%)
Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа	ББ	25	8	14	9	56
	СБ	36	25	25	21	107
	БДБ	11	15	7	13	46
	Нийт	72 (8.0%)	48 (5.4%)	46 (5.1%)	43 (4.8%)	209 (23.4%)

Агуулгын интеграцын судалгаагаар тодорхойлогдсон 567 суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлснээр ТБ-ын 8 цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломж давхардсан тоогоор 957 тодорхойлогдсон байна (Хавсралт 5, Хүснэгт 1.5.7). “1. Систем сэтгэлгээ(цаашид тогтолцоот сэтгэлгээ гэнэ)-ний”, “2. Урьдчилан тооцоолох”, “5. Хамтран ажиллах” цогц чадамжийн төлөвшилд харьцангуй илүү хувь нэмэр оруулах боломжтой гэж үзсэн бол “3. Хэм хэмжээний”, “4. Стратегийн”, “8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн” цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломж нэлээд бага хувийг эзэлж байгаа нь ТХЗБ-ын Танин мэдэхүйн айд хамаарах суралцахуйн зорилтын эзлэх хувь их байсантай холбоотой байж болох юм.

Хүснэгт 1.5.7. ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр (Боловсролын түвшнээр)

№	БТ	ТБ-ын цогц чадамж								Нийт
		1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	2. Урьдчилан тооцоолох	3. Хэм хэмжээний	4. Стратегийн	5. Хамтран ажиллах	6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	7. Өөрийгөө таньж мэдэх	8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн	
1	ББ	30	36	14	20	49	32	31	21	233
2	СБ	73	66	26	25	83	66	67	13	419
3	БДБ	78	57	26	11	46	38	38	11	305
	Нийт	181	159	66	56	178	136	136	45	957
	Хувь	18.9%	16.6%	6.9%	5.9%	18.6%	14.2%	14.2%	4.7%	100.0%

ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмрийг судлагдахууны агуулгын чиглэл (Хүснэгт 1.5.8)-ээр авч үзвэл Байгалийн ухааны хичээлүүд “1. Тогтолцоот сэтгэлгээний”, “2. Урьдчилан тооцоолох” цогц чадамж, Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан, Түүх, нийгмийн ухаан, Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны чиглэлийн хичээл хөтөлбөр “5. Хамтран ажиллах”, “7. Өөрийгөө таньж мэдэх” цогц чадамжийн төлөвшилд оруулах хувь нэмэр харьцангуй их тодорхойлогдсон байгаа нь судлагдахууны агуулгын чиглэлийн онцлогтой нийцэж байна.

Хүснэгт 1.5.8. ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр (Судлагдахууны агуулгын чиглэл ба боловсролын түвшнээр)

Судлагдахууны агуулгын чиглэл	БТ	ТБ-ын цогц чадамж								Нийт
		1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	2. Урьдчилан тооцоолох	3. Хэм хэмжээний	4. Стратегийн	5. Хамтран ажиллах	6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	7. Өөрийгөө таньж мэдэх	8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан	ББ	7	11	5	3	14	7	7	0	54
	СБ	10	10	6	3	29	19	22	4	103
	БДБ	16	11	11	0	17	17	16	1	89
	Нийт	33	32	22	6	60	43	45	5	246
	Хувь	3.4%	3.3%	2.3%	0.6%	6.3%	4.5%	4.7%	0.5%	25.7%
Математик, мэдээллийн технологи	ББ	0	3	1	1	0	0	1	1	7
	СБ	7	8	4	2	4	3	0	1	29
	БДБ	3	5	1	2	4	3	1	1	20
	Нийт	10	16	6	5	8	6	2	3	56
	Хувь	1.0%	1.7%	0.6%	0.5%	0.8%	0.6%	0.2%	0.3%	5.9%
Түүх, нийгмийн ухаан	ББ	12	12	5	6	19	12	11	16	93
	СБ	5	8	1	0	2	13	4	0	33
	БДБ	8	1	4	3	3	3	2	1	25
	Нийт	25	21	10	9	24	28	17	17	151
	Хувь	2.6%	2.2%	1.0%	0.9%	2.5%	2.9%	1.8%	1.8%	15.8%

Урлаг, дизайн, технологи	ББ	4	1	0	0	3	6	4	0	18
	СБ	10	3	3	2	4	4	5	1	32
	БДБ	1	2	2	1	4	0	1	0	11
	Нийт	15	6	5	3	11	10	10	1	61
	Хувь	1.6%	0.6%	0.5%	0.3%	1.1%	1.0%	1.0%	0.1%	6.4%
Байгалийн ухаан	ББ	2	2	0	2	1	0	1	0	8
	СБ	23	22	7	9	16	14	17	4	112
	БДБ	50	32	6	4	12	11	9	8	132
	Нийт	75	56	13	15	29	25	27	12	252
	Хувь	7.8%	5.9%	1.4%	1.6%	3.0%	2.6%	2.8%	1.3%	26.3%
Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа	ББ	5	7	3	8	12	7	7	4	53
	СБ	18	15	5	9	28	13	19	3	110
	БДБ	0	6	2	1	6	4	9	0	28
	Нийт	23	28	10	18	46	24	35	7	191
	Хувь	2.4%	2.9%	1.0%	1.9%	4.8%	2.5%	3.7%	0.7%	20.0%

Багц номын бие даасан 3 гарын авлагаас судлагдахууны агуулгын чиглэл тус бүрийн, судлагдахуун (хичээл) тус бүрийн хувьд цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв, арга зүй, ТБ-ын цогц чадамжийн интеграцын тодорхойлогдсон байдлын тайлбарыг дэлгэрүүлэн үзнэ үү. Агуулгын интеграц тодорхойлоход ажиглагдсан онцлог ба ялгаа нь арга зүй, цогц чадамжийн хувьд ч мөн залгамж холбоотойгоор тайлбарлагдаж байгаа болно.

1.6 ЕРӨНХИЙ ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

Дүгнэлт

1. Энэхүү багц номын анхны хэвлэлтийг бэлтгэн боловсруулах ажлын хүрээнд маш богино хугацаанд холбогдох мэргэжлийн байгууллагын төлөөллийн оролцоотойгоор судалгаанд зориулан тусгайлан бүтээсэн өгөгдлийн бүртгэл ба үр дүнгийн боловсруулалт нь автоматчилагдсан багаж хэрэгслийн тусламжтайгаар сургалтын төлөвлөгөөнд заагдсан бүх судлагдахуун, хичээлийг бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын бүх түвшин, сургалтыг дэмжих бүх хэлбэрийн үйл ажиллагаа, сургалтын үндсэн баримт бичгүүдийг тус тус хамарсан томоохон хэмжээний суурь судалгаа хийгдсэн болно.
2. *НҮБ болон ЮНЕСКО-оос 1972-2020 оны хооронд батлан гаргасан гол баримт бичгүүд болон бусад эх сурвалжуудын судалгаанд үндэслэн дэлхий нийтийн хэмжээнд ТХ, ТХБ-ын үзэл баримтлал, үйл явцын хөгжлийн замнал, өрнөлийг түүхчлэн өгүүлж, шийдвэр, удирдамжийн агуулгын интеграцыг тоймлон холбогдох дүгнэлтүүдийг хийж, ТХ-ийн тодорхой үе шатуудад харгалзсан 4 удаагийн цикл бүхий ТХБ-ын хөгжлийн үйл явцын бүдүүвчийг боловсруулсан.*
3. *УИХ ба ЗГ-ын шийдвэрээр батлагдсан Монгол Улсын хөгжлийн стратегийн баримт бичгүүдийн судалгаанд үндэслэн Монгол Улс дахь ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн бодлого, стратегийн замнал өрнөлийг тоймлож, холбогдох зарим дүгнэлтүүд гаргасан бөгөөд тухайлбал, ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн бодлого, стратегийн замналыг 3 үе шатад ялгаж, тодорхойлсон. Түүнчлэн боловсролын асуудал эрхэлсэн Засгийн Газрын гишүүний тушаалаар батлагдсан бага, дунд боловсролын стандарт ба кикрикулимийг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал, боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөрүүдийн хүрээнд ТХБ-ыг бага, дунд боловсролд интеграцчилсан бодлогын болон онол, арга зүйн шийдлүүдийг товч танилцуулж, холбогдох дүгнэлтүүд хийсэн.*
4. Багц номын эхний Хөтөч номын 2-р бүлэг нь дэлхий нийтийн болон Монгол Улсын ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн замнал, өрнөлийг тоймлон уялдаа холбоонд нь илүү цэгцтэйгээр нэгтгэн дүгнэсэн, сонирхсон хүмүүст гүнзгийрүүлэн судлах найдвартай эх сурвалжуудыг зааж өгсөн боловсролын салбар дахь харьцангуй түгээмэл хэрэглээтэй бүтээл болсон гэж үзэж байна. Энэ бүлэгт өгөгдсөн мэдээлэл нь хэрэглэгчдэд ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн дэлхий нийтийн түвшинд хагас зууны, үндэсний түвшинд 30-аад жилийн замнал, өрнөлийг бүдүүвчлэн тоймлож, нэг хавтгай дээр тавьж харах боломж олгосон, хөгжлийн дунд ба урт хугацааны стратегийн төлөвлөлт хийхэд тус болох ач холбогдолтой юм. Учир нь стратегийн төлөвлөлтөд “backcasting” хийхгүйгээр “forecasting” хийх буюу алсын хараагаа тодорхойлох боломжгүй гэж үздэг.
5. Багц номыг боловсруулсан багийн судлаач-зөвлөхүүдийн дэд багаас сургалт болон сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд ТХБ-ыг амилуулан интеграцчилахад ашиглаж болох *нэгэн шинэлэг арга зүй* (Матриц 1 ба 2, тэдгээрийг ашиглах аргачлал)-г боловсруулсан. Энэ арга зүйг цаашид хөгжүүлэн боловсрол ба суралцахуйд ТХБ-ыг интеграцчилж чадсан нөхцөлд бидэнд эргээд ТХ-д боловсролыг интеграцчилах нэгэн бодит боломж бүрдэнэ.

6. Энэхүү багц ном нь *судалгаанд суурилсан үр дүнгүүдэд тулгуурлан* боловсрогдсоноороо агуулга, арга зүйн хувьд ч хэмжээ, хэрэглээ, ач холбогдлын хувьд ч ижил төрлийн өмнөх гарын авлагуудаас ихээхэн ялгаатай.
7. Монгол Улсын *ЕБС-ийн цөм хөтөлбөрт* ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, түүнд хамаарах сэдэв ба арга хандлагыг шалгуур болгон багийн судлаач-зөвлөхүүдийн бүтээсэн тусгай багажуудаар үнэлж үзээд дараах дэд дүгнэлтүүдийг хийж байна. Үүнд:
  - 7.1. Агуулгын интеграцыг илрүүлэх судалгаагаар ЕБС-ийн сургалтын цөм хөтөлбөрөөс давхардсан тоогоор нийт *567 суралцахуйн зорилт* ТХЗБ-д хамаарахаар тодорхойлогджээ.
  - 7.2. Агуулгын интеграцын судалгаагаар тодорхойлогдсон 567 суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд ТХЗБ-ын арга хандлагын 4 төрлийн аргад харгалзах давхардсан тоогоор *895 арга, техникийг* хэрэглэж болохоор тодорхойлсон байна.
  - 7.3. Цөм хөтөлбөрөөс тодорхойлогдсон 567 суралцахуйн зорилтыг 895 арга, техник хэрэглэн хэрэгжүүлснээр ТБ-ын 8 цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах *957* боломж байгааг тодорхойлсон байна.
  - 7.4. ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилт, түүнд хамаарах сэдэв, арга хандлага, арга техникүүд нь цөм хөтөлбөрийн боловсролын түвшнүүд, судлагдахуун агуулгын чиглэл, судлагдахуун бүрээр ялгаатай, өөрийн өөрийн онцлогтойгоор тусгагдсан байна.
8. Монгол Улсын ЕБС-ийн сургалтын цөм хөтөлбөрт ТХБ *зорилго, агуулгын хувьд харьцангуй сайн интеграцчилагдсан* байна. Гэхдээ боловсролын түвшин бүрийн сургалтын хөтөлбөрийн бүтэц, дизайны ялгаатай байдал, судлагдахууны агуулгын чиглэлүүдийн онцлогууд, хөтөлбөрүүдийн боловсруулалтын түвшний жигд бус байдал зэргээс хамаарч цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг илрүүлэх ажиллагаа нь судалгаанд сонгогдсон эх материал бүрийн хувьд ялгаатай аргачлалаар явагдахад хүргэсэн болно.
9. ТХБ-ыг ЕБС-ийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах чиглэлээр баримтлах бодлого стратегийн боловсруулалт ба сонголт, хэрэгжилтийн менежмент, хяналт-шинжилгээ үнэлгээнийхээ тогтолцоог ТХЗ-2030, “ТХЗ 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ”-нд тодорхойлсон боловсролын шинэ алсын хараа, ТХБ-2030-д дэвшүүлсэн *ТХБ-ыг ТХ-ийн бүх 17 зорилго тус бүрийн биелэлтэд хувь нэмэр оруулах* агуулгад тус тус нийцүүлэн тохируулж, боловсролын тогтолцооны ажиллагааг бүхэлд нь хувирган өөрчлөхөд бие даасан тусгай судалгаа, сургалтууд шаардагдаж байна.
10. ЮНЕСКО-оос зөвлөмжилсөн ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилго, ТХ-ийн хүрээнд санал болгож буй сэдвүүд, ТХЗ-ын арга хандлагууд, ТБ-ын цогц чадамжийг бүрэн тусгаж боловсруулсан тусгай арга зүй, багаж хэрэгслийн тусламжтайгаар Монголын ЕБС-ийн сургалтын цөм хөтөлбөрт тэдгээрийн интеграцчилагдсан байдлыг илрүүлэх замаар сургуулийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд ТХЗ-ын суралцахуйн зорилтуудын хэрэгжилт, ТБ-ын цогц чадамжид тус тус хувь нэмэр оруулж чадахуйцаар *нэгж хичээлийн төлөвлөлтийг дэглэх* боломжтой нь харагдлаа.

11. Багц номыг боловсруулах явцад ЮНЕСКО-оос зөвлөмжилсөн нийтлэг удирдамжид хүн бүрийг “суралцагч” гэсэн утгаар тодорхойлсон тул улс орнууд энэ удирдамжийн дагуу сургалтын үндэсний хөтөлбөр, сурах бичиг зэрэгт ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг үнэлэх, шинэчлэн сайжруулахад ашиглахдаа боловсролын түвшин бүрийн ялгаа, судлагдахууны агуулгын чиглэлийн онцлогт тус тус нийцүүлэн өөрийн хэрэгцээндээ үндэслэсэн тусгайлсан багаж хэрэгсэл, арга зүйг боловсруулах, сонгох шаардлагатай нь харагдсан. ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтыг боловсролын түвшин болон суралцагчдын зорилтод бүлэг бүрийн хэрэгцээнээс хамааруулж түвшинчлэн оноож нарийвчлах шаардлагатай нь харагдсан.
12. Багц номыг боловсруулах ажлын хүрээнд хийгдсэн судалгааны үр дүнд боловсролыг бүхэлд нь ТХ-ийн төлөө хувирган өөрчлөх гүн гүнзгий онол, арга зүйн үндэслэл бүхий суурь шийдлүүдийн цогц болох ТХЗ бүрийг хангахад шаардагдах боловсролын суралцахуйн зорилтууд, санал болгож буй салбар ухаанууд дамнасан ойлголт ухагдахуун, зарчим бүхий ТХ-ийн сэдвүүд, суралцахуйн конструктив онолд тулгуурласан арга хандлага, арга техникүүд, ТБ-ын цогц чадамжуудын агуулга, мөн чанарыг тус бүрд нь болон харилцан хамааралд нь ухаж ойлгохгүйгээр үр өгөөжтэй үйл эрхлэх боломжгүй нь харагдсан. Энэ утгаараа дээрх цогц шийдлүүд нь хүн бүрийн заавал эзэмших *“тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх боловсрол”* (ТХЗБ) хэмээх цоо шинэ судлагдахуун бүрэлдэж байна хэмээн багц номыг бүтээлцсэн зөвлөх баг үзэж байна.
13. ЮНЕСКО-оос 2020 онд хэвлэн гаргасан “ТХБ-2030” шинэ үйлийн хүрээ, замын зураглалд *“ТХБ-ыг зөвхөн ганц ТХЗ 4-ийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг (4.7) бус харин ТХ-ийн бүх зорилго тус бүрд оруулах хувь нэмэр оруулагч”* гэж тодорхойлсон явдал нь ТХЗ-уудыг агуулга талаас нь илүү тодруулж, ТХЗБ-ын нийт 225 суралцахуйн зорилтыг 17 ерөнхий агуулга бүхий зорилтод зангидах нэг боломжийг хангасан байна. Ингэснээрээ ТХЗБ-ын судлагдахууныг нэг шат урагшлуулсан гэж үзэж болох юм.
14. Иймд бүх түвшний бодлого, боловсруулагчид, шийдвэр гаргагчид, сургалтын хөтөлбөр боловсруулагчид, үнэлгээний экспертүүд, арга зүйчид, сургуулийн удирдлагууд, ялангуяа багш нар энэ “ТХЗБ” гэсэн шинэ судлагдахууныг судалж, *ТХ/ТХБ/ТХЗ/ТБ-ын цогц чадамжийн хэл ухагдахуунд тайлагдах* шаардлага үүсэж байна.

Зөвлөмж

1. ТХЗБ тухайлбал, ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг амжилтад хүргэх гол арга хэрэгсэл болсон бүх нийтийн ТХБ нь боловсролыг төдийгүй нийгмийг хувирган өөрчлөх суурь, цогц шийдлүүд болохыг *танин мэдэхүйн хувьд хүлээн зөвшөөрч* эдгээр шийдлийг бодит үйл болгоход Монгол Улсын төрөөс ТХ, ТХБ-ын талаар баримтлах бодлого, стратегия хянан үзэж, дэлхий нийтээрээ хүлээн зөвшөөрсөн дээрх цогц шийдлүүдийг хэрэгжүүлж чадахуйцаар тэдгээрийг илүү тод томруун утга агуулгаар баяжуулан дотоод холбоонд нь нягт нямбай интеграцчилж, ойлгоход болон хэрэглэхэд хялбар, цэгцтэй, барьцтай байхаар хэлбэржүүлэн тогтвортой баримтлан мөрдөхөд салбарын яам, агентлагууд санаачилгатай, хариуцлагатай ажиллах нь чухал байна.

2. Хөгжилд хөтлөх шинэ менежментийг бүтээж хэрэгжүүлэхдээ эхлээд аливаа юмс, үзэгдлийн “нэгжид” бус түүнийг агуулсан илүү өргөн “тогтолцоонд” нь харан сэтгэж, танин мэдэх, дараа нь тус тусдаа бус “хамтдаа, бүхэлдээ” хүчин зүтгэж, ажиллахгүйгээр бид үүсээд байгаа асуудлууд, тулгараад байгаа сорилтууд даван туулж чадахгүй нь өдрөөс өдөрт тодорхой болсоор байна. Менежментийн хэлээр олон улсад “*Байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлага*” буюу “*Whole institution approach-WIAp*” гэж нэрлэгддэг, сенергетик түвшний ахиц дэвшил авчирдаг энэ арга хандлагыг тухайн нэгж байгууллагын түвшинд төдийгүй салбарын, тухайн улс орны, дэлхий нийтийн гэсэн бүх түвшний менежментэд нэвтрүүлэх зүйтэй юм. Өөрөөр хэлбэл, Энэ арга хандлагыг “бөөндөх” түвшинд хялбарчлах, эсвэл бид харилцан уялдаатай ажилласаар ирсэн гэсэн өнөөгийн хэвшмэл ойлголтоор хандаж болохгүй юм. Энэ шинэ арга хандлага нь тэр бүр *ил харагддаггүй, далд харилцан хамааралд төвлөрсөн, үйл явцыг урагшлуулан хөтлөх, хянан тохируулах дотоод механизмтай байдгаараа ихээхэн нухацтай, уйгагүй хүчин чармайлт, бодит гүйцэтгэл* шаардана.
3. Хүний нөөцийг чадавхжуулах үйл ажиллагааг зөвхөн тухайн нэг салбарын хөгжлийн хэрэгцээнд баримжаалж бус ТХ-ийн *тухайн нэг зорилт, тухайн нэг үйл ажиллагаан дээр бүх салбарууд хүчин чармайлтаа төвлөрүүлж*, салбар хоорондын харилцан хамааралд суурилсан менежментийг бүтээж, хэрэгжүүлснээр улс орны хөгжилд *сенергетик түвшний ахиц, дэвшил* гарч, ТХЗ-ууд хэрэгжих түүний дотор боловсролын салбар жинхэнэ утгаараа “*тэргүүлэх*” салбар болж хөгжих цаг үе ирээд байна. Хөгжлийн ийм шинэ менежментийг бүтээхэд дараах онол, арга зүйн үндэслэлүүдийг заавал тооцох шаардлагатай. Үүнд:
  - a. Аливаа зүйлсийн *дотоод харилцан хамаарал*, шүтэлцээн дээр шинэ шинж чанар, түвшин ахисан сенергетик ахиц дэвшил үүсэж бий болдог.
  - b. Оюуны болон материаллаг үйлийн *бодит гүйцэтгэлээр дамжин* хувь хүний, байгууллагын, нийгмийн өөрчлөлт, хувиргалт явагддаг.
  - c. *Үйлийн* салангид бус *тогтолцоон баримжаа* нь түүний гүйцэтгэлийн чанар, үр өгөөж, тогтвортой байдлын баталгааг хангах гол хүчин зүйлийн нэг байдаг.
  - d. Хүн, олон нийт, байгууллага нь *харилцаа, хамтын ажиллагааны явцад өөрийн сонирхол, хэрэгцээ, боломжид нийцсэн, тэгш оролцоо* нь хангагдсан орчинд хөгждөг.
4. Монгол Улс тусгайлсан хөтөлбөр, төлөвлөгөө, менежментийн дагуу хүний нөөцөө чадавхжуулах зайлшгүй хэрэгцээ байна. ТХЗБ-ын арга хандлагыг хэрэглэж, *хүн бүрийг “суралцагч”* хэмээн үзэж, олон төрлийн бүх хэлбэрийн тодорхой үйл ажиллагаанд татан оролцуулж, бүтээлч үйлээр нь дамжуулан чадавхжуулах шаардлагатай болж байна. Ялангуяа, бүх нийтийн болон бүх мэргэжил, мэргэшлийн боловсролын бүх түвшний албан болон албан бус боловсролын хүрээнд *БАГШ мэргэжилтний нийгмийн хөгжилд гүйцэтгэх чиг үүрэгт төдийгүй энэ мэргэжлийн агуулга, арга зүйд гарч буй эргэлтийн байж болох том өөрчлөлтийг хүлээн зөвшөөрч, тэднийг бэлтгэх, давтан сургах, мэргэшүүлэх томоохон сорилтыг даван туулах бодлогын шийдэл, хэрэгжилтийн менежментийн асуудлыг хугацаа алдахгүйгээр шийдвэрлэх хэрэгтэй.*

5. Бүх түвшний албан боловсролын сургалтын хөтөлбөр, төлөвлөгөө, суралцахуйн удирдамж, сурах бичгүүд, сургалтын орчинг сайжруулахдаа суралцагчдад хөгжил, төлөвшлийн эрэмбэ ахисан ахиц дэвшил авчирдаг байхаар улмаар тэднийг өөрсдийнхөө ТХ, тогтвортой аж амьдралыг авч явах чадвартай болгохын тулд эзэмших агуулгын тавил, бүтэц дизайн, сургалтыг төлөвлөх ба хэрэгжүүлэх, үнэлэх арга ухаанаа бүхэлд нь хувирган өөрчлөх шаардлагатай байна. Тухайлбал, ЕБС-ийн *анги танхимын хүрээнд олон салангид хичээлийг олон цагаар цувуулж, олон багш заадаг сургалтын энэ төлөвлөлт ба зохион байгуулалт нь хүүхдийн жам ёсны хөгжилд бүрэн нийцэхгүй* байгааг бид одоо хүлээн зөвшөөрөх ёстой.

Хүүхдийн танин мэдэхүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн хүрээний *хөгжил, төлөвшил нь тодорхой үйл дээр төвлөрч, тодорхой цаг хугацаа, орон зайн давхцалд олон талаас нь иж бүрэн хандсан харилцаа, хамтын ажиллагааны үр дүнд бүрэлддэг*. Иймд сургалтыг тодорхой хэмжээгээр танхимаас гаргаж, хичээл хоорондын холбоог хангаж, олон нийтийн бүтээлч оролцоог нэмэгдүүлж, багшийн чиг үүрэг, ур чадварт зарчмын өөрчлөлт хийж, ахиц, дэвшил гаргах хэрэгцээ шаардлага байна. Мэдээж энэ нь тийм амархан “бие биедээ найдаад” гаргаад тавьчих ажил бишээ. Хамгийн гол нь боловсролын хөтөлбөр боловсруулагчид, судлаачид ийм хүрээнд хэрэгжүүлж, илүү үр дүнд хүргэж чадах түвшний сургалтын хөтөлбөрийн интеграцилал хийх, сургалтын төлөвлөгөөний тавил дизайныг хөгжүүлэх, багш нараа бэлтгэх суралцахуйн орчноо хувирган өөрчлөх, сургуулийн менежментээ шинэчлэх асуудлыг иж бүрэн хамарсан “*Суралцахуйг хувирган өөрчлөх замын зураглал*”-ыг холбогдох бүх нөөцийн тооцоололтойгоор боловсруулж, хэлэлцүүлж, баталгаажуулан мөрдүүлэх нь чухал байна.

Энэ чиглэлээр орон нутаг, иргэд, залуучууд болон сургууль, хамт олны өмнө тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэх зорилгоор “*интеграцилсан төсөлт хичээлүүд*” боловсруулж хэрэгжүүлэх олон улсад туршлагууд бий болж байна. Манай Улсад БШУЯ, БОАЖЯ-аас ШХА-тай хамтран 2019-2022 онд хэрэгжүүлэх “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол- II” төслийн хүрээнд төсөлд хамрагдсан 30 сургуулийн менежментэд “*Сургууль бүхлээрээ ажиллах арга хандлага*”-ыг нэвтрүүлэх замаар ТХ-ийн төлөөх сургуулийн загварыг бүтээх туршилт хийгдэж байгаа билээ. Түүнчлэн төслийн сургуулиудад “интеграцилсан төсөлт хичээлүүд” бүтээж хэрэгжүүлэх туршилтууд хийгдэж байна. Иймд холбогдох яамдаас энэ төслийн хэрэгжилтэд ач холбогдол өгч, *ТХ-ийн төлөө сургуулийн сайн загвар* гаргаж авч чадах юм бол бүх сургуулиа ТХ-ийн төлөөх сургууль болгон хувирган өөрчлөх нэг том гарц нээгдэх юм.

6. Сургалтын хөтөлбөрийг үнэлэх, сайжруулах, суралцахуйн удирдамж ба сурах бичиг боловсруулахдаа энэхүү багц номыг бүтээх явцад боловсруулсан багаж хэрэгсэл, арга зүйг судлан хэрэглэх, мөн боловсролын түвшний ялгаа, судлагдахууны агуулгын чиглэлийн онцлогоос хамаарч өөр багаж хэрэгсэл боловсруулж хэрэглэх боломжтой.

Сургалтын цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг тодорхойлоход суурь болгон авсан ЮНЕСКО-ийн “Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд: Суралцахуйн зорилтууд” (2017) гэсэн удирдамжид *ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилтууд, сэдвүүд, арга хандлага, аргачлал техникуудийг* БНБ-ын түвшинд мөн сэдвийг *глобал түвшинд* томъёолсон учраас

боловсролын шатлал, ангиар ялгаж цөм хөтөлбөрүүдэд буулган хэрэглэхэд зарим бэрхшээл тохиолдож байсан тул *тэдгээрийг боловсролын түвшинд харгалзуулан задалж тусгайлах мөн ТХЗБ-д хамаарах сэдвүүдийг Монголын хам нөхцөлд нийцүүлэх* чиглэлээр ахисан түвшний мэргэшсэн (ТХ, ТХБ-оор) шинжээчид ажиллах шаардлага байгаа нь харагдсан.

7. ТХ-ийг боловсролд, боловсролыг ТХ-д тус тус интеграцчилах үйл явцыг гүнзгийрүүлэхдээ ЮНЕСКО-оос 2019 онд баталсан “Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг 2019 оноос хойш хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ” ба “ТХБ-2030” замын зураглалд баримжаалан Монголын төрөөс 2020 онд батлан гаргасан “Монгол Улсын хөгжлийн загвар: “Алсын хараа 2050” болон бусад урт, дунд, хугацааны хөгжлийн бодлого, төлөвлөгөөнүүд, Боловсролын тухай *шинэ багц хуулийн үзэл санааг* тус тус нийцүүлэх, түүнчлэн 2015 оноос хойш хийгдсэн томоохон *судалгааны дүгнэлт, зөвлөмжүүдийг* тусгах стратеги баримтлах нь зүйтэй.

2. ДЭЛХИЙ НИЙТИЙН БОЛОН МОНГОЛ УЛСЫН ТХ БА ТХБ-ЫН ХӨГЖЛИЙН СТРАТЕГИУДЫН ИНТЕГРАЦ

Хөтөч номын энэ бүлэгт тогтвортой хөгжил ба тогтвортой хөгжлийн боловсролын хам утга болон Дэлхий нийтийн тогтвортой хөгжлийн төлөөх зорилгууд ба тогтвортой хөгжлийн боловсролын хөгжлийн стратегиудын замнал, өрнөл, агуулгын интеграцын гүнзгийрэл улмаар эдгээр асуудлын Монгол Улс дахь хөгжлийн үйл явцын цаг хугацааны түүхийг тоймлон танилцуулна.

2.1 “ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ” БА “ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН БОЛОВСРОЛ”-ЫН ХАМ УТГА

“Тогтвортой хөгжил” ба “тогтвортой хөгжлийн боловсрол” гэсэн нэр томъёоны агуулгыг бүх нийтээрээ нэг мөр ойлгохгүйгээр боловсролыг ТХ-д интеграцчилах, ТХ-ийг боловсролд интеграцчилах гол стратегиуд хэрэгжихэд учир дутагдалтай. Иймээс эхлээд энэ дэд бүлэгт энэхүү багц 4 номын агуулга, зориулалтын “сүнс” нь болох дээрх ойлголтуудын үзэл санааны үүсэл хөгжил, эдгээр ухагдахууны товч агуулга, тодорхойлолт, тэдгээрийн хам утгад хамаарах гол сэдэв, стратегийг 1972 оноос хойших холбогдох гол түүхэн баримт бичгүүдийн шинжилгээнд тулгуурлан танилцуулна.

2.1.1. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ҮЗЭЛ САНААНЫ ҮҮСЭЛ ХӨГЖИЛ, ТОВЧ АГУУЛГА

“Тогтвортой хөгжил (ТХ)” буюу “Sustainable Development (SD)” хэмээх нэр томъёоны хүрээн дэх хөгжлийн үзэл санаа нь бүр XVIII зуунаас эхтэй. Тогтвортой хөгжил нь хүн төрөлхтний аж амьдралын өргөн цар хүрээг хамарсан, маш нарийн нийлмэл ойлголт бөгөөд түүний агуулга нь урт хугацааны туршид гүнзгийрэн цогц үзэл баримтлал болтлоо хөгжиж, бодит үйл хэрэг болон хэрэгжиж байгаа нь түүнийг хэвшмэл нэг утгаар тодорхойлох боломжгүй болгодог. ТХ-ийн тухай ойлголт, үзэл санааны үүсэл, хөгжлийн замналыг ерөнхийлөн тоймлохын тулд түүний талаар дэвшүүлж байсан анхны үзэл санаа, таамаглал, онол хийгээд дараагийн үе шатуудад НҮБ-аас Дэлхий нийтэд хандан гаргасан үүсэл санаачилга, тунхаглал, үзэл баримтлал, түлхүүр ойлголтуудыг харьцуулан авч үзэх шаардлагатай. (Хүснэгт 2.1.1)

Хүснэгт 2.1.1. ТХ-ийн үзэл санааны үүсэл, хөгжил

Хөндөгдсөн асуудал	Түлхүүр ойлголтууд
1798. Томас Роберт Мальтус. “Хүн амын зарчмын тухай эсээ” буюу “An Essay on the principle of population” (Malthus, 1798)	
Английн эдийн засагч Томас Мальтусын хүн амын өсөлтийн талаар дэвшүүлсэн онол нь ихэд алдаршжээ. 1818 онд эзэн хааны нийгэмлэгийн гишүүнээр сонгогдож байсан тэрээр “Ямар нэг хяналтгүй бол хүн ам геометрийн прогрессоор өснө. Иймд хүн амын өсөлтөд хяналт тавих шаардлагатай” хэмээн үзсэн нь тухайн үедээ ихээхэн шүүмжлэлд өртөж байв. Т.Мальтус улс орнуудын хүнсний бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл нэмэгдсэнээр хүн амын сайн сайхан байдал сайжирч байгааг ажиглаад энэ нь түр зуурын шинжтэй бөгөөд энэ өсөлт нь хүмүүсийн амьдралын чанарын өндөр түвшинг хадгалахаас илүүтэйгээр элбэг дэлбэг байдлыг ашиглах хүн амын өсөлтөд зориулагдах хандлагатай байгааг олж харсан байна. Түүний энэ үзэл “Мальтусийн хавх” буюу “Мальтусийн хий үзэгдэл” гэж нэрлэгдэх болжээ. Хүн амын доод давхарга нь хүнд хэцүү байдалд орж, өлсгөлөн, өвчинд нэрвэгдэх болтол хүн амын тоо өсөх хандлагатай байсан бөгөөд үүнийг зарим тохиолдолд “Мальтусийн сүйрэл” гэж нэрлэдэг ажээ. Т.Мальтус 18-р зууны Европт түгээмэл байсан хүн амын өсөлт нь зарчмын хувьд төгс төгөлдөр бөгөөд нийгмийн сайжралтад хүргэнэ гэж үздэг үзэл бодлыг эсэргүүцэж уг эсээгээ бичжээ.	- Амьдралын чанар, нийгмийн хөгжил - Хүн амын эрчимтэй өсөлт - Хүн амын өсөлтийн хяналт, хязгаарлалт
1962. Рэчел Карсон. “Чимээгүй хавар” буюу “Silent Spring” роман (Carson, 1962).	
Төрөл бүрийн химийн бодис, тэжээлийн бордоо, хортон шавьж устгагчдыг замбараагүй хэрэглэх нь эргээд хүрээлэл орчин болон хүнсний аюулгүй байдалд аюул учруулж буйг “Шувуудын жиргээ үл сонсогдох чимээгүй хавраар” дүрслэн үзүүлсэн нь дэлхий нийтээрээ энэ асуудалд нухацтай хандахад чухал түлхэц болжээ.	- Байгаль орчны бохирдол - Хүнсний аюулгүй байдал
1968. Гаррет Хардин. “Нийтийн эзэмшлийн эмгэнэл эсээ” буюу “An essay The Tragedy of the Commons” өгүүлэл (Hardin, 1968).	
Америкийн биологич Г.Хардин “Нийтийн эзэмшлийн эмгэнэл” өгүүлэлдээ тухайн нийгмийн хүн амын дийлэнх хувь нь нийгмийн буюу нийтийн өмчөөс хамааралтай амьдрах нь байгаль орчин, нийгэм, эдийн засагт ямар сөрөг үр дагавар авчирдаг болохыг нийтийн эзэмшлийн бэлчээрийн аж ахуйн жишээн дээр тайлбарлажээ.	- Нийтийн өмчлөл - Байгаль орчин, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөө
1970. “Ромын клуб”: Донелла Меадовс ба бусад. “Өсөлтийг хязгаарлах нь” буюу “The Limits to Growth” ном (Donella H Meadows, 1972).	
Манай гарагийн нөөц баялаг эцэс төгсгөлтэй ба дэлхийн хүн ам хурдацтай өсөн нэмэгдэж байгаагаас учрах хор уршгийн талаар сэрэмжлүүлсэн “Өсөлтийн хязгаар” гэдэг ном нь “Ромын клуб” гэсэн нэрээр олонд танил болжээ. Энэ номыг зохиогчид уг номондоо тогтвортой байдалд хандуулан Дэлхийн тогтолцоог өөрчлөх талаар дараах ерөнхий зөвлөмжийг тоймлон гаргажээ. - Сэргээгдэхгүй нөөц баялгийг хамгийн багаар ашиглах - Сэргээгдэх нөөц баялаг шавхагдахаас сэргийлэх - Бүх нөөц баялгийг хамгийн их үр өгөөжтэйгөөр ашиглах - Хүн амын ба эд зүйлийн хэрэглээний огцом өсөлтийг сааруулах - Нөөц баялаг, байгаль орчин, хүний сайн сайхан байдал ямар байгаад мониторинг хийх - Байгаль орчинд үзүүлэх дарамтыг багасгах	- Сэргээгдэх, сэргээгдэхгүй нөөц баялаг - Үр өгөөж, ашиглалт - Хүн амын болон бусад зүйлсийн хурдацтай өсөлт - Мониторинг - Байгаль орчинд үзүүлэх дарамт
1972. НҮБ. “Хүний хүрээлэл орчин” хурлын “Стокгольмын тунхаглал” буюу “The Stockholm declaration on the human environment” (UN, 1972).	

Шведийн Стокгольм хотод зохиогдсон “Хүний хүрээлэл орчин”⁵ хурлаар баталсан тунхаг нь 7 чиглэл 26 зарчмын хүрээнд хүрээлэл орчны доройтлын асуудалд хариу арга хэмжээ авах, нийгэм-экологийн асуудал нь зөвхөн хөгжилтэй төдийгүй, хөгжиж буй орнуудад нэгэн адил тулгамдсан асуудал болсон гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, байгалийн нөөцийг оновчтой ашиглах, байгаль хамгаалах салбарын олон улсын хамтын ажиллагааны стратегийг боловсруулахыг шаардсан.	• Хүрээлэл орчны доройтол • Нийгэм, экологийн тулгамдсан асуудал • Байгалийн нөөцийн ашиглалт • Байгаль хамгаалах стратеги
1987. WCED НҮБ. “Бидний хамтын ирээдүй: Брундландийн комиссын илтгэл” буюу “Our common Future: Brundtland Commission Report” (WCED, UN, 1987).	
Хүрээлэл орчин ба хөгжлийн дэлхийн комисс (WCED) нэртэй байгууллагаас гаргасан “Бидний хамтын ирээдүй” нэртэй, түүхэнд “Брундландын Комиссын илтгэл” хэмээн алдаршсан илтгэл нь Стокгольмын бага хурлын хүний хүрээлэл орчны асуудлын үнэ цэнтэй үзэл санааг улс төрийн хөгжлийн хүрээнд албан ёсоор оруулж ирснээр хүрээлэл орчин ба хөгжлийн бодлогуудыг уялдаа холбоонд нь хэрхэн авч үзэх талаар өргөн хэлэлцүүлгийг эхлүүлсэн. Брундландын Комиссын илтгэлд тогтвортой хөгжилд хүрэхэд улс төрийн бодлогын өөрчлөлт зайлшгүй хэрэгтэйг чухалчилж, илтгэлд “тогтвортой хөгжил” гэсэн шинэ нэр томьёог анх хэрэглэн “Тогтвортой хөгжил бол ирээдүйн үеийнхээ хэрэгцээг хангах боломжийг алдагдуулахгүйгээр өнөөгийн хэрэгцээг хангах хөгжил юм” хэмээн тодорхойлсон.	• Хүрээлэл орчин ба хөгжлийн бодлого хоорондын хамаарал • “<u>Тогтвортой хөгжил</u>” нэр томьёог анх хэрэглэсэн • Тогтвортой хөгжлийн анхны тодорхойлолт өгсөн
1989. Херман Дэйли, Жонн Кобб “Нийтийн сайн сайхны төлөө: Эдийн засгийг нийгэм, хүрээлэл орчин тогтвортой ирээдүй тийш өөрчлөх нь” буюу “For The common good: Redirecting the economy toward community, the environment, and a Sustainable Future” ном (Herman Daly, John Cobb Jr., 1989)	
Америкийн Мэрилэндийн Их Сургуулийн профессор Херман Дэйли энэхүү номондоо тогтвортой нийгмийн 3 нөхцөлийг тодорхойлжээ. 1. Сэргээгдэх нөөц баялгийн ашиглалтын хэмжээ нь тэдгээрийн сэргээгдэх хэмжээнээс хэтрэхгүй байх 2. Сэргээгдэхгүй нөөц баялгийн ашиглалтын хэмжээ нь түүнийг тасалдалгүй сэргээн орлуулах нөөцийг гаргаж авах хэмжээнээс хэтрэхгүй байх 3. Бохирдлын хэмжээ нь байгаль өөрийнхөө жамын дагуу боловсруулан шингээх хэм хэмжээнээс хэтрэхгүй байх	• Нөхөн сэргээгдэх хэмжээ, хязгаар • Байгалийн нөөц баялгийн хэмжээ, хязгаар, ашиглалт • Бохирдлын хэмжээ, хязгаар
1992. НҮБ. “Хүрээлэл орчин ба Хөгжлийн талаарх Риогийн тунхаглал” ба “Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр-21”, “The Rio Declaration on environment and development” and “Agenda 21” (UN, 1992)	
Риогийн тунхаглалд улс орнуудын ирээдүйн тогтвортой хөгжилд удирдамж болох 27 зарчмыг тодорхойлсон байдаг. Харин энэ удаад заавал бүгдийг биелүүлэх албагүй гээд шинэ зуунд түлхүү хандсан хийх ажлын жагсаалт болох “Хөгжлийн хөтөлбөр-21”-ийг баталсан. Дэлхийн хамтын нийгэмлэгээс ихээхэн хүчин чармайлт гаргаж байгаа боловч манай гарагийн байгаль, нийгмийн систем бүхэлдээ тогтворжиж чадахгүй, экосистемийн доройтол улам нэмэгдсээр байгаа нь өнөөгийн хөгжлийн загварыг хэвээр нь хадгалах боломжгүй болж байгааг тэмдэглэсэн. Хөгжлийн шинэ загвар болох “Тогтвортой хөгжил”- ийн загварыг анх дэвшүүлж, ТХ-ийн 3 тулгуур багана нь эдийн засаг, хүрээлэл орчин, нийгэм байх бөгөөд тэдгээрийн гүн гүнзгий интеграцад тулгуурласан хөгжил л эх Дэлхийн тогтвортой байдлыг хангана хэмээн үзсэн. Энэ хурлыг хүн төрөлхтний түүхэнд эргэлтийн үеийг эхлүүлсэн гэж үздэг. “Хөгжлийн хөтөлбөр 21”-ийг олон жилийн туршид нарийвчлан боловсруулж, 5, 10, 20 жилийн зайтай хуралдаж, түүхэнд “Summit Рио+5”, “Summit Рио+10”, “Summit Рио+20” гэж тэмдэглэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцэн сайжруулсаар 2012 онд “Бидний хүсэж буй ирээдүй буюу The Future We Want” гэсэн нэртэй баримт бичиг болгон эцэслэн баталсан түүхтэй.	Тогтвортой хөгжлийн 3 тулгуур багана: • Байгаль орчны тогтвортой байдал • Нийгмийн хөгжил дэвшил • Эдийн засгийн зохистой өсөлт

5 “Environment” гэсэн англи үгийг энэхүү багц номонд тухайн эх бичвэрийн хам утгаас хамааруулан “хүрээлэл орчин” ба “байгаль орчин” гэсэн нэр томьёоны аль алийг хэрэглэсэн болно.

1997. НҮБ. “Хөтөлбөр-21-ийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх хөтөлбөр:Рио+5”, “Programme for the Further Implementation of Agenda 21” (UN, 1997). НҮБ-ын Ерөнхий чуулганы тусгай хуралдаан (Рио+5) дээр Рио-гоос хойших үйл явц, үр дүн, цаашид авах арга хэмжээний талаар халуун хэлэлцүүлэг болж, Риогийн тунхаглал, уур амьсгалын өөрчлөлт, ой хамгаалах зарчмууд, уур амьсгалын өөрчлөлтийн конвенцын талаар батлагдсан баримт бичгүүдэд тодорхойлсон бүх зарчмыг хадгалан сайжруулсан “Хөтөлбөр-21-ийг үргэлжлүүлэх хөтөлбөр”-ийг баталсан.	• Дэлхий нийтийн өмнө тулгарсан байгаль орчны гол асуудлууд • Хөгжлийн хөрөнгө оруулалт • Ардчилал, тэгш оролцоо, хариуцлага • Дэлхий нийтийн хамтын ажиллагааны институцийн бэхжилт
2000. НҮБ. “НҮБ-ын Мянганы тунхаглал :Мянганы хөгжлийн зорилгууд”, “United Nations Millennium Declaration: MDG” (UN, 2000). Шинэ зууны эхэнд Америкийн Нью-Йорк хотод болсон НҮБ-ын дэлхийн дээд хэмжээний “Мянганы чуулга уулзалт”-аар “Мянганы хөгжлийн зорилтууд (МХЗ)-Millennium development Goals (MDG)” гэсэн баримт бичгийг баталж, 2015 он гэхэд дэлхий нийтээрээ хүрсэн байх 8 зорилтыг тодорхойлсон. Үүнд: • Ядуурлыг бууруулах • Бүх нийтийн суурь боловсролыг хангах • Хүйсийн тэгш байдал, эмэгтэйчүүдийн оролцоог хангах • Хүүхдийн нас баралтыг бууруулах • Эхчүүдийн эрүүл мэндийг сайжруулах • ДОХ, хумхаа болон бусад халдварт өвчинтэй тэмцэх • Хүрээлэн буй орчны тогтвортой байдлыг хангах • Хөгжлийн төлөө дэлхийн хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх	• Ядуурал • Суурь боловсрол • Хүйсийн тэгш байдал • Хүүхдийн эндэгдэл • Эхчүүдийн эрүүл мэнд • Халдварт өвчин • Хүрээлэн буй орчны тогтвортой байдал • Хамтын ажиллагаа, түншлэл
2002. ЮНЕСКО. Соёлын салбарын олон нийтийн Дэлхийн хэмжээний уулзалт, “Соёлын хөгжлийн хөтөлбөр 21”, “Agenda 21 for Culture” (UNESCO, 2004) Бразилийн Порто Алегре хотноо 2002 болсон Соёлын салбарын олон нийтийн Дэлхийн хэмжээний анхны уулзалтаас орон нутгийн соёлын бодлогыг тодорхойлох удирдамжтай болох санаачилга болон Хөтөлбөр-21-ийн Хүрээлэл орчны хэсэгт энэ бодлогыг нэмж оруулах боломжтой зарим санааг гаргасан. Эдгээр санал, санаачилга нь Хөгжлийн хөтөлбөр 21-ийн холбогдох хэсгүүдэд тусч, ИХ-8 улсаас эхлэн бусад дэд хөтөлбөрүүдээр дамжин өргөн хүрээнд хэрэгжиж эхэлсэн.	• Орон нутгийн иргэдийн соёл, уламжлал нь ТХ-д хүрэх гол арга хэрэгсэл болох
2002. НҮБ. “Иоханнесбургийн тунхаглал” болон “Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”, “Johannesburg Declaration and Plan of implementation of the World Summit on Sustainable Development” (UN, 2002) НҮБ-ын Дэлхийн дээд хэмжээний энэ чуулга уулзалт (Summit Рио+10)-аар Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөг зөвшөөрч, МХЗ-ууд болон олон улсын бусад гэрээ хэлэлцээрүүдийн биелэлтийг хангахад чиглүүлэн Хөгжлийн хөтөлбөр 21-ийг “бүрэн хэрэгжүүлэх” НҮБ-ын амлалтыг тодорхойлсон улс төрийн мэдэгдэл болох Иоханнесбургийн тунхаглалыг баталсан. Чуулганаар ТХ-д ноцтой аюул учруулж буй дараах асуудлууд байгааг тэмдэглэсэн. • Хүний нийгмийг баян, ядууд ялган хувааж буй хагарал гүнзгийрч, хөгжингүй болон хөгжиж буй орнуудын хоорондох хөгжлийн ялгаа улам бүр нэмэгдэх • Дэлхий даяар хүрээлэл орчны хэлмэгдэл үргэлжлэх • Даяарчлал нь эдгээр сорилтуудад хэмжилтийн шинэ чиглэл болон нэмэгдэх Олон улсын хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн хөгжил, хүрээлэл орчны хамгаалал гэсэн ТХ-ийн бүрдэл 3 хэсгийг интеграцчилах явцыг эрчимжүүлэхийг чухалчилсан. ТХ-ийн алсын харааг хүндэтгэн сахиж, хэрэгжүүлэхэд хүн ардын шамдан мэтгэж бүтээсэн баялаг хуримтлал болон эх дэлхийнхээ төлөөх хөгжлийн арга замын бүтээлч эрэл хайгуул, үзэл бодлуудыг нэгтгэх, манай гаригийн бүх хүмүүсийн дунд дэлхий нийтийн зөвшилцөл, түншлэлийг бий болгоход Иоханнесбургийн дээд хэмжээний уулзалт чухал ахиц дэвшил гаргасан гэж үздэг.	• ТХ-ийн бүрдэл 3 хэсгийн интеграц • Байгальтай зохицсон амьдрал • Амьдралын чанар • Хүний нэр төр, амьд явах салшгүй эрх, суурь хэрэгцээ • Хязгаарлагдмал нөөц • Хэрэглээ, ба үйлдвэрлэлийн хэв маяг, зохистой хандлага • Ирээдүй үеийнхэнд үлдээх боломж ТХ-д учирч буй сорилтууд: • Хоол тэжээлийн дутагдал, архаг өлсгөлөн, • Гадаад дахь хөлсний ажил • Арьс өнгө, үндэс угсаа, шашин шүтлэг болон бусад үзэн ядалт, зэвсэгт мөргөлдөөн, терроризм; • Мансууруулах бодис, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, авилга

	• Хууль бус зэвсгийн наймаа, хүн худалдаалах • Байгалийн гамшиг • Цар тахал, халдварт ба архаг өвчин: ХДХВ/ДОХ, сүрьеэ, г.м.
2012. НҮБ. “Бидний хүсэж буй ирээдүй (Рио+20)”, “The Future We Want (Rio+20)” (UN, 2012)	
Энэ баримт бичигт өмнөх 20 жилд ТХ-ийн чиглэлээр авсан арга хэмжээний хэрэгжилтийн үр дүн, ололт амжилтыг дүгнэж, хөгжлийн асуудлаар баримталсан бодлого, стратеги, үнэлгээ дүгнэлт, шийдэл шийдвэрүүдийн агуулга, үзэл санаа, арга хандлагыг харилцан холбоонд нь нягт интеграцчилж, шинэ зууны хүн төрөлхтний алсын харааг тодруулан, нийтээрээ нэгдмэл үзэл санаанд хүрч, түүнийгээ даган мөрдөх зүйлсээ тодорхойлсон. Үүнд: 1. Бидний нийтлэг алсын хараа 2. Улс төрийн амлалтын шинэчлэл 3. Ядуурлыг бууруулах арга зам, ТХ, ногоон эдийн засаг 4. Тогтвортой хөгжлийг хангах бүтэц, зохион байгуулалтын тогтолцоо 5. Үйл ажиллагаа ба үр дүнг хамарсан үйлийн хүрээ 6. Хэрэгжүүлэх арга зам	• Нийтлэг алсын хараа • Улс төрийн амлалт • Ядуурлын бууралт • Ногоон эдийн засаг • ТХ-д чиглүүлэх бүх түвшний бүтэц, зохион байгуулалт • ТХ-д хөтлөх үйлийн хүрээ
2015. НҮБ. “Эх дэлхийгээ хувирган өөрчилъё: Тогтвортой Хөгжлийн Хөтөлбөр-2030”, “(UN, Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable development)” (UN, 2015)	
“Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр 2030” нь дэлхийн улс орнууд ирэх 15 жилд буюу 2015-2030 онд хөгжлийн зорилтуудаа тодорхойлоход баримтлах нийтлэг удирдамж болох түүхэн чухал ач холбогдолтой баримт бичиг юм. Энэ нь дэлхий даяараа хүчин төгөлдөр мөрдөж буй өнөөдрийн бодлого, стратеги юм. Хоорондоо харилцан хамааралтай тогтвортой хөгжлийн 5 чиглэл, 17 зорилго, 169 товлосон зорилт нь хэнийг ч орхигдуулалгүй, ядуурлын бүх хэлбэрийг устгаж, эх дэлхийгээ хамгаалж, хүн төрөлхтнийг тайван амгалан, баян чинээлэг, эрх тэгш амьдрах боломжоор хангах дэлхий нийтийн хамтын хүчин чармайлтад уриалан дуудсан юм. 5 чиглэл нь: (5P) • Хүмүүс (People) • Эх дэлхий (Planet) • Түншлэл (Partnership) • Энх тайван (Peace) • Эд баялаг, хөгжил цэцэглэл (Prosperity) Түүнчлэн тус хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэрэгсэл ба дэлхий нийтийн түншлэлийн чиглэлээр 11, дэс дараалан авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээ ба хяналт үнэлгээний чиглэлээр 20 зүйл бүхий дээрх зорилго, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх арга механизмыг нарийвчлан тодорхойлжээ.	• Ядуурал • Өлсгөлөн • Эрүүл мэнд • Чанартай боловсрол • Жендэрийн эрх тэгш байдал • Баталгаат ундны ус, ариун цэврийн байгууламж • Сэргээгдэх эрчим хүч • Эдийн засгийн өсөлт, зохистой ажлын байр • Инноваци болон дэд бүтэц • Тэгш бус байдал • Ээлтэй хот, иргэдийн оролцоо • Хариуцлагатай хэрэглээг дэмжих • Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөө • Далай тэнгисийн нөөц • Хуурай газрын экосистем • Энх тайван, шударга ёс • Хөгжлийн төлөөх түншлэл

2.1.2. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ТОДОРХОЙЛОЛТ, АГУУЛГА

Анх 1987 онд Брундландын Комиссын илтгэлд “Тогтвортой хөгжил” гэсэн нэр томъёог хэрэглэж, энэ ойлголтыг дараах байдлаар тодорхойлсон.

ШИГТГЭЭ-1.

“Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.”⁶

“Тогтвортой хөгжил гэдэг нь ирээдүйн үеийнхний өөрсдийн хэрэгцээгээ хангах боломжийг алдагдуулахгүйгээр өнөөгийн хэрэгцээгээ хангах хөгжил юм.”

6 WCED. 1987. Our Common Future. Report of the World Commission on Environment and Development. page 41. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

1992 оны Рио-гийн Дэлхийн дээд хэмжээний уулзалтаас хойш тогтвортой хөгжил нь урт удаан хугацааны хөгжлийн харилцан хамаарал бүхий бие биеэ нөхцөлдүүлэгч бүрдэл хэсгүүд болох эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн хөгжил болон хүрээлэл орчны хамгааллыг интеграцчилсан хөгжлийн шинэ хөтөч үзэл баримтлал (парадигм) болон тодрох болсон.

ТХ бол өнөө үеийнхний амьдралын чанарыг баталгаатай байлгахын зэрэгцээ хойч үеийнхэндээ өөрсдийн амьдралаа сэтгэл ханамжтай авч явахад зохистой зөв сонголт хийх боломжийг үлдээсэн, нийгмийг бүхэлд нь хамарсан, урт удаан хугацаанд үргэлжлэх өөрчлөлт хувиргалтыг цогцлоох үйл явц юм.

“Brundtland Commission”-нэртэй байгууллагаас 1987 онд өндөр хөгжилтэй үйлдвэржсэн орнуудын хөгжлийн загвар хийгээд, нийгмийн амьдрал болон эдийн засгаа өнөөг хүртэл авч ирсэн арга ухааныг хүн төрөлхтний цаашдын хөгжилд бүхэлд нь хэрэглэх боломжгүй хэмээн дүгнэсэн ажээ.

Үйлдвэржсэн орнуудын хөгжлийн загвар нь хүн төрөлхтөн тасралтгүй, тогтвортой хөгжих арга ухаан, аж төрөх ёсыг бүрэн тодорхойлж чадахгүй байгаа учраас энэ нь өнөөдрөө аргацаасан, удаан үргэлжлэх “явцгүй, ирээдүйгүй, хөгжил” юм хэмээн үзэх болсон.

Иймээс хүрээлэл орчин, эдийн засаг, нийгмийн асуудлын амин холбоог ухаарч ойлгох замаар ирээдүйгээ харсан, хувьсал өөрчлөлтөд нээлттэй хөгжлийн үзэл баримтлал хэрэгтэй болжээ. Ийнхүү хүн төрөлхтөн хөгжлийн дээрх загвараа өөрчлөхгүйгээр түүнийг цаашид үргэлжлүүлэн хэрэглэх юм бол манай Дэлхийд байгаль орчны сүйрэл, эдийн засгийн хямрал, нийгмийн шударга бус байдал улам нэмэгдэнэ гэдгийг танин мэдсэний үр дүн болж ТХ-ийн үзэл баримтлал, хөгжлийн шинэ загварыг боловсруулсан байна.

Хэрэв бид манай дэлхий дээрх байгаль орчны сүйрэл, эдийн засгийн хямрал, нийгмийн шударга бус байдлын шалтгааныг тогтоож, тэдгээрийг бууруулах, арилгахад тавигдаж буй шаардлагыг хангахад хариуцлагатай хандаж чадвал ядуу буурай улс орнуудын хувьд ч иргэдийн нь амьдрал сайжирна.

ТХ-ийг олон талаас нь янз бүрийн өнцгөөс харж, олон янзаар тодорхойлж байгаа боловч ТХ нь шударга ёс гэсэн ухагдахуунтай салшгүй холбоотойг нийтээр хүлээн зөвшөөрөх болжээ. Тухайлбал, хүмүүс өнгөрсөн, одоо, ирээдүйн үеийнхний өмнө шударга байх, үндэстэн, соёл, шашин бүрийн өмнө шударга байх, байгаль орчин, эдийн засаг, нийгмийн хөгжил нь бие биеэ золиослохгүй байхыг чухалчлах болсон байна.

ШИГТГЭЭ-2.

“... тогтвортой хөгжил гэсэн үзэл санаа нь хамгийн эрхэм сайхан зорилгод хүрэхийн тулд өвөг дээдсээ, мөн өөрийгөө болон бусдыг, түүнчлэн өнгөрснөө мөн өнөөдрөө болон ирээдүйгээ золиослохгүйгээр ажиллаж, амьдрах арга ухааныг дээдлэн эзэмшсэн аж төрөх соёлыг илэрхийлнэ”.

Иймд хүн төрөлхтөн золиосгүйгээр тогтвортой хөгжихийн тулд хүн бүр нийгмийн хөгжлийн динамик үйл явц дахь харилцан хамаарал бүхий байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм-соёлын асуудлыг дэлхийн хэмжээний өргөн цар хүрээнд харж, асуудалд хандахдаа түүний нарийн нийлмэл, бүхэл бүтэн тогтолцоо болох мөн чанар талаас нь сэтгэн танин мэдэж, бүх түвшний шийдвэр гаргахад оролцож, түүнийг өөрийн ажиллаж, амьдарч буй нутаг орондоо бодит үйл хэрэг болгон

7 БСШУЯ. 2003. Бага, дунд боловсролын стандартын ерөнхий зөвлөмж. хууд. 11. БСШУЯ. Улаанбаатар

хэрэгжүүлэх учиртай. Өөрөөр хэлбэл, хүн бүр ТХ-ийн талаар дэлхийн (глобал-даяаршил) хэмжээнд сэтгэж, түүний төлөөх үйлээ нутгийн (локаль-дангааршил) хэмжээнд биечлэн үйлдэж хэрэгжүүлнэ гэсэн үг юм⁸.

2.1.3. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН БОЛОВСРОЛЫН ҮЗЭЛ САНААНЫ ҮҮСЭЛ ХӨГЖИЛ, ТОВЧ АГУУЛГА

“Тогтвортой хөгжлийн боловсрол (ТХБ)” буюу “Education for Sustainable Development (ESD)” хэмээх нэр томъёоны хүрээн дэх хөгжлийн үзэл санаа нь бас XVIII зууны сүүлчээс эхтэй. ТХБ-ын үзэл санаа нь биологийн төрөл зүйл, химийн бордоо, хүний эрүүл мэнд, бэлчээрийн аж ахуйтай холбоотой мэдлэг, мэдээллийг хүмүүст хүргэхээс эхлэн экологийн боловсрол, хүрээлэл орчны боловсролоор дамжин “Хөгжлийн хөтөлбөр-21”-ийн 36 дугаар зүйлд анх удаа заасанчлан тогтвортой хөгжлийн боловсролд хүрсэн түүхтэй. Өдгөө ТХБ нь 2030 он хүртэлх ТХЗ-уудыг хангахад зориулагдсан өөрийн гэсэн суралцахуйн зорилго, агуулга, арга зүй бүхий боловсролыг бүхэлд нь хувирган өөрчлөх үндэслэл, зарчим, арга хэрэгсэл болтлоо нарийвчлагдан хөгжсөөр байна (Хүснэгт 2.1.2).

Хүснэгт 2.1.2. ТХБ-ын үзэл санааны үүсэл, хөгжил

Товч агуулга	Хамрах сэдэв	Гол стратеги
1798. Томас Мальтус. “Хүн амын зарчим дахь эсээ” ном.		
“Хүн амын зарчмын тухай эсээ” бүтээл нь Чарлз Дарвин, А.Валлес нарын “Зүйлийн үүсэл”-ийн тухай онолоо гаргахад гол нөлөө үзүүлсэн гэж үздэг	Биологийн төрөл зүйлс	<i>Биологийн шинжлэх ухаан:</i> • Эргэцүүлэх
1962. Рэчел Карсон. “Чимээгүй хавар” роман.		
Тэрбээр Байгаль Орчны Аюулгүйн Сантай хамтран химийн бордоо нь хүний эрүүл мэндэд болон байгаль, хүрээлэл орчинд хэрхэн нөхөж болзошгүй аюул учруулах талаар мэдээлэл хүргэх үйл ажиллагааг явуулж байсан.	- Химийн бордоо - Хүний эрүүл мэнд	<i>Хими, Биологийн шинжлэх ухаан:</i> • Мэдээлэл хүргэх
1968. Гаррет Хардин. “Нийтийн эзэмшлийн эмгэнэл” өгүүлэл.		
Бэлчээрийн аж ахуйн судалгааны жишээн дээр өмчийн, хариуцлагын хэлбэрүүд байгаль, нийгэм, эдийн засагт үзүүлэх сөрөг нөлөөг олон нийтэд таниулах, хэлэлцүүлэх ажлыг зохион байгуулсан.	- Бэлчээр хамгаалал - Өмчлөл, хариуцлагын хамаарал	<i>Биологи, Нийгэм, эдийн засгийн шинжлэх ухаан:</i> • Мэдээлэл хүргэх • Хэлэлцүүлэх
1972. НҮБ. “Хүний хүрээлэл орчин” Стокгольмын хурлын тунхаглал		
Энэ хуралдаан анх удаа экологи ба хөгжил гэсэн ойлголтыг уялдаа холбоонд нь авч үзэж, экологийн боловсролын тухай ойлголтыг хөндсөн. Экологи бол байгаль дахь тэнцвэр, амьд бие ба түүнийг хүрээлэн буй орчны органик болон органик бус бүрэлдэхүүн хэсгүүд хоорондын харилцан хамаарлын тухай шинжлэх ухаан юм. Экологийн асуудал нь зөвхөн байгалийн шинжлэх ухаан биш, бас нийгэм хүмүүнлэгийн ухааны асуудал болохыг онцолсон. Өөрөөр хэлбэл, хүрээлэл орчныг бохирдуулахгүй, цэвэр ариун байлгах, орчны доройтлыг сэргээх байгалийн нөөц баялгийг ашигтай зохицуулах зэрэг олон асуудлыг шийдвэрлэхэд зөвхөн тодорхой нэг салбарын бус, бусад олон салбарын оролцоо, хамтын ажиллагаа шаардлагатайг чухалчилсан.	- Байгалийн тэнцвэр - Эко системийн харилцан хамаарал - Байгалийн нөөц баялгийн зохистой хэрэглээ - Экологийн асуудлууд	<i>Экологийн боловсрол:</i> • Нийгэм, хүмүүнлэгийн ухааны салбар • Асуудлыг шийдвэрлэх • Хамтын ажиллагаа

8 БОАЖЯ. ШХА. 2015. Монгол Улсын ТХБ/ТХ/НХ-ийн өнөөгийн бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа. хууд.52.

1975. НҮБ-ын Байгаль орчны хөтөлбөр (UNEP). “Хүрээлэл орчны боловсролын үйлийн хүрээ”		
Югославын Белград хотод НҮБ-ын Байгаль орчны хөтөлбөр (UNEP) болон Боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын байгууллага (UNESCO)-аас хамтран зохион байгуулсан Байгаль орчны олон улсын бага хурлаар хүрээлэл орчны боловсролын үйлийн хүрээг хэлэлцэн баталж, хүрээлэл орчны боловсролын зорилго, зорилт, суурь зарчмуудыг тус тус тодорхойлсон.	• Хүний сайн сайхан байдал, амьдралын чанар • Хүн, байгалийн харилцан хамаарал • Экологийн боловсрол • Насан туршийн суралцахуй	• Бүх нийтэд ухуулан сурталчлах • Идэвхтэй оролцоонд тулгуурлах • Боловсролын бүх түвшинг хамрах • Салбар дамнасан хандлагаар ажиллах
1977. ЮНЕСКО, ЮНЕП. “Хүрээлэл орчны боловсролын талаарх Тбилисийн тунхаглал”		
Гүржийн Тбилисид болсон Байгаль орчны боловсролын асуудлаарх Засгийн газар хоорондын анхны бага хурлаар хүрээлэл орчны боловсрол (манайд “байгаль орчны, мөн экологийн боловсрол” хэмээн орчуулж ирсэн байдаг)-ын үүрэг роль, зорилтууд, шинж чанарыг тодорхойлж, хүрээлэл орчны боловсролын талаар хэд хэдэн зорилго, зарчмуудыг дэвшүүлсэн. Тбилисийн тунхаглалд “Дэлхийн хүрээлэл орчныг хамгаалах, сайжруулах, дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн эрүүл, тэнцвэртэй хөгжилд хүрээлэл орчны боловсрол чухал үүрэг гүйцэтгэдэг” хэмээн тэмдэглэсэн байдаг.	• Байгаль, нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн болон хот, хөдөө зэргийн харилцан хамаарал, тэдгээрийн нарийн нийлмэл байдал • Хүрээлэл орчны асуудлуудын шинж тэмдэг, шалтгаан • Бүх нийтийн экологийн боловсрол	• Шүүмжлэлт сэтгэлгээгээр хандах • Урьдчилан сэргийлэх • Асуудлыг шийдвэрлэх • Сэдэл тэмүүлэл, мэдрэмж, туршлага төрүүлэх
1990. НҮБ. “Бүх нийтийн боловсролын Дэлхийн (Жомтиены) тунхаглал: Суралцахуйн суурь хэрэгцээг хангах нь”		
Энэ баримт бичигт дэлхийн хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалаар дамжуулан “Дэлхийн хүн бүр боловсрол эзэмших эрхтэй”-г баталгаажуулснаас хойш 40 гаруй жил болж, дорвитой хүчин чармайлт гаргасан хэдий ч сая сая хүмүүс энэ эрхээ эдэлж чадахгүй байгааг онцлон тэмдэглээд, хүн бүрийн суралцахуйн суурь хэрэгцээг хангах гол зорилгын хүрээнд дараах 6 зорилтыг дэвшүүлж, 3 шаардлагыг томъёолжээ. • Алсын хараа тодорхойлох • Хүртээмжийг өргөжүүлж, үл алагчлагдах тэгш байдлыг дэмжих • Суралцахуйд төвлөрөх • <u>Суурь</u> боловсролын агуулга, арга замыг өргөжүүлэх • Суралцах орчныг сайжруулах • Түншлэлийг бэхжүүлэх	• Хүний түгээмэл эрх • Хүний боловсрол эзэмших эрх • Боловсролын суурь хэрэгцээ • Бүх нийтийн боловсрол • Боловсролын хүртээмж • Үл алагчлагдах тэгш боломж • Суралцахуй	• Дэмжих бодлогын агуулгыг хөгжүүлэх • Нөөцийг дайчлах • Олон улсын зв нэгдлийг бэхжүүлэх
1992. НҮБ. “Риогийн тунхаглал” ба “Хөгжлийн хөтөлбөр-21”		
“Хөгжлийн хөтөлбөр-21”-ийн энэ бүлэгт Дэлхийн, үндэсний, орон нутгийн аль ч түвшинд ТХ-ийн үзэл баримтлалыг хөгжлийн асуудлын үндэс суурь болгон үзэхийг чухалчилсан. Тогтвортой хөгжихөд хүмүүсийн аж төрөх ухамсар, сэтгэлгээний хэв маягийн өөрчлөлт болон үнэ цэнтэй, хэрэглээтэй мэдлэг хэрэгтэйг тэмдэглээд улмаар энэ чиглэлд боловсролын өргөн цар хүрээтэй хүчин чармайлт гаргахгүйгээр ТХ-ийн зорилгод хүрч чадахгүйг онцлон заасан. Эдгээр баримт бичигт ТХБ-ын асуудлыг дэвшүүлж, анх удаа энэ нэр томъёо хэрэглэгдсэн.	• Амьдралын хэв маяг • Шинэ ухамсар • Сэтгэлгээний өөрчлөлт • Боловсролын чиг хандлагын өөрчлөлт • Тогтвортой байдал • Тогтвортой нийгмийн зорилгууд	• Суурь боловсролыг сайжруулах • Боловсролыг ТХ-д чиглүүлэн хувирган өөрчлөх • Олон нийтийн мэдлэг ойлголтыг дээшлүүлэх • Сургалт

2000. НҮБ. “Бүх нийтийн боловсролын Дакарын үйлийн хүрээ” Сенегалын Дакар хотод зохион байгуулагдсан Дэлхийн Боловсролын Форум дээр Жомтиены тунхаглалаар баталсан БНБ-ын зорилго бүрэн хангагдаж чадаагүй байгааг тэмдэглээд “БНБ-ын Дакарын үйлийн хүрээ”-г хэлэлцэн баталсан. БНБ-ын энэ баримт бичигт 2015 он гэхэд бүх хүүхэд, залуучууд, насанд хүрэгчдэд зориулсан сургалцахын хэрэгцээг хангахад чиглэсэн, хэмжигдэх боломжтой боловсролын дараах 6 гол зорилтыг тодорхойлжээ. 1. Бага насны хүүхдийн халамж, боловсролыг өргөжүүлэх 2. Бүх хүмүүст үнэгүй, <u>бүрэн дунд</u> боловсрол эзэмшүүлэх 3. Залуучууд, насанд хүрэгчдэд зориулсан сургалтын болон амьдрах ухааны ур чадварыг дээшлүүлэх 4. Насанд хүрэгчдийн бичиг үсгийн мэдлэгийг 50 хувиар өсгөх 5. 2005 он гэхэд жендэрийн тэгш байдлыг хангах 6. Боловсролын чанарыг сайжруулах	• Бага насны хүүхдийн халамж, боловсрол • Бүх нийтийн үнэгүй бүрэн дунд боловсрол • Боловсролын хүртээмж • Боловсролын чанар • Жендэрийн тэгш байдал • Боловсролын хөгжлийн индексүүд, индикаторууд	• Бүс нутгийн онцлогтой зорилтуудыг тусгайлсан арга замаар хэрэгжүүлэх • БНБ-ын Хөгжлийн Индекс (БХИ-EDI) боловсруулж, тэдгээрийг тооцоолох үндэсний чадавхыг нэмэгдүүлэх • ЮНЕСКО-оос жил бүрийн дэлхий нийтийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан гаргаж байх
2002. НҮБ. “Иоханнесбургийн тунхаглал” ба “Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө” “Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө (116-124 зүйлүүд)”-нд боловсрол нь ТХ-ийг дэмжихэд шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэхийг улмаар боловсролыг дэмжих нь өөрчлөлтөд хүргэх гол зууч болохыг тус тус онцлон тэмдэглэхийн сацуу НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейд хандан 2005 оноос ТХБ-ын 10 жилийг эхлүүлэх асуудлыг авч үзэхийг санал болгосон. Улмаар “БНБ-ын Дакарын үйлийн хүрээ”, “Мянганы хөгжлийн зорилтууд”-ыг олон улсын бусад гэрээ хэлэлцээрийн холбогдох заалтуудтай интеграцчилж, дээрх зорилтуудыг хангахад шаардлагатай санхүүгийн болон бусад дэмжлэг туслалцаа үзүүлэх үйл ажиллагааны хүрээг тодорхойлжээ. Тус чуулганаас “ТХБ нь бидний ирээдүйдээ оруулж байгаа хөрөнгө оруулалт бөгөөд тухайн улс орон бүр ашиглаж болох нөөцүүдээ өөрийн орны ТХБ-ын хөгжилд зориулах нь чадавхаа бэхжүүлэх, хөгжилд хүргэх орчин үеийн дэвшилтэт техник технологийг ашиглах, хэзээ ч хоцрогдолд орохгүйн тулд технологи дамжуулалт ба хүний нөөцийн хөгжил, боловсрол, сургалтад хамрагдах итгэлтэй байхад тустай” болохыг сануулсан.	• Насан туршдаа тогтвортой амьдрахад нь дэмжлэг болохуйц мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс, үзэл хандлага • Эдийн засаг, нийгэм, хүрээлэн буй орчны 3 бүрдлийн интеграц • Тогтвортой нийгмийн зорилго, зорилт • Тогтвортой байдалд оруулах хувь нэмэр • Бүх нийтийн анхан шатны ба суурь боловсрол эзэмших адил тэгш боломж	• Бүх нийтэд анхан шатны боловсрол бүрэн эзэмших боломж бүрдүүлэх • Суурь боловсролыг дэмжих • Хөдөөгийн болон ядуу өрхийн хүүхдүүд, охидын боловсролын үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэх • Жендэрийн мэдрэмжтэй боловсролын тогтолцоог бүрдүүлэх • ТХ-ийг бүх түвшний боловсролд интеграцчилах • МХТ-ийг сургалтын хөтөлбөрт интеграцчилах, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх
2004. ЮНЕСКО. “НҮБ-ын ТХБ-ын 10 жил (2004-2014): Эхний хоёр жил” Уг илтгэлд “ТХБ-ын 10 жилийн ЮНЕСКО-ийн үйлийн төлөвлөгөө”-г ТХБ-ын алсын хараа ба эрхэм; зорилго, зорилтууд ба үйл ажиллагааны чиглэлүүд; товлосон зорилтууд ба замын зураглал; судалгаа ба хяналт-шинжилгээ үнэлгээ; сэдэвчилсэн хөтөлбөрүүд ба сектор хоорондын хамтын ажиллагаа гэсэн бүтэцтэйгээр танилцуулсан байна. Тухайлбал,	<i>Нийгэм-соёлын хүрээнд</i> • Хүний эрх • Энх тайван, хүний аюулгүй байдал • Хүйсийн тэгш байдал • Соёлын ялгаатай байдал, ойлголцол	• ТХБ-ын дэмжих алсын хараа • ТХБ-ын хамтын ажиллагаа, сүлжээ, уялдаа холбоо, оролцоог дэмжих

<i>ТХБ-д түлхэц үзүүлэх 4 чиглэл:</i> - Суурь боловсролын хүртээмж, чанарыг сайжруулах - Боловсролын хөтөлбөрүүдийг ТХ-ийн үзэл санаанд нийцсэн чиг баримжаатай болгох - ТХ-ийн талаарх олон нийтийн ойлголт, ухамсрыг дээшлүүлэх - ТХ-ийг урагшлуулахад чиглэсэн бүх төрлийн сургалтуудыг дэмжих <i>ТХБ-ын зарчмууд:</i> - Хүн бүрд хамаатай байх; - Тасралтгүй үргэлжлэх үйл явц байж хувьсан буй нийгмийн хөгжилд хувь нэмэр оруулах; - Бүх нийтийг нэвт хамарсан үүрэг зориулалттай байх; - Хүмүүсийн амьдралын орчинг сайжруулахад чиглэх; - Хувь хүний, нийгмийн, эдийн засгийн ирээдүйн зохист боломжийг хангах; - Бүх нийтийг хамарсан хариуцлагыг дэмжих	- Эрүүл мэнд - ДОХ/БЗХӨ - Засаглал <i>Хүрээлэн буй орчны хүрээнд</i> - Байгалийн нөөц - Уур амьсгалын өөрчлөлт - Хөдөөгийн хөгжил - Тогтвортой хотжилт - Гамшгийн хор уршиг <i>Эдийн засгийн хүрээнд</i> - Ядуурлыг бууруулах - ААН-ийн хариуцлага - Зах зээлийн эдийн засаг	- ТХБ-ын багшлахуй, суралцахуйн чанарын өсөлтөд таатай нөлөө үзүүлж дэмжих - ТХБ-ын хүчин чармайлтаар дамжуулан МХЗ-дад хүрэх, ахиц дэвшил гаргахад нь улс орнуудад туслах - Улс орнуудыг дэмжих
2005. ЮНЕСКО. “ТХБ-10 жил” үйлийн хүрээний олон улсын хэрэгжилтийн бүдүүвч		
ЮНЕСКО 2005 онд “ТХБ-10 жил” үйлийн хүрээний олон улсын хэрэгжилтийн бүдүүвч” буюу “Framework for the UNDESD International Implementation scheme”- ийг боловсруулан баталсан. Уг бүдүүвчид “ТХБ-10 жил” санаачилгыг МХЗ, БНБ, НҮБ-ын бичиг үсгийн 10 жил зэрэг боловсролыг дэмжсэн дэлхий нийтийн бусад санаачилгуудтай уялдуулахыг зөвлөөд ТХБ-ын чиглэлээр 2004-2014 онд хэрэгжүүлэх үйлийн алсын хараа, ТХБ-ыг урагшлуулах 5 зорилт, тэдгээрийг хэрэгжүүлэхэд баримтлах 7 стратегийг тодорхойлсон. Энэ бүдүүвчид “ТХБ-ын алсын хараа нь хүн бүр чанартай боловсролоос үр ашиг хүртэж, тогтвортой ирээдүй ба нийгмийн зэрэг хувирган өөрчлөлтөд шаардлагатай үнэт зүйлс, зан үйлд тасралтгүй суралцдаг тийм Дэлхий болж өөрчлөгдөхөд чиглэнэ” гэж тодорхойлсон.	- ТХБ-ын 10 жил буюу DESD-санаачилга - ТХБ-д оролцогч талуудын харилцаа холбоо, сүлжээ, мэдээлэл солилцоо - ТХ-д шилжих алсын хараа - ТХБ-ын багшлахуй ба суралцахуйн чанар	- Алсын хараагаа бүтээх ба ухуулан сурталчлах - Зөвлөлдөх, бас эзэнжүүлэх - Түншлэх, мөн сүлжээгээр харилцах - Чадавхыг бэхжүүлэх, сургалт явуулах - Судалгаа хийх, шинийг санаачлах - МХТ (ICT)-ийн ашиглах - Хяналт-шинжилгээ хийх, үнэлгээ хийх
2009. ЮНЕСКО. “ТХБ-ын Бонны тунхаглал”		
ТХБ-ын Дэлхийн бага хурлаас “ТХБ-10 жил”-ийн эхний 5 жилийн үйл явцад хяналт-шинжилгээ хийж, үнэлгээ дүгнэлт гарган дараагийн хагасын стратегийг тодорхойлсон “ТХБ-ын Бонны тунхаглал”-ыг баталсан. Уг тунхаглалд ТХБ-ын XXI зуунд хэлэлцэн шийдвэрлэх асуудлууд, ТХБ-ын НҮБ-ын арван жилийн хүрээнд гарч буй ахиц дэвшил ба эндээс сургамж авч хэрэгжүүлэх зорилтууд, бодлогын болон хэрэгжилтийн практик түвшний үйл ажиллагаанд дуудсан уриалга зэргийг тодорхойлжээ.	- Боловсрол, суралцахуйн шинэ арга хандлага - ТХБ-ын үнэт зүйлс - Боловсрол ба суралцахуйн зориулалт, бүтэц, агуулга, гадаад ба дотоод хамаарал - Хүний хөгжлийн тухай гүнзгийрсэн мэдлэгүүд - ТХБ-ыг сургалтын бүх төрөл, хэлбэрт интеграцчилж, хэрэгжүүлэх бүх талын түншлэл	- ТХБ-ыг багш бэлтгэх, МД сургалтын бүх хөтөлбөрт интеграцчилах - ТХБ-ын үйл хэрэгт залуучуудыг татан оролцуулах - Олон нийт, иргэдийн дундах хэлхээ холбоо, албан бус сүлжээг өргөжүүлэх - ТХБ-ын асуудлаарх хэлэлцүүлгийг дэмжих, сургамж, сайн туршлагаас суралцах, мэдээлэл солилцох

2014. ЮНЕСКО. “ТХБ-ын Дэлхий Нийтийн Үйлийн НҮБ-ын “ТХБ-ын 10 жил”-д хүрсэн үр дүн, ололт амжилт, сургамжид үндэслэн ТХБ-ын хөгжлийн дараагийн үе шатны эхний 5 жилд (2015-2019) гүйцэтгэх “Дэлхий Нийтийн Үйлийн Хөтөлбөр” (ДНҮХ) буюу “Global Action Plan” (GAP)-ийг ЮНЕСКО-оос 2013 онд баталсан. ДНҮХ-т боловсролын бүх түвшин, бүрдэл хэсэг дэх үйлээ өргөжүүлэх, эрчимжүүлэх, мөн ТХ-ийн ахиц дэвшлийг хурдасгахад гол зорилгоо чиглүүлж, түүнийг хангах зорилтууд, үйлийн тэргүүлэх чиглэл, баримтлах зарчмыг тус тус тодорхойлсон. ДНҮХ нь НҮБ-аас 2015-онд баталсан 2030 он хүртэлх ТХ-ийн 17 зорилгын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг болох “ТХЗ 4”-тэй нягт уялдсан байв.	Хөтөлбөр (ДНҮХ)” <i>Анхаарал төвлөрүүлэх гол сэдвүүд:</i> - Уур амьсгалын өөрчлөлт - Биологийн олон янз байдал - Гамшгийн эрсдэлийг бууруулах - Тогтвортой хэрэглээ, үйлдвэрлэл	<i>Тэргүүлэх чиглэлүүд:</i> - Бодлогыг уялдуулах - Суралцахуй ба сургалтын орчныг хувирган өөрчлөх - Багш сургагчдын чадавх бэхжүүлэх - Залуучуудыг татан оролцуулах, боломж, тэдэнд эрх мэдэл олгох - Орон нутаг дахь тогтвортой хөгжлийн шийдлийн хурдасгах
2015. ЮНЕСКО, НҮБ. “Боловсрол 2030: Инчоны тунхаглал ба ТХЗ 4-ийг хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ” “ТХЗ-2030”-ийн 17 зорилгын 4 дэх зорилт нь “Чанартай боловсрол” нэртэй “ТХЗ 4” юм. Энэ зорилго нь “Хүн бүрийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангахуйц (inclusive), чанартай боловсрол эзэмших үл алагчилсан шударга нөхцөлөөр хангаж, тэдний насан туршдаа сурч боловсрох боломжийг хөхиүлэн дэмжих”-эд оршино. “ТХЗ 4” нь 10 товлосон зорилттой бөгөөд түүний 4.7-д ТХБ-ын агуулгыг тодруулж тодорхойлсон байна. 4.7. Бүх суралцагч 2030 он гэхэд ТХБ-оор дамжуулан ТХ-ийг дэмжихэд шаардлагатай мэдлэг, чадварыг тухайлбал, бусад боловсролын зэрэгцээ тогтвортой амьдралын хэв маяг, хүний эрх, жендэрийн тэгш байдал, энх тайванч, хүчирхийллийн бус соёлыг тэтгэх арга зам, дэлхийн иргэншил, соёлын олон янз байдлыг хүндэтгэх болон тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулах соёл зэргийг эзэмших шаардлагатай.	<i>ТХЗ-2030-ийн 4 дэх зорилт:</i> - Боловсролын алсын хараа (Боловсролын үзэл баримтлал): - Чанартай (quality) - Хүн бүрийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангахуйц (inclusive) - Үл алагчилсан, шударга боломж бүхий (equitable) - Насан туршийн суралцахуй (life long learning) - ТХБ-ын агуулга (4.7)	“Боловсрол 2030”-ийн алсын хараа, үндэслэл, зарчмуудыг таниулах - Зорилго, стратегийн арга хандлагууд, товлосон зорилтууд, нийтлэг болон сэдэвчилсэн индикаторуудыг төлөвлөлт, хяналт-шинжилгээнд хэрэглэх - Хэрэгжүүлэх арга механизмуудыг ашиглах
2019. ЮНЕСКО, НҮБ. “Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг 2019 оноос хойш хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ: ТХБ-2030 НҮБ болон ЮНЕСКО-оос 2019 оны эцсээр” “Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг 2019 оноос хойш хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ ба 2030 он хүртэлх хугацааны ТХБ” гэсэн замын зураглалыг баталсан. Энэхүү “ТХБ-2030”-д бид <u>юуг хаана яаж хийх</u> талаар дахин нягталж 2030 он хүртэл үлдсэн 10 жилд бүх түвшиндээ үйлийн ямар тэргүүлэх чиглэлээр хэрхэн ажиллаж, яаж хамтдаа урагшлах ерөнхий төлөвлөгөө, арга замуудыг танилцуулсан байна. Тодруулбал, “ТХБ-2030” нь ТХБ-оор дамжуулан бүх ТХЗ-ыг амжилтад хүргэхэд хувь нэмэр оруулах замаар илүү шударга, тогтвортой Дэлхий ертөнцийг бий болгох зорилгын хүрээнд ТХБ ба ТХ-ийн 17 зорилгыг ДНҮХ-д тусгайлан ялгасан үйлийн 5 тэргүүлэх чиглэлд бүрэн интеграцлахад улс орон бүр нийгмийнхээ бүх салбар, үйлийн бүх чиглэлээр бүтэц, зохион байгуулалтын бүх түвшинг хамарсан өргөн цар хүрээтэй томоохон хувирган өөрчлөлтөд төвлөрч идэвх санаачилгатай ажиллахыг уриалсан.	- ТХБ бол ТХ-ийн бүх 17 зорилгын хэрэгжилтэд хувь нэмэр оруулж, тэдгээрийг амжилтад хүргэх залуурдагч - ТХБ-ын төлөөх Засгийн газрууд, ЮНЕСКО, бүх хувь нийлүүлэгчид, доноруудын санаачилга, түншлэл - Өргөн цар хүрээтэй томоохон хувирган өөрчлөлтөд	<i>Хэрэгжүүлэх үйлийн чиглэлүүд:</i> - Улс орны түвшинд ТХБ-2030-ийг хэрэгжилт - Үйлийн талаарх мэдээлэл солилцоо, сурталчилгаа, харилцаа холбоо - Түншлэл, хамтын ажиллагааны ашиглалт - Нөхцөл байдал, чиг хандлагын тандалт - Нөөцийг дайчилгаа - Үйл явцын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ 2030 он хүртэлх 5 үе шаттай төлөвлөлт
2019. ЮНЕСКО. “Боловсролын ирээдүй: Амьдрах (амьд явах) чадвартай болоход суралцахуй”, (Future of education: Learning to become) санаачилга (Хэлэлцүүлгийн шатандаа явагдаж байна 2021 оны сүүлчээр эцсийн тайлан гарна.)		

2.1.4. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН БОЛОВСРОЛЫН ТОДОРХОЙЛОЛТ, АГУУЛГА

Хүн бүр ТХ-ийн үзэл санааг ухаарч ойлгох, мөн түүний дагуу үйл ажиллагаа явуулахын аль алийг бодит үйл хэрэг болгох явдал нь хамгийн чухал асуудал болохыг өнөөдөр дэлхий нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн. Гэхдээ зөвхөн “дээрээс гаргасан шийдвэр” болон төвлөрсөн удирдлага бүхий стратегийн дэмжлэгтэйгээр бид ТХ-д хүрч чадахгүй. ТХ бол хүн бүрд хамаатай, газар бүр хэрэгжих учиртай нийгэм бүхэлдээ хувиран өөрчлөгдөх үйл явц юм.

ТХ-ийн урьдчилсан нөхцөл нь “Нийгмийн бүх бүлгүүд өөрт оногдсон хариуцлагаа ухаарч, энэхүү үйл явцад жинхэнэ ёсоор оролцох” явдал буюу “Хамтын үйл ажиллагаанд оролцох шинэ хэлбэрүүд” юм хэмээн “Хөтөлбөр 21”-д тодорхойлсон байдаг. Харин мэргэжлийн түвшинд асуудлыг ойлгож, хамтын үйл хэрэгт хувь хүн бүр өөртөө хариуцлага хүлээн үр ашигтайгаар оролцох нь тийм хялбар, өөрөө аяндаа бүтдэг зүйл биш ээ.

Юуны өмнө ТХ-ийн зайлшгүй гол нөхцөл нь хүмүүс хөгжих ирээдүйтэй шинэ нийгмийг цогцлоох үйл явцад оролцож чадахуйц боловсролтой байх хэрэгтэй. Энэ хэрэгцээтэй уялдаж боловсролын салбарын өмнө шинэ шаардлага тавигдах болсон. Өөрөөр хэлбэл, боловсролоор дамжин ТХ-д хүрнэ гэсэн үг юм. Энэ утгаараа ТХБ гэсэн нэр томъёо үүссэн.

Өмнө нь өргөн хэрэглэгддэг байсан хүрээлэл орчны боловсрол, байгаль орчны боловсрол, экологийн боловсрол гэсэн нэр томъёо нь ТХБ гэсэн ухагдахуун болж өргөжин гүнзгийрэхийн зэрэгцээ байгаль орчны бохирдол, ядуурал, эдийн засгийн шударга бус байдал зэрэг түлхүүр ойлголтууд нь сүйрэл, түүнчлэн түүний буруутныг өнгөн талаас нь танихаас эхэлдэг бол ТХБ нь ийм байдлын далд шалтгааныг илрүүлж, түүнийг цаашид яаж арилгах, бууруулах болон асуудлыг шийдвэрлэх бүтээлч санаан дээр тулгуурладгаараа эдгээр ойлголтоос илүү гүнзгий агуулгатай болохыг тэмдэглэсэн байна⁹.

ШИГТГЭЭ-3.

ТХБ-ын үндсэн шинж чанарууд¹⁰: ТХБ нь:

- Тогтвортой хөгжлийн үндэс болсон зарчим, үнэт зүйлсэд суурилдаг;
- Хүрээлэл орчин, нийгэм, эдийн засаг гурвын аль алиных нь тогтвортой байдлын сайн сайхан байдлын төлөө ажилладаг;
- Насан туршийн суралцахуйг дэмждэг;
- Орон нутагт хамааралтай, соёлын онцлогт тохирсон байдаг;
- Орон нутгийн хэрэгцээ, мэдрэмж, нөхцөл байдалд тулгуурладаг боловч орон нутгийн хэрэгцээг хангаснаар олон улсын түвшинд үр нөлөө, үр дагавар гардгийг хүлээн зөвшөөрдөг;
- Албан, албан бус, өдөр тутмын ахуй амьдралын суралцахуйд татан оролцуулдаг
- Тогтвортой байдлын үзэл баримтлалын өөрчлөлт, шинж чанарыг агуулдаг;
- Тухайн хам нөхцөлийн агуулгад дэлхий нийтийн тулгамдсан асуудлууд болон орон нутгийн тэргүүлэх чиглэлийг хамтад нь тооцдог;
- Олон нийтийн оролцоонд суурилсан шийдвэр гаргалт, нийгмийн хүлцэл, хүрээлэл орчны хамгаалал, дасан зохицох чадвартай ажиллах хүч, амьдралын чанарыг тус тус дээшлүүлэх иргэний чадавхыг төлөвшүүлдэг;
- Салбар дундын судлагдахуун бөгөөд аль нэг судлагдахуун ТХБ-ыг өөрийн гэж өмчлөх боломжгүй боловч бүх судлагдахуун ТХБ-д хувь нэмэр оруулах боломжтой;
- Оролцоог хангасан суралцахуй, өндөр түвшний сэтгэх чадварын аль алийг хөгжүүлэх сурган хүмүүжүүлэх олон төрлийн арга техникийг ашигладаг.

9 БОАЖЯ. ШХА. 2015. Монгол Улсын ТХБ/ТХ/НХ-ийн өнөөгийн бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа. хууд. 53

10 UNESCO, 2007. The UN Decade of ESD (2005-2014): The First two years. page 6. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000154093>

ТХБ-ын зорилго нь хүмүүсийг байгаль орчны хувьд эко системээ хадгалсан, нийгэм-соёлын хувьд шударга, эдийн засгийн хувьд үр ашигтай, бодлогын хувьд тогтвортой нийгмийг цогцлоон байгуулах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс, хандлага, төлөвшилтэй болгоход оршино.

ШИГТГЭЭ-4.

ТХБ нь хүн бүрд өнөөгийн болон хойч үеийнхнийхээ төлөө соёлын ялгаатай байдлыг хүндэтгэх хэдий ч байгаль орчны эко системээ хадгалж, нийгмийн шударга ёсыг хангаж, эдийн засгийн хувьд амьдрах чадвартай байж, мэдлэг, мэдээлэлтэйгээр шийдвэр гаргах эрх мэдэл олгож буй явдал юм¹¹.

ТХБ-ын асуудал дэвшигдсэнээр хүн өөрийн амьдрал болон нийгмээ ирээдүйд баталгаатайгаар авч явахад зайлшгүй шаардлагатай, бас хэмжигдэн үнэлэгдэх боломжтой цогц чадамжуудыг эзэмших ёстой гэж үзэх болсон. Эдгээр цогц чадамж нь хүн бүрд явцуу хүрээнд бус аль болох өргөн хүрээнд хэрэглэх боломжтой боловсрол эзэмших боломж, арга замыг нээж өгөх учиртай.

Боловсрол судлаачид ийм цогц чадамжийг тогтвортой байдлын болон ТХБ-ын цогц чадамж гэж ялган нэрлэж байна. Энэ талаар тус гарын авлагын III бүлгээс тодруулан үзэж болно. Эдгээрийн аль аль нь нэг талаас, хувь хүний ТХ-ийн үйл хэрэгт өөрөө оролцож чадах нөгөө талаас, бусадтай хамтран ажиллаж чадахад нь хэрэгтэй танин мэдэхүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн хүрээний мэдлэг, чадварын тогтолцоо юм.

ТХБ-ын цөм агуулга нь а) юмс, үзэгдлийн нэгжид биш тэдгээрийн тогтолцоонд төвлөрч танин мэдэх тогтолцоот сэтгэлгээний арга барилууд, б) оролцоо, ойлголцол, зөвшилцлөөр шийдвэр гаргах ёс зүй, в) нийгмийн зохион байгуулалтын бүх түвшиндээ нэвт хэрэгжих менежментийн ур ухааны цогц юм¹². Өөрөөр хэлбэл, ТХБ-ын цөм агуулгыг сэтгэн бодох, шийдвэр гаргах, менежмент хийх үйлийн хүрээнд ерөнхийллийн өндөр түвшний харгалзах мэдлэг, чадварын тогтолцоо хэмээн үзэж болно.

Ташрамд, ТХБ-ын дээр дурдсан агуулга Монгол ардын зүйр үгэнд хэдийнээ тусгалаа олчихсон байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй (Шигтгээ-5). Түүнчлэн эдгээр зүйр үг нь байгальтайгаа зохицож, байгалийн хуулийг дагаж амьдардаг дорно дахины амьдралын философи, соёл, уламжлал нь ТХ-ийн нэг гол үндэс мөн гэсэн Иоханнэсбургийн тунхаглалын 17 ба 25-р заалтыг нотолно¹³.

ШИГТГЭЭ-5. ТХБ-ын цөм агуулга-Монгол ардын зүйр үг

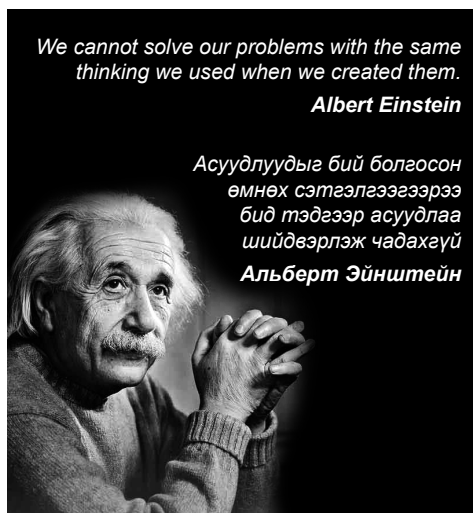
ТХБ-ын цөм агуулга	Монгол ардын зүйр үг
а) Юмс, үзэгдлийн нэгжид биш тэдгээрийн тогтолцоонд төвлөрч танин мэдэх тогтолцоот сэтгэлгээний арга	а) Нэг үхрийн эвэр доргивол мянган үхрийн эвэр доргино.
б) Оролцоо, ойлголцол, зөвшилцлөөр шийдвэр гаргах ёс зүй	б) Бүгдээрээ хэлэлцвэл буруугүй, бүлээн усаар угаавал хиргүй
в) Нийгмийн зохион байгуулалтын бүх түвшиндээ нэвт хэрэгжих менежментийн ур ухаан	в) Дуугарвал дуу нэг, дугтарвал хүч нэг гэх мэт

11 UNESCO. 2014. Shaping the future We want: Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014), DESD Monitoring and Evaluation Final Report. Paris. p.20

12 Sleurs, Willy (ed.), 2008. Comenius 2.1 project 118277-CP-1-2004-BE-Comenius-C2.1. Competencies for ESD (Education for Sustainable Development) teachers: A framework to integrate ESD in the curriculum of teacher training institutes. pp. 41-44. http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/inf.meeting.docs/EGonInd/8mtg/CSCT%20Handbook_Extract.pdf

13 UN. 2002. Johannesburg Declaration on Sustainable Development. <http://www.un-documents.net/jburgdec.htm>

ТХ-ийн асуудлыг шийдвэрлэхэд хүрэлцэхүйц түвшний боловсролтой байхын тулд хүмүүс сэтгэлгээний хэв маяг, шийдвэр гаргах ёс зүйн хэм хэмжээ, менежментийн арга ухааны хэвшмэл байдлаа өөрчлөх хэрэгтэй болно. ТХБ нь хувь хүний тухайд бусдын бичсэн зүйлийг унших, ярьсан зүйлийг сонсох, мэдсэн зүйлээ бусдад дамжуулах төдийхнөөр эзэмшигдэх боломжгүй. Харин ТХ-ийн төлөөх үйл ажиллагаанд өөрөө оролцож, түүний мөн чанарыг оюун ухаанаараа танин мэдэж, сэтгэл зүрхээрээ мэдэрч, гар биеэрээ үйлдэж байж ТХБ эзэмших тул энэ өнцгөөс харвал ТХБ нь тасралтгүй суралцах үйл явц юм. Энэ ч утгаараа ТХБ нь нийгмийг ТХ-д хөтлөх арга зам болдог.

Ийнхүү “Тогтвортой хөгжил” ба “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол”-ын хам утгыг Дэлхий нийтэд дараах агуулгаар ойлгон хэрэглэж байна (Хүснэгт 2.1.3).

Хүснэгт 2.1.3. ТХ ба ТХБ-ын хам утгыг илэрхийлэх түлхүүр тодорхойлолтууд

Тогтвортой хэмээх үг нь:	Тухайн зүйл (юмс, үзэгдэл)-ийн урт хугацааны туршид ижил түвшинд хадгалагдан тасралтгүй үргэлжлэх буюу орших боломж <i>http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sustainable</i>
Хөгжил гэдэг нь:	Нийт иргэд, хувь хүмүүсийн идэвхтэй, чөлөөт оролцоонд үндэслэн нийгэмд бий болж буй үр ашгийг шударгаар хуваарилах, бүх нийтийн сайн сайхан байдлыг хангах зорилго бүхий улс төр, эдийн засаг, нийгэм соёлын цогц үйл явц мөн. <i>НҮБ-ын “Хөгжих эрхийн тухай тунхаглал” (UN, Declaration on the Right to Development, 1986)</i>
Тогтвортой хөгжил гэдэг нь:	Тогтвортой хөгжил нь зохицол нийцлийн тухайн нэг тогтсон төлөв байдал биш харин нөөцийг олборлолт, хөрөнгө оруулалтын чиглэл, технологийн хөгжлийн чиг баримжаа, институцийн өөрчлөлтийг ирээдүйн болон өнөө үеийнхний хэрэгцээтэй уялдуулан өөрчлөх өөрчлөлтийн үйл явц. Бид энэ үйл явц нь хялбар эсвэл шулуухан гэж горьдох хэрэггүй. Хөндүүр зовууртай байх сонголт хийх хэрэгтэй болно. Тиймээс эцсийн дүндээ тогтвортой хөгжил нь улс төрийн хүсэл зориг дээр тулгуурлах ёстой. <i>Брундландын комиссын илтгэл. 1987. 30-р заалт¹⁴</i>
Тогтвортой хөгжлийн боловсрол гэдэг нь:	Хүн бүр боловсролын бүхий л боломжуудаас үр ашиг хүртэх, тогтвортой ирээдүйг цогцлоон бүтээхэд шаардлагатай амьдралын хэв маяг, зан үйл, үнэт зүйлсэд суралцах боломжтой ирээдүйн Дэлхий ертөнцийг бий болгохын тулд улам бүр эрч хүч авч, өргөжин тэлж байгаа үйл хэрэг юм. <i>Koichiro Matsuura UNESCO (2005)¹⁵</i>

14 UN. 1987. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Article 30. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

15 UNESCO. 2007. The UN Decade of Education for Sustainable Development (DESD 2005-2014) The First Two Years. <http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001540/154093e.pdf>

	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол (ESD) нь хүрээлэл орчны бүхэл бүтэн байдал, эдийн засгийн амьдрах чадавх, өнөөгийн болон ирээдүйн үеийнхэнд шударга байх нийгмийн төлөө соёлын олон талт байдлыг хүндэтгэн зөв зохистой үндэслэл бүхий шийдвэр гаргахад оролцох эрх мэдлийг хүн бүрд олгох явдал юм. <i>Education for Sustainable Development (ESD): A Sound Investment to Accelerate African Development</i> (UNESCO, 2013)¹⁶ Бүх суралцагч ТХ-ийг дэмжихэд шаардлагатай мэдлэг, чадварыг тухайлбал, бусад боловсролын зэрэгцээ тогтвортой амьдралын хэв маяг, хүний эрх, жендэрийн тэгш байдал, энх тайванч, хүчирхийллийн бус соёлыг тэтгэх арга зам, дэлхийн иргэншил, соёлын олон янз байдлыг хүндэтгэх зэрэг тогтвортой байдалд хувь нэмэр оруулах ТХБ-ыг эзэмших шаардлагатай. <i>Тогтвортой Хөгжлийн Зорилго 4.7.(UN. 2015)</i>¹⁷ ТХБ нь “ТХЗ-2030”-ийн 4 дүгээр зорилгын нэг бүрэлдэхүүн хэсэг (4.7) төдийгүй ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг амжилтад хүргэх боломжийг бүрдүүлэгч юм. <i>ТХБ-2030” Замын зураглал” (UNESCO, НҮБ. 2019)</i>¹⁸,
Тогтвортой хөгжлийн боловсролын зорилго нь:	Хүмүүсийг байгаль орчны хувьд эко системээ хадгалсан, нийгэм-соёлын хувьд шударга, эдийн засгийн хувьд үр ашигтай, бодлогын хувьд тогтвортой нийгмийг цогцлоон байгуулах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс, хандлага, төлөвшилтэй болгоход оршино. <i>НҮБ:ТХБ-10 жил; Хэрэгжилтийн олон улсын бүдүүвч (UNESCO. 2005)</i>¹⁹

16 UNESCO. 2013. Education for Sustainable Development (ESD): A Sound Investment to Accelerate African Development. <https://en.unesco.org/events/education-sustainable-development-esd-sound-investment-accelerate-african-development>

17 UN. 2015.Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1.

18 UNESCO. 2020. Education for Sustainable Development: ESD for 2030. Page 57. Article 3.9. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf00000374802>

19 UNESCO. 2006. United Nations decade of education for sustainable development (2005-2014): international implementation scheme. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001486/148650e.pdf>

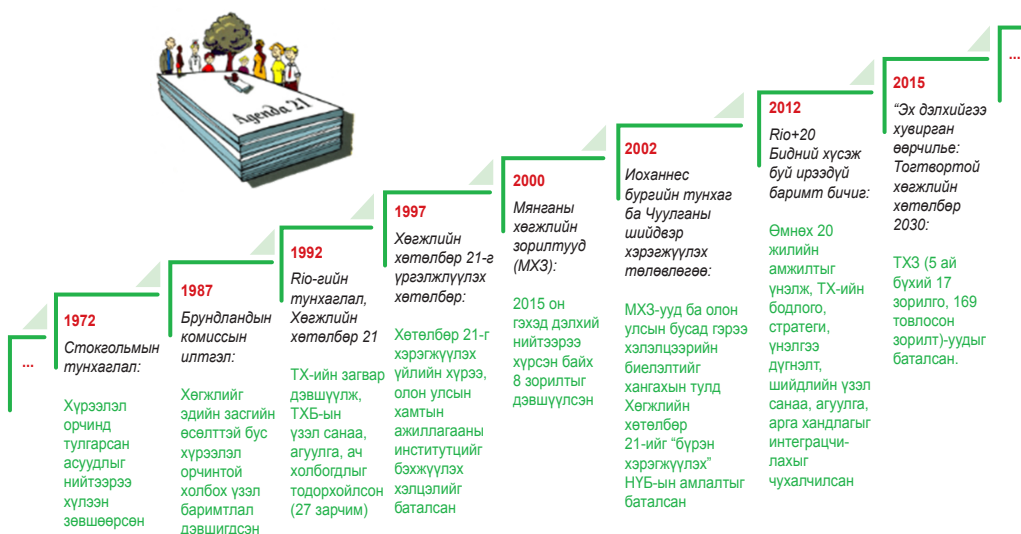
2.2 ДЭЛХИЙ НИЙТИЙН ТҮВШИН ДЭХ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ БА ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН БОЛОВСРОЛЫН СТРАТЕГИЙН ЗАМНАЛ, ӨРНӨЛ, ИНТЕГРАЦ

Тогтвортой хөгжил ба тогтвортой хөгжлийн боловсролын асуудал нь бие биетэйгээ харилцан шүтэлцээтэй нэг зоосны хоёр тал юм.

2.2.1. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН СТРАТЕГИЙН ЗАМНАЛ, ӨРНӨЛ

ТХ, ТХБ-ын үйл хэргийн замнал (юу, хэзээ, хаана, болов?) ба тэдгээрийн өрнөл (агуулга нь хэрхэн өргөжиж гүнзгийрэв?) буюу хөгжлийн стратеги нь (Хүснэгт 2.1.2) хэрхэн уламжлагдан нарийвчлагдаж, НҮБ-ын баримт бичгүүдэд зангидагдаж ирснийг Зураг 2.2.1-аар харууллаа.

Зураг 2.2.1. ТХ-ийн стратегийн замнал

Ингэж танилцуулахын учир нь түүхээ мэдэхгүй хүн сармагчинтай адил, хүсэл зорилгогүй хүн далавчгүй шувуутай адил гэдэг зүйр үгийг санаж, боловсролын салбарынхан, ялангуяа мэргэжлийн багш хүн Дэлхий нийтийн түвшин дэх ТХ ба ТХБ-ын агуулгын баяжилт ба гүнзгийрэлт, стратегийн хөгжлийн замнал ба интеграцын талаар мэдэж, эргэцүүлэхгүйгээр өөрийн сургууль болон анги танхимынхаа сургалтыг хүүхэд бүрд үр өгөөжтэй байхаар чанартай явуулж, Монгол Улсынхаа ТХ, ТХБ-ын хөгжилд бодит хувь нэмэр оруулах боломжгүй байгаад оршино.

НҮБ. “Хүний хүрээлэл орчин” хурлын “Стокгольмын тунхаглал”,
“The Stockholm declaration on the human environment” (UN, 1972)

Шведийн Стокгольм хотод 1972 оны 7 сард 114 улсын Засгийн Газрын төлөөлөл оролцож хуралдсан олон улсын байгаль орчны олон улсын бага хурлаар энэхүү тунхаглалын төслийг хэлэлцээд 12-р сард зохион байгуулсан НҮБ-ын Ерөнхий чуулганаас түүнийг баталжээ. Энэ явдал нь хүрээлэл орчны²⁰ сэдвийг онцолсон дэлхий нийтийн анхны арга хэмжээ болж, улмаар олон улсыг хамарсан хүний хүрээлэл орчны бодлогын эхлэл болсон юм. Уг баримт бичигт хүний амьдралын чухал орчин болох байгалийг хамгаалах, түүний нөөцийг оновчтой зөв ашиглахад баримтлах гол зарчмууд (26 зарчим), тэдгээрийг хэрэгжүүлэх олон улсын стратегийг тодорхойлж, бүх нийтэд “хүрээлэл орчин (environment)”-ы буюу экологийн боловсролыг эзэмшүүлэх асуудлыг дэвшүүлэн тавьсан. Бага хурлын санал болгосны дагуу дэлхий нийтийн хүчин чармайлтыг зохицуулах чиг үүрэгтэй НҮБ-ын Байгаль орчны Хөтөлбөр (ЮНЕП) буюу United Nations Environment Programme (UNEP) байгуулагдсанаар хүрээлэл орчны хөтөлбөрүүдийг зохицуулах бүтэц, санхүүжилтийн механизм бий болсон түүхтэй.

Энэ хурал дээр хүн ба байгаль орчны харилцан шүтэлцээг хангах, үүсээд байгаа асуудлуудыг шийдвэрлэх, хүний хүрээлэл орчныг хамгаалах, сайжруулахад дэлхий нийтээрээ хүчин чармайлт гаргах цаг үе ирээд байгааг хүлээн зөвшөөрсөн. Тухайлбал, нэг талаас, хүн бол хүний хүрээлэл орчныг бүтээгч, хувиргагч ба нөгөө талаас, хүрээлэл орчин нь хүнд бие махбодоо тэжээх, оюун ухаан, ёс суртахуун, нийгэм, оюун санааны хувьд өсч хөгжих боломжийг олгож байдаг. Товчоор хэлбэл, хүний хүрээлэл орчин нь хүний амьд явах, амьдрах үндсэн эрхээ эдлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж байдгийг улмаар хүн туршлагаа байнга нэгтгэн дүгнэж, нээлт хийх, шинийг сэдэх, зохион бүтээх, урагшилж байдгийг тус тус сануулсан. Хэрэв бид хүний хүрээлэл орчныг хувирган өөрчлөх чадавхаа ухаалгаар ашиглавал бүх хүмүүст хөгжлийн ашиг тус, амьдралын чанараа дээшлүүлэх боломжийг авчирч чадах бөгөөд харин түүнийг санаатай болон санамсаргүй буруу хэрэглэх эсвэл хүрээлэл орчиндоо хүндэтгэлгүй эсвэл хайхрамжгүй хандвал байгаль орчинд эргэлт буцалтгүй асар их, хор хөнөөл учруулж болохыг тэгээд ч учруулсаар байгааг тэмдэглэсэн.

Бид илүү гүн гүнзгий, бүрэн дүүрэн мэдлэг, өгөөмөр хандлага, ухаалаг үйлдлийн тусламжтайгаар байгальтайгаа хамтран өөрсдийн болон хойч үеийнхний хэрэгцээ, итгэл найдварыг дэмжсэн хүний хүрээлэл орчныг бүрдүүлж, түүний чанарыг дээшлүүлэх, илүү сайн сайхан амьдралыг цогцлоох өргөн боломж бий бөгөөд хамгийн гол зүйл бол бадрангүй зоригтой боловч уужуу ухаанаар, эрч хүчтэй боловч эмх цэгцтэй ажиллах ёстойг онцолсон.

Өнөөгийн болон хойч үеийнхэнд хүний хүрээлэл буй орчныг хамгаалах, сайжруулах нь хүн төрөлхтний хувьд заавал биелүүлэх зайлшгүй чухал зорилт болсон бөгөөд түүнийг амар амгалан байдал болон дэлхийн эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийг бий болгох, суурь зорилтуудын хамт, зохицол нийцэлд нь хэрэгжүүлэх ёстой юм. Хүрээлэл орчны энэхүү зорилгод хүрэхийн тулд Засгийн Газрууд, бүх түвшний аж ахуйн нэгжүүд, байгууллагууд иргэд, олон нийт бүгд үүрэг хариуцлага хүлээх шаардлагатайг онцлоод нийтлэг хүчин чармайлт гаргахыг уриалсан.

20 “Environment” гэсэн англи үгийг энэхүү багц номонд тухайн эх бичвэрийн хам утгаас хамааруулан “хүрээлэл орчин” ба “байгаль орчин” гэсэн нэр томъёоны аль алийг хэрэглэсэн болно.

1987. Брундтландын комиссын илтгэл: “Бидний хамтын ирээдүй”,
Report of the World Commission on Environment and Development (Brundtland):
Our Common Future (UN, 1987)

НҮБ-ын Хүрээлэл орчин ба хөгжлийн дэлхийн комисс (World Commission on Environment and Development: WCED)-оос гаргаж, түүхэнд Брундтландын Комиссын илтгэл хэмээн нэрлэгдсэн “Бидний хамтын ирээдүй” буюу “Our common Future” илтгэл нь Стокгольмын бага хурлын хүний хүрээлэн буй орчны асуудлын үнэ цэнтэй үзэл санааг албажуулах, улмаар хүрээлэл орчин ба хөгжлийн бодлогуудыг уялдаа холбоонд нь хэрхэн авч үзэх талаар өргөн хэлэлцүүлгийг эхлүүлсэн. Брундтландын комиссын илтгэл Оксфордын их сургуулийн хэвлэлд 1987 онд хэвлэгдсэн бөгөөд НҮБ-ын Ерөнхий Ассемблейн 1987 оны 12 сарын 11-ний өдрийн 42/187 дугаар тогтоолоор зөвшөөрч баталгаажсан байна. Энэхүү баримт бичиг нь дээрх илтгэлээр дэлхий нийтийн сонсгол зохион байгуулж, бичгээр ирүүлсэн санал, зөвлөмжүүдийг судалж, Засгийн газрын туршлагатай ажилтнууд, эрдэмтэн судлаач, эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгүүд, үйлдвэр эрхлэгчид, төрийн бус байгууллагуудын төлөөлөгчдийн “900 өдөр” ажилласан ажлын үр дүн ажээ.

Энэ илтгэлд тогтвортой хөгжилд хүрэхэд улс төрийн бодлогын өөрчлөлт зайлшгүй хэрэгтэйг чухалчилж, илтгэлд “Тогтвортой хөгжил бол ирээдүйн үеийнхээ хэрэгцээг хангах боломжийг алдагдуулахгүйгээр өнөөгийн хэрэгцээг хангах хөгжил юм” хэмээн “*тогтвортой хөгжил*” гэсэн шинэ нэр томъёог анх хэрэглэжээ. Тогтвортой хөгжлийн тухай энэ тодорхойлолтыг олон улсад олонтоо эшлэл болгон сонгож тайлбарладаг. Энэ тодорхойлолт нь үзэл баримтлалын түвшний дараах хоёр үндсэн санааг агуулдаг. Үүнд:

- “хэрэгцээ” гэсэн үзэл санаанд, ялангуяа дэлхийн ядуу иргэдийн үндсэн хэрэгцээг хангахад нэн түрүүнд илүү ач холбогдол өгөх
- Өнөөгийн болон ирээдүйн хэрэгцээг хангах хүрээлэл орчны чадавхад үзүүлэх технологийн болон нийгмийн төрийн байгууллагуудад “хязгаарлалт” тавих

Түүнчлэн тус илтгэл нь хүрээлэл орчинд ээлтэй хөгжлийн бодлогыг дэлхий нийтээр хэрэгжүүлэхэд нь ихээхэн чухал түлхэц үзүүлсэн. Илтгэлд хүний нөөцийг хөгжүүлэх, ядуурлыг бууруулах, жендэрийн тэгш байдлыг хангах, баялгийг дахин хуваарилах зэрэг нь хүрээлэл орчныг хамгаалан үлдэх стратегийг боловсруулахад чухал үүрэг гүйцэтгэхийг онцлон тэмдэглэсэн. Үйлдвэржилт нь хөгжсөн хийгээд аж үйлдвэржсэн нийгэм дэх эдийн засгийн өсөлтөд экологийн хязгаарлалт хэрэгтэй болсныг ядуурал нь тогтвортой байдлыг бууруулж, байгаль орчинд үзүүлэх дарамтыг түргэсгэж байгааг тус тус хүлээн зөвшөөрч, улмаар эдийн засаг ба хүрээлэл орчны хоорондох тэнцвэрийн балансыг хадгалах хэрэгцээ үүсэж байгааг онцолсон. Брундтландын комиссоос эдгээр улс орон, нийгэмд “Хөгжлийн задлан шинжилгээ хийх, эрх зүйн хамгаалалтын өргөн хүрээтэй арга хэмжээ авах, хөгжлийн тогтвортой байдлыг хангах зөвлөмж”-ийг тус тус санал болгосон байна. Гэвч илтгэлд хүрээлэл орчны доройтлыг үүсгэж буй үйлдвэрлэлийн горим тодорхойлогдоогүй, зах зээлийн үзүүлэлтүүдэд үндэслэсэн эдийн засгийн өсөлтийг зохицуулах зарчмуудын задлан шинжилгээ хийгдээгүй хэрнээ эдийн засгийн өсөлтийг өөрчлөх (өргөжүүлэх) санаа дэвшүүлсэн нь учир дутагдалтай бөгөөд шинжилгээний энэ дутагдалтай байдал нь “тогтвортой хөгжил” гэсэн нэр томъёог дэлхий нийтээрээ ойлгож, хэрэглэхэд тодорхой хэмжээний будлиан үүсгэсэн гэж үздэг. Уг илтгэл нь 1987 оны 12-р сард болсон НҮБ-ын Ерөнхий чуулганы 42/187

тоот шийдвэрээр дэмжигдэж, А/42/427 тоот шийдвэрээр энэ байгууллагын баримт бичиг болон хэвлэгджээ.

1992. Хүрээлэл орчин ба хөгжлийн “Риогийн тунхаглал” ба “Хөгжлийн хөтөлбөр 21”, “The Rio Declaration on environment and development” and “Agenda 21” (UN, 1992)

Бразилын Рио-Де-Жанейро хотод 1992 оны 7-р сард болж, 178 улс орны төр засгийн төлөөлөл оролцсон НҮБ-ын “Хүрээлэл орчин ба хөгжил” сэдэвт Дэлхийн чуулган (The Earth summit)-аар “Хүрээлэл орчин ба хөгжлийн талаарх Риогийн тунхаглал” болон “Хөгжлийн хөтөлбөр-21” түүнчлэн Ойн зарчмуудын талаарх мэдэгдэл, Уур амьсгалын өөрчлөлтийн НҮБ-ын конвенц (хожим Киотогийн тунхаглал, Парисын хэлэлцээрт хүргэсэн), Биологийн төрөл зүйлийн НҮБ-ын конвенц (хожим Нагоягийн протоколд хүргэсэн), Байгаль орчныг доройтуулах эсвэл соёлын хувьд зохисгүй зүйл болох ямар ч үйл ажиллагаа уугуул хүмүүсийн нутаг дэвсгэр дээр явуулахгүй байх хэлэлцээрийг тус тус баталсан. Энэ хурлыг хүн төрөлхтний түүхэнд хөгжлийн эргэлтийн үеийг эхлүүлсэн гэж үздэг.

“Хөгжлийн хөтөлбөр 21” нь Брундтландын тайлангийн үзэл санааг дэлхийн хэмжээнд хэрэгжүүлэх арга хэрэгсэл болсон юм. Энэ баримт бичигт **“Тогтвортой хөгжил”** (Sustainable Development) гэсэн ухагдахууныг анх удаа тодорхойлж, хүн төрөлхтний хөгжлийн шинэ замнал болох **“Тогтвортой хөгжлийн загвар”-ыг** дэвшүүлсэн. Хөтөлбөрийн 32-р зүйлд Дэлхий нийтийг хамарсан боловсролын санаачилгыг дэвшүүлэхгүйгээр 21 дүгээр зууны тогтвортой хөгжлийг хэрэгжүүлэх боломжгүй гэж үзээд боловсрол нь тогтвортой хөгжлийн төлөөх үр ашигтай стратегийн үндэс болохыг тунхаглаж, “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол” (Education for Sustainable Development) гэсэн нэр томъёог мөн анх хэрэглэсэн.

Харин “Хөгжлийн хөтөлбөр-21”-ийг нэн даруй заавал биелүүлэх албагүй бөгөөд энэ нь 4 хэсэг, 40 бүлэг, 350 хуудас бүхий НҮБ-аас ТХ чиглэлээр шинэ зуунд илүү хандан хийхээр төлөвлөсөн ажлууд юм. Энэ баримт бичиг нь дараах 4 үндсэн хэсэгтэй. Үүнд:

1. Нийгэм, эдийн засгийн хэмжилтүүд нь ядууралтай, ялангуяа хөгжиж буй орнууд дахь ядууралтай тэмцэхэд чиглэх, хэрэглээний хэв маягийг өөрчлөх, эрүүл мэндийг дэмжих, илүү тогтвортой байдлаар хүн амд хүргэх, шийдвэр гаргах үйл явц дахь зохицуулалтын тогтвортой байдлыг хангахад чиглэгдэнэ.
2. Хөгжилд зориулсан нөөцийн хамгаалалт ба менежментэд агаар мандлыг хамгаалах, ой устгалтай тэмцэх, эмзэг орчинг хамгаалах, биологийн төрөл зүйлийг хамгаалах, бохирдлыг хянах, биотехнологи ба цацраг идэвхт хог хаягдлын менежментийн асуудлууд багтана.
3. Хүүхэд, залуучууд, эмэгтэйчүүд, ТББ, орон нутгийн засаг захиргаа, бизнес, үйлдвэрлэл, ажилчид зэрэг томоохон зорилтод бүлгүүдийн болон нутгийн уугуул иргэд, тэдний олон нийтийн бүлгүүд, фермерүүдийн эрх, үүрэг, хариуцлагыг бэхжүүлнэ.
4. Шинжлэх ухаан, технологи дамжуулалт, боловсрол, олон улсын институцууд болон санхүүгийн механизмууд нь хөтөлбөр хэрэгжүүлэх арга хэрэгсэл болно.

“Хөгжлийн хөтөлбөр 21”-ийг олон жилийн туршид нарийвчлан боловсруулж, 5, 10, 20 жилийн зайтай хуралдаж, түүхэнд “Summit Рио+5”, “Summit Рио+10”,

“Summit Рио+20” гэж тэмдэглэгдсэн хуралдаанаар хэлэлцэн сайжруулсаар 2012 онд “Бидний хүсч буй ирээдүй” буюу “The Future We Want” гэсэн нэртэй баримт бичиг болгон эцэслэн батлагдсан түүхтэй. Өмнөд Африкийн Иоханнесбург хотод 2002 онд болсон НҮБ-ын Дэлхийн дээд хэмжээний уулзалт (Summit Рио+10)-аар Иоханнесбургийн ТХ-ийн төлөвлөгөөг зөвшөөрч, Мянганы Хөгжлийн Зорилтууд болон олон улсын бусад гэрээ хэлэлцээрүүдийн биелэлтийг хангахад чиглэсэн Хөгжлийн хөтөлбөр 21-ийг “бүрэн хэрэгжүүлэх” НҮБ-ын амлалтыг баталгаажуулсан.

*1997 он: “Хөгжлийн хөтөлбөр 21-ийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх хөтөлбөр”,
“The Programme for the Further Implementation of Agenda 21” (UN, 1997)*

Америкийн Нью-Йорк хотод 1997 оны 7 сард болсон НҮБ-ын Ерөнхий Ассемблейн тусгай хуралдаан (Summit Рио+5)-аар “Хөгжлийн хөтөлбөр 21”-ийн хэрэгжилтийн ахиц дэвшил “жигд бус” байгааг, түүнчлэн даяаршил нэмэгдэж, орлогын хуваарилалтын тэгш бус байдал өргөжиж, дэлхийн хүрээлэл орчны доройтол нэмэгдэж байгааг тус тус хүлээн зөвшөөрсөн. Ерөнхий чуулганы тусгай хуралдаан дээр Рио хойших үйл явц, үр дүн, цаашид авах арга хэмжээний талаар халуун хэлэлцүүлэг болж, Риогийн тунхаглал, уур амьсгалын өөрчлөлт, ой хамгаалах зарчмууд, уур амьсгалын өөрчлөлтийн конвенцын талаар батлагдсан баримт бичгүүдэд тодорхойлсон бүх зарчмыг хадгалан бэхжүүлсэн *“Хөтөлбөр-21-ийг үргэлжлүүлэн хэрэгжүүлэх хөтөлбөрийг* баталсан. Энэ баримт бичигт 1992 оноос хойш хэдийгээр ихээхэн хэмжээний ажлыг сайн гүйцэтгэж ирсэн боловч дэлхий нийтийн хэмжээнд хийгдсэн судалгааны бараг бүх тайлан илтгэлүүдэд дурдсан тухайн үед хэлэлцсэн бараг бүх гол асуудлын үзүүлэлтүүд үнэндээ улам бүр дордсон байгаа үр дүнг тэмдэглэхийн сацуу нэн түрүүнд яаралтай хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ, тэдгээрийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай олон улсын хамтын ажиллагааны институцийг бэхжүүлэх хэлцлийг тус тус баталгаажуулсан.

*2000 он: “НҮБ-ын Мянганы тунхаглал: Мянганы хөгжлийн зорилго”,
“United Nations Millennium Declaration: MDG” (UN, 2000)*

Америкийн Нью-Йорк хотод 2000 оны 8-р сард болж 189 орны тэргүүн оролцсон НҮБ-ын дэлхийн дээд хэмжээний “Мянганы чуулга уулзалт”-аар “Мянганы хөгжлийн зорилтууд (МХЗ)” ба “Нэгдсэн Үндэсний Мянганы Тунхаглал” гэсэн баримт бичгүүдийг баталж, 2015 он гэхэд дэлхий нийтээрээ хүрсэн байх 8 зорилтыг тодорхойлсон. Үүнд:

- Ядуурлыг бууруулах
- Бүх нийтийн суурь боловсролыг хангах
- Хүйсийн тэгш байдал, эмэгтэйчүүдийн оролцоог хангах
- Хүүхдийн нас баралтыг бууруулах
- Эхчүүдийн эрүүл мэндийг сайжруулах
- ДОХ, хумхаа болон бусад халдварт өвчинтэй тэмцэх
- Хүрээлэл орчны тогтвортой байдлыг хангах
- Хөгжлийн төлөө даян дэлхийн хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх

Нэгдсэн Үндэсний Мянганы Тунхаглалд шинэ зуунд олон улсын харилцаанд эрх чөлөө, тэгш боломж, эв нэгдэл, хүлээцтэй байдал, байгаль эх Дэлхийдээ хүндэтгэлтэй хандах, хариуцлагаа хуваалцах үнэт зүйлсийг тус тус эрхэмлэн ажиллахыг чухалчилж, энх тайван, аюулгүй байдал, зэвсэг хураах, ядуурлыг бууруулах, нийтэд хүртээлтэй хүрээлэл орчноо хамгаалах, хүний эрх, ардчилал, сайн засаглал, эмзэг бүлгийнхнийг хамгаалах, Африкийн тусгай хэрэгцээг хангах, НҮБ-ыг бэхжүүлэх чиглэлээр баримтлах стратеги, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг тодорхойлсон.

НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр (UNDP) нь МХЗ-ын хэрэгжилтийг хангахад НҮБ-ын төрөлжсөн байгууллагууд болон тухайн улс дахь тэдгээр байгууллагын суурин төлөөлөл ба Засгийн Газар хоорондын зохицуулалтад хяналт шинжилгээ хийх, техникийн болон санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх үүрэг хариуцлагыг хүлээж ажилласан байна.

Хөгжлийн хөтөлбөрөөс 2015 онд гаргасан МХЗ-уудын хэрэгжилтийн үнэлгээний эцсийн тайланд 15 жилийн хүчин чармайлтын үр дүнд ядууралтай тэмцэх хөдөлгөөн нь түүхэн дэх хамгийн амжилттай хөдөлгөөн байсныг онцлон тэмдэглэжээ. МХЗ-ын биелэлт дэлхийн нийтийн түвшинд дараах үзүүлэлттэй (UNDP, 2015) гарсан байна.

- 1990 оноос хойш нэн ядуу нөхцөлд амьдарч байгаа хүмүүсийн тоо 50% буурсан.
- Хөгжиж буй бүс нутагт хоол тэжээлийн дутагдалтай хүмүүсийн тоо бараг 50% буурсан.
- Хөгжиж буй бүс нутгуудад бага сургуулийн элсэлтийн түвшин 91%-д хүрч, 15-аас дээш насны охидууд сургуульд сурч байна.
- ХДХВ / ДОХ, хумхаа, сүрьеэгийн эсрэг тэмцэл гайхалтай үр дүнд хүрсэн байна.
- 5 хүртэлх насны хүүхдийн эндэгдэл 50-аас илүү хувиар буурч, эхийн эндэгдэл дэлхийн хэмжээнд 45% буурсан.
- Сайжруулсан усны эх үүсвэрээс хүртэж чадахгүй байсан хүмүүсийн эзлэх хувь төлөвлөсөндөө хүрч буурсан.

НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр (UNDP)-өөс 2013 онд гаргасан Мянганы хөгжлийн зорилтуудын хэрэгжилтийн үндэсний тавдугаар илтгэлд “Монгол орны ядуурлын түвшин 2010 онд 38.7 хувь байсан бол 2012 онд 27.4 хувь болж 11 нэгжээр буурчээ. Гэвч эдийн засаг хурдацтай өсч буй орны хувьд ядуурлын түвшин нь хүлээн зөвшөөрөх боломжгүй өндөр түвшинд байсаар байна. Эрүүл мэнд болон бусад суурь үйлчилгээний хүртээмж хангалтгүй, байгалийн гамшигт өртөмтгий, ажил эрхлэх боломж хомс, бүс нутгийн хөгжлийн түвшин ялгаатай, олгож буй боловсрол нь хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлттэй нийцэхгүй байгаа байдал нь Монгол Улсын ядуурлын гол шалтгаан юм” хэмээн дүгнэсэн байна (Хүснэгт 2.2.1).

Хүснэгт 2.2.1. НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрөөс МХЗ-ын биелэлтийг хангах боломжийг үнэлсэн байдал (Монгол улс, 2013)

	Зорилтууд	Үнэлгээ
1	Ядуурал, өлсгөлөнг бууруулах	Нэмэлт арга хэмжээ авсаар хэрэгжих боломжтой
2	Бүх нийтээрээ анхан шатны боловсрол эзэмших,	
3	Жендэрийн тэгш байдлыг дэмжин хөгжүүлж, шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх,	
4	Хүүхдийн эндэгдлийг бууруулах	Бүрэн биелсэн
5	Эхчүүдийн эрүүл мэндийг сайжруулах	Хэрэгжих боломжтой
6	Бэлгийн замын халдварт өвчин, ХДХВ/ДОХ, сүрьеэтэй тэмцэх, бусад өвчнийг бууруулах	Бүрэн биелсэн
7	Байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангах	Хэрэгжих боломжгүй
8	Хөгжлийн төлөө дэлхийн нийтийн түншлэлийг хөгжүүлэх	Хэрэгжих боломжгүй
9	Хүний эрхийг баталгаажуулах, ардчилсан засаглалыг хөгжүүлэх	Монгол Улс өөрийн санаачилгаар 2008 онд нэмэлт зорилт авсан

2002. РИО+10, “Иоханнесбургийн тунхаглал” ба “Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”, “Johannesburg Declaration on Sustainable Development” and “Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development” (UN, 2002)

Өмнөд Африкийн Иоханнесбург хотод 2002 оны 8 ба 9 сарын заагаар гишүүн орнуудын төлөөлөл оролцсон НҮБ-ын Дэлхийн дээд хэмжээний Чуулга уулзалт (Summit Рио+10)-аар Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөг зөвшөөрч, МХЗ болон олон улсын бусад гэрээ хэлэлцээрүүдийн биелэлтийг хангахад чиглүүлэн “Хөгжлийн хөтөлбөр 21-ийг “бүрэн хэрэгжүүлэх” НҮБ-ын амлалт, улс төрийн мэдэгдэл болох Иоханнесбургийн тунхаглалыг баталсан. Чуулганаар манай дэлхийн хүрээлэл орчин улам бүр доройтсоор байгааг тэмдэглээд олон улсын хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлж, эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн хөгжил, хүрээлэл орчны хамгаалал гэсэн тогтвортой хөгжлийн бүрдэл 3 хэсгийг интеграцчилах явцыг эрчимжүүлэхийг чухалчилсан. Мөн байгальтайгаа зохицож байгалийн хуулийг дагаж аж төрдөг дорно дахины үзэл, философи нь тогтвортой хөгжлийн үндэс болж байна гэж дүгнэсэн. Улмаар тогтвортой хөгжлийн дараах 4 гол нөхцөлийг чухалчилсан

- Хүмүүсийн амьдралын чанараа дээшлүүлэх материалын болон оюун санааны хэрэгцээг хангах
- Өнөөгийн болон ирээдүй үеийнхээ хэрэгцээнд боломжийн хэмжээнд шударга байх
- Экосистемийн хязгаарлагдмал нөөц боломжид бодитой, хүндэтгэлтэй хандах
- Ирээдүй үеийнхэнд хэрэгцээгээ хангах боломжийг үлдээх

2012. “Бидний хүсэж буй ирээдүй (Rio+20)”, “Submit on The Future We Want” (UN, 2012)

НҮБ-ын 2012 оны “Рио+20” Дээд хэмжээний Чуулга уулзалт нь дэлхийн хүрээлэл орчин ба тогтвортой хөгжлийн асуудлыг хэлэлцсэн гурав дахь удаагийн том хурал юм. НҮБ-аас хүрээлэл орчин ба тогтвортой хөгжлийн асуудлыг анх 1992 онд хэлэлцэж, “Риогийн тунхаглал” ба “Хөгжлийн хөтөлбөр 21”-ийг баталж байсан бол түүнээс 10 жилийн дараа 2002 онд дахин Дээд хэмжээний Чуулган зохион

байгуулж, Иоханнесбургийн тунхаглал “Рио+10” болон “Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”-г баталсан байдаг. Ийнхүү анхны тунхаглалаас 20 жилийн дараа Бразилын Рио-Де-Жанейро хотод 2012 оны 7 сард 192 гишүүн улс орны төлөөлөл оролцсон НҮБ-ын Дээд хэмжээний Чуулга уулзалт (Summit Рио+20)-аас “Хөгжлийн хөтөлбөр 21”-ийг эцэслэн “Бидний хүсэж буй ирээдүй” гэсэн нэртэй 6 хэсэг 282 зүйл бүхий баримт бичиг болгон баталсан. Энэ баримт бичгийн төслийг 2012 оны 6 сард болсон НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн бага хурлаар урьдчилан хэлэлцсэн байна. “Бидний хүсч буй ирээдүй” хэмээх энэхүү баримт бичгийн “Боловсрол” хэсгийн 231-д Ассемблей нь 2005-2014 оны ТХБ-ын дэлхийн 10 жилийн үр дүнг сайшаан дэмжиж байгааг мөн 233-д цаашид ТХ-ийн асуудлыг боловсролд интеграцлах үйлийг буюу ТХБ-ын хөгжлийг идэвхтэй дэмжихийг чухалчилсан. Энэ баримт бичигт өмнөх 20 жилд ТХ-ийн чиглэлээр авсан арга хэмжээний хэрэгжилтийн үр дүн, ололт амжилтыг дүгнэхийн зэрэгцээ, хөгжлийн асуудлаар баримталсан бодлого, стратеги, үнэлгээ дүгнэлт, шийдэл шийдвэрүүдийн агуулга, үзэл санаа, арга хандлагыг харилцан уялдаа холбоонд нь нягт интеграцилж, шинэ зууны хүн төрөлхтний алсын харааг хэлэлцэн тодруулж, нийтээрээ нэгдмэл нэг үзэл санаанд хүрч даган мөрдөх зүйлсээ тодорхойлсон.

2015. НҮБ: “Эх дэлхийгээ хувирган өөрчилье: Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр 2030”, “Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable development” (UN, 2015)

Америкийн Нью-Йорк хотод 2015 оны 9-р сард болж, 193 гишүүн орны төлөөлөгч оролцсон НҮБ-ын “Тогтвортой Хөгжлийн Дээд хэмжээний Чуулга уулзалт”-аар “Эх дэлхийгээ хувирган өөрчилье: Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр 2030”-ийг баталсан. Энэ баримт бичиг нь дэлхийн улс орнууд 2030 он хүртэл ирэх 15 жилд хөгжлийн зорилтуудаа тодорхойлоход нь нийтлэг удирдамж болох чухал ач холбогдолтой чухал баримт бичиг юм. Өөрөөр хэлбэл, “Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр 2030” нь хөгжлийн олон жилийн туршид баримталсан зарчим, стратегиудыг уламжлан өвлөсөн, хөгжлийн олон салбарын зорилтуудыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй тооцоололд тулгуурлан харилцан хамааралд нь интеграцчилсан, тэдгээр зорилгуудыг хэрэгжүүлэх арга механизм, нөөцийн хөгжлийг тооцсон, “Бидний хүсэж буй ирээдүйн алсын хараа”-г тодруулсан түүхэн чухал баримт бичиг юм.

Уг баримт бичигт 2030 онд хүрсэн байх хоорондоо харилцан хамааралтай тогтвортой хөгжлийн 5 чиглэл, 17 зорилго, 169 төвлөсөн зорилгыг тодорхойлсон. Товчоор “ТХЗ-17” гэж товчоор нэрлэгддэг энэ зорилгууд нь хэнийг ч орхигдуулалгүй, ядуурлын бүх хэлбэрийг устгаж, эх дэлхийгээ хамгаалж, хүн төрөлхтнийг амар амгалан, баян чинээлэг, эрх тэгш амьдрах боломжоор хангах дэлхий нийтийн зорилго юм. Энэхүү Хөтөлбөр нь хүн төрөлхтөн, гараг дэлхийн цэцэглэн хөгжихийн төлөөх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө юм. Тогтвортой хөгжлийн 17 зорилго, 169 зорилт нь дараах цөм санааг агуулна. Үүнд:

- Шинэ түгээмэл хөтөлбөрийн цар хүрээ, эрмэлзлийг илтгэнэ.
- МХЗ-ад суурилсан ба хэрэгжээгүй зорилт бүрийг нөхөн хэрэгжүүлнэ.
- Зорилго, зорилтууд нь ТХ-ийн 3 бүрэлдэхүүн хэсэг болох харилцан уялдаатай, салшгүй холбоотой эдийн засаг, нийгэм, хүрээлэл орчны интеграцын гүнзгийрлийг шаардана.
- Дараагийн 15 жилд хүн төрөлхтөн, гараг ертөнцийн хувьд нэн чухал ач холбогдолтой, салбар бүрд шаардлагатай үйл ажиллагааны хэрэгжилтэд түлхэц болно.

2.2.2. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗАГВАРЫН ХӨГЖИЛ, ТҮҮНИЙ ХУВИЛБАРУУД

Ийнхүү тогтвортой хөгжлийн үзэл санааны хөгжлийн түүхэн замнал, өрнөлийг холбогдох баримт бичгүүдийн эх сурвалжуудад тулгуурлан нарийвчлан судлахад ТХ-ийн загвар нь хөгжлийн үе шат бүрд өөрийн зарчим, агуулга, арга зүйн хувьд баяжин гүнзгийрч, улам бүр тодорхой, цэгцтэй болон хөгжсөөр байгааг уг загварын дараах хувилбаруудаас харж болно

Анхны хувилбар (НҮБ, 1992, 2013)

ТХ-ийн энэ загварт хөгжлийн тулгуур баганууд нь хүрээлэл орчин, эдийн засаг, нийгмийн хөгжил байх бөгөөд тэдгээрийн дотоод амин холбооны шүтэлцээгээр байгаль орчны нөхөн сэргээгдэх чадвар, нийгмийн хөгжил дэвшил, эдийн засгийн зохистой өсөлт бүхий тогтвортой хөгжил тодорхойлогдоно гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл хөгжлийн 3 баганыг ижил түвшинд авч үзэж, хөгжлийг интеграцчилах ёстой бөгөөд ингэхдээ тэдгээрийн алийг нь ч золиослохгүйгээр урт удаан хугацааны туршид дэлхийн хүн бүрийн сайн сайхан амьдралыг хангах үзэл баримтлал юм (Зураг 2.2.2).

Зураг 2.2.2. ТХ-ийн анхны ерөнхий загвар

Хоёр дахь хувилбар (НҮБ, 2015)

Дэлхийн болон хүн төрөлхтний тогтвортой хөгжлийг хангах үйл явцын шинэ үе шат болох 2015 онд НҮБ-аас баталсан “Эх дэлхийгээ хувирган өөрчилъе: ТХ-ийн 2030 он хүртэлх хөтөлбөр”-т дэвшүүлсэн 17 зорилгыг “Хүмүүс”, “Гараг Дэлхий”, “Түншлэл”, “Энх тайван”, “Хөгжил цэцэглэл” гэсэн зорилгын 5 ай болгон хураангуйлсан. НҮБ-ын хөгжлийн хөтөлбөрөөс гаргасан “2015 оны Хүний хөгжлийн илтгэл (UNDP, 2015)-д зорилгын дээрх 5 айд ТХ-ийн 17 зорилгыг хуваарилан оноож, ТХ-ийн зорилгын энэ бүтцэд тухайн айд хамаарах зорилгууд нь хоорондоо, бас айнууд нь хоорондоо харилцан адилгүй эрэмбийн хамааралтай байгааг загварчлан үзүүлсэн байна. (Зураг 2.2.3)

Зураг 2.2.3. ТХЗ-ын хоёр түвшинт загвар

Энэ нь ТХ-ийг дэмжих үйлүүдийг нэг эрэмбийн хавтгайд бус олон эрэмбийн харилцан хамааралд харж төлөвлөн хэрэгжүүлэхийг шаардаж байгаа хэрэг юм. Тухайлбал, улс орнууд дараах 5 чиглэлд хүчин чармайлт гаргахад шийдвэр төгс байгаагаа илэрхийлсэн. Үүнд:

Хүмүүс: Бид ядуурал, өлсгөлөнгийн бүх хэлбэрийг устгаж, бүх хүн өөрсдийн боломж, чадамжийг хангаж чадахуйц шударга, эрх тэгш, эрүүл орчинг бий болгох

Гараг Дэлхий: Бид тогтвортой хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн оновчтой загвар, байгалийн нөөцийн тогтвортой менежментийг нэвтрүүлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаар нэн яаралтай арга хэмжээ авах замаар гараг ертөнцийг доройтлоос хамгаалан, өнөө болон ирээдүй үеийн шаардлага хэрэгцээг хангах нөхцөлийг бүрдүүлэх

Хөгжил цэцэглэл: Бид бүх хүн сайн сайхан, бүрэн дүүрэн амьдрах, эдийн засаг, нийгэм, технологийн дэвшил нь байгаль орчинтой зохистой байх нөхцөлийг хангах

Энх тайван: Бид айдас, хүчирхийллээс ангид, амар амгалан, шударга, хүн бүр өөрсдийн тусгай хэрэгцээгээ хангахуйц адил тэгш оролцоотой нийгэм цогцлоох. Энх тайвангүй ТХ, тогтвортой хөгжилгүй энх тайван гэж байхгүй.

Түншлэл: Бид Дэлхий дахины эв санааны нэгдэлд суурилсан, нэн ядуу, эмзэг бүлгийн хүмүүст төвлөрсөн Тогтвортой Хөгжлийн Дэлхий Дахины Түншлэлээ

шинэчлэн бэхжүүлэх замаар энэхүү Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай арга хэрэгслийг дайчилж, бүх улс орон, бүх хувь нийлүүлэгч, оролцогч талууд болон бүх хүмүүсийн оролцоотойгоор хөгжих

Судлаач бидний хувилбар

БМДИ-ээс 2016 онд багш, ажилтны мэргэжил дээшлүүлэх үндсэн сургалтын хөтөлбөрт ТХБ-ын тусгагдсан байдлыг үнэлэх судалгааны явцад (БМДИ, ШХА, 2016) уг судалгааг хийсэн судлаачид НҮБ-аас дэвшүүлсэн ТХ-ийн 5 ай бүхий 17 зорилтын загварчлалыг өөрчилж, “энх тайван” ба “түншлэл” гэсэн харилцан бие биеэ нөхцөлдүүлсэн 2 айн нэгдлийг бусад 3 ай, 15 зорилго болон тэдгээрийн хэрэгжилтийг интеграцчилах зайлшгүй нөхцөл, гол арга болгон загварчлах санал дэвшүүлж байна. Загварчлалыг ингэж өөрчилснөөр ТХ-ийн зорилгууд 3 түвшинд ялгагдана (Зураг 2.2.4).

Зураг 2.2.4. ТХЗ-ын гурван түвшинт загвар

Тодруулбал, хамгийн ерөнхий түвшинд “Энх тайван” ба “Түншлэл” хоёрын нэгдлээр илэрхийлэгдэх зайлшгүй нөхцөлийн 1 цөм зорилго, хоёр дахь түвшинд өмнөх зайлшгүй нөхцөлд дулдуйдсан “Хүмүүс” (нийгэм), “Гараг Дэлхий” (байгаль орчин), “Хөгжил цэцэглэл” (эдийн засаг) гэсэн ТХ-ийн тулгуур 3 баганад хамаарах зорилгын 3 ай, гурав дахь түвшинд эдгээр 3 айд хамаарах тус бүр 5, нийт 15 зорилго тус тус харьяалагдана. Эдгээр 3 түвшний зорилгууд нь түвшин бүрдээ шууд хамааралтай, инвариант чанартай бөгөөд түвшин хоорондоо зорилгын бүтцийн эрэмбэлэг чанарыг харуулна. Харин ай хоорондын давхцлууд дээр дам холбоотой

зорилгууд харьяалагдана гэж үзэж байна. Ийнхүү ТХ-ийн зорилго, зорилтууд буюу ойрын 15 жилд хүрэхээр товлосон үр дүнг жам ёсны байхаар аль болох далд, дотоод холбоогоор нь интеграцчилахын тулд хоёр түвшинт загварыг 3 түвшинтэй болгон эрэмбэлж, ТХ-ийн зорилгын бүтцийн тогтолцоог тодруулах нь ТХ-ийн зорилго, агуулгыг үндэслэлтэй ойлгох танин мэдэхүйн ач холбогдолтойгоос гадна ТХ-ийн зорилго, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг эрэмбэлэн төлөвлөх, хэрэгжилтийг үнэлэх давхар ач холбогдолтой гэж үзжээ²¹.

Ийнхүү хүн төрөлхтөн байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм нь бие биетэйгээ харилцан шүтэлцэх амин холбоог танин барьж, ухаарч ойлгох замаар ирээдүйд чиглэсэн, хувьсал өөрчлөлтөд нээлттэй шинэ үзэл баримтлал хэрэгтэйг хүлээн зөвшөөрч, “тогтвортой хөгжил” хэмээх замнал санаачлан боловсруулж, улам бүр төгөлдөржүүлэн хэрэгжүүлсээр байна. Энэ үзэл баримтлал нь хүн төрөлхтөн 20 дугаар зууны сүүлч хүртэл баримталсан хөгжлийн тухай өмнөх ойлголт, төсөөлөл, загвараа өөрчлөхгүйгээр цаашид үргэлжлүүлэн хэрэглэх юм бол манай Дэлхийд байгаль орчны сүйрэл, эдийн засгийн хямрал, нийгмийн шударга бус байдал улам бүр нэмэгдэх юм байна гэдгийг танин мэдсэний үр дүн болно. ТХ-ийн үзэл баримтлал, загвар нь байгаль орчин, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн алийг нь ч золиослохгүй хөгжлийн стратегиудын хамгийн оновчтой интеграцад тулгуурлана.

Хөгжлийн энэ шинэ загвараар бол хүн бүр ТХ-ийн талаар Дэлхийн (глобал-даяаршил) хэмжээнд сэтгэж, түүний төлөөх үйлээ нутгийн (локаль-дангааршил) хэмжээнд хувь хүний үйлээрээ биечлэн үйлдэж хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Тэгэхдээ зөвхөн “дээрээс гаргасан шийдвэр” болон төвлөрсөн удирдлага бүхий стратегийн дэмжлэгтэйгээр бид ТХ-д хүрч чадахгүй. ТХ бол хүн бүрд хамаатай, газар бүр хэрэгжих учиртай нийгэм бүхэлдээ өөрчлөн шинэчлэгдэх үйл явц гэж гэдгийг дахин сануулахын ялдамд байнгын шинэчлэл бүхий энэхүү үйл явцыг хэрэгжүүлэх арга зам нь ТХБ юм гэдгийг хүлээн зөвшөөрч хүн бүр энэ боловсролд насан туршдаа тасралтгүй суралцаж байхын ач холбогдлыг ойлгоосой хэмээн хүсч байна.

2.2.3. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН БОЛОВСРОЛЫН СТРАТЕГИЙН ЗАМНАЛ, ӨРНӨЛ

ШИГТГЭЭ-6.

Education is the most powerful path to sustainability. Economic and technological solutions, political regulations or financial incentives are not enough. We need a fundamental change in the way we think and act²².

[Боловсрол–Тогтвортой байдлыг гарцаагүй хангах хамгийн хүчирхэг зам. Энд эдийн засгийн болон технологийн шийдлүүд ч, улс төрийн зааварчилга тохируулга ч, эсвэл санхүүгийн урамшуулал ч хангалттай биш. Бид бодож байгаа болон үйлдэж буй арга замдаа суурь өөрчлөлт хийх хэрэгтэй байна]

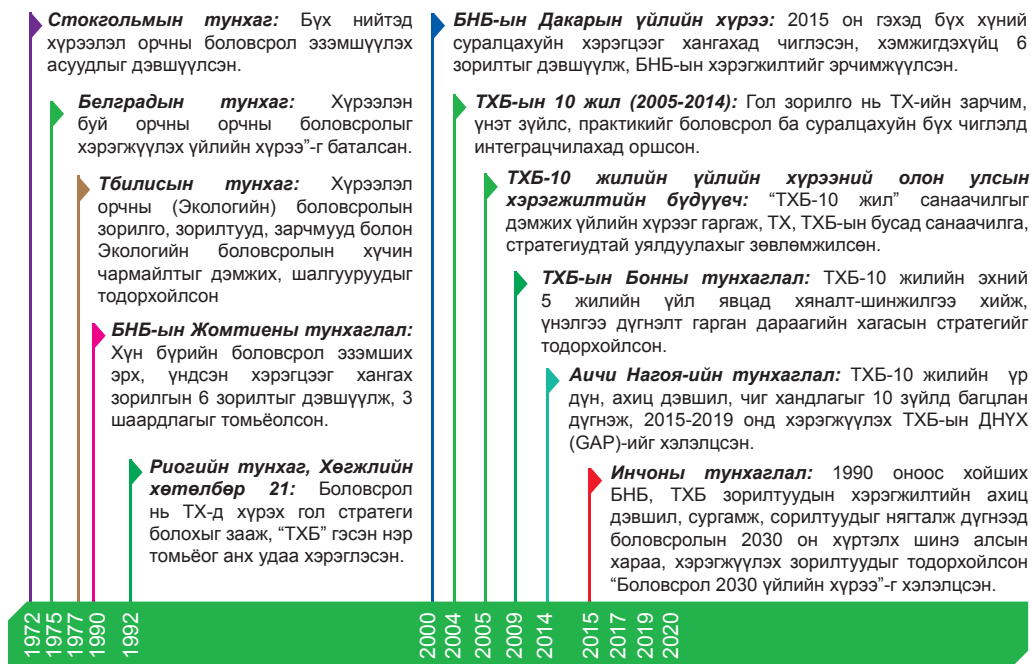
Irina Bokova, Director-General of UNESCO (2012)

ТХБ-ын үйл явцын замнал, стратегийн онцлох үе шатыг НҮБ-ын ерөнхий чуулган болон түүний Соёл, Боловсрол, Шинжлэх ухааны төрөлжсөн байгууллага болох ЮНЕСКО-оос баталсан гол баримт бичгүүдэд үндэслэн дараах зургаар илэрхийлж болно (Зураг 2.2.5).

21 БМДИ, ШХА. 2016. “Ерөнхий боловсролын сургууль, цэцэрлэгийн багш, удирдах ажилтны мэргэжил дээшлүүлэх үндсэн сургалтын хөтөлбөрт ТХБ-ын тусгагдсан байдлын үнэлгээний тайлан”, хууд 78

22 UNESCO. 2014. “Shaping the future We want”- Final Report. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/1682Shaping%20the%20future%20we%20want.pdf>

Зураг 2.2.5. ТХБ-ын стратегийн замнал

ТХЗ 4-Боловсрол 2030 шинэ алсын хараа

4 ЧАНАРТАЙ БОЛОВСРОЛ

Хүн бүрийг тусгай хэрэгцээгээ хангахуйц чанартай боловсрол эзэмших үл алагчилсан шударга нөхцөлөөр хангаж, насан туршдаа сурч боловсрох боломжийг хөхиүлэн дэмжих

Тогтвортой хөгжлийн зорилго 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ: ТХЗ 4-ийг нарийвчилж, боловсролын 2030 он хүртэлх i) алсын хараа, үзэл баримтлал, зарчмууд ii) зорилго, стратегийн хандлагууд, товлосон зорилтууд, индикаторууд, iii)хэрэгжүүлэх нөхцөл, арга замуудыг тус тус тодорхойлсон

ЮНЕСКО, ДИБ: Олон улсын ойлголцлын боловсрол буюу ДИБ-ын сэдвүүд ба суралцахуйн зорилтуудын танин мэдэхүйн, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн гэсэн 3 айн хүрээг ялгаж, тус бүрд нь харгалзах суралцахуйн зорилтуудыг тодорхойлсон.

НҮБ, ТХЗ-2030 үнэлэх нийтлэг ба сэдэвчилсэн индикаторууд: НҮБ-ын статистикийн хорооноос ТХ-ийн бүх 17 зорилтыг үнэлэх индикаторуудыг баталсан бөгөөд ТХЗ 4-ийн нийт 10 товлосон зорилтыг хэмжих 11 нийтлэг, эхний 7 товлосон зорилтыг үнэлэх 43 сэдэвчилсэн индикаторыг тус тус баталсан.

ЮНЕСКО, ТХЗБ-Суралцахуйн зорилтууд: Энэхүү удирдамжид ТХ бүх 17 зорилго тус бүрээр суралцахуйн танин мэдэхүйн, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн гэсэн 3 айн хүрээд ТХЗБ-ын 255 суралцахуй зорилт, 171 сэдэв, 119 арга техникийг тодорхойлсон. Мөн багш, сурах бичиг, сургалтын орчин, сургуулийн менежментийн чиглэлээр зохих зөвлөмж, удирдамжийг гаргасан.

ЮНЕСКО, "Боловсролын ирээдүй" санаачилга: Энэ санаачилга нь мэдлэг болон суралцахуй бол хүн төрөлхтний өмнө тулгарч буй сорилтуудыг даван туулах, мөн хөгжлийн өөр хувилбаруудыг сэдэж бүтээдэг асар их сэргээгдэх нөөц гэж үзэж, **Боловсрол** нь сорилтуудад зүгээр нэг хариу үйлдэл үзүүлэхээс илүү их зүйлийг хийж, дэлхийг хувирган өөрчилж, хүн төрөлхтөн болон манай гарагийн ирээдүйн дүр төрхийг тодорхойлж чадна гэдэгт үндэслэгдсэн мэтгэлцээн-хэлэлцүүлгийн дэлхий даяр өрнүүлсэн. Хэлэлцүүлгийн үр дүнгийн эцсийн тайланг 2021 оны намар хэлэлцэхээр төлөвлөсөн.

ЮНЕСКО, "ТХБ-2030": үйлийн хүрээ, замын зураглал: ТХБ нь ТХЗ 4-ийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг амжилтад хүргэх боломж олгогч хэмээн үзэж, ДНҮХ-т анх дэвшүүлсэн боловсролын тэргүүлэх 5 чиглэлийн 2020-2030 онд хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ, замын зураглалыг гаргаж, дэлхийн түвшний төлөвлөгөөг танилцуулсан Уг баримт бичгийн "ТХБ-2030" гэж нэрлэж байгаа бөгөөд түүнд ирэх 10 жилийн хугацаанд улс орнуудын ЗГ-аас хэрэгжүүлэх үйлүүдийг санал болгож, ЮНЕСКО-ийн зүгээс ЗГ-ууд болон бүх хувь нийлүүлэгчдэд үзүүлэх дэмжлэгүүдийг тодорхойлсон.

Зургийг Н.Нэрэүй

ТХ-ийн үзэл санааны үүсэл, хөгжлийн түүхэн замнал, агуулгын гүнзгийрэл, цар хүрээний өргөжилтийн талаар ерөнхий ойлголт, тойм мэдээлэлтэй болсны дараа түүний тусгал болох ТХБ-ын үүсэл, хөгжлийн түүхэн замналын зэрэгцээ түүний ТХ-д гүйцэтгэх чиг үүрэг, зориулалт, боловсролын тогтолцоог бүхэлд нь хувирган өөрчлөхөд баримтлах зарчим, тэргүүлэх чиглэлүүд, үйлийн хүрээ, стратегийн төлөвлөлтийг хараандаа байлгаж байж, бид өнөөдрийн боловсролын үйл хэргээ хөтлөх, сургалт, хүмүүжлийн ажлаа эрхлэх нь учиртай. Иймээс энэхүү багц номын эхний хэвлэлт 2018 онд гарсан бөгөөд түүнээс хойших 2 жилийн хугацаанд олон улсын түвшинд ч Монгол Улсын түвшинд ч томоохон өөрчлөлтүүд гарсан тул хоёрдахь хэвлэлтийн эхний ном болох энэхүү Хөтөч номонд дэлхий нийтэд болон Монгол улсад ТХ, ТХБ-ын чиглэлээр гарсан стратегийн ач холбогдолтой баримт бичгүүдийн агуулгыг тоймлон шинээр нэмж оруулж байгаа тул 2.2 ба 2.3 дахь дэд бүлгүүдийн холбогдох хэсгийг “...**2020 он хүртэл**” мөн “**2020 оноос хойш**” гэсэн 2 дэд хэсэгт ялгаж бичсэн болохыг тэмдэглэж байна. Ташрамд, үйл явц маш хурдтай өрнөж байгаа тул бид үйл хэргээ цэгцлэн, шуурхайлах шаардлага байгааг онцолж байна.

Тогтвортой хөгжлийн боловсрол: 1972-2014

Зураг 2.2.5-аас он цагийн дараалал дагуу ТХБ-ын үйл хэргийн замнал (юу, хэзээ, хаана, болов?) нь хэрхэн уламжлагдаж, тэдгээрийн өрнөл (агуулга нь хэрхэн өргөжиж гүнзгийрэв?) буюу хөгжлийн стратеги нь хэрхэн нарийвчлагдаж ирснийг НҮБ-аас баталсан баримт бичгүүдийн гол агуулга, ач холбогдлыг илүү нарийвчлан танилцуулж байна.

*1972. НҮБ: Хүний хүрээлэл орчны Стокгольмын тунхаг”,
“The Stockholm declaration on the human environment” (UN, 1972)*

Шведийн Стокгольм хотод 1972 оны 7 сард 113 улс орны төлөөлөл оролцсон НҮБ-ын “Хүний хүрээлэл орчин” бага хурлаас баталсан “Хүний хүрээлэл орчны Стокгольмын тунхаг бичиг”-т *хүрээлэл орчны буюу экологийн боловсролыг бүх нийтэд эзэмшүүлэх асуудлыг дэвшүүлэн тавьсан бөгөөд Бага хурлаас хүрээлэл орчны боловсролыг хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээг боловсруулахыг санал болгожээ. Хүрээлэл орчны боловсрол гэдэг нь хүн хийгээд сав, шим ертөнцийн биологийн болон физикийн хүрээлэл хоорондын амин холбоог ухаарч, энэ харилцаа холбоондоо нийцэж амьдарч сурахад нь хүмүүст хэрэгцээтэй мэдлэг, ур чадвар хандлагыг хөгжүүлэн төлөвшүүлэх тухай үзэл онол, үнэт зүйлсийг танин мэдэх үйл явц хэмээн тодорхойлсон.*

*1975. НҮБ-ын UNEP ба UNESCO: “Хүрээлэл орчны боловсролын үйлийн хүрээ”,
“Belgrade Charter: A Framework for Environmental education” (UNEP, 1975)*

Стокгольмын бага хурлаас олон улсад экологийн боловсролыг дэлхийн хэмжээний экологийн асуудлыг шийдвэрлэх арга хэрэгсэл (Зөвлөмж 96) болгохыг уриалсан бөгөөд 1975 онд Югославын Белград хотод НҮБ-ын Байгаль орчны хөтөлбөр (UNEP)-өөс зохион байгуулсан Байгаль орчны олон улсын семинар дээр энэ асуудлыг хэлэлцэж, “Белградын тунхаг” хэмээн нэрлэгддэг дэлхий нийтийн түвшний экологийн боловсролын үйлийн хүрээг санал болгосон түүхтэй ажээ. “Хүрээлэл орчны боловсролыг хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ: Белгардын тунхаг”-т экологийн боловсрол нь бүх бүлгийн бүх насны хүмүүс хамрагдах ёстой бүх

нийтийн боловсрол болохыг хүлээн зөвшөөрч, түүнийг зохих агуулгаар нь ойлгож, насан туршийн суралцахуй болгосноор хурдацтай өөрчлөгдөж буй гараг, дэлхийнхээ төлөө хүмүүс хариу үйлдэл үзүүлэх боломжтой болно хэмээн үзсэн. Иймд хувь хүн аж амьдралаа сайжруулахдаа байгаль орчныг хамгаалах зарчмууд, ёс зүйн хэм хэмжээг зохих ёсоор мөрдөж, өнөөгийн Дэлхий ертөнцөд тулгарч буй гол асуудлуудыг ойлгож ухаарах явдал нэн чухал болохыг онцолсон. “Экологийн боловсролын зорилго нь хүрээлэл орчин, түүний тухайн үеийн нөхцөл байдал, энэ нөхцөл байдлаас улбаалан үүссэн асуудлуудыг ялгаж салгаж мэддэг, тэдгээрийг шийдвэрлэх мэдлэг, ур чадвар, хандлага, хүсэл эрмэлзэлтэй, зохих үүрэг хариуцлага хүлээдэг мөн бие дааж болон бусадтай хамтран ажиллах чадвартай дэлхийн хүн амыг хөгжүүлэхэд оршино” хэмээн тодорхойлсон байна.

1977. ЮНЕСКО, ЮНЕП. “Хүрээлэл орчны боловсролын Тбилисын тунхаглал”, “The Tbilish declaration” (UNESCO, 1977)

Гүржийн Тбилиси хотод 1977 онд ЮНЕСКО, НҮБ-ын Байгаль орчны хөтөлбөр (ЮНЕП)-тэй хамтран зохион байгуулж, 66 гишүүн орон, НҮБ-ын 8 хөтөлбөр, Засгийг Газар хоорондын болон олон улсын төрийн бус 20 гаруй байгууллагын төлөөлөл бүхий 260 гаруй төлөөлөгчид оролцсон Хүрээлэл орчны боловсролын тухай Засгийн Газрууд хоорондын анхны бага хурлаар “Хүрээлэл орчны боловсролын Тбилисын тунхаглал”-ыг гаргажээ. Уг тунхаглал нь Белградын тунхагт суурилсан бөгөөд түүнд бүх нийтийн Хүрээлэл орчны буюу Экологийн боловсролын зорилго, зорилтууд, зарчмууд болон дэлхийн бүтэц, зохион байгуулалтын бүх түвшин дэх хүрээлэл орчны боловсролын хүчин чармайлтыг дэмжих, шалгууруудыг тус тус тодорхойлсон байна.

Тухайлбал, бүх нийтэд экологийн боловсрол эзэмшүүлэхэд дараах стратегиудыг баримтлахыг чухалчилсан байна Үүнд:

- Хүрээлэл орчны боловсролын үнэ цэн, хэрэгцээ шаардлагыг сурталчлан түүнийг албан болон албан бус боловсролын бүх түвшинд интеграцчилж, насан туршийн суралцахуйн гол агуулгын нэг болгох
- Хүрээлэл орчны боловсролын асуудлыг хөгжлийн төлөвлөгөөнд тусгаж, орон нутгийн, үндэсний болон олон улсын хамтын ажиллагаа, түншлэлийг бэхжүүлэх
- Бүх түвшний сургалтын менежментэд бүхэлд нь авч үзэх арга хандлага (байгаль, нийгэм, эдийн засаг, улс төр, технологи, соёл-түүхэн, ёс зүй, гоо зүй)-ыг нэвтрүүлж, хүрээлэл орчинд хандах хувь хүн, бүлэг, нийгмийн зан үйлийн шинэ хэв маягийг төлөвшүүлэх

1990. НҮБ: “Бүх нийтийн боловсролын Жомтиены тунхаглал: Суурь боловсролын суралцахуйн хэрэгцээг хангах”, “World Declaration on Education For All: Meeting Basic Learning Needs” (UNESCO, 1990)

Тайландын Жомтиен хотноо 1990 оны 3 сард дэлхийн 155 улс орны 1500 орчим төлөөлөгч оролцсон ЮНЕСКО-ийн Бүх нийтийн боловсролын бага хурлаас “Бүх нийтийн боловсролын Дэлхийн (Жомтиены) тунхаглал”-ыг баталсан. НҮБ-аас 40 гаруй жилийн өмнө баталсан дэлхийн хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалаар дамжуулан “дэлхийн хүн бүр боловсрол эзэмших эрхтэй”-г баталгаажуулж, дорвитой хүчин чармайлт гаргасан хэдий ч дараах бодит байдал үргэлжилсээр байгааг дурдсан. Тухайлбал, ойролцоогоор 100 сая гаруй хүүхэд, түүний дотор

60 гаруй сая охид бага сургуульд суралцах боломжгүй байгаа бөгөөд 960 сая гаруй насанд хүрэгчид, тэдний гуравны хоёр хувийг эзэлж буй эмэгтэйчүүд бичиг үсэг мэдэхгүй байгаа нь үйлдвэржсэн болон хөгжиж буй бүх улс оронд томоохон асуудал болж байгааг дурдсан байна. Мөн дэлхийн насанд хүрэгчдийн гуравны нэгээс илүү нь өөрсдийн амьдралын чанарыг сайжруулахад хэрэгтэй хэвлэмэл мэдээлэл, шинэ ур чадвар шаардсан техник технологитой харьцаж, нийгмийн болон соёлын өөрчлөлтөд дасан зохицох боломжгүй байгаа ба 100 сая гаруй хүүхэд, тоо томшгүй олон насанд хүрэгчид суурь боловсролын хөтөлбөрийг бүрэн дүүргэж чадахгүй, сая сая хүн оролцооны шаардлагыг хангаж байгаа ч тэдэнд зайлшгүй шаардлагатай мэдлэг, ур чадвар эзэмшээгүй байгааг тус тус тэмдэглэжээ. Ийм нөхцөл байдал нь бүх хүний суралцахуйн суурь хэрэгцээг хангахын тулд одоо байгаа суурь боловсролд зөвлөмж өгөхөөс илүү их зүйлийг шаардаж байгааг цохон тэмдэглээд одоогийн практикт хамгийн сайн тулгуурлахын зэрэгцээ өнөөгийн нөөцийн түвшин, бүтэц, зохион байгуулалт, сургалтын хөтөлбөр, үйлчилгээ хүргэх уламжлалт системээс давсан “*өргөтгөсөн алсын хараа*” хэрэгтэй байгааг чухалчилсан. Бүх нийтийн боловсролын тухай дэлхийн тунхаглалд *суралцахуйн суурь хэрэгцээг хангах гол зорилгын* хүрээнд дараах 6 зорилтыг дэвшүүлж, 3 шаардлагыг томъёолжээ. Үүнд:

Зорилт	Шаардлага
• Хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, үл алагчлах шударга байдлыг дэмжих • Суралцахуйд төвлөрөх • Суурь боловсрол эзэмшүүлэх арга хэрэгсэл, цар хүрээг өргөжүүлэх • Суралцах орчныг сайжруулах • Түншлэлийг бэхжүүлэх	• Дэмжих бодлогын хам утгыг нарийвчлан боловсруулах • Нөөцийг дайчлах • Олон улсын эв санааны нэгдлийг бэхжүүлэх

1992, НҮБ: “Хүрээлэл орчин ба Хөгжлийн талаарх Риогийн тунхаглал” ба “Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр-21”, “The Rio Declaration on environment and development” and “Agenda 21” (UN, 1992)

Бразилын Рио-де-Жанейро хотод 1992 оны 7 сард хуралдаж, дэлхийн 178 улс үндэстний төлөөлөл, түүний дотор 117 улсын тэргүүн оролцсон НҮБ-ын Дээд хэмжээний Чуулганаас баталсан дээрх баримт бичгүүдэд “Тогтвортой хөгжил” (“Sustainable Development”) гэсэн ухагдахууныг тодорхойлж, хүн төрөлхтний хөгжлийн шинэ замнал болох “Тогтвортой хөгжлийн загвар”-ыг дэвшүүлсэн. Хөтөлбөрийн IV хэсгийн 36-р бүлэгт Дэлхий нийтийг хамарсан боловсролын санаачилгыг дэвшүүлэхгүйгээр 21 дүгээр зууны тогтвортой хөгжлийг хэрэгжүүлэх боломжгүй гэж үзээд боловсрол нь тогтвортой хөгжлийн төлөөх үр ашигтай стратегийн үндэс болохыг тунхаглаж, “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол” гэсэн нэр томъёог анх удаа оруулсан. “Хөгжлийн хөтөлбөр 21”-ийн 36 дугаар бүлэг нь “Боловсрол, олон нийтийн ойлголт, сургалтыг дэмжих” гэсэн нэртэй бөгөөд энд ТХ-ийн зорилгыг хэрэгжүүлэхэд боловсролын хөгжлийн чиг баримжааг өөрчилж, гүйцэтгэх үүргийг нь нэмэгдүүлэн түүнийг бүх талыг дэмжих; албан болон албан бус боловсролын суралцахуйгаар дамжуулан олон нийтийн ойлголтыг гүнзгийрүүлэх; бүх төрлийн сургалтыг дэмжих гэсэн үйлийн 3 хүрээнд тус бүрийнх нь зорилт, үйл ажиллагаа, санхүүжилт болон өртгийн үнэлгээг тодорхойлох арга хэрэгслүүдийг тус тус тодорхойлсон байдаг. Энэ бүлэгт хүрээлэл орчны боловсролын талаар гаргасан 1977 оны Тбилисийн тунхаглал, зөвлөмжилсөн зарчмуудыг гол үндэслэл болгосон тухайгаа тэмдэглэжээ. Чухамдаа “Agenda 21” дэх энэ бүлгийн үзэл санаа нь ТХБ-ын үндэс суурь болсон юм.

2000. НҮБ. “Бүх нийтийн боловсролын Дакарын үйлийн бүтэцчилсэн хүрээ: Хамтын үүрэг амлалтын биелүүлэх нь”
 “The Dakar Framework for action: Education for All: Meeting our Collective Commitments” (UN, 2000)

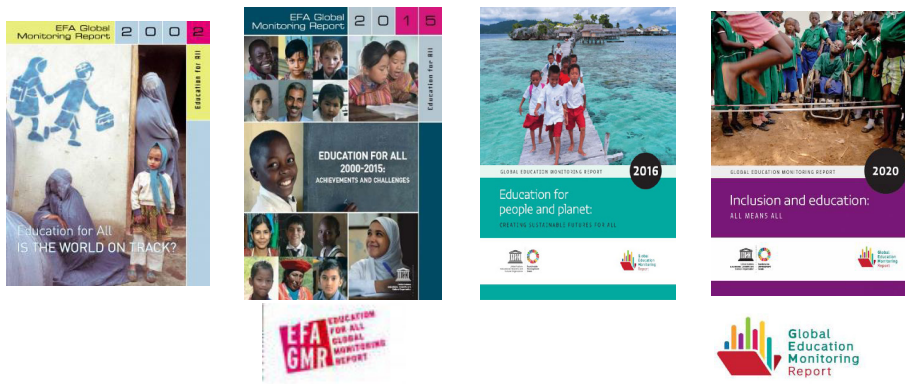
Жомтиены тунхаглалаас хойш 10 жилийн дараа Сенегалын нийслэл Дакар хотод 2000 оны 4 сард ЮНЕСКО, Дэлхийн Банк, Азийн Хөгжлийн Банк зэрэг олон улсын хамтын нийгэмлэгээс хамтран зохион байгуулсан Дэлхийн Боловсролын Форумд 100 гаруй улс орныг төлөөлсөн 1100 оролцогч чуулжээ. Форум 1990-ээд онд Бүх нийтийн боловсролын дэлхийн бага хурлаас гаргасан зорилгодоо бүрэн хүрч чадаагүй явдлыг тэмдэглээд “Бүх нийтийн боловсролын Дакарын үйлийн хүрээ: Хамтын үүрэг амлалтаа биелүүлэх нь”-г хэлэлцэн баталсан байна. Энэ баримт бичигт хүүхэд, залуучууд, насанд хүрэгчдэд зориулсан сургалтын хэрэгцээг хангахад чиглэсэн, хэмжигдэх боломжтой БНБ-оор 2015 он гэхэд хүрсэн байх дараах 6 гол зорилтын хүрээг тодорхойлжээ.

- Бага насны бүх хүүхдийн, ялангуяа эмзэг бүлгийн болон хүнд нөхцөлд байгаа хүүхдийн халамж, боловсролыг өргөжүүлэх
- Бүх хүүхдэд, ялангуяа эмзэг бүлгийн болон хүнд нөхцөлд байгаа хүүхдэд чанартай, үнэ төлбөргүй бага боловсролыг заавал эзэмшүүлэх
- Сургалтын болон амьдрах ур чадварын хөтөлбөрүүдэд хамрагдах тэгш боломжийг бүрдүүлэх замаар бүх залуучуудын ба насанд хүрэгчдийн суралцах хэрэгцээг хангах
- 2015 он гэхэд насанд хүрэгчдийн, ялангуяа эмэгтэйчүүдийн бичиг үсэгт тайлагдсан түвшинг 50 хувиар өсгөх, бүх насанд хүрэгчдэд суурь болон дараагийн шатны боловсролд хамрагдах тэгш боломж бүрдүүлэх
- 2005 он гэхэд бага, дунд боловсрол дахь жендэрийн тэгш бус байдлыг арилгаж, 2015 он гэхэд боловсрол дахь жендэрийн тэгш байдлыг хангах
- Хүлээн зөвшөөрөгдсөн, хэмжигдэхүйц сургалтын үр дүнг хүн бүр хүртэх, ялангуяа бичиг үсэг тайлагдалт, тоо тоолол, амьдрах ухааны чадвараа дээшлүүлэх боломжийг бүрдүүлэхийн тулд боловсролын чанарын бүх талыг сайжруулж, тэдгээрийн давуу талыг дэмжих

Дээрх ерөнхий үйлийн хүрээнд НҮБ-ын Саб Сахарын Африк, Америк, Арабын улсууд, Ази ба номхон далай, Европ ба хойд Америк гэсэн 5 бүс болон дэлхийн нийт хүн амын бараг тэн хагасыг эзэлдэг Бангладеш, Бразил, Хятад, Египет, Энэтхэг, Индонез, Мехико, Нигер, Пакистан гэсэн хүн ам төвлөрсөн улсуудын БНБ-ын үйлийн хүрээг тус тусад нь нарийвчлан тодорхойлсон байна. Ташрамд тэмдэглэхэд Монгол Улс, Ази, номхон далайн бүсэд хамрагддаг. Түүнчлэн ЮНЕСКО-г бусад байгууллага, агентлагийг зохицуулах ерөнхий чиг үүрэгтэй тэргүүлэх байгууллага болгон дахин баталгаажуулж, түүний бүтэц, зорилтыг хэрэгжүүлэх санхүүжилтийн эх үүсвэрүүдийг зохицуулсан. ЮНЕСКО нь БНБ-ын Хөгжлийн Индекс (БХИ-EDI) боловсруулж, жил бүрийн үнэлгээ, тайлан гаргаж байхаар болсон. БНБ-ын 6 зорилгын 4 нь мэдээллийн өгөгдлийн олдцод тулгуурлан БХИ-үүдээр тодорхойлогддог ба тус бүрдээ тодорхой шалгуур үзүүлэлт, аргачлалаар хэмжигдэж үнэлэгддэг. ЮНЕСКО-гийн жил бүр хэвлэн гаргадаг БНБ-ын хяналт–шинжилгээний тайлангууд (Education Global Monitoring Report-GMR) нь боловсролын 6 зорилгын ахиц дэвшлийг харуулсаар ирсэн. Улс орнуудын зөвхөн гуравны нэг нь 2015 он гэхэд БНБ-ын зорилтыг хангажээ (UNESCO, 2015).

ШИГТГЭЭ-7.

2015 оны сүүлчээр “ТХЗ 4: Боловсрол-2030 үйлийн хүрээ” батлагдаж, боловсролын шинэ алсын харааг тодорхойлж, шинэ стратегиуд хэрэгжиж эхэлсэн учраас 2000 оны БНБ-ын Дакарын үйлийн хүрээний зөвлөмжийн дагуу 2002 оноос гаргаж эхэлсэн “Дэлхийн БНБ-ын хяналт-шинжилгээний тайлан (EFA: Global Monitoring Report-GMR)”-г 2016 оноос эхлэн “Дэлхийн боловсролын хяналт-шинжилгээний тайлан (Global Education Monitoring Report- GEMR)” хэлбэрээр үргэлжлүүлэн гаргаж эхэлсэн. GEM-нь зөвхөн ТХЗ 4 төдийгүй ТХ-ийн бүх зорилгод оруулах боловсрол (ТХБ)-ын хувь нэмрийн ахиц, дэвшилд хяналт шинжилгээ хийж байх механизм болж ажиллах зориулалттай ажээ. GEMR-ийн лого нь албан ёсоор өөрчлөгджээ.

2002. РИО+10, “Иоханнесбургийн тунхаглал” ба “Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө” “Johannesburg Declaration and Plan of implementation of the World Summit on Sustainable Development” (UN, 2002)

Өмнөд Африкийн Иоханнесбург хотод 2002 оны 8 ба 9 сарын заагаар болсон НҮБ-ын Дэлхийн Дээд хэмжээний чуулга уулзалт (Summit Рио+10)-аар “Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”-г зөвшөөрч, БНБ-ын Дакарын үйлийн хүрээ, МХЗ болон олон улсын бусад гэрээ хэлэлцээрийн биелэлтийг хангахад чиглүүлэн “Хөгжлийн хөтөлбөр 21”-ийг “бүрэн хэрэгжүүлэх” НҮБ-ын амлалт, улс төрийн мэдэгдэл болох Иоханнесбургийн тунхаглалыг баталсан.

Чуулганаар хүн төрөлхтөн хөгжлийн салаа зам дээр байгааг хүлээн зөвшөөрч, ядуурлыг арилгах, хүний нөөцийн чадавхыг хөгжилд хүргэх практик төлөвлөгөөг зайлшгүй хэрэгтэй байгааг дурдаад *гол анхаарлаа хүний нэр төр, салшгүй эрхэд төвлөрүүлж, хүн бүрийн амьд явах суурь хэрэгцээгээр хангаагдах хүртээмжийг нэн түрүүнд нэмэгдүүлэхэд* чиглэсэн шийдвэр, товлосон зорилтууд, замын зураглал, түншлэлийн механизмаар тус тус дамжуулан хөгжлийн тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхээр заасан. Үүний тулд санхүүгийн нөөцийг дайчлан бүрдүүлж, түүнийг чадавхаа бэхжүүлэх, хөгжилд хөтлөх орчин үеийн дэвшилтэт техник технологийг ашиглах, хоцрогдолд орохгүйн тулд технологи дамжуулалт, хүний нөөцөө хөгжилд, тухайлбал, ТХБ-ыг дэмжихэд зарцуулахыг уриалсан.

Тус чуулганаас боловсрол нь ТХ-ийг хангахад шийдвэрлэх үүрэг гүйцэтгэх бөгөөд *боловсролыг дэмжих нь хувирган өөрчлөлтөд хүргэх гол зууч болохыг* онцлон тэмдэглэсэн. Иймээс дээрх төлөвлөгөөнд 9 зүйл заалтаар БНБ-ын Дакарын үйлийн хүрээ ба ТХЗ-уудад дэвшүүлсэн зорилтуудыг интеграцчилж, тэдгээрийг хэрэгжүүлэхэд баримтлах гол стратеги, арга замуудыг тодорхойлсон.

Тухайлбал, Засгийн Газрууд боловсролд зарцуулах улсын төсвөө нэмэгдүүлэх, түүнчлэн Дэлхийн болон Бүсийн Хөгжлийн Банкууд, иргэний нийгэм, хөгжлийн сангууд зэрэг хоёр ба олон талт хандивлагчдыг татаж, дээрх баримт бичгүүдэд дэвшүүлсэн зорилтуудыг сайшаан дэмжиж, даган мөрдөхөд шаардагдах санхүүгийн эх үүсвэрүүдийг дайчлах, хуримтлуулсан санхүүгийн нөөцөө тэдгээр зорилт, үйл ажиллагаанд зориулан хуваарилж зарцуулахыг чухалчилсан. Түүнчлэн боловсролын хөтөлбөрүүдийг уялдуулах, *ТХ-ийн төлөөх бүх түвшний төлөвлөгөөнд ТХБ-ыг бие даасан хэсэг болгон тусгаж байх*, БНБ ба ТХБ-ын төлөвлөлт, хэрэгжилт, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээг чанаржуулах, боловсролын үйлчилгээний албан, албан бус арга хэлбэрүүдийг өргөжүүлэх, төр, олон нийт, хоёр ба олон талт түншлэлийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх, ТХ, МХТ-ийг бүх шатны боловсролын сургалтын хөтөлбөрт интеграцчилах шаардлагатайг тус тус дурдсан.

Мөн Чуулганд оролцогчид *“Ирээдүй бол биднийх”* хэмээн энгийн боловч маш товч, тодорхой утгаар чуулганд дуу хоолойгоо хүргэсэн дэлхийн хүүхдүүдэд илүү гэрэл гэгээтэй шинэ дэлхий ертөнцийн тухай итгэл найдварыг төрүүлж, доромжлол, ядуурал, хүрээлэл орчны доройтол, тогтворгүй хөгжлийн хэв маягаас ангижирсан тийм дэлхий ертөнцийг өөрсдийн бүтээлч үйлээрээ цогцлоон өвлүүлэх ёстойгоо гүнзгий мэдэрч, нэгдэн нийлж байгаагаа илэрхийлсэн. Иоханнесбургийн дээд хэмжээний “Рио+10” уулзалтыг манай гаригийн бүх хүмүүсийн дунд дэлхий нийтийн зөвшилцөл, түншлэлийг бий болгоход чухал ахиц дэвшил гаргасан гэж үздэг.

Чуулганаас НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейд хандан 2005 оноос ТХБ-ын 10 жилийг эхлүүлэх асуудлыг авч үзэхийг санал болгосон.

2005. ЮНЕСКО: “ТХБ-10 жил үйлийн хүрээг хэрэгжүүлэх олон улсын бүдүүвч”, “Framework for the UNESD International Implementation scheme” (UNESCO, 2006)

НҮБ-ын санаачилга, Ерөнхий Асамблейн 2002 оны 12 сард болсон Чуулганы 57/254 тоот шийдвэрээр 2005-2014 оныг хамарсан *“Тогтвортой хөгжлийн боловсролын 10 жил (2005-2014)”* зарлаж, энэ санаачилгын хэрэгжилтийг зохицуулах гол байгууллага нь ЮНЕСКО болохыг заасан. Энэхүү шийдвэрийг хэрэгжүүлэх зорилгоор ЮНЕСКО 2005 онд “ТХБ-10 жил” үйлийн хүрээг хэрэгжүүлэх олон улсын бүдүүвч”-ийг боловсруулан баталсан. Энд уг санаачилгыг дэмжих үйл ажиллагааны бүтэцчилсэн хүрээг гаргаж, МХЗ, БНБ, НҮБ-ын бичиг үсгийн 10 жил зэрэг боловсролыг дэмжсэн Дэлхийн нийтийн бусад санаачилгатай уялдуулах зөвлөмжийг өгч, дэлхий нийт, бүс нутаг, үндэсний түвшинд ТХБ-ын 10 жилийн хэрэгжилтийг зохицуулах, хяналт-шинжилгээ үнэлгээ хийж, тайлагнах чиг үүрэг бүхий бүтцүүд, тэдгээрийн хамтран ажиллах арга механизмыг тодорхойлсон байна. Тухайлбал, улс орон бүр ТХБ-ын Үндэсний хороо байгуулах, ТХБ-ын Үндэсний үйлийн төлөвлөгөө боловсруулж, хэрэгжүүлэхийг гишүүн орнуудад уриалсан.

Энэ бүдүүвчид *“ТХБ-ын алсын хараа нь хүн бүр чанартай боловсролоос үр ашиг хүртэж, тогтвортой ирээдүй ба нийгмийн эерэг хувирган өөрчлөлтөд шаардлагатай үнэт зүйлс, зан үйлд суралцдаг тийм Дэлхий болоход чиглэнэ”* гэж тодорхойлоод “ТХБ-ын 10 жил”-ийн гол зорилго нь ТХ-ийн зарчим, үнэт зүйлс, практикийг боловсрол, суралцахуйн бүх чиглэлд интеграцчилахад оршино гэж үзсэн. ТХБ-ын алсын хараа, гол зорилгыг хэрэгжүүлэх дараах 5 зорилтыг дэвшүүлж, түншлэгч талууд үйл ажиллагаандаа доорх 7 стратегийг баримтлахыг зөвлөсөн.

ТХБ-ын 5 зорилт:	ТХБ-ын 7 стратеги:
- ТХ-ийн эрэлд боловсрол ба суралцахуйг гол үүрэг гүйцэтгэдэг болгон өргөжүүлэх - ТХБ-д оролцогч талуудын харилцаа холбоо, сүлжээ, мэдээлэл солилцоог дэмжих - Суралцахуй ба олоннийтэд зориулсан ухуулга сурталчилгааны бүх хэлбэрийг ашиглан алсын харааг эргэцүүлэн тунгаах, ТХ-д шилжих орон зай, боломжоор хангах - ТХБ дахь багшлахуй ба суралцахуйн чанарын өсөлтийг тэтгэх - ТХБ дахь чадавхыг нэмэгдүүлэх түвшин бүрийн стратегийг боловсруулах	- Ухуулан сурталчлах, алсын хараагаа томьёолох - Зөвлөлдөх ба эзэнжүүлэх - Түншлэх, сүлжээгээр харилцах - Сургалт явуулах, чадавхыг бэхжүүлэх - Судалгаа хийх, шинийг санаачлах - МХТ-ийг ашиглах - Хяналт-шинжилгээ хийх, үнэлгээ өгөх

Дээрх бүдүүвчид “Хөгжлийн хөтөлбөр 21” ба “Иоханнесбургийн тунхаглал”-д дурдагдсан олон асуудлыг нэгтгэн ТХБ-ын 10 жилийн хугацаанд ТХ-ийг боловсролд интеграцчилахад анхаарал хандуулах *нийгэм-соёл* (хүний эрх, энх тайван ба аюулгүй байдал, жендэрийн тэгш байдал, соёлын олон талт байдал ба соёлын ялгааны ойлголцол, эрүүл мэнд, ДОХ/БЗХӨ, засаглал); *хүрээлэл орчин* (ус, энерги, хөдөө аж ахуй, биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал, байгалийн нөөц баялаг, уур амьсгалын өөрчлөлт, хөдөөгийн хөгжил, тогтвортой хотжилт, гамшгаас сэргийлэх, хор уршгийг бууруулах); *эдийн засаг* (ядуурлыг бууруулах, үүрэг амлалт авах ба тайлагнахыг хослуулах, зах зээлийн эдийн засаг) гэсэн өөр хоорондоо харилцан хамааралтай 3 хүрээний нийт 15 чиглэлийг асуудлын тодорхойлсон байна.

ЮНЕСКО-оос 2007 онд хэвлүүлсэн, “НҮБ-ын ТХБ-ын 10 жил (2005-2014): Эхний хоёр жил” буюу “The UN Decade of Education for Sustainable Development (UNDESD) 2005-2014: The First Two Years” гэсэн илтгэлд “ТХБ-ын 10 жилийн ЮНЕСКО-ийн үйлийн төлөвлөгөө”-г илүү нарийвчлан тодотгож, ТХБ-ын алсын хараа ба эрхэм зорилго; зорилтууд ба үйл ажиллагааны чиглэлүүд; товлосон зорилтууд ба замын зураглал; судалгаа ба хяналт-шинжилгээ үнэлгээ; сэдэвчилсэн хөтөлбөрүүд ба сектор хоорондын хамтын ажиллагаа гэсэн бүтэцтэйгээр танилцуулжээ.

2009. ЮНЕСКО. ТХБ-ын Бонны тунхаглал Bonn Declaration (UNESCO, 2009)

Германы Бонн хотноо 2009 оны 3 ба 4 сарын заагаар нийт 150 улс орны 700 орчим төлөөлөл оролцсон ЮНЕСКО-ийн ТХБ-ын Дэлхийн хэмжээний хурлаас ТХБ-10 жилийн эхний 5 жилийн үйл явцад хяналт-шинжилгээ хийж, үнэлгээ дүгнэлт гарган дараагийн хагасын стратегийг тодорхойлсон “ТХБ-ын Бонны тунхаглал”-ыг баталсан. Мөн ТХБ-10 жилийн үйл ажиллагааны хэрэгжилтийг зохицуулах, хяналт-шинжилгээ болон үнэлгээ хийх, улмаар 2009, бас 2014 оны ЮНЕСКО-ийн Дэлхийн их хурлуудад бэлтгэх чиг үүрэгтэй сонирхогч талуудын болон экспертийн багууд ажиллуулахын зэрэгцээ ТХБ-ын төлөөх НҮБ-ын төрөлжсөн байгууллагуудын хүчин чармайлтыг зохицуулах, хурдасгах зорилгоор тэдгээр байгууллагын төлөөлөл бүхий тусгай Хороо байгуулжээ. Энэхүү тунхаглалд ТХБ-ыг тухайн үеийн түвшинд тодорхойлоод дэлхий нийтийн 10 жилийн эхний 5 жилд гарсан ахиц дэвшил болон 2014 он хүртэл үйлийн цаашдын зорилтыг тодорхойлсон байна. Тухайлбал,

А.ТХБ-ын XXI зуунд хэлэлцэн шийдвэрлэх асуудлууд:

- ТХБ нь бүх нийтийн боловсрол, суралцахуйд шинэлэг чиглэл, хандлагыг бий болгож тэдгээрийг баримтлах, улмаар бодитоор хэрэгжүүлэхийг шаардаж байна. Чанартай боловсролыг хүн бүхэнд хүртээмжтэйгээр хүргэн хэрэгжүүлэх энэхүү шаардлагыг өнөөдрийн болон ирээдүйд тулгарах сорилт

бэрхшээлүүд, тулгамдсан асуудлуудыг зүй зохистойгоор шийдвэрлэхэд хүрэлцэхүйц үнэт зүйлс, зарчим, үйл ажиллагаанд тулгуурлан хэрэгжүүлэх;

- ТХБ нь эдийн засгийн шинэ ойлголт, хандлагыг төлөвшүүлэхэд чухал үүрэгтэй. ТХБ нь нарийн нийлмэл, бүхэл бүтэн тогтолцоо болон шинэлэг барил хандлага, арга техник, арга зүйн цогцод түшиглэн хөгжил хөдөлгөөнтэй, эрүүл саруул, тэсвэртэй, тогтвортой нийгмийг цогцлооход хувь нэмэр оруулах учиртай. Иймээс боловсрол, суралцахуйн тогтолцоонд шинэлэг бүтэц, чанарын менежментийг нэвтрүүлж, учир шалтгаант уялдаа холбоог хангахыг зорих;
- ТХБ нь шударга ёс, эрх тэгш байдал, хүлцэл тэвчээр, зохистой хэрэглээ ба хангамж, мөн эгэх хариуцлага зэрэг үнэт зүйлсэд тулгуурлах;
- ТХБ нь тодорхой бус, бэрхшээлтэй асуудлуудыг шийдвэрлэхдээ нийлмэл тогтолцоонуудыг шинжлэх сэтгэлгээний шинэ барил, арга техник, бүтээлч санаачилга, шүүмжлэлт арга хандлага тулгуурлан урт хугацааны бодлого төлөвлөлтийг боловсруулж хэрэгжүүлэх, эрх мэдлийг зүй зохистойгоор хуваарилан ажиллахыг хичээх;
- ТХБ-ын үзэл баримтлалын хүрээнд шийдвэр гаргах ур чадварт улс үндэстэн болон орон нутгийн уламжлал, соёлоос гадна шинэ дэвшилтэд технологид тулгуурлах, инновацтай хослуулах, шинэ мэдлэг бүтээх улмаар тэдгээрийг түгээн дэлгэрүүлэх арга ухаан шаардагдана.

Б. “ТХБ-ын 10 жилийн үйлийн хүрээ”-ний ахиц дэвшилээс сургамж авч хэрэгжүүлэх зорилт:

- ТХБ-ыг хэрэгжүүлэх явцдаа зохих амжилт, ахиц дэвшил гарч байна. Цаашид үр өгөөжтэй шинэлэг бодлого, оновчтой зөв стратеги, далайцтай үйлийн хүрээ, төлөвлөгөөг боловсруулж хэрэгжүүлэх;
- ТХБ-ын үзэл баримтлалын талаар илүү гүн гүнзгий нэгдсэн ойлголтод хүрэх, түүний үзэл санааг түгээн дэлгэрүүлэх, хэрэгжүүлэх, бас үйл ажиллагааны чанар, үр өгөөжид үнэлэлт, дүгнэлт өгөх ажил ид өрнөж байна, эдгээрийг цаашид эрчимжүүлэх;
- Хүн төрөлхтний сайн сайхан ирээдүйг цогцлоон байгуулахад боловсрол нэн чухал хүчин зүйл мөн гэдгийг бүгд санал нэгтэй хүлээн зөвшөөрдөг. Улмаар боловсролын агуулга, арга зүй, түүний суралцахуйн зорилтуудыг илүү оновчтой тодорхойлох, сайжруулахад чиглэсэн мэдлэг, туршлагыг хангалттай хуримтлуулж чадсан ч тэдгээрийг улам бүр сайжруулах;
- Байгаль, нийгмийн шинжлэх ухааны тусламжтайгаар бид бүхэн байгаль орчин, нийгэм ахуй, хүний танин мэдэхүй, ёс зүй, соёл, сэтгэл хөдлөлийн хөгжлийн талаар илүү гүнзгий мэдлэг, чадвартай болж байна. Гагцхүү одоо энэхүү мэдлэг, чадвараа бодит ажил хэрэг болгох л бидэнд үлдэж байна хэмээжээ.

*2014. “Аичи Нагоя-ийн тунхаглал”,
Aichi-Nagoya Declaration on Education for Sustainable Development (UNESCO, 2014)
2014. ЮНЕСКО: “Бидний хүсэж буй ирээдүйн дүр зураг: ТХБ-ын НҮБ-ын 10 жил”,
Shaping the Future We Want: UN Decade of Education for Sustainable Development
(2005-2014) Final report (UNESCO, 2014)*

ТХБ-10 жилийн төгсгөлийн арга хэмжээ болгож ЮНЕСКО-оос Японы Засгийн Газартай хамтран Японы Аичи Нагоя хотод 2014 оны 11 сард дэлхийн 100 гаруй улс

орныг төлөөлсөн 1100 орчим төлөөлөл, түүний дотор 70 гаруй улсын боловсролын сайд, дэд сайд оролцсон ТХБ-ын Дэлхийн хэмжээний хурлыг зохион байгуулсан. Энэ хурлаас “Аичи Нагоя-ийн тунхаглал”-ыг баталсан. Уг хурлаар ТХБ-ын 10 жилийн “Бидний хүсэж буй ирээдүйн дүр зураг” тайлангийн үр дүн, боловсролын хөгжлийн ахиц дэвшил, чиг хандлагыг хэлэлцэн 10 зүйлд багцлан дүгнэж, “ТХБ-10 жил” хөтөлбөрийн дараах дунд хугацааны (2015-2019) үйлийн зорилго, зорилтыг тодорхойлж, ТХБ-ын нэг үе шат дуусаж, дараагийн үе шат эхэлж байгааг тэмдэглэсэн билээ. Дэвшүүлсэн зорилтоо Замын зураглал-Roadmap хэлбэрээр томъёолж, цаашид хэрэгжүүлэх ТХБ-ын Дэлхийн Нийтийн Үйлийн Хөтөлбөр (ДНҮХ-GAP)-ийг нарийвчлан хэлэлцээд хурлын үр дүнг 2015 онд БНСУ-ын Инчон хотод үргэлжлүүлэн хэлэлцэж цэгцлэхээр тогтсон. ДНҮХ-т “ТХ-ийн төлөөх үйл хэргийн ахиц дэвшлийг улам хурдасгахын тулд боловсрол ба суралцахуйн бүх түвшинд бүхий л хүрээнд үйл ажиллагаа явуулж, далайцыг эрчимжүүлэх” гол зорилгын хүрээнд “ТХ-д хувь нэмэр оруулахуйц түвшний мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс, хандлагыг эзэмших боломжийг хүн бүрд олгоход чиглүүлэн боловсрол/суралцахуйг өөрчлөх” ба “ТХ-ийг дэмжсэн бүхий л арга хэмжээ, хөтөлбөр, үйл ажиллагаанд боловсрол ба суралцахуйг чухалчлан бэхжүүлэх” гэсэн 2 зорилт дэвшүүлсэн. Мөн “Боловсролд ТХ-ийг интеграцчилах” ба “ТХ-д боловсролыг интерацчилах” гэсэн 2 зарчмыг баримтлан дор дурдсан үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэлийг тодорхойлсон.

- *Бодлогыг уялдуулах.* ТХБ-ыг дэмжих орчинг бүрдүүлж, тогтолцооны шинэчлэл хийхдээ боловсролын болон тогтвортой хөгжлийн бодлогуудыг ТХБ-той холбох
- *Суралцахуй ба сургалтын орчинг хувирган өөрчлөх.* Тогтвортой байдлын зарчмуудыг боловсрол ба суралцахуйн бүрдэл хэсгүүдэд интеграцчилах
- *Боловсролын ажилтнууд ба сургагч багш нарын чадавхыг бэхжүүлэх.* ТХБ-ын эзэмшилт нь аль болох үр өгөөжтэй байхаар тэдний чадавхыг нь нэмэгдүүлэх
- *Залуучуудыг татан оролцуулах, тэдэнд эрх мэдэл, боломж олгох.* Залуучуудын дунд зохиогдох үйл ажиллагааг олон талтай болгох
- *Орон нутаг дахь тогтвортой хөгжих шийдлийг хурдасгах.* Орон нутгийн түвшинд ТХБ-ын хөтөлбөрүүд болон сонирхогч бүлгүүдийн ТХБ-ын сүлжээг эрчимжүүлэх

Тогтвортой хөгжлийн боловсрол: 2015-2019

2015. ЮНЕСКО: “Боловсрол 2030 Инчоны тунхаглал” ба “ТХЗ 4: Боловсрол-2030 үйлийн хүрээ”, “Education 2030: Incheon Declaration and Framework for action for the implementation of SDG-4” (UNESCO, 2016)

БНСУ-ын Инчон хотноо 2015 оны 5 сард 160 улсыг төлөөлсөн 1600 төлөөлөл, түүний дотор 120 улсын боловсролын Сайд нар оролцсон Дэлхийн Боловсролын Чуулга уулзалт (World Education Forum-WEF)-аар энэ баримт бичгийг хэлэлцсэн. Энэхүү баримт бичигт Бүх нийтийн боловсрол (БНБ-EFA)-ын 1990 оны Жомтиены тунхаглал, 2000 онд баталсан БНБ-ын Дакарын үйлийн хүрээ, Боловсролын талаарх Мянганы хөгжлийн зорилт (МХЗ-MDG), 2000 оноос хойших БНБ-ын зорилтуудыг хэрэгжүүлэхэд гарсан ахиц дэвшил, сургамж, тулгарч буй сорилтуудыг нягтлан

шинжилж, үнэлэн дүгнэсний үндсэн дээр боловсролын 2030 он хүртэлх шинэ алсын харааг томъёолж, бүх нийтээрээ хэрэгжүүлэх зорилтуудыг тодорхойлжээ. Улмаар 2030 он хүртэлх шинэ алсын хараа, зорилтуудыг тодорхойлсон “Боловсрол 2030 Үйлийн хүрээ”-г хэлэлцэж, 2015 оны 9-р сард болох НҮБ-ын Дээд хэмжээний уулзалтаар “ТХЗ-2030”-ийг баталсны дараа 11-р сард болох ЮНЕСКО-ийн Ерөнхий бага хурлын 38-р чуулганаар эцэслэн батлахаар шийдвэрлэжээ.

Францын Парист хотноо 2015 оны 11-р сард болсон гишүүн 184 орны төлөөлөл оролцсон ЮНЕСКО-ийн Ерөнхий Чуулганаар энэхүү баримт бичиг (цаашид “ТХЗ 4: Боловсрол-2030” гэх)-ийг эцэслэн баталсан. Уг үйлийн хүрээнд боловсролын 2030 он хүртэлх а) алсын хараа, үзэл баримтлал, зарчмууд б) зорилго, стратегийн хандлагууд, товлосон зорилтууд, индикаторууд, в) хэрэгжүүлэх нөхцөл, арга замуудыг тус тус тодорхойлсон байна. Баримт бичигт 2000 оноос хойших БНБ-ын 6 зорилт, МХЗ-ууд батлагдаж, Дэлхий дахинаа боловсролын салбарт нэн чухал ахиц дэвшилд хүрсэн хэдий ч өнөөдрийн байдлаар хараахан биелэгдээгүй зорилтуудыг хэрэгжүүлэх шаардлагатай байгааг тэмдэглээд 2015 оны 9-р сард батлагдсан “Эх Дэлхийгээ хувирган өөрчилъе: 2030 он хүртэл тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр”-ийн ТХЗ 4-т “Хүн бүрийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангахуйц (inclusive) чанартай боловсрол эзэмших шударга нөхцөлөөр хангаж, насан туршдаа сурч боловсрох боломжийг нь хөхиүлэн дэмжих”²³ хэмээн боловсролын зорилгын агуулгын мөн чанар, чиг хандлагыг тодруулан томъёолсон байна. Энэхүү ТХЗ 4-ийг дээрх шинэ үйлийн хүрээнд 2030 он хүртэлх боловсролын хөгжлийн алсын хараа хэмээн тодорхойлж, улмаар энэ гол зорилгод хүрэх 10 товлосон зорилт бүрийн агуулгыг нарийвчлан задалж, тэдгээрийг илрүүлэхэд баримтлах стратегиуд болон дэлхий нийтийн сэдэвчилсэн индикаторуудыг хэн, хэрхэн боловсруулж хэрэглэхийг олон улсын, бүсийн, үндэсний түвшинд тус тус нарийвчлан заажээ. Түүнчлэн ТХЗ 4: Боловсрол-2030-ийг хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай үндэсний, бүсийн дэлхий нийтийн бүх түвшин дэх засаглал, хариуцлага, түншлэл, зохицуулалт, хэрэгжилт, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, тайлагнах механизмууд хийгээд түншлэл ба санхүүжилтийн боломжит стратегиудыг тус тус тодорхой зааж өгсөн байна. Мөн 2016 онд НҮБ-ын Статистикийн хорооноос баталсан ТХЗ 4-Боловсрол 2030-ийн хэрэгжилтийг үнэлэх дэлхий нийтийн түвшний 11 индикатор болон санал болгож буй сэдэвчилсэн индикаторын хүрээний төслийг тус тус хавсаргажээ.

2015. ЮНЕСКО. “Боловсролын тухай дахин эргэцүүлэн бодох нь: Боловсрол бүх нийтийн баялаг уу”,
“Rethinking Education: Towards a common good” (UNESCO, 2015)

ЮНЕСКО-оос өмнө нь хэвлэн гаргасан Эдгар Форийн “Хүн болохын тулд суралцах нь: Өнөөдөр ба маргаашийн боловсрол” (Fraure Report, 1972), Жак Делорын “Боловсрол, түүнд нуугдсан эрдэнэс” (Delors Report, 1996) гэсэн 2 түүхэн ач

23 “ТХЗ 4: Боловсрол-2030”-д томъёолсон боловсролын шинэ алсын харааг ЮНЕСКО-ийн Монголын Үндэсний Комиссоос анх 2015 онд анх орчуулахдаа “Тэгш хамран сургах, тэгш боломжийг хангасан чанартай боловсрол, бүх нийтийн насан туршдаа суралцах боломжийг дэмжих” мөн боловсролын талаарх Төрийн баримт бичгүүдэд “Хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших эрх тэгш боломж, бүрдүүлж, тэгш хамруулах, боловсролыг хувь хүний хөгжил гэр бүлийн амьдралын баталгаа, улс орны хөгжлийн суурь болгон насан туршдаа суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлэх”, ... тэгш хамруулан хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, ...зэрэгээр хэт ерөнхий эсвэл, хэсэгчилсэн, мөн баяжуулсан агуулгаар томъёолон хэрэглэж байна. Ингэх нь шинэ алсын харааны мөн чанарыг бүдгэрүүлж, хэвшмэл ойлголтыг эвдэж чадахгүй, улмаар боловсролын хувирган өөрчлөлтийн үндэслэлийг сулруулах эрсдэл дагуулж болзошгүй юм. Иймд энэхүү номын уг дэд бүлгийн зохиогчийн хувьд ТХЗ-4 буюу боловсролын шинэ алсын харааны орчуулгыг дээрх байдлаар томъёолбол арай илүү оновчтой хэмээн үзсэн болно. Шинэ алсын харааны томъёололд боловсролын хөгжлийн үзэл баримтлалын мөн чанарыг илэрхийлдэг learning, quality, inclusive, equitability, lifelong learning, for all гэсэн түлхүүр нэр томъёо хэрэглэгддэг учраас орчуулгад мэргэжлийн үүднээс нягт нямбай хандаж, тэдгээрийг цэгцлэх хойшлуулшгүй хэрэгцээ байна.

холбогдол бүхий бүтээлийн үзэл санаанд тулгуурлан ирээдүйн боловсролын талаар дахин эргэцүүлэн бодож, өнөөдөр өргөн хүрээнд нухацтай хэлэлцэх шаардлага байгаа талаар ЮНЕСКО-ийн ерөнхий захирал Ирина Бокова 2015 онд асуудал дэвшүүлж, энэхүү номыг ЮНЕСКО-оос бэлтгэн гаргасан байна.

Энэхүү номонд дэлхий хүн ам залуужиж, хүний эрх, хүний нэр төрийг эрхэмлэх хүсэл эрмэлзэл өсөж, бүх нийтийн оролцоог хангасан, хүртээмжтэй, тогтвортой хөгжих өргөн боломжууд нээгдэж байгаа боловч хүн төрөлхтний өмнө ээдрээтэй, шийдвэрлэгдээгүй асуудлууд урган гарсаар, үл тэвчих үзэл, зөрчил мөргөлдөөн газар авсаар, хүчний шинэ төвүүд бий болж, тэгш бус байдал улам гүнзгийрсээр байгаа учраас манай гараг ихээхэн дарамттай болж, хүмүүс тайван бус цаг үед амьдрах болсныг тэмдэглэжээ.

Дэлхий ертөнцийн энэхүү өөрчлөлтийг дагаад боловсрол бас өөрчлөгдөх ёстой бөгөөд нийгмийн бүхий л салбарт гүн гүнзгий өөрчлөлт гарч байгаа учраас нийгэм эдийн засагт өнөөдөр, тэр тусмаа маргааш ур чадвар, чадамжийг хөхиүлэн дэмждэг боловсролын шинэ зорилго, агуулга, арга хэлбэрийг шаардагдаж байгааг тайлбарласан байна. Тухайлбал, боловсролын зорилгыг бүх нийтэд бичиг үсэг, тоо тооллын чадвараас гадна шударга ёс, нийгмийн тэгш байдал, эв нэгдлийн үзэл санаа ухамсрыг төлөвшүүлж, ихээхэн ачаалал дарамттай байгаа эх дэлхий дээр хамтдаа амьдрах арга ухаан эзэмшүүлж, хүн төрөлхтний түгээмэл шинж чанар болох тэгш эрх, нийгмийн шударга ёс, соёлын олон янз байдлыг хүндэтгэх, хүний эрх, нэр төрийг эрхэмлэх соёлд сургахад чиглүүлэх ёстой. Үүний зэрэгцээ ТХЗ-уудыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд даацтай хувь нэмэр оруулж ядуурлыг бууруулж тогтвортой байдлыг гүнзгийрүүлэх замаар олон улсын эв санааны нэгдэл, хамтын хариуцлагад үндэслэгдсэн илүү сайхан ирээдүйг цогцлоох шавхагдашгүй нөөц бүхий хөдөлгөгч хүч хэмээн үзэж, сурах орчин, суралцахуйн шинэ арга хандлага, багш, сурган хүмүүжүүлэгч нарт урьд урьдаас илүү анхаарал хандуулж, санаа тавих хэрэгтэйг чухалчилжээ. Энэ бол боловсролыг бүх нийтийн эрхэм баялаг гэж үздэг хүмүүнлэг үзэл, чиг хандлагын илрэл хэмээн үзсэн байна. Боловсрол бол бидний амьдарч байгаа Дэлхий ертөнцийг өөрчлөх, түүнд гарч буй өөрчлөлт, шинэчлэлд дасан зохицох талаар бидний хүчин чармайлтын гол тулгуур үндэс юм. Иймээс эрч, хурдтай өөрчлөгдөж байгаа өнөөгийн ээдрээтэй нийгэмд хүн бүр хүртээмжтэй төдийгүй нийцтэй, чанартай боловсрол эзэмшиж, насан туршдаа тасралтгүй суралцах зайлшгүй шаардлагатай болсонд анхаарлаа хандуулах ёстойг онцлон тэмдэглэжээ. Энэ номыг Б.Мөнххүж, Я.Гантөмөр нар 2017 онд монгол хэлнээ орчуулсан байна.

2015. “Дэлхийн Иргэний боловсрол: Сэдвүүд, суралцахуйн зорилтууд”, “Global Citizenship Education: Topics and learning objectives” (UNESCO, 2015)

НҮБ-ээс “Дэлхийн боловсролын анхны санаачлага” буюу “Global Education First Initiative (GEFI)”-ийг хэрэгжүүлж эхэлсэн 2012 оноос хойш ЮНЕСКО-оос дэлхийн иргэнийг төлөвшүүлэхийг боловсролын тэргүүлэх 3 чиглэлийн нэг болгосон.

ШИГТГЭЭ-8.

“Боловсрол нь дэлхийн хамтын нийгэмлэгийн иргэд болохынхоо хувьд бид хоорондоо холбоотой, бидний сорилтууд ч хоорондоо холбоотой гэдгийг гүнзгий ойлгуулдаг.

Бан Ги Мун, НҮБ-ын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга

Энэхүү Дэлхийн иргэний боловсрол: сэдвүүд ба сургалтын зорилтууд гэсэн нийтлэл нь ЮНЕСКО-ийн ДИБ-ын суралцахуйн хамаарах анхны удирдамж юм.

Энэ бол дэлхийн өнцөг булан бүрээс ирсэн мэргэжилтнүүдтэй хийсэн өргөн хүрээтэй судалгаа, хэлэлцүүлгийн үр дүн бөгөөд ДИБ-ын боловсролын үзэл баримтлалын үндэс суурийг тодруулж, түүнийг боловсролын тогтолцоондоо интеграцчилах чиглэлд бодлого, хөтөлбөр боловсруулахад дэмжлэг болох энэхүү ерөнхий удирдамжийг Гишүүн орнуудын хэрэгцээнд нийцүүлэн боловсруулсан болно. Энэ удирдамжид ДИБ-ын үзэл баримтлалыг орон нутгийн хам нөхцөлд нийцүүлэн тохируулах боломжийг олгохын тулд насны онцлогийг тооцсон сэдэв ба сургалтын зорилтуудыг практик үйл болгон хувиргах зөвлөмжийг танилцуулсан байна (Хавсралт 6). Энд тодорхойлсон ДИБ-ын суралцахуйн ай, зорилт, сэдвүүд зэрэг нь цаашид суралцахуйг хувирган өөрчлөх шийдлүүд хийх, ТХБ-ын агуулгыг нарийвчлахад чухал үүрэг гүйцэтгэсэн ач холбогдолтой. Энэ нь багш нар, хөтөлбөр боловсруулагчид, сургагч багш нар болон бодлого боловсруулагчдад зориулсан эх сурвалж болохоос гадна албан бус болон албан бус орчинд ажилладаг боловсролын бусад оролцогчдод ашигтай байх болно. Амар амгалан, сайн сайхан байдал, хөгжил цэцэглэлт, тогтвортой байдлыг дэмжих үйл ажиллагааны талаарх ЮНЕСКО-ийн энэхүү шинэ баримт бичиг нь гишүүн улс орнуудад бүх насны болон бүх түвшний суралцагчдыг мэдлэгтэй, шүүмжлэлт сэтгэлгээтэй, бичиг үсэг тайлагдсан, нийгэмшсэн, ёс зүйтэй, ажил хэрэгч дэлхийн иргэн болж төлөвшихөд нь туслах удирдамжийг санал болгож байна.

2015. ЮНЕСКО. “ДИБ-ын ЮНЕСКО-ийн 2 дахь чуулган: Амар амгалан тогтвортой нийгмийг цогцлоох нь”, “2nd UNESCO Forum on Global Citizenship Education: Building Peaceful and Sustainable Societies” (UNESCO, 2015)

Дэлхийн иргэний боловсрол (ДИБ)-ын ЮНЕСКО-гийн хоёрдугаар Дэлхийн Чуулга уулзалт Францын Парис хотод 2015 оны 1 сарын сүүлчээр хуралдаж, 2015 оноос хойш бий болсон шинээр нөхцөлд ДИБ-ын өнөөгийн нөхцөл байдал, ирээдүйн хэрэгцээг авч хэлэлцээд ДИБ-ын үйлийн тэргүүлэх чиглэл, стратегиуд болон 2015 оноос хойш Боловсрол-2030 үйлийн шинэ хүрээг хэрэгжүүлэхэд оруулах хувь нэмрээ тодорхойлсон.

Сүүлийн жилүүдэд олон улсын хамтын нийгэмлэг урьд өмнө тохиолдож байгаагүй эрүүл мэндийн хямралд өртөж, хууль дээдлэх ёсонд заналхийлж буй эдүгээ үеийн сорилтууд нь дэлхийн олон улс оронд улам бүр санаа зовоон түгшүүр төрүүлэх болж, бидэнд тулгарч буй бэрхшээлүүд хоорондоо уялдаа холбоотой, нэгдмэл байдгийг өнөөдөр хүмүүст илүү сайн ойлгуулж байна. Бид бүгд хамтдаа амар амгалан амьдрал, сайн сайхан байдал, хөгжил цэцэглэлт, тогтвортой хөгжлийг дэмжих үйл ажиллагааг тодорхойлдог учраас хүн төрөлхтөн хэмээн нэрлэгдэх нэгэн бүхэл бүхэл, том нийгэмлэгийн харьяалалтай иргэд гэдгээ илүү их мэдэрч байгаа нь бүх нийтийн ДИБ ямар чухал болохыг онцолсон.

Дэлхийн иргэний боловсрол буюу Global Citizenship Education (GCED) нь эдгээр бэрхшээлийг даван туулахад туслах учиртай. Өөрөөр хэлбэл, ДИБ нь бүх насны суралцагчдад илүү амар амгалан, хүлээцтэй, хүн бүрийн тусгай хэрэгцээгээ хангахуйц тэгш оролцоотой (inclusive), аюулгүй нийгмийг цогцлооход орон нутгийн болон дэлхийн хэмжээнд идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэж хувь нэмэр оруулах боломжийг олгох зорилготой юм. Товчоор бол ДИБ нь ирээдүй хойч үеийг зөвхөн шүүмжлэлт сэтгэлгээ, хандлагатай иргэдээс гадна энх тайван, шударга, инклюзив нийгэм байгуулахаар бэлтгэгдсэн, гэгээрсэн, хаана ч хэзээ ч биеэ авч явж чадах иргэд болгон төлөвшүүлэхэд туслах ёстой. ДИБ-ын *суралцахуйн зорилтууд, хүлээгдэж*

буй үр дүнгүүд, сэдэв агуулга нь суралцахуйн доорх 3 айд суурилдаг. Эдгээр ай нь хоорондоо нягт холбоотой бөгөөд суралцахуйн явцад харилцан бие биедээ интеграцчилдаг онцлогтой (UNESCO, 2015).

- Танин мэдэхүйн: ертөнцийг болон түүний нарийн нийлмэл байдлыг илүү сайн ойлгоход шаардлагатай мэдлэг, сэтгэх чадвар.
- Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл: суралцагчдыг нөлөө, сэтгэлзүй, бие бялдрын хувьд хөгжүүлэх, бусадтай хамт хүндэтгэлтэй, тайван амьдрах боломжийг олгох үнэт зүйлс, хандлага, нийгэмших үр чадвар
- Зан үйл: биеэ авч явах зан төлөв, гүйцэтгэл, практик хэрэглээ ба оролцоо

ЮНЕСКО-гийн энэ талбар дахь үйл ажиллагаа нь Боловсрол-2030 үйлийн хүрээ, ялангуяа ТХЗ-4.7 удирдлага болгон улс орнуудад “бүх суралцагчдад тогтвортой хөгжлийг дэмжих, түүний дотор ТХБ, тогтвортой амьдралын хэв маяг, хүний эрх, жендэрийн тэгш байдал, энх тайванч, хүчирхийлэлгүй соёл, дэлхийн иргэний харьяалал, соёлын олон янз байдал, түүний тогтвортой хөгжилд оруулсан хувь нэмэрт талархалтай хандах зэрэгтэй холбоотой мэдлэг, үр чадвар эзэмшүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх”-ийг уриалдаг.

ДИБ нь дэлхийн даяараа хүлээцтэй байдал, үл алагчилсан тэгш байдал, эрх тайвныг дэмжихэд шаардлагатай мэдлэг, чадвар, үнэт зүйл, хандлагыг төлөвшүүлэхэд чиглэсэн иргэний боловсрол (суралцахуйн)-ын хэлбэр юм. *Иргэний боловсрол* гэдэг нь хүмүүсийн мэдлэг, үр чадвар, үүрэг амлалтыг хөгжүүлэх замаар хамтын асуудлаа шийдвэрлэхийн тулд хамт олны гишүүдтэйгээ үр дүнтэй харилцан нийгэмших үйл явц байдаг тул Дэлхийн иргэний харьяаллын энэхүү мэдрэмж нь улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын харилцан хамаарал, мөн орон нутгийн, үндэсний ба дэлхийн түвшнүүд хоорондын харилцан холбоог онцолдог.

Ази, Номхон далайн бүсийн Олон улсын Ойлголцлын Боловсролын Төв (Asia-Pacific Centre of Education for International Understanding-APCEIU) нь 2000 онд БНСУ-ын Засгийн Газар, ЮНЕСКО-ийн хооронд байгуулсан хэлэлцээрээр байгуулагдсан бөгөөд олон улсын харилцан ойлголцлын боловсролыг улмаар өнөөдөр ДИБ-ыг сурталчлах, хөгжүүлэх зорилготой ажилладаг. Тус төвөөс бүс нутгийн оролцогч талуудад Дэлхийн Иргэншлийн Боловсрол (GCED) -ын талаарх мэдлэг, туршлагаа хуваалцах олон арга хэлбэртэй, уулзалт, хэлэлцүүлгийг зохион байгуулдаг бөгөөд сүүлийн жилүүдэд ДИБ-той холбоотой сургалт сурталчилгаа, онол, арга зүйн судалгааг дэмжин ажиллаж, хэд хэдэн ном хэвлэн гаргасан байна. Хэдийгээр ДИБ-ыг НҮБ-аас боловсруулсан шинэ үзэл баримтлал гэж үздэг ч түүний үндсэн ойлголтууд тухайлбал, соёлын олон янз байдлыг хүндэтгэх, эв санааны нэгдэл, хүн төрөлхтний нийтлэг мэдрэмж нь бидний соёл, өдөр тутмын амьдралд гүн гүнзгий суурилсан байдагт үндэслэн уг байгууллагаас ДИБ-ын хийсвэр ойлголтыг хөрсөнд буулгах, ДИБ-ыг утга агуулгыг орон нутгийн үнэт зүйлсээр нотлох чиглэлээр хэд хэдэн ном, гарын авлага гаргажээ. Нүүдлийн соёл, иргэншлийн уламжлалтай манай улсын тухайд эдгээр материалыг судалж, сургалтандаатусгах нь зүйтэй юм (UNESCO Office Bangkok and APPCIU, 2020).

2017. ЮНЕСКО. “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилтууд”, “Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives” (UNESCO, 2017)

Боловсрол нь хүн төрөлхтөн, гараг Дэлхийн тогтвортой хөгжлийн залуурдагч болохынхоо хувьд ТХЗ-ууд нь суралцахуйд интеграцлагдах ёстой. Энэ стратегийн

хүрээнд дэлхий нийтийн олон жилийн хүчин чармайлтыг нэгтгэн ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг хангахад боловсролын оруулах хувь нэмрийг дэмжиж ЮНЕСКО-оос 2017 онд “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилтууд” гэсэн удирдамжийг гаргасан. Энэ удирдамжид ТХ-ийн 17 зорилго тус бүрээр суралцахуй зорилтын танин мэдэхүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн 3 ай бүрийн хүрээнд суралцагчдад тогтвортой байдал (ТБ)-ын 8 цогц чадамж төлөвшүүлэхэд чиглэсэн 255 суралцахуйн зорилт, 171 сэдэв, 119 арга хандлага, арга техник бүхий ТХБ-ыг суралцахуй ба сургалтын хөтөлбөрт интеграцчилах боломжийг нээж өгсөн.

ЮНЕСКО-оос гаргасан энэ удирдамжид ТХБ-ыг сургалтын хөтөлбөрт интеграцчилах боломжийг дэлгэн харуулахын зэрэгцээ сурах бичиг, багшийн чадавхын хөгжил, сургалтын орчин, үнэлгээ, сургуулийн менежментэд интеграцчилах гол арга хандлагуудыг танилцуулсан. Түүнчлэн ТХБ-ыг зөвхөн боловсрол ба суралцахуйд интеграцчилах төдийгүй асуудалд тогтолцоот сэтгэлгээний үүднээс хандах, байгууллага бүхлээрээ ажиллах (Whole institution approach), орон нутаг, олон нийтийн бүтээлч оролцоог хангах зэрэг ТХ-ийн гол стратегийг *бодит үйл хэрэг болгоход туслах агуулгын, арга хандлагын, үйлийн хүрээг* тус тус оновчтой, ойлгомжтой тодорхойлсон ач холбогдол ихтэй баримт бичиг юм.

Энэ ерөнхий удирдамжийн хүрээнд улс орнууд өөрийн хөгжлийн алсын хараа, зорилтууд, хам нөхцөлдөө нийцүүлэн өөрсдийн өвөрмөц, бүтээлч шийдлүүдээр үр өгөөжтэй үйл хэрэг болгох нь чухал юм. Тухайлбал, Монголчууд бидний тухайд дараах стратегийн ач холбогдолтой дараах 2 санаачилгын шанг татаж, үндэс суурийг амжилттай тавиад байна Үүнд:

Суралцахуй, сургалтын хөтөлбөрийн тухайд: Тус удирдамж гарсан даруй энэхүү боломжийг ашиглан Монгол Улсын Засгийн газраас ШХА-тай хамтран 2015-2018 онд хэрэгжүүлсэн “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол” төслийн хүрээнд үндэсний зөвлөхүүдийн удирдлагын доор БМДИ-ийн санаачилга, оролцоотойгоор дээр дурдсан нийт 553 индикатораар хэмжих боломжтой арга хэрэгслүүдийг бүтээж, Монгол Улсын бага, дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрт иж бүрэн шинжилгээ хийж, үндэсний түвшний сургалтын хөтөлбөрт ТХБ ямар түвшинд интеграцчилагдсан байгааг илрүүлсэн бөгөөд судалгааны үр дүнг ашиглан 45 нэгж хичээлийн хөтөлбөрийн жишээг боловсруулсан билээ. Улмаар уг судалгааны үр дүнд тулгуурлан энэ багц номын анхны хэвлэлтийг 2018 онд хэвлэн сургууль, багш нарт түгээсэн. Одоо бид түүний хоёр дахь хэвлэлтийг гаргаж байна.

Сургуулийн менежментийн тухайд: Дээрх “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол” төслийн хоёр дахь шат үргэлжилж байгаа бөгөөд энэ шатанд төслийн 7 аймаг, нийслэл, 30 сургууль, боловсрол, байгаль орчны салбарын 11 үндэсний түвшний байгууллага, агентлагууд хамрагдаж, сургуулийн менежментэд “Сургууль бүхлээрээ ажиллах арга хандлага” (Whole school management)-ыг нэвтрүүлж, ТХ-ийн төлөөх сургуулийн загвар, түүнийг дэмжих, бүх түвшний үйл ажиллагаа нь зохицуулагдсан менежментийн загварыг тус тус бүтээхээр амжилттай ажиллаж байна.

2019. ЮНЕСКО. “Боловсролын ирээдүй: Амьдрах (амьд явах) чадвартай болоход суралцах” ЮНЕСКО-ийн санаачилга, Future of education to become (UNESCO, 2019)

ЮНЕСКО нь 2019 оны 9-р сарын 25-нд Нью-Йорк хотноо болсон НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейд болсон өндөр түвшний арга хэмжээний үеэр мэдлэг ба суралцахуй нь улам бүр нарийн төвөгтэй, тодорхойгүй, найдваргүй/онцгой байдал нэмэгдэж

буй хам нөхцөлд хэрхэн ирээдүйн хүн төрөлхтөн ба гариг Дэлхийн дүр төрхийг тодорхойлж чадах талаар дахин эргэцүүлэн төсөөлөх “Боловсролын Ирээдүй: “Амьдрах (амьд явах) чадвартай болоход суралцах” (Future of education: Learning to become) гэсэн дэлхийн хэмжээний санаачилгыг анх гаргаж, бие даасан олон улсын комисс байгуулснаа зарласан. Энэхүү ажлыг дэлхийн янз бүрийн бүс нутаг болон шинжлэх ухааны олон салбарын өндөр түвшний оюун санааны манлайлагчдаас бүрдсэн *Олон Улсын Комисс* Этиопын Ерөнхийлөгч Сахле-Ворк Зевдегийн удирдлагын доор хариуцан гүйцэтгэж, 2021 оны 11-р сард тус комиссоос *боловсрол ба суралцахуй нь бид хэн болохыг хүсэж байна, тийм хүн болох боломж олгож чадах урагш харсан-алсын харааг* хуваалцсан, боловсролын ирээдүйн талаар дэлхийг дарцаглах (flagship) тайланг нийтлэхээр төлөвлөсөн байна. Уг санаачилгад манай гариг Дэлхий, нийт хүн төрөлхтний өмнө *тулгараад байгаа асуудлыг* маш товч, тодорхой байдлаар тоймлон дүгнэжээ. Тухайлбал, Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хурдац нь манай гаригийн эмзэг байдлыг улам бүр илэрхий тод болгож байна. Нийгмийн салбар дахь зогсолтгүй гүнзгийрч буй тэгш бус байдал, нийгмийн хуваагдал, улс төрийн хэт туйлшрал нь олон нийгмийг хямралын байдалд хүргэж байна. Дижитал харилцаа холбоо, хиймэл оюун ухаан, биотехнологи дахь дэвшил нь асар их потенциалтай боловч ёс зүй, засаглалын ноцтой асуудалд, ялангуяа инновац ба технологийн өөрчлөлтөөс өгч буй амлалтууд нь хүний эрүүл саруул, өв тэгш хөгжилд жигд бус хувь нэмэр оруулахад хүргэж байна хэмээжээ.

Дээрх тайланд байгалийн гамшиг, технологийн сүйрэл, цар тахал зэрэг ирээдүйд учирч болзошгүй гай зовлон, сорилт бэрхшээлүүдийг хэрхэн боловсролын хүчээр давж гарах вэ? гэсэн асуудал хөндөгдөх юм.

Энэхүү санаачилга нь *мэдлэг болон суралцахуй* бол хүн төрөлхтний өмнө тулгараад буй сорилт бэрхшээлүүдийг даван туулах, мөн хөгжлийн өөр хувилбаруудыг сэдэж бүтээдэг асар их сэргээгдэх нөөц бөгөөд *Боловсрол* нь өөрчлөгдөж буй ертөнцөд зүгээр нэг хариу үйлдэл үзүүлэхээс илүү их зүйлийг хийж, дэлхийг хувирган өөрчилж, улмаар хүн төрөлхтөн болон манай гарагийн ирээдүйн дүр төрхийг тодорхойлж чадна гэдэгт үндэслэгдсэн байна.

Энэхүү санаачилга нь хүн төрөлхтний хамтын оюун ухааныг ашиглахын тулд *оршихуйн болон мэдлэгийн* олон янзын байдлын арвин баялаг арга ухааныг дайчилж, түүнд эрдэмтэд, залуучууд, боловсролын ажилтнууд, иргэний нийгэм, засгийн газрууд, бизнес эрхлэгчид болон бусад хувь нийлүүлэгчдийг хамарсан өргөн цар хүрээтэй, нээлттэй зөвлөлдөх үйл явц байх ажээ. Тухайлбал, боловсролын хамтын алсын хараа, түүнд хүрэх стратегийг тодорхойлоход шинжлэх ухааны бүх салбаруудын эрдэм шинжилгээний байгууллагууд, их дээд сургуулиуд хувь эрдэм судлаачдыг ЮНЕСКО-ийн тэнхимүүд (UNESCO Chars)²⁴ болон их, дээд сургуулиудын (UNITWIN) сүлжээнд²⁵ урин ажиллаж байгаа юм байна.

Улс орнуудад ялгаатай хэдий боловч хүн төрөлхтөн нийтлэг бэрхшээлтэй тулгарсаар л байдаг. 2050 онд дэлхий ертөнц ямар байх, түүний ирээдүйг тодорхойлоход

24 “ЮНЕСКО-гийн Тэнхимүүд” (UNESCO Chair) гэдэг нь дөрвөн жилийн хугацаанд ЮНЕСКО-ийн тэргүүлэх чиглэлийн хүрээнд ЮНЕСКО ба янз бүрийн улсын их, дээд сургууль эсвэл эрдэм шинжилгээний байгууллагуудын хооронд байгуулсан гэрээний үндсэн дээр байгуулагдан ажилладаг бүтэц юм. Сургалт, судалгааны шинэ нэгжийг бий болгох, эсвэл одоо байгаа боловсрол, судалгааны хөтөлбөрийг олон улсын түвшинд хүргэн бэхжүүлэх зорилгоор тэнхим байгуулж болно. Даргыг нь ЮНЕСКО-той зөвшилцөж томилдог.

25 Улс орнуудын их, дээд сургуулиудын хамтын ажиллагааг дэмждэг “UNITWIN” сүлжээ нь янз бүрийн улс дахь хэд хэдэн их, дээд сургуулиуд хүчээ нэгтгэн ЮНЕСКО-той хамтын гэрээ байгуулж, тухайн байгууллагынхаа сургалт, судалгааны тэргүүлэх чиглэлийг тэтгэж, олон улсын чанартай болгох хөтөлбөрийг боловсруулан хэрэгжүүлдэг сүлжээ юм. Сүлжээний байгууллага бүр нь ЮНЕСКО-ийн тэнхимтэй байж болдог.

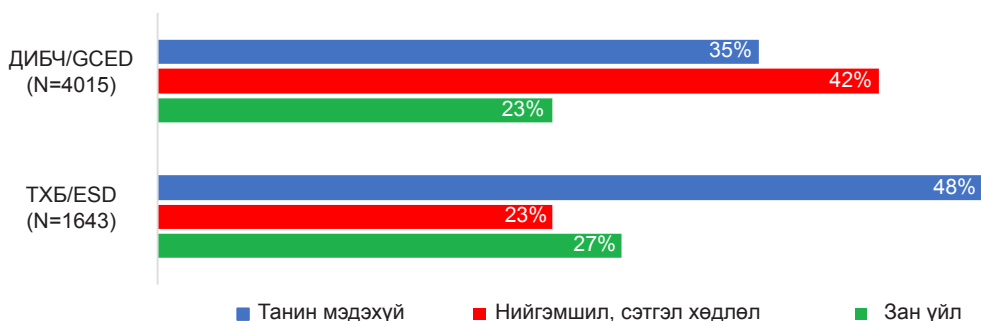
боловсрол ямар үүрэг гүйцэтгэж чадах талаар ЮНЕСКО-гийн энэ шинэ санаачилга нь 2050 он ба түүнээс цааших хугацааг харгалзан, боловсрол нь хүн төрөлхтөн болон гаригийн ирээдүйг хэрхэн бүрдүүлж болохыг ойлгохыг хичээж буйн нотолгоо юм. Ташрамд тэмдэглэхэд, ЮНЕСКО нь зөвхөн боловсролын хөгжлийн бодлого, стратеги төдийгүй эдгээрийн суурь үндэслэл болох боловсролын үзэл баримтлалын хөгжлийг чухалчилдаг. ЮНЕСКО-оос бодит нийгэм-түүхэн нөхцөлийн хөгжлөө дагаад 21-р зууны боловсролын мөн чанар, алсын хараа, үүрэг зориулалт, агуулга, улмаар хүний боловсрол эзэмших үндсэн үйл болох *боловсрол ба суралцахуйн* талаар *парадигмын шинжтэй 4 үзэл баримтлалыг* нэрлэсэн дотор хамгийн сүүлийнх болох 2019 онд дэвшүүлсэн дээрх санаачилгаас гадна дараах гурван бүтээл багтаж байна. Үүнд:

- Ирээдүйн төлөөх боловсрол дахь нэгдмэл 7 сургамж. (Morin, 1999)
- Суралцахуй: Түүнд нуугдсан эрдэнэс (Delors, 1996)
- Хүн болохын төлөө суралцахуй нь: Өнөөдрийн болон маргаашийн боловсрол (Faure, 1972)

2019. ЮНЕСКО. “ТХБ ба ДИБ-ын суралцахуйн чиглэлүүдийн үнэлгээ. Боловсролын агуулгын ойролцоо байдал”, “Educational content up close: Examining the learning dimensions of ESD and GCED” (UNESCO, 2019)

ЮНЕСКО-ийн тусгай захиалгаар түүний дэлхийн таван бүсээс сонгож авсан 10 улсын СӨБ, бага, дунд, бүрэн дунд боловсролын 4 түвшнийг хамруулан нээлттэй эх сурвалжуудыг ашиглан үндэсний хууль, хөгжлийн бодлого, төлөвлөгөө, сургалтын хөтөлбөрийн агуулгад тусгагдсан амлалтуудад ТХБ ба ДИБ-ын цөм гэж үздэг суралцахуйн танин мэдэхүй, нийгэмшил, сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн 3 чиглэлийн агуулга хэр зэрэг тусгагдсаныг илрүүлэх судалгаа хийгдсэн байна. ЮНЕСКО нь боловсролын чиглэлээр бодлого боловсруулагчид, үндэсний болон орон нутгийн түвшний багш, сурган хүмүүжүүлэгчид, судлаачид, мөн иргэний нийгмийн түншүүддээ өөрсдийн бодлогын болон практик үйлээ сайжруулахад туслах “эргэцүүлэн бодох зүйл (food for thought)”, урам зориг, нотолгоо баримт болгож энэхүү тайланг нийтлүүлжээ.

Зураг 2.2.6. ДИБ ба ТХБ-ын агуулгын хүрээнд эшлэгдсэн суралцахуйн танин мэдэхүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн чиглэлд ноогдох хувь

Эх сурвалж: Educational content up close: Examining learning dimensions of ESD and GCED (UNESCO, 2020), p. 26

Судалгаанд хамрагдсан 10 орны бодлогын баримт бичгүүдийг судалсан энэхүү судалгаанд ТХБ нь ихэвчлэн хүрээлэл орчны талаарх шинжлэх ухааны мэдлэгийг заахтай холбоотой байгаа нь харагдсан байна (Зураг 2.2.6). Энэ нь боловсролын хувирган өөрчлөх хүчийг бүрэн хүчин чадлаар нь дайчлахад хангалтгүй юм.

Судалгаанд дэвшүүлсэн таамаглал

- ТХБ ба ДИБ-ын багшлахуй, суралцахуйг үр өгөөжтэй болгохын тулд суралцахуйн агуулгын 3 чиглэлийн харилцан хамаарлыг нэг цэгт давхцуулж үзэх шаардлагатай.
  - Танин мэдэхүй: Дэлхийн, бүс нутгийн, үндэсний болон орон нутгийн нөхцөл байдал, янз бүрийн улс орон ба хүн ам хоорондын харилцан уялдаа холбоо, харилцан хамаарал, түүнчлэн тогтвортой хөгжлийн нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэл орчны талаар мэдлэг, ойлголт, шүүмжлэлт сэтгэлгээг эзэмших
  - Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл: Хүн төрөлхтөнд нийтлэгээр харьяалагдах, үнэт зүйл, үүрэг хариуцлагаа хуваалцах, нинжин сэтгэл, эв нэгдэлтэй байх, ялгаатай байдал, олон янз байдлыг хүндэтгэх, түүнчлэн ирээдүйнхээ төлөө хариуцлага хүлээх мэдрэмжийг мэдрэх
  - Зан үйл: Орон нутаг, үндэсний болон дэлхийн түвшинд илүү амар тайван, тогтвортой дэлхий ертөнцийн төлөө үр өгөөжтэй, хариуцлагатай ажиллах
- ТХБ ба ДИБ-ын багшлахуй ба суралцахуйг хэрэгжүүлэхдээ суралцахуйн дээрх чиглэл тус бүрийг судлагдахуунуудын хүрээ бүрээр боловсролын түвшний дагуу босоо, түвшний тус бүрийг хэвтээ чиглэлд тус тус авч үзэхэд онцгой анхаарах нь зүйтэй. Гэхдээ суралцахуйн гурван айд тэгш анхаарч, заавал ижил байдлаар хандах нь янз бүрийн улс орнууд, боловсролын түвшнүүд, ба судлагдахуунуудад илүү тохиромжтой байж болно. Гэвч дийлэнх тохиолдолд танин мэдэхүйн чиглэлд илүү эсвэл суралцахуйн бүх гурван чиглэлийг боловсролын зөвхөн зарим түвшнүүдэд харгалзуулан үзэж, бусдад нь орхигдуулах зэргээр тэдгээрт тэгш бус анхаарч, ТХБ ба ДИБ-д тэнцвэргүй хандаж буй арга хандлага нь суралцагчид өөрсдийн өдөр тутмын үйлээ өөрчлөх, хэрэгцээгээ хангахуйц тэгш оролцоотой, илүү шударга, амар тайван, тогтвортой нийгмийг цогцлоож, амьдрахад тэдний хувь нэмэр оруулах магадлалыг бууруулах юм.
- Цаашлаад, ТХБ ба ДИБ-ын суралцахуйн зорилтуудад нийцсэн хэдийчинээ олон бодлого, сургалтын хөтөлбөрийн амлалтууд томъёологдож, анхаарал төвлөрүүлэх тусам төдийчинээ энэ амлалтууд нь суралцахуйн хүлээгдэж буй үр дүнд хүргэх магадлал өндөртэй байна. Тэр байтугай сургалтын хөтөлбөртөө бүрэн тусгаж чадаагүй нөхцөлд ч суралцахуйн зорилтыг залгамж холбоотойгоор тов тодорхой томъёолох нь ТХБ ба ДИБ-ын сэдвүүдийг эрэмбэ дараатайгаар эзэмшүүлэх таатай нөхцөлийг бүрдүүлэхэд тусална гэж үзсэн байна.

Олж илрүүлсэн гол зүйлс

- Сонгосон улс орнуудын боловсролын дөрвөн түвшинд суралцахуйн 3 чиглэлийг баримтлах томоохон үлгэр загвар байна.
- Ерөнхийдөө, ТХБ ба ДИБ-ын нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн чиглэлд анхаарал хандуулсан байдал сургуулийн өмнөх боловсролоос бүрэн дунд боловсрол

хүртэл буурч байна. Үүнтэй зэрэгцэн сургуулийн өмнөх боловсролоос бүрэн дунд боловсрол хүртэл суралцахуйн *танин мэдэхүйн* чиглэлд анхаарал хандуулах байдал нэмэгдсэн байна. Харин суралцахуйн *зан үйлийн* чиглэлд анхаарал хандуулсан байдал нь бусад хоёр чиглэлийнхээс бага байгаа бөгөөд боловсролын түвшнүүдэд илүү дэс дараатай, зохицолтой байна.

- Судалгааны үр дүнгээс *улс орнуудад ялгаа, хэлбэлзэл* байгаа нь харагдаж байна. Зарим улс орнууд тухайлбал, Швед, Мексик, Коста Рика улс ТХБ ба ДИБ-ын суралцахуйн танин мэдэхүйн чиглэл дээр ерөнхийдөө илүү их анхаарал хандуулдаг бол Кени, Ливан, Марокко, БНСУ зэрэг бусад улс орнууд нийгмийн болон сэтгэлзүйн чиглэлийг онцолдог.
- *Суралцахуйн 3 чиглэл нь боловсролын дөрвөн түвшин (СӨБ, бага, дунд, бүрэн дунд)-д ижил байдлаар анхаарал хандуулдаг улс байхгүй байна.* Хэд хэдэн улсад боловсролын хоёр болон гурван түвшинд суралцахуйн гурван чиглэлийг онцлох байдал нь харьцангуй төсөөтэй байна. Аль нэг тодорхой улс орнууд эсвэл боловсролын түвшнүүд ТХБ ба ДИБ-ын суралцахуй тодорхой чиглэлд хамгийн бага анхаарал хандуулдаг бол энэ нь бараг үргэлж зан үйлийн чиглэл байгаа бөгөөд ихэвчлэн дунд, бүрэн дунд боловсролын түвшинд байдаг байна.
- *Улс орнуудын Боловсролын тухай хуулиудад эшлэл болгохдоо бусад баримт бичгийн төрлүүдтэй харьцуулахад ТХБ ба ДИБ-ын суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн чиглэлд илүү анхаарал хандуулдаг байна.* ТХБ болон ДИБ-ыг сэдвийн хувьд харьцуулж үзвэл, бүх баримт бичгийн төрлүүд нь ТХБ-ын кодчилогдсон материалаас ойролцоогоор хоёр дахин их ДИБ-ын кодчилсон материалыг оруулснаараа ижил төсөөтэй байв.
- Суралцахуйн гурван чиглэлээс *танин мэдэхүйн чиглэлд нийгмийн болон байгалийн шинжлэх ухааны судлагдахууны хөтөлбөрүүд илүү их анхаарал хандуулсан байна.* Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн чиглэлд хэлний болон бүх түвшний заавал судлах бусад судлагдахууны, мөн сургуулийн өмнөх болон бага боловсролын сургалтын ерөнхий хөтөлбөрт бага зэрэг анхаарал хандуулдаг ажээ.
- Бүх баримт бичгийн хүрээнд *ДИБ-ын агуулга нь суралцахуй танин мэдэхүйн чиглэлээс илүүтэйгээр нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн чиглэлд илүү их анхаарал хандуулж, зан үйлийн чиглэлд бага анхаарал хандуулсан болно.* ТХБ-ын агуулга нь *зан үйлийн чиглэлээс илүү танин мэдэхүйн чиглэлд илүү их анхаарал хандуулж, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн чиглэлд хамгийн бага ач холбогдол өгчээ.*
- *ТХБ ба ДИБ-д харьцангуй төвлөрөх явдлыг цаг хугацааны дараах гурван үе шатанд хувааж үзэж болохоор байна.* Үүнд: (i) 2006 оноос өмнө, (ii) 2006-2014, (iii), 2015 оноос хойших. Харин суралуахуйн 3 айг онцлох явдал нь 2015 оноос хойш хэвлэгдсэн баримт бичгүүдэд хамгийн өргөн тархалттай байна.

Авч ашиглах гол санаанууд:

- Загварууд харилцан адилгүй байна. Судалгааны үр дүн суралцахуйн харилцан уялдаатай 3 чиглэлийн төвлөрөх нь хам нөхцөл, систем, хэрэгцээнээс хамаараад улс орнуудын дунд ч боловсролын түвшнүүдийн дунд ч янз бүр байгааг харуулсан.

- Суралцахуйг цогц байдлаар явуулахад ач холбогдол өгөх: Суралцахуйн 3 чиглэл тус бүрд тавих анхаарал харилцан адилгүй боловч улс орнууд цаашдаа түүний нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн, зан үйлийн чиглэлд илүү анхаарч синергетик, цогц нөлөөллийг бий болгох хэрэгцээ маш их байгааг судалгаа харуулсан.
- Судлагдахууны айд анхаарлаа төвлөрүүлэх: Суралцахуйн 3 чиглэлийн алинд ач холбогдол өгөх нь ТХБ ба ДИБ-ыг багтаасан судлагдахуунаас хамаарч харилцан адилгүй байгаа нь тогтоогдсон. Иймээс цаашид судлагдахуунуудад (сэдвүүд) илүү их анхаарал хандуулах хэрэгтэй бөгөөд ингэснээр ТХБ ба ДИБ суралцахуйд дээрх 3 чиглэлийг хамтад нь хэрхэн интеграцчилах боломжтойг тодорхойлж болно.
- Сургууль бүхлээрээ ажиллах арга хандлага: ЮНЕСКО нь боловсролын тогтолцоог шинээр загварчилж, сургалтыг төлөвлөж, зохион байгуулахдаа зөвхөн тодорхой сургалтын хөтөлбөр, сургалтын аргаар бус сургуулийн ажиллагааны ба материаллаг орчноор, олон нийттэй харилцах харилцаагаар, боловсролын тогтолцоо ба байгууллагуудын засаглалын тэргүүлэх чиглэлүүдээр тус тус дамжуулан боловсролын бүх оролцогч талуудад ойлгуулсан, тэднийг оролцуулдаг СБААХ-ыг зөвлөж байна.
- Ирээдүйн судалгаа: Судалгаанд зөвхөн сургалтын хөтөлбөр, бодлогын баримт бичгүүдийг судалсан бөгөөд цаашид анги танхим, сургуулийн орчин дахь суралцахуйн 3 айтай холбоотой үйл явц, үр дүн, цаашид нарийвчлан судлах шаардлагатай.

Тогтвортой хөгжлийн боловсрол: 2020 (“ТХБ-2030” замын зураглал)

2020. “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол: Замын зураглал: ТХБ-2030”, “Education for Sustainable Development: A roadmap. ESD for 2030” (UNESCO, 2020)

ТХБ-ын талаарх “НҮБ-ын ТХБ 10 жил (2005-2014)” болон “ДНҮХ (2015-2019)”-ийн үргэлжлэл болох **“Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг 2019 оноос хойш хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ: ТХБ-2030”** (Framework for the implementation of ESD beyond 2019: ESD for 2030) гэсэн нэртэй шинэ үйлийн хүрээг 2019 оны 11 дүгээр сарын 25-нд ЮНЕСКО-гийн Гүйцэтгэх Зөвлөлийн 206 болон ЮНЕСКО-ийн 40 дэх Ерөнхий бага хурлаар баталж, НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей 2019 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдрийн 74-р хуралдаанаар хүлээн зөвшөөрсөн байна. Өөрөөр хэлбэл, энэ 2 чухал баримт бичгийг 2020 оноос мөрдөх боломж бүрдсэн.

Боловсролын томоохон, өргөн цар хүрээтэй хувирган өөрчлөлтийн суурь шийдлүүдэд суурилсан 2020-2030 онд хэрэгжүүлэх энэхүү үйлийн шинэ хүрээний “ТХБ-2030” Замын зураглалыг мөн 2020 онд хэвлэн гаргасан бөгөөд түүний хэрэгжилт, хөгжүүлэлтийг дэмжих эх сурвалжуудын тусгайлсан электрон багцуудыг ЮНЕСКО-оос бэлтгэн нийтийн хүртээл болгоод байна. Энэ бүгд нь ирэх 10 жилд улс орнууд боловсролын тогтолцоогоо хувирган өөрчлөхөд мэдээлэл, арга зүйн цэгцтэй удирдамж болох ач холбогдолтой юм. Иймд **“ТХБ-2030” Замын зураглалыг** ТХБ-ын хөгжлийн замнал, өрнөлийн нэг дэд үе шатыг эхлүүлж байна гэдэг утгаар доор нэлээд дэлгэрэнгүй танилцууллаа.

Сүүлийн жилүүдэд улам бүр давтамж нь ойртож буй байгалийн гамшигт үзэгдлүүд, 2020 оноос эхлэн дэлхий даяар тархсан COVID-19 цар тахал, том гүрнүүдийн хоорондох эдийн засгийн дайн зэрэг байгалийн болон хүний амьдралын бүх хүрээг

хамарсан хямрал, зөрчил нь нэг талаас, дэлхий нийтийн болон улс орнуудын эдийн засаг, нийгэм, хүрээлэл орчин, соёл ёс суртахууны бүхий л хүрээг хамарч эх дэлхий, хүн төрөлхтний урт удаан хугацаанд тогтвортой хөгжиж, амар амгалан, аз жаргалтай амьдрах итгэл найдвар, боломжид эрсдэл учирч байгааг харуулж байна. Нөгөө талаас, хорвоо ертөнц, амьдрал нь олон эрэмбийн үл үзэгдэх дотоод холбоо бүхий маш нарийн нийлмэл, бүхэллэг шинжтэй байдгийг улс орнуудын хөгжлийн түвшнээс үл хамааран хүн бүр ойлгож, мэдэрч байна. Энэ бүх хямрал, зөрчил, өвчин хагацлаар дэлхийн бүх хүн ард сэрж, “тогтвортой хөгжлийн төлөө дэлхийн түвшинд сэтгэж, өдөр тутмын хувийн амьдралдаа хэрэгжүүлэх” гэсэн ТХ-ийн гол үзэл санаа нь бодит үйл хэрэг болгох нэг чухал нөхцөл бүрдэж байгаа нь бидэнд үлдээж буй үнэтэй сургамж юм.

19-р зууны сүүл үеэс дэлхийн дундаж температур ойролцоогоор 1°C-аар нэмэгдсэн бөгөөд дулааралт ихэнх нь сүүлийн гучин таван жилд тохиолдсон байна. Биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал, экосистемийн үйлчилгээний талаарх Засгийн газрууд хоорондын 2019 оны шинжлэх ухаан-бодлогын платформ (IPBES)-ын биологийн олон янз байдлын талаар гаргасан тайланд нэг сая зүйл устах аюулд өртөж байгаа тул экосистемийг алдаж, хадгалж чадахгүй байгаа нь байгальд төдийгүй хүмүүст гамшгийн үр дагавар авчрах болно гэдгийг анхааруулсан байна.

Дэлхийн хүн ам 2050 он гэхэд 7.7 тэрбумаас 9.7 тэрбум болж өсч, хүний буруутай үйл ажиллагаанаас шалтгаалан байгалийн нөөц баялаг аюулд ороод байгаа энэ үед НҮБ-ын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга Антонио Гутеррешийн хэлснээр “Амьдралын төлөөх тулаан” (“battle for our lives”) -тай барагүй нүүр тулах бөгөөд бид өөрсдөө амьд тэсч үлдэхийн тулд энэ гараг дээр хамтдаа тогтвортой амьдарч сурахын тулд хувь хүн ч, нийгэм ч бодож сэтгэж буй арга замаа зайлшгүй өөрчлөх хэрэгцээ үүссэн. Энэ хэрэгцээ нь эргээд боловсрол өөрчлөгдөж байж л өнөөгийн болон ирээдүй хойч үеийнхээ оршин байх, цэцэглэн хөгжихөд зориулагдсан амар амгалан, тогтвортой ертөнцийг бий болгохыг нөхцөлдүүлэх болоод байна.

ТХБ нь тогтвортой байдлын өсөн нэмэгдэж буй сорилтуудыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн боловсролын хэрэгцээ шаардлагаас үүссэн бөгөөд ТХБ нь суралцагчдад мэдлэг, ухамсраа хөгжүүлэн үйл гүйцэтгэх боломж, нийгмийг илүү тогтвортой нийгэм болгон хувирган өөрчлөх боломжийг олгох үйлд-баримжаалсан, сурган хүмүүжүүлэх шинэлэг арга зүйг ашигладаг.

ТХБ-ын талаарх “НҮБ-ын ТХБ 10 жил (2005-2014)” болон “ДНҮХ (2015-2019)”-ийн үргэлжлэл болох “Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг 2019 оноос хойш хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ: ТХБ-2030” (Framework for the implementation of Education for sustainable Development (ESD) beyond 2019: ESD for 2030) гэсэн нэртэй шинэ үйлийн хүрээг ЮНЕСКО-гийн Гүйцэтгэх Зөвлөлийн 206 болон ЮНЕСКО-ийн 40 дэх Ерөнхий бага хурлаар баталж, НҮБ-ын Ерөнхий ассамблей 74-р хуралдаанаар хүлээн зөвшөөрсөн байна.

ШИГТГЭЭ-9.

Ерөнхий Ассамблей нь тогтвортой хөгжлийн боловсролыг Тогтвортой хөгжлийн зорилт болон чанартай боловсролын салшгүй нэг хэсэг бөгөөд тогтвортой хөгжлийн бусад бүх зорилтуудыг хэрэгжүүлэх түлхүүр хүчин зүйл болохыг дахин нотолж байна.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 72/222 тоот тогтоол (2017)

Дэлхий нийтийн түвшинд 2020 оноос эхлэн мөрдөх энэхүү үйлийн шинэ хүрээ, замын зураглал нь ирэх 10 жилийн боловсролын үйл хэргийн удирдамж болох бөгөөд бидний нийтлэг ирээдүй нь бидний өнөөгийн үйл ажиллагаанаас шалтгаалах тул бид эх дэлхийгээ илүү шударга, тогтвортой замаар хөгжүүлэхэд тохирсон хувирган өөрчлөлтийг боловсролын систем бүр хийх цаг болсныг онцлон тэмдэглэжээ.

“ТХБ-2030” нь тогтвортой хөгжлийг дэмжих бүхий л үйл ажиллагаанд хувь нэмэр оруулахын тулд боловсрол, суралцахуйг шинэ чиглэлийн баримжаатай болгон бэхжүүлэх зорилготой ДНҮХ (GAP) дээр суурилан бүтээгдсэн бөгөөд **ТХ-ийн бүх 17 зорилго тус бүрийг хэрэгжүүлэхэд оруулах ТХБ-ын хувь нэмэрт** илүү их анхаарал хандуулсан (Хавсралт 7). Ингэхдээ ТХЗ 4, ялангуяа түүний нэг товлосон зорилт болох 4.7-д тодорхойлсон ТХБ-ыг ирээдүйн төлөө хүлээх хариуцлагын төвд нь авч ДИБ-ын 3 айн интеграцад суурилсан харгалзах боловсролыг эзэмшүүлэх замаар бусад бүх ТХЗ-д хувь нэмэр оруулах шийдлийг хийсэн байна (Зураг 2.2.7).

2030 он хүртэлх ТХБ нь цаашид ДНҮХ-т тодорхойлсон үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэлээр үйл ажиллагаагаа эрчимжүүлэхийг зэрэгцээ ТХ-ийн 17 зорилгыг амжилттай хэрэгжүүлэх болон тогтвортой байдалд нүүрлэсэн сорилтуудад чиглэсэн хувь хүний болон нийгмийн асар том хувирган өөрчлөлтөд ТХБ-ыг түлхүүр болгон тааруулах шаардлага байна.

“ТХБ-2030”-т тодорхойлсон **үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэл** тус бүрээр гишүүн орнууд юу хийх ёстойг тодорхой зааж өгсөн. Тухайлбал,

- *Тэргүүлэх чиглэл 1 нь бодлогын хүрээг* хамрах бөгөөд бодлогыг нарийвчлан гүнзгийрүүлэхдээ ТХБ нь боловсрол ба тогтвортой хөгжилтэй холбоотой дэлхий нийтийн, бүс нутгийн, үндэсний болон орон нутгийн бодлогууд нэгдмэл байх (integrated) ёстой.
- *Тэргүүлэх чиглэл 2 нь боловсрол ба сургалтын тохиргооны хүрээг* хамрах бөгөөд энд анхаарал хандуулахдаа бид амьдарч байж суралцдаг, сурч байж амьдардаг (we learn what we live and live what we learn) тул байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг хөхиүлэн дэмжих хэрэгтэй.
- *Тэргүүлэх чиглэл 3 нь сурган хүмүүжүүлэгчдийг чадавхжуулах хүрээг* хамрах бөгөөд энэ асуудалд төвлөрөхдөө тогтвортой байдалд шилжилт хийхэд хэрэгтэй мэдлэг, чадвар, үнэт зүйл, хандлагыг эзэмшихэд нь тэдэнд дэмжлэг үзүүлж, итгэл хүлээлгэх шаардлагатай.
- *Тэргүүлэх чиглэл 4 нь залуучуудад чиглэсэн үйлийн хүрээг* хамрах бөгөөд залуучуудад боломж, эрх мэдэл олгохдоо тэднийг тогтвортой байдлын сорилтуудыг даван туулах болон харилцан уялдаа бүхий үйл явцуудад оролцож шийдвэр гаргах гол тоглогч хэмээн хүлээн зөвшөөрөх ёстой.
- *Тэргүүлэх чиглэл 5 нь орон нутгийн түвшний үйлийн хүрээг* хамрах бөгөөд үйл явцыг хурдасгахдаа орон нутагт яг газар дээрээ гүнзгий агуулгатай, утга учиртай үйлийн хувирган өөрчлөлт гарах сэдэл өндөр байдгийг тооцож, олон нийтийн үйл ажиллагаанд чухал ач холбогдол өгөх шаардлагатай

Зураг 2.2.7. ТХБ-ын ТХ-ийн бүх 17 зорилгод оруулах хувь нэмэр

Эх сурвалж: *Education for Sustainable Development: A Roadmap. ESD for 2030 (UNESCO, 2020)*, p. 17

Гишүүн орнууд болон бүс нутгийн, дэлхийн түвшний хувь нийлүүлэгчид нь ЮНЕСКО болон түүний түншүүдийн дэмжлэг, туслалцаатайгаар “ТХБ-2030”-ийн тэргүүлэх 5 чиглэлийг хэрэгжүүлэхдээ **үйл ажиллагааны дараах 6 хүрээнд** төвлөрөхийг зөвлөсөн. Үүнд:

- Улс орны түвшинд ТХБ-2030-ийн хэрэгжилт
- Түншлэл, хамтын ажиллагааг ашиглах
- Үйлийн мэдээлэл сурталчлах, харилцаа холбоо
- Нөхцөл байдал, чиг хандлагын мөшгөн тандалт
- Нөөцийн дайчилгаа
- Үйл явцын хяналт-шинжилгээ

Энэхүү Замын зураглал нь дараах 4 бүлэгтэй бөгөөд үйлийн тэргүүлэх чиглэлүүд болон тэдгээрийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны чиглэлүүдийн талаар дараах үндсэн бүлгүүдэд илүү тодорхой танилцуулна. Үүнд:

1. Үйлд шуурхайлахыг уриалсан дуудлага
2. “ТХБ-2030”
3. Үйлийн тэргүүлэх чиглэлүүд
4. Хэрэгжилт

1. Үйлд шуурхайлахыг уриалсан дуудлага

Бид хаана байна вэ?

Уур амьсгалын өнөөгийн урьдчилан тооцоолоогүй онцгой нөхцөл байдал болон хүрээлэл орчны тогтвортой байдалд учирч буй бусад хямрал нь хүний зан үйлийн бүтээгдэхүүн юм. Хүмүүсийн хамтын үйл ажиллагаа нь өөрсдийгөө аюулд өртөх, амьд үлдэхэд заналхийлэх хэмжээнд хүртэл дэлхийн экосистемийг өөрчилсөн. Эдгээр өөрчлөлт нь өдрөөс өдөрт илүү хурдацтай, анхаарал татахуйц, ил тод, зогсоож, буцаахад хэцүү бэрх болсоор байна. Сүүлийн 100 жилийн хугацаанд дэлхийн агаарын температур 1 С-аар өссөний гуравны хоёр нь 1975 оноос хойш гарч байсан бол дэлхийн хэмжээнд жил бүр сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх нөөцийн олборлолтын хэмжээ 1980 оноос хойш 2 дахин нэмэгджээ. Урьд өмнө тохиолдож байгаагүй, анхаарал татахуйц өөрчлөлтүүд гарч байгаагийн шууд хариуцлагыг хүн төрөлхтөн өөрөө хүлээх нь тодорхой юм.

НҮБ-ын уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой шинжлэх ухааны өгөгдлийг үнэлэх байгууллага болох Уур амьсгалын Өөрчлөлтийн Олон улсын Зөвлөл (IPCC)-өөс үйлдвэржилтийн өмнөх үеэс 2017 он хүртэлх дэлхийн дулаарлыг судалж, “1.5°С-ийн дэлхийн дулаарал” буюу “Global Warming of 1.5°С” гэсэн илтгэлийг 2018 оны 10 сард хэвлэн гаргасан ажээ (IPCC, 2018).

Тус байгууллагаас **дэлхийн дулаарал** (Global warming)²⁶ нь 2°С хүрвэл түүний нөлөө нь гамшигт хүргэхийг сэрэмжлүүлж байгаа тул энэ зууны эцэс хүртэл түүнийг 1.5°С хэтрүүлэхгүй хэмжээнд барихын тулд бид “нийгмийн амьдралын бүх салбарт хурдан, холыг харсан, урьд өмнө тохиолдож байгаагүй өөрчлөлтүүдийг хийх хэрэгтэй байна. Энэ нь зөвхөн хүрээлэл орчны тулгамдсан асуудлуудыг шийдвэрлэхээс гадна эдгээр асуудлын шалтгаан, үр нөлөөтэй холбогдсон тэгш бус байдал зэрэг нийгэм, эдийн засгийн бие биетэйгээ нягт сүлжилдсэн асуудлуудыг эргэн харахыг шаардаж байна.

ШИГТГЭЭ-10.

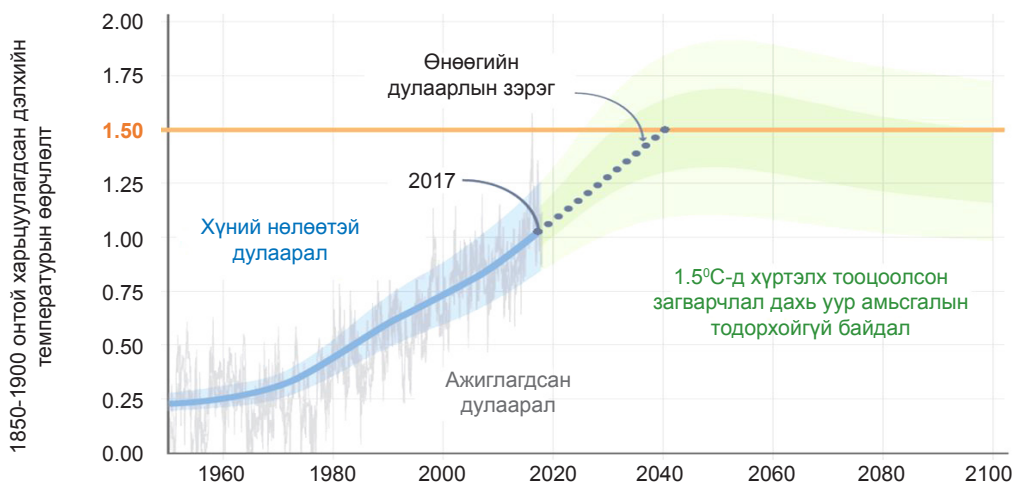
- Бид юуг мэддэг, юунд итгэдэг, юу хийдгээ өөрчлөх хэрэгтэй.
- Өнөөг хүртэл сурч мэдсэн зүйл маань биднийг сорилтод бэлтгэж чадаагүй байна.
- Ийм байдлаар үргэлжлэх боломжгүй. Боломжийн цонх хурдан хаагдаж байна.
- Бид яаралтай өөрөөр амьдарч сурах ёстой.

Энэхүү тайланд нь уур амьсгалын өөрчлөлтийн эсрэг, тогтвортой хөгжил, ядуурлыг арилгах хүчин чармайлтад дэлхий нийтийн хариу үйлдлийг бэхжүүлэхтэй

26 **Дэлхийн дулаарал** гэдэг нь сүүлийн хоёр зууны туршид дэлхийн гадаргуугийн агаарын дундаж температур нэмэгдэж буй үзэгдэл бол юм. 2013 онд IPCC-ээс мэдээлснээр 1880-2012 оны хооронд дэлхийн гадаргын дундаж температур ойролцоогоор 0.9 ° С (1.5 ° F) нэмэгдсэн байна. Аж үйлдвэрийн өмнөх (өөрөөр хэлбэл 1750-1800) үеийн дундаж температуртай харьцуулахад энэ 1.1 ° С (2.0 ° F)-тэй ойролцоо байгаа юм.

холбогдуулан дэлхийн аж үйлдвэржилтийн өмнөх үеийн түвшинтэй харьцуулсан дэлхийн дулаарлын нөлөөлөл болон үүнтэй холбоотой дэлхийн хүлэмжийн хий ялгарлыг загварчилсан замуудын талаар тус тус танилцуулжээ (Зураг 2.2.8).

Зураг 2.2.8. Бид 1.5°C-д хэр ойртсон байна вэ?

Эх сурвалж: Global warming of 1.5°C (IPCC, 2018), p. 82

Зураг 2.2.8-д үзүүлснээр хүний хүчин зүйлээр өдөөгдсөн дулаарал 2017 онд аж үйлдвэржилтийн өмнөх түвшнээс ойролцоогоор 1°C-д хүрсэн байх тооцоолол хийгджээ. Одоогийн энэ байдлаар цаашид үргэлжилбэл дэлхийн температур 2040 оны үед 1.5 °C-т хүрнэ. Энд загварчлан үзүүлсэн 1.5°C-ын замууд нь хүлэмжийн хийн ялгарлын бууралтыг нэн даруй эхлүүлж, 2055 он гэхэд CO₂ -ын ялгарлыг тэглэх шаардлагатай байгааг харуулж байна. Хүлэмжийн хийн ялгаралд уур амьсгалын хариу үйлдлийн талаарх одоогийн мэдлэгийг үндэслэгдсэн 1.5°C-ийн загварчилсан замууд нь хоёроос нэг, гурваас хоёр хүртэлх боломжийг хангаж, дулаарал нь 1.5°C-аас доош температуртай болж буурах, эсвэл дараагийн олон давталт хийснээр 2100 оны үед 1.5°C-д эргэж хүрэх тооцоолол хийгджээ.

Юуг хийх хэрэгтэй вэ?

Тогтвортой ирээдүй рүү шилжихийн тулд бид бүгд ухаалаг шийдвэр гаргах, орон нутгийн, үндэсний болон дэлхий нийтийн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхээр хувь хүн, хамт олон үйл ажиллагаа явуулах боломж олгох тийм мэдлэг, чадвар, үнэт зүйл, хандлагаа хөгжүүлэхэд бид юуг хаана яаж хийх талаар эргэж нэг бодох хэрэгтэй байна.

Бүх насны суралцагчдыг НҮБ-ын Ерөнхий нарийн бичгийн даргын хэлснээр ‘бидний амьдралын төлөөх тулаанд’ хэрхэн яаж бэлтгэх вэ?

ТХБ-2030 нь үүнийг хэрэгжүүлэх үндэслэл сайтай үйлийн хүрээ юм. ТХБ нь соёлын олон янз байдлыг хүндэтгэн өнөөгийн ба ирээдүй хойч үеийнхний бүх жэндэрийн хүмүүсийн боломжийг өргөжүүлэн тэлж, суралцагчдад бүрэн бүтэн хүрээлэл орчин, амьдрах чадвартай эдийн засаг, шударга нийгмийн төлөө баримт, мэдээлэлд үндэслэсэн шийдвэр гаргах, үйл ажиллагаандаа хариуцлагатай хандах боломж олгосон мэдлэг, ур чадвар, үнэт зүйл, хандлагатай болгон чадавхжуулна

ТХБ бол насан туршийн сургалтын үйл явц бөгөөд сургалтын танин мэдэхүй,

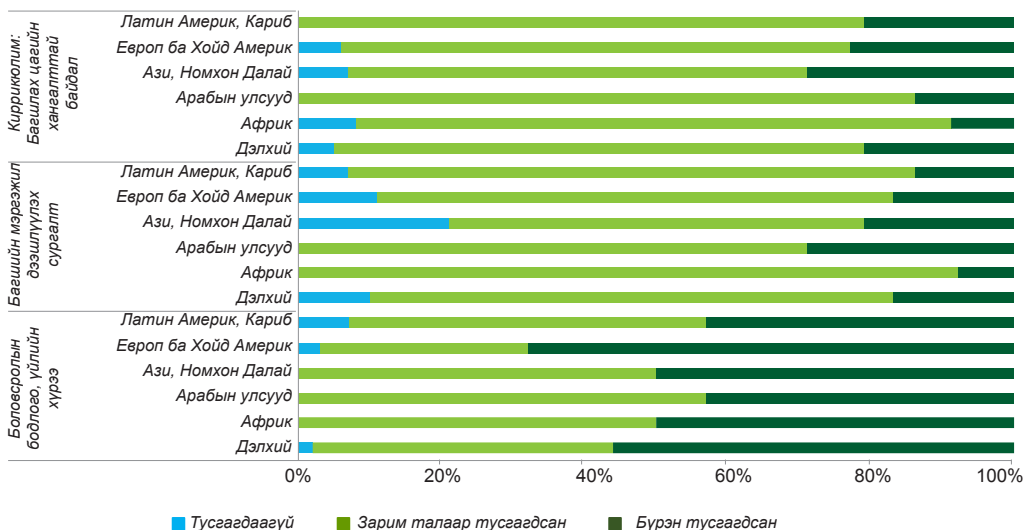
нийгэм, сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн хэмжүүрийг сайжруулдаг чанартай боловсролын салшгүй хэсэг юм. Энэ нь цогц бөгөөд өөрчлөгдөж, сургалтын агуулга, үр дүн, сурган хүмүүжүүлэх ухаан, сургалтын орчныг багтаасан болно.

ТХБ нь бүх ТХЗ-уудын гол идэвхжүүлэгч болохыг хүлээн зөвшөөрч, нийгмийг хувирган өөрчлөх замаар зорилгодоо хүрнэ.

- Нийгмийн хувирган өөрчлөлт: Илүү тогтвортой Дэлхий ертөнцийг бий болгоход чиглэсэн ТХЗ-уудыг амжилттай хэрэгжүүлэх
- Суралцахуйн үр дүнгүүд: Хүмүүст өнөөгийн болон хойч үеийнхнийхээ төлөө хариуцлага хүлээх, нийгмийн хувирган өөрчлөлтөд идэвхтэй хувь нэмэр оруулах боломж, эрх мэдэл олгох
- Суралцахуйн агуулга: ТХ-ийн 17 зорилго, ялангуяа уур амьсгалын өөрчлөлт зэрэг тогтвортой байдлын асуудлуудыг бүх төрлийн сургалтад интеграцчилах
- Багшлахуй ба суралцахуйн орчин: Суралцагч төвтэй, төсөлд суурилсан интерактив багшлахуйг эрхлэх. Суралцагчийн сурч мэдсэн зүйлээрээ амьдрах, амьдарч буй зүйлээсээ сурч мэдэх боломжийг олгохын тулд суралцахуйн орчныг байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагаар дамжуулан хувирган өөрчлөх.

Ихэнх улс орнууд боловсролын бодлого, багш бэлтгэх сургалт, сургалтын хөтөлбөртөө ТХБ-ыг тусгадаг гэж ярьдаг. Гэсэн хэдий ч ихэнхдээ ТХБ-ыг суралцахуйн агуулга, сургалтын арга зүй, суралцахуйн үр дүнд чиглэсэн цогц арга хандлага гэхээсээ илүүтэйгээр тухайн нэг тулгамдсан асуудлын явцуу хүрээнд тайлбарладаг (Зураг 2.2.9).

Зураг 2.2.9. ЮНЕСКО-ийн 1974 оны Зөвлөмжийн зарчмуудыг боловсролын бодлого, багшийн боловсрол, сургалтын хөтөлбөртөө тусгасан улс орнуудын эзлэх хувь, 2012-2016

Эх сурвалж: 2019. Global Monitoring Report. (UNESCO, 2018), p. 191

2. “ТХБ-2030” гэж юу вэ?

Зорилго нь ТХБ-2030 нь ТХБ-ыг бэхжүүлж, ТХ-ийн 17 зорилгыг амжилтад хүрэхэд

хувь нэмэр оруулах замаар илүү шударга, тогтвортой Дэлхий ертөнцийг бий болгохыг зорино.

Зорилт нь ТХБ ба ТХ-ийн 17 зорилгыг хөгжлийн бодлого, суралцахуйн орчин, сурган хүмүүжүүлэгчдийн чадавхын хөгжил, залуучуудад болон орон нутгийн олон нийтэд олгох эрх мэдэл, боломж ба тэдний дайчилгаанд тус тус бүрэн интеграцлахад чиглэнэ.

ШИГТГЭЭ-11.

"Хүмүүсийн сурч мэдсэн зүйл нь тэдний амьдралд үнэхээр хамаатай юу, сурч мэдсэн зүйл нь манай гаригийн оршин тогтнох, амьдрах чадварт нь тусалж чадах уу гэж бид улам бүр олонтоо асууж байна. ТХБ нь хүмүүсийг өөрсдийгөө болон нийгмээ хувирган өөрчлөх эрх мэдэлд хүрэх мэдлэг, ухамсар, үйлд бэлтгэж чадна."

Стефаниа Жианни, ЮНЕСКО-гийн Ерөнхий захирлын боловсрол хариуцсан туслах

Тодотгох гол утга санаа:

- Өнөөгийн шинэ сорилтуудыг, ялангуяа ТХ-ийн 17 зорилгыг биелэлтийг хангахад боловсролын гүйцэтгэх үүрэг ролийг тодотгон онцлох;
- Цар хүрээтэй, томоохон хувирган өөрчлөлтөд анхаарлаа төвлөрүүлэх;
- Гишүүн орнуудын манлайллыг онцлон тэмдэглэх

ТХ-ийн 17 зорилгын биелэлтийг хангахад боловсролын гүйцэтгэх үүрэг ролийг тодотгон онцлохын тухайд: ТХБ нь ТХ-ийн 17 зорилгын биелэлтийг хэрхэн яаж хангаж чадах вэ?

- ТХБ нь боловсролын орчны тохиргоон дахь ТХ-ийн 17 зорилгын талаарх ойлголт мэдлэгийг өсгөн нэмэгдүүлдэг: ТХБ нь ТХЗ-ууд гэж юу болох, эдгээр зорилтууд нь хувь хүний болон хамт олны амьдралтай хэрхэн уялдаатай болох талаар суралцагчдын болон олон нийтийн ойлголтыг өргөжүүлэн нэмэгдүүлдэг.
- ТХБ нь ТХЗ-уудын талаарх шүүмжлэлт болон хам нөхцөлд нь нийцсэн ойлголтыг дэмждэг: Тогтвортой хөгжил нь олон янзын үзэл бодол, тэргүүлэх чиглэлүүд хооронд тэнцвэртэй байдлыг шаарддаг. ТХБ нь өөр өөр ТХЗ-ууд хоорондын уялдаа холбоо зөрчилтэй байдлын талаар асуултуудыг дэвшүүлж, суралцагчдад үйлүүдийг бүхэлд нь цогцоор хийгээд хувирган өөрчлөх арга хандлагуудын дагуу тэнцвэртэйгээр удирдан жолоодох боломжийг олгоно.
- ТХБ нь ТХЗ-уудыг хэрэгжүүлэхийн төлөөх үйлүүдийг илрүүлэн дайчилдаг: ТХБ-ын хүчин чармайлтууд нь ТХ-ийн нөхцөл байдлуудыг засч залруулж, ТХЗ-уудын хэрэгжилтийг хангахад чиглэдэг. Эдгээр хүчин чармайлт нь боловсролын орчны тохиргоонууд тухайлбал, тухайн хамт олон, байгууллагын үйл ажиллагаанд байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлага (ББААХ) буюу Whole-institution approaches (WIAp)-ыг нэвтрүүлж, ТХ-ийн төлөөх үйлийг цогц байдлаар илүү үр өгөөжтэйгээр явуулдаг.

Цар хүрээтэй, томоохон хувирган өөрчлөлтөд анхаарлаа төвлөрүүлэхийн тухайд: ТХБ-2030 нь эргэцүүлэн бодох ёстой ямар гол мэдээллийг өгч байна вэ?

ТХБ нь тогтвортой хөгжилд шаардлагатай томоохон хувирган өөрчлөлтөд анхаарал төвлөрүүлж, боловсролын үйл хэрэгт хөндлөнгөөс оролцох ёстой. Томоохон хувирган өөрчлөлтийн үзэл санаа нь нийгмийн бүтцийг өөрчлөн байгуулахтай

уялдсан хувь хүний үйл ажиллагааны өөрчлөлтийг илэрхийлэх бөгөөд ТХБ нь энэхүү хувирган өөрчлөлт нь илүү шударга, тогтвортой байлгахад чиглүүлдэг.

- **Хувирган өөрчлөх үйл:** Тогтвортой ирээдүйд шаардагдах суурь өөрчлөлтүүд хувь хүмүүсээс эхэлнэ. ТХБ нь суралцагч бүр хэрхэн тогтвортой байдлын төлөө үүрэг хүлээж хувирган өөрчлөх үйл, үйлдлээ хэрэгжүүлэхийг, тэр дундаа суралцагчдын байгаа бодит байдлыг илчлэх боломж олгох ач холбогдол болон тогтвортой ирээдүй рүү чиглэсэн нийгмийн өөрчлөлтөд тэд хэрхэн нөлөөлж байгааг онцгойлон тодотгох ёстой. Үйл дэх ТХБ нь үйл дэх иргэншил юм.
- **Бүтцийн өөрчлөлт:** ТХБ нь тогтворгүй хөгжлийн бүтцийн гүнзгий шалтгааныг анхааран авч үзэх ёстой. Эдийн засгийн өсөлт ба тогтвортой хөгжлийн хоорондох тэнцвэрийг хангах арга хэмжээ авах шаардлагатай бөгөөд ТХБ нь суралцагчдыг хэрэглэгчдийн нийгэмлэгийн үнэт зүйлсийн олон хувилбарыг илрүүлэн судлах, түүнчлэн хэт ядуурал, эмзэг байдлын хам нөхцөлд ТХБ-ыг хэрхэн авч үзэх талаар бүтэцчилсэн үзэл бодолтой байхыг тус тус хөхиүлэн дэмжих ёстой.
- **Технологийн ирээдүй:** ТХБ нь технологийн дэвшлээс үүдэлтэй боломжууд, бэрхшээлүүдэд хариу үйлдэл үзүүлэх ёстой. Зарим “хуучин” асуудлуудыг технологийн тусламжтайгаар шийдвэрлэх боловч шинэ сорилт, эрсдэлүүд гарч ирнэ. Технологи нь тогтвортой байдлын ихэнх асуудлыг шийдэж чадна гэсэн хуурмаг ойлголтоор ТХБ-ыг багшлах үйлийг илүү хэцүү болгож магадгүй тул шүүмжлэлт сэтгэлгээ ба тогтвортой байдлын үнэ цэн улам бүр чухал болж байна.

ШИГТГЭЭ-12.

“(...) хувирган өөрчлөлт нь бусад зүйлсээс гадна тодорхой түвшний нуралт, эвдрэлийг шаарддаг бөгөөд хүмүүсээс одоогийн оршихуй (the status quo)-нхаа аюулгүй байдал эсвэл “ердийн” сэтгэлгээ, зан үйл, амьдрах хэв маягийн хил хязгаараас давж гарахыг илүүд үзэхийг шаарддаг. Энэ нь янз бүрийн түвшинд байж болох эр зориг, тууштай байдал, шийдэмгий байдлыг шаарддаг бөгөөд үүнийг хувийн итгэл үнэмшил, ухаарал, эсвэл зөв зүйл гэсэн энгийн мэдрэмжээс төрж үүсдэг.”

(Заалт 4.2, ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ)

Гишүүн орнуудын манлайллыг онцлон тэмдэглэхийн тухайд: Гишүүн улсууд юу хийх ёстой вэ?

- **Үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлийг авч үзэх:** Гишүүн орнуудыг ТХБ-2030-ийн үйл ажиллагааны тэргүүлэх таван чиглэлд үндэснийхээ санаачилгыг төвлөрүүлэх тухайлбал, бодлогоо нарийвчлан урагшлуулах, суралцахуйн орчныг хувирган өөрчлөх, сурган хүмүүжүүлэгчдийн чадавхыг бэхжүүлэх, залуучууд болон олон нийтэд эрх мэдэл, боломж олгож, тэднийг дайчлах, энэ бүгдийн ахиц дэвшилд хяналт-шинжилгээ хийхэд тус тус анхаарлаа төвлөрүүлэхийг уриалан дуудаж байна.
- **Холбогдох бүх хувь нийлүүлэгчдийг татан оролцуулах:** ТХБ-ын олон талт мөн чанарын дагуу гишүүн орнууд нь үндэсний ТХЗ-уудыг хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээнд харилцан зохицуулагдсан стратегийн түвшинд олон талт оролцогчдыг дайчлах, татан оролцуулахад шамдахыг уриалж байна. Энэ төрлийн олон талт оролцоо нь бүх оролцогч талуудын түншлэл, хамтын ажиллагааг хангах ач холбогдолтой бөгөөд орон нутгийн, үндэсний, бүс нутгийн болон дэлхий нийтийн аль түвшинд хамаарна.

- *Нөөцийг сурталчлах, дайчлах:* Улс үндэстний түвшинд ТХБ-ыг үр өгөөжтэй хэрэгжүүлэх баталгааг хангахын тулд гишүүн орнууд нь хүчтэй харилцаа холбоо, нөлөөллийн ажлаар дамжуулан ТХБ-ыг нийгэм, олон нийтийн өргөн хүрээнд хүрч ажиллахыг чармайлх нь чухал юм. Үүний зэрэгцээ ТХБ-д зориулж нөөцийн дайчилгааг нэмэгдүүлэх замаар илүү өргөн орон зайд үзэл бодлыг түгээхэд хүчин чармайлт гаргах хэрэгтэй.

ТХБ-2030-д тодорхойлсон зорилго, зорилтыг даган мөрдөж хэрэгжүүлснээр 10 жилийн дараах бидний ..... дэлхий ертөнцийг бүтээх гол тоглогчид хэн байх вэ?

- *Засгийн газрууд* боловсролыг хувирган өөрчлөхийн төлөө боловсролын бодлого, үйлийн бүтэцчилсэн хүрээндээ ТХБ-ыг гол шугамаа болгох
- *Суралцагчид*²⁷ нь ТХ-ийг дэмжих, ТХ-ийн 17 зорилгыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйл, хандлагыг эзэмших болон ТХБ-ын төлөө ББААХ-аар дамжуулан өөрсдийн гүйцэтгэх үйлийнхээ тусламжтайгаар ТХ-ийг тэд бодитоор мэдрэх боломж дэлхийн өнцөг булан бүр дэх амьдралын бүх хүрээний алхам тутамд бий.
- *Хүмүүс:* Дэлхийн олон хот суурин, гацаа тосгонд амьдарч буй хүмүүс ТХБ-ыг өөрийн орон нутагтаа тогтвортой байдлыг хангах гол арга хэрэгсэл, насан туршдаа суралцах боломж хэмээн хүлээн зөвшөөрдөг.
- *Бүх сурган хүмүүжүүлэгчид* нь тогтвортой ирээдүйн төлөө нийгмийн хувирган өөрчлөлтийг тэтгэх чадавхыг хөгжүүлэх боломжтой байдаг. Тэдэнд зориулагдсан сургалтын байгууллагууд нь сургалт, үйл ажиллагаандаа ТХБ-ыг системтэйгээр интеграцчилдаг.
- *Залуучууд* өөрчлөлтийн гол зуучлагч болон хөгжиж, залуучуудын байгууллагууд ТХБ-ын залуу сургагчдад зориулсан системчилсэн сургалт явуулдаг.

3. Үйлийн тэргүүлэх чиглэлүүд

ЮНЕСКО нь Гишүүн улсууд, бүс нутгийн болон дэлхий нийтийн түвшний хувь нийлүүлэгчдэд хандан үйлийн дараах тэргүүлэх таван чиглэлд үйл ажиллагаагаа идэвхжүүлэн хөгжүүлэхийг уриалсан.

Түүнчлэн ЮНЕСКО нь гишүүн орнууд, бүс нутгийн болон дэлхийн түвшний хувь нийлүүлэгчдэд зориулан ТХБ-2030 замын зураглалын үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэл, тэдгээрийн хэрэгжилтийг дэмжих үйл ажиллагааны 6 хүрээг тус тус хөгжүүлэхэд нь дэмжлэг болгож тусгайлан сонгосон нөөцүүдийн 11 багц (TOOL BOX on.unesco.org/esdtoolbox)-ыг нэмж боловсруулсан байна (UNESCO, 2020). Иймд энд өгөгдсөн сайтаар орж мэдээллийг улам өргөжүүлэн, гүнзгийрүүлж судлах боломжтой.

Үйлийн тэргүүлэх чиглэл 1: БОДЛОГЫГ НАРИЙВЧЛАН УРАГШЛУУЛАХ (Advancing policy)

Өнөөдөр тогтвортой хөгжлийг хангахад шаардлагатай дэлхийн хэмжээний томоохон хувирган өөрчлөлтийг бий болгоход бодлого боловсруулагчид онцгой

27 “Суралцагчид” гэдэгт албан боловсрол эзэмшүүлдэг бүх шатны сургууль ба Техникийн болон Мэргэжлийн Боловсрол, сургалтын байгууллагуудын суралцагчид; хувийн компанийн сургалтын байгууллагуудын суралцагч; насан туршийн боловсролын болон албан бус сургалтын байгууллагад суралцаж буй хүмүүс; боловсролын байгууллагаас гадуур суралцдаг хүмүүсийг; мөн “Сурган хүмүүжүүлэгчид” гэдэгт багш, сургагч багш, нутгийн иргэдийн удирдлага, эцэг эх, гэр бүлийн гишүүд тус тус багтана.

үүрэг хариуцлага хүлээдэг. Тэд боловсролын байгууллагууд, нийгэмлэгүүд болон сургалт явагдаж буй бусад газруудад ТХБ-ыг амжилттай өргөжүүлэх таатай орчныг бүрдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Бодлогын дэмжлэг нь албан, албан бус, ахуй амьдралын салбарт түүнчлэн салбаруудын хоорондын уялдаа холбоогоор үүсэх эрэмбэ ахисан үр дүнгүүд (synergies)-ийг бий болгоход адил тэнцүү ач холбогдолтой юм. Түүгээр ч зогсохгүй ТХБ-ыг дэмжсэн бодлогыг гүнзгийрүүлэн урагшлуулах нь зөвхөн боловсролын салбарт төдийгүй тогтвортой хөгжилд оролцдог бүх салбарт хамаатай юм.

Санал болгож буй үйлүүд

- ✓ Боловсролын яам нь *ТХЗ-уудын хүсэл эрмэлзлийг харгалзан боловсролын тогтолцооныхоо зорилго зориулалтыг эргэн харж, ТХЗ-уудад бүрэн нийцсэн суралцахуйн зорилтуудыг тодорхойлох ёстой*. Орон нутгийн, үндэсний, бүс нутгийн болон дэлхийн түвшний боловсролын бодлого боловсруулагчид *ТХБ-ыг боловсролын хөгжлийн бодлогод тухайлбал, сургалтын хөтөлбөр, суралцахуйн орчин, багшийн боловсрол, суралцагчийн үнэлгээ зэрэгт интеграцчилж, ингэхдээ үргэлж жендэрийн тэгш байдлыг хангах талаас нь бодож анхаарах нь чухал*.
- ✓ Боловсролын бодлого боловсруулагчид нь боловсролын байгууллагууд суралцагчдын чадавхыг хэрхэн өөрчлөлтийг зуучлагч болгон хөгжүүлж байгаа ахиц, дэвшлийг хянаж, үнэлэхийн тулд *боловсролын чанарыг баталгаажуулах шалгуурт ТХБ-ыг суурь болгон шигтгэж өгөх ёстой*.
- ✓ Боловсролын бодлого боловсруулагчид нь бусад яамд, иргэний нийгмийн байгууллагууд, хувийн компаниуд, эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтран албан, албан бус, ахуй амьдралаас суралцах боловсрол ба суралцахуй хоорондын *уялдаа холбоогоор үүсэх эрэмбэ ахисан үр дүнгүүдийг системтэйгээр бэхжүүлэх бодлого боловсруулж байх ёстой*. Үүнд, тухайлбал, олон нийтийг оролцоотой, тогтвортой байдлын асуудлуудыг шийдвэрлэх төсөлд-суурилсан суралцахуйг дэмжих бодлогын арга хэмжээнүүд багтаж болно.
- ✓ Тогтвортой хөгжлийн салбарын бодлого боловсруулагчид *ТХБ-ыг боловсролын хөгжлийн бодлого боловсруулагчид, иргэний нийгмийн байгууллагууд, хувийн компаниуд, эрдэм шинжилгээний байгууллагуудтай хамтран ТХЗ-уудыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн бүх бодлогод интеграцчилах ёстой*. Жишээлбэл, уур амьсгалын өөрчлөлт (ТХЗ 13)-ийг багасгах зорилго нь бүх бодлогод чухал байр суурь эзлэх ёстой. Энэ зорилгын төлөөх хүчин чармайлт нь тогтвортой хөгжил, боловсролын салбарын бодлого боловсруулагчид, ялангуяа холбогдох яамд хоорондын нягт хамтын ажиллагаа, түүнчлэн Засгийн Газар болон болон талт хувь нийлүүлэгчдийн хамтын засаглалыг бэхжүүлэхийг тус тус шаардах болно.

Эдгээр үйлийг дэмжихийн тулд ЮНЕСКО болон түүний НҮБ-ын түншүүд, бусад байгууллагуудаас боловсролын болон тогтвортой хөгжлийн бодлогодоо ТХБ-ыг интеграцчилах, бодлого боловсруулагчдад зориулсан дэлхийн нийтийн түвшний мөрийн хөтөлбөрийн тусламжтайгаар *салбар хоорондын болон Засгийн Газар хоорондын олон талт хувь нийлүүлэгчдийн түншлэлийг тэтгэх*, мөн НҮБ-ын түншүүд, олон улсын болон үндэсний хувь нийлүүлэгчид тухайлбал, ЮНЕСКО-ийн Үндэсний Комисстой хамтран ТХБ-ыг дэлхийн түвшинд ухуулан сурталчлах чиглэлээр тус тус ТХБ-2030-ийн хүрээнд *улс орнуудаас гаргах санаачилгуудыг*

дэмжих хөтөлбөрүүдийг боловсруулсан.

Үйлийн тэргүүлэх чиглэл 2: СУРАЛЦАХУЙН ОРЧИНГ ХУВИРГАН ӨӨРЧЛӨХ (Transforming learning environments)

Суралцагчдыг тогтвортой хөгжлийн төлөөх хувирган өөрчлөлтөд татагдан оролцож, түүнийг хэрэгжүүлэх мэдлэг, арга хэрэгсэл, хүсэл эрмэлзэл, эр зоригтой өөрчлөлтийн зуучлагч болгохын тулд сургалтын байгууллагууд өөрсдийгөө хувирган өөрчлөх шаардлагатай байна. Сургалтын байгууллагыг бүхэлд нь тогтвортой хөгжлийн зарчмуудад нийцүүлэх хэрэгтэй бөгөөд ингэснээр суралцахуйн агуулга, түүнийг эзэмшүүлэх арга зүй нь суралцахуйн материаллаг орчин нөхцөл, менежмент, байгууллагын шийдвэр гаргалттай нягт уялдан бататгаагдах ёстой. Энэхүү ТХБ-ын төлөөх байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлага нь суралцагчид юунд суралцсанаар, түүгээрээ амьдрах, ямар амьдралтай байгаагаас, түүнээсээ суралцах орчинг шаарддаг.

Санал болгож буй үйлүүд

- ✓ Сургалтын байгууллагуудын удирдлагууд, тухайлбал, сургуулийн захирлууд, их дээд сургууль, коллежийн ерөнхийлөгч, ректорууд, МСҮТ-ийн дарга нар болон хувийн компаниудын сургалтын төвийн ажилтнууд нь *ТХБ-ын төлөөх байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг байгууллагынхаа менежментэд хэрхэн нэвтрүүлэх талаар* өөрийнхөө бүх гишүүд болон орон нутгийн иргэдтэй хамтран цаг хугацаагаар үечилсэн тодорхой төлөвлөгөө боловсруулах хэрэгтэй.
- ✓ Жишээлбэл, сургалтын байгууллагуудын удирдлагууд нь *байгууллагынхаа засаглал, соёлыг тогтвортой хөгжлийн зарчмуудтай уялдуулж байх* ёстой. Боломжит нэг арга хэмжээ бол байгууллагын бүх гишүүд болон бусад хувь нийлүүлэгчид нь тухайн байгууллагад шийдлээ хүлээж буй тогтвортой байдлын тодорхой сорилтуудын талаар дуу хоолойгоо хүргэж чадах доороос-дээш чиглэсэн шийдвэр гаргах ардчилсан үйл явцын баталгааг хангах явдал юм. Байгууллагуудын соёлыг бүх жендэр, үүсэл гаралтай хүмүүсийн хамтын ажиллагаа, эв нэгдэл, хүн бүрийн хэрэгцээнд суурилсан оролцоо (inclusion)-г тус тус хангадаг болгон хөгжүүлэхэд хүчин чармайлт гаргах шаардлагатай.
- ✓ Сургалтын байгууллагуудын захиргааны ажилтнууд нь *барилга байгууламж, материаллаг орчин тэдгээрийн ажиллагаа, ашиглалтыг баталгааг хангахдаа тогтвортой байдлын зарчмуудад нийцүүлэх* шаардлагатай. Эдгээрт, жишээлбэл, идэвхгүй эрчим хүчний хангамж бүхий барилга байгууламж, ажилтнууд болон суралцагчдад зориулагдсан экологийн хувьд ээлтэй, осол, аюулгүй тээвэрлэлтийн сонголтууд, орон нутагт үйлдвэрлэсэн экологийн цэвэр бүтээгдэхүүний худалдан авалт, тогтвортой байдлын аудит зэрэг орно.
- ✓ Сурган хүмүүжүүлэгчид, суралцагчид, захиргааны ажилтнууд нь *салбар дундын болон төсөлд-суурилсан суралцахуй ба үйлүүдийг бодитоор хэрэгжүүлэх үнэ цэнтэй орчин болсон орон нутгийнхаа олон нийтийг татан оролцуулахын тулд тогтвортой байдлын төлөө ажиллаж буй орон нутгийн удирдлагууд, гэр бүлүүд, түүнчлэн төрийн бус болон хувийн хэвшлийн төлөөлөлтэй хамтран ажиллах* ёстой.

- ✓ Боловсролын бодлого боловсруулагчид нь сурган хүмүүжүүлэгчдэд зориулан байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг ТХБ-ын үйл хэрэгт интеграцчилах боломж олгосон таатай орчинг бий болгох ёстой. Жишээлбэл, өрсөлдөхүйц тэргүүлэх чиглэлүүд дотроос ТХБ-д тодотгон ач холбогдол өгөх, илүү уян хатан байдлыг зөвшөөрөх, түншлэлийг дэмжих, сургалтын байгууллагуудын гүйцэтгэлийн үнэлгээнд ТХБ-ын төлөө байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг тусгах зэрэг болно.

Эдгээр үйлийг дэмжихийн тулд ЮНЕСКО болон түүний НҮБ-ын түнш байгууллагууд нь ТХБ-ын төлөө байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг менежментдээ нэвтрүүлэх зориулсан удирдамж, зааварчилгааны материалыг алхам алхмаар боловсруулж түгээх, холбогдох талуудад мэдээлэл ба туршлагаа солилцох, түншлэл тогтоохыг дэмжсэн, ялангуяа ЮНЕСКО-ийн Холбоот сургуулиуд (Associated Schools Network; ASPnet), ЮНЕСКО-ЮНЕВОК төвүүд, ЮНЕСКО-ийн Тэнхимүүд зэрэг дэлхий нийтийн сүлжээнүүдээр дамжуулан дэлхий нийтийн түвшний платформыг бүрдүүлэхэд хүчин чармайлт гарган ажиллана.

Үйлийн тэргүүлэх чиглэл 3: СУРГАН ХҮМҮҮЖҮҮЛЭГЧДИЙН ЧАДАВХЫГ БИЙ БОЛГОХ (Building capacities of educators)

Мэдээлэл хаа сайгүй олдоц ихтэй болж, түүний үүрэг роль нь асар их өөрчлөгдөж буй энэ цаг үед суралцагчдын тогтвортой амьдралын хэв маягт шилжих шилжилтийг хөнгөвчлөх үүрэгтэй гол тоглогч нь сурган хүмүүжүүлэгчид хэвээр байна. Боловсролын бүхий л түвшинд ажилладаг сурган хүмүүжүүлэгчид нь тогтвортой хөгжилд шаардагддаг нарийн төвөгтэй сонголтуудыг ойлгоход суралцагчдад тусалж, тэднийг өөрсдийгөө болон нийгмээ хувирган өөрчлөх хүсэл эрмэлзэлтэй болгож чаддаг. Суралцагчдыг удирдан чиглүүлэх, тэдэнд итгэл найдвар төрүүлж, тэдэнд сонголт хийх эрх мэдэл олгохын тулд сурган хүмүүжүүлэгчид өөрсдөө эрх мэдэлтэй, итгэл үнэмшилтэй болж, энэхүү шилжилтэд шаардлагатай мэдлэг, үр чадвар, үнэт зүйл, зан үйлээр зэвсэглэх хэрэгтэй. Эдгээрт ТХ-ийн 17 зорилго тус бүрийн түлхүүр санаа, гол чиглэлүүд болон тэдгээрийн харилцан хамаарал түүнчлэн трансформатив үйлүүд хэрхэн явагддаг болон жендэрийн-трансформатив багшлахуйн арга барилууд нь тэдгээрийг хамгийн сайн хэрэгжүүлж чадах тухай ойлголтууд багтана.

Санал болгож буй үйлүүд

- ✓ Багш бэлтгэх сургуулийн удирдлагууд, ажилтнууд нь *багш бэлтгэх ба мэргэжил дээшлүүлэх сургалтандаа* болон сургуулийн өмнөх, бага, дунд, мөн дараагийн шатны боловсрол хийгээд насанд хүрэгчдийн боловсролын үнэлгээндээ ТХБ-ын чадавхыг хөгжүүлэх ажлыг системтэйгээр, өргөн хүрээг хамран цогцоор нь оруулж хэрэгжүүлэх ёстой. Үүнд ТХЗ тус бүрт харгалзах суралцахуйн агуулга, мөн үйлд хөтлөхөд туслах сурган хүмүүжүүлэх трансформатив арга зүй багтана.
- ✓ МБС-ын байгууллагууд болон хувийн компаниудын сургалтын төвүүдийн удирдлагууд, ажилтнууд нь өөрсдийн сургалтын байгууллагын сурган хүмүүжүүлэгчдэд ногоон эдийн засаг, тогтвортой үйлдвэрлэл ба хэрэглээнд анхаарал төвлөрүүлсэн тогтвортой хөгжилд хүргэх мэдлэг, чадвар, үнэт зүйл, хандлагыг эзэмшүүлж, *чадавхыг нь хөгжүүлэхэд хамтран ажиллах* ёстой. Албан бус сургалтын байгууллагуудын удирдагч, ажилтнууд нь сурган

хүмүүжүүлэгчдэд зориулсан чадавхыг бий болгох бүхий л үйл ажиллагаандаа ТХБ-ыг интеграцчилах шаардлагатай.

- ✓ Сурган хүмүүжүүлэгчдийг чадавхжуулж буй сургагч багш нар нь шинийг анхлан санаачлагч-багш нарын амжилт, тулгарч буй бэрхшээлийг хуваалцуулах замаар хүсэж эрмэлзсэн зорилго болох ТХБ-ыг өдөр тутмын сургалтын практикт алхам алхмаар интеграцлагдаж болохыг харуулж, *тэдний тэнгийнхнээсээ суралцах боломжийг системтэйгээр хангаж, урамшуулан дэмжиж байх ёстой.*
- ✓ Бодлого боловсруулагчид нь боловсролыг өнөөгийн дэлхийн эрэлт хэрэгцээнд илүү нийцүүлэхийн тулд ТХБ-ыг багшлах үйлдээ амжилттай интеграцчилж байгаа *багш нарт боломж олгож, тэднийг идэвхжүүлж, магтан алдаршуулж байх* хэрэгтэй. Жишээлбэл, ТХБ-ын санаачилгыг байгууллагын боловсролын чанарын үнэлгээний нэг хэсэг болгон хүлээн зөвшөөрөх замаар тэдэнд нэрэмжит урамшуулал олгож болох юм.
- ✓ Сурган хүмүүжүүлэгчид нь *хувирган өөрчлөлтөөр дамжуулан суралцагчдыг хөтлөн чиглүүлэгч* түүнчлэн тогтвортой ирээдүйн талаарх мэдлэгийг бүтээгч, түгээгч мэргэшсэн шинжээчид байх юм. Сурган хүмүүжүүлэгчид нь суралцагчдад өөрчлөлтийн зууч болох боломжийг олгохын тулд багшлахуйн шинэлэг с арга зүйг хэрэглэж чаддаг байх ёстой.

Эдгээр үйлийг дэмжихийн тулд ЮНЕСКО болон түүний НҮБ-ын түншүүд бусад байгууллагууд нь *сурган хүмүүжүүлэгчдэд шаардлагатай чадавхыг бий болгоход туслах*, сургалтын хөтөлбөрт ТХБ-ыг интеграцчилахад чиглэсэн бодлогын удирдамж, нөөц материалаар хангах, мөн *сурган хүмүүжүүлэгчид болон сургалтын байгууллагууд* хоорондоо холбогдож, сайн туршлагаа хуваалцаж, *дэлхийн түвшинд хамтран ажиллахад* тус тус дэмжлэг үзүүлнэ.

Үйлийн тэргүүлэх чиглэл 4: ЗАЛУУЧУУДАД ЭРХ МЭДЭЛ, БОЛОМЖ ОЛГОЖ, ТЭДНИЙГ ДАЙЧЛАХ (Empowering and mobilizing youth)

Хойч үеийнхэн болсон өнөөгийн залуучууд маань тогтворгүй хөгжлийн үр дагавруудтай нүүр тулах болно. Энэ бол тэдний өнөө ба ирээдүй нь барьцаанд байгаа гэсэн үг юм. Үүний хариуд залуучууд улам их дуу хоолойгоо хүргэж, идэвх гаргаж, ялангуяа үүр амьсгалын хямралыг шийдвэрлэх талаар яаралтай, шийдвэртэй өөрчлөлт хийхийг шаардаж, дэлхийн удирдагчдаас эгэх хариуцлага нэхэх хэрэгтэй байна. Тэдэнд тогтвортой хөгжлийн сорилтуудыг шийдвэрлэх талаар хамгийн бүтээлч, цэцэн мэргэн шийдлүүдийг байгаа нь дамжиггүй бөгөөд цаашид ч тэд ийм шийдлүүдийг үргэлжлүүлэн урьдчилан төсөөлж чадна. Нэмж дурдахад, залуучууд бол хэрэглэгчдийн чухал бүлэг бөгөөд тэдний хэрэглээний хэв маяг хэрхэн өөрчлөгдөж байгаа нь улс орных нь тогтвортой байдлын замналд ихээхэн нөлөө үзүүлэх болно. Бүх хүйсийн залуу хүмүүст боломж, эрх мэдэл олгож, тэднийг дайчлах нь ТХБ-ын хэрэгжилтийн гол хэсэг юм.

Санал болгож буй үйлүүд

- ✓ Энэхүү тэргүүлэх үйлийн талбараас ашиг хүртэгч, жолоодогч нь болж буй дэлхийн бүх залуучууд нь тогтвортой ирээдүйн өөрчлөлтийг залуурдаж чадах чадвартай бүтээлч, идэвхтэй нийгмийн шинийг санаачлагч, бизнес эрхлэгчид юм. Залуу хүмүүс *онлайн нийгэмлэгүүд болон бусад харилцаа холбооны сүвгуудыг ашиглан тогтвортой байдлын тулгамдсан сорилтуудын*

талаарх мессежийг хуваалцан боловсролд ТХБ-ыг орхигдуулахгүйгээр оруулахын чухлыг ухуулан тэмцэж, нийгмийн хувирган өөрчлөлтийн төлөө арга хэмжээ авах өөрсдийн боломж, эрхийг өргөжүүлэх болно.

- ✓ Залуучууд-манлайлсан, залуучуудад-төвлөрсөн бүлгүүд, байгууллагууд, сүлжээнүүд нь хувирган өөрчлөлтийн мэдлэг, чадвар, үзэл бодол, үнэт зүйл, хандлагын тусламжтайгаар *залуу хүмүүст бие биедээ боломж, эрх мэдэл олгох нөхцөл бололцоог бий болгох ёстой*. Үүнд залуу хүмүүсийн өмнөөс тэдний хэрэгцээ сонирхлын шалтгааныг учирлан ухуулж үг хэлэх, бодлого боловсруулагчид болон хүн амын бусад бүлгүүдийг тогтвортой хөгжлийн хойшлуулшгүй асуудалд татан оролцуулах ур чадварууд багтана.
- ✓ Залуучууд-манлайлсан, залуучуудад-төвлөрсөн бүлгүүд, байгууллагууд, сүлжээнүүд нь *тогтвортой хөгжлийн үйл хэрэгт залуучуудын оролцоог нэмэгдүүлэхийн тулд тэднийг холбох, дайчлах, татан оролцуулах чиглэлээр ажиллах шаардлагатай*. Үүнд, хамтдаа ажиллаж, амьдардаг нийгэмлэг дэх залуу хүмүүст хамгийн их хамаарах зүйлтэй ТХЗ-ууд нь хэрхэн уялдаж байгаа талаар мэдээлэл, ухуулга- сурталчилгааны болон харилцаа холбооны үйл ажиллагаанууд, түүний дотор залуучууд-манлайлсан кампанит ажлуудаар дамжуулан ТХЗ-уудын талаарх ойлголт, мэдлэгийг нэмэгдүүлэх хэрэгтэй.
- ✓ Шийдвэр гаргагчид болон төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагуудын гишүүд нь *залуучуудыг тогтвортой хөгжлийг дэмжих бүхий л хүчин чармайлт дахь гол тогтогч, хувь нэмэр оруулагч гэж хүлээн зөвшөөрөх ёстой*. Ялангуяа боловсрол ба ТХ-ийн талаар баримтлах бодлого, хөтөлбөрүүд боловсруулах, түгээх, хяналт-шинжилгээ үнэлгээ хийх ажилд залуучуудыг бүрэн хамруулах ёстой. Бүх түвшний байгууллагуудын шийдвэр гаргах түвшний бүрэлдэхүүнд залуучуудын төлөөллийн суудлын тоог баталгаатай байлгах нь үүнийг хэрэгжүүлэх нэг арга зам юм.

Эдгээр үйлийг дэмжихийн тулд ЮНЕСКО болон түүний НҮБ-ын түншүүд, бусад байгууллагууд нь залуучуудын мэдлэг, ур чадвар, үнэт зүйлс болон өөрсдийгөө сонсох хандлагыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн *сургалтын боломж, арга хэрэгслээр туслах болон залуучуудын олон талт хувь нийлэгчидтэй хамтран ажиллах боломжийг тэтгэхэд*, НҮБ-ын залуучуудын талаар баримтлах ерөнхий стратегийн²⁸ дагуу *үе үеийнхнийг харилцан ярилцлагад татан оролцуулахад тус тус дэм залуучуудад зориулсан дэлхийн түвшний платформоор хангаж өгнө*.

Үйлийн тэргүүлэх чиглэл 5: ОРОН НУТГИЙН ТҮВШИН ДЭХ ҮЙЛ ХЭРГИЙГ ЭРЧИМЖҮҮЛЭХ (Accelerating local level actions)

Тогтвортой хөгжлийн утга учиртай хувирган өөрчлөлт болон хувирган өөрчлөх хийх үйлүүд нь үнэндээ олон нийтийн дүнд явагдах магадлал өндөртэй. Энэ бол тэдний өдөр тутмын амьдрал хийгээд олон нийтийн түвшинд суралцагчид ба хүмүүс нь тогтвортой хөгжлийн сонголтоо хийж, түүндээ тулгуурлан үйл, үйлдлээ хийдэгтэй холбоотой. Хүмүүс тогтвортой байдлын төлөө

28 Through its Operational Strategy on Youth (2014-2021) (<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227150.10-scale=en>), UNESCO works with young people and is committed to accompany them to work together to drive social innovation and change, participate fully in the development of their societies, eradicate poverty and inequality, and foster a culture of peace. ESD is an integral part of this package of UNESCO actions by, with and for youth (<https://en.unesco.org/youth>).

хүчин чармайлт гаргахын тулд түншээ орон нутгийн олон нийтийн дундаас л хайж олдог. Тийм учраас орон нутгийн хөгжлийн хөтөлбөрийг нарийвчлан боловсронгуй болгохдоо тогтвортой хөгжлийн талаарх хамгийн сүүлийн үеийн мэдлэг, туршлагыг ашиглах баталгааг хангахын тулд сургалтын байгууллагууд ба олон нийтийн хоорондох идэвхтэй хамтын ажиллагааг хөхиүлэн дэмжих хэрэгтэй.

Санал болгож буй үйлүүд

- ✓ Орон нутгийн төрийн захиргааны байгууллагууд, түүний дотор хотын захиргаа, хотын зөвлөл, боловсролын газрууд нь хамтын нийгэмлэг дэх холбогдох бүх оролцогч талуудын оролцооны зохицуулалттайгаар хэрхэн тухайн нутаг орны олон нийт бүхэлдээ тогтвортой хөгжилд суралцах лаборатори болж, бүх иргэд өөрчлөлтийн зууч болох боломжийг дэмжсэн ТХБ-2030-ийн нэгэн чухал элемент болж чадах үйлийн төлөвлөгөө боловсруулах хэрэгтэй.
- ✓ Орон нутгийн төрийн захиргааны байгууллагууд нь иргэний нийгмийн байгууллагууд, хувийн компаниуд, орон нутгийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүд зэрэг холбогдох бүх оролцогч талуудын оролцооны зохицуулалттайгаар орон нутгийн *шийдвэр гаргагчид, олон нийтийн санаа бодлыг илэрхийлэгчид түүнчлэн өргөн олон нийтийн чадавхыг хөгжүүлж*, ТХЗ-уудыг өөрсдөд нь хамаатай орон нутгийнхаа бодит байдал, түүний үр дагаврын далд нарийн утга учрыг ойлгох үүднээс задлан авч үзэх ёстой. Үүнд нийтийн тээврийн хэрэгслийг аюул, осолгүй ашиглах дэд бүтэц, орон нутгийн сонин хэвлэлээр тогтвортой байдлын тухай мэдээллээр иргэдийг тогтмол хангаж байх гэх мэт өдөр тутмын ахуй амьдралаас суралцах зүйлс багтана.
- ✓ Орон нутгийн албан ба албан бус боловсролын үйлчилгээ үзүүлэгчид хөтөлбөрүүдээ уялдуулан зохицуулах шаардлагатай бөгөөд ингэснээр бүх ТХЗ болон орон нутгийн тогтвортой байдлын сорилтуудыг харилцан уялдаатай шийдвэрлэх боломжтой болно. Олон нийтийн сургалтын төвүүд нь орон нутгийнхаа иргэдийн ТХБ-д насан туршдаа суралцах боловсролын төв болж чадна.
- ✓ Үндэсний түвшний бодлого боловсруулагчид нь *орон нутгийн иргэдийг татан оролцуулж, хүчин чармайлтыг нь хөхиүлэн дэмжихдээ* ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх үндэсний арга хэмжээний нэг хэсэг улмаар ТХЗ-уудыг хэрэгжүүлэхэд тухайн улсын оруулах хувь нэмэр болгон зохицуулах ёстой. Үүнд, орон нутгийн эрх баригчдыг боловсролын сургалтын хөтөлбөрт ТХБ-ыг нутагшуулан оруулах түүнчлэн ТХБ-ыг иргэддээ үйлчлэх насан туршийн боловсролын системд шигтгэн оруулахад нь дэмжин урамшуулах хэрэгтэй.
- ✓ Орон нутгийн бүх хүмүүс нь тогтвортой байдлын гол сорилтуудыг идэвхтэй сонирхож, өөрсдийнхөө хамтын ирээдүйн хөгжлийн янз бүрийн хувилбаруудыг харьцуулах чадвараа хөгжүүлэх, илүү тогтвортой ирээдүйг дэмжих үнэт зүйл, хандлагыг хүлээж авах, олон нийтийн *шийдвэр гаргах үйл явцад оролцох, хамт олны хариуцлагатай гишүүд шиг үйл үйлдлээ гүйцэтгэхэд* тус тус хичээх хэрэгтэй.

Эдгээр үйлүүдийг дэмжихийн тулд ЮНЕСКО болон түүний НҮБ-ын түншүүд болон бусад байгууллагууд нь орон нутгийн олон нийтийн суралцахуйн бүх

түвшинд ТХБ-ыг интеграцчилахын тулд хот суурин болон олон нийтийн одоо байгаа сүлжээнүүдтэй хамтран ажиллах, үндэсний болон орон нутгийн түвшний үйлүүдийг уялдуулах, ТХБ-ын төлөөх түншлэл, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэхийн төлөө орон нутгийн олон нийтэд зориулсан дэлхийн түвшний платформыг дэмжинэ.

4.Хэрэгжилт

ТХБ-2030-ийн тэргүүлэх таван чиглэлийг гишүүн орнууд болон бүс нутгийн, дэлхийн түвшний хувь нийлүүлэгчид ЮНЕСКО болон түүний түншүүдийн дэмжлэг, тусалцаатайгаар дараах менежментийн дагуу хэрэгжүүлнэ. Үүнд:

1. Улс орны түвшинд ТХБ-2030-ийн хэрэгжилт
2. Түншлэл, хамтын ажиллагааг ашиглах
3. Үйлийн талаарх мэдээлэл сурталчлах, харилцаа холбоо
4. Нөхцөл байдал, чиг хандлагын мөшгөн тандалт
5. Нөөцийн дайчилгаа
6. Үйл явцын хяналт-шинжилгээ
7. Дараагийн 10 жилийн төлөвлөлт

1. Улс орны түвшинд ТХБ-2030-ийн хэрэгжилт

“Үйлийн тэргүүлэх чиглэлүүдийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ Гишүүн орнуудыг дээрх таван чиглэлээр ажиллаж буй холбогдох хувь нийлүүлэгчдийг дайчлан, ТХЗ-уудын үндэсний үйлийн хүрээний харилцан зохицуулагдсан стратегийн сүлжээн дэх тэдний хамтын ажиллагааг дэмжихийг уриалж байна. Боловсролын практик үйл ажиллагаа ба бүтцэд ТХЗ-уудыг тусгахад чиглэсэн харилцаа холбоо, ухуулга, сурталчилгааг хөгжүүлэхэд илүү тодорхой хүчин чармайлт гаргах шаардлагатай. ТХБ-2030-ийг улс орны түвшинд дэмжих зорилгоор олон талт хувь нийлүүлэгчдийн оролцоотойгоор үндэсний хэмжээний санаачилгуудыг үүсгэн зохион байгуулж болно.”

(Заалт 5.19, ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ)

Зорилт

ТХБ-2030 болон түүний тэргүүлэх таван чиглэлийн үйл ажиллагааны хэрэгжилтэд түлхэц өгөхүйц эрч хүчийг бий болгохын тулд боловсрол болон тогтвортой хөгжилд ТХБ-ыг нэвтрүүлэх улс орнуудын санаачилгуудад оролцуулахын тулд Гишүүн орнуудыг хөхиүлэн дэмжих хэрэгтэй.

Улс орны түвшинд санал болгож буй үйл ажиллагаанууд

- Улс даяар үр нөлөө нь гарч буй эсвэл гарах боломжтой ТХБ-2030-ийн улс орны санаачилгуудад оролцох. Тэдгээр нь ТХБ-тай холбоотой одоо байгаа санаачилгууд эсвэл, хэрвээ шаардлагатай гэж үзвэл, ТХЗ 4-ийн хам утгад нийцсэн шинэ санаачилгыг бий болгох буюу боломжтой газруудад түүнийг өргөжүүлж болно. Ерөнхийдөө улс орны санаачилгыг Засгийн Газар, эсвэл Засгийн Газартай хамтарсан төрийн бус тоглогч санаачилж, удирддаг.
- Улс орны түвшинд бүх үйлийн дотоод нарийн зохицол нийцлийг хангахын тулд ТХБ-2030-ийн үйл ажиллагаануудыг ТХЗ-уудын үндэсний бүтэц, боловсролын болон холбогдох бусад салбарын бүтцүүдэд интеграцлах.

- Улс бүр улс орны санаачилгуудын бие даасан хэсгүүд болгож олон талт хувь нийлүүлэгчид оролцсон нэг шүхэрт олон төрөл бүхий үйл ажиллагаагаар дамжуулан тэргүүлэх таван чиглэлийн нэг буюу хэд хэдэн үйлийн хэрэгжилтийг шийдвэрлэх.
- Боловсрол болон тогтвортой хөгжлийн холбогдох бүх салбарт анхаарал хандуулахын тулд олон салбарын түншлэл, хамтын ажиллагааг, ялангуяа тэргүүлэх таван чиглэлийн үйлийн талбар дахь гол хувь нийлүүлэгчдийг дэмжин урамшуулах. Үндэсний түвшний ажлын хэсэг нь төлөвлөлт, хэрэгжилт, сүлжээ, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, тайлагналт, ЮНЕСКО-той харилцах харилцаа холбооны ерөнхий зохицуулалтыг хариуцах ёстой. ТХЗ-уудыг хариуцсан үндэсний түвшний байгууллага, ЮНЕСКО-гийн үндэсний комисс эсвэл холбогдох яамд, байгууллагууд энэхүү үндэсний түвшний ажлын хэсгийг хүлээн авч ажиллуулж болно.
- Тогтвортой хөгжлийн төлөөх олон нийтээс гадна нийт хүн амыг энэ үйл хэрэгт дайчлахын тулд ТХЗ-уудын талаарх харилцаа холбоо, ухуулга сурталчилгааг идэвхжүүлэн бэхжүүлэх
- Боломжтой бол тодорхой товлосон зорилтуудад холбогдох улс орны санаачилгын явц, ахиц дэвшилд хяналт-шинжилгээ хийх, тайлагнах.

ЮНЕСКО-ийн үйл ажиллагаанууд

- ЮНЕСКО нь гишүүн орнуудаас ирүүлсэн санал хүсэлтэд үндэслэн ТХБ-2030-ийн талаарх улс орнуудын санаачилгыг дэмжиж ажиллана.
- ЮНЕСКО нь улс орны санаачилга хоорондын түншлэл, хамтын ажиллагааг дэмжиж ажиллана.
- ЮНЕСКО нь шаардлагатай гэж үзэж сонгосон улс орны санаачилгуудад техникийн туслалцаанууд үзүүлж, тэдгээрийг байгуулж бий болгох техникийн удирдамжаар хангах мэдээлэл солилцох бүсийн уулзалтуудыг зохион байгуулна.
- ЮНЕСКО нь ТХБ-2030-ийн дэлхий нийтийн тайланд хамрагдахаар тодорхойлогдсон улс орнуудын санаачилгын ахиц дэвшлийг хянан шинжилнэ. (Дэлгэрэнгүй мэдээллийг 4.6 дэд бүлгээс тодруулна уу).
- Улс орны санаачилгууд нь өөрийн санхүүжилттэй байна. Хөгжиж буй орнуудын санаачилгыг эхлүүлэхэд ЮНЕСКО нь санхүүжилтээр дэмжиж болох юм.

2. Түншлэл, хамтын ажиллагааг ашиглах

Үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ Гишүүн орнуудыг эдгээр таван талбарт ажиллаж буй сонирхогч талууд, хувь нийлүүлэгчдийг дайчлан, ТХЗ-уудын үндэсний бүтцийн хүрээнд уялдаж зохицуулагдсан стратегийн дагуу ажиллах тэдний хамтын сүлжээг дэмжихийг уриалж байна.

ЮНЕСКО нь дэлхийн түвшинд танил болсон гол түншүүдийн сүлжээнүүд, тэдгээрийн сүлжээг үүсгэх үйл явцыг үргэлжлүүлэн дэмжиж ажиллана. Үүнийг тэд тогтмол уулзаж, мэдээлэл, туршлага солилцох, санаачилгуудаа төлөвлөхөд зориулагдсан байнгын платформоор хангах замаар хийх болно. Энэхүү

платформд төрийн болон хувийн сектор болон хөгжлийн донорууд ба ТХЗ-ын төлөө үйл эрхэлдэг олон нийтийн төлөөллүүд, тоглогчид мөн үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлийн талбарт ажилладаг үндэсний, бүс нутгийн болон дэлхийн түвшний хувь нийлүүлэгчдийг аль алиныг нь заавал оруулах шаардлагатай.

(Заалт 5.19, 5.22, ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ)

Зорилт

ТХБ-2030-ийн тэргүүлэх таван чиглэлийг бодит үйл хэрэг болгон хэрэгжүүлэхийн тулд улс дундын болон салбар дундын хамтын ажиллагааг тэтгэж, харилцан хамаарлаар нь үүсдэг эрэмбэ ахисан үр дүнгүүд авчрах Гишүүн улсууд болон бусад хувь нийлүүлэгчдийн хоорондох сүлжээг бүтээх боломжуудыг бий болгоно.

Улс орны түвшинд санал болгож буй үйл ажиллагаанууд

- Олон нийтийн дундах үе үеийнхний насан туршийн суралцахуйг багтаасан албан, албан бус, ахуй амьдралаас суралцах хэлбэрүүдийн түншлэл, хамтын ажиллагааг бэхжүүлэх.
- Боловсрол, ТХ, ТХЗ-ууд хоорондын болон ТХЗ 4-ийн хувь нийлүүлэгчдийг оролцуулсан түншлэл, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, дэмжин туслах
- Тогтвортой ирээдүйд шаардлагатай бүтцийн өөрчлөлтөд хүргэх төр, хувийн хэвшлийн түншлэл, хамтын ажиллагаа улам бэхжүүлж, энэ үйл явцыг дэмжих нөөцийг дайчлан ажиллуулах.
- ТХБ-2030-ийн талаар улс орны санаачилсан үйл ажиллагаануудыг зохицуулах, олон талт оролцогчдын түншлэл хамтын ажиллагааг дэмжихэд зориулагдсан ТХБ-2030-ийн хувь нийлүүлэгчдийн үндэсний сүлжээнүүдийг хөгжүүлэх.
- Бие биеэ дэмжсэн синергетик үр дүнгүүдийн баталгааг хангах үүднээс ТХБ-ын талаар баримтлах бодлого, практик үйл ажиллагааны талаар дэлхийн, бүс нутгийн, үндэсний, дэд үндэсний болон орон нутгийн түвшин хоорондын зохицуулалт, хамтын ажиллагааг уялдуулж бэхжүүлэх.

ЮНЕСКО-ийн үйл ажиллагаанууд

ЮНЕСКО нь ТХБ-2030 дэлхий нийтийн сүлжээг (**ТХБ-Сүлжээ/ESD-Net**) дараах зориулалттай үүсгэн байгуулна:

- Улс орны түвшний санаачилга болон бусад түнш байгууллагуудын төлөөлөгчид хооронд явагдах яриа хэлэлцээ, түншлэл, хамтын ажиллагааг идэвхжүүлэх.
- ТХБ-2030-ийн хэрэгжилтэд хамаарах сургамж, шилдэг практик туршлагаас хуваалцаж, үе тэнгийнхнээсээ суралцах боломжоор хангах.
- ТХЗ-ын талаарх дэлхийн түвшний ухуулга сурталчилгааны ажлын нэг хэсэг болгож ТХЗ-уудын хэрэгжилтэд ТХБ-ын оруулж буй байнгын хувь нэмэрт анхаарал хандуулах.
- ТХБ-2030-ийн хэрэгжилтийн ахиц дэвшлийг тайлагнах, хяналт-шинжилгээ хийх.

Хэн оролцогч гишүүн байх вэ?

- Улс орны түвшний санаачилгуудыг хэрэгжүүлэх төлөөллүүд тухайлбал,

төрийн болон төрийн бус байгууллагууд; бие даасан байгууллагууд; НҮБ-ын түншүүд; хөгжлийн нийгэмлэгийн гишүүд, хандивлагч агентлагууд.

Энэ сүлжээ хэрхэн ажиллах вэ?

- ЮНЕСКО нь ТХБ-Сүлжээний дэлхийн хэмжээний уулзалтыг хоёр жил тутамд нэг удаа зохион байгуулах бөгөөд ТХБ-2030-ийн хэрэгжилтийн талаар хамгийн сүүлийн үеийн ахиц дэвшлийг хэлэлцэх эхний уулзалтыг 2023 онд зохион байгуулахаар урьдчилан төлөвлөөд байна.
- Уулзалтуудын хооронд онлайнаар ажиллах интерактив суралцахуйн орчныг бүрдүүлж, сүлжээний гишүүд хоорондын харилцаа холбоогоор үүсэх үр дүнгүүдийг бий болгоно.
- Судалж, тогтоосон хэрэгцээнээс нь хамааруулан бүсчилсэн, сэдэвчилсэн эсвэл нөхцөл байдалд суурилсан сүлжээний дэд бүлгүүдийг байгуулж болно. Бүс нутгийн дэд бүлгүүдийн ажил нь ТХБ 4-ийн бүс нутгийн зохицуулалтын механизм болон олон улс дахь үйл явц хоорондын харилцан холбоогоор үүсэх үр дүнг аль болох дээд зэрэгт хүргэн хэрэгжих ёстой.

3. Үйлийн талаарх мэдээлэл сурталчилгаа, харилцаа холбоо

Үүний зэрэгцээ, бэлэн болсон ТХЗ-ууд тусгайлан зарлагдсан тул ТХБ нь тэдгээрийг илтэд эшлэн ТХЗ-уудад хүргэх санаачлагчийн үүрэг гүйцэтгэж бас болох юм. Боловсролын орчинд хийгдэх ТХЗ-тай холбоотой харилцаа холбоо, ухуулга сурталчилгааны үйл ажиллагаа нь үүний сайн жишээ юм. Тухайлбал, ТХ-ийн төлөөх 17 зорилго байдаг тухай, эдгээр зорилгын хувь хүний болон бүлэг хүмүүсийн амьдралд үзүүлэх үр дагавар, тэдгээрийг амжилттай хэрэгжүүлэхэд туслах хувь хүн, байгууллагуудын хүлээх үүрэг, хариуцлагыг багтаасан мэдээллээр бүх насны суралцагчдыг хангаж болно. ТХЗ-уудын талаарх ойлголт болон тэдгээрийг хэрэгжүүлэхэд боловсролын гүйцэтгэх үүрэг ролийг өргөжүүлэхэд бүх насны суралцагч болон өргөн олны чармайлт чухал болохыг ойлгуулсан ТХБ-ын ийм төрлийн үйл ажиллагаа нь маш их эрэлт хэрэгцээтэй.

ТХЗ-уудын амжилттай хэрэгжилтийг дэмжихэд боловсролын гүйцэтгэх үүрэг рольд илүү төвлөрсөн харилцаа холбоо, ухуулга сурталчилгааны хүчин чармайлт чухал шаардлагатай. Энэ нь ТХБ-2030-ийн үндэсний түвшний санаачилгуудын нэг хэсэг байх болно. Дэлхийн түвшинд ЮНЕСКО нь ТХЗ-уудын чиглэлээр ажилладаг холбогдох нийгэмлэгүүдэд болон ТХЗ-уудын хэрэгжилтийг дэмжихэд боловсролын гүйцэтгэх амин чухал үүрэг ролийн тухай суралцагчид, сургаан хүмүүжүүлэгчдэд тус тус зориулсан мэдээллийн тусгайлсан хөтөлбөр боловсруулна. Хэрвээ ЮНЕСКО-Японы Шагналын Хөтөлбөр цаашид үргэлжилбэл энэ хөтөлбөр нь ЮНЕСКО-ийн харилцаа холбоо, ухуулга сурталчилгааны стратегийн салшгүй хэсэг байх болно.

(Заалт 5.4, 5.24, ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх үйлийн хөтөлбөр)

Зорилт

Тэргүүлэх таван чиглэлийн үйлүүдийн шуурхай хэрэгжилтээр дамжуулан ТХБ-2030-ийн амжилтын баталгааг хангахын тулд Гишүүн улсууд болон бусад хувь нийлүүлэгчид нь мэдээлэл, харилцаа холбоо, үзэл санааны түгээлт, ухуулга сурталчилгааны үйл ажиллагааг явуулж, илүү өргөн хүрээний сонсогчид, илүү цар хүрээтэй боловсролын бүлгүүд, тогтвортой хөгжлийн төлөөх түншүүдийг татан оролцуулахыг уриалж байна.

Улс орны түвшинд санал болгож буй үйл ажиллагаанууд

- Боловсролд хувь нийлүүлэгчдийг болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг дайчлан, ТХБ-ын бүхий л үйл ажиллагаанд товлосон зорилго, агуулгатай мэдээлэл, үзэл санааг түгээх замаар ТХ-ийн бүх зорилгод хүргэж чадах катализатор болох боловсролын үүрэг ролийг дээшлүүлэх.
- Тогтвортой хөгжил, ТХЗ-ууд, түүний дотор олон нийтийн хамарсан кампанит ажилтай холбоотой харилцаа холбоо, үзэл суртал, ухуулга сурталчилгааны ажилд боловсролын ач холбогдлыг товойлгон онцлох.
- ТХБ-ын хүрээний өөрсдийн ажилдаа мэдээлэл холбооны дэвшилтэд шинэлэг арга хэлбэрийг тухайлбал, дижитал форумыг ашиглаж, залуучуудыг нэн тэргүүнд татан оролцуулахад ач холбогдол өгөх хэрэгтэй.

ЮНЕСКО-ийн үйл ажиллагаанууд

ЮНЕСКО нь мэдээлэл холбооны чиглэлд хүчин чармайлт гаргах боломж, эрх мэдлийг гол хувь нийлүүлэгчдэд олгох бөгөөд тэргүүлэх 5 чиглэлийн үйлийн яг гол тоглогчид нь болох боловсролын байгууллагууд, сурган хүмүүжүүлэгчид, дадлагажигчид, залуучууд, бодлого боловсруулагчидтай хамтран хувь нийлүүлэгчдийнхээ дунд ТХБ-ын талаар мэдээлэх, ухуулан сурталчлах боломжийг олгох зорилгоор дараах чиглэлд хамтран ажиллана:

- ТХЗ-д ТХБ-ын оруулсан хувь нэмрийн харуулсан шилдэг туршлагуудыг тэдгээрийн харилцаа холбооны бүтээгдэхүүнүүд болон сувгуудаар дамжуулан түүний дотор ЮНЕСКО-гийн Холбоот сургуулиудын сүлжээ (Associated Schools Network)-ээр үзүүлэх
- ТХБ-ын ЮНЕСКО-Японы шагналаар дамжуулан ТХЗ-уудыг хэрэгжүүлэхэд хувь нэмэр оруулсан ТХБ-ын содон гойд санаачилгуудыг тодруулах.
- ТХЗ-уудын төлөөх суралцахуйн зорилтууд, арга хандлагыг тодруулсан, түүнчлэн зарим тодорхой зорилгуудын хоорондох харилцан хамаарал, хүчний харьцааг харуулсан ТХ-ийн нэг буюу хэд хэдэн зорилгыг багтаасан суралцахуйн материал, бусад нөөцөөр хангах.

Дэлхийн түвшний ухуулга сурталчилгааны тухайд бол ЮНЕСКО нь дэлхийн түвшинд, ялангуяа ТХ-ийн бүх 17 зорилгод хүрэхэд гол түлхэц үзүүлэх ТХБ-ын үүрэг ролийг тодруулахаар дараах чиглэлд ажиллана:

- Хоёр жилд нэг удаа болдог ТХБ-Сүлжээ (ESD-Net)-ний дэлхийн уулзалтыг хуралдуулж, түүнийг ТХБ-ын дэлхийн түвшний ухуулга сурталчилгааны томоохон платформ болохын зэрэгцээ холбогдох оролцогч талуудын сүлжээг бий болгох.
- Улс орны санаачилгууд болон тэдгээрийн хувь нийлүүлэгчдийг холбосон онлайн сувгуудыг дэмжин, дэлхийн түвшинд ТХБ-ын үйлүүдийг тэтгэж, түүнд урагшлах эрч хүчийг өгөхөд нэгдэх өдрүүдийг зохион байгуулах.
- ЮНЕСКО-ийн 2020 оны ТХБ-ын кампанит ажлын ололт амжилтдаа тулгуурлан хувь хүн, олон нийтийг тогтвортой хөгжлийн төлөө хариуцлага хүлээж, үйл ажиллагаа явуулахыг уриалахын тулд дэлхийн өнцөг булан бүрт илүү өргөн хүрээний сонсогчдыг татан оролцуулах.
- ТХБ-2030-д гэрэл гэгээ тусгах боломж хэмээн үзэж, ТХ-ийн асуудлаарх НҮБ-ын болон олон улсын бусад үйл явцад (Уур амьсгалын өөрчлөлтийн талаарх

бага хурлууд гэх мэт), мөн НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгмийн хэргийн газар (Department of Economic and Social Affairs-DESA), Хүрээлэл орчны хөтөлбөр (United Nations Environment Programme-UNEP), Нэг гарагийн Сүлжээ (One Planet Network) болон ТХЗ-ын менежментийг хариуцсан бусад байгууллагууд, мөн ТХБ-ын шинжээчдийн бүсийн төв, дэлхийн түвшний бусад түншүүдийн хамтын ажиллагаанд тус тус оролцох.

4. Нөхцөл байдал, чиг хандлагын мөшгөн тандалт

ТХБ-2030-ийн хэрэгжилт нь баримт нотолгоотойгоор мэдээлэгддэг байх ёстой. Шинээр үүсэж буй нөхцөл байдал, чиг хандлагыг сайтар тандан хянаж, тэдгээрийн сурган хүмүүжүүлэх үр нөлөөг задлан шинжилж байх шаардлагатай. Энэ үүднээс ЮНЕСКО нь нөхцөл байдлыг илрүүлэх, ялангуяа хувь хүмүүсийн хувиран өөрчлөгдөж буй үйл явц, тогтвортой хөгжил ба тогтвортой байдлын үндэс суурь болсон бүтэц тогтолцооны нөхцөл байдал, технологийн хөгжил дэвшлийн эрин үе дэх ТХБ-ын ирээдүйтэй тус тус холбоотой судалгаа шинжилгээнүүд явуулж байхын зэрэгцээ тэдгээрийн үр дүнгүүдийг дэлхийн бүх тоглогчдын хүртээл болгон түгээн дэлгэрүүлж байхыг санал болгон дэвшүүлж байна.

(Заалт 5.23, ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх үйлийн хөтөлбөр)

Зорилт

ТХБ-2030-ийн үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлийн хэрэгжилтийг бодит тодорхой нотолгоотой, стратегийн алсын хараатайгаар дэмжихийн тулд боловсрол, тогтвортой хөгжлийн салбар дахь хамгийн сүүлийн үеийн үйл явдал, ололт, амжилтыг эргэн харж задлан шинжилж, үнэлж дүгнэх шаардлагатай.

Улс орны түвшинд санал болгож буй үйл ажиллагаанууд

- ТХБ-ын үйл ажиллагааны бие даасан нэг хэсэг болох боловсролын тогтолцооны тохиргоон дахь орон нутгийн, үндэсний, бүс нутгийн хам нөхцөлийн хүрээнд тодорхойлсон ТХ-ийн 17 зорилгыг эргэн харахыг дэмжиж, цаашид судалж, хянан хэлэлцэх шаардлагатай нөхцөл байдал, чиг хандлага, асуултуудыг тодорхойлох.
- Үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлтэй холбоотой тулгамдсан гол нөхцөл байдал, чиг хандлага, асуултад үндэслэн ТХБ ба ТХЗ-уудтай холбоотой сэдэвчилсэн судалгаанууд явуулах. Энэ төрлийн судалгаанд дээд боловсрол, эрдэм шинжилгээний байгууллагууд гол үүрэг гүйцэтгэх ёстой бөгөөд үүнийг ТХБ-2030-ийн талаар улс орны санаачилгуудын нэг хэсэг болгон оруулж болно.
- Шүүмжлэлт асуултууд, ялангуяа ТХЗ-ууд хоорондын харилцан хамаарал, зөрчлийг хөндсөн суралцахуйн боломжийг бий болгохын тулд судалгаануудын гаралтын үр дүнгүүдийг задлан шинжилж, олон нийтэд түгээх.
- Тогтвортой хөгжил ба ТХБ-той холбоотой тухайн хам нөхцөлд үүсэж буй нөхцөл байдал, чиг хандлагыг эргэн харж, боловсролын зохих хариултуудыг олохын тулд бусад улс орнуудтай хамтран ажиллах.

ЮНЕСКО-ийн үйл ажиллагаанууд

ЮНЕСКО нь ТХЗ-уудад оруулах ТХБ-ын хувь нэмэртэй холбогдох гол сэдвүүдийн талаар үүсэж буй нөхцөл байдал, гарч буй асуудал, ажиглагдаж буй чиг хандлагын талаар сэдэвчилсэн судалгаанууд явуулж, шинжээчдийн зөвлөлдөх уулзалтуудыг зохион байгуулж, холбогдох тайлангуудыг нийтэлдэг. ЮНЕСКО түншүүдтэйгээ

хамарч:

- Үүсэж буй гол нөхцөл байдал, чиг хандлагыг тодорхойлох, эргэн хянах шинжээчдийн зөвлөгөөнийг явуулдаг.
- Гишүүн орнуудаас холбогдох өгөгдөл, баримтыг цуглуулах, дүн шинжилгээ хийх чиглэлээр судалгаа хийдэг.
- ТХБ-2030-ийн гол тоглогчдыг дайчлах зорилгоор нотолгоонд-суурилсан тайлангууд гаргадаг.
- Хоёр жилд нэг удаа зохион байгуулагддаг дэлхийн уулзалтууд болон сургалтын хөтөлбөрүүд зэрэг мэдээлэл сурталчилгааны сувгуудаар дамжуулан хамгийн сүүлийн үеийн мэдээллийн бүтээгдэхүүнүүдийг түгээдэг.

АНХААРАЛ ТАТАХУЙЦ СЭДВИЙН ХҮРЭЭ ТХБ-2030-ийн гол хам нөхцөлүүд ба тусгах сэдвүүдтэй холбоотойгоор гарч болзошгүй асуултуудад онцгой анхаарал хандуулах болно. Үүнд дараах зүйлс багтаана: ТХБ ба ТХЗ-ууд ✓ ТХ-ийн 17 зорилгод хүргэх сурган хүмүүжүүлэх ямар практик туршлагууд байна вэ? ✓ ТХБ нь ТХ-ийн өөр өөр зорилго хоорондын хамаарал болон тэдгээрийн дундах зөрчилтэй байдлыг хэрхэн шийдвэрлэх чадах вэ? Траснформатив үйл ба ТХБ ✓ Хувь хүний хувирах өөрчлөлт хэрхэн явагддаг вэ? Боловсрол нь суралцагчдад тогтвортой байдлын төлөөх хувирган өөрчлөлтөд шийдвэрлэх нөлөө үзүүлэхүйц ямар санамж, дохиогоор хэрхэн тусалж чадах вэ? ✓ Тогтвортой ирээдүйн төлөөх хувирган өөрчлөлтийг урагшлуулах үйлүүдийг дэмжихэд олон нийтийн үүрэг роль ямар байх вэ?	Бүтэцчилсэн нөхцөл байдал ба ТХБ ✓ ТХБ нь эдийн засаг ба тогтвортой хөгжил хоорондын тэнцвэржилтийг хэрхэн дэмжиж чадах вэ? ✓ ТХБ нь хэрэглэгчдийн нийгэмлэг дэх үнэт зүйлсийн хувилбаруудыг олж илрүүлэхэд нь суралцагчдыг хэрхэн хөхиүлэн дэмжиж чадах вэ? ✓ Туйлын (нэн) ядуурлын хам нөхцөлд суралцагчид өдөр тутмын сорилтуудтай тулгарч, тэдгээрийг даван туулахад ТХБ-ын ямар төрлүүд нь хамгийн сайн тохирох вэ? Технологийн дэвшил ба ТХБ ✓ Хиймэл оюун ухаан ба аж үйлдвэрийн 4-р хувьсгал нь ТХБ-д ямар агуулгаар нөлөөлөх вэ? ✓ ТХБ нь ногоон технологийн эрсдэл, ашиг тусыг хэрхэн авч үзэх вэ? ✓ Тогтвортой байдлын төлөөх суралцахуйд шинэ технологийг хэрхэн ашиглах вэ?

5. Нөөцийн дайчилгаа

“Түүнчлэн олон талт санхүүгийн байгууллагууд, үндэсний хөгжлийн агентлагууд, хувийн хэвшил, иргэний нийгэм, олон нийт зэрэг бусад гол тоглогчидтой түншлэх шаардлагатай байна. Боловсролоор дамжуулан ТХЗ-уудын амжилтыг дэмжих үндэсний механизмууд бүхий эвсэл үүсгэн байгуулахад цаашид анхаарал хандуулах шаардлагатай болно. Түншлэлийг хөгжүүлэхдээ шинэлэг, бүтээлч санхүүжилтийн механизмыг ашиглахад тусгайлан анхаарвал зохилтой.”

“ЮНЕСКО-ийн Боловсролын салбар нь түүний бусад салбарууд, ялангуяа Соёл, Шинжлэх Ухааны салбар хоорондын түншлэлээ улам бүр бэхжүүлж, ТХБ-2030-ийн хэрэгжилтийг холбогдох хөтөлбөрүүддээ тухайлбал, дэлхийн өвийн дурсгалт газрууд, соёлын биет бус өв, шим мандлын нөөц газрын сүлжээ, геопарк, жижиг арлуудын хөгжиж буй улсууд, орон нутгийн болон уугуул иргэдийн соёл, мэдлэг зэргийг боломжийн хэрээр интеграцчилах шаардлагатай. Боловсролын салбар нь салбар доторх ТХБ-ын үйл ажиллагаа, хамтын ажиллагаагаа цаашид улам өргөжүүлж, ТХБ-2030-д холбогдох хөтөлбөрүүд, сүлжээнүүдийн оруулах хувь нэмрийг хөхиүлэн дэмжих хэрэгтэй. Үүнд ЮНЕСКО-ийн Холбоот сургуулиудын сүлжээ (Associated Schools Network-ASPnet), ЮНЕСКО-ийн дарга нарын кабинет

(UNESCO Chairs), ЮНЕСКО-ийн МСҮТ-үүд (UNESCO-UNEVOC: International Centre for Technical and Vocational Education and Training), Суралцагч хотуудын сүлжээ (Learning Cities Network), мөн “Боловсрол 2030”-ийн Удирдах Зөвлөл зэрэг нь хамрагдах ёстой.”

(Заалт 5.25-5.27, ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх үйлийн хөтөлбөр)

Зорилт

ТХБ-2030-ийн үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлийг үр өгөөжтэй хэрэгжүүлэхийн тулд зайлшгүй шаардлагатай нөөцийг дайчлах нь нэн чухал юм.

Улс орны түвшинд санал болгож буй үйл ажиллагаанууд

- ТХБ нь тодорхой сэдвүүд биш харин тогтвортой байдлын сорилтуудыг даван туулахад туслах шинэ төлөвт шилжсэн боловсролын цогц арга хандлага гэдгийг ойлгож, сургуулиудад туслах, багш нарыг сургах, залуучуудад эрх мэдэл олгож, тэднийг идэвх санаачилгатай сурч, ажиллах боломжийг нь нэмэгдүүлэх, хот суурин болон нийгмийн бүлгүүдийн насан туршийн суралцахуйг дэмжих төсөв, хөтөлбөрүүд зэрэг ТХБ-2030-ийн үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх боловсролд шаардлагатай хөрөнгө, эх үүсвэрүүдийг олж илрүүлэх ёстой.
- ТХБ болон холбогдох секторууд хоорондын бүтээлч харилцан холбоогоор илэрдэг эрэмбэ ахисан үр дүнгүүдэд хүрэхийн тулд Үндэсний түвшний тогтвортой хөгжил, ТХЗ-уудын хэрэгжилтэд зориулан хуваарилагдаад байгаа нөөцүүдийн зэрэгцээ олон улсын хамтын ажиллагааг ашиглах.
- Чанартай боловсролд болон хүн төрөлхтний хамтын оршин тогтнол, хөгжил цэцэглэлтэд оруулах хувь нэмрийн нэг хэсэг болгон ТХБ-2030-д зориулагдах шинэ төсвийг дайчлан зарцуулах талаар бодож үзэх.
- ТХБ-2030-ийн чиглэлээр бусад улс орнуудтай хамтын хүчин чармайлт гаргахад зориулж бүс нутгийн санаачилгууд, тэдгээрийн нөөцийг ашиглах.
- Хувийн хэвшилдэх нөөцийг дайчлан, ялангуяа ТМБС-ын байгууллагууд болон хувийн компаниудын сургалтын төвүүд нь үйлдвэрлэл, үйлчилгээнүүдийг ногоон-болгох талбарт шаардагддаг ур чадварыг хөгжүүлдэг салбар болж хувирган өөрчлөгдөхөд нь дэмжлэг үзүүлж, тэднийг ТХБ-2030-ийн идэвхтэй манлайлагчид болоход чиглүүлэх.
- Боловсролын байгууллагуудын үйл ажиллагааны гүйцэтгэлийг үнэлж, боловсролын чанарыг баталгаажуулах шалгуурт ТХБ-ыг оруулах гэх мэтээр нэмэлт томоохон эх үүсвэр шаардахгүйгээр ТХБ-2030-ийг үр өгөөжтэй хэрэгжүүлэх бүтээлч шийдлүүдийг олох.

ЮНЕСКО-ийн үйл ажиллагаанууд

- Гишүүн орнуудад зориулан ЮНЕСКО-ийн нөөцийг дайчилна.
- ЮНЕСКО нь дэлхийн түвшинд боловсрол, тогтвортой хөгжлийн санхүүжилтийг олж илрүүлэх чиглэлээр хүчин чармайлт гаргаж, тэдгээр хөрөнгө, эх үүсвэрийг ТХБ-2030-ийн үйл ажиллагааг дэмжихэд ашиглахыг сурталчилна.
- ТХБ-2030-ийн бүх үйл ажиллагаа, түүний дотор улс орны санаачилгууд өөрийн санхүүжилттэй байхаар төлөвлөж байна. ЮНЕСКО нь хөгжиж буй орнууд, ялангуяа буурай хөгжилтэй орнуудын цөөн тооны санаачилгыг

соёолуулах эхний санхүүжилтээр хангах болно.

- ТХБ-2030-ийн үйл ажиллагаанд зарцуулах ЮНЕСКО-д зориулсан нөөцүүд
- ЮНЕСКО нь сайн дурын хандив, хувь нэмрийг дайчлахад хүчин чармайлт гаргана.
- ЮНЕСКО нь ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэхэд түүний сүлжээнүүд, тухайлбал аппликешин үйлчилгээний платформ (ASPnet), ЮНЕСКО-ийн дарга нарын кабинет, ЮНЕВОК-ийн ТМБС-ын төвүүд, Дэлхийн шим мандлын нөөц газар, геопаркуудын сүлжээ, Дэлхийн өвийн түүхт газар, соёлын биет бус өвийн сүлжээнүүд, мөн ЮНЕСКО-гийн хотуудын сүлжээнүүд (ялангуяа Дэлхийн сургалтын хотуудын сүлжээ ба ЮНЕСКО-ийн бүтээлч хотуудын сүлжээ)-ээс мөнгөн бус дэмжлэг үзүүлэх хөшүүрэг байх болно.

6. Үйл явцын хяналт-шинжилгээ

Дор дурдсанчлан төрөл бүрийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх явдал ЮНЕСКО-ийн чухал арга хэмжээнүүдийн нэг хэвээр байх болно. ДНҮХ-өөс олж авсан сургамжийг харгалзан 2030 он хүртэл ТХЗ 4.7 гэсэн товлосон зорилтыг амжилтад хүргэх зориулалттай хяналт-шинжилгээний тодорхой хэмжилтүүд хийж, боловсронгуй болгож байх ёстой.

- Юуны өмнө Гишүүн орнууд болон дэлхийн түвшинд танигдах Түншүүдээс хэрэгжүүлэх үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэлийн үйл ажиллагаануудын цар хүрээ өргөжин гүнзгийрэхийн хэрээр тэдгээрт нягт нямбай хяналт-шинжилгээ хийх шаардлагатай болно [...]
- Гишүүн орнуудын өргөжсөн цар хүрээг хэмжихийн тулд ЮНЕСКО нь товлосон зорилт 4.7-т хяналт тавих зорилгоор өнөөдөр хэрэглэж байгаа асуумжыг шинэчлэн боловсруулна. Энэ арга хэрэгсэлд тэргүүлэх таван чиглэлийн хүрээнд улс орнууд цар хүрээгээ өргөжүүлэн тэлсэн үйл ажиллагааныхаа ахиц дэвшлийг хэмжих хүчин чармайлтыг интеграцчилах саналтай байна. [...]
- Хоёр дахь төрлийн хяналт-шинжилгээ нь хөтөлбөр, төслийн тодорхойлогдсон хүрээнд хийгдэх бөгөөд төлөвлөсөн гаралтын үр дүнгүүдийн боловсруулалт болон тэдгээрийн үр нөлөөллийн тархалтыг хангахад төвлөрөх болно [...]
- Цаашилбал, ЮНЕСКО-оос хийдэг хяналт-шинжилгээнд шинэ хүчин чармайлт гарах болно. ДНҮХ-ийн дараах байр суурийг хэрэгжүүлэх үндэслэл болсон нотолгоо-мэдээлэгддэг байх зарчмыг дэмжих зорилгоор ЮНЕСКО нь гол нөхцөл байдал, чиг хандлага, хөгжлийг тодорхойлон задлан шинжлэхийн тулд тогтмол сэдэвчилсэн судалгааг тогтмол явуулна [...]
- ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх явцад уг үйлийн хүрээний хэрэгжилтийн ахиц дэвшлийн үе шаттай үнэлгээг хийнэ.

(Залт 5.28-5.33, ТХБ-2030-ийг хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ)

Зорилт

Тэргүүлэх таван чиглэлээр хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагаануудыг стратегитай, үр өгөөжтэй удирдахын тулд ТХБ-2030-ийн ахиц дэвшлийг системтэйгээр үнэлэх.

Улс орны түвшинд санал болгож буй үйл ажиллагаанууд

- ТХБ-2030-аар тухайн улс орнуудын санаачилгын ахиц дэвшлийг хянан шинжлэх үндэсний түвшний индикаторуудыг боловсруулах, ТХБ-ын үр дүнг

хянах бүтээлч схем боловсруулахад тус тус хувь нэмэр оруулах.

- Улс орны түвшинд ТХБ-ын явц, ялангуяа тэргүүлэх таван чиглэлийн үйл ажиллагааны ахиц дэвшлийг үнэлэх судалгаануудыг тогтмол хийх.
- Дэлхийн болон бүс нутгийн ТХЗ-ууд, түүний дотор товлосон зорилт ТХЗ 4.7-ийн нэг хэсэг болох ТХБ-ыг тайлагнах

ЮНЕСКО-ийн үйл ажиллагаанууд

ЮНЕСКО нь дараах дөрвөн үйл ажиллагаагаар дамжуулан цуглуулсан өгөгдөл, мэдээлэлд үндэслэн ТХБ-2030-ийн хэрэгжилтийн ахиц дэвшлийг үе шаттайгаар үнэлнэ. Үүнд:

- Гишүүн улсуудын ТХБ-ын ерөнхий ахиц дэвшлийн хяналт-шинжилгээ
- Үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлийн хүрээнд ахиц дэвшлийн хяналт-шинжилгээ
- Улс орны санаачилгууд болон бусад төслүүдээр дамжуулан төлөвлөсөн үйл ажиллагаануудын хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээ
- ТХБ-ын ахиц дэвшлийн талаарх нэмэлт өгөгдлийг эргэн хянах

Дээрх 4 Хяналт-шинжилгээгээр юуг ямар индикаторууд ашиглан хэн яаж үнэлэх ерөнхий хүрээг гаргаж өгчээ (Хавсралт 8). ЮНЕСКО 2020-2030 онд хоёр удаагийн үнэлгээ хийхээр төлөвлөж байгаа бөгөөд 2025 онд дунд хугацааны үнэлгээ, 2030 онд эцсийн үнэлгээ хийнэ Энэ хооронд нэмэлт богино илтгэлүүд нийтлэгдэх болно.

ТХБ-2030-ИЙН АХИЦ ДЭВШЛИЙН ХЯНАЛТ-ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ТҮЛХҮҮР ИНДИКАТОРУУД	
Бодлого ТХБ-ыг дэмжихээр боловсруулсан бодлого, хууль эрх зүйг бүрдүүлсэн байдлын зэрэг (extent in which-хэр зэрэг) Суралцахуйн орчин ТХБ-ыг дэмжсэн суралцахуйн орчны бүрдэлт ба байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг нэвтрүүлсэн байдлын зэрэг Сурган хүмүүжүүлэгчид ТХБ-д сургах чадвартай сурган хүмүүжүүлэгчдийн бэлтгэгдсэн байдал ба суралцахуйд байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг хэрэглэсэн байдлын зэрэг	Залуучууд ТХБ-д залуучууд татагдан оролцсон байдлын зэрэг Олон нийт ТХБ нь орон нутгийн олон нийтээр дэмжигдсэн байдлын зэрэг Улс орны санаачилгуудын ахиц дэвшил: Дэлхий нийтийн хэмжээнд улс орнуудад “ТХБ-2030”-ийн хэрэгжиж буй байдлын зэрэг

Эцэст нь тэмдэглэхэд, “ТХБ-2030” Замын зураглалыг хэрэгжүүлэх ирэх 10 жилийн дараах 5 үе шаттай ерөнхий төлөвлөгөөг гаргасан байна (Хавсралт 9). Үүнд:

- Эрч хүчийг бий болгох үе шат (2020-2021)
- “ТХБ-2030”-ийг хэрэгжүүлж эхлэх (2022-2024)
- “ТХБ-2030”-ийн дунд хугацааны үнэлгээ (2025)
- “ТХБ-2030”-ийн хэрэгжилтийн баталгааг хангах (2026-2029)
- “ТХБ-2030”-ийн эцсийн үнэлгээ (2030)

“ТХБ-2030: Замын зураглал”-ын цөм агуулгын нэг нүүр хуудсанд хураангуйлан үзүүлсэн байна. Энэ бүдүүвчийг Боловсролын салбарынхан 2030 он хүртэлх үйлийн ерөнхий баримжаа болгон ширээн дээрээ, ханандаа байрлуулж ашиглах боломжтой юм. (Зураг 2.2.10).

Эх сурвалж: Education for Sustainable Development: A Roadmap. ESD for 2030 (UNESCO, 2020), p. 5

2.2.4. ТХ БА ТХБ-ЫН ИНТЕГРАЦ, ҮР ДҮН (1972-2020)

Ийнхүү 1972 оноос өнөө хүртэлх хугацаанд ТХ ба ТХБ-ын үзэл санааны үүсэл, хөгжлийн замнал, өрнөлийг Дэлхийн хамтын нийгэмлэгээс гарсан шийдвэрүүд, тэдгээрийн товч агуулга, залгамж чанар, хэрэгжилтийн гол үр дүнг тус бүрд нь хүснэгт, зураг, бичвэр зэрэг хэд хэдэн хэлбэрээр тоймлон хураангуйлж танилцууллаа.

ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн үйл явцын замнал, өрнөлөөс харахад энэ хоёр ойлголт нэг зоосны 2 атл болтлоо улам бүр гүн гүнзгий интеграцчилагдаж, үнэ цэн нь өсөн нэмэгдсээр иржээ. Тухайлбал, бидний үед хамаарах ТХБ-ын хөгжлийн үйл явцын гол шугам нь нэг талаас, ТХ-ийн нөгөө талаас, бүх нийтийн боловсролын талаар дэлхий нийтээрээ баримталж ирсэн бодлого, стратеги, хэрэгжүүлсэн хөтөлбөрүүдийн үзэл санаа, агуулгын тусгал болж тодорсоор 2015 онд “Эх дэлхийгээ хувирган өөрчилъе: Тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөр 2030” батлагдсанаас хойш салангид стратеги, санаачилгууд бус улам бүр *амин холбоо бүхий нэгдмэл стратеги* болон хувирсан байна. Тухайлбал,

НҮБ-ын 1992 оны “Хүрээлэл орчин ба хөгжил” сэдэвт Дэлхийн дээд хэмжээний чуулганаас баталсан “Риогийн тунхаглал”, “Хөгжлийн хөтөлбөр 21” нь анх ТХ-д хүргэх гол арга хэрэгсэл нь “ТХБ” болох санааг дэвшүүлж, дэлхий дахинаа ТХБ-ын үзэл санаа түгэх, үйл хэрэг өрнөх явцад шинэ үеийг эхлүүлсэн байна. Түүнээс хойш 10 жилийн дараа 2002 онд “Рио+10” дээд хэмжээний уулзалтаас баталсан “Иоханнесбургийн тунхаглал”, “Чуулганы шийдвэрийг хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө”-нд 2005 оноос дэлхий нийтийн хэмжээнд ТХБ-ын 10 жилийг эхлүүлэх санаачилга гаргажээ. Тэр жилдээ багтаж, НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 57/254 дүгээр шийдвэрээр ТХБ-10 жил (2005-2014) зарлагдаж, 2005 онд ЮНЕСКО “ТХБ-10 жилийн үйлийн хүрээний олон улсын хэрэгжилтийн бүдүүвч”-ийг баталснаар дэлхий даяар ТХБ-ын 10 жил эхэлсэн байна. Улмаар ЮНЕСКО-оос 2009 онд Бонн хотноо ТХБ-10 жилийн хэрэгжилтийн дунд хугацаан үнэлгээг хэлэлцэж, “Бонны тунхаг” гаргасан бөгөөд 2014 оны 11 сард Аичи Нагоягийн уулзалтаар ТХБ-10 жилийн хэрэгжилтийн төгсгөлийн үр дүнгийн тайлан болон ТХБ-ын чиглэлээр 2019 он хүртэл хэрэгжүүлэх дунд хугацааны төлөвлөгөө болох “Дэлхий Нийтийн Үйлийн Хөтөлбөр (ДНҮХ)”-ийн төслийг тус тус хэлэлцэж, “Аичи Нагоя-ийн тунхаг” гарган ТХБ-ын хөгжлийн дараагийн үеийн шатны эхлэлийг тавьжээ.

Цаашид ЮНЕСКО-ийн 2015 оны 5 сард болсон Инчоны уулзалтаар ТХБ-ын ДНҮХ-ийн төслийг дэлхий нийтийн ТХ-ийн 2015-2030 оныг хамарсан шинэ үе шатны төлөвлөлтийн хүрээнд “ТХЗ-4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ”-ний төсөл болгон өргөтгөсөн. Улмаар 2015 оны 9 сард болсон НҮБ-ын дээд хэмжээний чуулганаас “Эх дэлхийгээ хувьсган өөрчилъе: 2030 он хүртэл ТХЗ” батлагдсаны дараа 2015 оны 11 сард болсон ЮНЕСКО-гийн ерөнхий хуралдааны 38 дахь удаагийн салбар хурлаар дээрх баримт бичгийн төслийг баталснаар дэлхий нийтээрээ *ТХБ-ын чиглэлээр 2030 он хүртэл хэрэгжүүлэх мөрийн хөтөлбөртэй* болоод байна.

1972 оноос 2015 он хүртэлх хугацаанд ТХБ-ын талаар НҮБ, ЮНЕСКО-оос хэрэгжүүлсэн арга хэмжээ, зөвлөмж болгосон баримт бичгүүд нь тодорхой үзэл баримтлал, бүтэц бүрэлдэхүүн хэсгүүдтэйгээр нарийвчлагдан боловсрогдсон байна. Дэвшүүлсэн зорилго, зорилтууд, сонгосон бодлогод хүрэх үйлийг хэрэгжүүлэх механизм болох бүтэц зохион байгуулалт, ашиглах нөөцүүд, арга хэрэгсэл, хэрэгжилтийн үр дүнгийн хяналт-шинжилгээ ба үнэлгээ зэрэгт хамаарах зохих **дүгнэлт, удирдамж, зөвлөмжүүдээс гадна боловсролыг танин**

мэдсэний үр дүнгүүд болох үзэл баримтлал, дэвшилтэд арга хандлагуудыг тус тус агуулсан байна. Тухайлбал,

А. Өнгөрсөн хугацаанд баримталсан бодлого, хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагааг 2013 оны эцсээр гаргасан ТХБ-10 жилийн “Бидний хүсэж буй ирээдүйн дүр зураг” нэртэй тайланд нэгтгэн дүгнэсэн байна. Тухайлбал, бага, дунд боловсролын түвшинд дараах 2 сорилт тулгарч байна гэж үзжээ. Үүнд:

- Сургуулийн түвшинд ТХБ-оор ахиц гаргахад саад тотгор болж буй зүйл нь утга төгөлдөр, тод томруун томъёологдсон ТХБ-ын стратеги байхгүй байгаа явдал юм.
- ТХБ-ыг бодит үйл хэрэг болгон хэрэгжүүлэхэд бодлого боловсруулагчид, сургалтын хөтөлбөр боловсруулагчид, сургуулийн удирдлага, үнэлгээний экспертүүд, ялангуяа багш нарын чадавхыг чанаржуулж бэхжүүлэхийг шаардаж байна гэж үзжээ.

Мөн энэ баримт бичигт дэлхий нийтээр ТХ, ТХБ-ын үйл хэрэгжүүлэхдээ улс орон бүр ТХБ-ын зорилго, зорилт, агуулга, арга зүй, үнэлгээний нэгдмэл ойлголт, зарчмаар хандаж, бүс нутаг, үндэстэн, угсаатан, орон нутгийн хэрэгцээ, соёлын онцлогоос үүдэлтэй шийдвэрлэх асуудлаа дэвшүүлж, шинжлэх ухаанд үндэслэсэн, судалгаанд суурилсан ТХ-ийн төлөө боловсролын тогтолцоогоо хувирган өөрчлөхийг зөвлөмжилж байна. Эдгээр шийдвэр болон зөвлөмждөө дараах нийтлэг зүйлийг санал болгосон байна. Үүнд:

- ТХ болон ТХБ-ыг хэрэгжүүлэх үйлийн түвшин, талбарууд, тэдгээрийн холбоо хамаарал, баримтлах зарчмын талаар нэгдмэл ойлголтод хүрэх
- ТХБ-ын зорилгыг тодорхойлж, хэрэгжүүлэх үйлийг төлөвлөхдөө юуны өмнө Дэлхий нийтийн даяаршил болон улс үндэстний дангааршлийн зохистой шүтэлцээг хангаж байх. Тодруулбал, ТХ ба ТХБ хэмээх ухагдахууны томъёолол нь дэлхий дахинаа хөгжлийн нэг зорилгыг илэрхийлэх хэдий ч тэдгээрийг хэрэгжүүлэх үйлийн стратеги, арга зам нь үндэстэн дамнасан бүс нутаг, улс үндэстэн, орон нутаг, хот айл, гэр бүл, иргэн-хувь хүн бүрийн хувьд өвөрмөц байх онцлогийг ТХБ-ын хэрэгжилтэд тооцож байх. Эс бөгөөс ялгаа, ялгарлыг үнэлж тооцоогүй тохиолдолд ТХБ-ын зорилго мөнхийн мөрөөдөл байсаар байхыг тэмдэглэсэн.
- Хөгжлийн зорилго, бодлого, стратеги, хэрэгжүүлэх үйлийн талбар, тэргүүлэх чиглэлийг тодорхой ялгаж, тэдгээрийн харилцан хамаарлын нөлөөллийг тооцсон байх. Тухайлбал, Бонны тунхагт: Хүн амын хөгжил, Эдийн засгийн тогтолцоо, Улс төрийн бодлого, Хүрээлэл орчин гэсэн үйлийн 4 талбарыг тодорхойлсон бол ДНҮХ-т ТХБ-ын гол зорилгоос гадна, 2 зорилт, 2 зарчим, үйлийн 5 тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлсон байх жишээтэй (Зураг 2.2.11).

Зураг 2.2.11. ДНҮХ: ТХБ-ын зорилго, зарчим, зорилт, тэргүүлэх чиглэл

Зорилго:

ТХ-ийн төлөөх үйл хэргийн ахиц дэвшлийг улам хурдасгахын тулд боловсрол ба суралцахуйн бүх түвшний бүхий л хүрээнд үйл ажиллагаа явуулж, далайцыг эрчимжүүлэх

Зорилтууд:

- ТХ-д хувь нэмэр оруулахуйц түвшний мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс, хандлагыг эзэмших боломжийг хүн бүрд олгоход чиглүүлэн боловсрол/суралцахуйг өөрчлөх
- ТХ-ийг дэмжсэн бүхий л арга хэмжээ, хөтөлбөр, үйл ажиллагаанд боловсрол ба суралцахуйг чухалчлан бэхжүүлэх

Зарчим:

- Боловсролд ТХ-ийг интеграцчилах
- ТХ-д боловсролыг интеграцчилах

Тэргүүлэх чиглэл:

1. Бодлогыг уялдуулах. ТХБ-ыг дэмжих орчинг бүрдүүлж, тогтолцооны шинэчлэл хийхдээ боловсролын болон тогтвортой хөгжлийн бодлогуудыг ТХБ-той холбох
2. Суралцахуй ба сургалтын орчинг хувирган өөрчлөх. Тогтвортой байдлын зарчмуудыг боловсрол ба суралцахуйн бүрдэл хэсгүүдэд интеграцчилах
3. Боловсролын ажилтан болон сургагч багш нарын чадавхыг бэхжүүлэх. ТХБ-ын эзэмшилт нь аль болох үр өгөөжтэй байхаар тэдний чадавхыг нь нэмэгдүүлэх
4. Залуучуудыг татан оролцуулах, тэдэнд эрх мэдэл олгох. Залуучуудын дунд зохиогдох үйл ажиллагааг олон талтай болгох
5. Орон нутаг дахь ТХ-ийн шийдлийг хурдасгах. Орон нутгийн түвшинд ТХБ-ын хөтөлбөрүүд болон сонирхогч бүлгүүдийн ТХБ-ын сүлжээг эрчимжүүлэх

В. 2015 онд баталсан **“ТХЗ 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ”**-нд боловсролын 2030 он хүртэлх **а)** алсын хараа, үзэл баримтлал, зарчмууд **б)** зорилго, стратегийн хандлагууд, товлосон зорилтууд, индикаторууд, **в)** хэрэгжүүлэх нөхцөл, арга замуудыг тус тус тодорхойлоод байна. **“Боловсролын алсын хараа”** хэмээн нэрлэсэн ТХЗ 4-ийн томъёоллын задлан шинжилгээнээс боловсролын үзэл баримтлалыг нарийвчлан ойлгох боломжтой. Өөрөөр хэлбэл, ТХЗ 4-ийн томъёолол нь хэдийгээр богинохон ганц өгүүлбэр боловч ТХ-ийн төлөөх боловсролын гүн гүнзгий үзэл баримтлалыг агуулдаг (Зураг 2.2.12). Энэ томъёололд байгаа хүний түгээмэл эрхийн нэг болох **хүн бүрийн боловсрол эзэмших эрх (Right to Education)**, **боловсрол дахь хүнийг үл алагчлах шударга ёс (Equity in Education)**, **хүн бүр тэгш оролцоогоороо өөрийнхөө тусгай хэрэгцээг хангахуйц боловсрол (Inclusive education)**, **тулгамдсан асуудлыг бүтээлчээр шийдвэрлэхэд хүрэлцэхүйц чанартай боловсрол (Quality of Education)**, **насан туршдаа тасралтгүй суралцах оршихуйн бодит хэрэгцээ (Lifelong Learning)** зэрэг түлхүүр үг, ухагдахуун нь **ТХБ-ын амин сүнс** юм.

Ташрамд, өнөөдөр манайд “inclusive” гэдгийг “тэгш хамруулах” гэж хэрэглэж байна. Энэ нь энэ үзэл санааны зөвхөн **зайлшгүй** нөхцөлийг илэрхийлэх ч хүрэлцээтэй/**хангалттай** нөхцөлийг илрүүлж чадахгүй бөгөөд өмнөх “access”, “enrolment” гэдгээс ялгарах гол агуулгын илрүүлж чадахгүй байна. Уг нь “inclusive”-ийн үзэл баримтлалын түвшний шинэ агуулга нь **“хүн бүрийн насан туршид нь байнга өөрчлөгдөж байдаг боловсролын тусгай хэрэгцээгээ өөрийн бүтээлч үйлээр хангаж байх боломж бүрдсэн боловсролын тогтолцоо бүрдүүлж, үйлчилгээ үзүүлэх”** гэсэн санаа бөгөөд энэ шинэ санаа нэмэгдсэнээр боловсролын үйлчилгээнд хамрагдсан ч тухайн хүний тусгай хэрэгцээг хангагдахгүй л бол энэ чанартай боловсрол эзэмших боломжгүй гэсэн үг юм. “Тэгш” гэдгийн тухайд бас асуудал байна. “Equality” ба “equity” бол нөхцөл талаасаа ч, агуулга талаасаа ч маш ялгаатай ойлголтууд юм. Иймд боловсролын шинэ алсын харааны үндэс

болсон үзэл баримтлалын түвшний хэдэн нэр томъёог мөн чанараар нь ойлгож, оносон нэршлийг олж, тайлбар толь гаргах нь бидний хувьд хойшлуулшгүй зорилт болоод байна. Учир нь “Хүзүү хаашаа бол толгой тийшээ” гэдэг.

Иймээс юуны төлөө хаашаа явахаа буюу боловсролын алсын хараагаа ухаарч ойлгохгүйгээр боловсролын үйл хэрэг эрхлэх, ялангуяа багшийн мэргэжил эзэмших, улмаар ТХЗ-ын хэрэгжилтэд бодит хувь нэмэр оруулж, бусдад боловсрол эзэмшүүлэх ажил эрхлэх бараг боломжгүй юм. Түүнчлэн алсын хараа, зорилгоо сайн ойлгочихвол түүнд дөхөх, хүрэх зорилтуудыг илүү ухаалгаар, илүү үр өгөөжтэй байхаар хэрэгжүүлэх нэг боломж бүрдэнэ (Зураг 2.2.12).

Зураг 2.2.12. ТХБ-ын алсын хараа, үзэл баримтлал, төвлөсөн зорилтууд

4 ЧАНАРТАЙ
БОЛОВСРОЛ

Хүн бүрийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангахуйц (inclusive) чанартай боловсрол эзэмших шударга нөхцөлөөр хангаж, насан туршидаа сурч боловсрох боломжийг нь хөхиүлэн дэмжих
Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all

ТХЗ 4-д хүрэх төвлөсөн зорилтууд:

- 4.1. 2030 он гэхэд бүх охид, хөвгүүд үнэ төлбөргүй, тэгш, чанартай бага болон дунд боловсрол эзэмших, сургалтын зохих үр дүнд хүрэх нөхцөлийг хангах.
- 4.2. 2030 он гэхэд бүх охид, хөвгүүд бага насны, сургуулийн өмнөх асрамж боловсролд хамрагдан бага сургуулийн боловсрол эзэмшихэд бэлтгэгдэх нөхцөлийг хангах.
- 4.3. 2030 он гэхэд эрэгтэй, эмэгтэй бүх хүн хямд, чанартай техникийн, техник мэргэжлийн, гурван шатны, их сургуулийн боловсролд адил эрхтэй хамрагдах нөхцөлийг хангах.
- 4.4. 2030 он гэхэд зохистой ажил хөдөлмөр, бизнес эрхлэх чадвартай, техникийн болон техник мэргэжлийн боловсролтой залуучууд, насанд хүрсэн хүмүүсийн тоог үлэмж нэмэгдүүлэх.
- 4.5. 2030 он гэхэд боловсрол дахь жендэрийн тэгш бус байдлыг арилгах, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, уугуул ард иргэд, эмзэг өртөмтгий байдалд байгаа хүүхдүүд зэрэг эмзэг бүлгийнхэн бүх шатны боловсрол болон техник мэргэжлийн сургалтад тэгш хамрагдах нөхцөлийг хангах.
- 4.6. 2030 он гэхэд бүх залуучууд, насанд хүрсэн эмэгтэй, эрэгтэйчүүдийн дийлэнх хэсэгт унших, бичих, тоолох мэдлэг олгох.
- 4.7. 2030 он гэхэд бүх суралцагчид тогтвортой хөгжлийн болон тогтвортой амьдралын зан үйл, хэв маяг, хүний эрх, жендэрийн тэгш байдал, энх тайванч болон хүчирхийллийн бус соёл, дэлхийн иргэншил болон соёлын олон янз байдал, тогтвортой хөгжилд соёлын оруулах хувь нэмэр зэрэг тогтвортой хөгжлийг түргэсгэхэд шаардлагатай мэдлэг, ур чадварыг эзэмшсэн байх нөхцөлийг хангах.**
  - 4.а. Хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, жендэрийг харгалзсан боловсролын байгууламжийг байгуулах, шинэчлэх, бүх хүмүүст аюулгүй, хүчирхийлэлгүй, хүртээмжтэй, үр дүнтэй суралцах нөхцөл орчинг хангах.
  - 4.б. 2020 он гэхэд хөгжиж байгаа орнууд, ялангуяа хамгийн буурай хөгжилтэй, арлын хөгжиж байгаа жижиг орнууд, Африкийн орнуудад дээд, техник мэргэжлийн, мэдээллийн болон холбооны технологийн боловсрол эзэмших, техникийн, инженерчлэлийн, шинжлэх ухааны хөтөлбөр сургалтад хамрагдах зорилгоор олгох сургалтын тэтгэмжийг дэлхий даяар үлэмж нэмэгдүүлэх, хөгжингүй болон бусад хөгжиж байгаа орнуудад суралцах боломжийг өргөжүүлэх.
  - 4.с. 2030 он гэхэд хөгжиж байгаа орнууд, ялангуяа хамгийн буурай хөгжилтэй, арлын хөгжиж байгаа жижиг орнуудад багш нарыг олон улсын хамтын ажиллагааны шугамаар бэлтгэх зэрэг замаар мэргэшилтэй багш нараар хангах явдлыг үлэмж нэмэгдүүлэх.

С. 2019 онд боловсролын 2030 он хүртэлх ирэх 10 жилийн үйлийн шинэ хүрээ, “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол-2030” замын зураглалыг батлан гаргаад мөрлөж эхлээд байна. Энэ шинэ стратегит *ТХ ба ТХБ-ыг улам гүнзгий интеграцчилагдсан* байна. ТХ-ийн нийт 17 гол зорилго, 169 төвлөсөн зорилтоос **4.7 кодтой ТХБ**-ыг онцгойлон сонгож, зөвхөн “Чанартай боловсрол” гэсэн ТХЗ 4-ийг төдийгүй бүх 17 зорилгыг амжилтад хүргэх боломж олгогч түлхүүр хүчин зүйл хэмээн үзэж, *ТХБ-ыг ДИБ-той интеграцчилж, боловсролын цөм болгон хөгжүүлэх, хэрэгжүүлэх үндэс суурийг оновчтой сайн тавьсан* байна. Энэ **шийдэл** нь өмнө нь салангид мэт харагдаж, ойлгож байсан 17 тунхаглалын шинжтэй зорилгыг бодит үйл хэрэгт хөтлөх том гарц, гаргалгааг нээсэн төдийгүй *“ТХЗБ”* гэсэн агуулгын доор өнөөдөр ид мэтгэлцэж байгаа *“боловсролын ирээдүй”*-н талаарх төсөөлөл, үйлийн баримжааг илүү тодруулах ач холбогдолтой юм. Түүнчлэн хүний салшгүй эрхийн нэг болох *суралцах эрхийг түүний амьд явах зэрэг бусад эрхтэй* нь нэгтгэх боловсролын бодлогын болон суралцахуйн конструктив онол арга зүй, арга хандлагуудтай холбож чадсан нь энэ шийдлийн бас нэг давуу тал гэж үзэж байна.

Ийнхүү дээр дурдсан дүгнэлтүүдээ үндэслэн номынхоо ТХ ба ТХБ-ын замнал өрнөлийг тоймлон танилцуулсан энэхүү 2.2.дэд бүлэгт ТХБ-2030-ийг бусад баримт бичгүүдээс онцлон тусгай хэсэг болгож, дэлгэрэнгүй танилцуулсан болно. Тэгээд ч бид, ялангуяа боловсролынхон дэлхий нийтийн түвшин дэх боловсролын ирэх 10 жилийн чиг хандлага, удирдамжийг хараандаа байлгаж, түүнд нийцүүлэн ажил үйлсээ явуулах ёстой.

“ТХЗ 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ” батлагдсаны дараа дэлхий нийтийн түвшинд ТХБ-ыг боловсролд интеграцчилах үйл явц улам бүр эрчимжиж, жилээр бус сараар үйл явц хурдсаж байна. Өнөөгийн байдлаар ЮНЕСКО-оос “Дэлхийн иргэний боловсрол: Сэдвүүд ба суралцахуйн зорилтууд (2016)”, “ТХЗ 4-г хэмжиж үнэлэх индикаторууд” (2016), Тогтвортой хөгжлийн зорилгод хүргэх боловсрол: Суралцахуйн зорилтууд (2017), ЮНЕСКО. “Боловсролыг дахин эргэцүүлэхүй: Нийтийн сайн сайхны төлөө (2019)”, “ТХБ ба ДИБ-ын суралцахуйн чиглэлүүдийн үнэлгээ ба боловсролын агуулгын ойролцоо байдал” (2019) зэрэг ТХБ ба ТХЗ хоорондын харилцан хамаарлын асуудлуудыг хөндсөн удирдамж, зөвлөмжүүд шил дараалан гарч, улс орнуудын ТХБ-ын асуудлаа эргэн харж, 2030 он хүртэлх боловсролын шинэ алсын хараанд чиглүүлэн боловсролын тогтолцоогоо бүхэлд нь хувирган өөрчлөх үйл явцад томоохон түлхэц болсоор байна.

2.2.5. ДЭД БҮЛГИЙН ДҮГНЭЛТ

1. Энэ дэд бүлэгт өмнө танилцуулсан болон дээрх хураангуйлсан тоймоос харахад тухайн нэг үе шатны боловсролын болон ТХБ-ын хөгжлийн зорилго, бодлого, стратегийг нарийвчлахдаа ахиц дэвшил болон сургамжуудыг ялгаж, хөгжлийн үе шатууд хоорондын зорилго, бодлого, стратегиудын залгамж холбоог хангах замаар хөгжлийн үе шатууд хоорондын интеграцыг гүнзгийрүүлж ирсэн байна.
2. НҮБ, ЮНЕСКО-гоос гарч байгаа бичиг баримтын төрөл, агуулга, арга зүйд харьцуулсан задлан шинжилгээ хийж үзэхэд ТХ ба ТХБ-ын үзэл санаа агуулгын хөгжил маш хийсвэр түвшинд томьёологдсон тунхаас үйлийн стратеги руу, улмаар үзэл санааг хэрэгжүүлэх зөвлөмж рүү, мөн үйл хэрэгжилтийн чанарын үнэлгээний индикаторууд, арга зүй рүү нарийсаж шилжсэн тодорхой үе шат, циклтэйгээр явагдаж ирсэн байна. (Зураг 2.2.13)

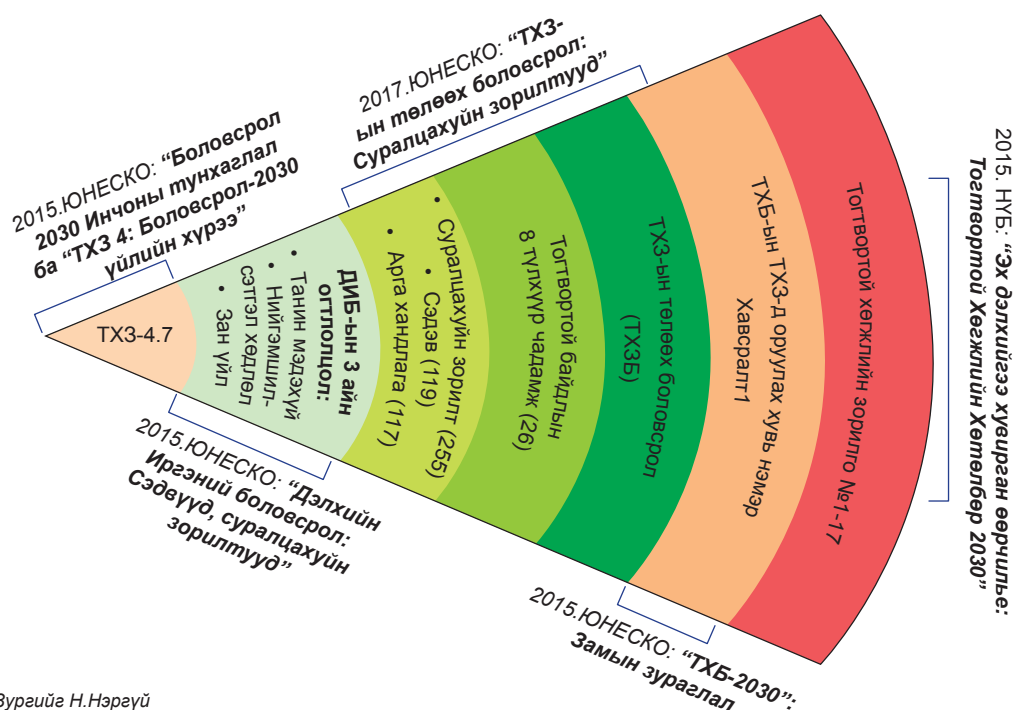
Дэлхий нийтийн түвшинд 1972 оноос хойш ТХБ-ын үйл явцыг хөгжлийн гол стратегиудын агуулгыг шалгуур болгон дараах 4 цикл бүхий хөгжлийн тодорхой үе шаттайгаар явагдаж иржээ гэж үзэж болохоор байна. Үүнд:

- Бүх нийтийн хүрээлэл орчны боловсролын үеийн цикл: Хүрээлэл орчны тунхаг бичгээс хүрээлэл орчны Дэлхийн бага хурал хүртэл (1972-1977)
- Бүх нийтийн хүртээмжтэй, чанартай боловсролын цикл: Брундландын илтгэлээс Риогийн тунхгаар дамжин МХЗ хүртэл (1987-2000)
- ТХБ-ын үзэл баримтлал цэгцэрч, туршигдах үеийн цикл: РИО+10, Иоханнесбургийн тунхгаас Инчоно тунхаглал хүртэл (2002-2015)
- Боловсролд ТХБ-г интеграцчилж, боловсролыг бүхэлд нь хувирган өөрчлөх цикл: ТХЗ-2030 Хөтөлбөрөөс хойших (2015-аас хойш)

3. ТХЗ 4-ийн 4.7 болох ТХБ бол ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг амжилтад хүргэх хүргэх боломж олгогч түлхүүр бөгөөд боловсролоор дамжуулан ТХ-ийн бүх зорилгыг амжилттай хэрэгжүүлэхэд дараах хэд хэдэн эрэмбийн асуудлыг шийдвэрлэх хэрэгтэй байна. Үүнд:

- ТХЗ 4.7 буюу ТХБ-ын зорилгыг боловсролын цөм болгон авах
- ТХБ-ын тухайн агуулгыг ДИБ-ын суралцахуйн үйлийн танин мэдэхүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн 3 айн огтолцолын цэг дээр авч үзэх
- ТХЗ бүрээр суралцахуйн ай бүрийн хүрээнд суралцахуй зорилт (255), харгалзах сэдэв (171), арга техник (119)-ийг сонгох. Өөрөөр хэлбэл, ТХЗийн төлөөх боловсролыг хөгжүүлэх. *ТХЗБ* нь “боловсролын ирээдүйн” үндэс суурь болно.
- ТХЗ бүрийн хэрэгжилтээр тогтвортой байдлын 8 түлхүүр цогц чадамж (задарсан 26)-ийн төлөвшилд оруулах хувь нэмрийг тодорхойлох
- Тогтвортой байдлын цогц чадамжуудын төлөвшлөөр ТХЗ-ын хэрэгжилтэд оруулах ТХБ-ын хувь нэмэр, түүнчлэн ТХ-д оруулах боловсролын хувь нэмэр, үүрэг зориулалтыг тус тус тодорхойлох

Зураг 2.2.14. ТХБ нь ТХЗ-уудыг амжилтад хүргэх боломж олгох түлхүүр

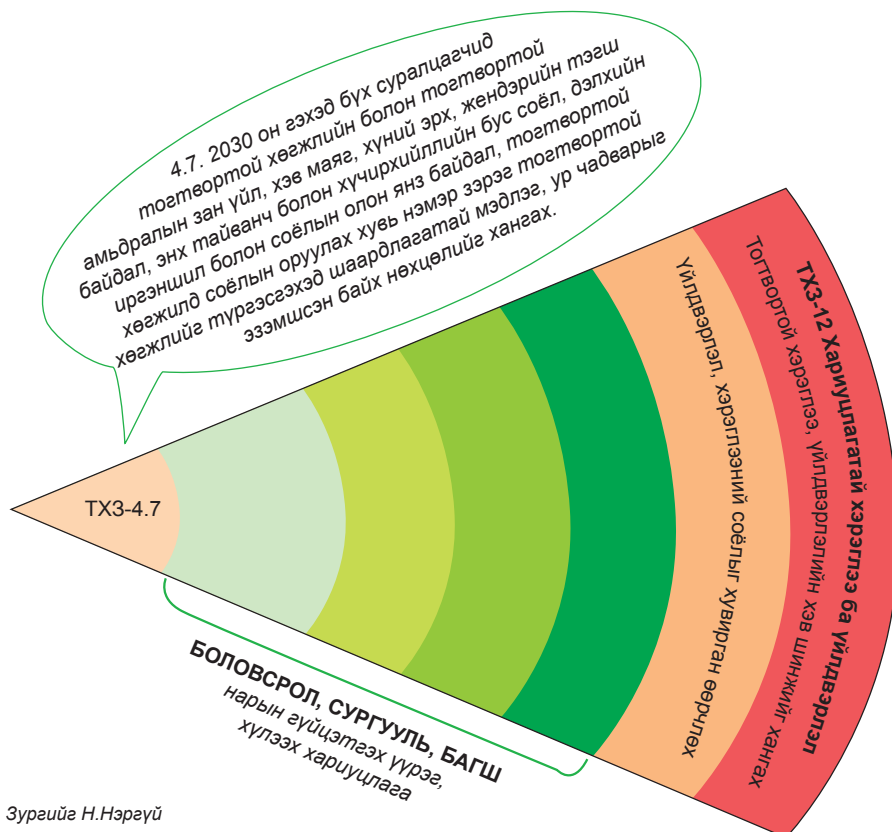
Зургийг Н.Нэрэгий

ТХ-ийн тухайн нэг зорилго тухайлбал, “Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл” гэсэн ТХЗ-12 дахь зорилтод ТХБ-ын оруулах гол хувь нэмэр нь “Үйлдвэрлэл, хэрэглээний соёлыг хувирган өөрчлөх”-д төвлөрөх учиртай байна. Тэгвэл, ЕБС-ийн анги бүрийн сургалтын хөтөлбөрт энэ шинэ соёлыг суралцагчдад эзэмшүүлэхийн тулд ямар агуулгыг танин мэдэхүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн гурван чиглэлийн огтлолцол дээр ямар залгамж холбоотойгоор тусгаж, багш, ямар арга зүйгээр хэрхэн эзэмшүүлэхийг шийдвэрлэх хэрэгтэй болно. Энэ асуудлыг шийдвэрлэхдээ 3.2, 3.3, 3.4 гэсэн дэд бүлгүүдийн ТХЗ:12-т өгөгдсөн суралцахуйн зорилт, сэдэв, арга техникээс сонгож хэрэглэх шаардлага гарна гэсэн үг юм (Зураг 2.2.15).

Хэрэв бие биедээ эрэмбэлэгдсэн эдгээр алхмуудыг боловсролын төрөл, түвшин, хэлбэр бүрийн онцлогтойгоор боловсруулж, төлөвлөж, хэрэгжүүлж чадвал хүн бүр чанартай боловсрол (ТХЗ 4) эзэмших бодит боломж нээгдэх бөгөөд зөвхөн боловсрол төдийгүй түүгээр дамжуулан эх дэлхийгээ хувирган өөрчлөх боломжтой болно.

Ийнхүү маш нарийн нийлмэл, асар их эв нэгдэл, хүчин чармайлт шаардсан “боловсролын чанарын баталгаа”-г хангахдаа үйлийн тогтолцоог бүхэл бүтэн болон дотоод саланги чанарынх нь нэгдэлд харсан бодлого, төлөвлөлт; үйл явцын тасралтгүй, савалгаагүй, далайцтай, нөхцөлийг хангах бүтэц, зохион байгуулалт бүхий хэрэгжилт; ахиц дэвшил, алдаа дутагдлыг судлан илрүүлж, зөвлөмж гаргаж байх хяналт-шинжилгээ үнэлгээ хийхэд ашигладаг хүчирхэг арга хэрэгслүүд (WIAp, PDCA, SWAp, Maturity Models, Clusterng)-ийг боловсролын менежментэд нэвтрүүлэх шаардлага байна.

Зураг 2.2.15. ТХБ нь ТХЗ-уудыг амжилтад хүргэхэд боловсролын салбар, сургууль, багш нарын гүйцэтгэх үүрэг, хүлээх хариуцлага

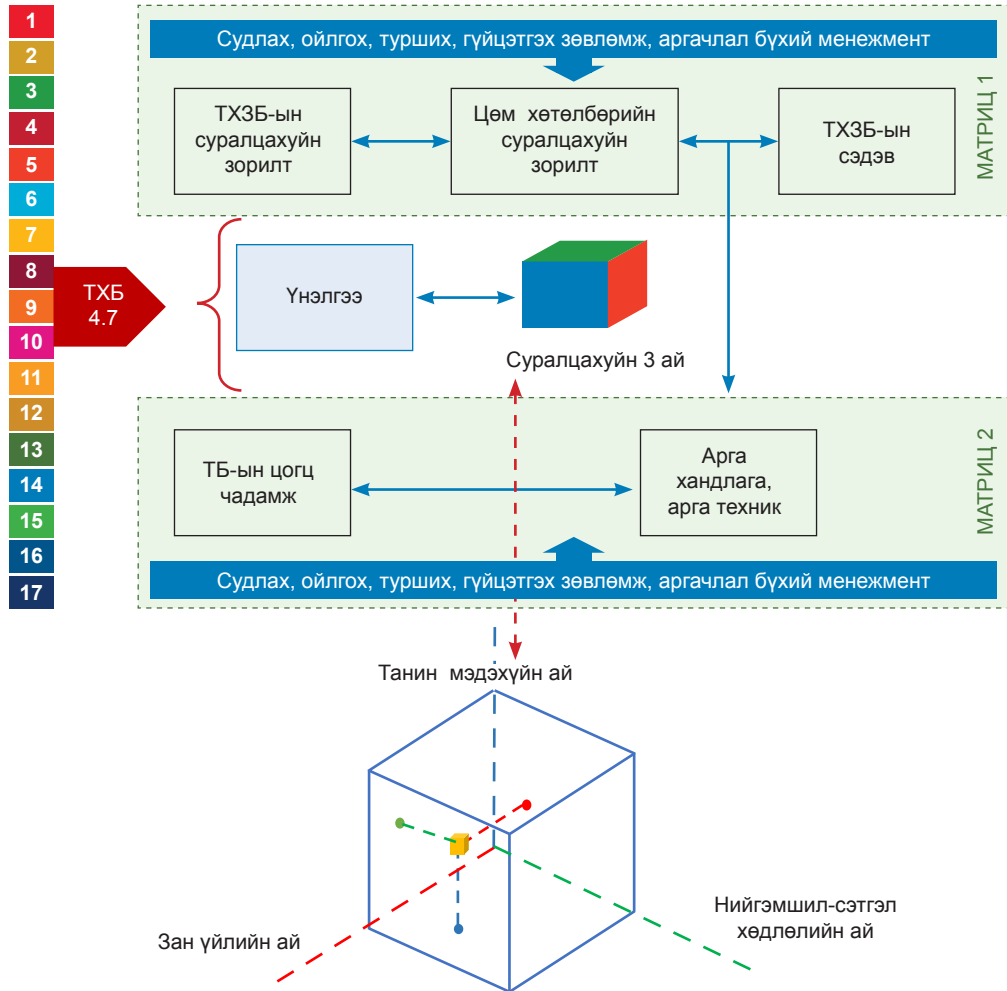

Зургийг Н.Нэргүй

- Бид сургалтын шинэ хөтөлбөр боловсрогдож, туршигдаж, батлагдах цагийг хүлээлгүйгээр бидэнд өнөөдөр мөрдөж байгаа хөтөлбөрөө ашиглан ТХБ-ыг суралцахуйд интеграцчилах талаар маш их зүйлд суралцаж, “өөрийгөө хувирган өөрчлөх” өргөн боломж байгааг сургууль, багш нар маань ашиглах ёстой.

Энэхүү багц номын багш нарт зориулсан 3 гарын авлагад ЕБС-ийн сургалтын цөм хөтөлбөр (2019 онд сайжруулахаас өмнөх)-т ТХБ хэрхэн интеграцчилагдсан байдлыг “Матриц 1 ба “Матриц 2”-ын тусламжтайгаар судалсан үр дүнг бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын 3 түвшнээр ялган үзүүлсэн бөгөөд эдгээр үр дүнг ашиглан боловсруулсан “нэгж хичээл”-ийн жишээнүүдийг оруулсан. Иймд тэдгээр жишээтэй танилцаад багш нар ТХБ-ыг интеграцчилсан нэгж хичээлийн хөтөлбөрүүд боловсруулж, туршин сайжруулахад ерөнхий баримжаа болох “ТХБ-ыг нэгж хичээлийн хөтөлбөрт интеграцчилах үйлийн хүрээ”-г боловсруулж “Хөтөч” номондоо оруулж байна (Зураг 2.2.16).

Зураг 2.2.16. ТХБ-ыг нэгж хичээлийн хөтөлбөрт интеграцчилах үйлийн хүрээ

Зургийг Н.Нэргүй, Ч.Нямгэрэл

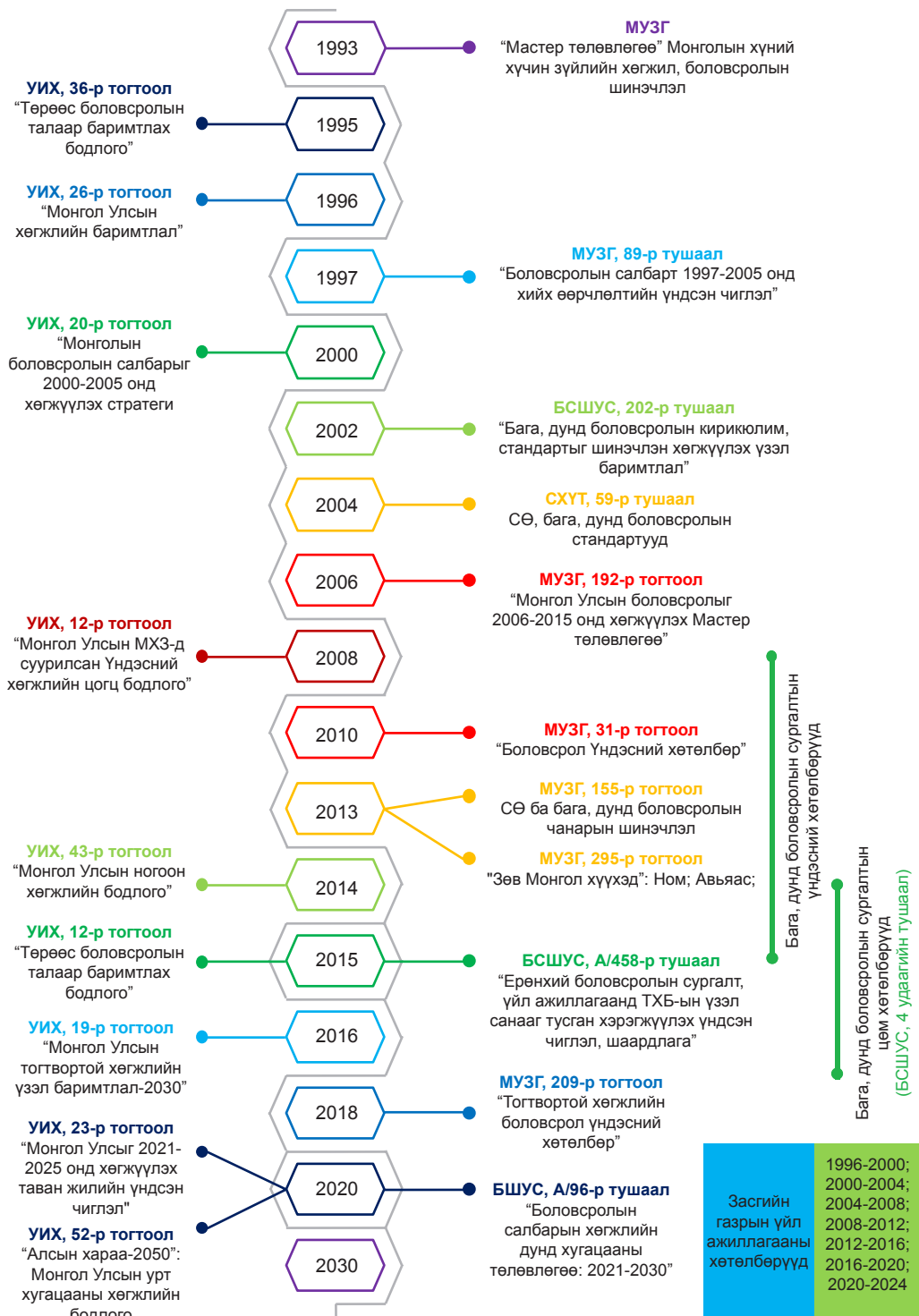
Энэхүү үйлийн ерөнхий баримжааны дагуу багш нар нэгж хичээлийн хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэхэд сургуулийн удирдлагаас сургуулийн сургалтын хөтөлбөрийг хувирган өөрчлөх дунд, богино хугацааны төлөвлөгөө боловсруулж, тэдгээрийг хэрэгжүүлэхдээ Заах аргын нэгдэл, секц, тэнхим гэсэн сургуулийн бүтэцдээ тулгуурлан “Хичээлийн судалгаа”-нд суурилсан сургалтын менежментийн мөн “Сургууль бүхлээрээ ажиллах арга хандлага” гэсэн сургуулийн менежментийн дэвшилтэд арга хандлагуудыг хэрэглэх шаардлага гарна. Тухайлбал, энэхүү багц номтой танилцсанаар бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын түвшин бүрээр танай сургууль сургалтын төлөвлөгөөний дагуу хэдэн нэгж хичээл байж болохыг урьдчилсан байдлаар тогтоогоод, эхний жил аль ангийн ямар хичээлээр хэдэн нэгж хичээлийн төлөвлөгөөг хамтран боловсруулж болохыг сонгож болох юм. Энд онцлон тэмдэглэх нэг чухал зүйл бол “заадаг хичээлээрээ явцуураад байвал, сургалтанд ТХБ-ыг интеграцчилна гэж бодох нь том төөрөгдөл” гэдгийг ойлгох, мэдрэх явдал юм. Бас “ганц мод гал болдоггүй, ганц хүн айл болдоггүй” гэдгийг санахад илүүдэхгүй.

2.3 МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖИЛ БА ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН БОЛОВСРОЛЫН СТРАТЕГИЙН ЗАМНАЛ, ӨРНӨЛ, ИНТЕГРАЦ

Энэхүү бүлэгт дэлхий нийтийн “ТХБ-ын 10 жил”-ээс эхлэх Монгол Улсын ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн нэгэн шинэ үед хамаарах бодлогын гол баримт бичгүүдийн товч агуулга, сүүлийн жилүүдэд хийгдсэн Монгол Улсын ТХ, ТХБ-д хамаарах зарим томоохон судалгаануудын үр дүн, мөн 2000-аад оноос хойш ТХБ-ын үзэл санааг сургалтад интеграцчилж ирсэн онол, арга зүйн шийдлүүдийг бага, дунд боловсролын агуулга, стандарт, сургалтын хөтөлбөрийн хүрээнд тоймлон танилцуулахыг хичээлээ. Ингэх нь ТХБ-ыг сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах үйл бол цаг үеийн нэг компанит ажил биш юм байна, харин Дэлхий нийтээрээ төдийгүй, Монголчууд өнгөрсөн 30-аад жилийн урт хугацаанд ямар их уйгагүй, тасралтгүй хичээл зүтгэлээр өнөөдрийн түвшинд хүрч ирснийг ойлгох, улмаар өнөө үеийн багш нар багшлах үйлээ эрхлэхдээ ч энэхүү гарын авлагыг ашиглахдаа ч илүү их ухамсартай, илүү их ул суурьтай, илүү их хариуцлагатай хандахад нь тустай гэж үзлээ.

ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн талаарх дэлхий нийтийн чиг хандлага, Монгол Улсын төрөөс баримтлах хөгжлийн бодлого, стратеги, үйл ажиллагааны хөтөлбөр, эрх зүйн орчинг шинэчлэн хөгжүүлэх үе шатуудад харгалзан ТХБ-ыг боловсролд интеграцчилах үйл явц дараах замналаар явагдаж ирсэн байна. (Зураг 2.3.1)

Зураг 2.3.1. Монгол улс дахь ТХ ба ТХБ хоорондын интеграцилагдах үйл явцын бүдүүвч: ТХБ-ын хөгжлийн замнал

Зургийг Н.Нэргүй, Т.Өнөрцэцэг

2.3.1. ТХ БА ТХБ-ЫН ХӨГЖЛИЙН БОДЛОГО, СТРАТЕГИЙН ЗАМНАЛ, ӨРНӨЛ

Тогтвортой хөгжил ба тогтвортой хөгжлийн боловсролын талаар Монголын төрөөс баримталж ирсэн бодлого, стратегийн хөгжлийн замнал өрнөлийг НҮБ-аас Дэлхий нийтийн түвшинд 2015-2030 онд хэрэгжүүлэхээр дэвшүүлсэн ТХЗ-ууд хэрэгжиж эхэлсэн 2015 оноор зааглаж, "1993-2016 он хүртэл" мөн "2016 оноос хойш" гэсэн 2 үе шаттайгаар авч үзлээ.

ТХ ба ТХБ: 1993-2016

Монгол улсын ТХ ба ТХБ-ын үйл хэргийг дэмжин хэрэгжүүлэх бодлого, үйл ажиллагаа, эрх зүйн зохицуулалт нь дараах баримт бичгүүд, тэдгээрийн холбогдох шийдвэрүүдэд²⁹ тусгалаа олсон байна (Хүснэгт 2.3.1).

Хүснэгт 2.3.1. ТХ ба ТХБ-д холбогдох хөгжлийн бодлого, эрх зүйн баримт бичгүүд (1993-2016)

Байгаль орчны бодлого, хөтөлбөр	Боловсролын бодлого, хөтөлбөр
• 1993, УИХ: Биологийн олон янз байдлын тухай конвенц • 1995, УИХ: Уур амьсгалын өөрчлөлтийн конвенц • 1998, УИХ: Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн үндэсний хөтөлбөр • 2010, ЗГ: Цөлжилттэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр • 2010, УИХ: "Ус" үндэсний хөтөлбөр • 2011, УИХ: Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үндэсний хөтөлбөр • 2011, ЗГ: Нэн ховор, ховор амьтдыг хамгаалах үндэсний хөтөлбөр • 2014, УИХ: Ногоон хөгжлийн бодлого • 2016, ЗГ-аас "Ногоон эдийн засгийн бодлогыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө" (2016-2020 он), • 2015, ЗГ: Биологийн олон янз байдлыг хамгаалах үндэсний хөтөлбөр • Байгаль орчин хамгаалах тухай хууль	• 1995, УИХ: Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого • 1995, Боловсролын тухай багц хууль • 1995, ЗГ: Бүх нийтэд суурь боловсрол эзэмшүүлэх үндэсний хөтөлбөр (1995-2005) • 1995, ЗГ: Монгол бичгийн үндэсний хөтөлбөр (1995-2005) • 1995, ЗГ: "Сургуулийн өмнөх боловсрол" хөтөлбөр (1995-2000), • 1997, ЗГ: Албан бус боловсролын үндэсний хөтөлбөр (1997-2004) • 1997, ЗГ: "Бүх нийтийн экологийн боловсрол" үндэсний хөтөлбөр (1998-2005) • 2001, ЗГ: "Сургуулийн өмнөх боловсрол-2" үндэсний хөтөлбөр (2001-2007) • 2002, Зайны сургалтын үндэсний хөтөлбөр • 2006, УИХ: Монголын боловсролыг 2006-2015 онд хөгжүүлэх Мастер төлөвлөгөө • 2008, ЗГ: "Сургуулийн өмнөх болон бага, дунд боловсролын багш бэлтгэх, мэргэшил дээшлүүлэх" үндэсний хөтөлбөр (2009-2015) • 2010, ЗГ: "Боловсрол" үндэсний хөтөлбөр (2010-2021) • 2013, ЗГ: "Зөв монгол хүүхэд" үндэсний хөтөлбөр; Сургуулийн өмнөх болон бага, дунд боловсролын чанарын шинэчлэл, Авьяас, Ном, дэд хөтөлбөрүүд (2012-2016) • 2014, УИХ: Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого (2014-2024)
Ерөнхий бодлого, хөтөлбөр	Эрүүл мэндийн бодлого, хөтөлбөр
• 1996, УИХ: Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлал • 2003, УИХ: Монгол улсын төрөөс хүн амын хөгжлийн талаар баримтлах бодлого • 2008, УИХ: Монгол улсын Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлого (2007-2015, 2015-2021) • Засгийн газрын тусгай сангийн хууль	• 1997, 2002, 2007, 2012, ЗГ: Нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд үндэсний хөтөлбөрүүд (1997-2001), (2002-2006), (2007-2011), (2012-2016), • 2010, ЗГ: "Эрүүл мэнд" үндэсний хөтөлбөр (2010-2021),

29 БОНХАЖЯ, ШХА, 2015, Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн боловсрол, тогтвортой хөгжил, ногоон хөгжлийн бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа, УБ, 2015, хууд.250

Энэхүү Хөтөч номонд дээрх баримт бичгүүдийг баталсан он дарааллын дагуу шийдвэрийн дугаар, нэр, үйлчлэх хугацаа, баталсан субъектээр жагсааж, тэдгээрийн товч, агуулга, залгамж холбоо, онцлог талуудыг ТХ ба ТХБ-ын хөгжлийн замнал, өрнөл талаас нь харж, хураангуйлан өгүүлж байгаа тул тэдгээрийг бие даан гүнзгийрүүлэн судлах боломжтой юм.

Ингээд бүлгийн эхэнд өгүүлсэнчлэн дэлхий нийтийн “ТХБ-ын 10 жил”-ээс эхлэх Монгол Улсын ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн нэгэн шинэ үед хамаарах бодлогын гол баримт бичгүүдийн товч агуулгын талаар доор авч үзлээ.

“Боловсролын тухай багц хууль” (УИХ, 1995)

Дэлхий нийтийн боловсролын хөгжлийн чиг хандлага болон 1992 оны Монгол Улсын шинэ Үндсэн хуульд тус тус нийцүүлсэн боловсролын цоо шинэ тогтолцоог бүрдүүлэх томоохон, маш хариуцлагатай зорилт 1990-ээд оны дундуур боловсролын салбарын өмнө дэвшигдэж, 1995 онд ЗГ, УИХ-аас энэ шинэ тогтолцоог бүрдүүлэх бодлогын суурь шийдлүүдийг тодорхойлсон “Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого” болон эдгээр шийдлийн хэрэгжилтийн эрх зүйн харилцааг зохицуулсан “Боловсролын тухай багц хууль”-ийг харилцан уялдаа холбоотойгоор тус тус боловсруулан баталсан билээ. Энэ хоёр чухал баримт бичиг (БСШУЯ, 2013) нь Монгол Улсад боловсролын шинэ тогтолцоог бүрдүүлж, түүний хөгжлийн замнал, өрнөлийн эхлэлийг амжилттай тавьж чадсан юм. **Боловсролын тухай багц хууль** нь дараах 3 хуулиас бүрдсэн (БСШУЯ, 1995). Үүнд:

- Боловсролын тухай хууль
- Бага, дунд боловсролын тухай хууль
- Дээд боловсролын тухай хууль

Боловсролын тухай анхны багц хуулиуд нь дараах үндсэн 7 агуулгын хүрээнд боловсролын харилцааг зохицуулсан бөгөөд өнөөг хүртэл дээрх хуулиудад нэмэлт өөрчлөлт оруулсан болон шинэчлэн найруулсан хуулиудад энэ бүтэц хадгалагдаж ирсэн байна. Тухайлбал,

1. Нийтлэг үндэслэл (Хуулийн зорилт, боловсролын хууль тогтоомж, нэр томъёо, боловсролын зорилго, үндсэн зарчим, иргэний боловсрох эрх үүрэг, эзэмших арга хэлбэр)
2. Боловсролын агуулга, стандарт (Агуулга, агуулгын түвшин, стандарт, сургалтын хөтөлбөр)
3. Боловсролын байгууллага (Байгууллагын тогтолцоо: Бүх түвшний сургалтын байгууллагууд; эрдэм шинжилгээ, арга зүйн байгууллага; АББ-ын байгууллага, сургалтын бусад байгууллага. Сургалтын байгууллага байгуулах, тусгай зөвшөөрлийн баримт бичиг, түүнийг олгох, улсын бүртгэлд бүртгэх, хүчинтэй хугацаа, сунгалт, хүчингүй болгох, боловсролын байгууллагыг татан буулгах, боловсролын магадлан итгэмжлэл)
4. Боловсролын удирдлага (Удирдлагын тогтолцоо: боловсролын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын болон аймаг, нийслэлийн Боловсролын газрын бүрэн эрхүүд; аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ИТХ-ын бүрэн эрх; аймаг/нийслэл, сум/дүүрэг, баг/хороодын Засаг дарга нарын бүрэн эрх; сургалтын байгууллагын удирдлага, сургалтын байгууллагын өөрийн

удирдлага, сургууль, цэцэрлэгийн Зөвлөл, Удирдах зөвлөл; боловсролын мэргэжлийн хяналт)

5. Боловсролын эдийн засаг (Боловсролын эдийн засаг, санхүүжилт; төрийн ба төрийн бус өмчийн сургалтын байгууллагын санхүүжилт; сургалтын байгууллагын сургалтын орчин; боловсролын харилцаанд оролцогчдын нийгмийн баталгаа)
6. Харилцаанд оролцогчдын нийтлэг эрх үүрэг (Багшийн эрх үүрэг; суралцагчийн эрх үүрэг; эцэг эх, асран хамгаалагчийн эрх үүрэг; ААН, байгууллагын эрх үүрэг)
7. Бусад зүйл (Хууль, тогтоомж зөрчигчдөд хүлээлгэх хариуцлага)

Боловсролын тухай анхны багц хуулиудын хүрээнд **боловсролд өөрчлөн байгуулалт (reform) хийгдэж, боловсролын шинэ тогтолцоо бүрэлдэн тогтсон**. Тухайлбал, шинэ нийгмийг цогцлоон хөгжүүлэх хүний нөөцийн хөгжил буюу боловсролын зорилго, агуулга, арга зүй, үнэлгээнд зарчмын өөрчлөлтүүд нэвтэрч, үүний үрээр *“Боловсролын үйл хэргийг суралцахууд төвлөрүүлэн цогц чадамжуулж, тэдгээрийг шинэчлэх онол, арга зүйн дидактик шийдлүүд хийгдэж, боловсролын төлөвлөлтийг оролтод бус гаралтад төвлөрдөг болгон өөрчилж, боловсролын үйлчилгээний нээлттэй орчинд чанарын баталгааг хангахын тулд стандартад суурилсан боловсролын шинэчлэлийг эхлүүлж, боловсролын хүртээмж, чанар, нийц, тэгш боломжийг эрхэмлэсэн Бүх нийтийн боловсрол (БНБ)-ын шинэ тогтолцоо бүрэлдэж чадсан”*³⁰ хэмээн дүгнэсэн байна.

“Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал” (УИХ, 1996)

Хүн төрөлхтний түүхэнд хөгжлийн эргэлтийн үеийг эхлүүлсэн Риогийн тунхаглал, “Хөгжлийн хөтөлбөр 21” болон Монгол Улс нийгмийн хөгжлийн шинэ чиг баримжааг сонгож, шинэ Үндсэн хууль тус тус батлагдсаны дараа УИХ-ын 1996 оны 26 дугаар тогтоолоор **“Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал”**-ыг баталсан. Энэ баримт бичиг нь зөвхөн дэлхий нийтийн хөгжлийн эргэлтийн үеийн төдийгүй, Монголд шинэ нийгэм цогцлоох эргэлтийн үеийн хөгжлийн бодлогын суурь зарчмууд, гол стратегиудыг тодорхойлох түүхэн үүргээ гүйцэтгэсэн үнэ цэнтэй баримт бичиг юм. Тухайлбал, энэ бодлогын *“Хөгжлийн эх сурвалж-Хүний хөгжил”* бүлэгт Монгол Улсын хүний нөөц, боловсролын хөгжилд баримтлах дараах стратегийн суурь шийдлүүд хийгдсэн байна. Үүнд:

- “Үндэсний оюуны чадавх нь Монгол улсын хөгжлийн үндэс болно”
- “Боловсрол нь иргэн бүрийг бүх талаар хөгжүүлэх, шинжлэх ухаан, технологийн дэвшил, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийг хурдасгах, баялгийг бүтээх эх сурвалж учраас түүнийг нийгмийн тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлнэ”
- “Хүн амын боловсролын хэрэгцээг жигд хангах орчин бүрдүүлж, бүх нийтийн бүрэн дунд боловсрол эзэмших тогтолцоог төлөвшүүлнэ”
- “Хүүхдийн авьяас чадварыг бага насанд нь нээн илрүүлж, тасралтгүй хөгжүүлэх нөхцөл бүрдүүлнэ”
- “Мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх тогтолцоог хувь хүний сонирхол, нийгмийн хэрэгцээ, зах зээлийн эргэлтэд нийцүүлэн хөгжүүлж, дээд

30 БСШУЯ, БХ, 2019. Монгол Улсын боловсролын суурь мэдээллийн тайлан. Хууд.74.

боловсролоор орчин үеийн мэдлэг олгох нөхцөл бүрдүүлнэ” хэмээн тус тус тодорхойлжээ.

Ийнхүү дэлхийн нийтийн ТХ-ийн түгээмэл хандлага, үзэл баримтлалыг үндэслэн Монгол Улсын хөгжлийн эх сурвалж болох хүний хөгжил, боловсролыг эдийн засаг нийгмийн хөгжлийг хурдасгах, баялгийг бүтээх эх сурвалж мөн хэмээн төрийн бодлогод тодорхойлсноор *ТХБ-ыг хөгжүүлэх хэрэгцээ, ач холбогдол үндэслэгдсэн* байна.

“Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал”-д тулгуурлан боловсруулсан хүрээлэл орчин, эдийн засаг, нийгмийн салбарын хөгжлийн бодлого, стратегиуд, үндэсний хөтөлбөрүүд, ЗГ-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүд нь тус тус тухайн цаг үеийнхээ ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн хэрэгцээг тусган түүхэн үүргээ гүйцэтгэсэн билээ. Ялангуяа Монгол Улсын Засгийн газраас 1997 онд баталсан “Бүх нийтэд экологийн боловсрол олгох үндэсний хөтөлбөр” амжилттай хэрэгжиж, ТХБ-ын үндэс суурь тавигдсан байна.

“Монгол Улсын боловсролыг 2006-2015 онд хөгжүүлэх Мастер төлөвлөгөө” (ЗГ, 2006)

Засгийн Газрын 2006 оны 192-р тогтоолоор **“Монгол Улсын боловсролыг 2006-2015 онд хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөө”**-г батлан хэрэгжүүлжээ. Боловсролын Мастер төлөвлөгөөг дэлхий нийтийн түвшинд өргөн хэрэглэдэг үр дүнд суурилсан стратегийн төлөвлөлтийн зарчим, арга зүйг хэрэглэн бага насны хүүхдийн боловсролоос эхлэн дээд боловсролыг багтаасан албан ба албан бус боловсрол болон, насанд хүрэгчдийн боловсролыг бүхэлд нь хамарсан, салбарын хөгжлийн 1995-2005 оны орчлын нэгдсэн үнэлгээний орчлын үнэлгээ оношилгоо, хэрэгцээний тооцоололд тус тус тулгуурлан боловсруулжээ. Мөн салбарын болон дэд салбарын түвшин бүр дэх бодлого, стратегийн сонголт, хөтөлбөрийн түвшин дэх үйлийн төлөвлөлт, нөөцийн менежмент, хяналт-шинжилгээ ба үр дүнгийн үнэлгээ нь бие биедээ эрэмбэлэгдэн нөхцөлдсөн, хэрэгжилтийн эрсдэл ба боломжийг тооцсон “Мастер төлөвлөгөө” болсон гэж үзэх үндэслэлтэй.

Мастер төлөвлөгөөнд боловсролын өнөөгийн байдал, тулгамдсан асуудал, хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлүүд, бодлогын зорилт, стратегиуд болон 2010 он хүртэлх дунд хугацааны үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, хэрэгжилтийн үр дүнг үнэлэх үзүүлэлт, төлөвлөгөөг хэрэгжих хугацаанд үүсэх боловсролын хэрэгцээ, шаардагдах нөөцийн тооцоолол, төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх удирдлага, хяналт-шинжилгээний зарчим, арга зүйг тус тус тодорхойлжээ.

Ийнхүү Мастер төлөвлөгөө нь “ТХБ-ын 10 жил” хүрээнд Монгол улсын БНБ-ын чанарт гаргах бодитой ахиц, үр дүнг хэрэгцээ болон шаардагдах нөөцийн тооцоолол, прогнозын зураглал бүхий стратегийн төлөвлөлтийн дэвшилтэд арга зүйг хэрэглэн тодорхойлсон төлөвлөгөө байсан боловч харамсалтай нь улс орнууд ТХБ-ын 10 жилийн үр дүнгээ нэгтгэн дүгнэж байхад БОНХАЖЯ-аас хийсэн *“Монгол Улсын ТХБ, ТХ, НХ-ийн бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа”*-г эс тооцвол манай улс 2015 онд Мастер төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн үнэлгээ, оношилгоог хийгдээгүй байна. Тэгээд ч цаашдын төлөвлөлтүүдэд нь улс төрийн амлалтад баримжаалсан шинж давамгайлах болж, ерөнхийдөө тулгамдсан асуудлын өнгөн үзэгдэлд төвлөрч, шалтгааныг олж барьж чадаагүй байх, эхлүүлсэн стратегиудыг тууштай, эрчимтэй үргэлжлүүлэхгүй байх хандлага бий болоод байсан.

“Монгол Улсын ногоон хөгжлийн бодлого” (УИХ, 2014)

Олон улсад болон Монгол улсад өмнөх жилүүдэд батлагдан хэрэгжсэн ТХ, ТХБ-ын бодлогын баримт бичгүүдийн агуулгыг шинэ цаг үеийн хэрэгцээ шаардлагатай интеграцчилан боловсруулсан **“Ногоон хөгжлийн бодлого”** УИХ-ын 2014 оны 43-р тогтоолоор батлагдсанаар дэлхий нийтийн түвшинд тулгамдсан нийтлэг сорилтуудыг даван туулах санаачилгад Монгол Улс нэгдэж, ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн дараагийн шинэ үеийн эхлэл тавигдсан байна. Түүнчлэн УИХ, ЗГ-аас “Ногоон эдийн засгийн бодлогыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө” (2016-2020), “Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030” (2016-2030) зэрэг хөгжлийн бодлогууд, мөн байгаль орчин, эдийн засаг, нийгэм (боловсрол, эрүүл мэнд гэх мэт)-ийн ногоон хөгжлийн эрх зүй, эдийн засгийн орчинг бүрдүүлж, дунд хугацааны бодлого хөтөлбөр, хууль тогтоомжууд батлагдан гарч тэдгээрийг хэрэгжүүлэх ажил өрнөжээ.

Ногоон хөгжлийн үзэл баримтлалд Монгол Улс дэлхий нийтээрээ хөгжлийн өнөөгийн арга хандлагаа өөрчлөх санаачилгад нэгдэж, экосистемийн үйлчилгээний тогтвортой байдлыг хадгалах замаар монгол хүний амьдралын сайн сайхан байдлыг хангах хөгжлийн загварт шилжихийг гол зорилгоо болгож, дараах бодлогыг баримтлахаар тусгажээ Тухайлбал,

- Байгалийн нөөц баялаг, экосистемийн үнэ цэнийг хадгалах
- Хүний аж байдлыг сайжруулж ядуурлыг бууруулах, нийгмийн тэгш хүртээмжтэй байдлыг хангах
- Хүлэмжийн хийн ялгарал багатай, үрэлгэн хэрэглээг багасгасан хөгжлийн загварт шилжих эрмэлзлийг дэмжих
- Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлалд тулгуурлан, өнөөг хүртэл хэрэгжүүлж ирсэн эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн хандлага, хэв маягийг өөрчлөх
- Байгаль орчинд ээлтэй, оролцоотой эдийн засгийн өсөлтийг хангах буюу байгалийн нөөцийн хэрэглээний үр ашгийг нэмэгдүүлэх,

Түүнчлэн ногоон хөгжлийн *түлхүүр ойлголтууд* болох “ногоон эдийн засаг”, “ногоон өсөлт”, “ногоон үйлдвэрлэл”. “ногоон ажил”, “ногоон хот”, “ногоон барилга”, “ногоон худалдан авалт”, “ногоон санхүүжилт”, “ногоон татвар”, “экосистемийн үйлчилгээ”, “экосистемийн үйлчилгээний төлбөр” гэж тус тус юу ойлгохыг тодорхойлон томъёолсон байна.

Ногоон хөгжлийн бодлогыг хэрэгжүүлэхдээ салбар хоорондын хамтын ажиллагааг нэгтгэсэн үйл ажиллагааны нарийвчилсан төлөвлөгөөг 2018-2020 ба 2020-2021 он гэсэн хоёр үе шаттайгаар боловсруулж хэрэгжүүлэх бөгөөд тэдгээрт дараах гол стратегүүдийг баримтлахаар заажээ. (Зураг 2.3.2).

Зураг 2.3.2. Монгол улсын ногоон хөгжлийн бодлого (УИХ, 2014)

Ногоон хөгжилд хүрэх 6 стратегийн 5 дахь стратегийг “Байгальд зохицсон ахуй, соёлын үнэт зүйлсийг хөгжүүлж, боловсрол, шинжлэх ухаан, технологи, инновацийг ногоон хөгжлийн хурдасгуур болгоно” хэмээн тодорхойлж, энэ стратегийг хэрэгжүүлэх 5 арга замын нэг нь “*тогтвортой хөгжлийн боловсролоор дамжуулан* эх оронч үзэл, байгаль орчноо хамгаалах уламжлалт ёс заншил, байгальд ээлтэй амьдралын хэв маяг, нөөцийн хэмнэлттэй, үр ашигтай хэрэглээний соёлыг төлөвшүүлнэ (Заалт 3.5.1)” хэмээн заажээ.

Ташрамд тэмдэглэхэд, Монгол Улсын хөгжлийн бодлогын энэ баримт бичигт анх удаа ТХБ гэсэн энэ нэр томъёо хэрэглэгдэж, түүнийг ТХ буюу ногоон хөгжилд хүргэх арга хэрэгсэл болох агуулга тод томруун туссаныг онцлох ёстой.

“Ногоон эдийн засгийн бодлогыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө” (2016-2020)” (ЗГ, 2016)

Засгийн газрын 2016 оны 35-р тогтоолоор “Ногоон эдийн засгийн бодлогыг хэрэгжүүлэх **үйл ажиллагааны төлөвлөгөө**”-г баталсан байна. Ногоон хөгжлийн бодлогын 5 дугаар стратегийн хүрээнд нийт 7 үйл ажиллагаа төлөвлөснөөс БОНХАЖЯ, БСШУЯ, олон улсын байгууллагууд хамтран хэрэгжүүлэх дараах 3 үйл ажиллагаа ЕБС-ийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаатай шууд хамааралтай байна. Үүнд:

- Тогтвортой хөгжил, байгаль орчны бүх нийтийн боловсролын өнөөгийн байдлыг үнэлж, тогтвортой хөгжлийн боловсролын хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлэх (2016-2030),
- Тогтвортой хөгжил, ногоон хөгжлийн үзэл санааг бүх шатны сургалтын хөтөлбөрт тусгаж, байгаль хамгаалах уламжлалт ёс заншлаа өвлүүлэх, орчин үеийн амьдралын хэмнэлд нийцсэн хэмнэлттэй, үр ашигтай хэрэглээний соёлыг төлөвшүүлэх (2016-2030),
- Эко сургуулийн үйл ажиллагааг дэмжиж байгаль орчноо хамгаалах уламжлалт ёс заншил, байгальд ээлтэй амьдралын хэв маягийг хүүхэд, залууст төлөвшүүлэх (2016-2022)

Уг төлөвлөгөөний хэрэгжилтийн эхний үе шат 2020 онд дууссан бөгөөд түүний хэрэгжилтийн үнэлгээ хийгдэж, хоёр дахь буюу 2020-2021 оны үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний төсөл боловсрогдож байна.

“Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого” (УИХ, 2015)

Хөгжлийн шаардлагын дагуу 1995 онд батлагдсан “Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого”-ыг шинэчилж, УИХ-ын 2015 оны 12-р тогтоолоор 2014-2024 онд мөрдөх **“Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого”-ыг баталсан. Энэ бодлогын хоёрдугаар бүлэгт тодорхойлсон уг бодлогыг хэрэгжүүлэхэд баримтлах бүх зарчим нь** ЕБС-ийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд шууд үйлчлэхээр байна. Тухайлбал,

- Иргэн бүрд үзүүлэх боловсролын үйлчилгээ нь олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц чанартай, хүртээмжтэй байх;
- Уламжлалт зан заншил, түүх, соёлын онцлогийг шингээсэн ерөнхий боловсролыг иргэн бүр заавал эзэмших, малчин өрхийн хүүхдийн хэрэгцээ, шаардлагыг харгалзсан бодлого явуулах
- Боловсролын үйл хэргийг төрийн зүгээс нэгдсэн бодлого зохицуулалт, санхүүгийн тогтвортой эх үүсвэрээр хангаж, аж ахуйн нэгж, олон нийт, иргэдийн оролцоог дэмжин, ил тод, нээлттэй, хяналттай байлгах
- Хүний эрх, эрх чөлөө, нэр төр, эрдмийн эрх чөлөө, ардчиллын үнэт зүйлс, үндэсний түүх, хэл, соёл, өв уламжлал, зан заншлыг хүндэтгэх
- Боловсролын байгууллагын үйл ажиллагаа нь ялгаварлан гадуурхалтаас ангид, иргэдийн эрх ашиг, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, нийгмийн аюулгүй байдалд харшлахгүй байх
- Боловсролын байгууллагын багш, ажилтан, суралцагчийн эрхийг хүндэтгэж, тэдний эрх зөрчигдөхөөс урьдчилан сэргийлэх
- Боловсролын бодлого, үйл ажиллагаа тогтвортой, тасралтгүй, нээлттэй, техник, технологийн дэвшилд суурилсан, залгамж холбоотой байх
- Иргэдийн насан туршид суралцах хэрэгцээ, суралцагчийн сонирхол, авьяас, чадвар, хөгжлийн онцлогт нийцсэн, тэдэнд тэгш боломж олгосон, олон хувилбартай, чөлөөтэй, нээлттэй байх
- Албан болон албан бус боловсролын нийт байгууллагыг бүх насны иргэдийн боловсролын хэрэгцээнд нийцсэн үйлчилгээ үзүүлэх чадамжтай болгох
- Бүх шатны боловсролын үйл ажиллагаанд иргэдийн эрх ашиг, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, нийгмийн аюулгүй байдалд сөрөг нөлөө үзүүлж болзошгүй хүмүүнлэг бус үзэл, онол сурталчлах, аль нэг нам, эвслийн үзэл суртал тулгах, мансууруулах бодис, хүн болон байгаль орчинд ноцтой сөрөг нөлөө үзүүлэхүйц үйлдвэрлэл, ажил, үйлчилгээг явуулахыг хориглох.

Энэ бодлогын **“Боловсролын агуулга, стандарт, сургалтын технологи, чанарын үнэлгээ”** гэсэн дөрөвдүгээр бүлэг нийт 13 заалттай бөгөөд түүний **эхний 10 заалт** ЕБС-ийн сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаатай холбоотой байна. Тухайлбал,

1. Иргэн бүрд насан туршдаа боловсрол эзэмших орчин, нөхцөл, боломжийг

- бүрдүүлэн, нас, бие, сэтгэцийн онцлог, авьяас, хүсэл, сонирхолд нийцүүлж мэргэжил, чадвараа дээшлүүлэх сургалтын төрөл, хэлбэрийг дэмжин хөгжүүлнэ.
2. Боловсролын олон улсын хөгжлийн чиг хандлагад нийцүүлэн орон нутаг, үндэсний онцлогт суурилсан музей, кино, хэрэглэгдэхүүн, лабораторид түшиглэн үйлийн явцад суралцах боломжийг бүрдүүлэхэд бүх талын оролцоог хангана.
  3. Боловсролын агуулга, стандарт, сургалтын технологи, сурах бичиг, бусад хэрэглэгдэхүүн, сургалтын байгууллагын үйлчилгээнд тавих стандарт, шаардлагыг тогтвортой мөрдөн, чанар, үр дүнг тогтмол үнэлж зохицуулалт хийнэ.
  4. Бүх шатны сургалтыг төрийн албан ёсны хэл, бичгээр явуулж, уламжлалт монгол бичгийн сургалт, хэрэглээг үе шаттай нэмэгдүүлнэ. Суралцагчдын дийлэнх олонх нь хүн амын өөр хэл бүхий үндэстний цөөнх байвал эх хэлээрээ бага боловсрол эзэмших нөхцөл, боломжоор хангаж, хос хэлний сургалтын бодлого, хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
  5. Гадаад улсад амьдарч байгаа монгол хүүхдэд үндэсний боловсролын суурь чадамж эзэмшүүлэх хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
  6. Бүх шатны сургалтын хөтөлбөр, агуулга, арга зүйд Монголын түүх, хэл, соёл, үндэсний өв уламжлал, зан заншил, эх оронч сэтгэлгээ, хувь хүний төлөвшил, хөгжил, хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйлийг тусган хэрэгжүүлнэ.
  7. Гадаад хэлний сургалтыг эх хэлний суурь чадамжийг бүрэн эзэмшүүлэхтэй уялдуулан зохион байгуулах ба сургуульд заах үндсэн гадаад хэл нь англи хэл байна.
  8. Сургуулийн өмнөх, бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын стандарт, цөм хөтөлбөрийг төрөөс тогтоож, чанар, үр дүнг үнэлнэ.
  9. Суралцагч бүрийн авьяас, чадвар, сонирхлыг харгалзан ахлах ангид стандартаас давсан агуулгаар сургалт зохион байгуулахыг дэмжинэ.
  10. Бүх шатны боловсролын хөтөлбөрт сайн дурын үйл ажиллагааны төрөл, агуулга, хэлбэрийг тодорхойлж хэрэгжүүлнэ.

“Ерөнхий боловсролын сургалт, үйл ажиллагаанд ТХБ-ын үзэл санааг тусган хэрэгжүүлэх үндсэн чиглэл, шаардлага” (БСШУЯ, 2015)

БСШУ-ны сайдын 2015 оны А/458 дугаар тушаалаар дээрх баримт бичгийг баталсан ба түүнд ТХБ-ын доор юу ойлгохыг томъёолж, сургалт, үйл ажиллагаа, сургалтын хөтөлбөрт ТХБ-ыг тусгахын ерөнхий зорилго, зорилт, баримтлах зарчим, хамрах хүрээ, үйл ажиллагааны хүрээг тус тус тодорхойлжээ. Түүнчлэн ТХБ-ын үзэл санааг сургалтын хөтөлбөр, сурах бичиг, багш бэлтгэх, багшийн мэргэжил дээшлүүлэх хөтөлбөрүүд тус бүрд тусгахад тавигдах шаардлагуудыг тэдгээрийн зорилго, зорилт, агуулга, арга зүй, хэрэглэгдэхүүн, үнэлгээ тус бүрээр гаргаж заасан байна. Цаашлаад энэхүү баримт бичигт ТХ-ийн төлөөх сургуулиудын сүлжээ, хамтын ажиллагааг хөгжүүлэхийн зорилго, хамтын ажиллагаандаа баримтлах зарчим, үйл ажиллагааны гол чиглэлүүд, хүлээгдэж буй үр дүнгүүд, сургуулийн хөгжлийн үе шатуудыг үнэлэх шалгуур, үзүүлэлтийг тус тус тодорхойлжээ. Энэхүү баримт бичиг нь ЕБС-ийн үйл ажиллагаа болон сургалтад ТХБ-ыг интеграцчилах агуулга, арга

зам, тэдгээрт тавигдах шаардлагыг тусгайлан заасан анхны бие даасан баримт бичиг юм.

ТХ ба ТХБ-той холбоотой томоохон судалгаануудын тойм

Ийнхүү 1990 оноос хойш Монголын нийгмийн тогтолцоо түүний дотор боловсролын тогтолцоо өөрчлөн байгуулагдаж, улмаар боловсронгуй болж хөгжих үйл явц нь дэлхий нийтийн түвшинд ТХ-ийн болон БНБ, ТХБ-ын зорилго, зорилтууд эрчимжих үйл явцтай цаг хугацааны хувьд давхацсан байсан онцлогтой. Энэ нь олон арав, зуун жилээр уламжилж, тогтсон боловсролын системүүдтэй харьцуулахад өөрийн гэсэн давуу, сул талуудтай байлаа. Давуу талуудын ачаар бид өнөөдрийн боловсролын тогтолцоог бүрдүүлж чадсан явдал бөгөөд ТХЗ-ын төлөө ТХБ-ыг интеграцчилах үйл хэргээ алдаа оноотой ч алхам алхмаар урагшлуулж явна. Гэвч бид илүү ихийг хийх боломж байсан. Түүний шалтгаан болсон сул талуудын нэг нь нийгэм, эдийн засгийн салбар бүр тус тусдаа Үндэсний хөтөлбөрүүд гаргаж, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх хүний нөөцийн асуудлыг үндсэндээ боловсролын салбарт “сургалтын хөтөлбөрт нь тусгах” хэлбэрээр “ацаглаж” ирсэн. Үүний тод нотолгоо нь 1990 оноос хойш 2019 оны 2 сарыг дуусталх хугацаанд нийт 567 бодлогын баримт бичиг гаргасан тоо баримт байна³¹. Мөн өнгөрсөн хугацаанд 17 салбарын 20 хуульд сургалтын хөтөлбөрт “өөрсдийн асуудлаа” тусгуулахаар хуульчилсан явдал юм³².

Түүнчлэн энэ олон тооны бодлогын баримт бичгийг боловсруулахдаа үндэслэл, зөвлөмж сайтай иж бүрэн судалгаанууд ховор хийгдэж, зарим тохиолдолд улс төрийн амлалтыг хэрэгжүүлэх бодлого давамгайлах хандлагатай байсан гэж үздэг. Иймээс 2015 онд УИХ-аас “Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хууль”-ийг анх удаа баталж, энэ хуулийн хүрээнд хөгжлийн бодлого, төлөвлөгөөг боловсруулж, баталж, мөрдөж, хэрэгжилтийг нь үнэлж байх журамд шилжсэн. Энэ хууль батлагдаж мөрдөгдсөнөөр Монгол Улсын ТХ-ийн бодлого, төлөвлөлтийн шинэ соёл нэвтэрч эхлээд байна.

Энэ шинэ зохицуулалтын хүрээнд боловсролын салбарт 2016 оноос хойш ТХ, ТХБ-той холбоотой хэд хэдэн судалгаа хийгдсэн бөгөөд тэдгээрийн заримын товч агуулгыг доор танилцуулж байна.

“Монгол Улсын ТХБ, ТХ, НХ-ийн бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа” (БОНХАЖЯ, 2016)

БОНХАЖЯ-ны санаачилга, Монгол Улсын ЗГ болон ШХА-ийн хамтран хэрэгжүүлсэн “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол” төслийн хүрээнд энэхүү **суурь судалгааг** боловсрол болон байгаль орчны салбарын эрдэмтэн судлаачдын баг гүйцэтгэсэн байна. Баримт бичгийн түвшний (desk review) энэхүү суурь судалгааг ТХ, НХ, ТХБ-ын хөгжлийн дэлхий нийтийн чиг хандлага, Монгол Улсын төрөөс баримталж буй бодлого, сургалт, суралцахуйд тэдгээрийг интеграцчилсан онол, арга зүйн шийдэл, ТХБ-ын хэрэгжилт гэсэн 4 түвшинд явуулжээ.

“Бага, дунд боловсролын сургалтын бодлогод ТХ, ТХБ-ыг оршоосон онол, арга зүйн шийдэл” гэсэн дэд бүлэг (хууд. 113-156)-т ТХБ-ын цогц чадамжуудыг шалгуур болгон Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байсан болон мөрдөгдөж байгаа

31 МУЗГ. 2020. Алсын хараа 2050: Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (төсөл). Хууд. 17

32 БШУ-ны сайд, ХЗДХ-ийн Сайд нарын хамтарч баталсан “Боловсролын тухай шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төслийн үзэл баримтлал” 2019

1990 оноос хойших бага, дунд боловсролын стандарт, киррикулимыг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал, стандартууд, сургалтын төлөвлөгөө, үндэсний түвшний сургалтын хөтөлбөрүүд, сурах бичгүүд, багшийн ажлын байрны тодорхойлолт, стандартууд, холбогдох журмуудад ТХБ-ын үзэл санаа, агуулга хэрхэн интеграцчилагдсан байдлыг судалжээ. Судалгаанд киррикулим тогтолцооны үндсэн элементүүдийг харилцан хамааралд нь авч үзэж, тэдгээрт нэвт оршоосон онол арга зүйн буюу дидактик шийдлүүд нь өнгөрсөн хугацаанд хэрхэн хэрэгжсэн үр дүн (170-198)-г элемент тус бүрээр нь нэгтгэн гаргасан байна.

Суурь судалгааны нэгдсэн дүгнэлт (хууд.17-48)-ийг “Ололт амжилт”, “Алдаа дутагдал”, “Шийдвэрлэх асуудал”, “Санал зөвлөмж” гэсэн 4 чиглэлээр тус бүрийг нь олон улсын түвшний хөгжлийн нийтлэг чиг хандлага, Монголын төрийн бодлого, сургалтын бодлого, хэрэгжилтийн менежмент гэсэн нэгэн ижил агуулгаар жагсаан тодорхойлсон бөгөөд нарийвчлан тусгайлсан дүгнэлтүүдийг бүлэг бүрийн төгсгөлд өгчээ.

Энэхүү суурь судалгааны нэгдсэн болон тусгайлсан дүгнэлтүүдийг цаашид ТХБ-ын тулгамдсан асуудлуудыг задлан шинжилж оношлоход түлхүүр буюу зангилаа асуудал болгон дэвшүүлж болно. Мөн тэдгээрийн шалтгаан, үр дагаврыг ялган эрэмбэлэх замаар үндэсний хэмжээнд хэрэгжүүлэх стратегийн төлөвлөгөөнд тухайн асуудлын “тэргүүлэх чиглэл (Priorities)”, “Шалтгаант зорилго (purpose)” эсвэл, энэ төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх хөтөлбөрийн түвшинд “Зорилтууд (objectives)” болгон тус тус томъёолж болно. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр дүгнэлтийг үйл ажиллагааны янз бүрийн түвшний зорилго, зорилтыг тодорхойлоход ашиглах боломжтой. Ийм арга зүй нь *олон асуудлын цөөн далд шалтгааныг арилгахуйцаар* үйлийг оновчтой төлөвлөх логик үндэслэл болдог ач холбогдолтой.

“Монгол улсын боловсролын суурь мэдээллийн тайлан” (БХ, 2019)

БСШУЯ-ны харьяа Боловсролын Хүрээлэн нь салбарын бусад мэргэжлийн байгууллагуудын төлөөлөл, боловсролын салбарын судлаачид, үндэсний экспертүүдээс бүрдсэн ажлын хэсэг байгуулан БСШУСЯ-ны санхүүжилт, ЮНЕСКО-ийн Парис дахь төв байгууллага болон Бээжин дэх төлөөлөгчийн газрын зөвлөхүүд, Монголын Үндэсний Комиссын дэмжлэгтэйгээр тус тайланг 2018-2019 оны хооронд боловсруулжээ.

Тус тайланг боловсролын бодлогын тойм үнэлгээ хийх, салбарын орчлын нэгдсэн үнэлгээ, оношилгоо хийх, шинэ Мастер төлөвлөгөөг боловсруулахад шаардлагатай боловсролын бүх дэд секторууд болон тэдгээрийг дамнасан гол асуудлуудыг бүрэн хамарсан 2006 оноос, шаардлагатай тохиолдолд 1990 оноос хойших бүрэн бүтэн өгөгдөл мэдээллийг цуглуулж, тэдгээрийн өөрчлөлтийн динамик, харилцан хамаарлыг харуулах, улмаар тэдгээрт анхан шатны ерөнхий дүгнэлт, зөвлөмж гаргах зорилгоор боловсруулсан байна.

Тайлангийн үндсэн агуулгыг дэлхий нийтээрээ хүлээн зөвшөөрсөн “ТХЗ 4 – Боловсрол 2030 Үйлийн бүтэцчилсэн хүрээ” баримт бичигт тодорхойлсон боловсролын хөгжлийн алсын хараа, зарчим, стратегид баримжаалан бүтэцчилсэн ба тайлан нь Хураангуй, Монгол улсын хам нөхцөл ба онцлог, Боловсролын тогтолцоо ба дэд секторууд, Боловсролын сектор дамнасан асуудлууд гэсэн үндсэн 4 хэсэгтэй байна.

“Боловсролын тогтолцоо, дэд секторууд” гэсэн нэгдүгээр бүлэгт боловсролын

тогтолцоог СӨБ, Бага, дунд боловсрол, Мэргэжлийн боловсрол сургалт, Дээд боловсрол, Насан туршийн боловсрол гэсэн 5 түвшинд (босоо чиглэлд) авч үзсэн бол “Боловсролын дэд сектор дамнасан асуудлууд” гэсэн хоёрдугаар бүлэгт Боловсролын инклюзив ба үл алагчлах шударга байдал, Боловсролын чанарын үнэлгээ, Багшийн хангалт ба хөгжил, Сургалтын байгууллагын удирдлага, Боловсрол дахь мэдээлэл, харилцаа холбооны технологи, Боловсролын төсөв, санхүүжилт ба хөрөнгө оруулалт, Боловсролын статистик ба хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, Сектор дамнасан бодлого, төлөвлөлт гэсэн дээрх дэд тогтолцоонуудад нийтлэгээр хамаардаг асуудлуудыг (хөндлөн чиглэлд) авч үзжээ.

Дээрх босоо, хөндлөн чиглэл бүрээр дэд бүлэг үүсгэсэн ба дэд бүлэг тус бүр нь “Өмнөтгөл”, “Бодлого, эрх зүй”, “Хэрэгжилт, үр дүн”, “Дүгнэлт, зөвлөмж” гэсэн 4 хэсгээс бүрдэж байна. Мөн дэд бүлэг бүрийн “Хэрэгжилт, үр дүн” хэсгийг хэмжих, үнэлэх боломжтой байхаар тооцож, энэ хэсгийг “Хүртээмж, Оролцоо”, “Чанар, Нийц”, “Инклюзив, Үл алагчлал” гэсэн ТХБ-ын гол шалгууруудаар 3 бүлэглэсэн инвариант бүтэцтэй байхаар дизайнчилсан байна.

Тус тайлан/судалгаагаар боловсролын салбарт тулгараад буй **сорилт, бэрхшээлийг** боловсролын тогтолцоо, дэд секторууд болон дэд сектор дамнасан асуудал бүрээр тодорхойлж, тэдгээрийн гол учир шалтгааныг 4 багц **сургамж** байдлаар илэрхийлэн гаргаж ирсэн нь цаашдын бодлого, төлөвлөлт, шийдвэр гаргалтад чухал ач холбогдолтой дүгнэлт болсон байна. Тус тайлангийн “Хураангуй”-д өгөгдсөн гол сургамжуудыг товчлон дурдвал,

1. Боловсрол, суралцахуй, багшлахуй, хүний хөгжил, тэдгээрт тавигдах гол шалгуур, шинж чанаруудыг тэмдэглэсэн боловсролын үндсэн нэр томьёо, түлхүүр үгүүдийн оноолт, тэдгээрийн агуулгын ба холбоо хамаарлын мөн чанарт гарч буй хурдацтай гүнзгийрэл, өргөжилтийн тайлбар, орчуулга, практик хэрэглээтэй холбоотойгоор **хүмүүсийн дунд ойлголтын зөрөөнүүд үүсэж байгаагаас хувирган өөрчлөлтийн мөн чанарыг ухаарч ойлгох, улмаар түүндээ баримжаалан үйл үйлдэхэд нь бэрхшээл учруулж байна.**
2. Бүх түвшний боловсролын үндсэн “үйлдвэрлэл” болох “суралцахуй”-н үзэл баримтлалын тусгал болсон боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөр, сургалтын төлөвлөгөө, багшлах эрх, тэдний үндсэн чиг үүрэг, үнэлгээг сайжруулах зорилгоор зарим жилүүдэд боловсролын тухай багц хууль болон холбогдох дүрэм, журмууд, эрх зүйн актуудад тухайн асуудлуудын шалтгаанд бус тэдгээрийн үзэгдэлд түлхүү төвлөрч, үнэн хэрэгтээ бол өөр өөр зорилготойгоор ялгаатай хам нөхцөлд боловсорсон **гадны туршлагыг гүйцэд судлан хэлэлцэж, сайн тохиргоо хийлгүйгээр “шууд хуулбарласан”** гэхээр өөрчлөлтүүдийг богино хугацаанд зэрэг хийх гэсэн **явдал Монголын боловсролын хам нөхцөлд тэр бүр нийцэхгүй байгаагаас зарим шинэчлэлүүд үр өгөөжтэй нутагшин амьдарч чадахгүй байна.**
3. Аливаа хөгжил, хөдөлгөөний тулгуур зарчмуудын нэг болсон тодорхой нэг өөрчлөлт, шинэчлэлийг хийхдээ тухайн асуудлыг үүсгээд байгаа шалтгаан болсон түүний арга билгийн талуудын **динамикийн шилжилтийг туйлшруулснаас шалтгаалан зарим тохиолдолд өмнөхөө үгүйсгэж, шинийг тулгаснаас үйл явцын тогтвортой байдал алдагдах, удаашрахад хүргэж байна.**
4. Гаднаа салбарууд дамнасан, дотроо дэд секторууд дамнасан **стратегийн**

төлөвлөлт; тогтолцоо бүхэл, бүтнээрээ ажиллах хэрэгжилтийн менежмент; ТХ, ТХБ-ын шалгуур индикатор, хэмжилтийн оновчтой арга зүйд суурилсан хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ бүхий **чанарын удирдлагын циклийн үр өгөөжтэй эргэх холбоогүйгээс шалтгаалан** боловсролын тогтолцооны босоо, хөндлөн залгамж холбоонууд суларч, бүхэлдээ боловсролын үйлчилгээний үр ашиг, үр өгөөж, чанар, тогтвортой байдал дорвитой сайжрахгүй байна. Мөн Монгол Улсад насан туршийн суралцахуйн тогтолцооны оновчтой суурь бүтэц, менежментийн механизм, хяналтын систем бүрэлдэж бий болоход саад болж байна.

Энэхүү тайлан нь боловсролын бодлогын тойм үнэлгээ болон шинэ мастер төлөвлөгөөг боловсруулахад ашиглагдахаас гадна салбарын чиглэлээр суурь судалгаа хийхэд ашиглах боломжтой, нотолгоонд суурилсан өгөгдөл, мэдээлэл, дүгнэлт, зөвлөмж бүхий томоохон судалгааны бүтээл болсон байна.

“Монгол улсын боловсролын бодлогын тойм шинжилгээ” (ЮНЕСКО. БХ, 2019)

Монгол улсын БСШУСЯ-ны захиалгаар боловсролын салбарын шинэ Мастер төлөвлөгөө боловсруулахад дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор үндэсний болон олон улсын шинжээчдээс бүрдсэн 30 гаруй хүний бүрэлдэхүүнтэй ЮНЕСКО-ийн баг Боловсролын Хүрээлэнтэй хамтран ажиллаж энэхүү шинжилгээг хийсэн байна.

Бодлогын тойм шинжилгээг хийхдээ “Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”, түүний алсын хараа, зорилтууд, “Тогтвортой хөгжил-2030” хөтөлбөрийн салбар дамнасан агуулга, ялангуяа ТХЗ 4-ийн зорилттой нийцүүлэн насан туршдаа суралцахуйн цогц үзэл хандлагад баримжаалжээ. Тухайлбал, ТХЗ-ууд ба ТХБ-ын талаар дэлхий нийтэд баримталж буй стратегиуд болон олон улсын нийтлэг ахиц дэвшил, туршлага, сургамжуудтай Монгол Улсын боловсролын холбогдох нөхцөл байдал, асуудлуудыг харьцуулан хэлэлцэх замаар “Боловсролын хөгжлийн ерөнхий тойм”-ыг гаргахаас гадна бодлогын дараах 4 ай, 7 дэд айн хүрээнд шинжилгээ хийж, дүгнэлт зөвлөмж гаргасан байна. Үүнд:

- “Багшлах боловсон хүчний бодлого, багшлахуй ба сулалцахуй”
- “Боловсрол болон суралцахуйд мэдээлэл харилцаа холбооны технологийг нэвтрүүлэх нь”
- “Малчин өрхийн хүүхдийн боловсролын хүртээмж ба тэднийг тогтоон барих нь”
- “Бүх нийтийн насан туршийн суралцахуйн баталгааг хангахын тулд системийн нөхцөл байдал, асуудалд хандан хаяглах нь”

“Багшлах боловсон хүчний бодлого, багшлахуй ба сулалцахуй” гэсэн бодлогын хүрээнд багшлах боловсон хүчний бодлого, багшлахуй болон суралцахуйн практикаар боловсролын бүх түвшинд чанар, нийцийг сайжруулах нөхцөлийг хэрхэн бүрдүүлж байгаа талаар авч үзсэн бол *Мэдээлэл харилцаа холбооны технологийг боловсрол болон суралцахуйд нэвтрүүлэх* бодлогын хүрээнд Монгол улс дахь МХХТ-ийн хөгжлийн өнөөгийн нөхцөл байдлыг авч үзэн дижитал технологи нь багшлахуй болон суралцахуйг сайжруулахад хэрхэн дэмжиж байгаа талаар авч үзсэн байна. Мөн *Малчин өрхийн хүүхдийн боловсролын хүртээмж ба тэднийг тогтоон барих* бодлогын хүрээнд хүн амын энэхүү бүлгийн хүүхдийг чанартай, тэгш хамруулсан, нийцтэй боловсролын үйлчилгээ үзүүлэхэд баримтлах стратегийг чухалчилж, харин *Бүх нийтийн насан туршийн боловсролын баталгааг хангах*

бодлогын хүрээнд насан туршийн суралцахуйг хөгжүүлэх тогтолцооны асуудлыг хөндөж, боловсролын тогтолцооны гүйцэтгэлийг бүхэлд нь хэрхэн сайжруулж, бэхжүүлэх талаар авч үзжээ.

Салбарыг бүхэлд нь хамарсан иж бүрэн арга хандлагаар бодлогын шинжилгээ хийгдсэн ба судалгааг бодлогын нийт 4 ай (Policy domain), 7 дэд ай (Policy sub domain)-н хүрээнд 37 бодлогын нөхцөл байдал (Policy issues)-ыг тодорхойлж, тэдгээрийг нотлох өгөгдөл, баримтууд (Evidence and discussion)-ыг дурьдан хэлэлцэж, нийт 68 зөвлөмж (Recommendation) гаргажээ.

Санал болгосон зөвлөмжүүдийг тэргүүлэх чиглэл ба цаг хугацааны ач холбогдлоор нь тус бүрд 3 түвшинд эрэмбэлж өгсөн бөгөөд бүх зөвлөмжөө нэгтгэн цаашид ямар алхмууд хийх талаар чухал стратегиүүдийг зөвлөсөн байна. Тэдгээрийн заримаас дурдвал,

- Боловсролын тогтолцооны хувирган өөрчлөлтийг насан туршийн суралцахуйд суурилан хийх. Албан бус боловсролын институтийн бүтэц, тогтолцоог бэхжүүлэх
- Монгол Улсын бүх нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд бүс нутгийн хөгжлийн бодлого, хүн амын өсөлтийн прогноз, суурьшлын тархалт зэрэг бусад хүчин зүйлсийг тооцсон сургалтын байгууллагын шинэ зураглал боловсруулж батлах, түүний дагуу сургалтын байгууллагуудын чадавхыг бэхжүүлэх
- Багшийн мэргэжлийн тасралтгүй хөгжлийг хангах тогтолцоог шинэчилж, багшийн чанартай, тогтвортой хөгжлийг дэмжих механизм, хөшүүргүүдээ оновчлох. Боловсролын удирдлагын болон судалгаа шинжилгээний хүний нөөцийн чадавхыг эрс сайжруулах цогц арга хэмжээ авах
- Боловсролын түвшин тус бүрд суурилсан хөгжлийн бодлогоос түвшин хоорондын залгамж холбоог хангасан дэд секторууд, нийгмийн бусад секторууд дамнасан арга хандлагыг төрийн захиргааны удирдлагад нэвтрүүлж, түүнд тохирсон бүтэц, механизмыг бүрдүүлэх
- Боловсролын инклюзив ба үл алагчлах шударга байдлыг хангах, ялангуяа эмзэг бүлгийн, хөгжлийн бэрхшээлтэй, хэл соёлын ялгаатай бүлгийн хүүхдүүдийн чанартай боловсрол эзэмших эрхийг хангах бодлогоо үргэлжлүүлэх, чанаржуулах
- Монголын бусад улсаас ялгарах өвөрмөц ондоошлын эх ундарга болсон нүүдлийн мал аж ахуй эрхэлж буй иргэдийн болон тэдний хүүхдүүдийн үе уламжлан энэ аж ахуйгаа бүтээлчээр эрхлэхэд шаардлагатай насан туршийн суралцахуйн тогтолцоог бүрдүүлэх, дэмжих: Өөрөөр хэлбэл, өнөөдрийн суурин амьдралын хэв шинжид тохирсон боловсролын тогтолцоог тэдэнд “тулгах” бус тэдний ахуй, амьдрал, ажил хөдөлмөрт нийцсэн боловсролын үйлчилгээг бий болгох, хөгжүүлэх
- Үр ашигтай, үр өгөөжтэй боловсролын чанарын удирдлагын менежментийг хөгжүүлж, өрсөлдөх чадвараа нэмэгдүүлэхийн тулд боловсролын үйл хэргүүдийг хооронд нь уялдуулж, кластераар хөгжүүлэх, Байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг нэвтрүүлэх
- Дээр дурдсан зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэх талаар хөгжлийн бодлогууддаа бүрэн тусгах, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг үндэслэл сайтай боловсруулж, тогтвортой мөрдөх

Эдгээр зөвлөмж нь боловсролын тогтолцоог хувирган өөрчлөхөд ихээхэн ач холбогдолтой бөгөөд тэдгээрийг “Алсын хараа-2050: Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”, “ЗГ-ын үйл ажиллагааны хөтөлбөр (2021-2024)”, “Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны хөнжлийн төлөвлөгөө (2021-2030)”-т тус тус тэргүүлэх чиглэлүүд гол зорилго, зорилтууд болгон тусгах боломжийг бүрдүүлсэн байна.

ТХ ба ТХБ: 2016 оноос хойш

Монголд “Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хууль” 2015 онд анх батлагдаж, Монгол Улсын хөгжлийн бодлогод шинэ үе шат эхэлсэн. Мөн боловсролын хөгжлийн шинэ бодлого, боловсруулахад шаардлагатай дээрх болон бусад судалгаанууд хийгдсэнээр Боловсролын хөгжлийн бодлого, эрх зүйн зохицуулалтууд илүү алсыг харсан, хөгжилд илүү бүхэл бүтэн байдлаар хандсан, бусад салбаруудтай илүү уялдсан, товчоор бол, илүү ТХ-ийн үзэл баримтлал, арга хандлагатай болж байна. Энэ шинэ үе шатанд гараад байгаа бодлого, эрх зүйн баримт бичгүүдийг Хүснэгт 2.3.2-д дурдаж, тэдгээрт ТХ, ТХЗ, ТХБ, Тогтвортой байдал гэсэн түлхүүр үг болон тэдгээрийн агуулга хэр зэрэг туссан байдлыг шинжилсэн үр дүнгээс доор танилцуулах болно.

Хүснэгт 2.3.2. ТХ ба ТХБ-д холбогдох хөгжлийн бодлого, эрх зүйн баримт бичгүүд (2016 оноос хойш)

Ерөнхий бодлого, хөтөлбөр
2016, УИХ: “Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”
2020, УИХ: “Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль”
2020, УИХ: “Алсын хараа-2050” Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”
2020, УИХ: “Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”
Боловсролын бодлого, хөтөлбөр
2020, БШУЯ: “Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө (2021-2030)”
2021, УИХ: Боловсролын тухай шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төсөл
Байгаль орчны бодлого, хөтөлбөр
2018, ЗГ: “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол үндэсний хөтөлбөр”
2018, БОАЖЯ, БСШУСЯ: “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө”

“Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030” (УИХ, 2016)

УИХ-ын 2016 оны 19-р тогтоолоор **“Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”-ийг** баталж, УИХ-ын 1996 оны 26-р тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын хөгжлийн үзэл баримтлал”, УИХ-ын 2008 оны 12 дугаар тогтоолоор баталсан “Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан Үндэсний хөгжлийн цогц бодлого”-ыг тус тус хүчингүй болгосон байна. Уг үзэл баримтлалд “Монгол Улс 2030 онд нэг хүнд ногдох орлогоороо дунд орлоготой орнуудын тэргүүлэх эгнээнд хүрсэн, тогтвортой өсч байгаа эдийн засгийн олон салбартай, нийгмийн хүрээнд дундаж болон чинээлэг дундаж давхарга давамгайлсан, экологийн тэнцвэртэй байдлыг хадгалсан, тогтвортой ардчилсан засаглалтай улс болно” гэсэн зорилго дэвшүүлсэн байна.

Ингэснээр 2030 гэхэд хүрсэн байх 10 үр дүнгийн 5-д “Суурь болон мэргэжлийн боловсролын хамрагдалтын түвшинг 100 хувьд хүргэж, насан туршийн боловсролын тогтолцоог бүрдүүлнэ”, 7-д “Хүний хөгжлийн өндөр үзүүлэлт бүхий

эхний 70 орны нэг болно” гэж тус тус заасан байна. Мөн үзэл баримтлалын хэрэгжилтийг үнэлэх үзүүлэлтийн өөрчлөлтийг 2014 онтой харьцуулж, 2030 он гэхэд хүний хөгжлийн индексээр 90-р байранд байсныг 70, ЕБС-ийн анги дүүргэлтийн улсын дунджийг 27.3 байсныг 20 болгохоор төлөвлөжээ.

Үзэл баримтлалд *Эдийн засгийн тогтвортой хөгжил (7), Нийгмийн тогтвортой хөгжил (3), Байгаль орчны тогтвортой хөгжил (3)* гэсэн хөгжлийн 3 чиглэлээр 17 асуудлын хүрээнд нийт 40 *зорилт* дэвшүүлж, тус бүрийг (2016-2020), (2021-2025), (2026-2030) гэсэн 3 үе шаттайгаар хэрэгжүүлэхээр заажээ. “Нийгмийн тогтвортой хөгжил” бүлгийн “2.2.3. Мэдлэгт суурилсан нийгэм ба ур чадвар бүхий Монгол хүн” гэсэн хэсэгт дэвшүүлсэн 5 зорилтын “Монгол иргэнийг төлөвшүүлэх ерөнхий боловсролын тогтолцоог олон улсын жишигт нийцүүлэн хөгжүүлж, чанарыг баталгаажуулна” гэсэн 2-р зорилтоор дараах үр дүнд хүрсэн байхаар төлөвлөсөн байна.

Үе шат	Хүрэх үр дүн
2016-2020	Боловсролын олон улсын чанарын үнэлгээнд (PISA) хамрагдах бэлтгэлийг хангаж, нийт ерөнхий боловсролын сургуулийг 2-оос ихгүй ээлжээр хичээллэх боломжийг бүрдүүлэх, уламжлалт нүүдлийн ахуйд зохицсон боловсрол олгох хөтөлбөр боловсруулж нэвтрүүлэх. Бүрэн дунд боловсрол эзэмшсэн хүүхэд бүр мэргэжлийн чиг баримжаатай болсон байх.
2021-2025	Боловсролын олон улсын чанарын үнэлгээнд хамрагдах, хоёр ээлжээр хичээллэж байгаа ерөнхий боловсролын сургуулийн тоог 30 хүртэл хувиар бууруулах, анги дүүргэлтийг багасгаж, улсын дунджийг 25-аас илүүгүй байлгах
2026-2030	Боловсролын олон улсын чанарын үнэлгээнд эзлэх байрыг 5-аар урагшлуулж, сургалтын лаборатори, тоног төхөөрөмж, техник хэрэгслээр бүх сургуулийг 100 хувь хангах, хоёр ээлжээр хичээллэж байгаа ерөнхий боловсролын сургуулийн тоог 50 хүртэл хувиар бууруулах, анги дүүргэлтийг багасгаж, улсын дунджийг 20-оос илүүгүй байлгах

“Тогтвортой хөгжлийн боловсрол үндэсний хөтөлбөр” (ЗГ, 2018)

ТХБ-ын үндэс суурийг тавьсан 1997 оны “Бүх нийтэд экологийн боловсрол олгох үндэсний хөтөлбөр”-ийн залгамж холбоо болсон “Тогтвортой хөгжлийн боловсролын үндэсний хөтөлбөр” нь 10 гаруй жил хүлээгдсэний эцэст 2018 оны 07 дугаар сарын 04-ний өдрийн ЗГ-ын 209 дүгээр тогтоолоор батлагдсан байна.

Хөтөлбөрийн нийтлэг үндэслэл хэсэгт *“Монголчууд эрт дээр үеэс байгалийн нөөц баялгийг зохистой ашиглаж, байгаль орчиндоо зохицон амьдарч ирсэн нүүдлийн соёл, уламжлалтай хэдий ч сүүлийн 50 гаруй жилийн хугацаанд хүн ам өсч, улс орны эдийн засаг хөгжихийн хэрээр хотжилт, байгаль орчны бохирдол, доройтол нэмэгдэж, байгалийн нөөцийг зохисгүй ашиглаж байгаагаас байгалийн онгон дагшин байдал, экосистемийн тэнцвэрт байдал алдагдах болсон”* талаар хэд хэдэн баримт нотолгоог дурдан *“Энэ нь нөөц баялгийн үр ашиггүй, үрэлгэн хэрэглээ, техник технологийн хоцрогдол их байгаагийн нэг илрэл юм”* хэмээжээ.

Иймээс хөтөлбөрийн зорилгыг *“Бүх нийтэд байгаль орчноо хамгаалах, түүх, соёлын өвийг дээдлэх, уур амьсгалын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөллийг бууруулах, түүнд дасан зохицох, гамшгийн эрсдэлийг даван туулах, байгальд ээлтэй, нөөцийн хэмнэлттэй, үр ашигтай хэрэглээний соёл, эрүүл амьдралын хэв маягийг төлөвшүүлэхэд чиглэсэн тогтвортой хөгжлийн боловсрол эзэмшүүлж, Монгол Улсын тогтвортой хөгжилд хувь нэмэр оруулах”* гэж тодорхойлоод тус зорилгын хүрээнд 4 зорилт, 17 үйл ажиллагааг тодорхойлсон байна.

Тус хөтөлбөрийн зорилго, зорилт, үйл ажиллагааг багцлан харвал ТХБ-ыг бүх

нийтэд олгохдоо

- бүх шатны албан ба албан бус боловсрол болон насан туршийн боловсролын тогтолцоогоор дамжуулан олгох
- бүх салбарын бодлого, хөтөлбөрт тусгасан ТХБ-ын үйл ажиллагааны уялдаа холбоог хангах, салбар дундын зохицуулалт, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх
- төр ба хувийн хэвшлийн байгууллага, олон улсын байгууллагууд болон иргэний нийгмийн байгууллага, хувь хүний түншлэл, хамтын ажиллагаагаар өргөжүүлэх замаар тус тус олгохоор заасан байна.

Мөн хөтөлбөрийн удирдлага, зохион байгуулалтын хувьд авч үзвэл, Байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг нэгдсэн удирдлагаар хангах бол хөтөлбөрийг улсын хэмжээнд хэрэгжүүлэх, салбар дундын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, хэрэгжилтэд нь хяналт тавих үүргийг орон тооны бус Үндэсний дэд зөвлөл хариуцан ажиллах ба энэхүү дэд зөвлөл нь Тогтвортой хөгжлийн үндэсний хорооны дэргэд ажиллахаар заажээ.

“Тогтвортой хөгжлийн боловсрол үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө” (БОАЖЯ, БСШУСЯ, 2018)

БОАЖ-ын Сайд, БСШУС-ын Сайдын 2018 оны 10 дугаар сарын 01-ний өдрийн А/372, А/610 тоот хамтарсан тушаалаар “Тогтвортой хөгжлийн боловсрол” үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөөг баталсан байна.

ЗГ-ын 2018 оны 209 дүгээр тогтоолоор баталсан “Тогтвортой хөгжлийн боловсролын үндэсний хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх энэхүү **Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд** нийт 55 үйл ажиллагаа туссан бөгөөд тэдгээрийг Үндэсний хөтөлбөрийн 4 зорилтын хүрээнд багцлан доор танилцуулж байна. Үүнд:

Нэгдүгээр зорилт хүрээнд:

- Бүх түвшний боловсролын сургалтын байгууллагуудын боловсролын стандартад ТХБ-ын цогц чадамжийг тусгах болон сургалтын хөтөлбөрт ТХБ-ын агуулга, арга зүйг тусган баяжуулах замаар бүх түвшний сургалтад ТХБ-ыг интеграцчилах
- Бүх шатны боловсролын сургалтын байгууллагуудын барилга байгууламж, хичээлийн хэрэглэгдэхүүн, гадаад, дотоод орчинд зориулсан байгальд ээлтэй, нөөцийн хэмнэлттэй, эдийн засгийн хувьд үр ашигтай байх стандарт зураг төсөл, загвар боловсруулан баталж, тэдгээрийг мөрдөх
- ТХ/НХ/ТХБ-ын үзэл санаанд нийцсэн олон улсын болон дотоодын хөтөлбөр, санаачилгуудыг нэвтрүүлэх, дэлгэрүүлэх (ЕБС-д “Эко сургууль”, “Ногоон паспорт”, их дээд сургуулиудад “Ногоон их, дээд сургууль”, “Эко кампус” гэх мэт)
- Боловсролын салбарын сургалт, судалгааны байгууллагын хүний нөөцийг ТХБ-ын чиглэлээр бэлтгэх, мэргэшүүлэх, чадавхжуулах

Хоёр дахь зорилтын хүрээнд:

- Нөөцийн хэмнэлттэй, үр ашигтай, хог хаягдал, бохирдол багатай тогтвортой үйлдвэрлэл ба хэрэглээг төлөвшүүлэх, хэвшүүлэх зорилгоор төр, хувийн хэвшил, иргэд, олон нийтэд нэгдсэн ойлголт бий болгоход чиглэсэн олон талт хэлэлцүүлэг, сургалт, сурталчилгаа, жижиг төсөл, үйл ажиллагааг

хэрэгжүүлэх

- Аж ахуйн нэгж, байгууллагуудад Байгаль орчны менежментийн тогтолцоо MNS болон ISO 14000 багц стандартыг нэвтрүүлэх, дэмжлэг үзүүлэх, сайн туршлагыг дэлгэрүүлэх
- Тогтвортой буюу ногоон худалдан авалтын зарчмыг нэвтрүүлэх эрх зүйн зохицуулалтыг бүрдүүлж, тогтвортой худалдан авалт, ногоон оффисын тоног төхөөрөмж, хэрэглээний материалын талаарх ойлголт, шалгуур үзүүлэлтийг олон нийтэд нээлттэй мэдээлж, түгээн дэлгэрүүлэх
- Ус, эрчим хүч, бусад нөөцийн хэмнэлт, үр ашиг, ач холбогдол, хог хаягдлын менежмент болон ногоон ажил, ногоон мэргэжил, ногоон ур чадвар зэрэг ойлголтын талаар олон нийт болон мэргэжлийн байгууллагуудын хүмүүст чиглэсэн сургалт, сурталчилгаа явуулж, мэдлэг, мэдээллийг түгээх
- Залуу эрдэмтэн судлаачид, гарааны бизнес эрхлэгчид, өрхийн үйлдвэрлэл эрхлэгч эмэгтэйчүүдийн байгаль орчинд ээлтэй дэвшилтэт технологи, инноваци бүхий төсөл, үйл ажиллагааг дэмжих
- Байгальд ээлтэй, нөөцийн хэмнэлттэй, цэвэр техник технологи, бараа бүтээгдэхүүн, үйлдвэрлэл үйлчилгээг нэвтрүүлж буй иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагыг урамшуулан дэмжиж, сурталчлах

Гуравдугаар зорилтын хүрээнд:

- Насан туршийн боловсролыг хөтөлбөр, үйл ажиллагаанд ТХБ-ын агуулга, арга зүйг тусгах, орон нутгийн музей, тусгай хамгаалалттай газар нутаг, байгалийн болон түүхийн дурсгалт газруудын дэргэдэх мэдээллийн төвүүдэд түшиглэн тэдгээрийг бүх нийтэд ТХБ олгох төв болгон хөгжүүлж, орон нутгийн иргэдийн онцлог эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн ТХБ олгох албан бус боловсролын үйлчилгээний төрөл хувилбаруудыг бий болгоход дэмждэг туслалцаа үзүүлэх
- Уур амьсгалын өөрчлөлтөд эмзэг бүс нутгийн иргэдэд дасан зохицох, гамшгийн эрсдэлийг даван туулах чиглэлээр сургалт, сурталчилгааг зохион байгуулж мэдээллээр хангахаас гадна тухайн бус нутгийн хүмүүст тогтвортой хөдөө аж ахуйг дэмжсэн ногоон бизнес эрхлэх боломж олгох
- Соёл, спортын арга хэмжээ, залуучуудын байгууллага, хөгжлийн төвүүдийн үйл ажиллагаагаар дамжуулан Тогтвортой хөгжлийн төлөөх үйл хэрэгт хувь нэмэр оруулах залуучуудын манлайлал, идэвх оролцоо, санаачилгыг хөхиүлэн дэмжих
- ТХ/НХ, ногоон эдийн засаг, ногоон ажлын байр, ногоон амьдралын хэв маяг, байгальд ээлтэй үйлдвэрлэл ба хэрэглээ, хүрээлэл орчны гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд зориулсан мэдээ, мэдээлэл, контентын чанарыг сайжруулж, хэвлэл мэдээллийн бүх төрлийн сувгаар дамжуулан бүх нийтэд тогтмол түгээх, тэдний нийгмийн хариуцлагыг төлөвшүүлэх

Дөрөвдүгээр зорилтын хүрээнд:

- Цаашид ТХБ-ын үзэл санааг дэмжсэн бодлогын болон үйл ажиллагааны хэрэгжилтийн түвшний баримт бичгүүдэд ТХБ-ын зорилт, арга хэмжээнүүдийг тодорхой тусгаж, салбар бүрт ТХБ-ын үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх нэгж, ажилтныг ажиллуулах

- ТХБ эзэмшүүлэх, түгээн дэлгэрүүлэх ажлыг үндэсний болон орон нутгийн түвшинд төр, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллага, олон улсын байгууллагын түншлэл, хамтын ажиллагааны хүрээнд зохион байгуулах зэрэг болно.

Тус төлөвлөгөөнд үйл ажиллагаа бүрээр гарах бүтээгдэхүүн, түүнд тавигдах шалгуур, хэрэгжилтийг хариуцах болох хамтран ажиллах байгууллага, хэрэгжих хугацааны хамт төлөвлөсөн бөгөөд холбогдох бүх яамд, мэргэжлийн агентлагууд, аймаг, нийслэлийн ЗДТГ оролцохоор тусгажээ. Мөн нийт 55 үйл ажиллагааг 2018-2022 оны хооронд хэрэгжүүлэхээр төлөвлөснөөс 2020 оны байдлаар 17 (30.9%) үйл ажиллагааг хэрэгжсэн байхаар тусгасан байна.

“Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль” (УИХ, 2020)

УИХ-аас 2015 онд баталсан “Хөгжлийн бодлого төлөвлөлтийн тухай хууль”-ийг 2020 онд батлагдсан “Алсын хараа 2050: Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого” болон түүнийг хэрэгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэл бусад бодлогын болон эрх зүйн баримт бичгүүдтэй нийцүүлэх шаардлагатай болсон.

Тиймээс Монгол Улсын хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тогтвортой байдал, залгамж чанарыг хангах; үндэсний хэмжээнд хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд баримтлах зарчмыг тодорхойлох; хөгжлийн бодлого боловсруулах, төлөвлөх, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх, хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх, мэдээлж тайлагнах, нэгдсэн, оновчтой тогтолцоог бүрдүүлэх; бодлого, төлөвлөлтийн харилцаанд оролцогчдын эрх, үүргийг тодорхой болгох; хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд оролцогчдын түншлэлийг зохистойгоор хангах; бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгийн төрөл, хэлбэрийг журамлахтай холбогдсон харилцааг зохицуулж, хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлага, зохион байгуулалтыг бэхжүүлэх зорилгоор **“Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай”** хуулийн шинэчилсэн найруулгыг УИХ-аас 2020 оны 05 дугаар сарын 07-ны өдөр баталсан.

Тус хуульд зааснаар Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичиг нь дэвшүүлсэн зорилго, зорилтоо хангахад чиглэгдсэн, харилцан уялдаатай байхаар зааж, бодлого, төлөвлөлтийн баримт бичгүүдийн төрлийг нарийвчлан зохицуулсан байна (Хүснэгт 2.3.3).

Хүснэгт 2.3.3. Бодлогын баримт бичгийн төрөл, хугацаа

Хугацаа	Жил	Баримт бичгийн төрөл	
Урт	30 жил	“Алсын хараа”	
Дунд	10 жил	Хүний хөгжлийн зорилтот хөтөлбөр;	
		Нийгмийн хөгжлийн зорилтот хөтөлбөр;	
		Эдийн засгийн болон дэд бүтцийн хөгжлийн зорилтот хөтөлбөр;	
		Байгаль орчны зорилтот хөтөлбөр;	
		Засаглалын зорилтот хөтөлбөр;	
		Бүсийн хөгжлийн зорилтот хөтөлбөр;	
		Үндэсний өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх зорилтот хөтөлбөр.	
Богино	5 жил	Монгол Улсыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл	Аймаг, нийслэл, хотыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл
	4 жил	Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр	Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөр
	1 жил	Улсын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөө	Аймаг, нийслэл, хотын хөгжлийн жилийн төлөвлөгөө
		Улсын төсөв	Орон нутгийн төсөв

Дээрх баримт бичгүүдийн уялдаа холбоо, залгамж чанарыг дараах байдлаар журамлажээ.

- Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичиг нь дунд болон богино хугацааны бодлого, төлөвлөлтийн үндэс байна (хуулийн 6.3 дахь заалт)
- Дунд хугацааны буюу 10 жилийн хугацаанд хэрэгжих хөгжлийн бодлогын баримт бичиг нь Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн зорилго, зорилт, санхүүгийн эх үүсвэрээр баталгаажсан үйл ажиллагаа бүхий, тоон болон чанарын шалгуур үзүүлэлтээр хэмжигдэх дараах Хөгжлийн зорилтот хөтөлбөр байна (Хуулийн 6.5 дахь заалт)
- Монгол улсыг хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэл нь Урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилго, зорилтыг хэрэгжүүлэх хүрээнд нөөцөд суурилан боловсруулсан, санхүүгийн эх үүсвэрийг нарийвчлан тусгасан үйл ажиллагаа, тоон болон чанарын шалгуур үзүүлэлтээр хэмжигдэх тухайн таван жилд хэрэгжүүлэх эрэмбэ дараалал бүхий арга хэмжээ байх (Хуулийн 6.7.1; 6.7.1.а дугаар заалт)
- Аймаг, нийслэл, хотыг хөгжүүлэх 5 жилийн үндсэн чиглэл нь Монгол Улсыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэлд нийцсэн, түүнд тусгасан арга хэмжээг аймаг, нийслэл, хотын түвшинд хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн байх (Хуулийн 6.7.2; 6.7.2.а дугаар заалт)
- Нэг жилийн хугацаанд хэрэгжүүлэх хөгжлийн төлөвлөгөөний баримт бичиг нь Монгол Улсыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл, Аймаг, нийслэл, хотыг хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл, Засгийн газрын болон Засаг даргын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгасан зорилт, арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр боловсруулсан байх (Хуулийн 6.10; 6.10.1 дугаар заалт) гэж заасан байна.

“Алсын хараа-2050” Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого (УИХ, 2020)

УИХ-ын 2020 оны 52-р тогтоолоор “Алсын хараа-2050: Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”-ыг баталсан. УИХ-ын 2016 оны 19-р тогтоолоор баталсан “Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030”-ийн үр дүнг илэрхийлэх үзүүлэлтүүд, Монгол улсын тогтвортой хөгжлийн зорилтууд нь агуулгаараа “Алсын хараа-2050: Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”, тус бодлогын хүрээнд 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа, бодлогын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшинд тусгагдсан гэж үзээд түүнийг хүчингүй болгосон байна.

“Алсын хараа-2050: Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого: батлах тухай УИХ-ын 2020 оны 52-р тогтоол нь 3 хавсралттай ба 1-р хавсралтаар, алсын хараа, эрхэм зорилго болон 9 зорилго, 47 зорилт, зорилт бүрийг хэрэгжүүлэх 141 нэрлэсэн утга бүхий 3 ерөнхий үе шат (47 зорилт * 3 үе шат = 141 нэрлэсэн үе шат)-д хүрэх 489 үр дүнг; 2-р хавсралтаар, 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх 965 үйл ажиллагааг; 3-р хавсралтаар бодлогын хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшинг тус тус баталжээ.

Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын үндсэн 9 зорилго:

Зорилго 1. Үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл: Орчин үеийн шинжлэх ухааны арга зүйгээр нарийвчлан судалж, хөдөлшгүй бодит баримтад үндэслэсэн “эх хэл, эх түүх, өв соёлыг” нийт хүн амд төлөвшүүлж, үндэсний ижилсэл-ондоошлын гүн ухамсар, дархлаатай үндэстэн-улс байгуулахад тулгуур болохуйц нэгдмэл үнэт зүйлсийг цогцлооно.

Зорилго 2. Хүний хөгжил: Чанартай амьдралын баталгаа бүхий нийгмийн хамгаалалтай, аз жаргалтай амьдралын ээлтэй орчинд, гэр бүлийн амьдралын баталгаа, улс орны хөгжлийн суурь болсон чанартай боловсролыг хүн бүр эзэмших боломжийг бүрдүүлэн нийгмийн идэвхтэй, эрүүл монгол хүнийг хөгжүүлнэ.

Зорилго 3. Амьдралын чанар ба дундаж давхарга: Хүн амын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжин өрхийн орлогыг тогтвортой нэмэгдүүлж, идэвхтэй бүтээлч гэр бүлийг төлөвшүүлэн, хэрэгцээндээ нийцсэн байр сууц бүхий, хөрөнгө оруулалтын таатай орчин, нөхцөлд өрсөлдөхүйц бичил, жижиг, дунд бизнес эрхлэн өрх, гэр бүл, өөрийгөө тэтгэн амьдрах боломжтой, сэтгэл хангалуун амьдрах нөхцөлөөр тэтгэгдсэн дундаж давхаргыг бүрдүүлнэ.

Зорилго 4. Эдийн засаг: Эдийн засгийн тогтвортой өсөлт иргэн бүрдээ хүрсэн, дундаж давхарга зонхилсон, ядуурал эрс буурсан, эдийн засгийн хөгжлийн бодлогын суурийг бүрдүүлж, дотоод хэрэгцээгээ өөрсдөө хангадаг, экспорт эрчимжсэн, хөрөнгө оруулалт, хуримтлалын чадавхаа бүрдүүлсэн, олон тулгуурт эдийн засагтай улс болно.

Зорилго 5. Засаглал: Монгол хүний хөгжлийг хангасан ухаалаг-тогтвортой засаглал тогтож, захиргааны оновчтой бүтэц зохион байгуулалт бүхий төрийн алба төлөвшин, цахим технологид тулгуурласан иргэн төвтэй төрийн үйлчилгээнд бүрэн шилжиж, төр-хувийн хэвшил-иргэний нийгмийн хамтын ажиллагаа бүх хүрээнд өргөжин, хүний эрхийг бүрэн хангасан, шударга ёсны тогтолцоо төлөвшсөн, авлигагүй улс болно.

Зорилго 6. Ногоон хөгжил: Байгаль орчинд ээлтэй ногоон хөгжлийг эрхэмлэн экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалж, байгаль орчны тогтвортой байдлыг ханган үр өгөөжийг нь өнөө болон ирээдүй хойч үе хүртэх нөхцөлийг бүрдүүлж, хүний амьдралын чанарыг сайжруулна.

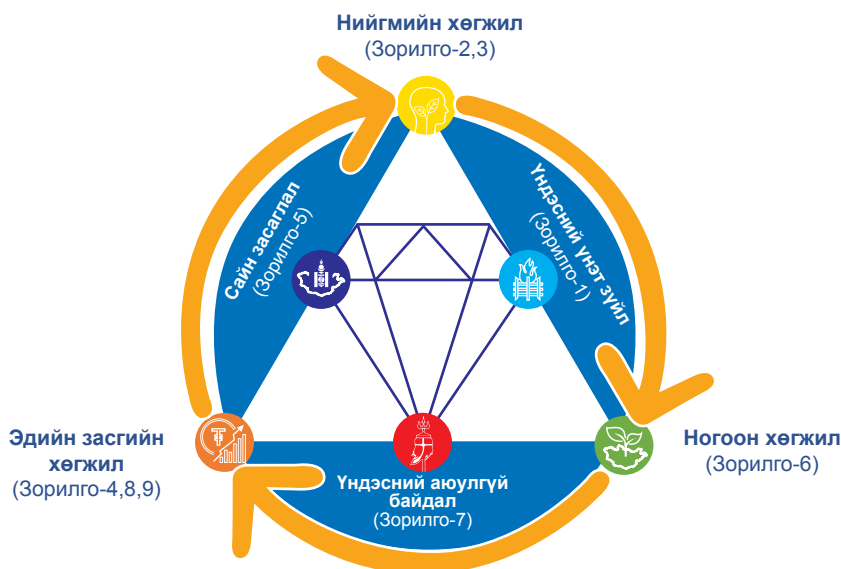
Зорилго 7. Амар тайван, аюулгүй нийгэм: Улсын батлан хамгаалах чадавхыг бэхжүүлж, хүний эрх, эрх чөлөө, нийгмийн дэг журам, иргэдийн амьдрах орчны аюулгүй байдлыг хангах, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах замаар хүн, нийгмийн аюулгүй байдлыг хангана.

Зорилго 8. Бүс, орон нутгийн хөгжил: Үндэсний соёлоо дээдэлсэн, хүн амын нутагшилт, суурьшлын тогтвортой тогтолцоотой, байгалийн унаган төрх, экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгалан хойч үедээ өвлүүлсэн, эдийн засгийн төрөлжилт, дагналт, хоршилт бүхий ногоон үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, бүс нутгийн эдийн засгийн интеграцад нэгдсэн, өрсөлдөх чадвартай, харьцангуй тэнцвэртэйгээр бүс, орон нутгийг хөгжүүлнэ.

Зорилго 9. Улаанбаатар ба дагуул хот: Амьдрахад таатай, байгаль орчинд ээлтэй, хүн төвтэй ухаалаг хот болгон хөгжүүлнэ.

Тус бодлогод Монгол улсын хөгжлийн загварын гол тулгуурыг Зураг 2.3.3-д үзүүлснээр загварчилж, бодлогын зорилгуудыг хуваарилсан байна.

Зураг 2.3.3. Монгол улсын хөгжлийн загварын тулгуур гурвалжин

Эх сурвалж, “Алсын хараа-2050” Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын төсөл

Зураг 2.3.3-г тайлбарлавал, Монгол улсын хөгжлийн гол цөм нь Монгол хүн байж бодлогын эцсийн эрхэм зорилго нь чинээлэг-дундаж давхаргыг бий болгох гэж үзсэн байна. Өөрөөр хэлбэл, баялгийн хуваарилалтын хамгийн төгс, зохистой хувилбарыг зөв талсттай, юунд ч үл автах хатуу “Очир эрдэнэ”-ээр дүрслэн илэрхийлсэн.

Энэхүү зорилгод хүрэхийн тулд Монгол улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлогын **суурь эхлэлтийн цэг** нь дэлхий нийтийн хөгжлийн үзэл баримтлалын дагуу ногоон хөгжил байх ба байгаль орчны нөөц бололцоо, газар зүйн байршлын давуу тал дээрээ үндэслэн эдийн засаг, дэд бүтэц, бүс нутгийг хөгжүүлнэ. Эдийн засгийн хөгжлийн үр дүнд бий болгосон баялгийг хүндээ хүргэж нийгмийн хөгжлийг бий болгоно. Ухамсартай, боловсролтой иргэд ирээдүйд байгаль орчноо зохистой ашиглах болно (гурвалжингийн оройнууд).

Эдийн засгийн хөгжлийг нийгмийн хөгжилд үр дүнтэй хүргэх арга зам нь засаглалын бодлого буюу Сайн засаглал байна. Нийгмийн хөгжлийн үр дүнд үндэсний *нэгдмэл үнэт зүйлээ* эрхэмлэсэн, нийгмийн оролцоотой иргэдийг төлөвшүүлснээр ногоон хөгжлийн үндэс суурь тавигдана. Ногоон хөгжлийн болон эдийн засгийн хөгжлийн бодлого нь *үндэсний аюулгүй байдлын* бодлого дээр тулгуурлах болно (гурвалжингийн талууд).

Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн тулгуурыг дээрх байдлаар загварчилсан нь *ерөнхий утга, агуулгаараа Дэлхий нийтийн ТХ-ийн ерөнхий загвартай бүрэн нийцэж байгаа төдийгүй “Үндэсний үнэт зүйл”-ийг онцолсон нь үндэсний дахин давтагдашгүй онцлогт суурилсан* болохыг илтгэж байна.

Мөн тогтвортой хөгжлийн үндсэн 3 тулгуур болох эдийн засгийн хөгжил, нийгмийн хөгжил, ногоон хөгжлийн ухагдахуунууд болон ТХ-ийн 17 зорилгын ерөнхий

агуулгууд нь тус бодлогын 9 гол зорилго, түүнийг хэрэгжүүлэх суурь шийдлүүдэд үндэслэл сайтай бүрэн тусжээ.

Харин энэ загварын бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн задаргаанд тухайлбал, үйлийн хүрээний дараагийн түвшний зорилго, зорилтууд болон үе шат бүрийн төлөвлөгөөний үйл ажиллагаа, арга хэмжээнүүд, шалгуур үзүүлэлтүүдэд бүрэн гүйцэд, тод томруун тусгагдаагүй байдал ажиглагдаж байна. Бид энэ дүгнэлтийг энэхүү номыг бичих явцад хийсэн “Түлхүүр үгүүдийг хэрэглэсэн байдал”, “ТХЗ 4-т нийцсэн байдал” ба “Боловсрол, сургалтын үйл ажиллагаагаар дамжуулан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа” гэсэн 3 төрлийн судалгааны үр дүнд тулгуурлан хийж байгаа болно.

1.Түлхүүр үгийн хэрэглэсэн байдлын шинжилгээ

Алсын хараа-2050” бодлогын баримт бичигт дараах түлхүүр үгээр хайлт хийсэн. Үүнд:

- тогтвортой хөгжил (ТХ)
- Тогтвортой хөгжлийн боловсрол (ТХБ)
- Тогтвортой байдал (ТБ)

“Тогтвортой хөгжил” түлхүүр үгийн тухайд:

Энэ түлхүүр үгийг хэрэглэсэн утга харьцангуй бага туссан байна. “Тогтвортой хөгжил” гэсэн түлхүүр үгийн утга нь бодлогын бүрэлдэхүүн хэсэг болох зорилт, үе шат, хүрэх үр дүн, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд хэрхэн туссаныг авч үзвэл,

- Бодлогын нийт 47 зорилтоос ердөө нэг зорилт буюу газрын харилцааны чиглэлээр *“Ухаалаг, иргэн төвтэй газрын нэгдмэл удирдлага, менежментийн тогтолцоог хэрэгжүүлэх замаар тэгш байдал, шударга ёс, үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, тогтвортой хөгжлийг хангана”* хэмээн 3.6 дугаар зорилтыг дэвшүүлсэн.
- Бодлогын 47 зорилт тус бүрийг хэрэгжүүлэх 3 үе шат буюу нийт 141 нэрлэсэн үе шатуудаас ердөө 2 үе шатыг дараах байдлаар тодорхойлсон. Үүнд:
  - Дээрх 3.6 дугаар зорилтыг хэрэгжүүлэх III үе шатыг *“Ухаалаг, иргэн төвтэй газрын нэгдмэл удирдлага, менежментийн тогтолцоог хэрэгжүүлэх замаар тэгш байдал, шударга ёс, үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, тогтвортой хөгжлийг хангах үе”*,
  - Шинжлэх ухаан, инновацын чиглэлээр дэвшүүлсэн 2.4 дүгээр зорилтын I үе шатыг *“Шинжлэх ухаан, технологийг улс орны тогтвортой хөгжлийн үндсэн хүчин зүйлсийн нэг болгон хөгжүүлж, үр ашигтай үндэсний инновацын тогтолцоог бүрдүүлэх үе”* гэж тус тус нэрлэсэн.
- Бодлогын 3 үе шатанд хүрэх нийт 489 үр дүнгээс ердөө 1 үр дүн буюу тогтвортой хөдөө аж ахуйн чиглэлээр дэвшүүлсэн 8.3 дугаар зорилтын II үе шатанд хүрэх 1-р үр дүнг *“Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, мэдлэгт суурилсан тогтвортой хөгжлийн чиг баримжаатай хөгжүүлж, мэдлэгийг хэрэглээ болгох чадамжийг бүрдүүлж, дэвшилтэт технологи, инновацыг нэвтрүүлэн, хамтын ажиллагааг бэхжүүлнэ”* гэж томъёолжээ.

- 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх нийт 965 үйл ажиллагаанаас 5-д нь тогтвортой хөгжлийн агуулга туссан. Ингэхдээ ихэнхдээ тухайлсан салбарын тогтвортой хөгжлийн асуудлууд тусгасан байгааг Хавсралт 10-с харж болно.

“Тогтвортой хөгжлийн боловсрол (ТХБ)” гэсэн түлхүүр үгийн тухайд:

Тус бодлогын баримт бичигт ТХБ-ын агуулга ердөө ганц газар буюу Байгалийн баялгийн үр өгөөжийн чиглэлээр дэвшүүлсэн 6.2 дугаар зорилтын I үе шатанд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 6.2.15-д “Байгаль орчны мэдээллийн төвийн үйл ажиллагааг нүүдлийн соёл иргэншлийн үндэсний хүрээлэнгийн үйл ажиллагаатай уялдуулан олон нийтэд байгаль хамгаалал, уламжлалт ёс заншлын мэдлэг, тогтвортой хөгжлийн боловсрол олгоно” хэмээн тусгагджээ.

Харин ТХБ-ын 4 цөм агуулга болох Дэлхийн иргэншил, жендэрийн тэгш байдал, тогтвортой хөгжил, хүний эрх гэсэн 4 шалгуураар тоймлож үзвэл дараах дүр зураг ажиглагдаж байна.

- “Дэлхийн иргэншил”-ийн асуудал нэг ч тусгагдаагүй.
- “Жендэрийн тэгш байдал”-ын асуудал нь боловсролын чиглэлээр дэвшүүлсэн 2.1-р зорилтын I үе шатанд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны 2.1.33-т “Боловсролын салбарын хүний нөөцийн цогц бодлого хэрэгжүүлж, чадварт суурилсан зарчмаар албан тушаал, мэргэжлийн хөгжлөө тодорхойлох боломжтой тогтолцоог бий болгох, салбарын хүний нөөцийн жендэрийн тэгш байдлыг хангах, хөдөө орон нутагт очиж ажиллах хүний нөөцийг орон байраар хангах зэрэг арга хэмжээг авна” хэмээн ганц заалтад тусгагджээ.
- “Тогтвортой хөгжил”-ийн асуудал нь дээр дурдсанчлан мөн Хавсралт 10-д үзүүлсэнчлэн тодорхой хэмжээгээр тусжээ.
- “Хүний эрх”-ийн асуудал нь бодлогын бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд тодорхой хэмжээгээр туссан байгааг Хавсралт 12-с харж болно. Тухайлбал, Хүний эрхийг дээдэлсэн нийгмийн чиглэлээр дэвшүүлсэн 5.5-р зорилтыг хэрэгжүүлэх үе шат, хүрэх үр дүн, хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаануудад хүний эрхийг хангах, хүний эрхийг хамгаалах, хүний эрхийн боловсрол, хүний эрхийн үндэсний комисс, хүний эрхэд суурилсан хандлага, хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай асуудлууд тусгагдсан байна. Мөн “Хүний хөгжил” болон “Амар тайван аюулгүй нийгэм” зорилгын хүрээнд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаануудад хүний эрхийг хамгаалах, хүний эрхийг хангах, хүний эрхийг дээдлэх, асуудлууд цөөн тоогоор туссан байна.

“Тогтвортой байдал” түлхүүр үгийн тухайд:

Харин энэ түлхүүр үгийн агуулга бодлогын бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд багагүй туссан байна. Өөрөөр хэлбэл, 4 зорилт, 3 үе шатны 9 нэрлэсэн утга, 17 үр дүн, 34 үйл ажиллагаанд тусгалаа олсон байна. Эдгээр заалтуудыг хураангуйлан доор үзүүлж, дэлгэрэнгүй агуулгыг Хавсралт 11-д өгсөн болно.

- Засаглалын тогтвортой байдал
- Хууль, эрх зүйн тогтвортой орчин
- Хөгжлийн бодлого, үйл ажиллагааны тогтвортой байдал
- Төрийн албаны тогтвортой байдал
- Эдийн засгийн тогтвортой байдал
- Төсвийн тогтвортой байдал.
- Тогтвортой санхүүгийн тогтолцоог
- Тогтвортой үйлдвэрлэл
- Тогтвортой орлогын эх үүсвэр
- Даатгалын салбарын тогтвортой байдал
- Ажилгүйдлийг нам түвшинд тогтвортой хадгалах
- Зээлийн хүүгийн тогтвортой байдал
- Хөрөнгө оруулалт, өмчийн эрхийн тогтвортой байдал
- Эрчим хүчний тогтвортой байдал
- Дэд бүтцийн тогтвортой ажиллагаа
- Хүний нөөцийн тогтвортой ажиллах нөхцөл
- Ажлын байрыг тогтвортой хадгалах
- Хүн амын хүнсний хангамж, хүртээмжийн тогтвортой байдал
- Олон улсын тогтвортой харилцаа
- Байгалийн нөөцийн тогтвортой менежмент
- Экосистемийн үйлчилгээний тогтвортой байдал
- Тогтвортой мал аж ахуйн
- Малын генетик нөөцийг тогтвортой ашиглалт, хамгаалалт
- Тогтвортой ногоон хот

2. “ТХЗ 4”-д нийцсэн байдлын шинжилгээ

“Алсын хараа 2050”-ийн “Хүний хөгжил”-ийн Бодлогын 2.1 дүгээр зорилт буюу боловсролын чиглэлээр дэвшүүлсэн зорилтыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны хүрээнд ТХЗ 4-ийн 10 товлосон зорилтын агуулга ба арга зам гэсэн 2 чиглэлээр шинжилгээ хийсэн үр дүнгээс товч танилцуулж байна. Урт хугацааны хөгжлийн бодлогын баримт бичгийн энэ хэсэгт 2021-2030 оны хооронд нийт 44 үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэхээр тусгажээ. Эдгээр үйл ажиллагаанд дээрх 2 чиглэл хэрхэн туссан байдлыг дараах шалгуурыг хэрэглэн шинжлэв. Үүнд:

- Агуулгын хувьд:
  - Боловсрол нь үнэ төлбөргүй, хямд, боломжийн үнэтэй байх
  - Жендэрийн тэгш байдлыг хангах
  - Үл алагчилсан шударга байдлыг хангах
  - Хүн бүр тусгай хэрэгцээгээ хангахуйц бүтээлч үйл бүхий оролцоотой байх
  - Насан туршийн боловсролын тогтолцоотой байх
  - Чанартай боловсрол эзэмших
- Арга замын хувьд:
  - Хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, жендэрийг харгалзсан боловсролын барилга, байгууламж, дэд бүтцийг байгуулах, шинэчлэх
  - Нийт хүн амд мэдээлэл холбооны технологи, техникийн, инженерчлэлийн, шинжлэх ухааны чиглэлээр техник мэргэжлийн болон дээд боловсрол

эзэмшүүлэх, хөтөлбөр сургалтад хамруулах

- Багшийг чадавхжуулах
- Түншлэлийг бэхжүүлэх

“ТХЗ 4”-ийн товлосон зорилтуудын агуулгын хувьд.

Боловсрол нь үнэ төлбөргүй, хямд, боломжийн үнэтэй байх нөхцөлийг бүрдүүлэх чиглэлээр:

“2.1.4. Сургалтын байгууллагын санхүүжилтийг төгөлдөржүүлэн, суралцагч нэг бүрийг амжилттай суралцахад чиглүүлнэ” гэсэн заалт туссан байна. Гэвч энэ нь санхүүжилтийн асуудлыг тогтолцооных нь хувьд бус зөвхөн сургалтын байгууллагын хувьд авч үзсэн заалт болсон байна.

Боловсрол дахь жендэрийн тэгш байдлыг хангах чиглэлээр

“2.1.33. Боловсролын салбарын хүний нөөцийн цогц бодлого хэрэгжүүлж, чадварт суурилсан зарчмаар албан тушаал, мэргэжлийн хөгжлөө тодорхойлох боломжтой тогтолцоог бий болгох, салбарын хүний нөөцийн жендэрийн тэгш байдлыг хангах, хөдөө орон нутагт очиж ажиллах хүний нөөцийг орон байраар хангах зэрэг арга хэмжээг авна” хэмээн зөвхөн салбарын хүний нөөцийн хувьд авч үзжээ.

Боловсролын бүх түвшинд үл алагчилсан шударга байдлыг хангах чиглэлээр олон үйл ажиллагаа туссан байна. Тухайлбал,

- 2.1.11. Боловсролын үйлчилгээнд хамрагдаж чадахгүй, эрсдэлт бүлгийн суралцагч нэг бүрд шаардлагатай дэмжлэгийг үзүүлж, боловсролд тэгш хамруулна.
- 2.1.15. Малчин, шилжин суурьшигч, орлого багатай өрхийн, ялгаатай болон тусгай хэрэгцээ шаардлагатай хүүхдүүдэд сургуулийн өмнөх боловсрол тэгш олгох боломж, орчин нөхцөлийг бүрдүүлж, эцэг эх, асран халамжлагчдыг чадавхжуулах замаар тэдний оролцоонд түшиглэсэн хүүхдийн хөгжлийг дэмжинэ.
- 2.1.17. Хүүхэд бүрийн онцлог, ялгаатай байдлыг тооцон сургалтыг чанартай зохион байгуулахад чиглэсэн тусгай хэрэгцээт боловсролын мэргэжилтнийг цэцэрлэг бүрд ажиллуулна.
- 2.1.32. Мэргэжлийн болон дээд боловсролын түвшинд хөгжлийн бэрхшээлтэй хүнийг хөдөлмөрийн зах зээлд өрсөлдөхүйц хэмжээнд бэлтгэхэд шаардлагатай хүртээмжтэй, тохирох хэрэглэгдэхүүн, багш, мэргэжилтэн бүхий сургалтын орчин, нөхцөлийг бүрдүүлнэ.

Хүн бүр тусгай хэрэгцээгээ хангахуйц бүтээлч үйл бүхий оролцоотой байх (инклюзив) чиглэлээр

“2.1.25. Сурах бичиг, сургалтын нэмэлт хэрэглэгдэхүүн, цахим болон зайн сургалтын хүртээмжийг нэмэгдүүлж, суралцагчдын ялгаатай хэрэгцээг хангасан байхаар боловсруулж, түгээнэ” гэсэн үйл ажиллагаа туссан нь хүн бүрийн тусгай хэрэгцээний талаар авч үзсэн боловч тэдний тэгш оролцоог хангах талаар агуулга тодрохгүй байна.

Насан туршийн боловсролын чиглэлээр

“2.1.9. Их, дээд сургууль, политехникийн коллеж, мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төв, ерөнхий боловсролын сургуулийг тухайн орон нутаг, бүс нутгийн хүний хөгжлийн төв болгон хөгжүүлж бүх насны иргэд, нийгмийн салбар бүрийг хамарсан насан туршийн боловсролын нээлттэй, уян хатан тогтолцоог бэхжүүлнэ” гэсэн үйл ажиллагаа туссан байна.

Боловсролын чанарыг хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний ажлыг чанаржуулах; байгууллага болон албан тушаалтанд тавигдах шаардлага, стандартыг хангуулах; сургалтын хөтөлбөр, агуулга, арга зүйд тодорхой сэдвүүдийг тусгах замаар сайжруулах дараах үйл ажиллагаанууд тусгагдсан байна. Үүнд:

- 2.1.7. Боловсролын байгууллагын бүх түвшинд дотоод хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ хийх, өөрийн үнэлгээний тогтолцоог чанаржуулж, соёлыг бий болгоно.
- 2.1.18. Хүүхэд харах үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлж, 1-2 насны хүүхдийг хамруулах боломжтой болгох эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, энэ төрлийн үйлчилгээ эрхэлж байгаа байгууллагад тавигдах шаардлага, стандартыг батлан, дагаж мөрдүүлнэ.
- 2.1.20. Бага, дунд боловсролын чанарыг дээшлүүлж, сургалтын хөтөлбөр, агуулга, арга зүйд Монголын түүх, хэл, соёл, үндэсний өв уламжлал, зан заншил, эх оронч сэтгэлгээ, хувь хүний хөгжил, төлөвшил, хос хэл, хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйлийг тусган хэрэгжүүлнэ.
- 2.1.31. Анагаах ухааны боловсрол олгох их сургууль нь харьяа, түшиц эмнэлэгтэй байж, сургалт, эрдэм шинжилгээ, судалгааны дадлага хосолсон чанартай боловсрол эзэмшүүлснээр чадварлаг эмч, мэргэжилтэн бэлтгэнэ.
- 2.1.38. Цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуулийн удирдах ажилтанд тавигдах шаардлага, удирдах ажилтныг бэлтгэх, томилох тогтолцоо, ажил үүргийн хуваарийг шинэчилж, сургалтын чанарыг хангах чиг үүргийг нэмэгдүүлж, гүйцэтгэлийн үнэлгээг сайжруулан сургалтын байгууллагын менежментийн чадавхыг дээшлүүлнэ

“ТХЗ-4”-ийн төвлөсөн зорилтуудыг хэрэгжүүлэх арга замын хувьд

Багшийн хөгжилд анхаарсан үйл ажиллагаанууд хамгийн олон туссан байна. Үүнд:

- 2.1.16. Цэцэрлэгийн багшийн ажлын чанарыг сайжруулах, сургалтын үйл ажиллагаанд бэлдэх, хүүхдийг ажиглах, судалгаа хийх, өөрийгөө хөгжүүлэх нөхцөл боломжийг бүрдүүлж, 2021 оноос эхлэн 30-аас дээш бүлэг дүүргэлттэй ангид, 2023 оноос эхлэн бүлэг бүрд хоёр ээлжийн бүлгийн багш ажиллуулна.
- 2.1.34. Багшийн стандартыг мэргэжлийн, заах арга зүйн, судалгааны, мэдээлэл, харилцаа, холбооны технологийн, гадаад хэлний гэх мэт чадваруудаар ялган тодорхойлж, багшийн хөгжил, хүний нөөцийн бодлоготой уялдуулан хэрэгжүүлж, бүх шатны сургалтын байгууллагыг мэргэжлийн багшаар хангана.
- 2.1.36. Цэцэрлэг, ерөнхий боловсролын сургуулийн багш, туслах багшийн ажлын ачааллыг ажлын байр, хөдөлмөрийн онцлогтой уялдуулж, тэдний үйл ажиллагааг үр дүнгээр нь үнэлж, цалин хөлс, урамшууллын тогтолцоог

боловсронгуй болгон бодит цалингийн хэмжээг улсын дунджаас дээш байлгана.

- 2.1.37. Багш бэлтгэх сургалтын чанарын баталгаажуулалтын тусгай шалгуур үзүүлэлт бий болгож, сургалтын хөтөлбөрт тавигдах шаардлагыг нэмэгдүүлж, сургалтын байгууллагад багшлах эрхийн баталгаажуулалтыг үе шаттай хийдэг тогтолцоог бэхжүүлнэ.
- 2.1.39. Багш, ажилтны мэргэжил дээшлүүлэх тогтолцоог шинэчилж, багш өөрөө санаачилгаараа хөгжих тогтолцоог бэхжүүлнэ.
- 2.1.40. Багшийн хөгжилд дэмжлэг үзүүлэх сургалт арга зүйн байгууллагын чадавхыг дээшлүүлж, үйл ажиллагааг өргөтгөн багш бэлтгэдэг их, дээд сургуулиудад түшиглэсэн төвүүд бий болгож хамтын ажиллагааг нь дэмжинэ.
- 2.1.41. Багш, ажилтны мэргэжил дээшлүүлэх сургалт, үйл ажиллагаанд олон талт оролцоог хангаж сургалт явуулдаг төр, төрийн бус, хувийн хэвшлийн байгууллагуудын оролцоог нэмэгдүүлнэ.
- 2.1.44. Багш нарын мэдээлэл, харилцаа, холбооны технологийг сургалтад ашиглах, цахим, зайн сургалт хөтлөх, англи хэлний чадварыг дээшлүүлэх, ерөнхий боловсролын сургуулийн мэдээлэл, харилцаа, холбооны технологийн сургалтын агуулга, стандартыг олон улсын түвшинд хүргэж суралцагчдад цахим бичиг үсгийн боловсрол олгох, цахим орчинд аюулгүй байдлаа хангах чадвар олгох, иргэд, олон нийтэд зориулсан мэдээлэл, харилцаа, холбооны технологийн чадварыг дээшлүүлэх сургалт, үйл ажиллагаа зохион байгуулах ажлыг эрчимжүүлж, сургалт явуулдаг бүх төрлийн байгууллагын оролцоог хангана.

Харин хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй хүмүүс, жөндөрийг харгалзсан боловсролын байгууламжийг байгуулах, шинэчлэх арга замын хувьд

Энэ чиглэлээр дараах 2 үйл ажиллагаа туссан нь энэхүү арга замын хүрээнд баримталдаг үндсэн 2 чиглэл болох нэгэнт байгаа байгууламжийг сайжруулах, тохируулга хийх болон байхгүй барилга байгууламжийг бий болгох гэсэн утга агуулгатай нийцэж байна. Үүнд:

- 2.1.12. Бүх шатны сургалтын байгууллагын барилга байгууламж, дэд бүтцийг сайжруулан, стандарт, чанарын шаардлага хангасан тэгш, хүртээмжтэй, чанартай үйлчилгээ үзүүлэх орчныг бүрдүүлж, цэцэрлэг, сургуулийн анги, бүлэг дүүргэлтийг норматив хэмжээнд хүргэнэ.
- 2.1.19. Сургуулийн дотуур байр, ногоон хөгжлийн байгууламж, спортын болон урлагийн заал, цайны газар, мэдээлэл зүйн сургалтын танхимыг тохижуулж, сургалтын байгууллагын орчны стандартыг хангах, хөгжлийн бэрхшээлтэй суралцагчдад зориулсан тохируулгат орчныг бүрдүүлж, цэвэр ус, ариун цэврийн байгууламжийг хүүхэд, хэрэглэгчдэд ээлтэй болгох ажлыг үе шаттайгаар төлөвлөж хэрэгжүүлнэ.

Нийт хүн амд мэдээллийн болон холбооны технологи, техникийн, инженерчлэлийн, шинжлэх ухааны чиглэлээр техник мэргэжлийн болон дээд боловсрол эзэмшүүлэх, хөтөлбөр, сургалтад хамруулах чиглэлээр

“2.1.28. Нийгэмд нэн чухал боловсрол, эрүүл мэнд, мэдээллийн технологийн болон эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлээр хүний нөөцийг бэлтгэж, төр, хувийн

хэвшлийн дэмжлэг, хамтын ажиллагааны үр нөлөөтэй зохицуулалт бүрдүүлж, стратегийн ач холбогдол бүхий чиглэлээр гадаадад суралцагчдыг төрөөс дэмжинэ гэсэн үйл ажиллагаа тусгагдсан нь хөгжлийг түүчээлэх, хүний нөөцийг бэлтгэх, түүний өрсөлдөх чадвараа нэмэгдүүлэх чухал стратеги-арга зам юм.

3. Боловсрол, сургалтын үйл ажиллагаагаар дамжуулан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа

Боловсролын салбарт хэрэгжүүлэх 44 үйл ажиллагаанаас гадна бусад салбарын зорилтод боловсролын байгууллага, түүний үйл ажиллагаагаар дамжуулан хэрэгжүүлэх нийт 63 үйл ажиллагаа туссан байна. Тухайлбал,

- Албан боловсролоор дамжуулан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа (formal): Үндэсний бахархлыг төлөвшүүлж, эв нэгдлийг нягтруулах; нүүдлийн соёл иргэншлийг хадгалах; Эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэнийг төлөвшүүлэх; шинжлэх ухаан, инновацын тогтолцоог хөгжүүлэх; нийгмийн хамгаалал үйлчилгээг хөгжүүлэх; дундаж давхаргыг дэмжих; авлигагүй засаглал, шударга ёс; байгалийн баялгийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх; зэвсэгт хүчин, батлан хамгаалах тогтолцоог боловсронгуй болгож чадавхжуулах; хууль сахиулах салбарыг хөгжүүлэх; мэдээллийн аюулгүй байдлыг хангах; хүн төвтэй хот болох чиглэлийн нийт 13 зорилтын хүрээнд 25 үйл ажиллагааг албан боловсролын тогтолцоо, үйл ажиллагаагаар дамжуулан хэрэгжүүлэхээр тусгажээ.

Тодруулбал, боловсрол болон сургалтын байгууллагын тогтолцоог бүрдүүлэх замаар хэрэгжүүлэх 6, сургалтын хөтөлбөрт суулгах замаар хэрэгжүүлэх 5, одоо байгаа сургууль болон сургалтын үйл ажиллагааг сайжруулах, хөгжүүлэх замаар хэрэгжүүлэх 5, мэргэжилтэн бэлтгэх, чадавхжуулах замаар хэрэгжүүлэх 1, сургууль болон сургалтын орчныг сайжруулах замаар хэрэгжүүлэх 4, боловсролд тэгш хамруулан сургах, ялангуяа зорилтот бүлгийн буюу ядуу эмзэг бүлгийн хүүхдүүдийг сургах замаар хэрэгжүүлэх 3 үйл ажиллагааг тусгасан байна (Хавсралт 13).

- Албан бус боловсролоор дамжуулан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа (non-formal): Бодлогын нийт 10 зорилтын хүрээнд 16 үйл ажиллагааг албан бус боловсролын үйл ажиллагаагаар дамжуулан хэрэгжүүлэхээр тусгажээ (Хавсралт 14). Эдгээр үйл ажиллагааг судлагдахууны агуулгаар нь авч үзвэл,
  - Үндэсний өв, уламжлал, соёл, урлаг, хэл
  - Эрүүл мэнд, амьдралын зөв хэв маяг, хандлага
  - Бизнес, өрхийн амьжиргаа
  - Хүний эрх, эрх зүй гэсэн үндсэн 4 багц агуулга бүхий ихэвчлэн сургалт, сурталчилгааны ажлууд тусгагдсан байна.
- Өдөр тутмын ажил, амьдралын явцдаа суралцах аргаар хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа (informal): Энэхүү аргаар хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд ихэвчлэн ажлын байран дээр нь сургах тогтолцоог бүрдүүлэх, нөхцөл боломжоор хангах чиглэлийн 12 үйл ажиллагаа тусгагдсан байгааг Хавсралт 15-с харж болно.
- Дээрх гурван төрлийн боловсролын арга хэлбэрийн алинаар ч хэрэгжүүлж болох дараах чиглэлийн үйл ажиллагаанууд тусгагдсан байна. Үүнд:
  - Насан туршийн боловсролын чиглэлээр:

- 1.5.2. Монгол хүнийг насан туршид нь хөгжүүлэхдээ ураг байх үеэс эхлэн хүний нас, хөгжлийн онцлогт тохирсон эрүүл мэнд, соёл урлаг, боловсролын цогц уялдаатай үйлчилгээ үзүүлнэ.
- 2.7.4. Ургийн үеэс эхлэн монгол хүний насны онцлогт тохирсон эрүүл мэнд-бие бялдар, боловсрол, эх оронч хүмүүжил олгох хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлнэ.
- 3.5.1. Биеийн тамирыг бүх нийтийн хөдөлгөөн болгох, иргэн, гэр бүлийн хэрэгцээнд нийцсэн идэвхтэй амьдралын дадал хэвшил төлөвшүүлэх насан туршийн боловсролын хөтөлбөр боловсруулж хэрэгжүүлнэ.
- 9.1.7. Насан туршийн боловсролын үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлж насанд хүрэгчид, ахмад настанд зориулсан сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлж, нийгмийн түншлэлийг бэхжүүлнэ.
- Бүх нийтийн боловсролын чиглэлээр:
  - 5.5.2. Бүх нийтэд хүний эрхийн боловсрол олгох үндэсний тогтолцоог бэхжүүлж, хөгжүүлнэ.
  - 6.2.15. Байгаль орчны мэдээллийн төвийн үйл ажиллагааг нүүдлийн соёл иргэншлийн үндэсний хүрээлэнгийн үйл ажиллагаатай уялдуулан олон нийтэд байгаль хамгаалал, уламжлалт ёс заншлын мэдлэг, тогтвортой хөгжлийн боловсрол олгоно.
  - 7.5.10. Нийгмийн сүлжээ, цахим хуудас, телевизийн нэвтрүүлэг, нийтлэл хэлбэрээр дамжуулан олон нийтийн цахим мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэн интернэтийн зохистой, соёлтой хэрэглээг нийтэд төлөвшүүлж, кибер орчинд хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах чадавхыг бэхжүүлнэ.
  - 9.1.20. Хотын соёлт иргэнийг төлөвшүүлэхэд бүх шатны боловсролын байгууллагуудыг хамарсан төсөл хэрэгжүүлж, нийгэмд чиглэсэн нөлөөллийн үйл ажиллагааг төрийн байгууллага, олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн үйл ажиллагаанд тусган хэрэгжүүлнэ.
- Багш, сурагчдыг дэмжих чиглэлээр:
  - 1.5.4. Олон улсын түвшинд зохион байгуулагдаж байгаа олимпиад, уралдаан, тэмцээнд оролцож, амжилт үзүүлсэн суралцагч, багш, багийг дэмжиж урамшуулан алдаршуулна.
  - 9.1.5. Хамтын ажиллагаатай улс, хотуудтай багш, сурагч солилцооны болон тэтгэлэгтэй суралцах хөтөлбөрүүдийг боловсруулан хэрэгжүүлнэ.

“Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл” (УИХ, 2020)

УИХ-ын 2020 оны 08 дугаар сарын 28-ны өдрийн 23 дугаар тогтоолоор дээрх үндсэн чиглэлийг баталсан байна. Тус чиглэлийн нэгдүгээр хавсралтаар “Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл, түүний хэрэгжилтийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний шалгуур үзүүлэлт, хүрэх түвшинг баталсан бол хоёрдугаар хавсралтаар “Санхүүжилтийн эх үүсвэр шийдвэрлэгдсэн, шийдвэрлэх шаардлагатай төсөл, арга хэмжээний болон техник, эдийн засгийн үндэслэл, зураг төсөл боловсруулах шаардлагатай төсөл, арга хэмжээний жагсаалт, хэрэгжилтийн

шалгуур үзүүлэлт бүхий Монгол Улсын 2021-2025 оны хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр"-ийг тус тус баталжээ.

“Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”-ийн бүтэц нь “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны төлөвлөгөөний бүтэцтэй ижил буюу 9 зорилго, 47 зорилтыг тодорхойлж, харин хүрэх үр дүнгийн хувьд “Алсын хараа-2050”-ийн нэгдүгээр үе шатанд хүрэх үр дүнгүүдээс ойрын 5 жилийн хугацаанд хүрэх үр дүнгүүдийг ялган авч, нарийвчлан тодорхойлсон байна.

Мөн үндсэн чиглэлийг хэрэгжүүлэх хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрийг

- Санхүүжилтийн эх үүсвэр нь шийдэгдсэн төсөл, арга хэмжээ
- Санхүүжилтийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх шаардлагатай төсөл, арга хэмжээ
- Техник, эдийн засгийн үндэслэл, зураг төсөл боловсруулах шаардлагатай төсөл, арга хэмжээ

гэж 3 ангилаад эх үүсвэр нь шийдэгдсэн төсөл, арга хэмжээний хувьд төсөл, арга хэмжээний нэр, байршил, санхүүжилтийн хугацаа, төсөвт өртөг, санхүүжилтийн хуваарь (жил жилээр), эх үүсвэр болон хариуцагчийг нарийвчлан төлөвлөсөн бол эх үүсвэрийг шийдвэрлэх шаардлагатай төсөл, арга хэмжээний хувьд төсөл, арга хэмжээний нэр, байршил, санхүүжилтийн хугацаа, төсөвт өртгийг тооцсон байна. Харин Техник, эдийн засгийн үндэслэл, зураг төсөл боловсруулах шаардлагатай төсөл, арга хэмжээний хувьд төсөл, арга хэмжээний жагсаалтыг тайлбарын хамт баталжээ.

“Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө (2021-2030)” (БШУЯ, 2020)

БШУ-ны Сайдын 2020 оны 10 дугаар сарын 09-ний өдрийн А/96 дугаар тушаалаар “Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө 2021-2030” баримт бичгийг баталсан байна. Энэ төлөвлөгөөг боловсруулахдаа 2018 онд хийгдсэн “Боловсролын суурь мэдээллийн тайланд суурилахын зэрэгцээ хэд хэдэн төрлийн нэмэлт судалгаа хийж үр дүнг нь ашигласан ажээ.

Тус баримт бичигт БСХДХТ-ний зорилго, 6 зарчим, 3 үндсэн чиглэл, 15 зорилт, 12 хүрэх үр дүнг тодорхойлж, 43 хөтөлбөр, 197 үйл ажиллагаа бүхий 2021-2025 оны үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, түүнийг хэрэгжүүлэхэд шаардагдах дунд хугацааны зардлын хүрээг тус тус боловсруулан баталсан байна.

Төлөвлөгөөнд “Монгол Улсын иргэний хөгжлийн хэрэгцээг хангахуйц чанартай, нээлттэй, тэгш хүртээмжтэй, уян хатан боловсролын үйлчилгээнд тулгуурлан, бие хүний төлөвшлөөс мэдлэгт суурилсан нийгэм цогцлоон хөгжүүлэх, дижитал технологийн эринд ажиллаж амьдрах, нийгмийн идэвхтэй оролцоо бүхий, тасралтгүй хөгжих чадамжтай, эрүүл иргэнийг цогцоор хөгжүүлэх” зорилгыг дэвшүүлж, СӨБ, БДБ, Мэргэжлийн боловсрол, сургалт, Дээд боловсрол гэсэн 4 түвшин болон эдгээр дөрвөн түвшинг бүхэлд нь хамарсан салбарын түвшинд тус бүрд нь Боловсролын чанар ба нийц; Боловсролын хүртээмж, тэгш хамран сургалт; Боловсролын засаглал, удирдлага зохион байгуулалт гэсэн 3 чиглэлээр нийт 15 зорилт дэвшүүлж, холбогдох үйл ажиллагаануудыг төлөвлөжээ.

Энэ нь ТХЗ-4 буюу чанартай боловсролын хүрээнд дэвшүүлсэн товлосон зорилтуудын ерөнхий агуулгатай нийцэж байгаа боловч ирэх 10 жилд ТХБ-д

төвлөрч, ТХЗ-д түүний оруулах хувь нэмрийг тодотгох замаар боловсролыг бүхэлд нь хувирган өөрчлөх дэлхий нийтийн стратегийг Монгол улсын боловсролын ирэх 10 жилийн хөгжлийн бодлогын нэг тулгуур шийдэл болгон тод томруунаар тусгаж, Монголын боловсролын хөгжлийн тэргүүлэх чиглэлүүд юу байх, тэдгээр нь дараагийн түвшний зорилго, зорилтууд, үйл ажиллагаанд хэрхэн эрэмбэлэгдэж, дунд богино хугацааны төлөвлөлтийн үндэслэл болох талын асуудлууд харьцангуй бүдэг тусгагдсан гэж үзэж болохоор байна.

“Боловсролын тухай шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төсөл” (УИХ, 2021).

Багц хуулиудын өөрчлөлтийн явцаас: Монгол улсад анх 1991 онд “Боловсролын тухай хууль”-ийг батлан мөрдөж эхэлсэн байдаг. Уг хуулиар боловсролын талаар төрөөс баримтлах бодлого, үндсэн зарчмыг тодорхойлж, иргэнд боловсролын үйлчилгээг хүргэх, боловсролын харилцаанд оролцогчдын эрх, үүргийг тодорхойлох, сургалтын байгууллага, ажилтны үйл ажиллагаатай холбоотой харилцааг зохицуулж байжээ.

Улмаар Үндсэн хууль, Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого батлагдсаны дараа нийгмийн хөгжлийн шаардлагаар боловсролын шинэ тогтолцоог бүрдүүлэх зорилготой Боловсролын тухай багц хууль батлагдсан талаар дээр өгүүлсэн.

Улс орны хөгжил, дэлхий нийтийн болон Монголын боловсролын хөгжлийн бодлогууд нарийвчлагдахын хэрээр хуулиар зайлшгүй зохицуулах шаардлагатай шинэ харилцаануудыг шинээр нэмэх; шаардлагагүй буюу хууль тогтоомжид зөрчилтэй хэсгүүд, заалтуудыг хасах, хүчингүй болгох; зарим нэр томъёог илүү тодорхой томъёолох, шинээр оруулах; шаардлагатай заалтуудыг шинэчлэн томъёолж, өөрчлөлт оруулах хэрэгцээ шаардлагын үүднээс 1995 оноос хойш Боловсролын тухай багц хуульд 1998 онд нэг удаа нэмэлт өөрчлөлт оруулсан бол харин 2002 онд түүнийг шинэчлэн найруулж баталжээ. Уг шинэчлэн найруулсан хуульд 2002-2019 оны хооронд нийт 26 удаагийн, үүнээс 2015-2016 онд 9 удаа өөрчлөлт хийсэн байна ³³.

Эдгээр өөрчлөлтүүдийн дотор онцлон тэмдэглэх зүйл бол 2008 онд “Сургуулийн өмнөх боловсролын тухай хууль” 2009 онд “Мэргэжлийн боловсрол, сургалтын тухай хууль” бие даасан хуулиуд болж гарсан явдал бөгөөд өнөөдөр Боловсролын тухай багц хууль 5 хуулиас бүрдэж байна.

Боловсролын тухай багц хуулинд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, шинэчлэн найруулахдаа байнгын хяналт, шинжилгээ, үнэлгээнд үндэслэн хийж байх шаардлагатай байдаг. Тухайлбал, 2012 оны нэмэлт өөрчлөлтийг хийх үндэслэлд дараах хэрэгцээнүүдийг дурдсан байна. Тухайлбал,

Хэрэгцээ 1. Сургуулийн өмнөх болон бага, дунд боловсролын харилцааны зохицуулалтад гарч буй бэрхшээлийг багасгах арилгах

- Сургалтын байгууллагын бүтэц, хэв шинж, нэршил, үүсгэн байгуулагч (Янз бүрийн ойлгомжгүй нэр хаягтай, эрс ялгаатай суралцагчдын тоотой сургуулиуд бий болсон.)
- Сургалтын төрөл хэлбэр (мэргэжлийн гүнзгийрүүлсэн, сонгоны ялгааг тодотгох)

33 <https://www.legalinfo.mn/additional/?lawid=9020>

- Томилгоо, харьяалал, бүрэн эрхийн хугацаа (захирал, болон багшийн сонгон шалгаруулалт, томилгоо)
- Шийдвэр гаргах эрх мэдлийн хуваарилалт (сааруулалт, шилжүүлэлт, сийрэгжүүлэлт: Сургуулийн зөвлөл, Багш нарын зөвлөл, Заах аргын нэгдэл, Эцэг эхийн болон сурагчдын байгууллага зэрэг сургуулийн өөрийн удирдлагад сургуулийн үйл ажиллагаатай холбоотой санал тавихаас илүү эрх мэдэл хуулиар олгогдоогүй байна)
- Үндсэн албан тушаалтнууд, тэдний чиг үүрэг, нийгмийн хамгаалал (Төрийн албаны тухай хуульд цалин хөлс, нийгмийн хамгааллын асуудал бүхлээрээ шилжсэн. Сургуулийн эмч, номын санч, тогооч, дотуур байрны багш, нийгмийн ажилтны асуудлууд шийдэгдээгүй)
- Төсвийн төлөвлөлтийн эрх зүйн үндэслэлүүд (Боловсролын үндсэн норм нормативыг боловсруулах эрх нь БАЭТЗТБ-д хуулиар олгогдсон ч батлах эрх нь хуульд тодорхой тусаагүйгээс төсвийн төлөвлөлт нь үндсэндээ байгаа хөрөнгөндөө захирагдан хийгддэг.)

Хэрэгцээ 2. Хөгжлийн шаардлагаар гарч буй шинэ харилцааг зохицуулах

- Агуулгын залгамж холбоо буюу хүлээгдэж буй үр дүнгийн эрэмбэлэг чанар (боловсролын түвшин хоорондын холбоог илүү оновчилж, боловсролын стандартын зорилго, зорилттой уялдуулан томъёолох)
- Сургалт-төлөвшлийн холбоо, хэрэгжүүлэх арга хэлбэр (Хичээлээс гадуурх ажил, секц, дугуйлан нь хэт явцуу хүрээнд ойлгогдож, хүртээмж хязгаарлагдмал байгаа тул түүнийг хүүхдийн хөгжих эрхийг хүндэтгэх, хүмүүжил төлөвшилийг багтаасан агуулгаар өргөтгөх)
- Үүсгэн байгуулагч, сургалт эрхлэх тусгай зөвшөөрөл (Сургалтын байгууллагыг худалдахыг хориглох, шилжүүлэх асуудлыг нарийвчлан хуульчлах)
- Боловсролын байгууллагын институцийн тогтолцоо (БХ, БМДИ, БҮТ, АББТ, БСГ, мэргэжлийн байгууллагуудын дүрмийг батлах эрхийг БАЭТЗТБ-ийн бүрэн эрхэд нээлттэй болгох)
- Сургалтын байгууллагын эдэлбэр газрын баталгаажуулалт, хариуцлага (эдэлбэр газар нь боловсролын стандартын шаардлагыг хангасан байхаар нэмж тодорхой тогтоох, байгууллагын удирдлагуудад хариуцлага тооцдог болох)

Гэтэл 2016 оны өөрчлөлтийн дараа бага, дунд боловсролын агуулга, хөтөлбөр, стандарттай холбоотой агуулгыг авч үзэхэд энд эргэлзээтэй, тодорхой бус дараах заалтуудтай болж, өнөөдөр боловсролын олон чухал харилцааны суурь нь болдог боловсролын агуулга, хөтөлбөрийн асуудал доор дурдсан байдалтай байна.

Бүлэг, зүйлийн дугаар, нэр	Заалт
Боловсролын тухай хууль	
Бүлэг: Нэг. Нийтлэг үндэслэл Зүйл: 3. Хуулийн нэр томьёо	3.1.3. “боловсролын агуулга” гэж боловсролын тухайн түвшинд эзэмшвэл зохих мэдлэг, чадвар, дадал, төлөвшлийн цогцыг; 3.1.4. “боловсролын түвшин” гэж тухайн шатанд эзэмшвэл зохих сургуулийн өмнөх, бага, дунд, дээд боловсролын агуулгын стандартаар тогтоосон мэдлэгийн хэмжээг; 3.1.18. “сургалтын <u>цөм</u> хөтөлбөр” гэж тухайн шатанд суралцагчийн эзэмших мэдлэг, ур чадвар, төлөвшлийн түвшин, түүнд хүрэх цогц үйл ажиллагааны ерөнхий зохион байгуулалтыг илэрхийлсэн баримт бичгийг;
Бүлэг: Хоёр. Боловсролын хөтөлбөр, агуулга, стандарт Зүйл: 10. Боловсролын хөтөлбөр, агуулга 11. Боловсролын агуулгын түвшин, стандарт	10.2. Тухайн шатны боловсролын агуулгыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг хөтөлбөрөөр зохион байгуулна. 10.3. Бүх шатны боловсролын хөтөлбөрт Монголын түүх, хэл, соёл, үндэсний өв уламжлал, зан заншил, эх оронч сэтгэлгээ, хувь хүний төлөвшил, хөгжил, гэр бүл, хүн төрөлхтний нийтлэг үнэт зүйл, суралцагчийн гүйцэтгэх сайн дурын үйл ажиллагааны төрөл, агуулгыг заавал тусгаж, музей, номын сан, кино зэрэг соёл, урлаг, спортын байгууллагын боломжийг ашиглахаар зохион байгуулна. 11.2. Боловсролын стандарт нь багшийн мэргэжлийн түвшин, сургалтын орчинд тавигдах үндсэн шаардлагыг тодорхойлно. 11.4. Сургуулийн өмнөх болон бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөрийг өмчийн бүх хэлбэрийн боловсролын сургалтын байгууллага дагаж мөрдөнө.
Бага, дунд боловсролын тухай хууль	
Бүлэг: Хоёр. Бага, дунд боловсролын агуулга Зүйл: 4, 5, 6 Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын агуулга 7. Бага дунд боловсрол эзэмшүүлэх хугацаа 9. Бага, дунд боловсролын стандартын хэрэгжилт	Бага, дунд боловсролын агуулгыг бага (4.1.1-5.1.8), суурь (5.1.1-5.1.5), бүрэн дунд (6.1.1-6.1.4) гэсэн 3 шатлалд хэрэгжүүлэх зорилтууд байдлаар ялгаж тодорхойлсон. 7.3. ЕБС-д мөрдөх сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөрийг боловсролын эрдэм шинжилгээ, арга зүйн байгууллага боловсруулж, боловсролын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага хянаж, батална. 9.1. Суралцагчийн мэдлэг, чадвар, төлөвшил, сурлагын ахиц, өөрчлөлтийг сургалтын явцад болон анги дэвших, сургууль төгсөхөд нь шалган үнэлж боловсролын стандартын хэрэгжилтийг дүгнэнэ. 9.2. Боловсролын стандартын хэрэгжилтийг багшийн үнэлгээ, сургуулийн шалгалтын болон хөндлөнгийн үнэлгээний байгууллагын дүнгээр тодорхойлно.

Шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төслийн тухайд: Ийнхүү нэг талаас, зарим залгамж холбоог будилуулж, үндэслэл, судалгаа султай хийсэн олон өөрчлөлтүүд нөгөө талаас, хөгжлийн шаардлагаас урган гарсан шинэ нөхцөл байдал, хэрэгцээ шаардлагын үүднээс **2019 оноос эхлэн Боловсролын тухай шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төслийг** үзэл баримтлалын хамт 2 жил гаруйн хугацаанд шинэчлэн найруулж, салбарынхан болон нийгмийн олон нийтээр өргөн хүрээнд хэлэлцүүлэн сайжруулж, 2021 оны эхээр 3Г хэлэлцэн дэмжиж, УИХ-д өргөн бариад байна.

Шинэчилсэн багц хуулийн төслийн үзэл баримтлалд³⁴ Боловсролын багц хуулийг шинэчлэн найруулахдаа дараах зүйлсийг үндэслэл болгосон талаар дурджээ. Үүнд:

- *Монгол улсын хөгжлийн талаар баримтлах, урт, дунд хугацааны бодлого, төлөвлөгөөний зорилго, зорилтууд:*
  - УИХ-ын 2020 оны 52-р тогтоолоор баталсан “Алсын хараа-2050: Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого”,

34 БШУ-ны Сайд, ХЗДХ-ийн Сайд нарын хамтарч баталсан “Боловсролын тухай шинэчилсэн найруулсан хуулийн үзэл баримтлал” 2019.

- УИХ-ын 2020 оны 23-р тогтоолоор баталсан “Монгол Улсыг 2021-2050 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл”
- УИХ-ын 2020 оны 23-р тогтоолоор баталсан “Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт “Хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломж бүрдүүлж, боловсролыг хувь хүний хөгжил, гэр бүлийн амьдралын баталгаа, улс орны хөгжлийн суурь болсон насан туршийн суралцахуйн тогтолцоог бэхжүүлэх” зорилтууд
- *НҮБ, ЮНЕСКО-оос баримталж буй дэлхий нийтийн хөгжил ТХБ-ын талаар баримталж буй бодлогын зорилго, зорилтууд:*
  - НҮБ. 2015. “Эх Дэлхийгээ хувирган өөрчилъе: Хөгжлийн хөтөлбөр 2030
  - ЮНЕСКО. 2015. “ТХЗ 4: Боловсрол-2030 үйлийн хүрээ”
- *Салбарын хэмжээнд хийгдсэн зарим томоохон судалгааны дүгнэлт зөвлөмжүүд:*
  - ЮНЕСКО, 2019. “Монгол Улсын боловсролын бодлогын тойм шинжилгээ”
  - БСШУЯ, 2019. “Боловсролын тухай хууль, тогтоомжийн харьцуулсан судалгаа”

“Боловсролын тухай хууль, тогтоомжийн харьцуулсан судалгаа”-гаар бүх шатны сургалтын хөтөлбөрт тусгах агуулгыг хуульчилсан боловсролын салбарын бус 17 хуулийн 20 заалт байгааг ирүүлсэн байна. Энэ нь Хичээл, судлагдахууны тоо болон багш, сурагчдын ачааллыг нэмэгдүүлэх болон сургалтын хөтөлбөрийн тохирц, нийцлийг хангахгүйгээр богино хугацаанд хийж ирсэн гэж ЮНЕСКО-гийн 2019 онд хийсэн судалгааны тайланд дүгнэснийг иш татаж, энэ байдал нь сургалтын хөтөлбөрийн тогтворгүй байдлыг үүсгэж байна гэж дүгнэжээ.

Түүнчлэн багц хуулийг шинэчлэн найруулахдаа дараа хэрэгцээ шаардлагуудыг үндэслэл болгосон ажээ. Үүнд:

- Боловсрол эзэмших хэлбэр (орой, эчнээ, онлайн болон цахим сургалт, нээлттэй боловсрол)-ийг нарийвчлан зохицуулах, бүх нийтийн насан туршийн суралцахуйн боломжийг дэмжих эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх
- Бага насны хүүхдийг яслийн үйлчилгээнд хамруулах, хүүхэд харагчийг бэлтгэх, давтан бэлтгэх, чадавхжуулах тогтолцоог бүрдүүлэх
- ЕБС-ийн сурагчдын сурлагын амжилтын өөрийн болон хөндлөнгийн үнэлгээний дүнгийн зөрөөг багасгаж, хот хөдөөд сурлагын чанар ялгааг багасгаж, арилгах
- Цэцэрлэг, ЕБС-ийн багшийн үнэлэмж, хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд тэдний ажлыг гүйцэтгэлд суурилан бодитой үнэлэх, цалин хөлсний нэмэгдэл олгохтой холбоотой харилцааг боловсронгуй болгох
- Байгалийн гамшиг, давагдашгүй хүчин зүйлийн үеийн сургалтын менежментийг бий болгох, сургалтыг олон арга хэлбэрээр явуулах эрх зүйн орчинг бүрдүүлэх
- Боловсролын салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж буй ашгийн болон ашгийн бус боловсролын байгууллагын эрх зүйн орчинг холбогдох хууль тогтоомжтой нийцүүлэх

- Иргэн, хувийн хэвшил нь өөрийн хөрөнгөөр цэцэрлэг, сургуульд байгууллагын барилга байгууламж, бариулж, тоног төхөөрөмж нийлүүлж, орон нутагт хандивласан тохиолдолд татварын хөнгөлөлт үзүүлэх
- Боловсролын сургалтын байгууллагын бүтэц, хэв шинж, нэршлийн нэр томъёог нэг мөр болгож хуульчлах
- Суралцагчдын элсэлт, төгсөлт, гадаад улсад боловсрол эзэмшсэн иргэний боловсролын баримт бичиг болон олон улсад нийтлэг хүлээн зөвшөөрөгддөг ерөнхий боловсролын хөтөлбөрийн шалгалтын үнэлгээ (SAT, A/AS level IGCSE, IB, TOFEL гэх мэт)-г Монгол улсын их дээд сургуулийн элсэлтийн шалгалттай дүйцүүлэх
- Дээд боловсролын сургалтын байгууллагын статус, хэв шинж, бүтэц, Удирдах зөвлөл, хөтөлбөрт тавигдах шаардлага, санхүүжилтийн хэлбэрийг үр ашигтай, оновчтой болгох
- Шинжлэх ухаан, дээд боловсролын интеграцыг өргөжүүлэх судалгаа, шинжилгээнд суурилсан судалгааны үндэсний их сургуулийн эрх зүйн орчныг бий болгох
- Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Засаг дарга нь төсвийн төвлөрүүлэн захирагчийн хувьд тухайн орон нутгийн өмчит, салбарын харьяа байгууллагын тухайн байгууллагын байр ашиглалттай холбоотой болон тоног төхөөрөмж, их засварын зардлыг хариуцдаг байх зохицуулалтыг хийдэг болгох

2.3.2. ТХБ-ЫГ БАГА, ДУНД БОЛОВСРОЛД ИНТЕГРАЦЧИЛСАН БОДЛОГЫН БОЛОН ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН ШИЙДЛҮҮД

Шинэ зууны шаардлагаар тодорхойлогдож буй орчин үеийн дэлхий нийтийн хөгжил дэвшлээс хоцрохгүйн тулд Монгол улсын боловсрол нь энэ салбартаа өөрсдийн бүтээсэн дэвшилтэд уламжлал, үнэт зүйлсээ өвлөн хөгжүүлэх, бусад улс үндэстний шалгарсан туршлага, сургамж, хөгжлийн нийтлэг чиг хандлагаас тасралтгүй суралцан бүтээлчээр хэрэглэх замаар өөрийн орны өвөрмөц нөхцөл, үндэсний уламжлалд тулгуурлан дэлхийн боловсролын өөрчлөлтийн үйл явцад өөрийн гэсэн төрх, онцлогтойгоор нэгдэн нийлэх стратеги баримталж ирсэн. ТХБ-ыг бага, дунд боловсролд интеграцчилсан бодлогын болон онол арга зүйн шийдлүүдийг дараах баримт бичгүүдийн товч агуулгаар танилцуулъя.

“Бага, дунд боловсролын стандарт ба кюрикулумын үзэл баримтлал” (БСШУЯ, 2002)

БСШУ-ны сайдын 2002 оны 202 тоот тушаалаар “Бага, дунд боловсролын стандарт ба кюрикулумын үзэл баримтлал” батлагдаж өнөөг хүртэл хүчин төгөлдөр мөрдөгдсөөр байна.

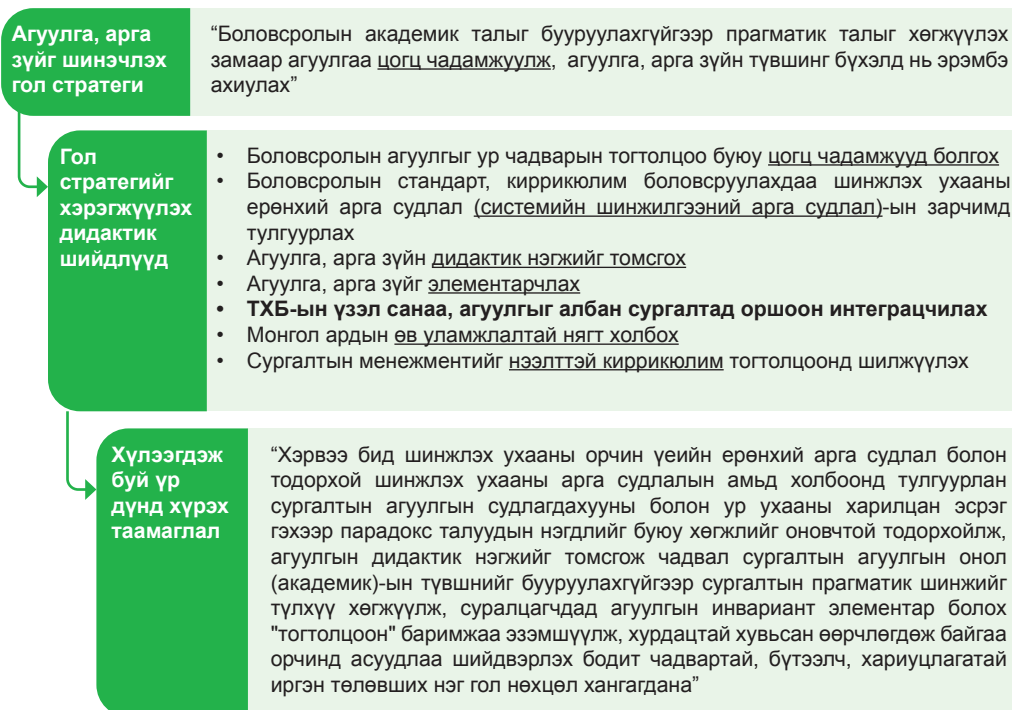
Энэ үзэл баримтлалд Монгол Улсын бага, дунд боловсролын ТХ-ийг хангах гарааны суурь шийдлүүд тусгалаа олсон байдаг. ЮНЕСКО, OECD зэрэг байгууллагаас ТХБ-ын цогц чадамжийн чиглэлээр явуулсан судалгаа³⁵ -ны үр дүнгүүдтэй энэ үзэл баримтлалын гол шийдлүүдийг харьцуулан үнэлэх

35 Inka Borman, Gerhard de Haan (Hrsg), 2008. Kompetenzen der Bildung fuer nachhaltige Entwicklung. Wiessbadan, GWV Fachverlage GMBH

судалгаанд³⁶ тус үзэл баримтлал дахь бодлогын шийдлүүд (17), цогц чадамжийн айнууд (4), тэдгээрт харгалзах мэдлэг, чадварууд (43) нь бүхэлдээ ТХБ-ын олон улсын түвшинд тодорхойлогдсон цогц чадамжуудад бүрэн харгалзаж байна гэж дүгнэжээ.

Суралцахуйн онол, арга зүйн үндсийг бүрдүүлдэг хүн судлалын шинжлэх ухаануудын хөгжлийн нөлөөгөөр дидактикийн шинжлэх ухаанд 1980-аад оны үеэс парадигмийн шинжтэй өөрчлөлтүүд гарч, боловсролын хөгжилд томоохон түлхэц үзүүлсэн байдаг. Хүн судлалын шинжлэх ухаануудын парадигмийн өөрчлөлтийн огтлолцол дээр дидактик боловсролын нийц ба чанарыг дээшлүүлэх олон шинэ шийдлүүд хийх боломж бүрдэж, тэдгээрийг харьцуулан судалж, 2000-аад оноос Монгол Улсын боловсролын агуулга, сургалтын хөтөлбөр, сургалтын арга технологийг шинэчлэх гол стратеги³⁷, дидактик түвшний стратеги шийдлүүд³⁸, хүлээгдэж буй үр дүнгийн талаарх таамаглал³⁹ зэргийг тус тус дэвшүүлэн хэрэгжилтийг зохион байгуулж ирсэн байна (Зураг 2.3.4).

Зураг 2.3.4. Суралцахуй ба багшлахуйг шинэчлэх стратеги ба шийдлүүд (1998-2002)

- 36 БОАЖЯ, ШХА (2015). Монгол Улсын ТХБ/ТХ/НХ-ийн өнөөгийн бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа. 2015, хууд. 113-120
- 37 БСШУЯ, 1999. Сургалтын арга зүй. хууд. 17-20, Тоонот принт ХХК, УБ БСШУЯ, МУИС, 2001. Прагматик сургалтын хөгжлийн стратеги. “Чанартай боловсрол-Хөгжлийн баталгаа” багш нарын бага хурлын илтгэлүүд, хууд. УБ
- 38 ГЯ, 1998. Бага, дунд боловсролын сургалтын агуулгын талаар баримтлах чиглэл. хууд. 21-23, Засгийн газрын тогтоол, Гэгээрлийн сайдын тушаалын эмхэтгэл №6, УБ
БСШУЯ, 2002. Бага, дунд боловсролын киррикулим ба стандартыг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал. Боловсролын салбартай холбоотой тогтоол, тушаалын эмхэтгэл №10, хууд. 74-86, УБ
БСШУЯ, БСХХ, 2001. Сургалтын менежмент. хууд. 72-80, УБ
- 39 ГЯ, 1999. Сургалтын арга зүй. хууд. 16, Тоонот принт ХХК, УБ
БСШУЯ, ЖАЙКА, 2013. Багшлахуйн арга зүйн хөгжлийг түгээн дэлгэрүүлэх үйл ажиллагааны менежмент. хууд. 11, Содпресс ХХК, УБ

Энэ үзэл баримтлалд нийцүүлэн Бага, дунд боловсролын стандартууд (2004), ЕБС-ийн сургалтын үндэсний хөтөлбөрүүд (2008-2012), Сургалтын цөм хөтөлбөрүүд (2014-2015), Сурагчийн хэвлэмэл сурах бичгийн стандарт (2005), Багшийн ажлын байрны тодорхойлолт (2007) ба холбогдох журмууд, ЕБС-ийн багшийн стандарт (2008) зэргийг боловсруулан баталж мөрдөн хэрэгжүүлсэн нь ЕБС-ийн сургалтыг 12 жилд шилжүүлэх, боловсролын агуулга, арга зүйг шинэчлэх гэсэн зэрэгцсэн 2 том өөрчлөлтийг амжилттай хэрэгжүүлэх гол хүчин зүйл болсон юм. Гэвч 2002 оны дээрх үзэл баримтлалыг энэхүү Хөтөч номын 2.2 ба 3.1 дэд бүлгийн агуулгатай танилцаж, эргэцүүлсний дараа түүнийг гүнзгийрүүлэн цаашид сайжруулах шаардлага байгаа нь илэрхий харагдаж байна.

Түүнчлэн БШУ-ны сайдын 2013 оны А/155 дугаар тушаалаар “Бага, дунд боловсролын чанарын шинэчлэлийн үзэл баримтлал”-ыг батлан хэрэгжүүлж байна. Энэ баримт бичигт *“чанарын шинэчлэл”-ийг яаж хийх онол, арга зүйн тодорхой шийдлүүд* тодорхойлогдоогүй байгаа тул “хөгжлийн үзэл баримтлал” гэхээсээ илүүтэйгээр бүхэлдээ дунд хугацааны стратегийн төлөвлөгөө гэж үзэхээр байгааг дээрх судалгаанд тэмдэглэсэн байна.

Зураг 2.3.4-аас харахад “ТХБ-ын үзэл санаа, агуулгыг албан сургалтад оршоон интеграцчилах” гэсэн бие даасан дидактик шийдлийг томъёолохын зэрэгцээ түүнийг хэрхэн хэрэгжүүлэх талаар үнэ цэнтэй тусгай шийдлүүд хийгдсэн байна. Тухайлбал, дээрх стратеги, дидактик шийдэл, таамаглалд суралцагчдад тулгарсан асуудлуудыг бүтээлчээр, хариуцлагатайгаар шийдвэрлэхэд шаардлагатай боловсрол эзэмшүүлэхийн тулд ТХБ-г суралцахуй ба багшлахуйд оршоон интеграцчилах онол, арга зүйн өндөр түвшний дараах цогц шийдэл хийгджээ. Тухайлбал, ТХБ-ын агуулга, арга зүйг

- Цогц чадамжуулж, хэрэгцээтэй арга ухааныг айжуулах,
- Системийн шинжилгээний аргаар агуулгын дидактик нэгжийг томсгон киррикулим тогтолцоог бүхэлд нь элементарчлах
- Улмаар суралцагчдад юмс, үзэгдлийг танин мэдэхэд шаардлагатай ерөнхий элементар болох “тогтолцоон баримжаа”-г эзэмшүүлэх
- Түүнийгээ тухайнхам нөхцөлд тусгайлан буулгажутгажуулах (контекстжүүлэх) зэрэг болно.

“Бага дунд боловсролын стандартууд” (СХЗҮТ, 2004)⁴⁰

Монгол Улсад 1998 оноос өмнө ерөнхий боловсролын сургуульд мөрддөг сургалтын үндсэн баримт бичиг нь “Хичээлийн программ”-ууд байсан бөгөөд эдгээр программ нь бүхэлдээ тухайн шинжлэх ухааны хөгжлийн үе шатуудад баримжаалсан судлагдахууны системчилсэн жагсаалт байсан. “Боловсролын стандарт” гэсэн нэртэй баримт бичгийг манай улсад анх 1998 оноос сургалтад мөрдөж эхэлсэн түүхтэй. Энэ стандарт нь зөвхөн боловсролын агуулгын стандарт байсан бөгөөд өмнө нь бүх нийтээр хөдөлшгүй баримталдаг байсан “хичээлийн программ”-ыг сургууль, багш нар өөрсдийн хэрэгцээ болон хам нөхцөлдөө нийцүүлэн өөрчилж болох “цөм хөтөлбөр” хэлбэртэй болгон өөрчилж, боловсролын түвшин бүрийн

40 СХЗҮТ. 2004. Монгол Улсын стандарт: Бага, дунд боловсрол; ..... боловсрол (боловсролын түвшний 4, судлагдахууны 16, нийт 20 стандарт). MNS 5420-01 2004-өөс MNS 5420-20 2004

болон хичээл бүрийн зорилтыг стандартчилсан өөрөөр хэлбэл, хуучин ба шинэ хандлагын аль алийг илэрхийлэхийн зэрэгцээ стандарт ба сургалтын хөтөлбөр хоёрын зөвхөн агуулгын хэсгийг хамарсан баримт бичиг байв.

“Бага, дунд боловсролын стандарт ба киррикулимийн үзэл баримтлал” батлагдсаны дараа 1998 оны агуулгын стандартыг 2004 онд БСШУЯ-аас **цогц чадамжид суурилсан “Бага, дунд боловсролын стандарт”** болгон шинэчлэн боловсруулж, Стандартчилал, хэмжил зүйн төвөөс баталгаажуулан мөрдсөн. Боловсролын нийт 20 стандарт батлагдсан бөгөөд тэдгээрийг бүтээхэд дараах үндсэн шийдлүүд⁴¹ хийгджээ. Тухайлбал,

- Боловсролын үйл ажиллагаа нь боловсролын хэрэгцээ, зорилго, агуулга, арга зүй, үнэлгээ, бүхий тогтолцоо байна.
- Боловсролын чанар нь цогц чадамжаар үнэлэгдэнэ.
- Боловсролын хэрэгцээ нь хувь хүн, нийгмийн хөгжлийн эрэлт хэрэгцээгээр үндэслэгдэнэ.
- Боловсролын зорилго нь суралцагчдад цогц чадамж төлөвшүүлэхэд оршино.
- Боловсролын агуулга нь цогц чадамжийг төлөвшүүлэхээр сонгогдож, бүтэцчилэгдэнэ.
- Боловсролын стандартчилал нь танин мэдэхүйн түвшнээр тогтоогдоно.
- Боловсролын арга зүйн үндэс нь суралцахуйн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх конструктив дидактик зарчмуудад үндэслэгдэнэ.
- Цогц чадамжийн төлөвшилт танин мэдэхүйн түвшний шалгуураар үнэлэгдэнэ.
- Суралцахуйгаар хүний мэдлэг, чадвар, хандлага, төлөвшилд чанарын хувиргалт хийгддэг бөгөөд энэ нь насан туршийн тасралтгүй үйл явц гэж үзнэ.

Боловсролын стандартын шинэчлэлийг дараах байдлаар ерөнхийлөн дүгнэжээ.

ШИГТГЭЭ-13.

“Шинэ стандартад боловсролын хэрэгцээг хувь хүн, нийгмийн эрэлт хэрэгцээнээс ургуулж, зорилго, зорилтыг цогц чадамжуудаар хэмжээсжүүлэн томъёолж, агуулгын нэгжийг томсгон айд багцалж, арга зүйг орчин цагийн шинжлэх ухааны үндэстэй дидактик шийдлийн зарчимд үндэслэж, цогц чадамжийг танин мэдэхүйн хөгжлийн үе шатуудад харгалзуулан үнэлэхээр үнэлгээний шалгуур үзүүлэлтийг түвшинчлэн тус тус тодорхойлсон болно”⁴²

Дээрх шийдлийн тогтолцоонд тулгуурлан стандарт ба киррикулимийн хоорондох харилцан хамаарал, шүтэлцээг дараах байдлаар тодорхойлсон байна.

41 БСШУЯ. БСХХ. ЖАЙКА. 2003. Бага, дунд боловсролын стандартын ерөнхий зөвлөмж. хх.15-18, УБ

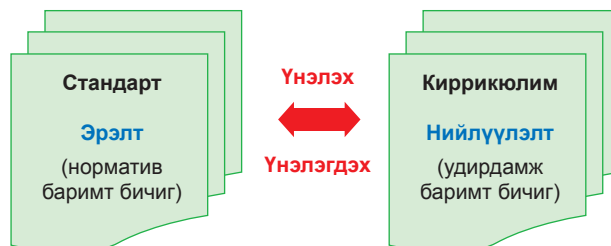
42 БСШУЯ. БСХХ. ЖАЙКА. 2003. Бага, дунд боловсролын стандартын ерөнхий зөвлөмж. хууд.18, УБ

ШИГТГЭЭ-14.

Боловсролын стандарт нь нийгмийн хөгжлийн захиалга, хувь хүний хэрэгцээг хангахуйц боловсролын үйлчилгээний чанарын түвшинг тогтоохын тулд боловсролын тухайн түвшин ба шатлал, боловсролын агуулгын тухайн чиглэл бүрийн зорилго, агуулга, арга зүйн үндэс, орчин нөхцөл, үнэлгээнд бүхэлд нь зайлшгүй тавигдах наад захын шаардлагын тогтолцоо болон түүний хөгжих үйл явцын үндсийг хэмжээсжүүлэн тодорхойлсон норматив баримт бичиг; боловсролын киррикулум (сургалтын хөтөлбөр) нь боловсролын стандартад нийцүүлэн өөрийн улс болон хүн төрөлхтний соёлын дэвшилтэд үнэт зүйлсийг иргэддээ эзэмшүүлэхээр тусгай зөвлөмжийн дагуу сургууль, багш нараас сонгосон тодорхой зорилго, агуулга, арга зүй, орчин, үнэлгээ бүхий сургалтын үйл ажиллагааны тогтолцооны удирдамж баримт бичиг мөн. “Боловсролын стандарт нь боловсролын аливаа киррикулимийн чанарыг үнэлэн түүнийг хөгжилд хөтөлж чадахуйцаар бүтээгдэж, харин боловсролын киррикулум нь стандартаар чанараа үнэлүүлэн хөгжсөөр байхаар боловсрогдож байна.”⁴³

Боловсролтой иргэний төлөвшлийн захиалга (загвар) нь стандарт ба сургалтын хөтөлбөрийн хөгжлөөр тодорхойлогдох бөгөөд харин тэдгээрийн хоорондох шүтэлцээ нь боловсролын хөгжлийн дотоод механизмыг тодорхойлно. Өөрөөр хэлбэл, стандарт нь боловсролын эрэлтийг, сургалтын хөтөлбөр нь түүний нийлүүлэлтийг тус тус илэрхийлж⁴⁴, энэхүү эрэлт нийлүүлэлтийн харилцаа нь тэдгээрийн харилцан үнэлэх, үнэлэгдэх зарчмаар тодорхойлогдоно⁴⁵. Энэ нь хэдий чинээ эрэлт нэмэгдэнэ, төдийчинээ боловсролын чанар дээшилж, нийлүүлэлтийн үнэ цэн нэмэгдэнэ гэж үзсэн байна (Зураг 2.3.5).

Зураг 2.3.5. Стандарт, киррикулумийн шүтэлцээ

Монгол Улсын Засгийн газрын 2012-2016 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөний “Эрдэм боловсролтой Монгол хүн” гэсэн 3 дахь бүлэгт “Ерөнхий боловсролын сургалтад хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх бодлого баримтлан, үндэсний шинэ стандарт нэвтрүүлэх” гэсэн шинэчлэлийн хүрээнд “Эх оронч сэтгэлгээтэй, амьдрах ухаанд суралцсан иргэн төлөвшүүлэхэд чиглэсэн “Зөв монгол хүүхэд” хөтөлбөр боловсруулж, хөтөлбөрийн хүрээнд цэцэрлэг, сургуулийн насны хүүхдүүдийг монгол бахархалтай, үндэсний соёл уламжлалыг дээдэлсэн иргэн болгон хүмүүжих нөхцөлийг агуулсан сургалтын стандарттай болох”⁴⁶ гэсэн үйл ажиллагааг тусгасан байна. Энд дурдагдсан “үндэсний шинэ стандарт” ба “сургалтын стандарт” гэсэн нэртэй баримт бичгүүд одоогоор боловсрогдоогүй байна.

43 БСШУЯ, 2003. Бага, дунд боловсролын стандартын ерөнхий зөвлөмж. хууд.14, 24. УБ

44 БСШУЯ, 2002. Бага, дунд боловсролын киррикулум, стандартыг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал

45 БСШУЯ, 2003. Бага, дунд боловсролын стандартын ерөнхий зөвлөмж. хууд. 14. УБ

46 <http://www.legalinfo.mn/annex/details/5591?lawid=8722>

“Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургалттай сургуулийн сургалтын үндэсний хөтөлбөрүүд” (БСШУЯ, 2007-2014)

Монгол Улсын хэмжээнд 2004 оноос мөрдөж эхэлсэн цогц чадамжид суурилсан боловсролын стандартад боловсролын хэрэгцээ, агуулга, үнэлгээний хүлээгдэж буй үр дүнгүүдийн зэрэгцээ багшлахуй, суралцахуйн арга зүйн зарчмууд тодорхойлогдож, сургууль, багш нар түүнд нийцсэн сургалтын хөтөлбөрүүд боловсруулах ажил өрнөсөн байна. Сургууль багш нарын сургалтын хөтөлбөр буюу кинрикулим боловсруулах үйл ажиллагаа нь бэрхшээлтэй, хүнд хэцүү ажил байсан боловч Монгол Улсад багшлах арга зүйг шинэчлэхэд тойрч болохгүй зайлшгүй туулж гарах ёстой үүрэг хариуцлагын том сорилт болсон юм. Энэ ажлыг гүйцэтгэхэд үндэсний болон орон нутаг, сургуулийн түвшинд захиргааны менежментээр хангагдаж байсан боловч, мэргэжил арга зүйн дэмжлэг менежмент аль ч түвшиндээ дутагдалтай байсан явдал нь багшлах арга зүйн шинэчлэлийг хүлээгдэж буй үр дүн болон арга зүйн хөгжилд бүрэн дүүрэн хүргэж чадаагүй бөгөөд энэ байдал одоо ч үргэлжилсээр байна.

Үүнийг Стандартчилал хэмжил зүйн хуулийн дагуу аливаа стандартын 5 жил тутамд үнэлэх заалтын дагуу 2009 онд БСШУ-ны яамнаас хийсэн Бага, дунд боловсролын стандартын үнэлгээний тайланд дурдсан “Портенийн загварын дагуу хийсэн үнэлгээнээс үндэсний хэмжээнд батлан мөрдөж байгаа стандарт болон түүнийг хэрэгжүүлэхээр сургуулиудад хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрийн агуулгууд хоорондоо тохирохгүй байна” гэсэн дүгнэлтээс харж болно.

Боловсролын эрэлт болох стандарт ба боловсролын нийлүүлэлт болох кинрикулим хоорондын тохирцын дээрх зөрөөг багасгах, арилгах болон сургууль, багш нарт ногдоод байсан чадавхаас нь хэтэрсэн ачааллыг бууруулахын тулд боловсролын түвшнээр тодорхойлсон шаардлагуудыг анги, хичээл бүрээр тусгайлан тодорхойлсон сургалтын үндэсний хөтөлбөр боловсруулах шийдвэрийг БСШУЯ-аас Сайдын 2007 оны 434 дүгээр тушаалаар гаргасан байна. Энэ шийдвэрээр ЕБС-ийн сургалтыг 12 жилд шилжүүлэх графикийн дагуу сургалтын үндэсний хөтөлбөр боловсруулж, сургалтад нийлүүлэх ажлын хэсгийг нийт 13 баг, 237 (давхардсан тоогоор) хүний бүрэлдэхүүнтэйгээр боловсруулан баталжээ. Ийнхүү 2007-2014 онд нийт 7 жилийн хугацаанд ЕБС-ийг 12 жилийн сургалтын тогтолцоонд бүрэн шилжүүлж дууссан бөгөөд бүх анги, хичээл бүрээр ижил бүтэцтэй, нийт 155 сургалтын үндэсний хөтөлбөртэй болж, тэдгээрт нийцсэн сурах бичгүүд бэлтгэгджээ.

Боловсролын стандартыг бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын түвшин бүрээр боловсруулсан бол үндэсний хөтөлбөрүүдийг анги болон судлагдахууны бүлэг сэдвүүдээр хүлээгдэж буй үр дүн, эзэмших агуулга, суралцах үйл ажиллагааны үндсэн төрөл ба хэлбэр, сургалтын арга зүй, бүлэг бүрийн хүлээгдэж буй үр дүнг үнэлэх үнэлгээний индикаторууд гэсэн бүрэлдэхүүн хэсэгтэйгээр суралцагчийн нас ба сэтгэцийн онцлогийг тооцон боловсролын түвшин ба анги хоорондын залгамж холбоотойгоор боловсруулжээ.

Сургалтын үндэсний хөтөлбөрт ТХБ-ын агуулга, арга зүйг интеграцчилахдаа дараах менежментийн хэрэгжүүлсэн байна. Үүнд:

- БСШУЯ-аас АХБ-тай хамтран “Боловсролын салбарын хөгжил-3” хөтөлбөрийн хүрээнд 2008 онд боловсролын стандартад нийцүүлэн сургалтын үндэсний хөтөлбөрийн ерөнхий бүтэц дизайн, түүний үндэслэлийг

боловсруулах төслийг⁴⁷ хэрэгжүүлсэн байна.

- Сургалтын хөтөлбөр боловсруулах багийн бүрэлдэхүүн батлах тухай БСШУ-ны Сайдын 2007 оны 434 дүгээр тушаалаар мэргэжлийн бүх багуудад ТХБ-ыг хөтөлбөрт интеграцчилахад нь мэргэжил, арга зүйн дэмжлэг үзүүлэх бие даасан багийг байгуулж ажиллуулсан байна. Тус багийн үйл ажиллагааг дэмжих зорилготой ШХА-ийн санхүүгийн дэмжлэгтэй бие даасан жижиг төсөл хэрэгжжээ.
- Батлагдсан графикийн дагуу⁴⁸ үндэсний хөтөлбөр боловсруулан баталж хэрэгжүүлснээр 2014-2015 оны хичээлийн жил гэхэд ЕБС-ийн сургалтын тогтолцоог 12 жилд бүрэн шилжүүлж дууссан байна.
- Сургалтын үндэсний хөтөлбөрүүд боловсруулах, экспертиз хийх, захиалагч тал хүлээн авах үндэслэл болгож “Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургуулийн сургалтын хөтөлбөрт дүгнэлт гаргах ерөнхий шалгуур”-ыг баталж мөрджээ. Шалгуурын эхний хэсгийн “үзэл баримтлал”-ыг үнэлэх шалгуурт хамаарах 11 индикатор нь бүхэлдээ мөн ТХБ-ын үзэл санааг илэрхийлэхийн сацуу 2,5,7 дахь индикаторууд ТХБ-д шууд хамаарч, 8 дахь “Тогтвортой хөгжлийн болон хүний эрхийн боловсролын үзэл санааг тусгасан байдал” гэсэн тусгайлсан индикатор ч багтсан байна.

“Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургалттай Сургуулийн сургалтын цөм хөтөлбөрүүд” (БСШУЯ, 2014-2017)

Харин 2013 оноос эхэлсэн “Хүүхэд бүрийг хөгжүүлэх” боловсролын шинэчлэлийн бодлогын хүрээнд 2014-2018 оны хооронд нийт 4 жилийн хугацаанд бага, дунд боловсролын сургалтын “үндэсний хөтөлбөрүүд”-ийг хүчингүй болгож, бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын сургалтын **“цөм хөтөлбөрүүд”**-ийг боловсруулан батлаад мөрдөж байна. Сургалтын цөм хөтөлбөрийг тухайн түвшинд хамаарах ерөнхий хэсэг болон анги бүрээр тодорхойлсон хичээлүүдийн цөм агуулга гэсэн үндсэн 2 хэсэгтэй гэж үзэж болно. Эхний ерөнхий хэсэг нь нийтлэг үндэслэл, хөтөлбөрийн зарчим, зорилго, зорилт, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зохион байгуулалт, хэрэгжилтийн үнэлгээ гэсэн бүтэцтэй бол цөм агуулгын хэсэг нь сургалт ба сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа гэсэн хоёр дэд хэсэгтэй байна.

ОСЕС-ийн судалгаанд түлхүүр компетенцүүдийг эзэмшүүлэхэд сурах ба багшлах үйлийн шинэ соёл шаардагдахыг дурдаад сургалтад зөвхөн оюун ухаанаас (когнитив) гадна сэтгэл хөдлөл (аффектив) ба нийгэмшихүйн (социал) чадваруудыг эзэмшүүлэхээр сурах орчинг бүрдүүлэх ёстойг чухалчилсан байдаг. Иймээс өмнө нь сургалтын хөтөлбөр, хичээлээс гадуурх үйл ажиллагааны хөтөлбөр, иргэний боловсролын хөтөлбөр, төсөлт хичээл хэлбэрээр явагддаг амьдрах ухааны хөтөлбөрийг тус тусад нь боловсруулан хэрэгжүүлж байсан бол энэ удаагийн хөтөлбөрийн шинэчлэлд дээр дурдсан бүх төрлийн хөтөлбөрүүдийг нэгтгэн “сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа” гэсэн бүтцийг сургалтын хөтөлбөрийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг болгосон байна. Мөн хүүхэд бүрийн хөгжлийг хангах зорилтын хүрээнд боловсролын агуулга, үнэлгээний шалгуурыг анги бүрээс гадна шатлал,

47 MOSTEC, ADB, 2008. Project report. CC International, Melbourne, Australia; MEC LLC. Mongolia; Third Education Development Project (TEDP)-2238-MON, Project Component I: *Developing a National Curriculum Framework and Aligned Education Standards*

48 БСШУЯ, 2008. Ерөнхий боловсролын сургуулийг 12 жилийн тогтолцоонд шилжүүлэх бодлого, төлөвлөлт, арга зам. хууд. 12, ЭКИМТО, УБ

түвшнээр тодорхойлжээ. Эдгээр шийдэл нь хөтөлбөрийн шинэчлэлийн гол онцлогийг тодорхойлж байна.

Монгол Улсын ТХ, ТХБ-ын бодлого, хэрэгжилт, хэтийн төлөвийн талаар БОНХАЖЯ-аас явуулсан суурь судалгаанд⁴⁹ энэ удаагийн сургалтын хөтөлбөрийн шинэчлэлд сургалтыг дэмжих үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүдийг интеграцчилан сургалттай холбох анхны оролдлого хийсэн давуу тал байгаа ч өмнө бий болгосон үнэ цэнтэй зүйлээ бүдгэрүүлсэн, онол, арга зүйн үндсийг сулруулсан, хэрэглэхэд ойлгомжгүй, төвөгтэй болгосон зарим зүйлс байгааг тэмдэглэсэн байна. Тухайлбал, хөтөлбөрт дурдагдсан “чадвар”-ууд дотор цогц чадамжууд, ялангуяа ТХБ-ын цогц чадамжид хамаарах чадварууд хангалттай хэмжээнд багтсан хирнээ тэдгээрийг эрэмбэлж аль нь зорилт буюу хүлээгдэж буй үр дүнд, аль нь агуулгад, аль нь шалгуур үзүүлэлтэд, аль нь үйл ажиллагаанд хамаарахыг оновчтой, зөв тодорхойлон томъёолоогүйгээс компетенц буюу цогц чадамжийн төрөл, эрэмбэт чанарыг алдагдуулсан байна хэмээн дүгнэжээ.

Түүнчлэн таксономын мэдлэг ба когнитив үйлүүдийн эрэмбэт чанар болон боловсролын түвшин, шатлал хоорондын харьцааг оновчтой тогтоож, ойлгомжтой тодорхойлоход учир дутагдалтай хандсанаас дараах сул талууд байгааг тэмдэглэсэн байна. Үүнд:

- Математикаас бусад хичээлийн хөтөлбөрийн “агуулга” хэсэгт чадварууд, зорилтууд, эсвэл хүлээгдэж буй үр дүн зэргийг нэг өгүүлбэрт хольж томъёолсон байдал ажиглагдсан байгаа нь боловсролын шатлал ба анги бүрээр киррикулимийн үндсэн бүтэц тэдгээрийн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн агуулгыг хэрхэн ойлгож, тэдгээрт юуг оноож харгалзуулсан нь ойлгомжгүй болжээ. Өөрөөр хэлбэл, хүчингүй болсон үндэсний хөтөлбөрүүдэд анги, хөтөлбөрийн бүлэг бүрээр тодорхойлогдсон хүлээгдэж буй үр дүнгүүдийг үнэлэхээр үнэлгээний индикаторуудыг ялган томъёолсон нь сургалтын үйл явцыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэхэд багшид тустай байсан бол цөм хөтөлбөрт бүх зүйлээ “чадвар” хэмээх үгээр эрэмбэт чанар нь тод харагдахааргүйгээр хольж, энд тэндгүй тараан байрлуулсан байна.
- Иргэний боловсролыг зөвхөн ёс зүйн боловсролоор хязгаарласан нь гоо зүй, эрх зүй хууль зүй зэрэг шинжлэх ухааны болон иргэн бүрийн эзэмших ёстой боловсролын чухал бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн ач холбогдлыг бууруулж, өрөөсгөл болгосон талтай.
- Сургалтын хөтөлбөр ба түүнийг хэрэгжүүлэх зөвлөмжийг тусад нь боловсруулж байсан нь баримт бичгүүдийн эрх зүйн статусын хувьд ч хэрэглээний хувьд ч илүү тохиромжтой байдаг. Шинэ хөтөлбөрийн холбогдох хэсгүүдэд зөвлөмж, жишээ, зарим тохиолдолд журмын заалт ч орсон байгаа нь “цөм” хөтөлбөрийг “цөм биш” болгосон тал ажиглагджээ.

Дээрх асуудлууд нь хөтөлбөрийг ойлгох, хэрэглэх, үнэлэх болон хөтөлбөрийн хэрэгжилтийг төлөвлөх, гүйцэтгэх, суралцагчдыг үнэлэх зэрэгт тодорхой хэмжээний бэрхшээл учруулах талтайг хүлээн зөвшөөрч, цөм хөтөлбөрийг цаашид сайжруулах шаардлагатайг харуулжээ.

Мөн 2019 онд эцэг эхчүүдээс сургалтын хөтөлбөр, агуулгатай холбоотой гаргасан санал гомдлыг үндэслэн БСШУЯ, БХ-ээс хамтран ЕБС-ийн бүх ангийн

49 БОАЖЯ, ШХА (2015). Монгол Улсын ТХБ/ТХ/НХ-ийн өнөөгийн бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа. 2015, хууд. 131-132

цөм хөтөлбөрийн агуулгад нарийвчилсан судалгаа хийж, ачааллыг багасгах боломжийг тогтоох чиглэлээр ЕБС-ийн багш, сургалтын менежер, захирал, БСУГ-ын мэргэжилтний төлөөлөл бүхий хүмүүстэй хэд хэдэн удаагийн хэлэлцүүлгийг хийснээр сургалтын хөтөлбөрийн талаар,

- ЕБС-д судалж байгаа хичээлийн *тоо олон*, зарим хичээлийн *агуулга давхацдаг*
- Зарим хичээлийн *агуулга цагтаа багтдаггүй*
- Зарим хичээлийн *агуулга хүндэдсэн*
- Зарим хичээлийн *агуулга ангиудад жигд хуваарилагдаагүй*
- Зарим хөтөлбөрийн агуулга буюу суралцахуйн зорилтын томъёолол ерөнхий, ойлгомжгүй, багтаамж нь харилцан адилгүй байгааг илрүүлж эдгээр нь цаашлаад багшийн ажлын ачаалал болон сурагчийн суралцах ачаалалд нөлөөлдөг болохыг тогтоосон байна.

Эдгээр хэлэлцүүлгүүдийн дараа сургалтын цөм хөтөлбөрт нарийвчилсан шинжилгээ хийж, асуудлуудыг шийдэх гарц, арга замыг тодорхойлох, агуулгын залгамж холбоог сайжруулах чиглэлээр БХ-ийн дэргэд эрдэмтэн, судлаачид, багш нарын төлөөлөлтэй ажлын хэсэг ажиллаж, сургалтын цөм хөтөлбөрийн тохирцыг сайжруулсан хувилбарыг боловсруулсан ба сайжруулсан хөтөлбөрийг 2019-2020 оны хичээлийн жилээс мөрдөн ажиллаж байна.

2.3.3. ДЭД БҮЛГИЙН ДҮГНЭЛТ, ЗӨВЛӨМЖ

Дүгнэлт

1. Дэлхий нийтийн түвшин дэх ТХ, ТХБ-ын хөгжлийн чиг хандлага, үе шатуудад баримжаалан Монгол Улсын ТХ, ТХБ-ын 1995-оос хойших хөгжлийн замнал, өрнөлийн ерөнхий шинжилгээнд үндэслэн энэ үйл явц манай улсад дараах 3 үе шаттай явагдаж байна гэж үзэж байна. Үүнд:

а.) 1995-2004 он: Монгол улсад шинэ нийгмийг цогцлоон хөгжүүлэх хөгжлийн бодлого, стратегиуд тодорхойлогдон эрх зүйн цоо шинэ орчин бүрэлдэж, боловсролын зорилго, агуулга, арга зүй, үнэлгээг суралцахуйд төвлөрүүлэн цогц чадамжуулж тэдгээрийг шинэчлэх онол, арга зүйн дидактик шийдлүүд хийгдэж, боловсролын төлөвлөлтийг оролтод бус гаралтад төвлөрдөг болгон өөрчилж, боловсролын үйлчилгээний нээлттэй орчинд чанарын баталгааг хангахын тулд стандартад суурилсан боловсролын шинэчлэлийг эхлүүлж, *боловсролын хүртээмж, чанар, нийц, тэгш боломжийг эрхэмлэсэн БНБ-ын шинэ тогтолцоо бүрэлдсэн үе.*

б.) 2005-2015 он: Дэлхий нийтээрээ хэрэгжүүлсэн “ТХБ-ын 10 жил”-ийн хүрээнд боловсролд стратегийн төлөвлөлт, БНБ-ын индикаторуудыг хэмжих хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний олон улсын зарчим, арга зүй нэвтэрч, хэрэгжилтийн үйл явцыг хөтөлбөржүүлдэг болж, суралцах хугацааг олон улсын жишигт нийцүүлэх шилжилтийг бүрэн хэрэгжүүлж, шинэ стандарт, 12 жилийн сургалтын хөтөлбөрүүд боловсрогдож, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх сурах бичгээр хангагдан багш нарын мэргэжил дээшлүүлэх үйл ажиллагаа институтчилагдан ТХБ-ын үзэл санаа, агуулгыг сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилж,

ТХБ-ын үнэт зүйлсийг чухалчлан хүүхэд бүрийн хөгжлийг эрхэмлэсэн БНБ-ын тогтолцоог бэхжүүлэх үе.

с.) 2016-аас хойш: Дэлхий нийтээрээ хүлээн зөвшөөрч баталсан “ТХЗ 4-Боловсрол 2030 үйлийн хүрээ”-нд ТХБ-ын шинэ алсын хараа, үзэл баримтлалд баримжаалан өөрийн орны хам нөхцөл, онцлогт нийцүүлэн “Бүх нийтийн ТХБ-ын үндэсний хөтөлбөр”-ийг боловсруулан хэлэлцэж, ТХ-ийг боловсролд, боловсролыг Монгол Улсын ТХ-д бүрэн гүйцэд, зөв оновчтой интеграцчилж, боловсролыг бүхэлд нь *ТХЗ-ын төлөөх боловсрол болгон хувирган өөрчлөх үе.*

- Энэхүү 2015 оноос эхэлсэн 3 дахь үе шат нь дотроо хэд хэдэн дэд үе шатуудтай байх хандлага ажиглагдаж байна. Тухайлбал, 2015-2020 оны хоорондох эхний 5 жилд өнгөрсөн үеийнхээ алдаа оноог дэнсэлж, гол сургамжуудыг ялган тодорхойлох замаар үлдсэн 10 жилд баримтлах хөгжлийн бодлого, стратегийн төлөвлөлтөө ул суурьтай боловсруулахад илүү төвлөрөн ажиллаж, боловсролыг ТХЗ-ын төлөөх боловсрол болгон хувирган өөрчлөх эхлэлийг тавьсан шат гэж үзэх болохоор байна.
- Монголын төрөөс 2020 онд “Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн тухай хууль”, “Алсын хараа 2050: Монгол Улсын хөгжлийн урт хугацааны бодлого”, “Боловсролын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө (2021-2030)”-г тус тус батлан гаргаж, Боловсролын тухай шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төслөө УИХ-д 2021 оны эхээр өргөн бариад байгаа билээ Энэ нь НҮБ болон ЮНЕСКО-оос 2019 оны сүүлчээр ТХБ бол ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг амжилтад хүргэх үйл хэргийг хөтлөн залуурдагч гэсэн шийдвэрийг баталгаажуулагч 2030 он хүртэлх ирэх 10 жилийн үйлийн замын зураглалаа гаргаж, дэлхий нийтээрээ ТХЗ-ын төлөө эрч хүчээ хуримтлуулж байгаа цаг хугацааны энэ торгон үетэй давхцаж байгааг онцлон тэмдэглэх ёстой. Энэ онцлог нь боловсролоо ТХ-ийн төлөө хувирган өөрчлөх замаар Монгол Улсынхаа, улмаар дэлхий нийтээрээ зорин тэмүүлж буй ТХЗ-уудыг амжилттай хэрэгжүүлэх үйлсэд бодитой хувь нэмэр оруулах томоохон, цар хүрээтэй хувирган өөрчлөлтөд мөр зэрэгцэн ажиллах гараан дээр ирээд байна гэсэн үг юм.
- Манай улсын байгаль орчин болон боловсролын асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагуудын ажлын уялдаа холбоо шаардлагын түвшинд хүрээгүй байдал, мөн ТХБ-ын үндэсний түвшний удирдлага, зохион байгуулалтын нэгдсэн бүтэц байхгүй, хамтын ажиллагааны механизмууд нь үр өгөөжтэй ажилладаггүй зэргээс хамаараад “Ирээдүйн боловсрол”-ын талаарх эргэцүүлэлд харьцангуй бага анхаарч, ТХБ-д төвлөрсөн хөгжлийн гарцад баримжаалж буй дэлхий нийтийн чиг хандлагад нэгдэхдээ гүн гүнзгий ойлголт, ухамсар, өөрийн гэсэн үзэл баримтлалтайгаар хандан оролцох үйл явц удаашралтай байна.
- УИХ-аас 2014 онд баталсан “Ногоон хөгжлийн бодлого”-ын боловсролтой холбоотой хэсэгт ТХ, ТХБ гэсэн нэр томъёонууд хэрэглэгдэж, тэдгээрийн үзэл санаа төдийгүй, гол агуулга нь тодорхой тусгагдаж чадсан байна. Харин түүнээс хойших боловсролын хөгжлийн бодлогын олон баримт бичгүүдэд ТХ, ТХБ, ТХЗ, тогтвортой байдал гэсэн түлхүүр нэр томъёонууд харьцангуй цөөн хэрэглэгдсэн байгаа бөгөөд, тэдгээрийн үзэл санаа, гол агуулгууд товч тодорхой, утга төгөлдөр, эрэмбэ цэгцтэй харилцан уялдаа холбоотойгоор

томьёологдон бүрэн сайн тодорхойлогдож чадаагүй байгаа нь олон хүчин зүйлээс хамаарах боловч стратегийн төлөвлөлт, хэрэгжилтийн менежмент, хяналт-шинжилгээ үнэлгээнд дэвшилтэд арга хандлагууд нэвт шувт нэвтрээгүй, улмаар байгууллагын болон хүний нөөцийн чадавх харьцангуй сул байгаатай холбоотой гэж үзэж байна.

6. Монгол улс “Бага, дунд боловсролын киррикулимийг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал” (2002)-даа Ж. Делорсын илтгэлийн гол үр дүн болох ЮНЕСКО-оос 1996 онд санал болгосон “Суралцахуйн 4 тулгуур багана”-ыг боловсролын стандартын суралцахуйн зорилго буюу цогц чадамжийн хүлээгдэж буй үр дүнгийн 4 айн хүрээ болгон сонгосон. Улмаар сургалтын үндэсний болон цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтуудыг дээрх 4 айн хүрээнд багтах тогтвортой байдлын түлхүүр цогц чадамжуудын хүрээнд тус тус боловсролын түвшин ба ангийн онцлогтойгоор нарийвчлах оролдлого бүхий шийдлүүд нь бодлогын болон онол арга зүйн аль ч талаасаа оновчтой шийдэл байсныг өнөөдөр цаг хугацааны шалгуур харуулж байна. Эдгээр шийдэл нь ТХ болон ТХБ-ыг үнэлэх дорнын гүн ухааны гол зарчмын нэг болох “арга, билгийн шүтэн барилдах” ёсны шалгуурыг дааж ирснийг тэмдэглэх нь зүйтэй. Гэвч өнөөдөр бүх зүйл сайн сайхан байгаа юу гэвэл тийм бишийг бид сайн мэднэ. Хэдийгээр боловсролын салбарынхан алсын хараатай зөв зам дээр гарсан боловч олон хүчин зүйлийн нөлөөгөөр эргэлзээ, үгүйсгэлд өртөх, дэмжүүлж шүүмжлүүлэх, хүлээзнэж ажиглах зэрэг олон даваа нугачааг даван туулсаар бас гадаад, дотоодын олон талын дэмжлэгтэйгээр удаан боловч урагшилсаар л явна.
7. Монгол улс 2002-2014 онд тогтвортой байдлын болон ТХБ-ын цогц чадамжийн эрэмбэт чанар, онол, арга зүйн оновчтой хослол бүхий дидактик шийдлүүдийн тусламжтайгаар өөр хоорондоо амин холбоотойгоор “Бага, дунд боловсролын киррикулимийг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал” (2002), “Бага, дунд боловсролын стандарт” (2004), ТХБ-ын агуулга, арга зүйд суурилсан “Сургалтын үндэсний хөтөлбөрүүд (2007-2014) цогцоор нь бүтээсэн. Эдгээр норматив болон удирдамжийн чанартай баримт бичгүүд нь тэдгээрийг анги танхимд бодит үйл хэрэг болгоход хэрэглэх сурах бичиг зохиох, багш нарыг бэлтгэх, мэргэжил дээшлүүлэх, боловсролын болон сургалтын байгууллагын менежментийг боловсронгуй болгох зэрэг бага, дунд боловсролын тогтолцоог бүхэлд нь шинэчлэх үйлийн хөтөч болсон төдийгүй ЕБС-ийн сургалтыг 12 жилд шилжүүлэх шилжилтийг амжилттай дуусгахад түүхэн үүрэг гүйцэтгэсэн байна.
8. 2014-2018 онд шинэчлэн баталж хэрэгжүүлж буй сургалтын цөм хөтөлбөрүүдийн шинэлэг, давуу талуудыг бэхжүүлж, өмнөх жилүүдэд ТХБ-г сургалт, сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаанд интеграцчилах чиглэлээр баримталж ирсэн үнэ цэнтэй стратегиудыг уламжлан үргэлжлүүлж, “ТХБ-2030”-д хийгдсэн суурь шийдлүүдэд суурилан орчин үеийн дэвшилтэт онол, арга зүйн гүн бат үндэслэлд тулгуурласан “Бага, дунд боловсролын стандарт ба сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэх үзэл баримтлал”-ыг шинэчлэн баталж, улмаар сургалтын цөм хөтөлбөрүүдээ хэрэглэхэд хялбар бүтэц дизайнтай, ойлгомжтой болгон шинэчлэн сайжруулах шаардлага байна. Ингэхдээ цогц чадамж ба киррикулим судлал, суралцахуйн арга хандлага болон цөм хөтөлбөрийн чиглэлээр хийгдсэн судалгаануудын үр дүн, дүгнэлтүүдийг тооцох шаардлагатай.

9. Боловсролын тухай болон Бага, дунд боловсролын тухай хуульд 2016 онд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөөр боловсролын амин сүнс болсон стандарт байх ч юм шиг байхгүй байх юм шиг, сургалтын цөм хөтөлбөр нь нийтлэг ч юм шиг, тусгай ч юм шиг, сургалтын хөтөлбөр (киррикулим) ч юм шиг боловсролын хөтөлбөр (educational programs) юм шиг ойлгогдохоор хоёрдмол утгатай заалтууд байгаа нь нэгд, бодлого боловсруулагч, шийдвэр гаргагчид хариуцлагагүй байгаагийн шинж, хоёрт, ТХБ-ыг сургалтад интеграцчилах бодлого, стратегийг боловсруулах үндэслэлийг ойлгомжгүй болгож байна. Эдгээр асуудлыг нэг мөр болгон зохицуулах шийдлүүд Боловсролын шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төсөлд хийгдсэн гэдэгт найдаж байна.
  10. ТХБ-ын талаарх “НҮБ-ын ТХБ 10 жил (2005-2014)” болон “ДНҮХ” (2015-2019)-ийн үргэлжлэл болгож **“Тогтвортой хөгжлийн боловсролыг 2019 оноос хойш хэрэгжүүлэх үйлийн хүрээ: ТХБ-2030”** хэмээх шинэ үйлийн хүрээ, мөн ТХБ-2030” Замын зураглалыг ЮНЕСКО-оос 2019 оны сүүлчээр баталж, НҮБ-ын Ерөнхий Ансамблейн хуралдаанаар зөвшөөрөн баталгаажуулаад байна. Эдгээр баримт бичиг нь нь 2030 он хүртэлх ирэх 10 жилд ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг амжилтад хүргэх дэлхий нийтийн түвшний бодлого, хамтын үйлийн мөрийн хөтөлбөр юм. Тэдгээрт ЮНЕСКО-гийн манлайлал, дэмжлэгийн доор Гишүүн улс орнуудын ЗГ-уудаас зөвхөн бодлогын дэмжлэг төдийгүй бүтээлч санаачилгууд, институтчилагдсан идэвхтэй оролцоо, нөөцийн оновчтой дайчилгааг шаардаж, улмаар мэдээлэл солилцоо, харилцаа холбооны дэвшилтэд технологи болон хүчирхэг хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ, хариуцлагатай тайлагналтын механизмуудыг тус тус ашиглан бүх суралцагчид, сурган хүмүүжүүлэгчид, залуучууд, олон нийт, иргэний нийгэм, бүх талын хувь нийлүүлэгчдийн нээлттэй, бүтээлч оролцоонд суурилан далайцтай томоохон хувирган өөрчлөлт хийхийг уриалсан байна.
- Уг баримт бичгийн ач холбогдлыг тооцож энэхүү Хөтөч номонд түүний талаарх бие даасан хэсгийг тусгайлан бэлтгэж оруулсан болно. Иймд тэнд өгөгдсөн дэлгэрэнгүй мэдээлэлтэй сайтар танилцах нь ач холбогдолтой.

Зөвлөмж

1. Дээр дурдсан ТХБ-ын үйлийн шинэ хүрээ, “ТХБ-2030” замын зураглалыг ерөнхий удирдамж болгож дараах үйл ажиллагааг нэн даруй эхлүүлэх шаардлагатай байна. Үүнд:
  - а.) БОАЖ-ын Сайд болон БСШУС-ын Сайдын хамтарсан тушаалаар 2018 онд батлагдсан “ТХБ-ын үндэсний хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийн эхний үе шат дуусаж байгаа тул холбогдох үнэлгээг хийж, хоёр дахь үе шатны үйл ажиллагааг ЮНЕСКО-ийн дээрх удирдамжид нийцүүлэн зохион байгуулах
  - б.) ТХ, ТХЗ, ТХБ-ын асуудлаар сектор дамнасан бодлого, төлөвлөлт ба хяналт шинжилгээ хариуцсан бүтэц, нэгжийг холбогдох байгууллагын дэргэд байгуулж, холбогдох яамд, ЮНЕСКО-гийн Үндэсний комисс, НҮБ-ын бусад төрөлжсөн байгууллагууд, олон талт хувь нийлүүлэгчидтэй хамтран ажиллах арга механизмыг бий болгох замаар Замын зураглалд заасан хугацаанд үйл явцын ахиц, дэвшлийн хяналт-шинжилгээний тайлангаа хугацаанд нь ЮНЕСКО-д хүргүүлж, мэдээлэл солилцохын зэрэгцээ шаардлагатай дэмжлэгүүдээ авч байх

- с.) ЗГ, холбогдох яамдын жил бүрийн төлөвлөгөө, гүйцэтгэлийн үр дүнг ТХ, ТХЗ, ТХБ, тогтвортой байдлын өнцгөөс харж боловсруулах шинэ соёлыг нэвтрүүлэх, улмаар орон нутгийн захиргааны болон мэргэжлийн удирдлагын байгууллагууд, боловсролын болон бүх түвшний сургалтын байгууллагын жил бүрийн гүйцэтгэлийн төлөвлөгөө, үр дүнгийн үнэлгээнд ТХ, ТХЗ, ТХБ, тогтвортой байдлын шалгуур, индикаторуудыг нэмж, үнэлдэг болох
2. “Боловсролын тухай хууль” болон “Бага, дунд боловсролын тухай хууль”-д цаашид бага, дунд боловсролын стандарттай байх эсэхийг нэг мөр тодорхой болгох зайлшгүй шаардлага байна. Боловсролын эрэлт болох стандарт ба нийлүүлэлт болох киррикулим хоорондын шүтэлцээ нь боловсролын хөгжлийн дотоод механизмыг харин тэдгээрийн тохирцын үнэлгээ нь боловсролын үйл хэргийн хэвийн ажиллагааг хангахад чухал ач холбогдолтой байдаг. Хэрвээ стандартгүй байх юм бол зах зээлийн нийгэм дэх боловсролын чанарын баталгааг ямар арга механизмаар зохицуулан үнэлж байх асуудал дэвшигдэж, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэх талаар холбогдох үзэл баримтлалд зарчмын өөрчлөлт орох болно.
  3. ТХБ-д төвлөрсөн ТХ-ийн бүх 17 зорилгыг хангах хүрээнд ЮНЕСКО-оос дэвшүүлсэн суралцахуйтай холбоотой суурь шийдлүүдийн талаарх судалгааг эрчимтэй явуулж, ТХБ болон киррикулим хөгжлийн онол арга зүйн асуудлаар шат дараалсан нээлттэй, сонирхогч бүх хүмүүсийн оролцоог хангасан бүтээлч хурал, зөвлөгөөн, хэлэлцүүлгүүд зохион байгуулж юуны өмнө боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөрийг шинэчлэн сайжруулах үзэл баримтлалаа шинэчлэн боловсруулж батлуулах хэрэгтэй. Энэ үзэл баримтлал нь дараах шаардлагыг хангасан байвал зохино. Үүнд:
    - а.) ТХЗ-4 буюу ТХБ-ын шинэ алсын хараа, түүний үзэл баримтлалд бүрэн нийцсэн байх. Өөрөөр хэлбэл, насан туршийн боловсрол нь боловсролын бүх хэлбэр, түвшин, шатлалыг хамарч, хүн бүр өөрийн тусгай хэрэгцээгээ хангахуйц, чанартай боловсрол эзэмших үл алагчлагдах шударга боломж, нөхцөлөөр хангагдсан байх
    - б.) Монголчуудын үндэсний дэвшилтэд уламжлал, өвөрмөц соёл, нүүдлийн ахуй амьдралын хам нөхцөлд гүн бат суурилсан байх
    - с.) ТХБ-ын олон талт, олон эрэмбэт цогц чадамжийн тогтолцоонд суурилсан суралцахуйн онол, арга зүйн шийдлүүдтэй байх
    - д.) Боловсролын стандарт, сургалтын хөтөлбөр, сургалтын төлөвлөгөө, сурах бичиг, багшийн хөгжлийг бүхэлд нь хамарсан, тэдгээрийн амин холбоог нэвт шувт хангасан суурь шийдлүүдтэй байх
  4. Өнөөдөр хүчин төгөлдөр мөрдөж байгаа Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрийг сайжруулах, турших, хэрэгжүүлэхдээ дараах зүйлсийг анхаарвал зохино. Үүнд:
    - а.) Цөм хөтөлбөрийг сайжруулах үндэсний зөвлөхүүдийн оролцоотой баг ажиллуулж, сургалтын хөтөлбөрийн зориулалтыг оновчилж, түүний бүтэц, дизайн, агуулга, хэл, нэр томъёог цэгцлэх
    - б.) Сургалтын хөтөлбөр боловсруулагчдад киррикулим судлал, таксономын шинэлэг онол, арга зүйн мөн чанарыг ухаж ойлгох, хэрэглэх болон ТХБ-

ын хэл ухагдахуун (Literacy of ESD)-д тайлагдах боломжийг бүрдүүлж, тэднийг чадавхжуулан сургалтын хөтөлбөр боловсруулах багууд болон нийт багш, сургуулийн удирдлагуудаа чадавхжуулах

- с.) Сургалтын хөтөлбөрийг үндэсний, орон нутгийн, сургуулийн, курс хичээлийн, нэгж хичээлийн гэсэн олон түвшин бүхий бүхэл бүтэн тогтолцоо хэмээн үзэж, уг тогтолцооны инвариант бүтэц болох бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг зөв оновчтой тогтоож, тус бүрийнх нь ялгаа, тэдгээрийн хоорондох олон хэмжээст, олон эрэмбэт холбоо хамаарлыг тод томруун тодорхойлсон байхаар боловсруулах. Тухайлбал, сурах хэрэгцээ, сонирхлоос эхлээд суралцахуйн зорилго, агуулга, арга, хэлбэр, орчин, үнэлгээг суралцагчийн мэдлэг бүтээх буюу “хийж байж мэдэх” үйлд буулган тодорхойлж, хүрэх үр дүн, зорилт, эзэмших чадвар, үйл ажиллагаа, үнэлгээний индикатор гэсэн “үйл”-ийн хувьд ижил амьтай хирнээ, өөр өөр зориулалттай хөтөлбөрийн бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн ялгаа нь ил тодоор хэмжигдэхүйцээр тэдгээрийн агуулгыг тодорхойлж, зөв томъёолох
- d.) Бодлогын болон онол, арга зүйн бэлтгэл хангагдсаны дараа боломжийн цаг хугацаа олгож, үндэсний түвшний сургалтын хөтөлбөрүүдээ шинэчлэн боловсруулах баг ажиллуулж, боловсруулсан хөтөлбөрүүдээ турших, сайжруулах, баталгаажуулах зэрэг болно.

Уламжлал, шинэчлэлийн яг энэ торгон зааг, эгзэгтэй мөчид ТОГТВОРТОЙ ОРШИХУЙН талаар Дэлхийн түвшинд ойлгоё, ухаарч сэхээрье, Монголдоо хамтран хэлэлцье, эвлэлдэн нэгдэе, сэтгэл гаргая, үйлдэн суралцъя.

3.ЕБС-ИЙН СУРГАЛТ, ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ТХБ-ЫГ ИНТЕГРАЦЧИЛАХ ҮНДСЭН ЧИГЛЭЛ

“Тогтвортой хөгжил” ба “тогтвортой хөгжлийн боловсрол” хэмээх үзэл санааны хөгжил хэр урт хугацааг туулан ямар замналыг туулж, 2030 он хүртэлх ТХ-ийн 17 зорилгод хүрч ирснийг мөн ТХ ба ТХБ нь нэг зоосны хоёр тал болтлоо хоорондоо интеграцчилагдаж ирснийг энэхүү номын 2-р бүлгээс бид тодорхой мэдэх боллоо.

Хүн төрөлхтөн тогтвортой хөгжихийн тулд 2015 онд “ТХЗ-2030”-д нэгдсэн. Саяхан 2020 онд ЮНЕСКО-оос гаргасан “ТХБ-2030” замын зураглалд ТХБ нь зөвхөн ТХЗ-ын бие даасан нэг хэсэг (ТХЗ 4) байхын зэрэгцээ бусад 16 зорилго, тэдгээрийн товлосон зорилтуудыг амжилттай хэрэгжүүлэх гол арга хэрэгсэл болохыг маш ойлгомжтой, тод томруун тодорхойлоод байна. Иймээс улс орнууд боловсролдоо онцгой анхаарч, ялангуяа ТХЗ-ын 4.7 дахь товлосон зорилтын хүрээнд ТХБ-ыг боловсролын бүх төрөл, түвшин, хэлбэрт интеграцчилах чиглэлээр баримтлах бодлого стратеги, хэрэгжилтийн менежмент, хяналт-шинжилгээ үнэлгээнийхээ тогтолцоог боловсролын шинэ алсын хараанд чиглүүлэн тохируулж, улам боловсронгуй болгон хөгжүүлж, тухайлбал, багшийн ТХБ-д суурилсан суралцахуйг удирдах чадавхыг нэмэгдүүлэх, ТХБ-ын шаардлагад нийцсэн сургалтын орчинг, бүрдүүлэхэд онцгой анхаарч, томоохон хөрөнгө оруулалт хийж эхэлсэн.

ЮНЕСКО 2015 оноос хойш улс орнуудын боловсролоо хувирган өөрчлөх энэхүү хүчин чармайлтыг дэмжиж, түүний дотор сургалтын хөтөлбөрийн хувирган өөрчлөлтөд баримтлах нийтлэг удирдамж болохуйц чухал ач холбогдолтой олон баримт бичгүүд гаргасан бөгөөд тэдгээрээс бид дараах 4 баримт бичгийг онцолж байна. Үүнд:

1. “Дэлхийн Иргэний боловсрол: Сэдвүүд, суралцахуйн зорилтууд” (UNESCO, 2015)
2. “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилтууд” (UNESCO, 2017)
3. “ТХБ ба ДИБ-ын суралцахуйн чиглэлүүдийн үнэлгээ. Боловсролын агуулгын ойролцоо байдал” (UNESCO, 2019)
4. “ТХБ-2030”: Замын зураглал (UNESCO, 2020)

Энэ 4 баримт бичгийн сайтар судалж, боловсролын хувирган өөрчлөлт, суралцахуйн хөгжлийн чиг хандлага тодруулбал, суралцахуйн зорилт, агуулга арга

зүй хэрхэн өөрчлөгдөж байгааг мэдэж байх нь боловсролын бүх түвшний бодлого боловсруулагчид, сургалтын хөтөлбөр хөгжүүлэгчид, нийт сурган хүмүүжүүлэгч, багш нэг бүр өөрсдийн эрхэлж буй ажил үйлээ чамбайруулахад зайлшгүй хэрэгтэй гэж үзлээ.

Эдгээр баримт бичгийн гол агуулгыг энэхүү “Хөтөч” номын 2.2. дэд бүлгийн харгалзах хэсгүүдэд танилцуулсан бөгөөд харин “ЕБС-ийн сургалт, үйл ажиллагаанд ТХБ-ыг интеграцчилах үндсэн чиглэл” гэсэн энэ 3.2. дэд бүлэгт хоёр дахь удирдамжид өгөгдсөн суралцахуй зорилт, сэдвүүд, арга техникүүдээс бүрдсэн 553 индикатор бүхий 2 Матриц бүтээж, Монголын бага, дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцлагдсан байдлыг илрүүлэхэд ашигласан онол, арга зүйн үндэслэл, гол индикаторуудыг танилцуулна.

ТХБ-ын үзэл санаа, агуулга, арга хандлагыг боловсролд интеграцчилах талаар дэлхий нийтийн олон жилийн хүчин чармайлтыг нэгтгэн ТХБ-ыг суралцахуй ба багшлахуйд интеграцчилах үндсэн чиглэлийг боловсруулж, 2017 онд “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилт зөвлөмжийг гаргасан. Энэ зөвлөмжид Тогтвортой байдал (ТБ)-ын 8 цогц чадамж, ТХ-ийн 17 зорилго бүрийн хүрээнд танин мэдэхүй, нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, зан үйлийн 3 ай бүрээр нийт 255 суралцахуйн зорилт, 171 сэдэв, 119 сургалтын арга хандлага, арга техникийн жишээг өгсөн талаар өмнөх бүлгүүдэд товч дурдсан.

Бид судалгааг хийхдээ дээрх нийт 553 индикатораар бүх ангийн бүх хичээлийн бүх цөм хөтөлбөрт үнэлгээ хийх, улмаар үр дүнг нэгтгэхэд ихээхэн хэмжээний өгөгдөл, тоо баримттай ажиллах болсон нь төслийн гишүүн бүрийг, цаашилбал энэхүү гарын авлагыг хэрэглэгч бүрийг мэдээллийн нэгдсэн хэл, ойлголтоор хангах зайлшгүй шаардлагыг бий болгосон. Иймд бид мэдээллийг хураангуйлах, загварчлах, нууцлах, мэдээлэл хоорондын холбоог тогтоон эрэмбэлэх боломж олгодог, агуулгыг бүхэлд харж төсөөлөх, ухамсартайгаар хэрэглэх нөхцөл хангадаг, мэргэжлийн түвшинд хэрэглэхэд тохиромжтой мэдээлэл солилцооны дэвшилтэт хэл, хэрэгсэл болох КОД-ыг боловсруулж хэрэглэсэн. ТХЗ-ын суралцахуйн зорилт, сэдэв, арга зүй тус бүрийг хэрхэн кодолсон болохыг харгалзах дэд бүлгүүдээс үзнэ үү.

Бид энэ бүлгийн эхний 3.1. дэд бүлэгт ТБ-ын цогц чадамжууд, 3.2. дэд бүлэгт ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилтууд 3.3. дэд бүлэгт ТХ-д чухал гэж үзэж, санал болгосон сэдвүүд, 3.4. дэд бүлэгт ТХЗ-ыг дэмжих сургалтын арга хандлагын жишээг тус тус авч үзнэ. Бүлгийн төгсгөлийн 3.5. дэд бүлэгт ЮНЕСКО-ийн дээрх зөвлөмжид суурилж, тус багц номыг боловсруулах судлаачдын багаас боловсруулж, судалгаандаа хэрэглэсэн хоёр багаж (буюу матриц 1, матриц 2)-ийн ажиллах зарчимтай танилцана.

3.1 ЦОГЦ ЧАДАМЖ, ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ЦОГЦ ЧАДАМЖ

3.1.1. ЦОГЦ ЧАДАМЖИЙН ТУХАЙ ЕРӨНХИЙ ОЙЛГОЛТ

Түүхийн хувьд авч үзвэл, урт удаан хугацааны туршид “агуулгад төвлөрсөн” хандлага боловсролын системд голлож байсан бөгөөд одоо ч олон улс оронд зонхилох хандлагатай хэвээр байна. Дэлхийн хүрээлэл орчин ба хөгжлийн асуудал дэвшигдэх болсон 1970 оноос дэлхий нийтийн өмнө ТХ ба БНБ-ын асуудлууд хөндөгдөж, боловсролын төлөвлөлт нь оролтод бус, гаралтад өөрөөр хэлбэл, тулгарсан асуудлуудыг шийдвэрлэхэд хэрэгтэй мэдлэг чадвар эзэмшүүлэх зорилтуудад төвлөрөх шаардлагатай болсон. Тухайн үеийн нийгэм-түүхэн энэ нөхцөл байдалтай холбоотойгоор 1970-аад оноос сургалтын хөтөлбөр нь агуулгын хувьд “судлагдахуунд төвлөрдөг” хандлагаас “суралцахуйн зорилт”-д, арга зүйн хувьд багшлахуйн бэлэн мэдлэг дамжуулалтад төвлөрдөг хандлагаас сурагчийн суралцахуйн бүтээлд үйлд, үнэлгээний хувьд шалгуур үзүүлэлт нь хэрэглээ муутай цээжилсэн салангид мэдлэгт төвлөрдөг хандлагаас асуудал шийдвэрлэхэд хэрэглэгддэг мэдлэг, чадварт төвлөрөх хандлагаар тус тус солигдох болсон байна.

Өөрөөр хэлбэл, “юу заах вэ” гэж хөтөлбөрийг боловсруулахын оронд “суралцагч юуг гүйцэтгэж чаддаг болох ёстой вэ” буюу суралцахуйн зорилтод суурилан хөтөлбөрийг боловсруулах болсон байна (IBE, 2016). Улмаар маш олон боловсролын систем цогц чадамж (competency)-ийг хөтөлбөрийн амин сүнс гэж хүлээн зөвшөөрч байна. Гэсэн хэдий ч цогц чадамж (competency)-ийн тухай нэгдсэн ойлголцолд хүрч, энэ ойлголт яв цав нэг мөр болтлоо “хол” хэвээр байна. Цогц чадамжийг өөр өөр байдлаар ойлгож, хөтөлбөрт хэд хэдэн хувилбараар тодорхойлсоор байна (IBE, 2016).

Үүнээс гадна “competence” (олон тоо: competences) болон “competency” (олон тоо: competencies) хоёр үгний хэрэглээний асуудал ч хөндөгдөж байна. Магадгүй “competence/competences” болон “competency/competencies”-ийн алийг хэрэглэх нь хэлний энгийн контекст сонголт байж болно. Хэдийгээр энэ нь зарим тохиолдолд байж болох ч, энэ хоёр нэр томъёоны талаар сайтар эргэцүүлэн бодоход тэдгээрийн хооронд ялгаа байдгийг тэмдэглэсэн байна (UNESCO, 2017).

“Competency⁵⁰” хандлага нь хүчтэй бихеворист байдлаар тодорхойлж болох ба энэ (competency) нь ихэвчлэн бичгийн болон ярианы хэлээр хоёрдмол утгагүйгээр тодорхойлдог, тухайн даалгавар гүйцэтгэх бихеворист шинжийг илэрхийлдэг. Энэ тохиолдолд суралцахуйг юуны өмнө тодорхой судлагдахуунаар (discipline) системчлэгдсэн мэдлэг бүтээхэд суралцах гэж тодорхойлогдоно. Competency хандлагыг суурь болгосон суралцахуйн онолын жишээ нь Spady-ийн үр дүнд суурилсан суралцахуй (OBE⁵¹)-н онол юм. Суралцахуйн үр дүн ба competencies (competences биш) хоорондын холбоог шинэ хандлагаар хөгжүүлэх судалгаанууд хийгдэж байна. Харин “competence” хандлага нь суралцахуйг хөгжүүлж буй орчин нөхцөлийг харгалзан үзэж, бүтэц зохион байгуулалтын чадавх (structural capacity)-ийн үндэс суурьт төвлөрдөг. Competences нь бүх төрлийн суралцахуйд биш, харин хэл ашиглан илэрхийлж болох суралцахуйг анхаарч үздэг. Энэ тохиолдолд суралцахуй нь ажиллагчид ажлын байран дээрээ чадваржих суралцахуй гэж

50 Зөвхөн энэ хэсэгт “ойлгомжтой” байдлыг үндэс болгон бид “competence/competences” болон “competency/competencies” гэсэн энэ хоёр үгийг “шууд” ангилар нь хэрэглэх болно.

51 Outcome-Based Education (OBE). Үр дүнд-суурилсан суралцахуй нь “Systemic education restructuring”, “Performance Based Education”, “Standards based education reform”, “High Performance Learning”, “Total Quality Management”, “Transformational Education”, “Competency-Based Education” зэрэг 20 гаруй янзаар нэрлэгддэг.

тодорхойлогдоно (UNESCO, 2015).

ЮНЕСКО-ийн баримт бичгүүдэд “competence/competences” болон “competency/competencies”-ийн аль алийг хэрэглэж байгаа бөгөөд бидний ажигласнаар тухайн хүнд (суралцагч, мэргэжилтэн, иргэн гэсэн аль ч утгаар) төлөвшсөн байх чадвар хандлагыг илэрхийлэхэд “competency/competencies”-ийг (UNESCO, 2016; UNESCO, 2017) хэрэглэж, харин хүний (мэргэжилтэн, иргэн гэсэн утга голлож байх шиг) эзэмшсэн чадвар чадамжийг илэрхийлэхэд “competence/competences”-ийг (UNESCO, 2015) хэрэглэж байх магадлалтай байна.

Аж үйлдвэр, бизнесийн салбарын хүний нөөцийн хөгжлийн судалгаанд дээрх хоёр хандлагын талаарх үзэл санаатай төсөөтэй буюу “competency” нь хүний бихеворт чиглэсэн, тухайн хүний онцлогийг тодорхойлох бол харин “competence” нь ажил үүрэгт баримжаалсан, үр дүнд чиглэсэн, ажил үйлийн талбарын онцлогийг тодорхойлно гэж үзсэн олон судалгаа хийгдсэн байна (Moghabghab, Tong, Hallaran, & Anderson, 2018; Yuvaraj & Ravindran, 2011; Wilcox, 2012). Гэтэл “competency”, “competence” гэсэн хоёр нэр томъёог ижил утгатайгаар, өөрөөр хэлбэл харилцан сэлгэж хэрэглэх боломжтой гэж үзсэн судлаачид ч байна. Тухайлбал, судлаач Vazirani энэ хоёр нэр томъёоны хооронд ялгаа маш бага гэж үзсэн бөгөөд харин нэр томъёоны тодорхойлолтыг гаргаж буй судлаачдын хооронд үзэл баримтлалын, эсвэл процедурын ялгаа л байна гэж үзсэн байна (Vazirani, 2010). Судлаач Chouhan цогц чадамжийн судалгааны талбарын анхдагчид болох McClelland, White нар эхэн үедээ “competence” нэр томъёог хэрэглэж байснаа дараа нь “competency” нэр томъёог утга болон тодорхойлолтыг өөрчлөхгүйгээр хэрэглэсэн (Chouhan, 2015, хууд. 24) байгааг тогтоожээ.

Мөн үгийн гарал, түүхэн хөгжлийг авч үзсэн судалгаанууд (Weinert, 2001; Wilcox, 2012; Megahed, 2018; Salman, Ganie, & Saleem, 2020; Wong, 2020) нь энэ хоёр нэр томъёо философи, социологи, нийгмийн ухаан, улс төр, эдийн засаг, аж үйлдвэр, хүний нөөцийн хөгжлийн гэх мэт олон салбарт, олон янз утгаар хэрэглэгдэж байгааг дурдсан байна.

Эдийн засгийн Хамтын ажиллагаа, Хөгжлийн Байгууллага (OECD)-ийн DeSeCo төслийн хүрээнд эдгээр олон хэрэглээнээс нэгдмэл онолыг ялган таних, дүгнэх, мөн онолын хувьд үндэслэлтэй тодорхойлолт, ангилал гаргах үндэслэл үгүй байна (Weinert, 2001, хууд. 46) гэж үзжээ. Франц хэлний *competence* болон герман хэлний *kompetenz* гэсэн үг нь англи руу *competence*, *competency* гэсэн хоёр үгээр орчуулагдах боломжтой бөгөөд хэвлэлийн эх сурвалжуудыг харьцуулан судлаад *competence* болон *competency*-ний ялгаатай хэрэглээний ямар ч хатуу, тогтсон дүрмийг олоогүй бөгөөд англи хэлний толь бичигт эдгээр үгс ямар ялгаатай болохыг тодруулж өгөхгүй байна (OECD, 2001, хууд. 3) гэжээ.

Хүснэгт 3.1.1. Цогц чадамжийн талаарх үзэл хандлагууд

Үзэл хандлага		Тодорхойлолтод ажиглагдах ялгаа
Газар зүйн	АНУ	Цогц чадамжийг хамгийн сайн гүйцэтгэлд хамааруулж үздэг
	Их Британи	Цогц чадамжийг хамтаараа тодорхойлсон гүйцэтгэлийг стандартад хамааруулдаг
	Герман	‘Kompetenz’-ийг нь шинэ хөгжилд дасан зохицох, өөр ажилд шилжүүлэх зэрэг үйл ажиллагааны хөтөлбөрт хамааруулж үздэг.

Суралцахуйн онолын	Конструктивист парадигм	Хэм хэмжээ, үнэт зүйл, итгэл үнэмшлийг цогц чадамжийн чухал элемент гэж онцолдог; Цогц чадамжид суурилсан тогтолцооны хөгжилд ажилчдын оролцоог чухалчилдаг; Цогц чадамжийг өөр нөхцөл байдалд шилжүүлэх чадварыг судалдаг
	Когнитив парадигм	Цогц чадамжийг гүйцэтгэлтэй уялдуулдаг; Цогц чадамжид суурилсан тогтолцооны дээрээс доош чиглэсэн хөгжил
Хэрэглээний талбар	Суралцахуй, боловсрол	Цогц чадамж бол сургалтаар сурч эзэмших чадвар, мэдлэгийн кластерууд гэж тодорхойлдог
	Сонголт	Цогц чадамжийг хэсэгчлэн сургах боломжтой гэж тодорхойлдог
	Гүйцэтгэлийн үнэлгээ	Гүйцэтгэл (буюу гаралт/үр дүн)-ийг цогц чадамжийг орлуулагч гэж үздэг

Эх сурвалж: Van der Klink & Boon, 2003, хууд. 126

Харин van der Klink нарын (2003) эрдэмтэд цогц чадамж гэсэн нэр томъёоны утгын талаарх олон янз ойлголт, төөрөгдлийн учир шалтгааныг тодорхойлохын тулд гурван үзэл хандлагын үүднээс хэлэлцэх ёстой гэж үзжээ (Хүснэгт 3.1.1) Нэгдүгээрт, үндэсний боловсролын ялгаатай бодлого, боловсролын болон хөдөлмөрийн зах зээлийн харилцааны ялгаатай хэлбэр бүхий үндэстнүүд хоорондын буюу газар зүйн байршлын ялгааг ажиглаж болох бөгөөд энэ тохиолдолд ойлголтын зөрөө нь ихэнхдээ түүхэн гарал үүсэлтэй байдаг бол хоёрдугаарт, нэр томъёоны утгыг тайлбарлах зөрөөтэй байдлын шалтгаан нь суралцахуйн онолоос үүдэлтэй, гуравдугаарт, энэ шалтгаан нь практикт дахь хэрэглээний олон янз байдлаас болж байна (van der Klink & Boon, 2003) гэжээ.

ШУТС-ийн санхүүжилтээр БХ дээр хэрэгжүүлсэн “21 дүгээр зууны монгол суралцагчийн цогц чадамжийг боловсролын түвшнээр тогтоох нь” сэдэвт захиалгат төслийн судлаачид *competence*, *competency* гэсэн хоёр нэр томъёоны түүхэн хөгжил, тодорхойлолтыг харьцуулан судлаад суралцагчийн цогц чадамжийг *competency*-сү, ажлын байранд мэргэжилтний цогц чадамжийг *competence* гэж тодорхойлсон (Сарангэрэл, 2020, хууд. 12) бөгөөд монгол хэл дээр ялгаа гаргахгүйгээр “цогц чадамж” гэж хэрэглэсэн байна.

Хэдийгээр өнөөдрийг хүртэл цогц чадамжийн нэгдсэн тодорхойлолтод хүрч, “*competence/competences*” болон “*competency/competencies*”-ийн ялгаа, заагийг эцэслэн тодорхойлоогүй байгаа ч бид ЮНЕСКО-ийн “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилтууд” зөвлөмжид “*Key **competencies** for sustainability*” гэж томъёолон ТХ-ийн төлөөх боловсролыг суралцахуйн бихеворист шинжийг илүү тодруулан, өөрөөр хэлбэл, ажил мэргэжлийн онцлогоос үл хамааран “*дэлхийн хэмжээнд бүх насны суралцагчдад заавал төлөвшсөн байх*” гэдэг утгаар ТБ-ын цогц чадамж (*competency/competencies*)-ийг тодорхойлсон байна гэж үзэж байна.

Түүнчлэн цогц чадамжийн судалгаа хөгжлийн шинэ шатанд гарч цогц чадамжийн ангилал, төрөл, загваруудыг харьцуулан судалсан мета-анализын гэж нэрлэж болох судалгаанууд хийгдэж эхэлсэн байна.

Хөгжлийн сэтгэл судлалын зарим судлаач цогц чадамжийг гүйцэтгэл, түүний үнэлгээг шалгуур болгон объектив (стандартчилагдсан сорилгоор үнэлдэг), субъектив (гүйцэтгэлийн чадвар, чадамжаар үнэлдэг) гэж ангилж үзсэн (Winterton, Delamare - Le Deist, & Stringfellow, 2006, p. 32) байхад Зүүн өмнөд Азийн орнуудын холбоо (ASEAN)-оос когнитив, функциональ, хувийн, ёс зүйн цогц чадамж гэж ангилж үзсэн байна (UNESCO, 2015, p. 39).

Le Deist, Winterton нар (Le Deist & Winterton, 2005) цогц чадамжийн тодорхойлолт

болон хэрэглээнд тойм шинжилгээ хийж цогц чадамжийн нэг-хэмжээст хандлагаас олон-хэмжээст хандлагад шилжиж, тухайлбал, АНУ-д зан үйлийн цогц чадамжид функциональ болон когнитив цогц чадамжийг, Их Британид когнитив, зан үйлийн цогц чадамжид мэргэжлийн функциональ цогц чадамжийг нэмэх болсныг тогтоожээ.

Зураг 3.1.1. Цогц чадамжийн хэв шинж

	Ажил мэргэжлийн occupational	Хувь хүний personal
Ухагдахууны conceptual	Когнитив ЦЧ (мэдлэг)	Мета-ЦЧ (суралцахуйг дэмжих)
Үйл, үйлдлийн operational	Функциональ ЦЧ (чадвар)	Нийгэмшлийн ЦЧ (хандлага, зан үйл)

Эх сурвалж: Le Deist & Winterton, 2005

Газар зүйн байршлын хувьд тусдаа, харьцангуй хожуу гарч ирсэн Герман (Франц, Австри)-ы цогц чадамжийн хандлага нь мэдлэг, чадвар, хандлагыг илүү холистик байдлаар авч үзсэн илүү цогц шинжтэй байдаг. Судалгаандаа тодорхой ажил мэргэжилд шаардлагатай цогц чадамжийг *ухагдахуун ба үйлийн, хувь хүний ба ажил мэргэжлийн* гэсэн дөрвөн хэмжээс, тэдгээрийн харилцан хамаарлаар цогц чадамжийн хэв шинжийг тодорхойлсон байна (Зураг 3.1.1). Когнитив, функциональ, нийгэмшлийн ЦЧ нь нэлээд түгээмэл бөгөөд Мета-цогц чадамж нь бусад цогц чадамжийг олж авахад дэмжлэг болдог, нөгөө гурваасаа харьцангуй ялгаатай. Эдгээр цогц чадамжийн ялгааг аналитик байдлаар тодорхойлж болох ч хүн ажилдаа үр дүнтэй байхын тулд суурь мэдлэг, үйлийн чадвар, нийгмийн зохистой зан үйл, хандлагыг эзэмшсэн байх шаардлагатай учраас ажил мэргэжлийн цогц чадамж ямагт олон-хэмжээст байдлаар тодорхойлдог. Гэхдээ судлаачид мета-цогц чадамжийг дэлгэрэнгүй тайлбарлалгүй орхисон байна.

Salman нарын эрдэмтэд (Salman, Ganie, & Saleem, 2020) цогц чадамжтай холбоотой 1959 оноос хойш хэвлэгдсэн эх сурвалжуудаас тодорхой түлхүүр үг (competence, competency, employee г.м.) агуулсан эсэхээс үндэслэн хоёр шаттай арга зүйн дагуу сонгосон 63 судалгаанд хийсэн шинжилгээгээр янз бүрийн салбар, нөхцөл байдалд ашиглагдаж буй цогц чадамжуудыг судлаад цогц чадамжийн 16 домайныг ялган тайлбарлаад 4 ангилсан байна (Зураг 3.1.2).

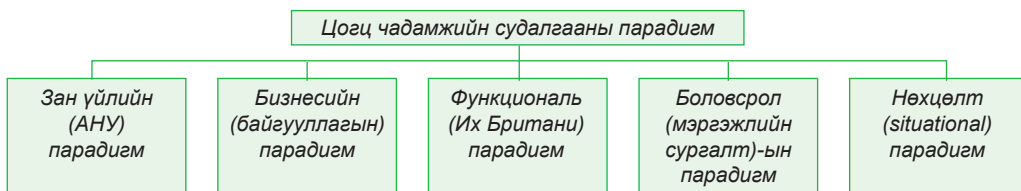
Хүснэгт 3.1.2. Цогц чадамжийн ангиллын хүрээ

“Hard/харагддаг” цогц чадамж	“Soft/далд” цогц чадамж
Мэдлэгтэй холбоотой цогц чадамж 1. Когнитив цогц чадамж 2. Ухагдахууны (conceptual) цогц чадамж	Зан үйлтэй холбоотой цогц чадамж 1. Нийгэмшил/зан үйлийн цогц чадамж 2. Үйл, үйлдлийн цогц чадамж 3. Сэтгэл хөдлөлийн цогц чадамж 4. Соёл хоорондын (cross-cultural) цогц чадамж 5. Багийн цогц чадамж 6. Харилцааны цогц чадамж
Чадвартай холбоотой цогц чадамж 1. Функциональ цогц чадамж 2. Ажил мэргэжлийн (occupational) цогц чадамж 3. Ажлын (job) цогц чадамж	Өөрийгөө идэвхжүүлэхтэй холбоотой цогц чадамж 1. Мета-цогц чадамж 2. Ёс зүйн цогц чадамж 3. Хувийн цогц чадамж 4. Өөрчлөлтийн (change) цогц чадамж 5. Манлайллын цогц чадамж

Эх сурвалж: Salman, Ganie, & Saleem, 2020

Өнөөдрийг хүртэл хөгжиж ирсэн цогц чадамжийг судлах судалгааны парадигмийг 5 ангилж болно гэж Megahed үзжээ.

Зураг 3.1.2. Цогц чадамжийн судалгааны парадигм

Эх сурвалж: Megahed, 2018

Өмнө дурдсан судалгааны дийлэнх нь бизнес, аж үйлдвэр, хүний нөөцийн хөгжил зэрэг салбарт хийгдсэн судалгаанд суурилсан хандлага ажиглагдаж байна.

Гэтэл боловсролын салбарт цогц чадамж гэсэн ухагдахууны ач холбогдол улам бүр нэмэгдэн судалгааны шинэ талбар болж, суралцагчийн, иргэний цогц чадамжийг тодорхойлох чиглэлийн судалгаа улам бүр эрчимжиж байна. Эдгээр судалгаанд цогц чадамжийг загварчлахдаа олон янзын байр сууринаас хандахын зэрэгцээ түүнийг загварчлах, хэмжих арга зүй ч харилцан адилгүй байна (Хүснэгт 3.1.3).

Хүснэгт 3.1.3. Цогц чадамжийн чиглэлээр хийгдсэн ТХБ-д хамаарах зарим судалгаа

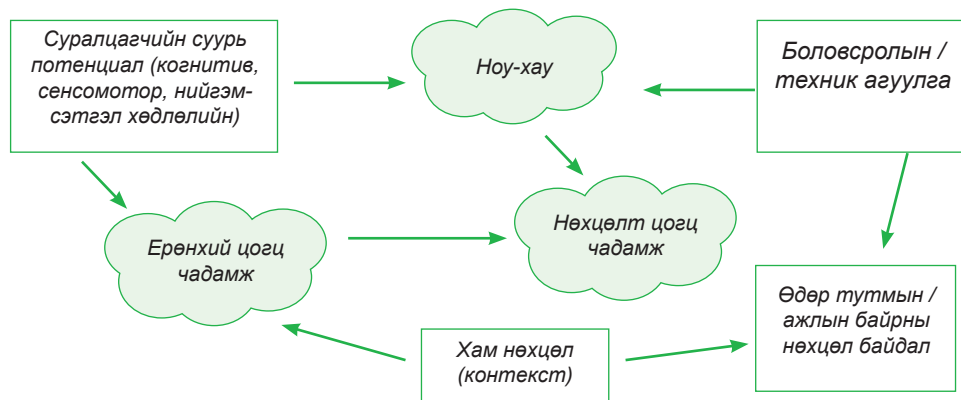
№	Дэвшүүлсэн субъект, он	Дэвшүүлсэн цогц чадамж, товч тайлбар	
1	Ж.Делорс, 1996	- Мэдэхийн төлөө суралцах - Хийж бүтээхийн төлөө суралцах - Бие даан оршихуйн төлөө суралцах - Хамтдаа нийгэмшин амьдрахын төлөө суралцах	Цогц чадамжийн ай гэж нэрлэж хэрэглэгддэг
2	OECD, DeSeCo төсөл, 2002	1. Мэдээлэл, мэдээллийн хэрэгсэлтэй харьцах, хэрэглэх - 3 2. Бие даан үйл ажиллагаа явуулах, өөрөө төсөөлж бүтээх - 3 3. Нийгмийн янз бүрийн бүлгийн хүмүүстэй ажиллах - 3	3 категори бүхий 9 түлхүүр цогц чадамж
3	De Naan, 2001	DeSeCo төслөөр боловсруулсан цогц чадамжийн үзэл баримтлалд суурилсан ТХБ-д хамаарах цогц чадамж: 3 категори бүхий 10 цогц чадамж (БМДИ, ШХА, 2016)	
4	CSCT төсөл, 2008	3 түвшинд хамаарах 5 ай тус бүрд харгалзах багшийн ТХБ-ын нийт 102 цогц чадамж (БМДИ, ШХА, 2016)	

Түүнчлэн цогц чадамжийн судалгаа хөгжлийн шинэ шатанд гарч цогц чадамжийн ангилал, төрөл, загваруудыг харьцуулан судалсан мета-анализын гэж нэрлэж болох судалгаанууд хийгдэж эхэлсэн байна.

Хөгжлийн сэтгэл судлалын зарим судлаач (Winterton) цогц чадамжийг гүйцэтгэл, түүний үнэлгээг шалгуур болгон объектив (стандартчилагдсан сорилгоор үнэлдэг), субъектив (гүйцэтгэлийн чадвар, чадамжаар үнэлдэг) гэж ангилж үзсэн байхад Зүүн өмнөд Азийн орнуудын холбоо (ASEAN)-оос когнитив, функциональ, хувийн, ёс зүйн цогц чадамж гэж ангилж үзсэн байна (UNESCO, 2015).

Хувь хүний аливаа зүйлийг хийх потенциалыг суурь гэж үзээд цогц чадамжийг дараах үндсэн гурван категорид авч үзсэн цогц чадамжийн загварчлал (Зураг 3.1.3) боловсруулжээ (IBE, 2016).

Зураг 3.1.3. Цогц чадамжийн загвар

Эх сурвалж: A Conceptual Framework for Competencies Assessment. Page 24.

1. Ноу-хау буюу “цогц чадамж = суурь потенциал + боловсролын агуулга”

Энэ цогц чадамжид гурвалжныг таних, үр хөврөлийн 2 хэлбэрийг харьцуулах, хаалганы хүрээг тохируулах гэх мэт когнитив ноу-хауг багтаана.

2. Ерөнхий цогц чадамж буюу “цогц чадамж = суурь потенциал + контекст”

Эрч хүчтэй, нээлттэй, бүтээлч байх, мэдээлэл хайж олох, шинжлэх ухааны дэг журмыг баримтлах гэх мэт ерөнхий цогц чадамжуудыг багтаах бөгөөд тодорхой нэг агуулгатай холбоотой байхаас илүүгээр тухайн контекстэд хамааралтай байна. Жишээ нь, хэн нэг нь ажлын байранд маш нээлттэй байж бусадтай харилцаж чаддаг ч гэр бүлийн орчинд өсвөр насны хүүхэдтэй хэрхэн харилцахаа мэдэхгүй байх.

3. Нөхцөлт цогц чадамж буюу “цогц чадамж = суурь потенциал + боловсролын агуулга + нөхцөл байдал”

Хэн нэг нь зөвхөн тухайн нөхцөл байдалд юуг яаж хийхийг мэддэг бол нөхцөл байдал өөрчлөгдөхөд тэр хүнээс өөр шинэ зүйл шаардагдана. Хэн нэг нь зөвхөн тухайн нөхцөл байдалд юуг яаж хийхийг мэддэг бол нөхцөл байдал өөрчлөгдөхөд тэр хүнээс өөр шинэ зүйл шаардагдана.

Ямар контекст, нөхцөл байдалд юу гүйцэтгэх шаардлагатай болсноос хамаарч суралцагчаас когнитив, сенсомотор зэрэг суурь потенциалын аль нэгийг голлон шаардана. Цогц чадамж нь “цэвэр” когнитив, “цэвэр” нийгэм-сэтгэл хөдлөлийн байна гэж байхгүй, харин аль нэг нь голлосон байдаг.

Түүнчлэн ажил мэргэжлийн цогц чадамж тодорхойлох судалгаа ч олон хийгдсэн байна. Үүний нэг жишээ нь Хүснэгт 3.1.1-ийн 4-т дурдсан багшийн ТХБ-ын цогц чадамж юм.

3.1.2. ТОГТВОРТОЙ БАЙДЛЫН ТҮЛХҮҮР 8 ЦОГЦ ЧАДАМЖ

Судлаач de Наан, M.Rieckmann, A.Wiek нарын судалгааны үр дүнг үндэслэн Дэлхийн хэмжээнд бүх насны суралцагчдад заавал төлөвшсөн байх, ТБ-ын түлхүүр 8 цогц чадамжийг нэрлэсэн байна. Германы судлаач de Наан ТХБ-д хамаарах 12

цогц чадамжийг 3 дэд бүлэг болгон тодорхойлсон байдаг. (de Naan, 2010). Судлаач M.Rieckmann европ (Герман, Их Британи), латин америк (Чили, Эквадор, Мексик)-ийн экспертүүдийг хамруулан судалгаа явуулахад ТХ-д чухал ач холбогдолтой 12 түлхүүр цогц чадамжийг нэрлэсний дотор тогтолцоот сэтгэлгээний, урьдчилан тооцоолох, бүтээлч сэтгэлгээний цогц чадамжууд хамгийн чухал болохыг тодорхойлсон байна (Reickmann, 2012). Түүнчлэн судлаач A.Wiek, L.Withycombe, C.L.Redman нар ТБ-ын цогц чадамжийг судалсан 45 эрдэм шинжилгээ, судалгааны эх сурвалж (28 өгүүлэл, 15 судалгааны тайлан)-д хийсэн анализын дүнд ТБ-ын 5 цогц чадамж, суурь 2 цогц чадамжийг хамруулсан цогц чадамжийн үелсэн бүтцийг боловсруулжээ. (Wiek, Withycombe, & Redman, 2011). Харин ЮНЕСКО-гийн “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилт” зөвлөмжид “Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн цогц чадамж”-ийг оруулан *нийт 8 цогц чадамжийг ТБ-ын түлхүүр цогц чадамж* гэж нэрлэсэн байгааг Wiek нарын санал болгосон ТБ-ын цогц чадамжийн үелсэн бүтцэд нэмж орууллаа (Зураг 3.1.4).

Тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн шилжилтийн стратеги⁵²-ийг боловсруулахад шаардлагатай *тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж* өөр өөр мөн чанартай (нийгэм, байгаль орчин, эдийн засаг, гэх мэт), янз бүрийн хэмжээс бүхий (орон нутгаас дэлхийн хэмжээнд хүртэлх) нийлмэл системийг нэгтгэн шинжлэх чадвараар тодорхойлогдох бөгөөд цогцолбор системүүдийн дотоод бүтэц, динамикийг гүн гүнзгий ойлгож байж ирээдүйг баримжаалж, өөрчлөлт шилжилтийн үйл явцыг урьдчилан тодорхойлно. Өөрөөр хэлбэл, тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж нь стратегийн болон урьдчилан тооцоолох цогц чадамжтай холбогддог.

Урьдчилан тооцоолох цогц чадамж нь шилжилтийн стратегийг боловсруулах, ирээдүйн тогтвортой байдлыг шинжлэх, үнэлэх, дүр зургийг гаргахад чухал ач холбогдолтой. Энд байгаа шинжлэх, үнэлэх, дүр зургийг гаргах чадамж нь цаг хугацаа, тодорхойгүй байдал зэрэг ойлголтууд, түүнчлэн симуляци, сценари шинжилгээ зэрэг тусгай арга техникийг эзэмшсэн байхыг шаарддаг.

Харин *хэм хэмжээний цогц чадамж* нь тогтвортой байдлын үнэт зүйлс, зарчим, зорилго, зорилтыг нэгтгэн зураглах, тусгайлан тодорхойлох, хэрэгжүүлэх, тохиролцох, хэлэлцээр хийх чадвараар тодорхойлогдох бөгөөд өөрчлөлт хийх чиглэл, баримжааг тогтоох, асуудалд нухацтай хандахад чухал учраас үр дагаврыг урьдчилан тооцоолох болон стратегийн цогц чадамжтай холбогддог.

Стратегийн цогц чадамж нь ирээдүйд хүсээгүй төлөв байдалд хүргэж болох нөхцөл байдал, үр дагаврыг харгалзан үзэх (урьдчилан тооцох цогц чадамжаар), тогтвортой төлөв байдал ба динамикт хүрэх (хэм хэмжээний цогц чадамжаар)-ийн тулд эдийн засаг-нийгэм-экологийн тогтолцооны тухайн төлөв байдалд хөндлөнгөөс нөлөөлөх (интервенц хийх), шилжилт хийх, засаглалыг хувирган өөрчлөх стратеги болохын хувьд өмнөх 3 цогц чадамжтай нягт уялдаатай юм.

Хоорондоо маш нягт, олон талт харилцан хамаарал бүхий эхний энэхүү 4 цогц чадамжийг ТБ-ын түлхүүр цогц чадамжийн үелсэн загварт нэг үед багтаажээ (Зураг 3.1.3).

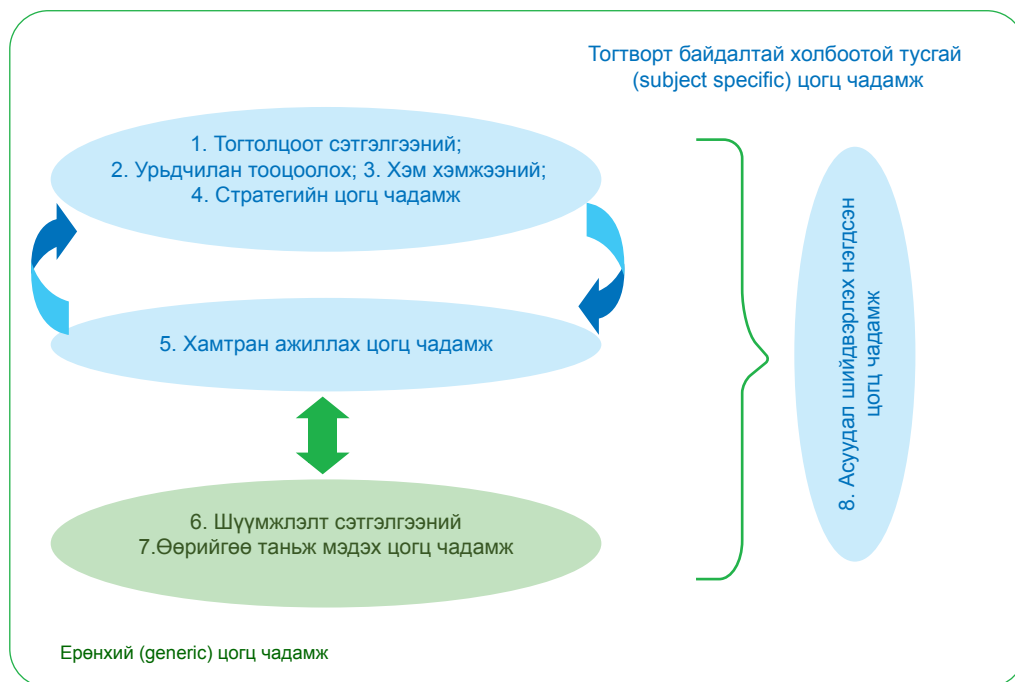
Хүмүүс хоорондын харилцааны чадамж буюу *хамтран ажиллах цогц чадамж* нь хамтын оролцоотой судалгааг тогтвортой явуулах, асуудал шийдвэрлэх санаачилгыг сэдэлжүүлэх, идэвхжүүлэх, дэмжих чадвараар тодорхойлогдох бөгөөд бусад 4 цогц чадамжтайгаа маш нягт холбогддог. Учир нь, ТХ-ийн нарийн

52 Шилжилтийн стратеги - одоогийн төлөв байдлаас ирээдүйн тогтвортой байдалд шилжих стратеги

төвөгтэй бэрхшээл (сорилт)-үүдийг даван туулахад хамтын хүчийг бий болгох, хэрэгжилтийг хөшүүрэг болгох, мөн завсрын үр дүнгийн өмчлөлийг бий болгох зэрэг нь бүгд хамтын хандлага, арга барилд түшиглэсэн байдаг. Тиймээс хамтран ажиллах цогц чадамжийг бие даасан нэг үе болгож үзсэн байна.

Шүүмжлэлт сэтгэлгээний болон Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж нь “ерөнхий” цогц чадамж бөгөөд ТБ-ын боловсролын суурь болно гэж судлаач Wiek нар үзсэн байна.

Зураг 3.1.4. ТБ-ын түлхүүр цогц чадамжийн үелсэн загвар

ЮНЕСКО-гийн “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилт” зөвлөмжид эдгээр 7 цогц чадамж дээр тэдгээрийг хамтад нь хэрэглэх асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн цогц чадамжийг нэмж ТБ-ын түлхүүр цогц чадамж гэж нэрлэжээ. Энэхүү Асуудал шийдвэрлэх цогц чадамж нь дээрх бусад цогц чадамжуудыг өөртөө агуулснаар ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэх хэрэглэх боломжтой, хүмүүсийн тэгш оролцоо бүхий тусгай хэрэгцээ шаардлага (inclusive) ба үл алагчлах шударга байдал (equitability)-ыг хангасан шийдлийн хувилбар боловсруулах чадвар хэмээн үзжээ.

ТБ-ын түлхүүр 8 цогц чадамжийн товч агуулгыг доор үзүүлээ.

1. Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж (Systems thinking competency):   • Аливаа зүйлийн харилцан хамаарлыг таньж мэдэн, ойлгох чадвар;   • Нийлмэл тогтолцоог задлан шинжлэх чадвар;   • Тогтолцоо нь төрөл бүрийн ай болоод хэмжээсийн хүрээнд хэрхэн уялдан нэгдсэн байдаг тухай сэтгэн бодох чадвар;   • Тодорхойгүй байдлыг авч үзэх чадвар зэрэг болно.
2. Урьдчилан тооцоолох цогц чадамж (Anticipatory competency):   • Боломжтой, магадлалтай, эсвэл хүсүүштэй гэх мэт ирээдүйд болох олон янзын үйл явдлыг ойлгож, үнэлэх чадвар;   • Ирээдүйд зориулан өөрийн үзэл бодол, дүр зургийг бий болгох чадвар;   • Урьдчилан сэргийлэх зарчмуудыг хэрэгжүүлэх чадвар;   • Үйлийн үр дагаврыг үнэлж, дүгнэх чадвар;   • Эрсдэл болон өөрчлөлтийг шийдвэрлэх чадвар;
3. Хэм хэмжээний цогц чадамж (Normative competency):   • Хэн нэгний үйл, хөдлөлийн учир шалтгаан болсон хэм хэмжээ, үнэлэмжийг ойлгож, түүний талаар эргэцүүлэн бодох чадвар;   • Тогтвортой байдлын үнэт зүйл, зарчим, зорилго, зорилтын талаар ашиг сонирхлын зөрчилтэй, харилцан ашигтай, тодорхойгүй мэдлэг чадвартай, эсэргүүцэлтэй тулгарсан нөхцөл байдалд ч хэлэлцээр хийх чадвар;
4. Стратегийн цогц чадамж (Strategic competency):   • Орон нутгийн болон илүү өргөн хүрээнд цаашдын тогтвортой байдлыг дэмжсэн шинэлэг, дэвшилтэт үйл хэргийг хамт олноороо нэгдэн боловсруулж, хэрэгжүүлэх чадвар;   • Тухайн асуудлын төлөв байдалд интервенц, шилжилт хийх, засаглалыг хувирган өөрчилж, сайжруулах стратегийн хувилбарууд боловсруулах, сонгох чадвар
5. Хамтран ажиллах цогц чадамж (Collaboration competency):   • Бусдаас суралцах чадвар;   • Бусдын хэрэгцээ шаардлага, үзэл бодол, үйл хөдлөлийг ойлгож, хүндэтгэх чадвар (өөрийгөө бусдын оронд тавьж ойлгох чадвар);   • Бусдыг ойлгож, харилцан хамааралтай байж, мэдрэмжтэй хандах чадвар (сэтгэл санааны манлайлал);   • Багаараа хамтран аливаа зөрчил, мөргөлдөөнийг шийдвэрлэх чадвар;   • Асуудлыг шийдвэрлэхэд оролцоог ханган хамтын хүчийг зохицуулах чадвар;
6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний цогц чадамж (Critical thinking competency):   • Тогтсон хэм хэмжээ, дадал туршлага, үзэл бодлын талаар асуудал дэвшүүлэх чадвар;   • Өөрийн үнэлэмж, ойлголт, үйл хөдлөлөө эргэцүүлэн бодох чадвар;   • Тогтвортой байдлын тухай яриа хэлэлцээрт өөрийн гэсэн байр суурьтай байх чадвар;
7. Өөрийгөө таньж мэдэх цогц чадамж (Self-awareness competency):   • Дэлхий нийтийн болон орон нутгийн түвшинд өөрийн гүйцэтгэх үүрэг оролцоог үнэлэх, эргэцүүлэн бодох чадвар;   • Өөрийн үйл ажиллагаанд тасралтгүй үнэлгээ дүгнэлт өгч, цаашид урам зориг өгөх чадвар;   • Өөрийн мэдрэмж, хүсэл зорилгыг авч үзэх чадвар;
8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн цогц чадамж (Integrated problem-solving competency):   • ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд төрөл бүрийн тогтолцоог хэрэглэх чадвар;   • ТХ-ийн нарийн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэхэд бусад цогц чадамжуудаа хэрэглэн чанартай боловсрол эзэмших шударга нөхцөл (equitability)-д хүмүүс өөрсдийн оролцоот үйлээрээ тусгай хэрэгцээгээ хангаж (inclusive) чадахуйц шийдлийн хувилбар боловсруулах чадвар багтана.

A.Wiek нар өгүүлэлдээ ТБ-ын цогц чадамжийн ижил утгаар хэрэглэгддэг хувилбарт нэрүүдийг дурдсаныг хүснэгт 3.1.4-д нэгтгэн үзүүлээ.

Хүснэгт 3.1.4. ТБ-ын зарим цогц чадамжийн ижил утгаар хэрэглэгддэг бусад нэр

ТБ-ын цогц чадамж	Ижил утгаар хэрэглэгдэг нэр
1. Тогтолцоот сэтгэлгээний цогц чадамж-Systems thinking	Systemic thinking, interconnected thinking, holistic thinking
2. Урьдчилан тооцоолох цогц чадамж-Anticipatory	Anticipatory thinking, future thinking, foresighted thinking, trans-generational thinking
3. Хэм хэмжээний цогц чадамж-Normative	Value-focused thinking, orientation thinking/knowledge, ethical thinking
4. Стратегийн цогц чадамж-Strategic	Action-oriented competence, transformative competence, and implementation skills
5. Хамтран ажиллах цогц чадамж-Collaboration	Collaborative, participatory, interdisciplinary, civic competence

ТБ-ын цогц чадамж ба багшийн ТХБ-ын цогц чадамж нь ижил зүйл үү?

Энэ дэлхийн хүн бүр XXI зууны дэлхийн иргэнийхээ хувьд ТБ-ын цогц чадамжуудыг эзэмшсэн байхын зэрэгцээ өөрийн ажил, мэргэжлийнхээ хүрээнд тогтвортой үйл ажиллагаа эрхлэхэд зайлшгүй шаардлагатай ТХБ-ыг эзэмшсэн байх хэрэгтэй болж байна. Тухайлбал, ТХЗ-д хүрэхийн тулд багш хүн багшлах, эмч хүн оношилгоо, эмчилгээ хийх, инженер хүн зураг төслөө боловсруулах, малчин хүн малаа маллахад шаардлагатай багшийн, эмчийн инженерийн, малчны ТХБ-ын цогц чадамжуудтай байх ёстой.

ТХ-д хүрэх, ТХЗ-ыг хэрэгжүүлэхэд ТХБ чухал үүрэгтэй учраас багш бэлтгэх, давтан бэлтгэх асуудал олон улсын хэмжээнд онцгой анхаарал татаж, энэ чиглэлийн судалгаанууд эрчимтэй хөгжиж байна.

Багшийн ТХБ-ын цогц чадамжийг тодорхойлсон CSCT (төслийн) загвар, UNECE загвар, КОМ-BiNE загвар зэрэг загварыг боловсруулан гаргасан байдаг. Энэ багц номонд ТХБ-ын цогц чадамжийн эдгээр загварын талаар тусгайлан авч үзэхгүй. Гэхдээ багш нар Тогтвортой байдлын цогц чадамж, Багшийн ТХБ-ын цогц чадамжийн аль алийг нь өөртөө аль болох бүрэн төлөвшүүлж эзэмшсэн байж сая ТХБ-ыг сурагчдадаа эзэмшүүлж чадах юм.

Энэ нь багш эхлээд ТБ-ын цогц чадамж, багшийн ТХБ-ын цогц чадамжийг сайн эзэмшихээд дараа нь тэдгээрийг сурагчдадаа эзэмшүүлнэ гэж туйлшруулж ойлгож болохгүй. Учир нь “хийх” гэдэг нь “чадах”-ын зайлшгүй нөхцөл байдаг тул өнөөдөр “хийж мэдэх” буюу “know by doing” гэдэг суралцахуйн стратегийг чухалчилж байна. Тэгээд ч манай “Бага, дунд боловсролын стандарт, киррикулимыг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал” (2002) болон “Бага, дунд боловсролын стандарт” (2004)-д тодорхойлсон суралцахуйн зорилтын 4 айн “мэдэхгүйгээр хийдэггүй, хийхгүйгээр мэддэггүй мөн бие даахгүйгээр хамтардаггүй, хамтрахгүйгээр бие даадаггүй” гэсэн арга билгийн шүтэлцээт зарчмыг хэрэгжүүлэхийг зорьж бид өдийг хүрсэн билээ.

ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилтууд, санал болгосон сэдвүүд, арга хандлагыг судлах явцад бид ТХ/ТХБ/ТХЗ-ын хүрээнд өөрсдийн ойлголт, мэдлэг, мэдээллийн цар хүрээгээ нэмэгдүүлэх, тасралтгүй бүтээлчээр суралцах шаардлагатай болох нь харагдсан. Тухайлбал,

- Нэр томьёо, ойлголт ухагдахуун, ялангуяа шинжлэх ухаануудын зааг дээр үүссэн шинжлэх ухааны ТХ-тэй холбоотой ухагдахуун, нэр томьёонууд
- Оноосон нэр

- Олон улсын байгууллага, хөдөлгөөн, хөтөлбөрийн нэр, товчлол
- Зарчим, үзэл баримтлал, онол

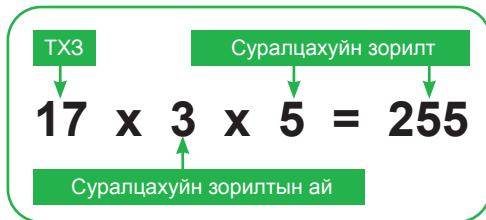
ТХ-ийн асуудал нь угаасаа нарийн нийлмэл, бүхэллэг байдаг учраас өөрийн мэргэшсэн шинжлэх ухаан, салбарын төдийгүй бусад салбар, бусад шинжлэх ухааны ТХ/ТХБ-той холбогдох байдлын талаар мэдлэгээ нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Өөрөөр хэлбэл, бид бүгдээрээ ТХ/ТХБ/ТХЗ-ын бичиг үсэгт (SD/ESD/SDG literacy) тайлагдах шаардлагатай болжээ.

ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилго, санал болгож буй сэдвүүд, арга хандлага нь бүх нийтийн боловсролын түвшинд тодорхойлсон байгаа тул тэдгээрийг боловсролын түвшин, шатлал, анги, зорилтот бүлгийн суралцахуйн зорилттой холбон таньж илрүүлэх, тэдгээрийн онцлогт нь нийцүүлэн тусгайлан томъёолох, улмаар Монгол улсын хам нөхцөл, өөрийн зааж байгаа хичээл, харгалзах шинжлэх ухааны хувьд холбогдох сэдэв агуулгыг онож тодорхойлох зэрэг маш нарийн чимхлүүр ажиллагааг бас шаардаж байна.

Иймээс бид ТХЗ-ын төлөөх боловсролын суралцахуйн зорилтууд, санал болгосон сэдвүүд, арга хандлагыг орчуулахдаа олон эх үүсвэрүүдэд хандан судалж, мэргэжлийн хүмүүстэй санал солилцож, агуулга, мөн чанарыг нь алдагдуулахгүйгээр аль болох онож илэрхийлэхийг хичээсэн болно. Зарим нэр томъёог шууд оноон орчуулж чадаагүй бөгөөд энэ тохиолдолд тухайн нэр томъёоны агуулгыг тайлбарлаж, хаалтад англи үгийг нь хийж өгсөн болно.

3.2 ТХЗБ-ЫН СУРАЛЦАХУЙН ЗОРИЛТ

ТХ-ийн тухайн нэг зорилгын тухайд суралцахуйн Танин мэдэхүй, Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл, Зан үйлийн гэсэн 3 ай тус бүрийн 5, нийт 15 буюу ТХ-ийн бүх 17 зорилгын хувьд нийт 255 суралцахуйн зорилтыг тодорхойлсон байна. Танин мэдэхүйн айн суралцахуйн зорилт нь тухайн ТХЗ-ын хүрээнд суралцагчдын эзэмшсэн байвал зохих нэр томьёо, ойлголт, ухагдахуун, үндсэн асуудлын учир шалтгаан харилцан хамаарал, хэрэглэгддэг үндсэн арга аргачлал зэргийг багтаасан байна. Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн айн суралцахуйн зорилтуудад ТХЗ-ыг дэмжихэд шаардлагатай хамтрах, хэлэлцээ хийх, харилцах болон өөрийн чадвар, үнэт зүйл, хандлагадаа эргэцүүлэл хийх зэргийг авч үзсэн бол зан үйлийн айн суралцахуйн зорилтуудад ТХЗ-ын төлөө тодорхой үйл хийхэд шаардлагатай чадвар, чадамжуудыг тус тус тусгажээ.

Энэ гарын авлагад ТХЗ-ын суралцахуйн зорилтыг дараах зарчмаар кодолсон болно.

Код	Түүний тайлал
ТХ301.ТМ2.	ТХ-ийн 1-р зорилгын Танин мэдэхүйн айн 2 дахь суралцахуйн зорилт
ТХ315.НСХ1.	ТХ-ийн 15-р зорилгын Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл айн 1 дэх суралцахуйн зорилт
ТХ310.ЗҮ5.	ТХ-ийн 10-р зорилгын Зан үйлийн айн 5 дахь суралцахуйн зорилт

ТХЗ-ын 255 суралцахуйн зорилтыг орчуулснаа доор үзүүлээ. Ингэхдээ энэхүү хоёр дахь хэвлэлд ЮНЕСКО-оос 2020 онд боловсруулан хэвлүүлсэн “ТХБ-2030” үйлийн хүрээ”-нд шинээр дэвшүүлсэн *ТХБ бол ТХ-ийн бүх 17 зорилгын амжилтад хүргэх боломжийг олгогч* гэсэн шинэ дүгнэлтийн товч агуулгыг ТХЗ бүрийн өмнө нэмж оруулав.

ТХ301 ЯДУУРАЛГҮЙ БОЛОХ: Газар бүрд ядуурал, түүний бүх хэлбэрийг төгсгөл болгох

“ТХБ-2030”: *Тогтвортой амьжиргаа эрхлэх болон баялгийн тэгш бус хуваарилалтыг шийдвэрлэхэд шаардлагатай амьдрах үр чадварыг дэмжих*

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ301.ТМ1. Суралцагч туйлын (нэн) болон харьцангуй ядуурлын тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгодог болж, өөрсдийн соёлын болон хэвшмэл (норматив) ойлголтууд, бодит амьдралын талаар эргэцүүлэн бодож, шүүмжлэлтэй ханддаг болох
	ТХ301.ТМ2. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түвшинд хэт ядуурал болон туйлын баян чинээлэг байдлын тархалтын талаар мэддэг болох
	ТХ301.ТМ3. Суралцагч ядуурлын учир шалтгаан болон хор хөнөөлийн талаар, тухайлбал, баялгийн болон эрх мэдлийн тэгш бус хуваарилалт, колоничлол, зөрчил мөргөлдөөн, байгалийн хүчин зүйлээс үүдсэн гамшиг, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үзүүлэх нөлөөлөл, хүрээлэл орчны доройтол болон технологиос шалтгаалсан эрсдэл, нийгмийн хамгааллын тогтолцоо, түүний хэрэгжилтэд учирч буй доголдол, дутагдалтай байдал зэргийг мэддэг болох
	ТХ301.ТМ4. Суралцагч туйлын нэн ядуу, туйлын баян чинээлэг байдал нь хүний үндсэн эрх болон суурь хэрэгцээнд хэрхэн сөргөөр нөлөөлдөг болохыг ойлгодог болох
	ТХ301.ТМ5. Суралцагч ядуурлыг бууруулах стратеги, түүнийг үнэлэх хэмжилтийн талаар мэддэг болж, ядуурлыг үнэлэх “хомсдолд суурилсан (deficit-based)” болон “давуу талд суурилсан (strength-based)” гэсэн хоёр арга хандлагыг ялгаж чаддаг болох

Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	TX301.HCX1. Суралцагч орон нутгийн олон нийтэд ногдох нөөц баялаг, эрх мэдлийн хуваарилалтыг өөрчлөхөд нөлөөлж, хувь хүн болон орон нутгийн иргэдэд боломж, эрх мэдэл олгоход бусадтай хамтран ажиллаж чаддаг болох
	TX301.HCX2. Суралцагч туйлын нэн ядуу, туйлын баян чинээлэг байдлын тухай ойлголтыг ухуулан таниулж, тодорхой шийдлүүдийн талаарх хүмүүсийн санаа бодол, харилцан яриаг урамшуулан дэмжиж чаддаг болох
	TX301.HCX3. Суралцагч ядуурлын асуудалд мэдрэмжтэй байгаагаа харуулж чаддаг болох Тухайлбал, ядуу болон эмзэг нөхцөлд байгаа хүмүүсийн сэтгэл санааг дэмжиж, тэдний төлөө эв нэгдэлтэй байгаагаа харуулдаг болох
	TX301.HCX4. Суралцагч ядууралтай холбоотой өөрсдийн хувийн туршлага, буруу ташаа ойлголтыг тодорхойлж чаддаг болох
	TX301.HCX5. Суралцагч тэгш бус байдал дэлхийн хүн амын дунд оршсоор байгаад хувь хүний зүгээс хүлээх өөрийн үүрэг, оролцоондоо шүүмжлэлтэй хандан эргэцүүлж чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	TX301.3Y1. Суралцагч ядуурлыг бууруулахад хувь нэмэр оруулах үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх, өргөжүүлэн тэлэх чадвартай болох
	TX301.3Y2. Суралцагч нийгэм, эдийн засгийн шударга ёсыг хангах, эрсдэлийг бууруулах, ядуурлыг устгахад тус тус чиглэсэн бодлого, стратегийг боловсруулж, тэдгээрийг үйл ажиллагааны түвшинд бүрэн хамруулахыг дэмжиж, уг асуудлаар олон нийтийн нэрийн өмнөөс шаардлага тавьж чаддаг болох
	TX301.3Y3. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, олон улсын аж ахуйн нэгж байгууллагын ядуурлын бий болох, устгах талаар баримталж буй удирдлагын стратеги, энэ талаар гаргаж буй шийдвэрийг нь үнэлэх, түүнд оролцох, нөлөөлөх чадвартай болох
	TX301.3Y4. Суралцагч өөрийн амьдралын хэрэглээний сонголтоо хийхдээ ядуурлыг бууруулах, нийгмийн шударга ёсыг хангах, авлига, хээл хахуулийг арилгах асуудал хэрхэн хамааралтай байгааг олж харж анхаарал хандуулдаг болох
	TX301.3Y5. Суралцагч ядуурлын асуудалд тогтолцооны үүднээс хандан асуудал шийдвэрлэх шийдлийг санал болгож чаддаг болох

TX302 ӨЛСГӨЛӨНГ ТЭГЛЭХ: Өлсгөлөнг эцэслэж, хүнсний аюулгүй байдал, чанар, шим тэжээлийг сайжруулах, тогтвортой хөдөө аж ахуйг дэмжих

“ТХБ-2030”: Өлсгөлөн, хоол тэжээлийн дутагдлын шалтгаан, үр дагаврыг арилгах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	TX302.TM1. Суралцагч өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдал, тэдгээрийн хүнд үзүүлдэг бие бялдар, сэтгэл зүйн гол нөлөөлөл болон эдгээрт өртөмтгий эмзэг бүлгийнхний тухай мэддэг болох
	TX302.TM2. Суралцагч өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын тухай орон нутаг, улс орон, олон улсын түвшний тоо баримт, тархалтын талаарх өнөөгийн болон өмнөх түүхийн талаар мэддэг болох
	TX302.TM3. Суралцагч хувь хүн, орон нутаг, үндэстэн болоод дэлхий нийтийн түвшинд өлсгөлөнг үүсгэгч хүчин зүйлс, түүний үндэс шалтгааныг мэддэг болох
	TX302.TM4. Тогтвортой хөдөө аж ахуйн зарчмуудыг мэддэг, түүнийг дэмжихэд шаардлагатай нөхцөл болох газар болон өмч эзэмших хууль ёсны эрхийн талаар, түүний хэрэгцээ шаардлагыг ойлгодог байх
	TX302.TM5. Суралцагч дэлхий нийтээр өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын эсрэг тэмцэхэд тогтвортой хөдөө аж ахуй шаардлагатай болохыг ойлгож, өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдал болон хүнсний чанарт анхаарах талаар баримталж буй бодлого стратегийг мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	TX302.HCX1. Суралцагч өлсгөлөнтэй тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжих, хүнсний тэжээллэг чанар яагаад чухал болох болон тэдгээрийн хоорондох уялдаа холбоо ба нөхцөл байдлын асуудлаар харилцаж чаддаг болох
	TX302.HCX2. Суралцагч өлсгөлөнтэй тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжих, хүнсний чанарыг сайжруулахад бусдад урам зориг өгөх, боломж, эрх мэдэл олгоход тэдэнтэй хамтран ажиллах чадвартай болох
	TX302.HCX3. Өлсгөлөнгүй, хүнс тэжээлийн дутагдалгүй дэлхий ертөнцийн төлөөх алс хэтийн хараатай болох
	TX302.HCX4. Суралцагч өөрсдийн үнэт зүйлсийн талаар эргэцүүлэн бодож, өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдалтай тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжихтэй холбогдох ялгаатай үнэт зүйлүүд, хандлага, стратегийн талаар эргэцүүлэх чадвартай болох

Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ302.НСХ5. Суралцагч өлсгөлөнд нэрвэгдэж, хүнс тэжээлийн дутагдлаас шалтгаалан зовж шаналж буй хүмүүсийн сэтгэл санааг дэмжиж, хариуцлага, эв нэгдлийг мэдэрч чаддаг болох
	ТХ302.ЗҮ1. Суралцагчид өлсгөлөнтэй тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжих чиглэлээр хувь хүний болон орон нутгийнхаа түвшинд үнэлгээ хийх, үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх чадвартай болох
	ТХ302.ЗҮ2. Суралцагчид өлсгөлөн ба хүнс тэжээлийн дутагдлын эсрэг тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжихтэй холбоотой төрийн бодлогод хамаарах асуудлаар шийдвэр гаргахад нөлөөлөх, оролцох, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ302.ЗҮ3. Суралцагч өлсгөлөн ба хүнс тэжээлийн дутагдалтай тэмцэх, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжих талаар орон нутаг, үндэсний, олон улсын түвшний үйлдвэр, аж ахуйн байгууллагын удирдлагын стратегид хамаарах асуудлаар шийдвэр гаргахад нөлөөлөх, оролцох, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ302.ЗҮ4. Суралцагч өлсгөлөнтэй тэмцэх сорилтыг даван туулахад хувь нэмэр оруулах дэлхийн идэвхтэй иргэний үүргээ хариуцлагатайгаар биелүүлж чаддаг болох
	ТХ302.ЗҮ5. Суралцагч өлсгөлөнгийн эсрэг тэмцэхэд, тогтвортой хөдөө аж ахуйг хөхиүлэн дэмжихэд тус тус хувь нэмэр оруулахын тулд өөрсдийн үйлдвэрлэл болон хэрэглээндээ өөрчлөлт хийх чадвартай болох

ТХ303 САЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, САЙН САЙХАН БАЙДАЛ: Эрүүл аж төрөх нөхцөлөөр хангаж, бүх насны нийт хүмүүсийн сайн сайхан байдлыг дэмжих

“ТХБ-2030”: Сэтгэлзүйн болон бие бялдрын уян хатан чанар, тэсвэр тэвчээр, сайн сайхан байдлыг хангах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ303.ТМ1. Суралцагч эрүүл мэнд, ариун цэвэр, сайн сайхан байдлын тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг мэддэг болж тухайлбал, эрүүл энх, сайн сайхан аж амьдралд жендэрийг чухалчлахын ач холбогдлыг ойлгох зэрэг эдгээр үзэл баримтлалын талаар шүүмжлэлтэй хандан эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ303.ТМ2. Суралцагч ноцтой, түгээмэл халдварт болон халдварт бус өвчний тухай, өвчлөл болон богино насалж байгаа эрсдэл ихтэй бүлэг хүмүүс, бүс нутгийн талаар тоо баримтыг мэддэг болох
	ТХ303.ТМ3. Суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын нийгэм-улс төр-эдийн засгийн хэмжигдэхүүнийг ойлгодог болж, эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжих стратеги болон тэдгээрийг ухуулан сурталчлахын үр нөлөөг мэддэг болох
	ТХ303.ТМ4. Суралцагч сэтгэцийн эрүүл мэндийн ач холбогдлыг ойлгодог байх. Таньж мэдэхгүй буюу өөрсдөөсөө өөр хэн нэгнээс (гадаад хүмүүс байж болно) айж түгших хариу үйлдэл (xenophobia), ялгаварлан гадуурхах, бүлэглэн гадуурхаж шоовдорлох зэрэг зан үйл нь сэтгэцийн эрүүл мэнд, сэтгэл хөдлөлийн сайн сайхан байдалд сөрөг нөлөө үзүүлдэг болохыг, мөн архи, тамхи болон бусад төрлийн мансууруулах бодист донтох нь эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд хэрхэн хор хөнөөл учруулдаг болохыг ойлгодог болох
	ТХ303.ТМ5. Суралцагч бие махбодын болон сэтгэцийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжихэд шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх стратегиудыг тухайлбал, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд ба урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах арга замын талаар мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ303.НСХ1. Суралцагч өвчнөөс шалтгаалан зовж шаналж байгаа хүмүүстэй харилцаа тогтоож, тэдний нөхцөл байдал, зовнил мэдрэмжүүдийг ойлгон мэдэрч чаддаг болох
	ТХ303.НСХ2. Суралцагч эрүүл мэндийн асуудлаар тухайлбал, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал, ялангуяа тэдгээрийг хөхиүлэн дэмжихэд чиглэсэн урьдчилан сэргийлэх стратегиудын ач холбогдлын талаар цэц булаалдан харилцан ойлголцож чаддаг болох
	ТХ303.НСХ3. Суралцагч бүх нийтийн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдалд ач тустай шийдвэр гаргаж, үйл хэрэг бүтээхэд нь бусдыг урамшуулан зоригжуулж чаддаг болох
	ТХ303.НСХ4. Суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын тухай бүхэл бүтэн, цогц ойлголттой болж, тэдгээрт хамаарах үнэт зүйлс, итгэл үнэмшил, хандлагыг илрүүлэн тодруулж чаддаг болох
	ТХ303.НСХ5. Суралцагч эрүүл мэнд, нийгмийн халамжийн чиглэлээр сайн дурын ажилд оролцох, мэргэжлийн ажил эрхлэх зэргээр өөрийн болон гэр бүлийнхнийхээ, мөн бусдын эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлын төлөө хүлээх үүрэг оролцоогоо хөгжүүлж чаддаг болох

Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ303.3Y1. Суралцагч эрүүл амьдралын зан үйлийг өдөр тутмын амьдралдаа хэвшүүлдэг болох
	ТХ303.3Y2. Суралцагч эрүүл мэндийг дэмжих стратегиудыг тухайлбал, өөрийн, гэр бүлийнхний, бусдын төлөө бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх, түгээн дэлгэрүүлэх чадвартай болох
	ТХ303.3Y3. Суралцагч бусдад тусламж хэрэгтэй үед нь тэднийг мэдэрч ойлгох чадавхтай байж, өөрийн болон бусдын төлөө тусламж эрэлхийлэх чадвартай болох
	ТХ303.3Y4. Суралцагч эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг хөхиүлэн дэмжсэн бодлого боловсруулахыг олон нийтийн хамт шаардан, дэмжиж чаддаг болох
	ТХ303.3Y5. Суралцагч боломжийн үнээр эм, эмийн бүтээгдэхүүнийг худалдан авах хүсэлтэй олон нийтийн ашиг сонирхол болон эмийн үйлдвэрийнхний хувийн ашиг сонирхол хооронд гарч болзошгүй зөрчлийг шийдвэрлэх арга замыг санал болгодог болох

ТХ304 ЧАНАРТАЙ БОЛОВСРОЛ: Хүн бүрийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангахуйц (inclusive) чанартай боловсрол эзэмших шударга нөхцөлөөр хангаж, насан туршдаа сурч боловсрох боломжийг нь хөхиүлэн дэмжих

“ТХБ-2030”: Суралцахуйн чанартай агуулга, түүний хүн төрөлхтний оршин тогтнох, цэцэглэн хөгжихөд оруулах хувь нэмрийг онцлон тодруулах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ304.ТМ1. Суралцагч нь хүн төрөлхтний амьдралыг сайжруулж, тогтвортой хөгжлийн зорилгыг биелүүлэхэд бүх нийтийн боловсрол ба насан туршийн суралцахуй (албан, албан бус, өдөр тутмын ахуй амьдралын суралцахуй) нь тогтвортой хөгжлийн гол залуурдагч, болохыг ойлгодог байх
	ТХ304.ТМ2. Суралцагч боловсрол бол олон нийтийн болоод дэлхий нийтийн өмч, хүний үндсэн эрх бөгөөд бусад эрхээ мэдэж эдлэхийн үндсэн баталгаа болохыг ойлгодог болох
	ТХ304.ТМ3. Суралцагч боловсролын хүртээмж, түүнээс хүртэх үр өгөөж, тухайлбал охид ба хөвгүүдийн болон хот ба хөдөөгийн хооронд тэгш бус байгааг, тэд чанартай боловсролд тэгш хамрагдах, насан туршдаа тасралтгүй суралцах боломж хомс байгаагийн шалтгааныг ойлгодог болох
	ТХ304.ТМ4. Суралцагч нь тогтвортой байдлыг дэмжихэд соёл чухал үүрэгтэйг ойлгодог болох
	ТХ304.ТМ5. Суралцагч боловсролоор дамжуулан илүү тогтвортой, эрх тэгш, энх амгалан дэлхийг цогцлоох боломжтойг ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ304.НСХ1. Суралцагч нь бүх нийтийн чанартай боловсрол, боловсролын хүмүүнлэг, энэрэнгүй болон асуудлыг бүхэл бүтэн тогтолцоонд авч үзэх арга хандлага, тогтвортой хөгжлийн боловсрол болон тэдгээрт холбогдох арга хандлагын ач холбогдлыг бусдад ухуулан таниулж чаддаг болох
	ТХ304.НСХ2. Суралцагч нь оролцооны аргаар дамжуулан боловсрол эзэмших боломжийг шаардах, ашиглахад нь бусдыг сэдэлжүүлэн тэдэнд дэмжлэг үзүүлж чаддаг байх
	ТХ304.НСХ3. Суралцагч боловсролын үнэлэмж, үнэт зүйлс, ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрч, хувь хүнийхээ хөгжилд шаардлагатай өөрийн суралцахуйн хэрэгцээгээ шинжлэн тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ304.НСХ4. Суралцагч ахуй амьдралаа сайжруулахад тухайлбал, хөдөлмөр болон бизнес эрхлэхэд өөрийнх нь ур чадвар чухал ач холбогдолтойг ойлгож хүлээн зөвшөөрдөг болох
	ТХ304.НСХ5. Суралцагч хувь хүнийхээ зүгээс тогтвортой хөгжлийн боловсролын үйл хэрэгт идэвхтэй оролцдог болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ304.3Y1. Суралцагч бүх нийтийн чанартай боловсрол болон тогтвортой хөгжлийн боловсрол, тэдгээрт холбогдох өөр өөр түвшний арга хандлагыг хэрэгжүүлэхэд дэм тус үзүүлж, хувь нэмэр оруулж чаддаг болох
	ТХ304.3Y2. Суралцагч боловсрол дахь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжиж чаддаг болох
	ТХ304.3Y3. Суралцагч үнэ төлбөргүй, тэгш боломжийг бүрдүүлсэн бүх нийтийн чанартай боловсрол, тогтвортой хөгжлийн боловсрол болон тэдгээрт холбогдох арга хандлагууд түүнчлэн боловсролын аюулгүй, хүртээмжтэй, хүн бүрийн тусгай эрэлт хэрэгцээ ба оролцоог хангасан (inclusive) хэрэглэгдэхүүн, тоног төхөөрөмжийн хангалтыг тус тус хөхиүлэн дэмжсэн бодлого боловсруулахыг олон нийтийн хамт шаардан, дэмжиж чаддаг болох
	ТХ304.3Y4. Суралцагч хүүхэд залуучуудад боломж, эрх мэдэл олгохыг хөхиүлэн дэмжиж чаддаг болох

	ТХ304.3Y5. Суралцагч амьдралынхаа туршид өөрийн боловсролын төлөө бүхий л боломжийг ашиглаж чаддаг болж, тогтвортой хөгжлийг дэмжихийн төлөө эзэмшсэн мэдлэгээ өдөр тутмын нөхцөл байдалд хэрэглэж чаддаг болох

ТХ305 ЖЕНДЭРИЙН ТЭГШ БАЙДАЛ: Жендэрийн тэгш байдалд амжилт олох, охид, эмэгтэйчүүдэд эрх мэдэл, боломж олгох

“ТХБ-2030”: Жендэрийн тэгш байдлыг, ялангуяа тогтвортой байдлын жендэрийн тодорхой сорилтуудыг даван туулахыг урамшуулан дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ305.TM1. Суралцагч жендэр, жендэрийн тэгш байдал, жендэрийн ялгаварлан гадуурхлын тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгодог болж, бүх хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхал, хүчирхийлэл, тэгш бус байдал (эмэгтэйчүүдийн бэлэг эрхтнийг засах, гэр бүлийн нэр хүнд гутаасан нэрийдлээр амь насыг нь бүрэлгэх, хүүхэд насанд нь гэрлүүлэх, хөдөлмөр эрхлэх тэгш бус нөхцөл боломж ба цалин хөлс, зориудаар зохиосон хэл яриа (language construction), жендэрийн тухай уламжлалт үүрэг хариуцлага, байгалийн гамшгийн жендэрт үзүүлэх нөлөөллийн тухай мэддэг болох. Мөн жендэрийн тэгш бус байдлын өнөөгийн болон түүхэн учир шалтгааныг ойлгодог болох
	ТХ305.TM2. Суралцагч нь охид эмэгтэйчүүдийн хөдөлмөрийн мөлжлөг, хүчирхийллээс ангид байх эрх чөлөө болон нөхөн үржихүйн эрх зэргийг багтаасан үндсэн эрхийн тухай ойлгодог болох
	ТХ305.TM3. Суралцагч өөрийн улс орон болон ахуй соёл дахь жендэрийн тэгш бус байдлын түвшинг дэлхийн хэм хэмжээтэй харьцуулах замаар тухайлбал, жендэр нь ур чадвар, шашин, арьс өнгөний үзэл зэрэг нийгмийн бусад ангилал зэрэглэлтэй холбоотой болохыг ойлгодог болох
	ТХ305.TM4. Суралцагч нь улсын төсвийн хуваарилалт, хөдөлмөрийн зах зээл, төрийн болон хувийн салбарын шийдвэр гаргалт зэрэг хууль тогтоох, засаглах үйл явцад жендэрийн эрх тэгш байдал, оролцоог бүрэн хангахын учир шалтгаан, ашиг тус, боломж бололцоог мэддэг болох
	ТХ305.TM5. Суралцагч хүйсийн тэгш оролцоог хангаж, тэднийг эрх мэдэлтэй болгоход нь технологи эзэмших, хууль тогтоох боломж олгодог боловсролын үүргийг ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ305.HCX1. Суралцагч ахуй соёлын мэдрэмжүүдийг хүндэтгэхийн зэрэгцээ жендэрийн үүрэг хариуцлагын тухай уламжлалт ойлголтод шүүмжлэлтэй хандан эргэлзэхийг хүлээн зөвшөөрдөг байх
	ТХ305.HCX2. Суралцагч жендэрийн ялгаварлан гадуурхлын бүх хэлбэрийг тодорхойлж, тэдгээрийн эсрэг дуу хоолойгоо хүргэж, бүх жендэрийн хүмүүст бүрэн дүүрэн боломж, эрх мэдэл олгохын ашиг тусыг хэлэлцэн мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ305.HCX3. Суралцагч жендэрийн ялгаварлан гадуурхал, хүчирхийллийг зогсоохоор, эрхийг нь хааж боогдуулсан хүмүүст дэмжлэг үзүүлэхээр, түүнчлэн бүх түвшинд хүндлэл, бүрэн дүүрэн эрх тэгш байдлыг бий болгохоор тус тус ажиллаж буй хүмүүстэй холбоо тогтоож чаддаг болох
	ТХ305.HCX4. Суралцагч өөрийн жендэрийн онцлог, жендэрийн үүргийнхээ талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ305.HCX5. Суралцагч жендэр, үүрэг оролцооны талаарх хувийн болон олон нийтийн тогтсон үзэл бодлоос өөрөөр амьдарч буй хүмүүсийн сэтгэл санааг ойлгож, эв нэгдэлтэй байж чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ305.3Y1. Суралцагч жендэрийн чиг хандлагаас болоод ялгаварлан гадуурхагдаж буй хүмүүсийг эсвэл өөрийгөө дэмжүүлэхийн тулд эргэн тойрныхондоо хандсан арга хэмжээ авч чаддаг болох
	ТХ305.3Y2. Суралцагч жендэрийн эрх тэгш байдал, оролцооны талаар гаргасан шийдвэрт үнэлгээ өгөх, оролцох, нөлөөлөх чадвартай болох
	ТХ305.3Y3. Суралцагч нь жендэр хоорондын ойлголцлыг нэмэгдүүлэх, жендэрийн ялгаварлан гадуурхал, хүчирхийллийг зогсооход оролцож, бусдыг дэмжиж чаддаг болох
	ТХ305.3Y4. Суралцагч жендэрийн ялгаварлан гадуурхлыг ажиглан судалж, түүнийг тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ305.3Y5. Суралцагч жендэрийн тэгш байдлыг дэмжсэн стратегиудыг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, дэмжих, үнэлэх чадвартай болох

ТХ306 ЦЭВЭР УС БА АРИУН ЦЭВРИЙН БАЙГУУЛАМЖ: Бүх нийтийг усны нөөц ба ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээтэй, тогтвортой менежментээр хангах

“ТХБ-2030”: Дэлхий нийтийн сайн сайхны төлөөх зохих шаардлага хангасан усны тэгш хүртээмжийг хурдасгах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ306.ТМ1. Суралцагч ус нь амьдралыг тэтгэгч үндсэн нөхцөл болох тухай болон усны чанар, тоо хэмжээний ач холбогдол, усны бохирдол, хомсдолын учир шалтгаан, нөлөө, үр дагаврын тухай ойлголттой болох
	ТХ306.ТМ2. Суралцагч ус нь дэлхийн түвшний олон тооны нарийн нийлмэл харилцан хамаарал болон тогтолцооны бүрэлдэхүүн хэсэг гэдгийг ойлгодог болох
	ТХ306.ТМ3. Суралцагч дэлхийн хүн амд ундны усны аюулгүй байдлын хангамж, ариун цэврийн байгууламж, тэдгээрийн хүртээмж харилцан адилгүй тэгш бус хуваарилагдсан байгааг мэддэг болох
	ТХ306.ТМ4. Суралцагч “виртуал ус” гэдэг ойлголт, үзэл баримтлалыг ойлгодог болох
	ТХ306.ТМ5. Суралцагч усны нөөцийн нэгдсэн менежмент (УННМ) болон үер, ган гачгийн эрсдэлийн менежмент зэрэг усны ба ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээ, тогтвортой менежментээр хангах зорилготой бусад стратегийн талаар ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ306.НСХ1. Суралцагч нь орон нутгийн хэмжээнд ус ба ариун цэврийн байгууламжийн менежментийг сайжруулах үйл ажиллагаанд оролцож чаддаг болох
	ТХ306.НСХ2. Суралцагч усны бохирдол, хүртээмж, ус хэмнэх арга хэмжээний асуудлаар бусадтай харилцаа холбоо тогтоож, амжилт дагуулсан түүхийг илрүүлэн тодруулж чаддаг болох
	ТХ306.НСХ3. Суралцагч нь усны өөрийн хэрэглээг хянаж, хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох
	ТХ306.НСХ4. Суралцагч ариун цэвэр эрүүл ахуйн сайн, зөв стандарттай байхын үнэ цэнийг олж харж чаддаг болох
	ТХ306.НСХ5. Суралцагч нь ундны ус ба ариун цэврийн байгууламжийн тэгш бус хүртээмжид нийгэм-эдийн засгийн байр суурь болон хүйсийн, гендэрийн ялгаа нь тодорхой хэмжээгээр нөлөөлөх хүчин зүйл болж байгааг ойлгож чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ306.ЗҮ1. Суралцагч орон нутаг нь усны болон ариун цэврийн байгууламжийн хэрэгцээг өөрсдөө хангахуйц чадавхтай болоход орон нутгийн удирдлагуудтай хоршин ажиллаж чаддаг болох
	ТХ306.ЗҮ2. Суралцагч орон нутгийнхаа түвшинд усны нөөцийн менежментэд хувь нэмэр оруулж чаддаг болох
	ТХ306.ЗҮ3. Суралцагч усны хувийн хэрэглээ дэх үл мөрөө багасгаж, ус хэмнэх дадал зуршилтай болж, түүнийгээ өдөр тутмын ажил амьдралдаа хэвшүүлдэг болох
	ТХ306.ЗҮ4. Суралцагч усны чанар, аюулгүй байдлыг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмрээ оруулахуйц үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх, түгээн дэлгэрүүлэх чадвартай болох
	ТХ306.ЗҮ5. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, олон улсын бизнесийн байгууллагын усны бохирдлын менежментийн стратегийн шийдвэрт үнэлгээ өгөх, оролцох, нөлөөлөх чадвартай болох

ТХ307 БОЛОМЖИЙН ҮНЭТЭЙ, ЦЭВЭР ЭРЧИМ ХҮЧ: Бүх нийтийг боломжийн үнэтэй, найдвартай, тогтвортой, цэвэр эх үүсвэр бүхий эрчим хүчээр хангах

“ТХБ-2030”: Тогтвортой, цэвэр, боломжийн үнэтэй эрчим хүч болон ногоон амьдралын хэв маягийг идэвхжүүлэн дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ307.ТМ1. Суралцагч сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх эрчим хүчний нөөцийн тухай, тэдний харьцангуй давуу болон сул талууд тухайлбал, тэдгээрийн хүрээлэл орчин ба эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөлөл, эрчим хүчний хэрэглээ, аюулгүй байдал, эрчим хүчний хүрэлцээ хангамж болон орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түвшинд эдгээр эрчим хүчний төрлүүдийн эзлэх хувь зэргийг мэддэг болох
	ТХ307.ТМ2. Суралцагч дэлхийн өнцөг булан бүрд ямар эрчим хүчийг гол төлөв ашигладгийг мэддэг болох
	ТХ307.ТМ3. Суралцагч эрчим хүчний үр ашигтай байх, өөрийн хэрэгцээг хангах тухай ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгож, энэ чиглэлээр баримталж буй бодлого, нийгэм-технологийн урт хугацааны шийдлүүдийн талаар мэддэг болох

Сууралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдөлгөийн зорилтууд	ТХ307.ТМ4. Сууралцагч эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлт, хэрэглээг өргөжүүлэн хөгжүүлэхэд бодлого, стратеги хэрхэн нөлөөлдгийг ойлгодог болох
	ТХ307.ТМ5. Сууралцагч эрчим хүчний үр ашиг багатай, хор нөлөө ихтэй үйлдвэрлэлийн тухай мэддэг байж, сэргээгдэх эрчим хүчний технологи нь тогтвортой хөгжлийг хэрхэн жолоодохыг мөн шинэ, дэвшилтэт технологи, ялангуяа улс орнууд хоорондоо яагаад технологи шилжүүлж хамтран ажиллах ёстой хэрэгцээ шаардлагыг ойлгодог болох
	ТХ307.НСХ1. Сууралцагч эрчим хүчний өөрийн хэрэгцээг хангах, хэрэглээ нь үр ашигтай байх шаардлагыг таниулан мэдээлж чаддаг болох
	ТХ307.НСХ2. Сууралцагч бусад хүмүүс, улс орон, бүс нутаг дахь боломжийн үнэтэй, найдвартай, тогтвортой, цэвэр эрчим хүчний хэрэгцээг ойлгож, үнэлж чаддаг байх
	ТХ307.НСХ3. Сууралцагч эрчим хүчний технологийг янз бүрийн хам нөхцөлд шилжүүлэн нутагшуулах, өөрсдийн орон нутгийн эрчим хүчний хэрэглээний сайн туршлагыг бусдад түгээхэд тэдэнтэй хорших, хамтран ажиллаж чаддаг болох
Сууралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ307.НСХ4. Сууралцагч эрчим хүчний үйлдвэрлэл ба ашиглалтын талаар хувь хүний хэм хэмжээ, үнэт зүйлсийг тодруулж, үр ашиг, дотоодын хэрэгцээг хангах гэсэн ойлголтын хүрээнд эрчим хүчний хэрэглээнийхээ талаар эргэцүүлж, үнэлж чаддаг болох
	ТХ307.НСХ5. Сууралцагч өөрийн орны эрчим хүчний найдвартай, тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэглээ, нийлүүлэлтийн талаар алс хэтийн хараагаа хөгжүүлж чаддаг болох
	ТХ307.3Y1. Сууралцагч өөрийн хувийн хүрээлэл дэх эрчим хүчний үр ашиг, өөрийн хэрэгцээг хангах болон тухайн орон нутгийнхаа эрчим хүчний холимог эх үүсвэрүүдээс сэргээгдэх эрчим хүчний эзлэх хувь хэмжээг тус тус нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ307.3Y2. Сууралцагч тухайн нөхцөл байдал тохирсон сэргээгдэх эрчим хүчний хамгийн тохиромжтой стратегийг тодорхойлон ажиллах зарчмуудыг хэрэглэж чаддаг болох
	ТХ307.3Y3. Сууралцагч нь янз бүрийн сонирхлын бүлгүүдийн хувьд (байгаль орчин мөн хамаарна) эрчим хүчний томоохон төслүүд (далай, тэнгист салхин парк байгуулах гэх мэт) болон эрчим хүчний талаар баримталж буй бодлогын урт хугацааны үр дагаврыг задлан шинжилж чаддаг болох
	ТХ307.3Y4. Сууралцагч эрчим хүчний үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, хэрэглээтэй холбоотой төрийн бодлогод нөлөөлж чаддаг болох
	ТХ307.3Y5. Сууралцагч эрчим хүчний шийдлийн хувилбарыг олохын тулд бизнесийн янз бүрийн загварууд, тэдгээрт тохиромжтой эрчим хүчний шийдлийг харьцуулан үнэлж, аюулгүй, найдвартай, тогтвортой эрчим хүчийг үйлдвэрлэхэд нь эрчим хүчний нийлүүлэгчдэд нөлөөлж чаддаг болох

ТХ308 ЗОХИСТОЙ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ БА ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨСӨЛТ: Эдийн засгийн тасралтгүй, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээгээ хангах тэгш оролцоог дэмжсэн (inclusive), тогтвортой өсөлт болон орон тооны, бүтээмжтэй хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих

“ТХБ-2030”: *Эргэн ашиглагддаг, хүрэлцэхүйц хангалттай, жудагтай, эв зетэй байх амьдралын хэв маягийн олон хувилбарт үнэт зүйлс, эдийн засгийн загварыг хөхиүлэн дэмжих*

Сууралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ308.ТМ1. Сууралцагч тасралтгүй, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээ, тэгш оролцоог хангасан (inclusive), тогтвортой эдийн засгийн өсөлт, орон тооны, бүтээмжтэй ажил эрхлэлт болон зохистой ажил эрхлэлт тухайлбал, жендэрийн харьцаа ба тэгш боломжид ахиц гаргахын ач холбогдол зэрэг ухагдахуун, үзэл баримтлалыг ойлгох, эдийн засгийн бусад сонголтууд бүхий загварууд, индикаторууд талаар мэддэг болох
	ТХ308.ТМ2. Сууралцагч дэлхийн янз бүрийн бүс, улс оронд салбар бүрийн албан хөдөлмөр эрхлэлтийн түвшин, албан бус хөдөлмөр эрхлэлт, ажилгүйдэл тус бүрийн тархалт, мөн нийгмийн аль бүлэг нь ажилгүйдэлд онцгойлон илүү өртдөг тухай мэддэг болох
	ТХ308.ТМ3. Сууралцагч хөдөлмөр эрхлэлт болон эдийн засгийн өсөлт хоорондын харилцан хамаарлыг ойлгож, ажиллах хүчийг нэмэгдүүлэх, эсвэл ажлын байрыг орлох шинэ технологи нэвтрүүлэх зэрэг энэхүү харилцан хамааралд нөлөөлөх бусад хүчин зүйлсийг мэддэг байх

	ТХ308.ТМ4. Суралцагч тэгш бус байдал, ядуурал, нийгмийн тайван бус байдлыг үүсэхэд нөлөөлдөг ажиллах хүчин урт цагаар ажилласан ч бага цалин хөлс авдаг, гэтэл менежер (захирал), өмчийн эзэн, хувьцаа эзэмшигчдийн цалин, ашиг нь асар өндөр байдаг нөхцөл байдал байсаар байгааг ойлгодог болох
	ТХ308.ТМ5. Суралцагч инноваци, хувиараа бизнес эрхлэлт, шинээр ажлын байр бий болгох зэрэг нь зохистой ажлын байр болон тогтвортой хөгжилд хөтөлсөн эдийн засгийг хэрхэн бий болгодог, эдгээр нь эдийн засгийн өсөлтөд байгалийн гамшиг, хүрээлэл орчны доройтол, түүнээс үзүүлэх хор уршиг, нөлөөллийг арилгахад хэрхэн хувь нэмэр оруулдгийг тус тус ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ308.НСХ1. Суралцагч эдийн засгийн загвар болон эдийн засаг, нийгмийн алс хэтийн ирээдүйд шүүмжлэлтэй хандан хэлэлцэж, олон нийтэд түгээн танилцуулж чаддаг болох
	ТХ308.НСХ2. Суралцагч ажил олгогч болон улс төрчдөөс нэг ижил ажил хөдөлмөрт шударга, эрх тэгш хандахыг тухайлбал, шударга цалин хөлс, хөдөлмөрлөх эрх шаардаж буй хүмүүстэй хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ308.НСХ3. Суралцагч дэлхийн эдийн засгийн хүрээнд хүмүүсийн хэрэглээ хэрхэн бусад олон хүмүүсийн ажиллах нөхцөлд нөлөөлж байдгийг ойлгож чаддаг болох
	ТХ308.НСХ4. Суралцагч өөрийн хувь хүний эрхээ тодорхойлж, ажил хөдөлмөртэй холбоотой хэрэгцээ, үнэт зүйлсээ илрүүлэн тодруулж чаддаг болох
	ТХ308.НСХ5. Суралцагч өөрийн хувийн цогц чадамж, тухайн нөхцөл байдалдаа хийсэн задлан шинжилгээнд тулгуурлан хувийн амьдралынхаа эдийн засгийн алс хэтийн хараа болон төлөвлөгөө боловсруулж чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ308.ЗҮ1. Суралцагч хүн бүрийн оролцоог хангаж, тэдэнд ашиг тус хүртэх тэгш боломж олгосон (inclusive), тогтвортой эдийн засаг ба зохистой ажил эрхлэлтийн хэтийн шинэ төлөв, загваруудад татагдан оролцож чаддаг болох
	ТХ308.ЗҮ2. Суралцагч шударга бус цалин, нэг ижил ажилд тэгш бус цалин хөлс олголт, ажлын муу орчин нөхцөлтэй холбоотой асуудлыг шийдвэрлэхэд дэмжлэг тусалцаа үзүүлж чаддаг болох
	ТХ308.ЗҮ3. Суралцагч тогтвортой байдалд хөтөлсөн инновац ба аж ахуй, бизнес эрхлэлтийн сэдэл, шинэ санааг хөгжүүлэн, үнэлж чаддаг болох
	ТХ308.ЗҮ4. Суралцагч бизнес эрхлэх төслүүдийг төлөвлөж, хэрэгжүүлж чаддаг болох
	ТХ308.ЗҮ5. Суралцагч байгалийн гамшиг, хүрээлэл орчны доройтлын нөлөөллөөс үйлдвэрлэлийг хамааралгүй болгох хүчин чармайлт болон ажлын шударга нөхцөлийг дэмжих арга хэрэгсэл болохуйцаар өөрийн хэрэглээг хариуцлагатай байлгах шалгууруудыг мэдэж, хэрэглэж чаддаг болох

ТХ309 ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ИННОВАЦ, ДЭД БҮТЭЦ: Дэд бүтцийг байгуулж, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээгээ хангах, тэгш оролцоог бүрдүүлсэн (inclusive) тогтвортой үйлдвэржилтийг дэмжих, инновацыг тэтгэх

“ТХБ-2030”: Ногоон технологи, тогтвортой үйлдвэрлэлийн үл алагчлагдсан шударга шилжилтийг хөхиүлэн дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ309.ТМ1. Суралцагч тогтвортой дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн үзэл баримтлал болон тэдгээрийг хөгжүүлэхэд шаардлагатай тогтолцоот арга хандлагыг чухалчлах нийгмийн хэрэгцээг ойлгодог болох
	ТХ309.ТМ2. Суралцагч нь дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн тогтвортой байдалд хүрэхэд орон нутаг, улс үндэстэн болон дэлхий нийтэд тохиолдож буй сорилт бэрхшээл, зөрчил маргааныг ойлгодог болох
	ТХ309.ТМ3. Суралцагч модульчлал, олон янз байдал зэрэг түлхүүр ухагдахууныг ойлгон мэдэж, дэд бүтэц, орон зайн төлөвлөлтийн уян хатан чанар (resilience) гэж юу болохыг тодорхойлж, түүнийг орон нутаг, үндэсний хэмжээнд хэрэглэж чаддаг болох
	ТХ309.ТМ4. Суралцагч тогтвортой бус үйлдвэрлэлийн урьдчилан тооцоолоогүй сул талуудын зэрэгцээ аливаа саад, сорилтыг даах уян хатан, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээг хангасан, тогтвортой үйлдвэрлэлийн жишээ, онцгой байдлын үеийн төлөвлөлт хэрэгтэй байдгийг тус тус мэддэг байх

Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ309.ТМ5. Суралцагч урт хугацаанд тогтвортой байх инновац бүхий уян хатан чанартай дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хөгжлийн төлөөх шинэ боломжууд, зах зээлийн талаар мэддэг болох
	ТХ309.НСХ1. Суралцагч өөрийн орон нутагтаа тогтвортой, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээг хангасан, уян хатан, өндөр чанартай дэд бүтцийг бий болгохын төлөө тэмцэх
	ТХ309.НСХ2. Суралцагч оршин суугаа орон нутгийнхаа дэд бүтэц, үйлдвэрлэлийн хөгжлийг илүү тогтвортой, уян хатан болгохын төлөө нутгийн иргэдийг урамшуулан зоригжуулж чаддаг болох
	ТХ309.НСХ3. Суралцагч байнга хувьсан өөрчлөгдөж буй сорилтуудад хариу өгөх, мөн шинэ зах зээл нээхийн тулд орон нутгийнхаа онцлогт тохирсон, тогтвортой үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэхээр хамтрах түншлэгчдээ олж тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ309.НСХ4. Суралцагч нүүрстөрөгч, ус, хүнс тэжээл зэрэг экологийн ул мөрөө тодорхойлж, орон нутгийн дэд бүтцэд хувийн зүгээс үзүүлэх эрэлт болон нөлөөллөө хүлээн зөвшөөрч, эргэцүүлэн тусгадаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ309.НСХ5. Суралцагч байгалийн баялгийн нөөц, түүнд гарч буй өөрчлөлт (газрын тосны оргил үе буюу хамгийн их хэмжээтэй олборлолт болон баялгийн бусад оргил үе), гадаад хүчин зүйлсийн дарамт, нөлөөлөл (байгалийн гамшиг, зөрчил мөргөлдөөн гэх мэт)-ийг дагаад дэд бүтцийн талаарх хувь хүний үзэл бодол, эрэлт хэрэгцээ нь мэдээлэл харилцааны технологи, тээврийн болон эрүүл ахуйн сонголтууд зэрэгт зориулсан сэргээгдэх эрчим хүчний хүрэлцээнээс хамааран үндсээрээ өөрчлөгдөх шаардлагатайг ойлгодог болох
	ТХ309.ЗҮ1. Суралцагч өөрийн үндэстэн ба соёлын дэд бүтцийг илүү ногоон, байгальд ээлтэй, уян хатан байлгах арга хандлагууд болон тэдгээрийн нийгэмд үзүүлэх бүхий л ашиг тусыг, нэн ялангуяа гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад үзүүлэх ашиг тусын тухай ойлголтыг бий болгох боломжуудыг тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ309.ЗҮ2. Суралцагч үйлдвэрлэлийн янз бүрийн хэлбэрүүдэд үнэлгээ өгч, тэдгээрийн уян хатан чанарыг нь харьцуулж чаддаг болох
	ТХ309.ЗҮ3. Суралцагч өөрийн улс орныхоо үйлдвэрлэлийн хэрэгцээг хангах тогтвортой бизнесийг санаачилж, хөгжүүлж чаддаг болох
	ТХ309.ЗҮ4. Суралцагч өөрсдийн бизнесийг дэмжих зорилгоор зээл, бичил зээл гэх мэт санхүүгийн үйлчилгээ авч чаддаг болох
	ТХ309.ЗҮ5. Суралцагч тогтвортой дэд бүтцийн (интернэтэд холбогдох гэх мэт) ашиглалтыг сайжруулахад шийдвэр гаргагчидтай хамтран ажиллаж чаддаг болох

ТХ310 ТЭГШ БУС БАЙДЛЫГ БАГАСГАХ: Улс орнуудын дотоод дахь болон улс орнуудын дундах тэгш бус байдлыг багасгах

“ТХБ-2030”: Тэгш бус байдлын бүх хэлбэртэй тэмцэх, ялангуяа хүрээлэл орчны хууль зүйн шударга байдалд онцгой анхаарах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ310.ТМ1. Суралцагч тэгш бус байдлын янз бүрийн хэмжээсүүд, тэдгээрийн хоорондох харилцан хамаарал, хэрэгцээтэй статистик тоо баримтуудын тухай мэддэг болох
	ТХ310.ТМ2. Суралцагч нь тэгш бус байдлыг хэмжиж, тодорхойлдог индикаторуудыг мэдэж, шийдвэр гаргахад хэрхэн хэрэглэдгийг ойлгодог болох
	ТХ310.ТМ3. Суралцагч тэгш бус байдал бол нийгмийн асуудлуудыг үүсгэж, хувь хүнийг сэтгэл ханамжгүй байдалд хүргэдэг шалтгаан болохыг ойлгодог болох
	ТХ310.ТМ4. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, дэлхийн түвшний тэгш байдалд эрсдэл учруулдаг болон дэмжиж байдаг үйл явцууд (санхүүгийн, цалингийн, нийгмийн хамгааллын бодлого, аж ахуй нэгжийн үйл ажиллагаа гэх мэт)-ын талаар мэддэг болох
	ТХ310.ТМ5. Суралцагч тэгш байдлыг дэмждэг ёс зүйн зарчмуудыг ойлгож, ялгаварлан гадуурхдаг зан араншин, шийдвэр гаргалтыг өөгшүүлдэг сэтгэлзүйн үйл явцуудыг ухамсарладаг болох

Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ310.НСХ1. Суралцагч тэгш бус байдлын тухай олон нийтийн ухамсрыг дээшлүүлж чаддаг болох
	ТХ310.НСХ2. Суралцагч ялгаварлан гадуурхагдсан хүмүүсийн сэтгэл санааг мэдэрч, ялгаварлан гадуурхахын эсрэг байгаа хүмүүстэй эв нэгдэлтэй байгаагаа харуулж чаддаг болох
	ТХ310.НСХ3. Суралцагч хамтын үнэт зүйлс, ёс зүйн зарчмуудад үндэслэн янз бүрийн бүлгүүдийн эрхийн асуудлаар зөвшилцөн хэлэлцээр хийж чаддаг болох
	ТХ310.НСХ4. Суралцагч өөрийн эргэн тойрондоо болон дэлхийн хэмжээнд тохиолдож буй тэгш бус байдлын талаар ухаарч, асуудал дагуулсан үр дагаврууд байгааг хүлээн зөвшөөрч чаддаг болох
	ТХ310.НСХ5. Суралцагч шударга ёс, тэгш боломж бүхий дэлхийг цогцлоох алс хэтийн хараатай болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ310.3Y1. Суралцагч өөрийн орон нутгийн хүрээлэл орчинд тохиолдож буй тэгш бус, шударга бус байдалд чанарын (ялгаатай хэд хэдэн чиглэлээр, хувь хүнд учруулах чанарын нөлөөлөл) болон тоон (индикаторууд, хувь хүнд учруулах тоон нөлөөлөл) үнэлгээ хийж чаддаг болох
	ТХ310.3Y2. Суралцагч тэгш бус байдлын тухайд янз бүрийн бүлгүүд, улс орнуудыг харьцуулахын тулд объектив бодит индикаторыг тодорхойлж, боловсруулж чаддаг болох
	ТХ310.3Y3. Суралцагч тэгш бус байдлыг бий болгодог үндэслэл, шалтгааны олон төрлийг тодорхойлон шинжилж чаддаг болох
	ТХ310.3Y4. Суралцагч тэгш бус байдлыг багасгах стратегиудыг төлөвлөж, хэрэгжүүлж, үнэлж чаддаг болох
	ТХ310.3Y5. Суралцагч тэгш бус байдлыг багасгах зорилготой төрийн бодлого боловсруулах болон хамтын үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэхэд итгэл үнэмшилтэйгээр оролцож чаддаг болох

ТХ311 ТОГТВОРТОЙ ХОТ СУУРИН БА ОРШИН СУУГЧИД: Хот суурин болон суурьшмал хүн амын амьдралыг тэдний тусгай хэрэгцээнүүд, тэгш оролцоог хангахуйц (inclusive), аюулгүй, уян хатан, тогтвортой болгох

“ТХБ-2030”: Хувирган өөрчлөлт бүрэн утгаараа хэрэгжүүлэх гол талбар болох хотууд олон нийтийн байгууллагуудыг шийдвэрлэх үүргээ гүйцэтгэхэд нь туслах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ311.ТМ1. Суралцагч нь хүний материаллаг, сэтгэлзүйн, нийгмийн суурь хэрэгцээг ойлгож, тэдгээр хэрэгцээг өөрийнх нь хот, хотын захын хороолол, хөдөөгийн сууринд тус тус хэрхэн хангагдсаныг тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ311.ТМ2. Суралцагч нь өөрийн болон бусад суурин газрын тогтвортой байдлын тогтолцоо тухайлбал, хоол хүнс, эрчим хүч, тээвэр, ус, усны цэвэршүүлэлт, аюулгүй байдал, тусгай эрэлт хэрэгцээг хангасан байдал, хүртээмжтэй байдал, боловсрол, ногоон орчныг бүрдүүлсэн байдал, гамшгийн эрсдэл бууруулсан байдлын хэрэгцээг хэрхэн хангаж байгааг үнэлж, харьцуулж чаддаг болох
	ТХ311.ТМ3. Суралцагч суурин амьдралын хэв маягийн түүхэн шалтгааныг ойлгож, соёлын өв уламжлалыг хүндэтгэхийн сацуу сайжруулсан, тогтвортой тогтолцоог хөгжүүлэхийн тулд зөвшилцөлд хүрэх хэрэгтэйг ойлгодог болох
	ТХ311.ТМ4. Суралцагч тогтвортой төлөвлөлт, барилгажилтын суурь зарчмуудыг мэддэг байж, өөрсдийн амьдарч буй газраа илүү тогтвортой, тусгай хэрэгцээ ба тэгш оролцоо нь хангагддаг (inclusive) болгох боломж бололцоог тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ311.ТМ5. Суралцагч орон нутгийн шийдвэр гаргагчдын болон оролцоонд тулгуурласан засаглалын гүйцэтгэх үүргийг, түүнчлэн өөрсдийн оршин буй газрынхаа хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтөд тогтвортой байдлын дуу хоолойгоо хүргэж байхын ач холбогдлыг ойлгодог байх

Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ311.НСХ1. Суралцагч орон нутгийнхаа төлөвлөлтийн тогтолцоо дахь нийтэд зориулсан бүтээн байгуулалт, үйл ажиллагааны эхлэлийн үеийг тодорхойлох ба ашиглах, өөрсдийн оршин буй газартаа тогтвортой дэд бүтэц, байшин барилга, цэцэрлэгт хүрээлэн барихад хөрөнгө оруулалт татах, урт хугацааны төлөвлөлтийн давуу талын талаар мэтгэлцэхэд тус тус өөрсдийн дуу хоолойгоо хүргэж чаддаг болох
	ТХ311.НСХ2. Суралцагч оршин суугаа нутгийнхаа олон нийтийн тогтвортой ирээдүйн талаарх алсын харааг хөгжүүлэхэд олон нийтийн бүлгүүдэд зориулан биечлэн болон онлайнаар холбогдож туслалцаа үзүүлж чаддаг болох
	ТХ311.НСХ3. Суралцагч өөрсдийн онцлогоо хөгжүүлэхдээ тухайн нутгийнхаа байгаль, нийгэм, технологийн үүрэг зориулалт болон тэдгээрийг бүтээсэн, бүтээж байгаа соёл, өвөрмөц зүйлсээ ухааран ойлгож, бүс нутгийнхаа талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ311.НСХ4. Суралцагч орон нутгийн болон дэлхий нийтийн аль алиных нь тогтвортой суурьшлын төлөө өргөн цараатай экосистемийн чадавхын хүрээнд өөрсдийн хэрэгцээг холбон тодорхойлж чаддаг болох
	ТХ311.НСХ5. Суралцагч өөрийн амьдралын хэв маягийн хүрээлэл орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөлөлд хүлээх хариуцлагаа мэдэрч чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ311.3Y1. Суралцагч орон нутгийнхаа олон нийтэд суурилсан тогтвортой хөгжлийн төслүүдийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ311.3Y2. Суралцагч орон нутгийн олон нийтэд хамаарах асуудлаар шийдвэр гаргах үйл явцад оролцон шийдвэрт нөлөөлж чаддаг болох
	ТХ311.3Y3. Суралцагч орон нутгийнх нь олон нийтийн төлөө гаргасан шийдвэрийг дэмжих эсвэл эсэргүүцэхээ илэрхийлж чаддаг, мөн дэмжсэн эсвэл эсэргүүцсэн дуу хоолойгоо нэгтгэн зохион байгуулалтад орж чаддаг болох
	ТХ311.3Y4. Суралцагч өөрсдийн тусгай эрэлт хэрэгцээ, тэгш оролцоог хангасан (inclusive), аюулгүй, уян хатан, тогтвортой орон нутгийг хамтран бүтээлцэж чаддаг болох
	ТХ311.3Y5. Суралцагч орон нутгийн түвшинд нүүрсхүчлийн хийн ялгарлыг хамгийн бага байлгах арга хандлагад дэмжлэг үзүүлж чаддаг болох

ТХ312 ХАРИУЦЛАГАТАЙ ХЭРЭГЛЭЭ БА ҮЙЛДВЭРЛЭЛ: Тогтвортой хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн хэв шинжийг хангах

“ТХБ-2030”: Үйлдвэрлэл, хэрэглээний соёлыг хувирган өөрчлөх

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ312.ТМ1. Суралцагч хувийн амьдралын хэв маягийн сонголт нь нийгэм, эдийн засаг, хүрээлэн орчны хөгжилд хэрхэн нөлөөлдгийг ойлгодог болох
	ТХ312.ТМ2. Суралцагч үйлдвэрлэл, хэрэглээний хэв шинж, өртгийн сүлжээ, бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл ба хэрэглээ хоорондын харилцан хамаарал (эрэлт ба нийлүүлэлт, хортой бодис, нүүрсхүчлийн хийн ялгаруулалт, хог хаягдал, эрүүл мэнд, ажлын нөхцөл байдал, ядуурал гэх мэт)-ын талаар ойлгодог болох
	ТХ312.ТМ3. Суралцагч бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл ба хэрэглээнд оролцон тоглогч олон талууд (хэвлэл мэдээлэл ба сурталчилгаа, аж ахуйн нэгж байгууллагууд, нутгийн засаг захиргаанд, хууль эрх зүй ажилтнууд, хэрэглэгчид гэх мэт)-ын эрх, чиг үүрэг, хариуцлагын талаар мэддэг болох
	ТХ312.ТМ4. Суралцагч тогтвортой үйлдвэрлэл ба хэрэглээний стратегиуд, практик туршлагаудын талаар мэддэг болох
	ТХ312.ТМ5. Суралцагч тогтвортой хэрэглээ ба үйлдвэрлэлийг амжилтад хүргэхэд тогтолцооны өөрчлөлт шаардлагатайг, мөн ямар сонголт хийх, юуг яаж сольж өөрчилж болох талаар ойлгодог болох

Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ312.НСХ1. Суралцагч үйлдвэрлэл ба хэрэглээнд тогтвортой практик туршлага хэрэгтэйг бусдад таниулан сурталчилж чаддаг болох
	ТХ312.НСХ2. Суралцагч хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн тогтвортой практик туршлагыг бүтээлцэхэд бусдыг дэмжин урамшуулан зоригжуулж чаддаг болох
	ТХ312.НСХ3. Суралцагч хэрэгцээ болон хүслийг ялгаж чаддаг болж, унаган төрхөөрөө байх дэлхий ертөнц, бусад хүмүүс, соёл, улс орон, ирээдүйн залгамж үеийнхний бүх хэрэгцээг бодолцох замаар хувийн хэрэглээ, зан үйлийнхээ талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ312.НСХ4. Суралцагч тогтвортой амьдралын хэв маягийн талаар урьдчилан төсөөлж чаддаг болох
	ТХ312.НСХ5. Суралцагч нь үйлдвэрлэгч ба хэрэглэгч болохынхоо тухайд хувийн амьдралын хэв маяг нь хүрээлэл орчин, нийгэмд хэрхэн нөлөөлж буйд хариуцлага хүлээж буйгаа мэдэрдэг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ312.ЗУ1. Суралцагч тогтвортой байдлын өнөөгийн шалгуурыг ашиглан хэрэглээтэй холбоотой үйл ажиллагааг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ312.ЗУ2. Суралцагч төрийн салбар дахь худалдан авалтын асуудлаар шийдвэр гаргах үйл явцад үнэлгээ хийх, оролцох, нөлөөлөх чадвартай болох
	ТХ312.ЗУ3. Суралцагч тогтвортой үйлдвэрлэлийн хэв шинжийг хөхиүлэн дэмжиж чаддаг болох
	ТХ312.ЗУ4. Суралцагч зах зээлийн идэвхтэй оролцогч тал болохынхоо хувьд өөрийн гүйцэтгэх үүрэгтээ шүүмжлэлтэй хандаж чаддаг болох
	ТХ312.ЗУ5. Суралцагч нь хэрэглээ ба үйлдвэрлэл дэх нийгэмд тогтсон үзэл бодол, соёлын чиг баримжааны талаар асуудал дэвшүүлж чаддаг байх

ТХ313 УУР АМЬСГАЛЫН ТӨЛӨӨХ ҮЙЛ ХЭРЭГ: Уур амьсгалын өөрчлөлт, түүний нөлөөлөлттэй тэмцэх яаралтай арга хэмжээ авах

“ТХБ-2030”: Боловсролыг сайжруулах, мэдлэг ухамсрыг дээшлүүлэх, хүний болон байгууллагын чадавхыг нэмэгдүүлэх замаар уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэх

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ313.ТМ1. Суралцагч хүлэмжийн хийн тусгаарлагч давхаргаас үүссэн байгалийн үзэгдэл болох хүлэмжийн хийн нөлөөллийг ойлгодог болох
	ТХ313.ТМ2. Суралцагч өнөөгийн уур амьсгалын өөрчлөлт нь хүлэмжийн хийн ялгарлыг ихэсгэхэд хүргэсэн хүний үйл ажиллагаанаас шалтгаалсан үзэгдэл болохыг ойлгодог болох
	ТХ313.ТМ3. Суралцагч дэлхий нийт, улс үндэстэн, орон нутаг, хувь хүний түвшин дэх хүний үйл ажиллагаа нь уур амьсгалын өөрчлөлтөд хамгийн их нөлөө үзүүлдгийг мэддэг болох
	ТХ313.ТМ4. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн экологи, эдийн засаг, нийгэм, соёлын хүрээнд уур амьсгалын өөрчлөлт хэрхэн нөлөөлж, ямар үр дагавар үзүүлж буйг мэддэг болж, эдгээр үр дагавар нь эргээд уур амьсгалын өөрчлөлтийг эрчимжүүлэн түргэсгэгч хүчин зүйл болдгийг ойлгодог болох
	ТХ313.ТМ5. Суралцагч гамшигтай тэмцэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн, хувь хүнээс дэлхий нийт хүртэлх бүх түвшинд, мөн ялгаатай өөр өөр нөхцөл байдалд хэрэгжүүлэх шаардлагатай урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, дасан зохицох стратегиудыг мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ313.НСХ1. Суралцагч экосистемийн хувирал өөрчлөлт болон уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээлэн орчин, нийгэм, эдийн засаг, ёс зүйд үзүүлэх нөлөөллийг тайлбарлаж чаддаг болох
	ТХ313.НСХ2. Суралцагч уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулахад бусдыг урамшуулан дэмжиж чаддаг болох
	ТХ313.НСХ3. Суралцагч нь нийтээрээ хүлээн зөвшөөрсөн уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэх стратегийг боловсруулж бусадтай хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ313.НСХ4. Суралцагч орон нутгийн болон дэлхий нийтийн түвшний алс хэтийн төлөвийг харж, дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтөд хувь хүний зүгээс үзүүлж болох нөлөөллийг ойлгож чаддаг болох
	ТХ313.НСХ5. Суралцагч дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах, хамгаалах нь хүн бүрийн өдөр тутмын үндсэн үүрэг болохыг түүнчлэн энэ хүрээнд өөрсдийн ертөнцийг үзэх үзэл болон өдөр тутмын зан үйлээ дахин үнэлэх шаардлагатайг хүлээн зөвшөөрч чаддаг болох

Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ313.3Y1. Суралцагч хувийн болон ажил хэрэгтэй холбоотой үйл ажиллагаа нь уур амьсгалд ээлтэй эсэхийг үнэлж, хэрэв ээлгүй бол үйл ажиллагаагаа өөрчилж чаддаг болох
	ТХ313.3Y2. Суралцагч уур амьсгалын өөрчлөлтөд өртөж буй хүмүүсийн тусын тулд үйлдэл хийж чаддаг болох
	ТХ313.3Y3. Суралцагч хувь хүн, орон нутаг, үндэсний хэмжээний шийдвэр ба үйл ажиллагаа нь бусад хүн, дэлхийн бусад бүс нутагт ямар нөлөөлөл үзүүлэхийг урьдчилан таамаглах, тооцоолох, үнэлэх чадвартай болох
	ТХ313.3Y4. Суралцагч уур амьсгалын өөрчлөлтийг бууруулах, хамгаалах төрийн бодлогыг дэмжиж чаддаг болох
	ТХ313.3Y5. Суралцагч уур амьсгалд ээлтэй эдийн засгийн үйл ажиллагааг дэмжиж чаддаг болох

ТХ314 УСАН ДООРХ АМЬДРАЛ: Тогтвортой хөгжлийн төлөө далай, тэнгис, эрэг хавийн газрын нөөцийг хадгалан хамгаалах ба тогтвортой ашиглах

“ТХБ-2030”: Далай судлалын бичиг үсэгт тайлагдсан үйлээр дамжуулан далай тэнгисийн нөөцийг хамгаалах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ314.ТМ1. Суралцагч далайн ёроолын үндсэн экологи, экосистем, араатан-идэш (predator-prey) хоорондын харилцан хамаарлыг ойлгодог болох
	ТХ314.ТМ2. Суралцагч нь олон хүн далайгаас хамааралтай амьдардгийг, түүнчлэн хүмүүс далай тэнгисийн амьдралтай холбогдсоноор тэдэнд хүнс тэжээл, ажлын байр болон сэтгэл догдлом боломжууд олгодог далай тэнгисийн үүрэг зориулалтыг ойлгодог болох
	ТХ314.ТМ3. Суралцагч уур амьсгалын өөрчлөлтийн урьдач нөхцөл болж улмаар уур амьсгалд далайн гүйцэтгэх үүргийн талаар мэддэг болох
	ТХ314.ТМ4. Суралцагч бохирдол, загасны хэт их агналт зэрэг нь далайн экосистемд аюул занал учруулдгийг ойлгодог, түүнчлэн шүрэн хад, далайн ёроол дахь хүчилтөрөгчгүй үхлийн бүс зэрэг далайн маш олон экосистемийн харьцангуй эмзэг байдлыг тайлбарлаж чаддаг болох
	ТХ314.ТМ5. Суралцагч далай тэнгисийн амьд нөөцийг тогтвортой ашиглах боломжуудыг мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ314.НСХ1. Суралцагч тогтвортой загасчлалын практик туршлагыг хэлэлцэн мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ314.НСХ2. Суралцагч далайд үзүүлэх хүний хүчин зүйлийн нөлөөлөл (биомассын алдагдал, хүчилжих, бохирдол гэх мэт) болон эрүүл, цэвэр далайн үнэ цэнийг хүмүүст үзүүлж таниулж чаддаг болох
	ТХ314.НСХ3. Суралцагч далайн бүтээгдэхүүний тогтворгүй үйлдвэрлэл ба хэрэглээнд оролцдог бүлэг этгээдэд нөлөөлж чаддаг болох
	ТХ314.НСХ4. Суралцагч далайн хүнсний хязгаарлагдмал нөөцийг хоол хүнсэндээ тогтвортой ашиглах дадал зуршилтай эсэх талаар асуудал дэвшүүлж, өөрсдийн хоол хүнсний хэрэгцээний талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ314.НСХ5. Суралцагч загасчлах практик туршлагын өөрчлөлт ахуй амьдралд нь нөлөөлсөн хүмүүст анхаарал хандуулж чаддаг болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ314.3Y1. Суралцагч өөрийн улс орны далай, тэнгисээс хамааралтай байх байдлыг судалж чаддаг болох
	ТХ314.3Y2. Суралцагч загас агнуурын тоо хэмжээнд хатуу квот тогтоох эсвэл устах аюулд өртсөн загасны төрөл зүйлийг агнахыг хориглох зэрэг загасчлалын тогтвортой аргуудын талаар мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ314.3Y3. Суралцагч тогтвортойгоор өсгөж үржүүлсэн тухайлбал, баталгаажуулсан эко шошготой далайн бүтээгдэхүүнийг тодорхойлох, үнэлэх, худалдан авах чадвартай болох
	ТХ314.3Y4. Суралцагч загасны хэт агнуур нь орон нутгийнхны амьжиргаанд хэрхэн сөргөөр нөлөөлдөг талаар холбогдох төлөөллүүдтэй холбоо тогтоон ажилладаг болох
	ТХ314.3Y5. Суралцагч загас агнадаггүй бүс болон далайн тэнгисийн нөөц газрыг өргөжүүлэн тэлэх, тэдгээрийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй хамгаалах тухай компанит ажил зохион байгуулж чаддаг болох

ТХ315 ГАЗАР ДЭЭРХ АМЬДРАЛ: Хуурай газрын экосистемүүдийн тогтвортой ашиглалтыг хамгаалах, сэргээх, дэмжих, ойн тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлэх, цөлжилтийн эсрэг тэмцэх, хөрсний доройтлыг зогсоох, сэргээх, биологийн төрөл зүйлийн алдагдлыг зогсоох

“ТХБ-2030”: Хүний оршихуй, цэцэглэн хөгжих үндэс болсон биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хадгалан хамгаалах, нөхөн сэргээх ажлыг урамшуулан дэмжих

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ315.ТМ1. Суралцагч орон нутгийнхаа болон дэлхийн экосистемтэй холбоотой үндсэн экологийг ойлгож, орон нутгийн амьтдын төрөл зүйлийг тодорхойлох, биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хэмжихийн чухлыг ойлгодог болох
	ТХ315.ТМ2. Суралцагч биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдалд нүүрлэж буй амьдрах орчин алдагдах, ой мод устаж мөхөх, фрагментаци, хэт агналт, хөнөөлт хортон шавж зэрэг аюул заналыг ойлгодог болж, эдгээрийг орон нутгийн биологийн олон янз байдалд хамааруулан ойлгодог болох
	ТХ315.ТМ3. Суралцагч орон нутгийн экосистемийн үйлчилгээний ангиллыг: туслах (supporting), дэмжих (provisioting), зохицуулах (regulating), соёлын үйлчилгээний (cultural servises), түүнчлэн гамшгийн эрсдэлийг бууруулахад чиглэсэн экосистемийн үйлчилгээ (ecosystems servises) гэх мэтээр ялган ангилж чаддаг болох
	ТХ315.ТМ4. Суралцагч хөрс маш удаан хугацаанд нөхөн сэргэдэг болохыг, мөн байгалиараа нөхөн сэргээгдэх хугацаанаас нь урьтаад түүнийг сүйтгэн устгаж байгаа олон хор хөнөөл тухайлбал, газар тариалан, ойн салбарын үйл ажиллагаа зэргийн талаар ойлгодог болох
	ТХ315.ТМ5. Суралцагч байгаль хамгаалах стратегийн бодитой ажлууд нь байгалийн цэвэр нөөцийг хадгалахаас гадна хууль эрхзүйн зохицуулалтыг сайжруулах, доройтолд орсон амьдралын орчин, хөрсийг нөхөн сэргээх, онгон зэрлэг байгалийн коридоруудыг холбох, тогтвортой хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй эрхлэх, хүн ба онгон байгалийн хоорондын харилцан хамаарлыг сэргээх үүрэг зориулалттайг тус тус ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ315.НСХ1. Суралцагч биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал алдагдахад хүргэдэг хүрээлэл орчны хор уршигтай практик туршлагын эсрэг мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ315.НСХ2. Суралцагч экосистемүүдийн үйлчилгээ, бодит үнэ цэнийг хамарсан олон талт үндэслэлд суурилан биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хамгаалах асуудлыг хэлэлцэн мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ315.НСХ3. Суралцагч орон нутгийн байгаль орчинтой харилцаж, дэлхий дээрх хүмүүний бус аж амьдралыг ойлгож чаддаг болох
	ТХ315.НСХ4. Суралцагч хүмүүс бид байгалиас салангид бус харин байгалийн нэг хэсэг нь болохыг ухаарч, хүн нь нийгмийн болон байгалийн хоёрдмол шинжтэй болох талаар асуудал дэвшүүлж чаддаг болох
	ТХ315.НСХ5. Суралцагч байгальтай харилцан зохицсон аж амьдралын алс хэтийн хараатай болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ315.ЗҮ1. Суралцагч өөрийн нутагт биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хадгалан хамгаалах чиглэлээр ажиллаж байгаа орон нутгийн иргэдийн бүлгүүдтэй харилцаа холбоо тогтоож чаддаг болох
	ТХ315.ЗҮ2. Суралцагч зэрлэг байгальд зориулан хамгаалалтын зурвасыг байгуулах, газар тариалан-хүрээлэл орчны схем боловсруулах, байгаль экологийн нөхөн сэргээлт хийх зэрэг олон арга замаар онгон байгальтайгаа харьцаж, түүнд илүү ойрхон байхад нь хот, хөдөөгийн сууринуудад туслалцаа үзүүлэхэд чиглэсэн шийдвэр гаргах үйл явцад өөрийн дуу хоолойгоо үр дүнтэйгээр хүргэж чаддаг болох
	ТХ315.ЗҮ3. Суралцагч биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал болон байгаль хамгаалах тухай хууль тогтоомж хийгээд тэдгээрийн хэрэгжилтийг сайжруулах зорилгоор бодлого боловсруулагчидтай хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ315.ЗҮ4. Суралцагч хөрс нь хоол хүнсийг ургуулдаг маш чухал материал болохын түүнчлэн хөрсний эвдрэлийг зогсоох эсвэл нөхөн сэргээхийн ач холбогдлыг чухалчлан үзэж чаддаг болох
	ТХ315.ЗҮ5. Суралцагч амьтны төрөл зүйлийг их хэмжээгээр агнаж буй асуудлаар олон улсад мэдлэг мэдээлэл түгээх компанит ажилд нэгдэж, ЗЭРЛЭГ АМЬТАН, УРГАМЛЫН АЙМГИЙН ХОВОРДСОН ЗҮЙЛИЙГ ОЛОН УЛСЫН ХЭМЖЭЭНД ХУДАЛДААЛАХ ТУХАЙ КОНВЕНЦ-ын дүрэм журмыг боловсруулж, хэрэгжүүлэхэд хамтран ажиллаж чаддаг болох

ТХ316 ЭНХ ТАЙВАН, ШУДАРГА ЁС БА ХҮЧИРХЭГ ИНСТИТУЦУУД: Тогтвортой хөгжлийн төлөөх энх амгалан, хүн бүрийн тусгай хэрэгцээ, тэгш оролцоог хангасан (inclusive) нийгмийг хөхиүлэн дэмжиж, бүх нийтээрээ шударга ёсыг эдэлдэг болгож, бүх түвшинд үр нөлөөтэй, эгэх хариуцлагатай (accountable), хүмүүсийн тусгай хэрэгцээнд тулгуурласан тэдний адил тэгш оролцоог хангах чадавхтай (inclusive) институтуудыг байгуулах

“ТХБ-2030”: Тогтвортой байдлын үндэс болсон шударга ёс, амар амгалан байдал, хүн бүрийн хэрэгцээнд суурилсан тэгш оролцоог хангах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ316.ТМ1. Суралцагч шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоо (inclusion), энх тайван зэрэг ухагдахуун, үзэл баримтлал болон тэдгээр нь хууль эрх зүйтэй хэрхэн харилцан хамааралтай байдгийг ойлгодог болох
	ТХ316.ТМ2. Суралцагч нь орон нутгийн, үндэсний хууль тогтоох ба засаглах тогтолцоонуудыг, тэдгээрт хэрхэн төлөөлөлтэй болох, мөн авлигал, хээл хахууль нь хүмүүсийн эрхийг хэрхэн шамшигдуулдгийг тус тус ойлгодог болох
	ТХ316.ТМ3. Суралцагч өөрийн орны шүүхийн тогтолцоог бусад улс орныхтой харьцуулж чаддаг болох
	ТХ316.ТМ4. Суралцагч шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал ба энх тайвныг тус тус тогтоон барихад, өөрийн улс орны, дэлхий нийтийн хүчирхэг тогтолцоо, институцыг дэмжихэд хувь хүний болон бүлэг хүмүүсийн үзүүлэх ач холбогдлыг ойлгодог болох
	ТХ316.ТМ5. Суралцагч хүний эрхийн талаар ажилладаг олон байгууллагын бүтэц, үйлийн хүрээ (framework)-ний ач холбогдлыг ойлгодог болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ316.НСХ1. Суралцагч улс орондоо энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институтуудыг дэмжин тусалж чадах хүмүүстэй харилцаа холбоо тогтоож чаддаг байх
	ТХ316.НСХ2. Суралцагч орон нутгийн, дэлхий нийтийн түвшний энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институцэд хамаарах асуудлаар мэтгэлцэж чаддаг болох
	ТХ316.НСХ3. Суралцагч өөрийн болон бусад улс оронд шударга бус байдлаас шалтгаалан шаналан зовж байгаа хүмүүсийн сэтгэл санааг ойлгох, эв нэгдэлтэй байж чаддаг болох
	ТХ316.НСХ4. Суралцагч энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институцтай холбоотой асуудалд өөрийн гүйцэтгэх үүргийн талаар эргэцүүлж чаддаг болох
	ТХ316.НСХ5. Суралцагч хувь хүнийхээ хувьд олон янзын бүлэг (жэндэрийн, нийгмийн, эдийн засгийн, улс төрийн, ёс суртахууны, ястан үндэстний, чадварын, бэлгийн чиг хандлагын хувьд гэх мэт)-т хэрхэн харьяалагдаж байгааг, улмаар шударга ёс, хүмүүнлэг чанар өөрт нь үйлчилж буй эсэх талаар эргэцүүлэх чадвартай болох
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ316.ЗУ1. Суралцагч өөрийн бүс нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн хэмжээнд энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институцэд тулгарч буй асуудалд шүүмжлэлтэй хандан үнэлж чаддаг болох
	ТХ316.ЗУ2. Суралцагч энх тайван, шударга ёс, тусгай хэрэгцээгээ хангахуйцаар хүмүүсийн адил тэгш оролцоог хангасан байдал болон хүчирхэг тогтолцоо, институцийг дэмжсэн бодлого боловсруулахыг чухалчилсан олон нийтийн шаардлагыг дэмжин ажиллаж чаддаг болох
	ТХ316.ЗУ3. Суралцагч нь шударга бус байдал, зөрчил мөргөлдөөнтэй тулгарсан нийгмийн бүлгүүдтэй хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ316.ЗУ4. Суралцагч шударга бус үйлдлийн эсрэг дуугарч, орон нутгийн шийдвэрийг өөрчилж чаддаг болох
	ТХ316.ЗУ5. Суралцагч орон нутгийн, үндэсний түвшинд зөрчил мөргөлдөөнийг шийдвэрлэхэд хувь нэмрээ оруулж чаддаг болох

ТХ317 ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛГЫН ТӨЛӨӨХ ТҮНШЛЭЛ: Тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийг дахин сэргээх, хэрэгжилтийг бататган бэхжүүлэх

“ТХБ-2030”: Тогтвортой байдлыг хангах нийгмийн хувирган өөрчлөлтийн төлөө түншүүд болон нөөцүүдийг дайчлах

Суралцахуйн танин мэдэхүйн зорилтууд	ТХ317.ТМ1. Суралцагч хөгжилд зориулсан санхүүжилт, татвар, өр төлбөр, худалдааны бодлого болон улс орон, ард иргэдийн хоорондын холбоо, харилцан хамаарал зэргийг хамарсан дэлхийн хэмжээний асуудлыг ойлгодог болох
	ТХ317.ТМ2. Суралцагч дэлхий нийтийн эрх ашгийн сонирхлын олон талуудын түншлэл болон тогтвортой хөгжлийн төлөө хүлээсэн тэдний хамтын үүрэг хариуцлагын ач холбогдлыг ойлгодог болж, дэлхий нийтийн түншлэлийн сүлжээнүүд, институтууд, кампанит ажлуудын жишээг мэддэг болох
	ТХ317.ТМ3. Суралцагч дэлхий нийтийн засаглал ба дэлхийн иргэн гэсэн ухагдахуун, үзэл баримтлалыг мэддэг болох
	ТХ317.ТМ4. Суралцагч шинжлэх ухаан, технологи, инновацийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэхэд хамтран ажиллахын түүнчлэн мэдлэг хуваалцахын ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрч чаддаг болох
	ТХ317.ТМ5. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн ахиц дэвшлийг хэмжиж үнэлэх тухай үзэл баримтлалыг мэддэг болох
Суралцахуйн нийгэмшил-сэтгэл хөдлөлийн зорилтууд	ТХ317.НСХ1. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийн ач холбогдлыг олон нийтэд ухуулан ойлгуулж чаддаг болох
	ТХ317.НСХ2. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийг хөхиүлэн дэмжихэд, тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөө Засгийн Газартай хариуцлага тооцоход бусадтай хамтран ажиллаж чаддаг болох
	ТХ317.НСХ3. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн зорилгод хүрэхийн тулд өөриймсөг ханддаг болох
	ТХ317.НСХ4. Суралцагч дэлхий нийтийн тогтвортой нийгмийн төлөөх алс хэтийн хараатай болох
	ТХ317.НСХ5. Суралцагч нь хүний эрхээс үүдсэн бусадтайгаа өөрсдийн үнэт зүйлсийг, хариуцлагыг хамтран үүрэх нийтлэг шинжийг мэдрэх чадвартай болох.
Суралцахуйн зан үйлийн зорилтууд	ТХ317.ЗҮ1. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн зорилгыг бодит үйл хэрэг болгон өөрчлөгч этгээд болж, идэвхтэй, нухацтай, дэлхийн, тогтвортой байдлыг дэмжигч иргэнийхээ үүргийг хүлээж чаддаг болох
	ТХ317.ЗҮ2. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түншлэлийг дэмжин хэрэгжүүлэхэд хувь нэмрээ оруулж чаддаг болох
	ТХ317.ЗҮ3. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийг дэмжих бодлого боловсруулахыг олон нийтийн хамт шаардан дэмжиж чаддаг болох
	ТХ317.ЗҮ4. Суралцагч хөгжлийн төлөөх хамтын ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж чаддаг болох
	ТХ317.ЗҮ5. Суралцагч тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлд оролцоход нь компаниудад нөлөөлж чаддаг болох

3.3 ТХЗБ-ЫН СЭДЭВ

ТХ-ийн үндсэн асуудлуудыг ТХЗ тус бүрд харгалзуулан тодорхой сэдвүүд болгон тодорхойлсон байгаа бөгөөд ТХЗ13 буюу Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэгт 11 сэдэв, бусад 16 ТХЗ тус бүрд 10 сэдэв, нийт 171 сэдвийг санал болгосон байна.

Эдгээр санал болгосон сэдвүүдийг суралцахуйн зорилттой нэгэн ижил зарчмаар кодолсон бөгөөд жишээлбэл, ТХЗ13.Сэ01 гэсний ТХ-ийн 13-р зорилгын санал болгосон 1-р сэдэв гэж тайлж уншина.

ТХЗ-ын төлөөх боловсролын хүрээнд санал болгосон сэдвүүд нь үндсэн 5 төрөлд ангилагдаж байна гэж бид үзээд тэдгээрт харгалзах зарим жишээг үзүүлээ.

Хүснэгт 3.3.1. ТХЗБ-ын сэдэв, түүний төрөл, зарим жишээ

Төрөл	Зарим жишээ сэдэв	
Төрөл 1. Ойлголт, ухагдахуун, нэр томьёо	ТХ301.Сэ01.	Ядуурлын тодорхойлолт
	ТХ302.Сэ01.	Өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын тухай ухагдахууны тодорхойлолт
	ТХ303.Сэ01.	Ноцтой халдварт болон халдварт бус өвчнүүд
	ТХ305.Сэ02.	Жендэрийн тэгш бус байдал, уламжлалт жендэрийн үүрэг оролцоо, бүтцийн ялгаварлан гадуурхал (structural discrimination- ялгаварлан гадуурхлын шууд бус, хэвшмэл, ерөнхий хэлбэр)
	ТХ313.Сэ01.	Хүлэмжийн хийнүүд, (нүүрсхүчлийн хий, метан, азотын дутуу исэл (II), фтор агуулсан хийнүүд), тэдгээрийн үүсэл, ялгаралт
	ТХ315.Сэ06.	Хөрс, түүний үүсэл ба бүтэц, найрлага
Төрөл 2. Төлөв байдал, тохиолдол, туршлага	ТХ301.Сэ02.	Олон улсын, үндэсний, орон нутгийн хүрээнд нэн ядуу, туйлын баян чинээлэг байдлын хуваарилалт, тэдгээрийн шалтгаан
	ТХ304.Сэ02.	“Боловсрол-2030 хөтөлбөр”, дэлхий хэмжээнд гарсан шинэ санаачилга ба үр өгөөжтэй хэрэгжиж буй туршлагууд, кэйсүүд
	ТХ310.Сэ01.	Нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн тусгай эрэлт хэрэгцээ (inclusion)-г илэрхийлсэн тэгш оролцооны хангалт ба тэгш бус байдал (inequality)-ыг үндэсний, дэлхий нийтийн түвшинд харьцуулах нь - ялгаварлан гадуурхах түгээмэл төрлүүд
Төрөл 3. Бодлого стратегии	ТХ301.Сэ10.	Ядууст чиглэсэн, жендэрийн эмзэг асуудлыг харгалзан үзсэн, хөгжлийн стратегид суурилсан олон улсын, үндэсний, бүс нутгийн бодлогын шийдлүүд, хэрэгжүүлэх стратегиуд
	ТХ303.Сэ04.	Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих дам стратегиуд (нийгмийн эрүүл мэнд): Тухайлбал, эрүүл мэндийн даатгалын хөтөлбөрүүд ...
	ТХ305.Сэ05.	Жендэр ба боловсрол. Тухайлбал, бага, дунд болон гурав дахь шатны боловсрол эзэмших жендэрийн тэгш боломжийг хангах
	ТХ310.Сэ04.	Төсөв санхүү, цалин хөлс болон нийгмийн хамгааллын бодлогууд
Төрөл 4. ТХ-ийн зарчим, үзэл баримтлал	ТХ302.Сэ09.	Тогтвортой хөдөө аж ахуйн үзэл баримтлал болон зарчмууд. Тухайлбал, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон практик туршлага, органик ферм, биодинамик ферм,
	ТХ304.Сэ09.	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол (ТХБ)-ын үзэл баримтлал. Байгууллага бүхэлдээ ТХ-ийг дэмжих хандлага (whole-institution approach) бол ТХБ-ын үйлийн далайцыг нэмэгдүүлэх гол стратеги болох нь. Тогтвортой байдлын цогц чадамжийг хөгжүүлэх багшлах арга зүй
	ТХ309.Сэ05.	Тогтвортой, уян хатан дэд бүтцийн хөгжил
	ТХ311.Сэ03.	Тогтвортой эрчим хүч

Төрөл 5. Үүрэг, оролцоо, хандлага, хэв маяг	TX303.Сэ07.	ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүс, бусад өвчин, сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхахгүй байх хандлага
	TX304.Сэ07.	21-р зуунд хэрэгцээтэй суурь чадварууд ба цогц чадамжууд
	TX307.Сэ07.	Нүүрстөрөгч багатай эрчим хүчний шийдлийг хөгжүүлэхэд төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагын үүрэг, оролцоо
	TX310.Сэ07.	Нийгмийн ялгаатай бүлэг буюу үндэстэн ястны төлөөллийг засгийн газарт эсвэл шаардлагатай тохиолдолд эрх бүхий хүчирхэг институцийн удирдах зөвлөлд оруулж ажиллуулах
	TX317.Сэ05.	Дэлхийн иргэншил ба тогтвортой хөгжлийн төлөөх өөрчлөлтийг бүтээгчид болох иргэд

ТХЗ-ын хүрээнд санал болгон дэвшүүлсэн 171 сэдвийг орчуулснаа доор үзүүлээ.

ТХЗ01 ЯДУУРАЛГҮЙ БОЛОХ	
TX301.Сэ01.	Ядуурлын тодорхойлолт
TX301.Сэ02.	Олон улсын, үндэсний, орон нутгийн хүрээнд туйлын нэн ядуу, туйлын баян чинээлэг байдлын хуваарилалт, тэдгээрийн шалтгаан
TX301.Сэ03.	Нийгмийн хамгааллын тогтолцоо болон түүний үйлчлэх хүрээ, зорилтот бүлэг, агуулга, ач холбогдол
TX301.Сэ04.	Эдийн засгийн нөөц болон суурь үйлчилгээ, газар, бусад хэлбэрийн өмч, тэдгээрт тавих хяналт, түүнчлэн өв залгамжлал, байгалийн нөөц, зохистой шинэ технологи, санхүүгийн, бичил санхүүгийн үйлчилгээ зэргийг адил тэгш эрхтэй хүртэхийн ач холбогдол
TX301.Сэ05.	Ядуурал, байгалийн гамшигт үзэгдэл, уур амьсгалын өөрчлөлт болон эдийн засаг, нийгэм, хүрээлэн буй орчны бусад дарамт цохилтын харилцан хамаарал
TX301.Сэ06.	Орчин үеийн боолчлол, хөдөлмөрийн мөлжлөг, хүүхдийн хөдөлмөр эрхлэлт зэрэг ядууралтай холбоотой ажлын нөхцөл байдал
TX301.Сэ07.	Ядуу болон эмзэг байдалд байгаа хүмүүсийн дасан зохицох байдал
TX301.Сэ08.	Хоол тэжээлийн дутагдал, эх хүүхдийн эндэгдэл, гэмт хэрэг, хүчирхийлэл зэрэг ядуурлын үр дагаврууд
TX301.Сэ09.	Хөгжлийн төлөөх хамтын ажиллагаа
TX301.Сэ10.	Ядууст чиглэсэн, жендэрийн эмзэг асуудлыг харгалзан үзсэн, хөгжлийн стратегид суурилсан олон улсын, үндэсний, бүс нутгийн бодлогын шийдлүүд, хэрэгжүүлэх стратегиуд
ТХЗ02 ӨЛСГӨЛӨНГ ТЭГЛЭХ	
TX302.Сэ01.	Өлсгөлөн, хүнс тэжээлийн дутагдлын тухай ухагдахууны тодорхойлолт
TX302.Сэ02.	Өлсгөлөн болон хүнс тэжээлийн дутагдалд илүү өртөмтгий эмзэг бүлгүүд
TX302.Сэ03.	Өлсгөлөн болон хүнс тэжээлийн дутагдлыг бий болгодог үндсэн шалтгаан, хүчин зүйлс тухайлбал, уур амьсгалын өөрчлөлт, хоол, хүнсний хүрэлцээ, хөрсний доройтол хоорондын харилцан хамаарал
TX302.Сэ04.	Өлсгөлөн болон хүнс тэжээлийн дутагдлаас үүдэн нийт хүн амын эрүүл мэнд, сайн сайхан амьдралд үзүүлэх нөлөө, үр дагавар. Тухайлбал, дасан зохицохын тулд шилжилт хөдөлгөөн хийж нүүж суудаг болох нь
TX302.Сэ05.	Хүний бие бялдар, сэтгэл хөдлөл болон нийгэм-соёлын хүрээнд хоол хүнсний гүйцэтгэх үүрэг
TX302.Сэ06.	Өлсгөлөн ба хоол хүнсний хаягдал, илүүдэл, хэт таргалалт
TX302.Сэ07.	Дэлхий дахины хүнс: импорт, экспорт, үрийн сан, олон улсын татвар, татаас, арилжааны систем, хэмжилт болон генетикийн өөрчлөлттэй (хувиргасан) амьд организм (ХАО)-ыг ашиглахын эрсдэл, сорилт, ач тус
TX302.Сэ08.	НҮБ-ын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллага (ХХААБ), Foodwatch (Хүн амд эрүүл, аюулгүй, хямд хоол хүнсээр хангахын төлөө олон нийтийг хамарсан үйл ажиллагаа явуулдаг ашгийн бус байгууллага), Slow Food (Орон нутгийн хүнсний соёл, уламжлал устахаас урьдчилан сэргийлэх зорилготой), Via Campesina (жижиг, дунд үйлдвэрлэгчид, хөдөө аж ахуйн ажилчид, хөдөөгийн орон нутгийн эмэгтэйчүүд, нутгийн уугуул иргэдийн төлөөх олон улсын хөдөлгөөн), олон нийтэд түшиглэсэн хөдөө аж ахуй зэрэг өлсгөлөн болон тогтвортой хөдөө аж ахуйтай холбоотой байгууллага ба хөдөлгөөн

TX302.Сэ09.	Тогтвортой хөдөө аж ахуйн үзэл баримтлал болон зарчмууд. Тухайлбал, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох, органик ферм, биодинамик ферм, байгаль ахуйн өөрөөрөө нөхөн төлжих зүй тогтолд нийцсэн (permaculture) хөдөө аж ахуй-нийгмийн тогтолцоо, ойн аж ахуй
TX302.Сэ10.	Амьтан, ургамал, үрийн, ялангуяа зэрлэг амьтан, ургамалтай хамаатай биологийн олон янз байдал
TX303 САЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, САЙН САЙХАН БАЙДАЛ	
TX303.Сэ01.	Ноцтой халдварт болон халдварт бус өвчнүүд
TX303.Сэ02.	Эмзэг бүлгийн, хамгийн эмзэг бүс нутаг дахь хүмүүсийн эрүүл мэндийн асуудал, мөн жендэрийн тэгш бус байдал нь тэдний эрүүл мэнд ба сайн сайхан амьдралд хэрхэн нөлөөлдөг талаарх ойлголт
TX303.Сэ03.	Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих гол стратегиуд: Тухайлбал, вакцин, эрүүл хүнс, биеийн тамирын дасгал, сэтгэцийн эрүүл мэнд, эрүүл мэндийн зөвлөгөө, боловсрол, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол (аюулгүй бэлгийн харилцаа болон хүсээгүй жирэмслэлтээс сэргийлэх аргууд)
TX303.Сэ04.	Эрүүл мэнд ба сайн сайхан байдлыг дэмжих дам стратегиуд (нийгмийн эрүүл мэнд): Тухайлбал, эрүүл мэндийн даатгалын хөтөлбөрүүд, эмийн боломжийн үнэ, бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээ, мансууруулах бодисоос урьдчилан сэргийлэх, шинэ мэдлэг, технологийг шилжүүлэх, бохирдол ба бохирдуулагч бодисын хэрэглээг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх, эрсдэлийг бууруулах.
TX303.Сэ05.	Аз жаргал, сайн сайхан байдал, амьдралын чанарын талаарх философи, ёс суртахууны үзэл баримтлал
TX303.Сэ06.	Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн боловсрол. Тухайлбал, гэр бүл төлөвлөлт
TX303.Сэ07.	ХДХВ-ийн халдвартай хүмүүс, бусад өвчин, сэтгэцийн эмгэгтэй хүмүүсийг ялгаварлан гадуурхахгүй байх хандлага
TX303.Сэ08.	Зам тээврийн осол
TX303.Сэ09.	Илүүдэл жин ба таргалалт хөдөлгөөний дутагдал, эрүүл бус хоол хүнс
TX303.Сэ10.	Химийн бодис, агаар, ус, хөрсний бохирдол, тэдгээрийн дамжин бохирдолт (contamination)
TX304 ЧАНАРТАЙ БОЛОВСРОЛ	
TX304.Сэ01.	Боловсрол – нийгмийн өмч, дэлхий нийтийн өмч, хүний үндсэн эрх бөгөөд бусад эрхээ эдлэх баталгаа
TX304.Сэ02.	“Боловсрол-2030 хөтөлбөр” ба “ТХБ-2030” зэрэг дэлхий хэмжээнд гарсан шинэ санаачилга ба үр өгөөжтэй хэрэгжиж буй туршлагауд, кэйсүүд
TX304.Сэ03.	Хүн бүрийн тэгш оролцоо, боловсролын тусгай хэрэгцээгээ хангахуйц (inclusive) чанартай боловсрол эзэмших шударга нөхцөлөөр хангаж, насан туршдаа сурч боловсрох боломжууд (албан, албан бус, дүйцсэн боловсролд хамрагдах, мэдээлэл харилцааны технологийг ашиглах гэх мэт)-ыг дэмжих болон хүмүүсийн амьдралыг сайжруулах, тогтвортой хөгжлийг хангах зэрэг бүх түвшний үйлийн нийц
TX304.Сэ04.	Боловсролын хүртээмж хангалтгүй байгаа шалтгаан (ядуурал, зөрчил мөргөлдөөн, гамшиг, жендэрийн тэгш бус байдал, боловсролын төсөв, санхүүжилтийн хүрэлцээгүй байдал, төрийн санхүүжилт дутмаг байдал, хувьчлал нэмэгдэж буй байдал)
TX304.Сэ05.	Унших, бичих, тоолох үндсэн чадварыг эзэмшсэн байдлын дэлхийн түвшин
TX304.Сэ06.	Олон янз байдал (хүмүүсийн боловсролын эрэлт хэрэгцээний олон янз байдал) ба тэгш оролцоо, тусгай эрэлт хэрэгцээг хангахуйц (inclusive) боловсрол
TX304.Сэ07.	21-р зуунд хэрэгцээтэй суурь чадварууд ба цогц чадамжууд
TX304.Сэ08.	Тогтвортой хөгжлийг хөхиүлэн дэмжихэд шаардагдах мэдлэг, чадвар, үнэт зүйлс ба зан үйл
TX304.Сэ09.	Тогтвортой хөгжлийн боловсрол (ТХБ)-ын үзэл баримтлал. ТХ-ийн төлөө Байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлага (Whole-Institution Approach) бол ТХБ-ын үйлийн далайцыг нэмэгдүүлэх гол стратеги болох нь. Тогтвортой байдлын цогц чадамжийг хөгжүүлдэг багшлах арга зүй
TX304.Сэ10.	Хүүхэд залуучуудад болон нийгмээс гадуурхагдсан эмзэг бүлгийнхэнд боломж, эрх мэдэл олгох

ТХ305 ЖЕНДЭРИЙН ТЭГШ БАЙДАЛ	
ТХ305.Сэ01.	Жендэр бол нийгэм, соёлыг цогцлоон бүрдүүлэгч болох нь
ТХ305.Сэ02.	Жендэрийн тэгш бус байдал, уламжлалт үүрэг оролцоо, бүтцийн ялгаварлан гадуурхал (structural discrimination-ялгаварлан гадуурхлын шууд бус, хэвшмэл, ерөнхий хэлбэр)
ТХ305.Сэ03.	Шийдвэр гаргах түвшин дэх жендэрийн эрх тэгш байдал, оролцоо
ТХ305.Сэ04.	Жендэр ба хөдөлмөр эрхлэлт. Тухайлбал, хөдөлмөрийн хөлсний ялгаатай байдал, цалин хөлсгүй хөдөлмөрийг хүлээн зөвшөөрөх
ТХ305.Сэ05.	Жендэр ба боловсрол. Тухайлбал, бага, дунд болон гурав дахь шатны боловсрол эзэмшихэд жендэрийн тэгш боломжийг хангах
ТХ305.Сэ06.	Бэлгийн болон нөхөн үржихүйн эрүүл мэндийн эрх
ТХ305.Сэ07.	Жендэр ба ядуурал. Тухайлбал, хүнсний аюулгүй байдал ба санхүүгийн хамааралтай байдал
ТХ305.Сэ08.	Нийгмийн хөгжил, хөдөлгөөн дэх жендэр (шийдвэр гаргалт, засаглал, хүүхэд асрах, боловсрол, зөрчлийг шийдвэрлэх, гамшгийн эрсдэлийг бууруулах болон уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох)
ТХ305.Сэ09.	Охид, эмэгтэйчүүдийн мөлжлөг, хүний наймаа
ТХ305.Сэ10.	Чадамж, шашин шүтлэг, арьс өнгө гэх мэт нийгмийн ангилал, зэрэглэл ба жендэр хоорондын харилцан хамаарал
ТХ306 ЦЭВЭР УС БА АРИУН ЦЭВРИЙН БАЙГУУЛАМЖ	
ТХ306.Сэ01.	Дэлхийн усны эргэлт ба усны нөөцийн тархац
ТХ306.Сэ02.	Аюулгүй, боломжийн үнэтэй усны эрх тэгш хүртээмжийг чухалчлахын ач холбогдол (Уур амьсгалын өөрчлөлтийн хүрээнд чанартай, хүрэлцээтэй усаар хангах: Тухайлбал, усны хомсдол үүсгэдэг ган гачиг болон хэт их устай үер зэрэг байгалийн гамшгийн давтамжаас шалтгаалан үүсэх нийгэм эдийн засгийн хүндрэл бэрхшээлийг сааруулах хэрэгцээ)
ТХ306.Сэ03.	Усны чанар хэмжээ болон эрүүл ахуй, ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээ, тэгш хүртээмж зэрэг эрүүл мэндийн үзүүлэлтүүдийн ач холбогдол
ТХ306.Сэ04.	Ус ашиглах хүний эрх. Ус нь дэлхийн хүн амын нийтийн өмч болох нь.
ТХ306.Сэ05.	Усны бохирдлын хор нөлөө, химийн хорт бодис болон бусад материалыг хаяж, асгаснаас үүдэлтэй усны чанарын доройтол
ТХ306.Сэ06.	Усны хомсдол ба зохистой хэрэглээ
ТХ306.Сэ07.	Ус бүхий экосистемийн ач холбогдол
ТХ306.Сэ08.	Ус болон ариун цэвэртэй холбоотой үйл ажиллагаа ба хөтөлбөрүүд. Тухайлбал, ус цуглуулж нөөцлөх, давсгүйжүүлэх, усны үр ашигтай байдлыг хангах, усны чанарыг патентжуулах, гүний усыг нөхөн сэргээх газар зүйн зураглал хийх болон хаягдал усыг боловсруулж цэвэршүүлэн ашиглах технологи усны нөөцийн нэгдсэн менежмент зэрэг багтана.
ТХ306.Сэ09.	Усны экспорт (виртуал ус-Аливаа бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл болон үйлчилгээнд зарцуулсан ус)
ТХ306.Сэ10.	Ус ба тогтвортой хөгжил (жишээ нь: ус ба жендэр, ус ба тэгш бус байдал, ус ба ажил мэргэжил, ус ба ногоон хөгжил, ус ба уур амьсгалын өөрчлөлт, ус ба гамшгийн эрсдэл, ус ба хүнсний аюулгүй байдал, ус ба эрчим хүч, ус ба хотууд, ус ба эрүүл мэнд)
ТХ307 БОЛОМЖИЙН ҮНЭТЭЙ, ЦЭВЭР ЭРЧИМ ХҮЧ	
ТХ307.Сэ01.	Эрчим хүчний төрлүүд. Нар, салхи, ус, газрын гүний дулаан, далайн түрлэг зэргээр үүсэх сэргээгдэх эрчим хүч.
ТХ307.Сэ02.	Улс орнуудын эрчим хүчний үйлдвэрлэл, эрэлт, нийлүүлэлт, хэрэглээ.
ТХ307.Сэ03.	Эрчим хүчний хэрэглээний өөрийн хэрэгцээг хангах байдал ба үр өгөөж-бүтээмж
ТХ307.Сэ04.	Стратегиуд: төвлөрсөн болон төвлөрсөн бус эрчим хүчний үйлдвэрлэлийн ялгаа, эрчим хүчний бие даасан (хараат бус) байдал. Тухайлбал, орон нутгийн эрчим хүчний хангамжийн компаниуд (LESCOs)
ТХ307.Сэ05.	Эрчим хүчний улс төр, эдийн засаг, нийгмийн цар хүрээ болон эрх мэдлийн бүлэглэлтэй холбогдох байдал: Тухайлбал, том хэмжээний нарны эрчим хүчний ферм эсвэл усан цахилгаан станцын далангийн бүтээн байгуулалт гэх мэт эрчим хүчний мега төслүүдээс үүсэж болзошгүй ашиг сонирхлын зөрчил (улс төр, эдийн засгийн эрх дарх (хил дамнасан), нэн онцлог нутгийн уугуул иргэдийн эрх зөрчигдөх)

TX307.Сэ06.	Эрчим хүчний үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, ашиглалтаас үүсэх асуудлууд болон хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөлөл (жишээ нь: уур амьсгалын өөрчлөлт, саарал эрчим хүч (grey energy) - бүтээгдэхүүний амьдралын мөчлөгийн турш хэрэглэгдэж байгаа нийт эрчим хүч)
TX307.Сэ07.	Нүүрстөрөгчийн исэлдэл бага ялгаруулах эрчим хүчний шийдлийг хөгжүүлэхэд төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагын үүрэг, оролцоо
TX307.Сэ08.	Газрын тос гэх мэт нөхөн сэргээгдэхгүй эх үүсвэрээс хэт хамааралтай эрчим хүчний хүрэлцээ хангамж ба газрын тосны үйлдвэрлэлийн оргил үе
TX307.Сэ09.	Технологийн гарцууд болон чулуужсан түлш ашиглах “цэвэр” технологи
TX307.Сэ10.	Эрчим хүчний үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, хэрэглээтэй холбоотой жендэрийн асуудал
ТХ308 ЗОХИСТОЙ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ БА ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨСӨЛТ	
TX308.Сэ01.	Хүний сайн сайхан байдалд эдийн засгийн оруулах хувь нэмэр болон ажилгүйдэл нь хувь хүн хийгээд нийгэмд үзүүлэх нөлөө.
TX308.Сэ02.	Эдийн засгийн ёс зүй
TX308.Сэ03.	Эдийн засгийн өсөлтийн онолын таамаглал, загварууд, үзүүлэлтүүд (Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн-ДНБ,Үндэсний нийт орлого-ҮНО, Хүний хөгжлийн индекс-ХХИ)
TX308.Сэ04.	Эдийн засгийн бусад сонголт загварууд ба үзүүлэлтүүд: улс орны дотоодын тогтвортой байдлын үеийн эдийн засгийн загвар (steady-state), нийгмийн халамжийн эдийн засаг, de-growth буюу “экологийн эдийн засаг, хэрэглээний эсрэг, капитализмын эсрэг үзэл баримтлалд тулгуурласан улс төр, нийгэм эдийн засгийн хөдөлгөөн”, амин зуулгын эдийн засаг, баялгийн тэгш хуваарилалтын индексүүд (Inclusive Wealth Index - байгалийн, хүний, бүтээгдэхүүний капитал), дэлхийн өлсгөлөнгийн индекс
TX308.Сэ05.	Санхүүгийн тогтолцооны гол ойлголт үзэгдлүүд, тэдгээрийн эдийн засгийн хөгжилд үзүүлэх нөлөө (хөрөнгө оруулалт, зээл, хүү, банк, хөрөнгийн бирж дээрх арилжаа, инфляц гэх мэт)
TX308.Сэ06.	Ажиллах хүч (төрөлтөөс үүдэлтэй хүн амын өсөлт, шилжилт хөдөлгөөн гэх мэт)
TX308.Сэ07.	Эдийн засаг дахь жендэрийн эрх тэгш байдал, гэртээ бусдыг халамжлан өнгөрүүлж буй цагийн эдийн засгийн үнэлэмж
TX308.Сэ08.	Хөдөлмөрийн зах зээл дэх тэгш бус байдал: Нийгмийн ялгаатай бүлгүүдийн төлөөлөл ба оролцоо, улс орон, бизнесийн салбар, нийгмийн бүлэг, жендэр хоорондын ялгаатай орлого буюу цалин хөлс, долоо хоногт ажиллах ажлын цаг
TX308.Сэ09.	Албан болон албан бус хөдөлмөр эрхлэлт, хөдөлмөрлөх эрх, ялангуяа цагаач, дүрвэгч, албадан хөдөлмөр эрхлэгчид, боолууд болон хүний наймаанд өртсөн хүмүүст зориулсан ажил хөдөлмөр эрхлэх эрх
TX308.Сэ10.	Тогтвортой хөгжлийн төлөөх аж ахуй эрхлэлт, (нийгмийн) инновац, шинэ технологи, орон нутгийн эдийн засаг
ТХ309 ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ИННОВАЦ, ДЭД БҮТЭЦ	
TX309.Сэ01.	Мэдээлэл харилцааны технологийн тогтвортой байдал. Тухайлбал, нийлүүлэлтийн гинжин холбоо, хог хаягдлын устгал, дахин боловсруулалт гэх мэт
TX309.Сэ02.	Чанартай дэд бүтэц ба нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн зорилгыг биелүүлэхийн хоорондын харилцан хамаарал
TX309.Сэ03.	Зам тээвэр, мэдээлэл харилцааны технологи, ариун цэвэр, цахилгаан эрчим хүч, ус зэрэг үндсэн дэд бүтцүүдийн хэрэгцээ шаардлага
TX309.Сэ04.	Хүмүүсийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангасан (inclusive), тогтвортой инновац ба аж үйлдвэржилт
TX309.Сэ05.	Уян хатан дэд бүтцийн хөгжил
TX309.Сэ06.	Тогтвортой цахилгаан эрчим хүч: Үндэсний цахилгаан шугам сүлжээ, сэргээгдэх эх үүсвэр ашиглаж өөрсдийн хэрэгцээгээ хангах цахилгаан үйлдвэрлэсний төлөө төлөх төлбөр (feed-in-tariff), сэргээгдэх эрчим хүчний тогтвортой эх үүсвэрийн өргөжилт, зөрчил
TX309.Сэ07.	Тогтвортой хөдөлмөрийн зах зээл, боломж нөхцөлүүд ба хөрөнгө оруулалт
TX309.Сэ08.	Интернэтийн тогтвортой байдал - ногоон чат групп (green chat group)-ээс хайлтын системийн серверийн экологийн ул мөр хүртэл
TX309.Сэ09.	Тээврийн дэд бүтцийн тогтвортой байдал
TX309.Сэ10.	Орон нутгийн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулалт болж буй алтернатив мөнгөн тэмдэгт (alternative currencies – бартер, интернэт оноо, кэнди оноо, ЖЖ оноо гэх мэт)

ТХ310 ТЭГШ БУС БАЙДЛЫГ БАГАСГАХ	
ТХ310.Сэ01.	Нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн түвшний оролцоо ба үндэсний, дэлхий нийтийн түвшинд буй тэгш бус байдал - ялгаварлан гадуурхалтын түгээмэл төрлүүд
ТХ310.Сэ02.	Тэгш бус байдлыг хэмждэг янз бүрийн үзүүлэлтүүд
ТХ310.Сэ03.	Эрх тэгш байдлыг хангахад газар, өмч болон байгалийн баялаг эзэмших эрх эдлэхийн утга учир, эмзэг байдал болон чадавхад үзүүлэх тэгш бус байдлын нөлөөлөл
ТХ310.Сэ04.	Төсөв санхүү, цалин хөлс болон нийгмийн хамгааллын бодлогууд
ТХ310.Сэ05.	Дэлхийн худалдааны систем, татварын дэглэм гэх мэт түүний зохицуулалтууд
ТХ310.Сэ06.	Хөдөлмөр эрхлэлтийн стандарт
ТХ310.Сэ07.	Нийгмийн ялгаатай бүлэг буюу үндэстэн ястны төлөөллийг засгийн газарт эсвэл шаардлагатай гэж үзсэн эрх бүхий хүчирхэг тогтолцоо, институцийн удирдах зөвлөлд оруулж ажиллуулах
ТХ310.Сэ08.	Олон улсын хөгжлийн тусламжийн мөнгөн дүн, түүний үр нөлөө
ТХ310.Сэ09.	Өнөөгийн тэгш бус байдлын түүхэн үүсэл гарлын шалтгаан (үндэстэн дамнасан компаниудын үүрэг оролцоо гэх мэт)
ТХ310.Сэ10.	Хүмүүсийн цагаачлал, шилжилт хөдөлгөөн
ТХ311 ТОГТВОРТОЙ ХОТ СУУРИН БА ОРШИН СУУГЧИД	
ТХ311.Сэ01.	Орон гэр, аюулгүй байдал, хүн бүрийн тэгш оролцоо, эрэлт хэрэгцээг тусгасан байдал (inclusiveness): хувь хүний болон хэсэг бүлэг хүмүүсийн харилцан адилгүй хүсэл хэрэгцээг жендэр, нас, орлого, чадварын дагуу хам нөхцөлд нь холбон үзсэн, хүний хэрэгцээ
ТХ311.Сэ02.	Байгалийн нөөц баялаг (сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх)-ийн менежмент, ашиглалт
ТХ311.Сэ03.	Тогтвортой эрчим хүч (суурин газрын эрчим хүчний хэрэглээ, сэргээгдэх эрчим хүч, орон нутгийн эрчим хүчний схем) болон түгээлт
ТХ311.Сэ04.	Тогтвортой хүнс хоолоор хангагдах (хөдөө аж ахуй, органик хөдөө аж ахуй, байгалийн онцлог, хэв шинжтэй уялдсан газар тариалан нийгмийн загвар (permaculture), орон нутгийнхны дэмжлэгтэй хөдөө аж ахуй, тодорхой хүн амд зориулсан хүнс тэжээл үйлдвэрлэдэг газар нутаг (foodshed), хүнсний бүтээгдэхүүн боловсруулалт, диет / хооллох дэглэм/-ийн сонголт, хэрэглээний зуршил, хог хаягдал)
ТХ311.Сэ05.	Суурин газрын экологи болон ан амьтад хүний суурьшилд хэрхэн дасан зохицож байгаа нь
ТХ311.Сэ06.	Тогтвортой, бат бөх – аюул ослын сөрөн дааж гарах чадвар бүхий барилга, байгууламж ба байршлын төлөвлөлт, (барилгын материал, эрчим хүч хэмнэлт, төлөвлөлтийн үйл явц)
ТХ311.Сэ07.	Хог хаягдал, түүний менежмент (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, дахин боловсруулах, дахин ашиглах)
ТХ311.Сэ08.	Орон нутгийн иргэд, тэдний дунд гарч буй өөрчлөлтүүд (шийдвэр гаргалт, засаглал, төлөвлөлт, зөрчил мөргөлдөөний шийдэл, бусад сонголтууд, орон нутгийн иргэд эрүүл саруул байх нь, орон нутгийн иргэд бусдын оролцоог хангасан байх, эко тосгон, хот суурины өөрчлөлт хувиралт)
ТХ311.Сэ09.	Байгаль дахь усны эргэлт ба хот төлөвлөлтийн дизайнаар хөрсний усыг сэлбэх, (Ногоон дээвэр, борооны ус цуглуулах, голын хуучин голдирлыг өөрчлөх, хотын тогтвортой ус зайлуулалт)
ТХ311.Сэ10.	Гамшгийн эсрэг бэлэн байдал ба түүнийг сөрж даван гарах чадвар, цаг агаарын асуудалд болон ирээдүйн болзошгүй нөхцөлд бэлэн байж сөрөн гарах чадвартай байх, гамшгаас урьдчилан сэргийлэх болон бэлэн байдалд шилжих чадвар
ТХ312 ХАРИУЦЛАГАТАЙ ХЭРЭГЛЭЭ БА ҮЙЛДВЭРЛЭЛ	
ТХ312.Сэ01.	Мэдээлэл сурталчилгаа, үе тэнгийнхний дарамт шахалт, адил сонирхлоор ижилсэх ба харьяалагдах
ТХ312.Сэ02.	Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл ба хэрэглээний түүх, хэв маягууд ба үнэ өртгийн гинжин хэлхээ, байгалийн нөөц баялаг (сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх)-ийн менежмент ба ашиглалт
ТХ312.Сэ03.	Бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэл, хэрэглээний байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх үр нөлөө
ТХ312.Сэ04.	Эрчим хүчний үйлдвэрлэл, хэрэглээ (тээвэр, бизнесийн болон орон сууцны эрчим хүчний ашиглалт, сэргээгдэх эрчим хүч)
ТХ312.Сэ05.	Хоол хүнсний үйлдвэрлэл, хэрэглээ (хөдөө аж ахуй, хоол хүнсний боловсруулалт, диетийн сонголт ба дадал зуршил, хог хаягдал, ойн хомсдол, хоол хүнсний хэт их хэрэглээ ба өлсгөлөн)

TX312.Сэ06.	Аялал жуулчлал
TX312.Сэ07.	Хог хаягдал, түүний менежмент (урьдчилан сэргийлэх, бууруулах, дахин боловсруулах, дахин ашиглах)
TX312.Сэ08.	Тогтвортой амьдралын хэв маяг ба тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэглээний олон янзын практик туршлага
TX312.Сэ09.	Тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэглээний шошгожуулах тогтолцоо, гэрчилгээжүүлэлт
TX312.Сэ10.	Ногоон эдийн засаг (cradle-to-cradle /үйлдвэрлэл ба хэрэглээ нь хог хаягдал, хор уршиггүйгээр дахин ашиглагддаг байх буюу өлгийнөөс өлгийнд шилжих/, circular эдийн засаг /материаллаг болон хүний нөөц, энерги зэрэг хамгийн бага оролтын нөөцүүдээр, хог хаягдалгүй, энергийн алдагдалгүй нөхөн сэргээгдэх чадвартай тогтолцоо/, ногоон өсөлт, degrowth /хэрэглэгчийн эрх ашиг ба капиталист үзэл санааны эсрэг экологид суурилсан эдийн засгийг дэмждэг хөдөлгөөн/)
ТХ313 УУР АМЬСГАЛЫН ТӨЛӨӨХ ҮЙЛ ХЭРЭГ	
TX313.Сэ01.	Хүлэмжийн хийнүүд (нүүрсхүчлийн хий, метан, азотын дутуу исэл (II), фтор агуулсан хийнүүд) тэдгээрийн үүсэл, ялгаралт
TX313.Сэ02.	Эрчим хүч, хөдөө аж ахуй, үйлдвэрлэлээс үүсэх хүлэмжийн хийн ялгаралт
TX313.Сэ03.	Ган гачиг, цаг агаарын онцгой үзэгдэл гэх мэт уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй гамшиг дагуулсан аюултай үзэгдлүүд. Тэдгээрийн айл өрх, орон нутаг, улс орон болон улс орнуудын хооронд үзүүлэх нийгэм, эдийн засгийн харилцан адилгүй нөлөөлөл.
TX313.Сэ04.	Далайн усны түвшин ихсэх, түүний улс орнуудад учруулж буй үр дагавар (Жишээ нь, жижиг арлын улсууд)
TX313.Сэ05.	Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдэлтэй шилжилт хөдөлгөөн, дайжилт
TX313.Сэ06.	Дасан зохицох, сөрөг нөлөөллийг бууруулах, урьдчилан сэргийлэх стратегиуд, тэдгээрийн гамшгийн эрсдэлийг бууруулах, гамшгийн үед хариу арга хэмжээ авах зэрэг үйл ажиллагаатай холбогдох байдал
TX313.Сэ07.	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн асуудлыг эрхэлсэн олон улсын, үндэсний, орон нутгийн байгууллагууд
TX313.Сэ08.	Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс сэргийлэх орон нутгийн, үндэсний, олон улсын стратеги
TX313.Сэ09.	Ирээдүйн төсөөлөл (дэлхийн температурын өсөлтийн талаарх өөр бусад тайлбарууд)
TX313.Сэ10.	Ой мод, далай тэнгис, мөсөн бүрхүүл, биологийн олон янз байдал зэрэг томоохон эко системд үзүүлэх нөлөөлөл ба үр дагавар
TX313.Сэ11.	Ёс зүй ба уур амьсгалын өөрчлөлт
ТХ314 УСАН ДООРХ АМЬДРАЛ	
TX314.Сэ01.	Усан мандал: Байгаль дахь усны эргэлт, үүл бүрэлдэлт, ус бол уур амьсгалын гол зохицуулагч болох нь
TX314.Сэ02.	Далай тэнгисийн нөөц баялаг (сэргээгдэх болон үл сэргээгдэх)-ийн менежмент ба ашиглалт: Далайн нөөц нь дэлхий нийтийн дундын өмч болох нь, хэт их загас агнуур ба квот тогтоох хэлэлцээр, далай тэнгисийн үржүүлэг, далайн замаг ба эрдсийн нөөц
TX314.Сэ03.	Далай тэнгисийн тогтвортой эрчим хүч (сэргээгдэх эрчим хүчнүүд, салхин сэнс, тэдгээрийн ашиглалттай холбоотой санал зөрөлдөөн)
TX314.Сэ04.	Далай тэнгисийн экологи – далай доторх амьдралын хүнс тэжээлийн хэлхээ, араатан-идэш (predators & prey), амьдралын төлөөх тэмцэл, мөхөл сүйрэл
TX314.Сэ05.	Шүрэн хад, эрэг орчмын газар ба мангро мод (далайн эргийн сөөг мод), тэдгээрийн экологийн ач холбогдол
TX314.Сэ06.	Далайн усны түвшин нэмэгдэх, түүнээс болж газар нутгаа бүхэлд нь эсвэл, хэсэгчлэн алдаж буй улс орон; уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалсан дүрвэгчид, улс орон тусгаар тогтнолоо алдах зэрэг болзошгүй аюулууд
TX314.Сэ07.	Далай тэнгис ба олон улсын хууль тогтоомжууд: Олон улсад хамаарах ус болон газар нутгийн зөрчил ба маргаан, далайн тээвэрт далбаагаа мандуулах эрх, түүнтэй холбоотой асуудлууд
TX314.Сэ08.	Далай тэнгисийн усны бохирдуулагч зүйлс: Хуванцрууд, бичил хэмжээтэй хуванцар бүтээгдэхүүн (microbead), бохир ус, тэжээлийн бодис, химийн бодис
TX314.Сэ09.	Далайн гүн ба далай, тэнгисийн гүний амьд биетүүд
TX314.Сэ10.	Далай, тэнгисийн соёл иргэншлийн ач холбогдол – далай нь экосистемийн соёлын үйлчилгээний эх үүсвэр болох нь: сэтгэл санаа сэргээж, урам зориг өгөх, соёлын өвөрмөц онцлогийг бий болгох

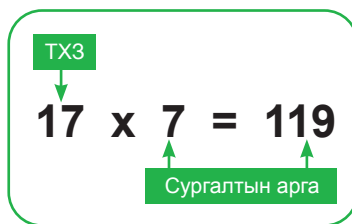
ТХ315 ГАЗАР ДЭЭРХ АМЬДРАЛ	
ТХ315.Сэ01.	Экологи: Амьдралын төлөөх тэмцэл, араатан-идэш (predators & prey), бүлгэмдлийн динамик, хоол тэжээлийн хэлхээгээр энергийн урсгал, тархалт ба хүрээ. Онцлог шинжтэй экосистемүүд- тухайн газар нутгийн болон дэлхийн хэмжээн дэх унаган экосистемүүд, таримал ой зэрэг хүний гараар бүтээгдсэн экосистемүүд
ТХ315.Сэ02.	Биологийн олон янз байдалд нүүрлэж буй аюул занал: Амьдрах орчноо алдах, ой устгах, фрагментаци /хуваагдал/, хор хөнөөлтэй амьтан, ургамлын зүйл, хэт ашиглалт (зохисгүй үйлдвэрлэл, хэрэглээний практикууд ба зохисгүй технологиуд гэх мэт)
ТХ315.Сэ03.	Төрөл зүйлийн устгах, мөхөх аюул занал: Нэн ховор ба ховордсон төрөл зүйлүүд. Хэрхэн төрөл зүйл мөхөн устаж үүрд үгүй болдог, биологийн төрөл зүйл үүсэхэд маш урт удаан хугацаа шаардагддаг, төрөл зүйл устахад нөлөөлсөн үндсэн 6 гол хүчин зүйлийн талаарх мэдлэг
ТХ315.Сэ04.	Онгон байгалийг сэргээх, хүмүүс нь онгон байгалиа сэргээн анагаагч хүч
ТХ315.Сэ05.	Уур амьсгалын өөрчлөлт ба биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал. Экосистем нь нүүрсхүчлийн хийг шингээгч, гамшгийн эрсдэлийг бууруулагч болох нь, экосистемүүд (экосистем нь байгалийн аюулт үзэгдлүүдээс хамгаалах байгалийн хамгаалалт болох нь)
ТХ315.Сэ06.	Хөрс, түүний үүсэл ба бүтэц, найрлага
ТХ315.Сэ07.	Цөлжилт, ой устгах, тэдгээрийн эсрэг тэмцэж буй хүчин чармайлт
ТХ315.Сэ08.	Хүмүүс амьд байгалийн нэг хэсэг бөгөөд тэдний байгальтайгаа холбогдох байдал
ТХ315.Сэ09.	Экосистемийн үйлчилгээ (соёлын, материаллаг нөөц хангамжийн, зохицуулалтын, дэмжин тэтгэх)
ТХ315.Сэ10.	Хувьсал ба генетик, генетикийн нөөц, ёс зүй
ТХ316 ЭНХ ТАЙВАН, ШУДАРГА ЁС БА ХҮЧИРХЭГ ИНСТИТУЦУУД	
ТХ316.Сэ01.	“Шударга ёс”-ны тодорхойлолт. Залхаан цээрлүүлэх, засан хүмүүжүүлэх
ТХ316.Сэ02.	Гэмт хэрэг ба ял шийтгэл, хууль эрх зүй ба ял шийтгэлийн дэлхийн түвшний харьцуулалт
ТХ316.Сэ03.	Уур амьсгалын шударга ёс /Уур амьсгалын өөрчлөлтөд хариуцлага хүлээх болон түүнийг бууруулахад хувь нэмэр оруулахад баримтлах шударга ёс - Climate justice/
ТХ316.Сэ04.	Худалдааны шударга ёс (Trade justice)
ТХ316.Сэ05.	Хүүхдийн хөдөлмөр, хүүхдийн мөлжлөг
ТХ316.Сэ06.	Дайн, энх тайван, дүрвэгчидтэй холбоотой дэлхий нийтийн гэрээ хэлэлцээр
ТХ316.Сэ07.	Хээл хахууль, түүнийг хэрхэн хэмжих тухай
ТХ316.Сэ08.	Хууль бус зэвсгийн худалдаа
ТХ316.Сэ09.	Тамхи, мансууруулах бодисын хууль бус хэрэглээний зуршил, түүний худалдаа
ТХ316.Сэ10.	Олон улсын гэмт хэргийн шүүх, түүний гүйцэтгэх үүрэг
ТХ317 ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛГЫН ТӨЛӨӨХ ТҮНШЛЭЛ	
ТХ317.Сэ01.	Тогтвортой хөгжлийн төлөөх улс орнуудын засгийн газрууд, хувийн хэвшил, иргэний нийгэм хоорондын дэлхийн түвшний (global) түншлэлүүд, тэдний хамтын хариуцлага ба өөр өөр тоглогчдын хооронд үүсэж болзошгүй зөрчил, маргаан
ТХ317.Сэ02.	Орон нутаг, үндэстэн, дэлхийг бүхэлд нь хамарсан бүтэц, зохион байгуулалтын тогтолцоонууд болон эрх мэдлийн динамик
ТХ317.Сэ03.	Тогтвортой хөгжилд чиглэсэн /ТХ-ийн үзэл санаа туссан/ дэлхий нийтийн засаглал, бодлого, дэлхийн зах зээл ба худалдааны тогтолцоо
ТХ317.Сэ04.	“Хоригдлын делимма”, “ардын эмгэнэл” шиг тогтвортой хөгжлийг дэмжсэн дэлхий нийтийн засаглал ба зах зээлийг бий болгоход нүүрлэж буй сорилт
ТХ317.Сэ05.	Дэлхийн иргэншил ба тогтвортой хөгжлийн төлөөх өөрчлөлтийг бүтээгчид болох иргэд
ТХ317.Сэ06.	Шинжлэх ухаан, технологи, инновацын хүртээмж, хамтын ажиллагаа, мэдлэг хуваалцах
ТХ317.Сэ07.	Интернэтийн хүртээмжийн дэлхийн тархалт
ТХ317.Сэ08.	Хөгжлийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн тусламж, олон эх сурвалжаас хөгжиж буй орнуудад үзүүлж буй санхүүгийн нэмэлт нөөц
ТХ317.Сэ09.	Тогтвортой хөгжлийн бүх зорилтыг хэрэгжүүлэх үндэсний төлөвлөгөөг дэмжих хүний нөөцийн чадавх
ТХ317.Сэ10.	Тогтвортой хөгжлийн ахиц дэвшлийн хэмжүүрүүд

3.4 ТХЗБ-ЫН АРГА ХАНДЛАГА, АРГА ТЕХНИК

Анги танхим дахь сургалт нь сүүлийн 50 жилд ихээхэн өөрчлөгдсөн. Энэхүү ахиц дэвшил нь идэвхтэй суралцахуй, шавь-төвтэй суралцахуй, хамтын үйлээр суралцахуй, туршлагад тулгуурласан суралцахуй, асуудалд-суурилсан суралцахуй зэрэг суралцахуйн шинэ арга, зарчмуудыг хөгжүүлсний дүнд боловсрогдсон. George M. Slavich & Philip G. Zimbardo нар өнгөн талаасаа ялгаатай мэт эдгээр хандлагуудыг харьцуулан нягталж, төсөөтэй зүйлс байгаа эсэхийг шалгах замаар тэдгээрт *суралцагчдын суралцах хүсэл эрмэлзлийг өөрчлөн хувиргаж байгаа онолын үндэслэлийн өндөр түвшний давхцал байгааг илрүүлэх үндсэн дээр* танхимын сургалтад илүү өргөн хүрээгээр хандах боломж олгосон “*хувирган өөрчлөх багшлахуй*” буюу “transformational teaching” хэмээх шинэ хандлагыг бий болгосон талаар тэмдэглэсэн байна.

Хувирган өөрчлөх багшлахуй нь суралцагчийн суралцахуй ба хувийн өсөлт хөгжлийг дэмжихийн тулд нэг талаас, багш ба суралцагч нөгөө талаас **мэдлэгийн ерөнхий цогц**⁵³ хоорондын динамик харилцан хамаарлыг тогтоохыг чухалчилдаг. Энэ өнцгөөс нь авч үзвэл, багш бол сурагчдын өөр хоорондоо болон багштайгаа хамтран ажиллах багуудыг байгуулж, тэднийг мэдээллийн цогцуудыг эзэмших оюуны үйлд дасгалжуулагч юм. Багш нар сурагчдын тухайн хичээлийн түлхүүр үзэл баримтлалыг эзэмших үйлийг хөнгөвчлөх уламжлалт үүргээ гүйцэтгэхдээ суралцагчийн хувийн хөгжилдөө болон суралцахуйд хандах хандлагыг нь нэгэн зэрэг сайжруулах ёстой. Тэд энэ зорилгодоо хүрэхийн тулд хичээлээ бүхэлд нь харах ерөнхий чиглэлийг тогтоох, загварчлах ба ур чадварын туршлага эзэмших нөхцөлөөр хангах, суралцагчийг уриалан дуудаж, урамшуулан дэмжих, хүн бүрд анхаарал тавьж, эргэх холбоо тогтоох, танхимын хүрээнээс хальсан туршилтын хичээлүүд бүтээх, эргэцүүлэл ба сонголт хийхийн өмнөх өргөн боломжоор хангах зэрэг багшлахуйн олон нэмэлт стратегиуд шаардлагатай болдог байна. Эдгээр аргууд нь синергетикээр харилцан холбогддог ба тэдгээрийг хамтад нь хэрэглэснээр оюуны болон хувийн өсөлт хөгжилдөө суралцагчийн чадавх дээд хэмжээгээр ашиглагдах боломжтой хэмээн үзжээ.

ТХБ-ын арга зүйн үндсэн арга хандлагаар Суралцагч-төвтэй хандлага, Туршлагад суурилсан суралцахуй, Өөрчлөн хувиргах суралцахуй гэсэн үндсэн 3 хандлагыг нэрлэсэн бөгөөд эдгээр нь манай сургууль багш нарын нэлээд сонсож мэдсэн, сургалтын практикт хэрэглэдэг хандлага юм. Эдгээр хандлагын хүрээнд ТХЗ-ын төлөөх боловсролд сургалтын 4 төрлийн аргыг түлхүүр арга хэмээн чухалчлан үзсэн байна (Хүснэгт 3.4.1)

ТХЗ тус бүрээр сургалтын арга, техникийн 7 жишээ, нийт 119 жишээг өгсөн байна. Сургалтын аргын эдгээр жишээг суралцахуйн зорилт ба сэдэвтэй мөн нэгэн адил зарчмаар кодолсон. Тухайлбал, ТХ302.Аз4. гэснийг ТХ-ийн 2-р зорилгын жишээ болгосон 4 дэх арга гэж тайлж уншина.

Бид эдгээр 119 сургалтын аргын жишээг харьцуулан судалж, 20 тодорхой аргыг

53 Мэдлэг буюу мэдээллийн цогц (body of knowledge or information, объём знаний или информации) - Эрдэмтдийн нийгэмлэг, мэргэжлийн холбоодоос тодорхойлсон тухайн мэргэжлийн салбарыг бүрдүүлдэг онол, үзэл баримтлал, нэр томъёо, үйлийн хэлбэрийн бүрэн гүйцэд цуглуулга. Энэ нь дурын мэдлэгийн байгууллагаас гаргасан мэдлэгийн талаарх төсөөллийн төрөл юм

ялган төрөлжүүлэн, ТХЗБ-ын сургалтын түлхүүр 4 аргын аль төрөлд хамаарахыг тодорхойлсон болно (Хүснэгт 3.4.1).

Хүснэгт 3.4.1. ТХЗБ-ын сургалтын түлхүүр аргууд

Аргын төрөл	Тодорхой арга	АХД
I. Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох арга	1. Тэмдэглэлт өдрийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх	6
	2. Аян, кампанит ажилд оролцох, зохион байгуулах	7
	3. Түншлэл (partnership)-ийг хөгжүүлэх	5
	4. Дадлара (internship) хийх	2
	5. Үйл ажиллагаанд оролцох, хамрагдах, төлөвлөх	11
	6. Үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, оролцох	9
	7. Видео үзэх	2
II. Шинжилгээ/ судалгаа хийх арга	1. Задлан шинжилгээ, судалгаа хийх	11
	2. Тохиолдлын шинжилгээ	10
	3. Шинжилгээнд суурилсан төсөл (enquiry-based project)	16
	4. Туршилт хийх	2
	5. Судалгааны төсөл боловсруулах, хэрэгжүүлэх	6
III. Бүтээлчээр, шүүмжлэлтэйгээр сэтгэх арга	1. Эсээ бичих, хэлэлцүүлэг хийх	7
	2. Дүрд хувиран тоглох	10
	3. Экскурс, танилцах аялал	8
	4. Веб, блог хөтлөх, видео клип хийх	3
IV. Алсын хараатай болох арга	1. Хэтийн зорилго тодорхойлох	1
	2. Түүх намтар зохиох	2
	3. Ирээдүйд тодорхой нөхцөлд хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө боловсруулах	2
	4. Үзэл баримтлал, зарчим боловсруулах	1
Нийт		121

АХД-Аргын хэрэглээгдсэн давтамж

Зарим тохиолдолд хоёр тодорхой аргын жишээг хамт өгсөн байсан учраас бидний ялгаж төрөлжүүлсэн 20 тодорхой арга нь 2-оос 16 хүртэлх давтамжтай байсан (Хүснэгт 3.4.1).

ТХЗ-ын төлөөх боловсролын сургалтын аргын 119 аргыг орчуулснаа доор үзүүлээ. Мөн бидний ялгаж төрөлжүүлсэн 20 тодорхой аргын алинд хамаарахыг харууллаа. Хамгийн эхний “ТХ301.Аз1. Дэлхийн янз бүрийн бүс дэх дунд сургуулиуд болон их сургуулиуд хоорондын түншлэлийг хөгжүүлэх (Өмнөд–Хойд, Өмнөд–Өмнөд)” гэсэн аргыг “I” гэсэн эхний багананд “3” гэж тэмдэглэсэн нь I төрлийн 3-р арга буюу “Түншлэл (partnership)-ийг хөгжүүлэх” арга болохыг илэрхийлж байна.

№	ТХЗ	Сургалтын аргын жишээ	Аргын төрөл			
			I	II	III	IV
1		ТХ301.Аз1. Дэлхийн янз бүрийн бүс дэх дунд сургуулиуд болон их сургуулиуд хоорондын түншлэлийг хөгжүүлэх (Өмнөд–Хойд, Өмнөд–Өмнөд буюу Хөгжингүй болон Хөгжиж байгаа улс хооронд, Хөгжиж байгаа улсууд болон бүсийн хооронд гэх мэт)	3			
2		ТХ301.Аз2. Орон нутаг болон дэлхий нийтийн түвшин дэх ядуурлын талаар мэдээллийн кампанит ажлыг төлөвлөн хэрэгжүүлэх	2			
3		ТХ301.Аз3. Шударга худалдааны бүтээгдэхүүн борлуулах сурагчдын компанийн үйл ажиллагааг төлөвлөн хэрэгжүүлэх	5			

4	ТХ301. ЯДУУРАЛГҮЙ БОЛОХ	ТХ301.Аз4. Ядуусын янз бүрийн аюул осолд өртөмтгий байдлыг бууруулж, зохицох чадварыг нэмэгдүүлэхийн тулд тэдэнд боломж эрх мэдэл олгож, өөрсдийн хэрэгцээгээ хангахдаа суралцахуйд тодорхой үүрэг хүлээж, идэвхтэй оролцох боломжийг олгосон орон нутгийн суралцахуйн үйлчилгээ (local service-learning)-г ТББ, хувийн хэвшил болон нутгийн бүлгийнхэнтэй хамтарч, төлөвлөн хэрэгжүүлэх	5		
5		ТХ301.Аз5. Ядуурал ба баян чинээлэг байдлын бодит судалгааг тодорхой нэг улсыг сонгож холбогдох материалыг судлах замаар эсвэл орон нутгийнхаа түвшинд экскурс, ярилцлагын аргаар хийх		2	
6		ТХ301.Аз6. Ядуурлын чиглэлээр ажилладаг байгууллагуудад дадлага хийлгүүлэх	4		
7		ТХ301.Аз7. “Ядуурал ихсэж байна уу? Багасаж байна уу?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл (enquiry-based project) боловсруулах, хэрэгжүүлэх		3	
8	ТХ302. ӨЛСГӨЛӨНГ ТЭГЛЭХ	ТХ302.Аз1. Татвар, төрийн татаас, тариф, квот зэргийн нөлөөлөлд өртөмтгий дэлхийн зах зээлийн том тоглогчид болох бизнес эрхлэгчдийг жижиг дунд бизнес эрхлэгчидтэй харьцуулан дүрд хувилан тоглох		2	
9		ТХ302.Аз2. Орон нутгийн, үндэсний хэмжээний хоол хүнсний үйлдвэрлэл, хэрэглээний тогтолцоо, хүнсний үйлдвэрлэлийн тогтолцоонд байгалийн аюулт үзэгдэл, гамшгийн үзүүлэх нөлөөллийн талаар тооцоолол (scenario) ба задлан шинжилгээ хийх		1	
10		ТХ302.Аз3. Өлсгөлөнтэй тэмцэх, хоол хүнсний хаягдлыг бууруулах, тогтвортой хөдөө аж ахуйг дэмжих зорилготой төрийн бодлого, менежментийн стратегиудын тохиромжтой эсэхийг тогтоох баримтжуулсан кэйс судалгаа явуулж задлан шинжилгээ хийх (case study analysis)		2	
11		ТХ302.Аз4. Тогтвортой хөдөө аж ахуйн чиглэлээр сайн туршлага хуримтлуулж буй газруудад экскурс хийх, танилцах аялал (field trips) зохион байгуулах		3	
12		ТХ302.Аз5. Суурин газрын эсвэл сургуулийн ногооны талбайн төсөл хэрэгжүүлэх гэх мэтээр хоол хүнсийг фермд тарьж ургуулахаас эхлээд, хоол бэлтгэгдэх хүртэлх үе шатуудыг судлах		5	
13		ТХ302.Аз6. Илүүдэл хоол хүнсний үлдэгдлийг хэрэгцээтэй хүмүүст нь хүргэх хүчин зүтгэлд сурагчдыг татан оролцуулах	5		
14		ТХ302.Аз7. Хоол хүнсний үйлдвэрлэл, хэрэглээний эргэлтийн мөчлөгүүдийг шинжлэх (Life cycle analyses-LCA)		1	
15	ТХ303. САЙН ЭРҮҮЛ МЭНД, САЙН САЙХАН БАЙДАЛ	ТХ303.Аз1. Олон нийт цуглардаг газарт мэдээлэл, тухайлбал, “Дэлхийн ДОХ-ын өдөр (12-р сарын 1)”-т зориулсан самбар бэлтгэж тавих	1		
16		ТХ303.Аз2. Эрүүл зан үйлийг дэмжсэн видео үзэх. Тухайлбал, аюулгүй сексийн төлөө бэлгэвч хэрэглэх, тамхи татахаас татгалзах гэх мэт	7		
17		ТХ303.Аз3. Эрүүл саруул, сайн сайхан байдлын утга учир гэж юу болох тухай ёс зүй, эргэцүүллийн хэлбэртэй эсээ бичиж, хэлэлцүүлэгт оролцох		1	
18		ТХ303.Аз4. Хүнд өвчинд нэрвэгдсэн, хар тамхинд донтсон хүмүүсээр түүхийг нь яриулах арга хэмжээнд оролцох	5		
19		ТХ303.Аз5. Эрүүл мэндийг дэмжиж, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх стратегийн талаар сургалт зохион байгуулах, Тухайлбал, биеийн тамир спортын үйл ажиллагаанд оролцох, эрүүл хоол хүнс бэлтгэх, бэлгэвч хэрэглэх, шумуулаас хамгаалах тор суурилуулах, усаар дамжин халдварладаг өвчний эх сурвалжийг илрүүлэх, арилгах арга хэмжээ авах гэх мэт	5		
20		ТХ303.Аз6. Тахал, орон нутгийн онцлогтой өвчинд холбогдох төслүүд хэрэгжүүлэх: Ололт амжилт ба сорилт бэрхшээлүүд (Халуун хижиг, Zika, Ebola вирус гэх мэт)		5	
21		ТХ303.Аз7. “Урт удаан амьдрах нь сайн зүйл мөн үү?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3	

22	ТХ304. ЧАНАРТАЙ БОЛОВСРОЛ	ТХ304.Аз1. Дэлхийн янз бүрийн бүс дэх дунд сургуулиуд, их сургуулиуд болон боловсролын үйлчилгээ үзүүлдэг бусад байгууллагууд хоорондын түншлэлийг хөгжүүлэх (Өмнөд – Хойд, Өмнөд – Өмнөд)	3		
23		ТХ304.Аз2. Чанартай боловсролын талаарх олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг сайжруулахад чиглэсэн мэдээлэл сурталчилгааны кампанит ажил төлөвлөн, хэрэгжүүлэх	2		
24		ТХ304.Аз3. Сонгож авсан тодорхой нэг нутагт эсвэл тухайн нэг улс орны боловсролын тогтолцоо, түүний хүртээмжийн талаар кэйс судалгаа хийх Тухайлбал, бага боловсролын хамран сургалт гэх мэт	2		
25		ТХ304.Аз4. Дунд сургууль, их сургууль эсвэл орон нутгийн олон нийтийн бүлэгт зориулсан ТХБ-ын төслийг төлөвлөн хэрэгжүүлэх	6		
26		ТХ304.Аз5. НҮБ-ын “Залуучуудын ур чадварын өдөр” (7-р сарын 15), “Олон улсын бичиг үсэгт тайлагдах өдөр” (9-р сарын 8), эсвэл “Олон улсын багш нарын өдөр” (10-р сарын 5) тэмдэглэн өнгөрүүлэх эсвэл “Боловсролын төлөөх дэлхий нийтийн үйлийн долоо хоног”-ийн үйл ажиллагаанд оролцох	1		
27		ТХ304.Аз6. Орон нутаг, бүс нутаг, үндэсний түвшинд “Тогтвортой хөгжлийн боловсролын өдөр”-ийг зохион байгуулах	1		
28		ТХ304.Аз7. “Тогтвортой сургууль гэж юу вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
29	ТХ305. ЖЕНДЭРИЙН ТЭГШ БАЙДАЛ	ТХ305.Аз1. “Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийг арилгах олон улсын өдөр” (11-р сарын 25)-ийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх	1		
30		ТХ305.Аз2. Жендэрийн ялгаа, бэлгийн чиг хандлагад суурилсан, хүчирхийлэлд өртсөн хүмүүсийг урьж, илтгэл тавиулах	5		
31		ТХ305.Аз3. Жендэрийн үүрэг оролцоонд суурилсан тусгай хэрэгцээ, онцлог шинжийг олж илрүүлэх зорилгоор дүрд хувилан тоглох		2	
32		ТХ305.Аз4. Жендэрийн тухай өөр өөр арга хандлагатай дэлхийн янз бүрийн хэсэгт байгаа хүмүүсийн бүлгүүдтэй түншлэл тогтоох	3		
33		ТХ305.Аз5. Эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийн уламжлалт ажил үйлд нэг өдрийн туршид гар бие оролцож үзэх (ажил үүргээ сольж гүйцэтгэх)	5		
34		ТХ305.Аз6. Байгалийн гамшиг, аюул занал нь охид, эмэгтэйчүүд ба хөвгүүд, эрчүүдэд хэрхэн ялгаатайгаар нөлөөлж байгааг олж илрүүлэх	1		
35		ТХ305.Аз7. “Эрх тэгш байдал (equality) ба нийгэм соёлын ялгаатай байдал (equity) гэсэн ойлголт ямар ялгаатай вэ? Эдгээр ойлголт ажил хөдөлмөр дээр хэрхэн хэрэглэгддэг вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
36	ТХ306. ЦЭВЭР УС БА АРИУН ЦЭВРИЙН БАЙГУУЛАМЖ	ТХ306.Аз1. Өөрсдийн усны хэрэглээний ул мөрийг тооцоолох	2		
37		ТХ306.Аз2. Амжилтын түүхүүдэд үндэслэн орон нутгийн усны тогтвортой хэрэглээ ба нийлүүлэлтийн тухай тодорхой үзэл баримтлал боловсруулах			4
38		ТХ306.Аз3. Усны нөөц ихтэй эсвэл усны хомсдолтой бүс нутагт оршин байгаа сургууль хоорондын түншлэлийг хөгжүүлэх	3		
39		ТХ306.Аз4. Орон нутгийн усны дэд бүтэцтэй танилцах экскурс зохион байгуулах, сургуулийн ба гэрийнхээ усны чанарт хяналт-шинжилгээ хийх		3	
40		ТХ306.Аз5. Ус, түүний ач холбогдлын тухай олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг сайжруулахад чиглэсэн ухуулга сурталчилгааны кампанит ажил эсвэл залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл (youth action project) төлөвлөж, хэрэгжүүлэх	2, 6		
41		ТХ306.Аз6. Харагддаггүй ч бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэлд зарцуулдаг усны асуудлаар төслийн ажил боловсруулах. Тухайлбал, 1 литр шар айраг, 1 кг үхрийн мах, 1 футболкийг үйлдвэрлэхэд зарцуулдаг усны хэмжээ гэх мэт	5		
42		ТХ306.Аз7. “Ус байхгүй бол хүний үйл ажиллагаанд юу тохиолдож болох вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
43		ТХ307.Аз1. Сэргээгдэх эрчим хүчний технологиор туршилт явуулах	4		

44	ТХ307. БОЛОМЖИЙН ҮНЭТЭЙ, ЦЭВЭР ЭРЧИМ ХҮЧ	ТХ307.Аз2. Өөрсдийн эрчим хүчний хэрэглээний талаар эргэцүүлэн бодож хэлэлцэх. Тухайлбал, суурь хэрэгцээ (хоол хийхэд зарцуулах эрчим хүч)-гээ хангаж байна уу, эсвэл тансаг амьдралын хэв маягт (усан санг ашиглахад зарцуулах эрчим хүч) зориулан хэрэглэж байна уу гэсэн чиглэлээр эрчим хүчний хэрэглээний шалтгаанаа эрэмбэлэх			1	
45		ТХ307.Аз3. Эрчим хүчний үйлдвэрлэл ба түгээлтийн сүлжээнд хамрагдах газруудаар хийх экскурсийг эрчим хүчний төрлүүд ба төслүүдийн давуу, сул талын ёс зүйг хөндсөн хэлэлцүүлэгтэйгээр зохион байгуулах			1, 3	
46		ТХ307.Аз4. Эрчим хүчний ирээдүйн үйлдвэрлэл, нийлүүлэлт, хэрэглээний талаар тооцооллын шинжилгээ (scenario analyses) хийх	1			
47		ТХ307.Аз5. Өөрийн байгууллагын эсвэл орон нутгийн түвшинд эрчим хүч хэмнэх кампанит ажил зохион байгуулах	2			
48		ТХ307.Аз6. Бидэнд өдөр тутам хэрэгцээтэй талх, овъёос зэрэг хүнсний бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд хэдий хэмжээний эрчим хүч зарцуулдаг тухай бүлэг хүмүүсийн төсөл (group project) хэрэгжүүлэх	5			
49		ТХ307.Аз7. “Эрчим хүч нь хүний сайн сайхан байдалтай хэрхэн холбогддог вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3			
50	ТХ308. ЗОХИСТОЙ ХӨДӨЛМӨР ЭРХЛЭЛТ БА ЭДИЙН ЗАСГИЙН ӨСӨЛТ	ТХ308.Аз1. Эдийн засгийн өсөлтийн янз бүрийн загварын талаар сөрөг аргумент дэвшүүлэн мэтгэлцэж тоглох			2	
51		ТХ308.Аз2. Эрсдэл хүлээж болзошгүй ч нийгэмд тусгайлсан ашиг тусаа өгөх бизнес (social entrepreneurial) ба эрсдэл хүлээж болзошгүй ч нийгэмд нийтлэг ашиг тусаа өгөх бизнес (entrepreneurial) төслүүдийг төлөвлөх, хэрэгжүүлэх			3	
52		ТХ308.Аз3. Сурагчдыг орон нутгийн бизнестэй холбож дадлагажуулах	4			
53		ТХ308.Аз4. Ажил олгогч ба ажиллагчидтай ярилцлага хийж, тэдний хэрэгцээ, ирээдүйн чиг хандлагыг олж илрүүлэх	1			
54		ТХ308.Аз5. Амьдралын болон ажил мэргэжлийн албан тушаалын хэд хэдэн түүх замналын зураглал хийх			2	
55		ТХ308.Аз6. Танхимын сургалтад ажил олгогчдыг оролцуулах	5			
56	ТХ309. ҮЙЛДВЭРЛЭЛ, ИННОВАЦИ, ДЭД БҮТЭЦ	ТХ308.Аз7. “Миний ажил мэргэжил, албан тушаал тогтвортой хөгжилд ямар хувь нэмэр оруулж чадах вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3			
57		ТХ309.Аз1. Чахилгаан эрчим хүч огт байхгүй хэмээн төсөөлж, дүрд тоглох			2	
58		ТХ309.Аз2. Байгалийн аюулт үзэгдлийн дараа бизнес, аж ахуйн байгууллагууд үйл ажиллагаагаа тасралтгүй үргэлжлүүлэхэд нь зориулсан орон нутгийн төлөвлөгөө боловсруулах	2			
59		ТХ309.Аз3. Өөрийн оршин суугаа газрын эрчим хүчний хүчдэл унасан тохиолдолд хэрхэн ажиллах төлөвлөгөөг боловсруулах			3	
60		ТХ309.Аз4. Чулуужсан түлш нефтэн бүтээгдэхүүн ашигладаггүй тээвэртэй дэлхийг төсөөлсөн хэтийн зорилгыг тодорхойлох			1	
61		ТХ309.Аз5. Өөрөө харьяалагддаг нийгмийн бүлгийн хувьд аль нэг материаллаг болон нийгмийн дэд бүтцийг сонгон авч судлах төслийг боловсруулах	5			
62	ТХ310. ТЭГШ БУС БАЙДЛЫГ БАГАСТАХ	ТХ309.Аз6. Олон нийтийн бүлгүүд цуглан хамтрах орон зайг бий болгоход сурагчид, хүүхэд залуучуудыг татан оролцуулах	5			
63		ТХ309.Аз7. “Инновац бүхэн сайн зүйл мөн үү?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3			
64		ТХ310.Аз1. Шударга бус, тэгш бус хандлагын сэтгэл зүйд үзүүлэх үр нөлөөний тухай эсвэл байгалийн гамшгаас учрах үр дагавар нь орон нутгийн иргэдийн хувьд өмнө нь байсан тэгш бус байдлыг улам гүнзгийрүүлдэг талаар хэлэлцэх зорилготой дүрд хувилан тараан хуваарилах тоглоом (simple distribution game) тоглох			2	
65		ТХ310.Аз2. Өөрийн байгууллагадаа ажилладаг хүмүүсийн нийгмийн ялгаатай зэрэг зиндаанд харьяалагдах байдлыг шинжлэн судлах	1			
66		ТХ310.Аз3. Дэлхий нийтийн худалдааны тогтолцоо дахь тэгш бус байдлын асуудлаар олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг нэмэгдүүлэх мэдээлэл сурталчилгааны болон улс төрийн кампанит ажил төлөвлөх	2			

67		ТХ310.Аз4. Өөрийнхөө ажил амьдралын явцад давуу эрх эдэлж байсан эсвэл эсрэгээр ялгаварлан гадуурхагдаж байсан үеийн хувийн түүхийг задлан шинжлэх	1		
68		ТХ310.Аз5. Эмзэг байдалд байгаа хүмүүстэй ярилцлага хийх (цагаачид гэх мэт)	2		
69		ТХ310.Аз6. Орон нутагт нь байгаа цагаачид, дүрвэгчдийн нөхцөл байдлын талаарх ойлголтоо веб хуудас болон блог хөтөлж тэмдэглэх		4	
70		ТХ310.Аз7. “Хүмүүсийн аз жаргалд тэгш бус байдал хэрхэн нөлөөлдөг вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
71	ТХ311. ТОГТВОРТОЙ ХОТ СУУРИН БА ОРШИН СУУГЧИД	ТХ311.Аз1. Эко тосгон болон “амьдралын лабораториуд (living laboratories)” гэж нэрлэгддэг туршилтын хотхон, бохир ус цэвэрлэх байгууламж, өнөөгийн тулгамдсан болон сайн туршлагуудыг харж болох үйлчилгээний бусад төвүүд дээр танилцах аялал хийх		3	
72		ТХ311.Аз2. Тогтвортой хот, орон нутгийн нэгжүүдэд зориулсан залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл (youth action project) боловсруулж хэрэгжүүлэх	6		
73		ТХ311.Аз3. Хүн амын суурьшил нь цаг хугацааны туршид хэрхэн өөрчлөгдөж ирсэн талаар ахмад хүмүүсийг урьж ярилцлага хийх. Тэднээс тухайн бүс нутгийнхаа байгальд (bioregion) хэрхэн дасан зохицож амьдарсан талаар асуух. Аливаа суурьшлын бүс нутаг, түүний өөрчлөлтийн түүхийг судлан мэдэхдээ уран зураг, уран зохиол, түүхийн эх сурвалжийг ашиглах	5		
74		ТХ311.Аз4. Орон нутгийн цэцэрлэгт хүрээлэн байгуулах	5		
75		ТХ311.Аз5. Зураглал гаргах төслүүд: зураглалд нийтийн эзэмшлийн задгай талбайг сайн ашиглаж буй хэсгүүд, хүний биеийн хэмжээст тохируулсан төлөвлөлт, тухайн орон нутаг дахь анхаарал тавих шаардлагатай хэсгүүд, ногоон байгууламж зэргийг тэмдэглэх. Мөн байгалийн аюул, гамшигт өртсөн буюу сайжруулах шаардлагатай газар нутгийг тэмдэглэж болно.	5		
76		ТХ311.Аз6. Тогтвортой хот, суурины жишээг харуулсан 2 минутын видео клип хийх		4	
77		ТХ311.Аз7. “Хэрэв бид бүгдээрээ хот суурин газарт амьдардаг байсан бол илүү тогтвортой байдлыг хангаж чадах байсан уу?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
78	ТХ312. ХАРИУЦЛАГАТАЙ ХЭРЭГЛЭЭ БА ҮЙЛДВЭРЛЭЛ	ТХ312.Аз1. Хувь хүний экологийн үл мөрийг тооцоолж, эргэцүүлэн тусгах	2		
79		ТХ312.Аз2. Гар утас, компьютер, хувцас зэрэг янз бүрийн бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл ба хэрэглээний эргэлтийн мөчлөгүүдийг (Life Cycle Analysis /LCA) задлан шинжлэх	1		
80		ТХ312.Аз3. Тогтвортой бараа бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэж, борлуулах чиглэлээр оюутан сурагчдын компани ажиллуулах	6		
81		ТХ312.Аз4. Худалдааны системд оролцдог үйлдвэрлэгч, сурталчлагч, хэрэглэгч, хог хаягдлын менежер зэрэг янз бүрийн тоглогчдын дүрд хувилан тоглох		2	
82		ТХ312.Аз5. Бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл ба хэрэглээний хэв загварыг ойлгож мэдэхэд нь туслах зорилгоор суралцагчдад богино хэмжээний уран сайхны, баримтат кино үзүүлэх. (<i>Story of Stuff</i> by Annie Leonard http://storyofstuff.org/movies/story-of-stuff)	7		
83		ТХ312.Аз6. Бараа бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл ба хэрэглээтэй холбоотой залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл боловсруулан хэрэгжүүлэх (загвар зохион бүтээх, технологи гэх мэт)	6		
84		ТХ312.Аз7. “Тогтвортой байдалд хүрэхэд аливаа зүйлийг дураа хүрэхээр хийдэг, дургүйгээ хүрэхээр хаядаг байж болох уу?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		

85	ТХ313. УУР АМЬСГАЛЫН ТӨЛӨӨХ ҮЙЛ ХЭРЭГ	ТХ313.Аз1. Цаг уурын өөрчлөлттэй холбоотой үзэгдлийн нөлөөллийг тал бүрээс нь үнэлж тооцох, мэдэрч ойлгохын тулд дүрд тоглох		2	
86		ТХ313.Аз2. Уур амьсгалын өөрчлөлттэй холбоотой таамаглал, үр дагавар, хөгжлийн өмнөх замналын талаарх янз бүрийн тооцоололд задлан шинжилгээ хийх	1		
87		ТХ313.Аз3. Уур амьсгалын өөрчлөлтөөс сэргийлэхтэй холбоотой үйл ажиллагааны төсөл, кампанит ажил боловсруулан хэрэгжүүлэх	2		
88		ТХ313.Аз4. Уур амьсгалын өөрчлөлтөд хамаарах асуудлуудыг шийдвэрлэхэд олон нийтийн хувь нэмэр оруулах боломжийг бүрдүүлэхийн тулд веб хуудас, блог үүсгэж хөтлөх		4	
89		ТХ313.Аз5. Уур амьсгалд ээлтэй түүх намтрыг зохиох			2
90		ТХ313.Аз6. Тухайн нэг орон нутагт уур амьсгалын өөрчлөлт нь гамшгийн эрсдэлийг хэрхэн нэмэгдүүлж байгаа тухай кэйс судалгаа боловсруулах	2		
91	ТХ314. УСАН ДООРХ АМЬДРАЛ	ТХ313.Аз7. “Агаар мандалд хамгийн их хохирол учруулж буй этгээд нь хохирлын төлбөрийг төлөх ёстой” гэсэн мэдэгдлийн дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
92		ТХ314.Аз1. Усан доорх амьдралтай холбоотой залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл боловсруулан хэрэгжүүлэх.	6		
93		ТХ314.Аз2. Далай тэнгисийн эрэг орчмын газарт экскурс хийх		3	
94		ТХ314.Аз3. Сургууль дээрээ загас агнуурын нөөцийн тогтвортой менежмент, хэрэглээний талаар мэтгэлцэх		1	
95		ТХ314.Аз4. Далайн усны түвшин нэмэгдсэнээс шалтгаалан эх газарт нүүдэллэж буй арлын иргэдийн дүрд хувиран тоглох		2	
96		ТХ314.Аз5. Янз бүрийн улс орон дахь далай тэнгистэй холбоотой соёлын болон ахуй амьжиргааны харилцан хамаарлын талаар кэйс судалгаа явуулах	2		
97		ТХ314.Аз6. Далайн ус хүчиллэг чанартай байдгийг сурагчдад нотолж харуулах лабораторийн туршилт явуулах	4		
98		ТХ314.Аз7. “Бидэнд далай хэрэгтэй юу эсвэл далайд бид хэрэгтэй юу?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		
99	ТХ315. ГАЗАР ДЭЭРХ АМЬДРАЛ	ТХ315.Аз1. Төрөл бүрийн зэрлэг ан амьтны тоо толгойн тархалт, тэдгээрийн шилжилт хөдөлгөөнд саад тотгор учруулдаг г зам харгуй мэтийн саад тотгорууд ба хор нөлөөлөлтэй амьтан ургамлын төрөл зүйл зэргийг тэмдэглэх	2		
100		ТХ315.Аз2. Орон нутгийн иргэд цуглаж, тухайн газар нутагт байгаа амьтны төрөл зүйлээс аль болох олныг бүртгэх үйл ажиллагаа буюу био-довтолгооны жил бүрийн нэг өдөр тогтмол хэрэгжүүлж, биологийн төрөл зүйлийн бүртгэл (bioblitz)-ийн зураглал хөтлөх		3	
101		ТХ315.Аз3. Органик материалын найрлага, үүсэл гарлыг үзүүлж, таниулах зорилготой хаягдлын боловсруулалттай бордоогоор хөрс бордох семинар сургалт зохион байгуулах	6		
102		ТХ315.Аз4. Соёлын үүргийг харуулах зорилготой тухайлбал, нөхөн сэргээх, амрааж тайвшруулах, урлаг/уран зургийн үйлчилгээ үзүүлэх чиглэлээр ойролцоох цэцэрлэгт хүрээлэнд экскурс хийх		3	
103		ТХ315.Аз5. Зэрлэг ан амьтанд зориулсан байгалийн зэрлэг цэцэрлэг байгуулах. Тухайлбал, зөгийд ээлтэй цэцэг тарих, хорхой шавжид тохиромжтой сууц барих, усан сан, цөөрөм байгуулах гэх мэт	6		
104		ТХ315.Аз6. “Эх дэлхийн өдөр” (4-р сарын 22), “Дэлхийн хүрээлэл орчны өдөр (6-р сарын 5)”-ийг тус тус тэмдэглэн өнгөрүүлэх	1		
105		ТХ315.Аз7. “Биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдал яагаад чухал юм бэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах	3		

106	ТХ316. ЭНХ ТАЙВАН, ШУДАРГА ЁС БА ХҮЧИРХЭГ ИНСТИТУТУУД	ТХ316.Аз1. Шударга бус байдлын хохирогч болсон дэлхийн өнцөг булан бүрт байгаа хүмүүсийн дүрд хувиран тоглох			2	
107		ТХ316.Аз2. Шударга ёс, тэгш байдлын тухай сургууль, коллежийн хотхонд үзэл бодол, итгэл үнэмшлээ хуваалцах шашин хоорондын харилцан яриа (interfaith dialogues) зохион байгуулах			1	
108		ТХ316.Аз3. Орон нутгийн шүүх, цагдаагийн байгууллагад экскурс зохион байгуулах			3	
109		ТХ316.Аз4. Сургуулийн “Шударга ёс гэж юу вэ?” сэдэвт зурагт хуудас бүтээх			1	
110		ТХ316.Аз5. Түүхийн болон соёлын хам нөхцөлтэй холбоотой шударга ёсны асуудлаар мэтгэлцээн хийх. Тухайлбал, Аргентин дахь шударга ёс хумигдалт, Өмнөд Африк дахь арьс өнгөний ялгаварлан гадуурхалт болон хэрхэн тэдгээр шударга ёсны асуудлууд шийдвэрлэгдэж хөгжсөн гэх мэт			1	
111		ТХ316.Аз6. Олон улсын “Энх тайвны өдөр” (9 сарын 21) -ийг тэмдэглэн өнгөрүүлэх	1			
112	ТХ317. ТОГТВОРТОЙ ХӨГЖЛИЙН ЗОРИЛГЫН ТӨЛӨӨХ ТҮНШЛЭЛ	ТХ316.Аз7. “Энх амгалан дэлхий ямар харагдах вэ?” гэсэн асуултын дагуу шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3		
113		ТХ317.Аз1. Дэлхийн өнцөг булан бүрд байдаг дунд сургуулиуд их дээд сургуулиуд, болон боловсролын бусад байгууллагуудын хоорондох түншлэл ба олон улсын вебэд суурилан зайнаас боловсролын туршлагаа хуваалцах солилцоог хөгжүүлэх (Өмнөд ба Хойд; Хойд ба Хойд буюу хөгжингүй болон хөгжиж байгаа орнуудын хооронд)	3			
114		ТХ317.Аз2. Уур амьсгалын өөрчлөлт, биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлын асуудлаар дэлхий нийтэд баримталж буй бодлогуудын замнал хөгжил болон тэдгээрийн хэрэгжилтийг задлан шинжлэх		1		
115		ТХ317.Аз3. Дэлхий нийтийн болон үндэсний түвшинд ТХЗ-ын хэрэгжилтээр гарч буй ахиц дэвшилд задлан шинжилгээ хийж, илэрсэн амжилт ололт болон алдаа дутагдалд хэн хариуцлага хүлээх ёстойг тодорхойлох		1		
116		ТХ317.Аз4. ТХЗ-ын талаарх олон нийтийн мэдлэг мэдээллийг нэмэгдүүлэх кампанит ажлыг төлөвлөн хэрэгжүүлэх	2			
117		ТХ317.Аз5. Тогтвортой хөгжлийн гол асуудлыг зөвшилцөн хэлэлцэх олон улсын бага хурлуудыг загварчлан дуурайж тоглох (Simulation games). Тухайлбал, НҮБ-ын Үндэсний Загвар гэх мэт			2	
118		ТХ317.Аз6. ТХЗ, тэдгээрийн ач холбогдлын талаар залуучуудын оролцоо бүхий тодорхой үйл ажиллагааны төсөл төлөвлөн хэрэгжүүлэх	6			
119		ТХ317.Аз7. “Бид хамтдаа чадна... гэсэн түгээмэл хэллэгийг ухаарч, түүнийг ТХЗ-ыг хэрэгжүүлэхэд хэрхэн ашиглагдаж байгаа” сэдвээр талаар шинжилгээнд суурилсан төсөл боловсруулах		3		

3.5 ТХЗБ-ЫН СУРАЛЦАХУЙН ЗОРИЛТ, СЭДЭВ, АРГА ЗҮЙ, ТБ-ЫН ЦОГЦ ЧАДАМЖ БОЛОН ЕБС-ИЙН ЦӨМ ХӨТӨЛБӨР ХООРОНДЫН ХАМААРАЛ

ЮНЕСКО-ийн “ТХЗ-ын төлөөх боловсрол: Суралцахуйн зорилт” зөвлөмжид ТХБ-ыг ЕБС-ийн хичээл, үйл ажиллагаанд интеграцчилах үйлийн түвшин болон чиглэлийг тодорхой зааж өгсөн байна. Үүнд:

- Бодлого, стратеги, үндэсний хөтөлбөрт ТХБ-ын интеграцчилах
- Сургалтын хөтөлбөр, сурах бичигт ТХБ-ыг интеграцчилах
- Багш боловсролд ТХБ-ыг интеграцчилах
- ТХБ-ыг танхимын болон сургалтын бусад үйл ажиллагаагаар хүргэх
  - Байгууллага бүхлээрээ ажиллах арга хандлагыг нэвтрүүлэх
  - Туршилт, төсөлд суурилсан, хувирган өөрчлөх суралцахуйг хэрэгжүүлэх

Мөн ТХБ-ын суралцахуйн үр дүн болон ТХБ-ын сургалтын хөтөлбөрийн чанарыг хэрхэн үнэлэх асуудлыг ч авч үзсэн байна.

Гэвч энэ олон түвшинд, үйлийн өргөн хүрээг хамарсан системийн шинжтэй интеграцчиллыг нэг удаагийн богино хугацааны төслийн хүрээнд шийдвэрлэх боломжгүй нь ойлгомжтой.

Иймд бид судалгаандаа үндсэн 2 интеграцчиллыг тодорхойлох зорилго тавьж ажилласан.

1. Агуулгын интеграцчиллыг тодорхойлох
2. Арга зүйн интеграцчиллыг тодорхойлох

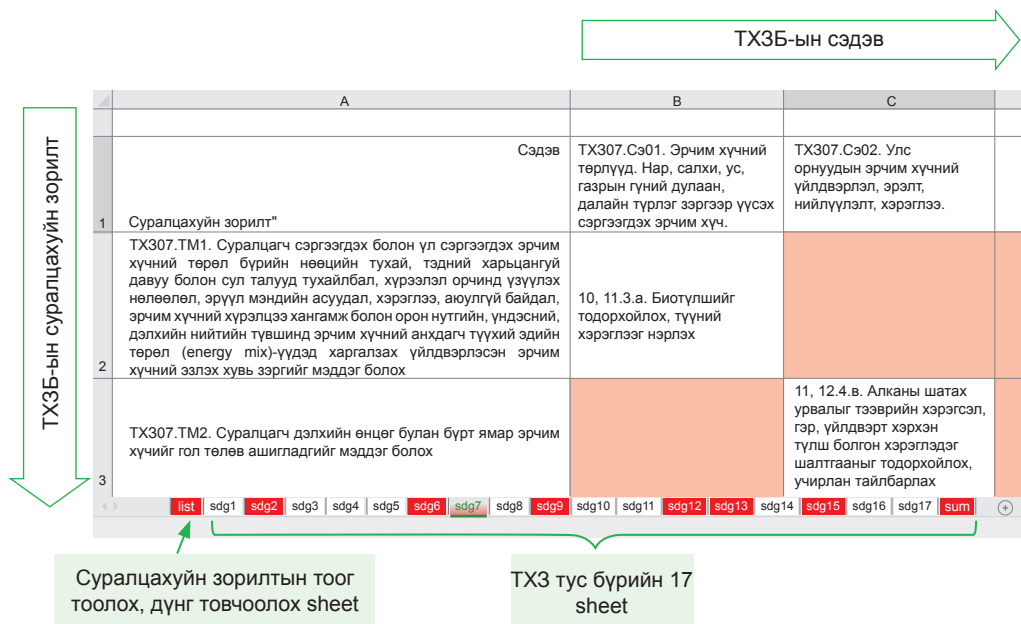
Бид дээрх зорилгоо хэрэгжүүлэхийн тулд үндсэн хоёр багаж буюу “Матриц 1” ба “Матриц 2”-ыг бүтээж ашигласан болно. Эхний багаж буюу Матриц 1 нь бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөрүүд дэх суралцахуйн зорилтод ТХБ-ын агуулгын интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх зориулалттай. Харин хоёрдахь багаж буюу Матриц 2 нь цөм хөтөлбөрт агуулгаараа ТХБ-той интеграцчилагдсан гэж тогтоогдож, сонгогдсон суралцахуйн зорилтыг ТХЗ-ын хүрээнд санал болгосон арга аргачлалтай хэрхэн интеграцчилж болохыг, улмаар ТБ-ын аль цогц чадамжийн төлөвшилд хувь оруулж болох үндэслэлийг тогтоох зориулалттай.

Эхний интеграцчиллыг үнэлэх судалгааны хүрээнд өнөөдөр хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй сургалтын цөм хөтөлбөрийн заавал судлах агуулгын хүрээнд тодорхойлсон “цөм хөтөлбөрийн суралцахуй зорилт”-ыг ТХЗ-ын суралцахуйн зорилт болон сэдэвт хэрхэн хамаарч буй байдлыг тодорхойлсон.

Бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтод ТХБ-ын интеграцчилагдсан байдлыг шинжлэх эхний багаж буюу матриц 1 нь хоёр хэмжээст хөлгийн зарчмаар ажиллана. Хоёр хэмжээст нэг хөлөг нь мөрийн дагууд ТХЗ тус бүрээр тодорхойлсон 15 суралцахуйн зорилт, баганы дагууд тухайн ТХЗ-ын хүрээнд санал болгосон 10 сэдэв (зөвхөн ТХЗ13-т 11 сэдэвтэй)-ийг авч, эдгээр суралцахуйн зорилт ба сэдвийн огтлолцлын 150 нүд (зөвхөн ТХЗ13-т 165 нүд)-тэй (Зураг 3.5.1) хөлөг юм. ТХЗ тус бүрээр ийм бүтэцтэй нийт 17 хоёр хэмжээст хөлөг байна. Тухайн түвшний, тухайн судлагдахууны цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт нэг бүрийг шинжлээд ТХ, ТХЗ-той хамааралтай байвал 17 хоёр хэмжээст

хөлгийн 2565 нүд (150 x 16 + 165)-ний харгалзах нүдэнд тэрхүү суралцахуйн зорилтыг оноосон кодын хамтаар бичнэ.

Зураг 3.5.1. Матриц 1-ийн ажлын хуудасны бүтэц

Зураг 3.5.2. Матриц 1-ийн товчоолох "list" хуудасны бүтэц

Матриц 1 нь судлагдахуун хариуцсан шинжээчийн бичиж тэмдэглэсэн суралцахуйн зорилтыг ТХЗ-ын суралцахуйн зорилтын аль айд, хэддүгээр ангид хамаарахыг тоолох, дүнг товчоолж нэгтгэх (Зураг 3.5.1 Зураг 3.5.2)-ээр “автоматчилагдсан” excel-ийн файл юм. Төслийн багийн гишүүдийг Матриц 1 буюу энэ автоматчилагдсан файльтай хэрхэн ажиллах, хийгээд тухайн судлагдахууны суралцахуй зорилт нь ТХБ-той интеграцчилагдсан байдлыг хэрхэн тодорхойлох аргачлалаар хангаж, сургалт семинарын үед харилцан ярилцаж, тайлбарлаж, зөвлөж ажилласан.

Хоёр дахь багаж буюу матриц 2-оор ТХЗ-ын суралцахуйн зорилттой интеграцчилагдсан гэж тогтоогдсон цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг ТХЗ-ын хүрээнд санал болгосон аргын тусламжтайгаар хэрхэн хэрэгжүүлж, ТБ-ын аль цогц чадамжийн төлөвшилд хувь оруулах болох үндэслэлийг тогтоосон.

Матриц 2 нь нийт 10 баганатай нэг хэмжээст хөлгийн зарчмаар ажиллана (Зураг 3.5.3). Төслийн багийн гишүүдийг Матриц 2-той хэрхэн ажиллах, тухайн суралцахуй зорилтыг хэрэгжүүлэх сургалтын техник, арга, хандлагын сонголт, үндэслэл мөн ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, түүний үндэслэлийг тус тус хэрхэн тодорхойлох аргачлалаар хангаж, сургалт семинарын үед харилцан ярилцаж, тайлбарлаж, зөвлөж ажилласан.

Зураг 3.5.3. Матриц 2-ын бүтэц

1 – 5 гэсэн баганын мэдээллийг Матриц 1-ийн үр дүнгээс авах бол 6 багананд “үндэслэл, тайлбар”-ыг тодорхойлж бичнэ:
1-ЦХ-ийн бүлэг сэдэв/агуулгын хүрээ
2-ЦХ дэх суралцахуйн зорилт
3-Аль ангийн суралцахуйн зорилт болох
4, 5-ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвийн код
6-Цөм хөтөлбөр дэх тухайн суралцахуй зорилт нь ТХБ-той хэрхэн интеграцчилагдсан болохыг тодорхойлсон үндэслэл, тайлбар

	A	B	C	D	E	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P
	Анги			ТХБ			Арга зүй			Цогц чадамж					
2															
3		Бүлэг сэдэв/ Агуулгын хүрээ	Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилт	10	11	Learning Objectives for SDGs	Topics for SDGs	Үндэслэл, тайлбар	Бодит үйл ажиллагаанд	Шинжилгээ судалгаа хийх	Бүтээгч, шүүмжлэлтэй сэтгэх	Аргын хараагтай болох	Аргын сонгосон үндэслэл, хэрэгжүүлэх боломж, тайлбар /суралцахуйн удирдамж, сурах бичиг, бусад/	Код	Үндэслэл, тайлбар
4															
12		9. Үелэх хүснэгт. Үелэх хандлага	11. 09.4.к. Галоген, тэдгээрийн нэгдлийн үйлдвэрлэлийн ач холбогдол, хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөг томьёолох			✓	TX309 TM4 TX309 CG4	Галоген агуулсан нэгдлийн үйлдвэрлэл, хэрэглээний түүх (инноваци, аж үйлдвэржилт), хөрөөгч бодис (фреон), хортон шавьж устгах бодис (гербицид, пестицид)-ын хүрээлэн буй орчинд үзүүлж буй нөлөө, тэдгээрийн хэрэглээг хориглох (тогтворгүй үйлдвэрлэлийн тооцоолоогүй, гэнэтийн аюул, бэрхшээл) болсон, мөн өөр бодис оруулан хэрэглэж буй шалтгаан, үндэслэлийг химийн шинжлэх ухааны үүднээс тайлбарлах			✓	✓	Химийн шинжлэх ухааны үүднээс асуудлын мөн чанарыг тайлбарлах нь шинжилгээ, судалгаа хийхийн шаардах ба харин эдгээр бодисын хүрээлэн буй орчинд үзүүлж буй нөлөө, түүнийг багасгах, зохиистой хэрэглээний талаар авч үзэхэд суралцагчдын бүтээгч, шүүмжлэлт сэтгэлгээг шаардсан хэлэлцүүлэг, шүүмж чухал байр суурьтай байна.	2,3	"2 - фреон болон бусад галоген агуулсан хэрэглээний түүх нь "тооцоолоогүй, гэнэтийн аюул, бэрхшээл"-ийн нэгэн сонгодог тохиолдол бөгөөд өмнөх түүхийн сургамжаар ирээдүйг баримжаалахад хувь нэмэр оруулах тул 3 - хортон шавьж устгах бодисын хэрэглээний стандартыг чанд мөрдөх нь хүний эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх сөрөг нөлөөллийг хамгийн бага байлгахад нөлөөлөх тухай эргэлцүүлж хийх тул"
16															
17		10. Химийн бодисын үйлдвэрлэл хэрэглээ	11. 10.1.д. Нитратын бордооны зохиистой хэрэглээний хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөг дурьдах, учирлан тайлбарлах			✓	TX302 TM5 TX302 CG3	Ургамалд тэжээлийн үүргээр бороог хэрэглэх нь хүн амын хүнс тэжээлийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх (өслөгөөнөөс сэргийлэх) бөгөөд харин бордооны зохиистой хэрэглээ нь хөрс, усны бохирдол, экологийн тэнцвэр алдагдах эх сурвалж болдог учраас зохиистой байдлаар газар тариаланг эрхлэх талаарх ойлголт мэдлэгтэй холбоотой болно.			✓	✓	учирлан тайлбарлах зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд заавал задлан шинжилгээ хийж асуудлыг танж тодорхойлох, уламжиралт шалтгаан-үр дагаврыг холбоог олж тайлбарлах учраас 2, 3-р төрлийн арга зүйг сонгох, эдгээрт харгалзах тодорхой аргуудыг орон нутаг, сургуулийн хам нөхцөл болон суралцагчдын онцлогийг тооцож арга зүйг дэлгэнэ.	1, 3, 7, 8	"1-системийн сэтгэлгээ: хөрс, усан дахь азотын эргэлт, хөрс-ургамал-азотын бордоо гэсэн нийлмэл системийн хүрээнд асуудлыг авч үзэх тул, 3-хэм хэмжээний: бордоо хэрэглэх нормативыг мөрдөх асуудал хэлэлцэгдэх тул, 7-өргийгөө: бордооны зохиистой хэрэглээнд оруулж чадах өөрийн хувь нэмэр, хариуцлага, 8-бордооны хими, газар тариалан, хүрээлэн буй орчин гэсэн нийлмэл асуудлыг шийдвэрлэх тул"

7 - багананд ТХБ-той арга зүйн интеграцчиллыг хэрэгжүүлэхийн тул ТХЗБ-ын сургалтын аргын 4 төрлөөр аль алийг нь хэрэглэх боломжтойг тэмдэглээд, үүний үндэслэлийг 8 – багананд тодорхойлно.

9 - багананд ТБ-ын аль цогц чадамжийн төлөвшилд хувь нэмэр оруулах боломжтой дугаараар нь тэмдэглээд 10 - р багананд тодорхойлсон цогц чадамж тус бүрээр үндэслэл, тайлбар гаргана.

Ялангуяа ТБ-ын цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр, түүний үндэслэлийг тодорхойлох нь “нэн шинэ” асуудал байсан. Учир нь ТБ-ын аль цогц чадамжийн аль чадварын төлөвшилд ямар оруулах хувь нэмэр оруулах асуудал нь тухайн суралцахуйн зорилтыг аль ангид ямар сэдвийн хүрээнд ямар түвшинд томъёолсноос, мөн түүнийг ямар чиг хандлагын хүрээнд ямар арга техникийг хэрэглэн хичээл болон үйл ажиллагааг дэглэхээс ихээхэн хамаардаг. Өөрөөр хэлбэл, ТХ-ийн цогц чадамжид оруулах хувь нэмэр нь нэг талаас, үндэсний түвшинд боловсруулан баталсан сургалтын хөтөлбөр, сургалтын төлөвлөгөө, сурах бичиг болон сургалтын орчноос нөгөө талаас, багшийн арга зүйн ур чадвар, “бурхан ухаан” зэргээс хамаарах олон хүчин зүйлсийн давхар хамаарлын үр дүн болон илэрдэг юм.

Уг судалгааны ерөнхий үр дүнг Хөтөч номын Удиртгал хэсэгт танилцуулсан бөгөөд агуулгын 7 чиглэлийн бүх судлагдахуун болон бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын бүх ангиар тодорхойлсон ТХЗБ-ын суралцахуйн зорилт, сэдвүүд, арга техникийн нарийвчилсан үр дүнгүүд хийгээд тэдгээрт үндэслэн боловсруулсан 45 нэгж хичээлийн жишээг энэхүү багц номын бага, суурь, бүрэн дунд боловсролын түвшнээр шинэчлэн бүтэцчилсэн 3 тусгай гарын авлагад тус тус оруулж бие даасан номууд болголоо.

НОМ 3ҮЙ

- Carson, R. (1962). *Silent Spring*. http://library.uniteddiversity.coop/More_Books_and_Reports/Silent_Spring-Rachel_Carson-1962.pdf
- Chouhan, V. S. (2015). *Competency Mapping for HR Professionals in Indian IT Industry (Doctoral dissertation)*.
- de Haan, G. (2010). The development of ESD-related competencies in supportive institutional frameworks. *International Review of Education*, 315-328.
- Delors, J. (1996). *Learning: The treasure within*. https://books.google.mn/books/about/Learning.html?id=tGXxgar1fCQC&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- Donella H Meadows, D. L. (1972). *The Limits to Growth*. New York. <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>
- Faure, E. (1972). *Learning to be: The world of education today and tomorrow*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000001801>
- Hardin, G. (1968). *An essay The Tragedy of the Commons*. <http://science.sciencemag.org/content/sci/162/3859/1243.full.pdf>
- Herman Daly, John Cobb Jr. (1989). *For The Common For The Common Good: Redirecting the economy toward community, the environment, and a Sustainable Future*. <http://www.ecobooks.com/books/comgood.htm>
- IBE. (2016). *A Conceptual Framework for Competencies Assessment*. <http://www.ibe.unesco.org/en/document/conceptual-framework-competencies-assessment>
- IPCC. (2018). *Global Warming of 1.5°C. An IPCC Special Report on ...* [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, H.-O. Purner, D. Roberts, J. Skea, P.R. Shukla, A. Pirani, W. Moufouma-Okia, C. Păan, R. Pidcock, S. Connors, J.B.R. Matthews, Y. Chen, X. Zhou, M.I. Gomis, E. Lonnoy, T. Maycock, M. Tignor, and T. Waterfield (eds.)]. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/sites/2/2019/06/SR15_Full_Report_High_Res.pdf
- Le Deist, F. D., & Winterton, J. (2005). What is Competence? *Human Resource Development International*, 8(1), 27-46.
- Malthus, T. R. (1798). *An Essay on the principle of population*. <https://ia902701.us.archive.org/14/items/essayonprincipl00malt/essayonprincipl00malt.pdf>
- Megahed, N. (2018). A Critical Review of the Literature and Practice of Competency Modelling. *Sustainability and Resilience Conference: Mitigating Risks and Emergency Planning*. 104-126.
- Moghabghab, R., Tong, A., Hallaran, A., & Anderson, J. (2018). The Difference Between Competency and Competence: A Regulatory Perspective. *Journal of Nursing Regulation*, 9(2), 55-59.
- Morin, E. (1999). *Seven complex lessons in education for the future*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000117740>
- OECD. (2001). *Defining and Selecting Key Competencies*. (D. S. Rychen, & L. H. Salganik)
- Reickmann, M. (2012). Future-oriented higher education: What key competencies should be fostered through university teaching and learning? *Futures*, 127-135.
- Salman, M., Ganie, S. A., & Saleem, I. (2020). The concept of competence: a thematic review and discussion. *European Journal of Training and Development*, 44(6/7).
- UN. (1972). The Stockholm declaration on the human environment. <http://resources.spaces3.com/631e9a3e-f2f1-4fd8-ba02-2d8e46e215cc.pdf>

- UN. (1986). Declaration on the Right to Development. *General Assembly resolution 41/128 of 4 December 1986*. <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/righttodevelopment.aspx>
- UN. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development (Brundtland): Our Common Future*. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>
- UN. (1992). Report of the United Nations Conference on Environment and Development. <https://www.un.org/esa/dsd/agenda21/Agenda%2021.pdf>
- UN. (1997). Programme for the Further Implementation of Agenda 21 (Rio+5). http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/S-19/2
- UN. (2000). *The Dakar Framework for action: Education for All: Meeting our Collective Commitments*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001211/121147e.pdf>
- UN. (2000). United Nations Millennium Declaration. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_55_2.pdf
- UN. (2002). Report of the World Summit on Sustainable Development: Johannesburg. <https://undocs.org/pdf?symbol=en/A/Conf.199/20>
- UN. (2012). Submit on The Future We Want (Rio+20). http://www.un.org/disabilities/documents/rio20_outcome_document_complete.pdf
- UN. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable development*. <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld/publication>
- UNDP. (2015). *Human Development Report 2015: Work for human development*. http://hdr.undp.org/sites/default/files/2015_human_development_report_0.pdf
- UNDP. (2015). *The Millennium Development Goals Report*. [https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20\(July%201\).pdf](https://www.un.org/millenniumgoals/2015_MDG_Report/pdf/MDG%202015%20rev%20(July%201).pdf)
- UNEP. (1975). *Belgrade Charter: A Framework for Environmental education*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0001/000177/017772eb.pdf>
- UNESCO. (1977). *The Tbilisi declaration*. <https://www.gdrc.org/uem/ee/tbilisi.html>
- UNESCO. (1990). *World Declaration on Education For All: Meeting Basic Learning Needs*. <http://www.un-documents.net/jomtien.htm>
- UNESCO. (2004). Agenda 21 for Culture. https://en.wikipedia.org/wiki/agenda_21_for_culture
- UNESCO. (2006). *Framework for the UNESD International Implementation scheme*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001486/148650E.pdf>
- UNESCO. (2009). *Bonn Declaration*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001887/188799e.pdf>
- UNESCO. (2014). Aichi-Nagoya Declaration on Education for Sustainable Development. https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5859Aichi-Nagoya_Declaration_EN.pdf
- UNESCO. (2014). *Shaping the Future We Want: UN Decade of Education for Sustainable Development (2005-2014) Final report*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0023/002301/230171e.pdf>
- UNESCO. (2015). *2nd UNESCO Forum on Global Citizenship Education: Building Peaceful and Sustainable Societies*. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/ED/pdf/FinalReport-GCED_21April.pdf
- UNESCO. (2015). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for action*. <http://unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656E.pdf>
- UNESCO. (2015). *Global Citizenship Education: Topics and learning objectives*. https://unesdoc.unesco.org/in/documentViewer.xhtml?v=2.1.196&id=p::usmarcdef_0000232993&file=/in/rest/annotationSVC/DownloadWatermarkedAttachment/attach_import_59f36c73-b9c9-4898-aea4-f93623d8a898%3F_%3D232993eng.pdf&locale=en&multi=true&ark=/ark:/48223/p
- UNESCO. (2015). *GMR: Education for all 2000-2015: Achievements and challenges*. <http://www.unesco.org/publications/gmr>, ISBN 978-92-3-100085-0
- UNESCO. (2015). *Level-setting and recognition of learning outcomes*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000242887>

- UNESCO. (2015). *Rethinking Education: Towards a common good*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232555?posInSet=1&queryId=eb173106-345e-436a-a5c1-28cacd8ce2e0>
- UNESCO. (2016). *A Conceptual Framework for Competencies Assessment*. IBE.
- UNESCO. (2016). *Education 2030: Incheon Declaration and Framework for action for the implementation of SDG-4*. http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/education-2030-incheon-framework-for-action-implementation-of-sdg4-2016-en_2.pdf
- UNESCO. (2017). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444?utm_sq=gj34xbfn94
- UNESCO. (2017). *Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives*. Paris: UNESCO.
- UNESCO. (2019). "Educational content up close: Examining the learning dimensions of Education for Sustainable Development and Global Citizenship Education". <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000372327>
- UNESCO. (2019). *Future of Education: Learning to become*. <https://en.unesco.org/futuresofeducation/initiative>
- UNESCO. (2020). *Education for sustainable development for 2030 Toolbox*. <https://en.unesco.org/themes/education-sustainable-development/toolbox>
- UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development: A roadmap. ESD for 2030*. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374802>
- UNESCO Office Bangkok and APPIU. (2020). *Understanding GCED in Asia-Pacific: A How-to Guide for 'TAKING IT LOCAL'*. UNESDOC Web site: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000375115>
- van der Klink, M. R., & Boon, J. (2003). Competencies: the triumph of a fuzzy concept. *International Journal of Human Resources Development and Management*, 3(2), 125-137.
- Vazirani, N. (2010). Competencies and Competency Model-A Brief overview of its Development and Application. *Journal of Management*, 7(1), 121-131.
- WCED, UN. (1987). *Our common Future: Brundtland Commission Report*. <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>
- Weinert, F. E. (2001). Concept of Competence: A Conceptual Clarification. D. S. Rychen, & L. H. Salganik (Хянд.)-Д, *Defining and Selecting Key Competencies* (хуудсд. 45-65). Gottingen: Hogrefe.
- Wiek, A., Withycombe, L., & Redman, C. L. (2011). Key competencies in sustainability: a reference framework for academic program development. *Sustainability Science*, 203-2018.
- Wilcox, Y. (2012). *An Initial Study to Develop Instruments and Validate the Essential Competencies for Program Evaluators (Doctoral dissertation)*.
- Winterton, J., Delamare - Le Deist, F., & Stringfellow, E. (2006). *Typology of knowledge, skills and competences: clarification of the concept and prototype*. CEDEFOP.
- Wong, S. -C. (2020). Competency Definitions, Development and Assessment: A Brief Review. *International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development*, 9(3), 95-114.
- Yuvaraj, R., & Ravindran, G. (2011). Competency Mapping - A Drive for Indian Industries. *International Journal of Scientific & Engineering Research*, 2(8), 1-7.
- БМДИ, ШХА. (2016). *Ерөнхий боловсролын сургууль, цэцэрлэгийн багш, удирдах ажилтны мэргэжил дээшлүүлэх үндсэн сургалтын хөтөлбөрт ТХБ-ын тусгагдсан байдлын үнэлгээний тайлан*.
- БОАЖЯ, БСШУСЯ. (2018). *Тогтвортой хөгжлийн боловсрол үндэсний хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх арга хэмжээний төлөвлөгөө*.
- БОНХАЖЯ. (2016). *Монгол Улсын ТХБ, ТХ, НХ-ийн бодлого, эрх зүйн орчин, хэрэгжилт болон хэтийн төлөвийн суурь судалгаа*.
- БСШУЯ. (1995). *Монгол Улсын хууль. Төвхимол*.
- БСШУЯ. (2002). Бага, дунд боловсролын кирикюлим, стандартыг шинэчлэн хөгжүүлэх үзэл баримтлал. *Боловсролын салбартай холбоотой тогтоол, тушаалын эмхэтгэл* (Б. 10, хуудсд. 74-86). УБ.

- БСШУЯ. (2007-2014). *Ерөнхий боловсролын 12 жилийн сургалттай сургуулийн .... ангийн сургалтын төлөвлөгөө, хөтөлбөр, зөвлөмж*. УБ.
- БСШУЯ. (2013). *Боловсролын бодлогын баримт бичгийн хураангуй 2 дахь хэвлэл*. УБ.
- БСШУЯ. (2014-2017). *Бага, Суурь, Бүрэн дунд боловсролын сургалтын цөм хөтөлбөрүүд*. УБ.
- БСШУЯ. (2016). *Ерөнхий боловсролын сургалт, үйл ажиллагаанд ТХБ-ын үзэл санааг тусган хэрэгжүүлэх үндсэн чиглэл, шаардлага*.
- БХ. (2019). *Монгол улсын боловсролын суурь мэдээллийн тайлан*. УБ.
- БШУЯ. (2020). *Боловсролын салбарын хөгжлийн дунд хугацааны төлөвлөгөө (2021-2030)*. <https://www.meds.gov.mn/?p=7971>
- ЗГ. (2006). *Монгол Улсын боловсролыг 2006-2015 онд хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөө*.
- ЗГ. (2016). *Ногоон эдийн засгийн бодлогыг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө (2016-2020)*. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/7279?lawid=11886>
- ЗГ. (2018). *Тогтвортой хөгжлийн боловсрол үндэсний хөтөлбөр*. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/8620?lawid=13595>
- Сарангэрэл, Д. (2020). Цогц чадамжийн талаарх онол, үзэл санаа. Н. Оюунцэцэг, Н. Норжхорлоо, Д. Сарангэрэл, & А. Энхтогтох-Д, *Суралцагчийн цогц чадамжийг тодорхойлох, хэрэгжүүлэх арга зүй* (хууд. 80). Улаанбаатар.
- СХЗҮТ. (2004). *Монгол Улсын стандарт: MNS 5420-01 2004-өөс MNS 5420-20 2004*.
- УИХ. (1995). *Боловсролын тухай багц хууль*.
- УИХ. (1996). *Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал*. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/3092?lawid=6283>
- УИХ. (2014). *Монгол Улсын ногоон хөгжлийн бодлого*. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/6438?lawid=10482>
- УИХ. (2015). *Төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлого*. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/6661?lawid=10935>
- УИХ. (2016). *Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030*.
- УИХ. (2016). *Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030*. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/7105?lawid=11725>
- УИХ. (2020). *"Алсын хараа-2050" Монгол улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого*. <https://www.legalinfo.mn/annex/details/11057?lawid=15406>
- УИХ. (2020). *Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл*. <https://www.legalinfo.mn/law/details/15584>
- УИХ. (2020). *Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, түүний удирдлагын тухай хууль*. <https://www.legalinfo.mn/law/details/15403?lawid=15403>
- УИХ. (2021). *Боловсролын тухай шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төсөл*.
- УИХ. (2021). *Боловсролын тухай шинэчлэн найруулсан багц хуулийн төсөл*.
- ЮНЕСКО. БХ. (2019). *Монгол улсын боловсролын бодлогын тойм шинжилгээ*. УБ.

ХАВСРАЛТ

Хавсралт 1.

Матриц 1-ийн тайлбар, хөтлөх аргачлал

1. Хичээл, түвшин бүрээр нэг файл бэлтгэнэ. Автомат тохируулгатай эх файлыг Save as хийнэ.
2. Матриц 1 нь нийт 19 sheet-тэй.
  - “list” sheet – энд Та ямар нэг боловсруулалт хийхгүй. Зөвхөн бусад sheet-д таны хөтөлсөн зүйлийн тоон өгөгдлүүд автоматаар нэгтгэгдэж гарна. Холбогдох тайлбар sheet-д бичигдсэн байгаа болно.
  - “sdg1”-ээс “sdg17” хүртэлх 17 sheet-д ТХЗ-ыг дэмжих боловсролын суралцахуйн зорилт (Learning objectives for SDG) ба санал болгосон сэдэв (Suggested topics for SDG)-т харгалзах Цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтыг Та оноож тодорхойлно.
  - “sum” sheet-д Таны тодорхойлсон “sdg1”-ээс “sdg17” хүртэлх 17 sheet-ийн мэдээлэл автоматаар нэгтгэгдэж байгаа бөгөөд Та энд ямар нэг боловсруулалт хийхгүй.
3. Нүд бүхэн бөглөгдөх, sheet бүрд тэмдэглэгдэх албагүй боловч Цөм хөтөлбөр дэх “холбогдох” суралцахуйн зорилтыг орхихгүй байхад анхаарна.
  - Бэрхшээл учирвал, хэлэлцүүлэх ямар нэг санаа төрвөл тухай бүр тодорхой тэмдэглэл хөтөлж байх
  - ТХБ, ТХЗ-ын талаар хангалттай түвшний мэдлэг, мэдээлэл, туршлагатай байх шаардлагатай учраас эх сурвалжуудыг судалж, сэргээн санах
4. “sdg1”-ээс “sdg17” хүртэлх 17 sheet-ийг хөтлөхдөө B3:K17 cell-ээс өөр нүдэнд үйлдэл хийхгүй байхыг анхаарна уу.
5. “sdg1”-ээс “sdg17” хүртэлх 17 sheet-ийг хөтлөхдөө
  - B3:K17 cell-д цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг тэмдэглэхдээ ТХЗ-ыг дэмжих боловсролын суралцахуйн зорилт (Learning objectives for SDG) болон санал болгосон сэдэв (Suggested topics for SDG)-ийн талаар хангалттай мэдлэг, ойлголттой байх шаардлагатай.
  - B3:K17 cell-д хоосон бол цайвар улаан өнгөөр будагдах “conditional formatting” хийсэн. Хэрэв “зай” авах гэх мэт харагдахгүй ч ямар нэг үйлдэл хийгдсэн бол тухайн нүд “цагаан”-аар будагдах бөгөөд тоолох үйлдлүүдэд алдаа гарахыг анхаарна уу. B3:K17 cell-д танд харагдах зүйлгүй хирнээ “цагаан” байгаа бол тухайн нүдийг сонгоод “delete” хийхэд буцаад цайвар улаан өнгөөр будагдах ёстой (“conditional formatting” тохиргоо хадгалагдаж байгаа бол).
  - B3:K17 cell-д тэмдэглэсэн суралцахуйн зорилтыг өөр нүд рүү (жишээ нь D4 нүднээс F7 нүд рүү) зөөх хэрэгтэй болвол “copy” хийгээд “paste” хийсний дараа анхны нүд (D4) дээрх тэмдэглэлээ “delete” хийнэ. Өөрөөр хэлбэл,

хулганаар чирч зөөж болохгүй гэсэн үг. Учир нь хулганаар зөөвөл “sum” sheet-д алдаа өгнө. Мөн хулганаар чирсэн тохиолдолд эхний нүд (бидний авсан жишээгээр D4 нүд)-ний “conditional formatting” нь арилж “цагаан” болно. Энэ тохиолдолд хоосон аль нэг нүдийг хуулж тавих юм уу, “format painter” үйлдэл ашиглаж асуудлыг шийдэж болно.

- Хэд хэдэн суралцахуйн зорилт нэг нүдэнд бичигдэх бол Alt+Enter ашиглан шинэ мөрөөс эхлүүлнэ.
- 6. Цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтыг кодлохдоо дараах зарчмыг баримтална.
  - “анги, бүлэг, суралцахуйн зорилт. Суралцахуйн зорилтын бүрэн томъёолол” гэсэн дарааллаар кодолж бичнэ.

жишээ нь:

- ✓ 11, 10.1.д. Нитратын бордооны зохисгүй хэрэглээний хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөг дурдах, учирлан тайлбарлах
- ✓ 12, 05.з. Нүүрсний Монгол орны нийгэм, эдийн засаг ба хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөг тодорхойлох

үүнд:

- анги, = 11, болон 12,
  - бүлэг. = 10.1. болон 05.
  - суралцахуйн зорилт. = д. болон з.
  - Суралцахуйн зорилтын бүрэн томъёолол = “Нитратын бордооны зохисгүй хэрэглээний хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөг дурдах, учирлан тайлбарлах” болон “Нүүрсний Монгол орны нийгэм, эдийн засаг ба хүрээлэн буй орчинд үзүүлэх нөлөөг тодорхойлох”
7. “sum” sheet-ийн “name box”-ийн доош заасан суман дээр дараад харгалзах sheet-ийн нэрийг сонгосноор танд тухайн sheet-ийн B3:K17 cell дээрх мэдээллийн хуулбар харагдана. Хэрэв 4-ийн 3 дахь хэсэгт тайлбарласан шиг хулганаар чирч зөөх үйлдэл хийсэн бол “#REF!” гэсэн алдаа тэмдэглэгдсэн байх болно. Аль нэг алдаагүй нүднээс хулганаар чирч хуулах үйлдэл хийснээр энэ алдаа засагдана. Үүнийг Матриц 1-ийг эцсийн байдлаар хөтөлж дууссаны дараа хийгээрэй. Бид “sum” sheet-ийг хожим хураангуй матриц 1-ийг гарган авахад ашиглана.

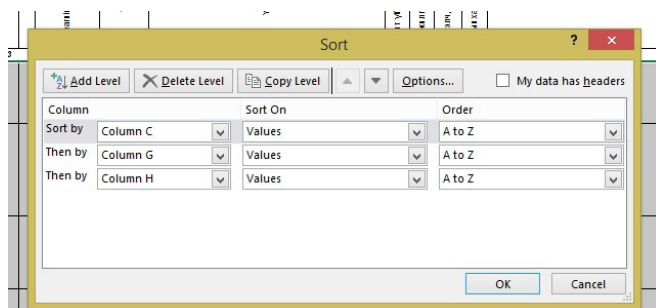
Жич:

- Судлагдахуун тус бүрийн цөм хөтөлбөрт суралцахуйн зорилтыг харилцан адилгүй байдлаар кодолсон байдаг учраас дэд багаараа хэрхэн кодлохоо ярилцах шийдэх шаардлагатай.
- Excel нь тэг “0” ба “O” үсгийг, тэр ч бүү хэл англиар бичсэн “A” /эй/, монголоор бичсэн “А” /а/ үсгийг ч ялгаж тоолдог гэдгийг анхаараарай. Учир нь зарим тохиолдолд тэгийн оронд “o” үсэг бичсэн байх тохиолдол байдаг.
- Тухайн цөм хөтөлбөр дэх бүлгийн тоо 10-аас олон байгаа бол 1-9 хүртэлх бүлгийг өмнөө “тэг”-тэйгээр кодолно. Өмнө жишээнд “5” бүлгийг “05” гэсэн шиг. Учир нь матриц 2-т автоматаар эрэмбэлэхэд бэрхшээл гаргахгүй байх зориулалттай болно.
- Матриц 1-д тэмдэглэгдсэн суралцахуйн зорилтуудыг Цөм хөтөлбөр дээр ялгаж тэмдэглэх (хожим цаг хэмнэх үүднээс)

Хавсралт 2.

Матриц 2-ыг хөтлөх аргачлал

1. Матриц 1-д оноосон тухайн суралцахуй зорилтыг матриц 2-ын “2” багананд бичнэ. *Жишээний B5 нүдэнд 11, 10.1.д гэсэн суралцахуйн зорилт бичигджээ.*
2. Энэ суралцахуй зорилтын харгалзах “бүлэг сэдэв, эсвэл агуулгын хүрээ”-г цөм хөтөлбөрөөс олж “1” багананд бичнэ. *Жишээний A5 нүдэнд “10. Химийн бодисын үйлдвэрлэл, хэрэглээ” гэсэн суралцахуйн зорилт бичигджээ.*
3. Суралцахуйн зорилтын харгалзах ангийг “3” багананд тэмдэглэнэ. *Жишээний D5 нүдэнд 11-р ангид харгалзан “✓” гэж тэмдэглэгджээ.*
4. Матриц 1 дэх харгалзах ТХЗ-ын суралцахуйн зорилго (Learning objectives for SDG) болон ТХЗ-ын сэдэв (Suggested topics for SDG)-д тухайн суралцахуй зорилт (цөм хөтөлбөрийн “агуулга” хэсгээс сонгосон)-ыг хэрхэн оноосон үндэслэлийг “6” багананд бичнэ. Үндэслэлийг бичихдээ “түлхүүр үг, эсвэл далд хамааралтай байдал”-ыг тооцон өнгөөр ялгаж томьёолно. Хэрэв үндэслэл томьёолоход бэрхшээл гарч байвал матриц 1 дэх оноолтыг дахин нягтална. *Жишээний H5 нүдэнд үндэслэл томьёологдсон байна.*
5. Үндэслэл томьёологдсон эцсийн байдлаар оноолт хийгдсэн ТХЗ-ын суралцахуйн зорилго (Learning objectives for SDG) болон ТХЗ-ын сэдэв (Suggested topics for SDG)-ийн кодыг “4”, “5” багананд бичнэ. *Жишээний F5, G5 нүдэнд TX302.TM5, TX3020.Сэ3 гэсэн кодууд бичигдсэн байна.*
6. Тухайн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхэд “7” багананд заасан арга зүйн төрлүүдээс аль аль нь илүү тохиромжтой болохыг тэмдэглэнэ. *Жишээний J5, K5 нүдэнд тэмдэглэжээ.*
7. Арга зүйн төрлийг сонгох үндэслэлийг гаргахдаа тухайн суралцахуйн зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд суралцагчаар хийлгэх гол үйлийг үндэслэл болгож “8” багананд бичнэ. *Жишээний M5 нүдэнд томьёолж өгсөн байна.*
8. Тухайн суралцахуйн зорилтыг сонгосон арга зүйгээр хэрэгжүүлснээр төлөвшилд нь хувь нэмэр оруулах цогц чадамжийн кодыг “9” багананд тэмдэглэнэ. *Жишээний N5 нүдэнд тэмдэглэжээ.*
9. Цогц чадамжид ямар учраас хувь нэмэр оруулна гэж үзсэн үндэслэлийг “10” багананд бичнэ. *Жишээний O5 нүдэнд томьёолж өгсөн байна.*
10. Матриц 1-д тодорхойлсон бүх суралцахуйн зорилтыг матриц 2-т бичиж дууссаны дараа тэдгээрийг эрэмбэлнэ. Ингэхийн тул B5:K?? (??-ийн оронд хамгийн сүүлийн мөрийн дугаар) cell-ийг сонгоод HOME цэсний Editing дэд цэс дэх Sort&Filter-ээс Custom Sort-ийг сонгоход “Sort” гэсэн цонх нээгдэнэ. Sort by Column G, Sort On Value, Order A to Z гэсэн тохиргоог хийгээд зүүн дээд булан дахь Add level товчийг дарж гарч ирсэн хайрцгуудад Then by Column G, Sort On Value, Order A to Z гэсэн тохиргоог, дахин нэг Add level товчийг дарж гарч ирсэн хайрцгуудад Then by Column H, Sort On Value, Order A to Z гэсэн тохиргоог тус тус хийгээд “OK” товчийг дарна.

Ингэснээр таны мэдээлэл эхлээд цөм хөтөлбөр дэх суралцахуйн зорилтын кодоор, ижил кодтой бол ТХЗ-ыг дэмжих боловсролын Суралцахуйн зорилтын кодоор, эцэст нь сэдвийн кодоор тус тус багаас өсөх дарааллаар эрэмбэлэгдэнэ.

Жич: *Sort* цонх нээгдэхэд баруун дээд булан дахь “My data has headers” гэсэн хайрцаг тэмдэглэгдсэн байвал тэмдэглэгээг арилгана.

Хавсралт 3.

Сургалтын цөм хөтөлбөр дэх ТХЗБ-д хамаарах суралцахуйн зорилт

№	БТ	Судлагдахууны нэр	СЗ-ын ай	Тогтвортой хөгжлийн зорилго																	Σ
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан																					
1	ББ	Монгол хэл	Нийт	1		4		1	3					2	2				1		14
			TM				1														2
			HCX	1		2			1					1	2				1		8
			ЗТ			1			1	1					1						4
2	СБ	Монгол хэл	Нийт			3			2						1	1		1		8	
			TM			1			1							1		1		4	
			HCX			1			1						1					3	
			ЗТ			1														1	
3	БДБ	Монгол хэл	Нийт	1		1	1											2		5	
			TM																		
			HCX	1														1		2	
			ЗТ				1	1										1		3	
4	СБ	Уран зохиол	Нийт			3	2											1		6	
			TM			1														1	
			HCX				2											1		3	
			ЗТ			2														2	
5	БДБ	Уран зохиол	Нийт	1		1	1											1		4	
			TM	1			1													2	
			HCX			1												1		2	
			ЗТ																		
6	СБ	Үндэсний бичиг	Нийт				1		1			1						2		5	
			TM				1		1			1						1		4	
			HCX															1		1	
			ЗТ																		
7	БДБ	Үндэсний бичиг	Нийт												1	1				2	
			TM												1	1				2	
			HCX																		
			ЗТ																		
8	ББ	Англи хэл	Нийт				5													5	
			TM				3													3	
			HCX				2													2	
			ЗТ																		
9	СБ	Англи хэл	Нийт			2	5											3		10	
			TM				3													3	
			HCX				2											3		5	
			ЗТ			2														2	
10	БДБ	Англи хэл	Нийт		1									2	3	3				9	
			TM		1										1	1	3			6	
			HCX												1	1				2	
			ЗТ													1				1	
11	СБ	Орос хэл	Нийт			2			1									1		4	
			TM			1			1									1		3	
			HCX			1														1	
			ЗТ																		
12	ББ	Биеийн тамир	Нийт			6														6	
			TM			2														2	
			HCX			1														1	
			ЗТ			3														3	

13	СБ	Биеийн тамир	Нийт			9						1						10				
			ТМ			4											4					
			НСХ			1						1						2				
			ЗТ			4												4				
14	БДБ	Биеийн тамир	Нийт			14												14				
			ТМ			6												6				
			НСХ			1												1				
			ЗТ			7												7				
Математик, мэдээллийн технологи																						
15	ББ	Математик	Нийт			1			1			1				1		4				
			ТМ						1						1			2				
			НСХ																			
			ЗТ			1							1						2			
16	СБ	Математик	Нийт	1		4			2			1						8				
			ТМ	1		1					1							3				
			НСХ			2			2										4			
			ЗТ			1													1			
17	БДБ	Математик	Нийт	1	1				1	1	3		1					2	10			
			ТМ	1	1					1	3		1					2	9			
			НСХ																			
			ЗТ						1											1		
18	СБ	Мэдээллийн технологи	Нийт						2			1					1	1	5			
			ТМ						1		1						1	1	4			
			НСХ						1											1		
			ЗТ																			
19	БДБ	Мэдээллийн технологи	Нийт	2	1	1			4			1					1		10			
			ТМ	1	1						1								3			
			НСХ						4											4		
			ЗТ	1		1												1		3		
Түүх, нийгмийн ухаан																						
20	ББ	Хүн ба орчин	Нийт			3		3					1	18	3	7		3		38		
			ТМ			1								11		3					15	
			НСХ			1							1	6	3	3		3				17
			ЗТ			1		3						1		1						6
21	ББ	Хүн ба нийгэм	Нийт			3							4	1			1		1	10		
			ТМ										2	1							3	
			НСХ			1							1					1		1	4	
			ЗТ			2							1									3
22	СБ	Түүх	Нийт	2	1	1	1				1	1	1	1			1	2		12		
			ТМ	2								1	1	1				1			6	
			НСХ			1	1	1				1						1	1			6
			ЗТ																			
23	СБ	Нийгмийн ухаан	Нийт	1			2	1	1	1	4		1	1	1				1	14		
			ТМ				2	1			1				1						5	
			НСХ							1	2			1						1	5	
			ЗТ	1					1		1		1									4
24	БДБ	Нийгмийн ухаан	Нийт	1		1	1	1			3	1	1		2			4	2	17		
			ТМ	1		1	1				2	1	1					3	1		11	
			НСХ							1								1			2	
			ЗТ					1						2						1		4
Урлаг, дизайн, технологи																						
25	ББ	Хөгжим	Нийт			2	1		1				1		1			1		7		
			ТМ				1														1	
			НСХ						1				1		1			1				4
			ЗТ			2																2

26	СБ	Хөгжим	Нийт			1	1	1						1	1			5	
			ТМ				1										1		
			НСХ			1		1							1		3		
			ЗТ											1			1		
27	ББ	Дүрслэх урлаг, технологи	Нийт			1			1			1	2		1		6		
			ТМ								1	1				2			
			НСХ						1						1	2			
			ЗТ			1							1			2			
28	СБ	Дүрслэх урлаг, технологи	Нийт				1				1	1			3		6		
			ТМ				1				1			1		3			
			НСХ									1			2	3			
			ЗТ																
29	СБ	Дизайн, технологи	Нийт		1	1	3			2	1			3		1	1	13	
			ТМ				1			1	1						3		
			НСХ				2			1				2		1	6		
			ЗТ		1	1								1			4		
30	БДБ	Дизайн, технологи	Нийт		3	2	1	1		2			1		1			11	
			ТМ		3		1					1					5		
			НСХ			2		1		1							4		
			ЗТ							1					1		2		
Байгалийн ухаан																			
31	ББ	Хүн ба байгаль	Нийт			1			1			1				2		5	
			ТМ												2		2		
			НСХ						1			1					2		
			ЗТ			1											1		
32	СБ	Физик	Нийт		1				1	7								9	
			ТМ		1				1	5							7		
			НСХ						2								2		
			ЗТ																
33	БДБ	Физик	Нийт						7				1	2				10	
			ТМ						4				1	1			6		
			НСХ						3					1			4		
			ЗТ																
34	СБ	Биологи	Нийт		4	12							1			7		24	
			ТМ		3	7							1			3		14	
			НСХ		1	1										3		5	
			ЗТ			4										1		5	
35	БДБ	Биологи	Нийт		1	16			3				1	4		9		34	
			ТМ		1	12			2				1	4		7		27	
			НСХ			1			1							1		3	
			ЗТ			3										1		4	
36	СБ	Хими	Нийт						5					2		1		8	
			ТМ						1					1		1		3	
			НСХ						1									1	
			ЗТ						3						1			4	
37	БДБ	Хими	Нийт		1				1	4		5		5	2		1	19	
			ТМ		1				1	4		5		5	2		1	19	
			НСХ																
			ЗТ																
38	СБ	Газарзүй	Нийт						2	2	1	1		1	4		5	1	17
			ТМ						2	1	1				4		3		11
			НСХ						1					1			1		3
			ЗТ						1								1	1	3
39	БДБ	Газарзүй	Нийт	2	2	1	1		6	3	6	2	2	3	2	5	1	5	41
			ТМ	2	1	1	1		4	3	6	2	1	2	2	3	1	3	32
			НСХ						1				1	1		1			4
			ЗТ		1				1							1	2		5

Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа																						
40	ББ	Иргэний боловсрол	Нийт	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	17	
			ТМ		1		1						1				1				4	
			НСХ	1				1	1	1	1	1		1	1	1			1	1	11	
			ЗТ			1												1			2	
41	СБ	Иргэний боловсрол	Нийт			2	7	1			1		2			1		4	1		19	
			ТМ				3				1			1		1				6		
			НСХ			2	3	1			1		1					2	1		11	
			ЗТ				1											1			2	
42	ББ	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	Нийт	2	3	1	1	1	2	2				1		1		2			16	
			ТМ		1	1		1	1	1				1		1		1			7	
			НСХ	2	2		1						1								6	
			ЗТ						1	1								1			3	
43	СБ	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	Нийт	1	1	2	1	1	2	2	1	1		1	1	1		2	1	1	19	
			ТМ																			
			НСХ			1	1			1	1			1	1			2			8	
			ЗТ	1	1	1		1	2	1		1				1			1	1	11	
44	ББ	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	Нийт			4	4						1					3	2	14		
			ТМ			1							1					2		4		
			НСХ			1	1												2	4		
			ЗТ			2	3											1		6		
45	СБ	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	Нийт		1	5	4	1	1				1	1	1					15		
			ТМ		1	1	1	1					1							5		
			НСХ			1	3						1		1					6		
			ЗТ			3			1											4		
46	БДБ	Сургуулийн мэдлийн цаг	Нийт	1		1	3	1	4	1	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	22	
			ТМ																			
			НСХ				3		2	1	1			2	1			1		1	12	
			ЗТ	1		1		1	2			1	1			1	1		1		10	
Нийт (ТХЗ-ын СЗ)				16	24	18	52	14	45	33	28	17	12	46	36	38	4	64	16	14	567	
Танин мэдэхүй (ТМ)-н айн СЗ				7	18	41	23	3	15	21	14	13	6	23	16	25	2	28	6	4	265	
Нийгэмшил-сэтгэл хөдлөл (НСХ) айн СЗ				5	3	21	23	4	16	1	12	2	4	19	15	7		27	6	6	18	
Зан үйл (ЗҮ)-ийн айн СЗ				4	3	46	6	7	14	2	2	2	2	4	5	6	2	9	4	4	122	

Хавсралт 4.

Сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилт ба ТХЗБ-ын сургалтын арга

№	Судлагдахууны нэр	БТ	ТХЗБ-ын сургалтын арга				Нийт
			Бодит, хамтын үйл ажиллагаанд оролцох	Шинжилгээ/судалгаа хийх	Бүтээлчээр, шүүмжлэлтэйгээр сэтгэх	Алсын хараатай болох	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан							
1	Монгол хэл	ББ	6	5	6	6	23
2		СБ			8		8
3		БДБ		3	2		5
4	Уран зохиол	СБ	2	6	5	2	15
5		БДБ		3	4		7
6	Үндэсний бичиг	СБ	1	1	1	2	5
7		БДБ		1	2		3
8	Англи хэл	ББ	1	4	5		10
9		СБ	4		7	1	12
10		БДБ	4	15	16	3	38
11	Орос хэл	СБ	1		3	2	6
12	Биеийн тамир	ББ	9	2			11
13		СБ	12	2	3	1	18
14		БДБ	11	5	8		24
Математик, мэдээллийн технологи							
15	Математик	ББ	3	2	2	3	10
16		СБ	6	7	2	6	21
17		БДБ		6	2	2	10
18	Мэдээллийн технологи	СБ	2	4	2		8
19		БДБ	6	5	5	4	20
Түүх, нийгмийн ухаан							
20	Хүн ба орчин	ББ	14	31	9	12	66
21	Хүн ба нийгэм	ББ	7	3	8	3	21
22	Түүх	СБ	1	6	10	2	19
23	Нийгмийн ухаан	СБ	3	11	8	4	26
24		БДБ	6	11	6	3	26
Урлаг, дизайн, технологи							
25	Хөгжим	ББ	2		4	1	7
26		СБ	1	2	3		6
27	Дүрслэх урлаг, технологи	ББ	1	2	3		6
28		СБ	2	2	3		7
29	Дизайн, технологи	СБ	5	4	2	2	13
30		БДБ	2	3			5
Байгалийн ухаан							
31	Хүн ба байгаль	ББ	4	2	2	3	11
32	Физик	СБ	3	7	3	4	17
33		БДБ	6	8	2	2	18
34	Биологи	СБ	11	5	14	7	37
35		БДБ	13	18	3		34
36	Хими	СБ		7		4	11
37		БДБ	2	17	5	4	28

38	Газар зүй	СБ	7	13	10	3	33
39		БДБ	5	26	9	1	41
Сургалтын дэмжих үйл ажиллагаа							
40	Иргэний боловсрол	ББ	7	2	7	3	19
41		СБ	7	5	4	3	19
42	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	ББ	8	6	5		19
43		СБ	16	9	8	6	39
44	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	ББ	10		2	6	18
45		СБ	13	11	13	12	49
46	Сургуулийн мэдлийн цаг	БДБ	11	15	7	13	46
Нийт		Тоо	235	297	233	130	895
		Хувь	26.3%	33.2%	26.0%	14.5%	100.0

Хавсралт 5.

ТБ-ын цогц чадамжийн төлөвшилд сургалтын цөм хөтөлбөрийн суралцахуйн зорилтын оруулах хувь нэмэр

№	Судлагдахууны нэр	БТ	ТБ-ын цогц чадамж								Нийт
			1. Тогтолцоот сэтгэлгээний	2. Урьдчилан тооцоолох	3. Хэм хэмжээний	4. Стратегийн	5. Хамтран ажиллах	6. Шүүмжлэлт сэтгэлгээний	7. Өөрийгөө таньж мэдэх	8. Асуудал шийдвэрлэх нэгдсэн	
Хэл, хүмүүнлэгийн ухаан											
1	Монгол хэл	ББ	5	7	3	3	7	7	7		39
2		СБ	1				8	8	6	3	26
3		БДБ	3				2	3	1		9
4	Уран зохиол	СБ	5	2	2	3	3	5	2	1	23
5		БДБ	1	1	1		2	2	1	1	9
6	Үндэсний бичиг	СБ		1			1	1	2		5
7		БДБ					1	2			3
8	Англи хэл	ББ	1	4			4				9
9		СБ					7	1	3		11
10		БДБ	8	7	6		6	8	7		42
11	Орос хэл	СБ	3	1	1		1	1	1		8
12	Биеийн тамир	ББ	1		2		3				6
13		СБ	1	6	3		9	3	8		30
14		БДБ	4	3	4		6	2	7		26
Математик, мэдээллийн технологи											
15	Математик	ББ		3	1	1			1	1	7
16		СБ	7	6	2	2	3			1	21
17		БДБ	2	4			1	1	1		9
18	Мэдээллийн технологи	СБ		2	2		1	3			8
19		БДБ	1	1	1	2	3	2		1	11
Түүх, нийгмийн ухаан											
20	Хүн ба орчин	ББ	8	10	5	6	13	9	4	12	67
21	Хүн ба нийгэм	ББ	4	2			6	3	7	4	26
22	Түүх	СБ	2	5	1			5	1		14
23	Нийгмийн ухаан	СБ	3	3			2	8	3		19
24		БДБ	8	1	4	3	3	3	2	1	25
Урлаг, дизайн, технологи											
25	Хөгжим	ББ		1			1	3	2		7
26		СБ	2	1	1		1	1	1		7
27	Дүрслэх урлаг, технологи	ББ	4				2	3	2		11
28		СБ	4		1		1	2	4		12
29	Дизайн, технологи	СБ	4	2	1	2	2	1		1	13
30		БДБ	1	2	2	1	4		1		11
Байгалийн ухаан											
31	Хүн ба байгаль	ББ	2	2		2	1		1		8
32	Физик	СБ	5	2	1	2	2	6		1	19
33		БДБ	4	2	1	2	4	6		4	23
34	Биологи	СБ	11	14	4	2	9	4	7	1	52
35		БДБ	13	14			5	2			34

36	Хими	СБ	1		1				6		8
37		БДБ	9	11	5	1		1	6	1	34
38	Газар зүй	СБ	6	6	1	5	5	4	4	2	33
39		БДБ	24	5		1	3	2	3	3	41
Сургалтыг дэмжих үйл ажиллагаа											
40	Иргэний боловсрол	ББ	2	2	1	2	5	3	1	2	18
41		СБ	2	2	2	1	5		1	3	16
42	Амьдрах чадварт суралцах үйл ажиллагаа	ББ	3	4	2	4	3	3	3	2	24
43		СБ	6	6		1	11	7	4		35
44	Хичээлээс гадуурх үйл ажиллагаа	ББ		1		2	4	1	3		11
45		СБ	10	7	3	7	12	6	14		59
46	Сургуулийн мэдлийн цаг	БДБ		6	2	1	6	4	9		28
Нийт		Тоо	181	159	66	56	178	136	136	45	957
		Хувь	18.9	16.6	6.9	5.9	18.6	14.2	14.2	4.7	100%

Хавсралт 6.

ДИБ-ын суралцахуйн ай, зорилго, сэдэв, өвөрмөц шинжүүд

СУРАЛЦАХУЙН АЙНУУД			
COGNITIVE		SOCIO-EMOTIONAL	BEHAVIOURAL
СУРАЛЦАХУЙН ХҮЛЭЭГДЭЖ БҮЙ ГОЛ ҮР ДҮНГҮҮД			
- Суралцагчид орон нутгийн, үндэсний, дэлхий нийтийн түвшний нөхцөл байдал, асуудлууд болон янз бүрийн улс орон, хүн амын харилцан уялдаа холбоо, харилцан хамаарлын талаар мэдлэг, ойлголтыг эзэмшдэг - Суралцагчид шүүмжлэлтэй сэтгэх, задлан шинжлэх чадварыг хөгжүүлдэг		- Суралцагчид хүний эрхэд суурилсан үнэт зүйл, хариуцлагыг хуваалцаж, хүн төрөлхтөн хэмээх нийтлэг нийгэмлэгт харьяалагдах мэдрэмжийг мэдрдэг. - Суралцагчдад нинжин сэтгэл, эв нэгдэл, ялгаатай байдал, олон янз байдлыг хүндэтгэх хандлагыг төлөвшүүлдэг - Суралцагчид илүү амар амгалан, тогтвортой дэлхийн төлөө орон нутгийн, үндэсний болон дэлхийн түвшинд үр өгөөжтэй, хариуцлагатай ажилладаг. - Суралцагчдад хүсэл эрмэлзэл, шаардлагатай арга хэмжээ авах сэдэл тэмүүллийг бий болгодог.	
СУРАЛЦАХУЙН ГОЛ ТОДОТГОХ ШИНЖҮҮД			
Мэдээлэлтэй, шүүмжлэлтэй хандах чадвартай байх - Орон нутгийн, үндэсний болон дэлхийн түвшний нөхцөл байдал, асуудлууд болон засаглалын тогтолцоо, бүтцийн талаар мэдэх. - Дэлхийн, орон нутгийн асуудлуудын харилцан хамаарал, уялдаа холбоог ойлгох. - Шүүж лавлах, задлан шинжлэх үр чадварыг хөгжүүлэх.		- Ижилсэл, харилцаа холбоо, харьяаллын мэдрэмжээ хөгжүүлэх, удирдах. - Хүний эрхэд суурилсан үнэт зүйл, үүрэг хариуцлагыг хуваалцах. - Ялгаатай байдал, олон янз байдлыг талархах, хүндэтгэх хандлагыг төлөвшүүлэх. Ёс зүйн хувьд хариуцлагатай, ажил хэрэгч байх. - Харгалзах үр чадвар, үнэт зүйл, итгэл үнэмшил, хандлагыг хэвшүүлэх - Амар амгалан, тогтвортой дэлхийн төлөө хувь хүний болон нийгмийн хариуцлагаа үзүүлж харуулах. Нийтийн сайн сайхны төлөө санаа тавих хүсэл эрмэлзлийг хөгжүүлэх.	
СЭДВҮҮД			
- Орон нутгийн, үндэсний болон дэлхийн түвшний бүтэц, тогтолцоо - Орон нутгийн, үндэсний болон дэлхийн түвшин дэх олон нийт хоорондын харилцан үйлчлэл, уялдаа холбоонд нөлөөлдөг нөхцөл байдал, асуудлууд - Үндсэн таамаглалууд ба засаглалын хүчний динамик		- Ижилсэлийн янз бүрийн түвшнүүд - Хүмүүс харьяалагддаг янз бүрийн нийгэмлэгүүд ба тэдгээр нь хоорондоо хэрхэн холбогддог тухай - Олон янз байдлыг ялгах, хүндэтгэх	
- Хувиараа болон хамтаараа хийж болох үйлүүд - Ёс зүйн хувьд хариуцлагатай зан байдал - Амлалт авсан, нийгэмшин холбогдсон, олон янз байдлыг хүндэтгэсэн үр дүнтэй үйлүүд			
СУРАЛЦАХУЙН ЗОРИЛТУУД (боловсролын түвшин ба насаар)			
СӨ болон бага боловсролын бага ангиуд (5-9 нас)	Бага боловсролын ахлах ангиуд (9-12 нас)	Дунд боловсрол (12-15 нас)	Бүрэн дунд боловсрол (15-18+ нас)

Эх сурвалж: Global Citizenship Education: Topics and learning objectives Page 29

Хавсралт 7.

Тогтвортой хөгжлийн зорилго тус бүрийн хэрэгжилтэд ТХБ-ын оруулах хувь нэмэр

№	ТХЗ-ын нэр	ТХЗ-ын томьёолол	ТХБ-ын ТХЗ-д оруулах хувь нэмэр
1	Ядууралгүй болох	Газар бүрд ядуурал, түүний бүх хэлбэрийг төгсгөл болгох	Тогтвортой амьжиргаа эрхлэх болон баялгийн тэгш бус хуваарилалтыг шийдвэрлэхэд шаардлагатай амьдрах ур чадварыг дэмжих
2	Өлсгөлөнг тэглэх	Өлсгөлөнг эцэслэж, хүнсний аюулгүй байдал, чанар, шим тэжээлийг сайжруулах, тогтвортой хөдөө аж ахуйг дэмжих	Өлсгөлөн, хоол тэжээлийн дутагдлын шалтгаан, үр дагаврыг арилгах
3	Сайн эрүүл мэнд, сайн сайхан байдал	Эрүүл аж төрөх нөхцөлөөр хангаж, бүх насны нийт хүмүүсийн сайн сайхан байдлыг дэмжих	Сэтгэлзүйн болон бие бялдрын уян хатан чанар, тэсвэр тэвчээр, сайн сайхан байдлыг хангах
4	Чанартай боловсрол	Хүн бүрийн тэгш оролцоо, тусгай хэрэгцээг хангахуйц (inclusive) чанартай боловсрол эзэмших шударга нөхцөлөөр хангаж, насан туршдаа сурч боловсрох боломжийг нь хөхиүлэн дэмжих	Суралцахуйн чанартай агуулга, түүний хүн төрөлхтний оршин тогтнох, цэцэглэн хөгжихөд оруулах хувь нэмрийг онцлон тодруулах
5	Жендэрийн тэгш байдал	Жендэрийн тэгш байдалд амжилт олох, охид, эмэгтэйчүүдэд эрх мэдэл, боломж олгох	Жендэрийн тэгш байдлыг, ялангуяа тогтвортой байдлын жендэрийн тодорхой сорилтуудыг даван туулахыг урамшуулан дэмжих
6	Цэвэр ус ба ариун цэврийн байгууламж	Бүх нийтийг усны нөөц ба ариун цэврийн байгууламжийн хүрэлцээтэй, тогтвортой менежментээр хангах	Дэлхий нийтийн сайн сайхны төлөөх зохих шаардлага хангасан усны тэгш хүртээмжийг хурдасгах
7	Боломжийн үнэтэй, цэвэр эрчим хүч	Бүх нийтийг боломжийн үнэтэй, найдвартай, тогтвортой, цэвэр эх үүсвэр бүхий эрчим хүчээр хангах	Тогтвортой, цэвэр, боломжийн үнэтэй эрчим хүч болон ногоон амьдралын хэв маягийг идэвхжүүлэн дэмжих
8	Зохистой хөдөлмөр эрхлэлт ба эдийн засгийн өсөлт	Эдийн засгийн тасралтгүй, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээгээ хангах тэгш оролцоог дэмжсэн (inclusive), тогтвортой өсөлт болон орон тооны, бүтээмжтэй хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих	Эргэн ашиглагддаг, хүрэлцэхүйц хангалттай, жудагтай, эв зетэй байх амьдралын хэв маягийн олон хувилбарт үнэт зүйлс, эдийн засгийн загварыг хөхиүлэн дэмжих
9	Үйлдвэрлэл, инноваци, дэд бүтэц	Дэд бүтцийг байгуулж, хүмүүсийн тусгай хэрэгцээгээ хангах, тэгш оролцоог бүрдүүлсэн (inclusive) тогтвортой үйлдвэржилтийг дэмжих, инновацыг тэтгэх	Ногоон технологи, тогтвортой үйлдвэрлэлийн үл алагчлагдсан шударга шилжилтийг хөхиүлэн дэмжих
10	Тэгш бус байдлыг багасгах	Улс орнуудын дотоод дахь болон улс орнуудын дундах тэгш бус байдлыг багасгах	Тэгш бус байдлын бүх хэлбэртэй тэмцэх, ялангуяа хүрээлэл орчны хууль зүйн шударга байдалд онцгой анхаарах
11	Тогтвортой хот суурин ба оршин суугчид	Хот суурин болон суурьшмал хүн амын амьдралыг тэдний тусгай хэрэгцээнүүд, тэгш оролцоог хангахуйц (inclusive), аюулгүй, уян хатан, тогтвортой болгох	Хувирган өөрчлөлт бүрэн утгаараа хэрэгжүүлэх гол талбар болох хотууд олон нийтийн байгууллагуудыг шийдвэрлэх үүргээ гүйцэтгэхэд нь туслах
12	Хариуцлагатай хэрэглээ ба үйлдвэрлэл	Тогтвортой хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн хэв шинжийг хангах	Үйлдвэрлэл, хэрэглээний соёлыг хувирган өөрчлөх

13	Уур амьсгалын төлөөх үйл хэрэг	Уур амьсгалын өөрчлөлт, түүний нөлөөлөлтэй тэмцэх яаралтай арга хэмжээ авах	Боловсролыг сайжруулах, мэдлэг ухамсрыг дээшлүүлэх, хүний болон байгууллагын чадавхийг нэмэгдүүлэх замаар уур амьсгалын өөрчлөлттэй тэмцэх
14	Усан доорх амьдрал	Тогтвортой хөгжлийн төлөө далай, тэнгис, эрэг хавийн газрын <i>нөөцийг хадгалан хамгаалах ба тогтвортой ашиглах</i>	Далай судлалын бичиг үсэгт тайлагдсан үйлээр дамжуулан далай тэнгисийн нөөцийг хамгаалах
15	Газар дээрх амьдрал	Хуурай газрын экосистемүүдийн тогтвортой ашиглалтыг хамгаалах, сэргээх, дэмжих, ойн тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлэх, цөлжилтийн эсрэг тэмцэх, хөрсний доройтлыг зогсоох, сэргээх, биологийн төрөл зүйлийн алдагдлыг зогсоох	Хүний оршихуй, цэцэглэн хөгжих үндэс болсон биологийн төрөл зүйлийн олон янз байдлыг хадгалан хамгаалах, нөхөн сэргээх ажлыг урамшуулан дэмжих
16	Энх тайван, шударга ёс ба хүчирхэг институцууд	Тогтвортой хөгжлийн төлөөх энх амгалан, хүн бүрийн тусгай хэрэгцээгээ хангах, тэгш оролцоог дэмжсэн (inclusive) нийгмийг хөхиүлэн дэмжиж, бүх нийтээрээ шударга ёсыг эдэлдэг болгож, бүх түвшинд үр нөлөөтэй, эгэх хариуцлагатай (accountable), хүмүүсийн тусгай хэрэгцээнд тулгуурласан тэдний адил тэгш оролцоог хангах чадавхтай (inclusive) институцуудыг байгуулах	Тогтвортой байдлын үндэс болсон шударга ёс, амар амгалан байдал, хүн бүрийн хэрэгцээнд суурилсан тэгш оролцоог хангах
17	Тогтвортой хөгжлийн зорилгын төлөөх түншлэл	Тогтвортой хөгжлийн төлөөх дэлхий нийтийн түншлэлийг дахин сэргээх, хэрэгжилтийг бататган бэхжүүлэх	Тогтвортой байдлыг хангах нийгмийн хувирган өөрчлөлтийн төлөө түншүүд болон нөөцүүдийг дайчлах

Хавсралт 8.

ТХБ-2030-ийн үйлийн хүрээний хяналт-шинжилгээ, үнэлгээ

	Юуг	Хэн
ТХБ-д гарсан ерөнхий ахиц дэвшил	ЮНЕСКО нь ТХЗ-ийн товлосон зорилт 4.7-ын дэлхий нийтийн түвшний индикатор болох 4.7.1-г хариуцагч байгууллага болохынхоо хувьд ТХБ-ын ахиц дэвшлийг хянахдаа 1974 оны Зөвлөмжийн дагуу Гишүүн улсуудын тайлагнах үйл явцын хүрээнд цугларах өгөгдлийг ашиглана.	ЮНЕСКО нь Гишүүн улсуудтай хамтарч
Улс орнуудын санаачилгуудаар дамжуулан хэрэгжүүлсэн ТХБ-2030-ийн ахиц	ТХБ-2030-ийн талаар улс орнуудын санаачилгаар хэрэгжүүлж буй үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлийн хүрээнд хүрсэн амжилт, үр дүнд хяналт-шинжилгээ хийнэ.	ЮНЕСКО нь гишүүн улсуудтай хамтарч
ТХБ-Сүлжээний бусад түнш байгууллагуудаар дамжуулан хэрэгжүүлсэн ТХБ-2030-ийн ахиц дэвшил	ТХБ-2030-ийн чиглэлээр ТХБ-Сүлжээний бусад түнш байгууллагуудаас үйлийн тэргүүлэх таван чиглэлийн хүрээнд гаргасан амжилт, үр дүнд хяналт-шинжилгээ хийнэ.	ЮНЕСКО нь ТХБ-Сүлжээний бусад түнш байгууллагуудтай хамтарч
ТХБ-ын ахиц дэвшил ба үр нөлөөний талаарх нэмэлт тоон ба чанарын мэдээлэл	Албан ёсны хяналт-шинжилгээнээс гадна ЮНЕСКО нь ТХБ-2030-ийн нөлөөллийн анхаарал татахуйц нотолгоо баримт цуглуулах зорилгоор тусгайлсан сонголттой хяналт-шинжилгээнүүд хийнэ.	ЮНЕСКО

Яаж	Индикаторууд
Дөрвөн жил тутамд нэг удаа Гишүүн улсууд ЮНЕСКО-гийн 18 дахь Ерөнхий бага хурлаар 1974 онд батлагдсан “Хүний эрх, суурь эрх чөлөөнд хамаарах олон улсын ойлголцлын боловсрол, хамтын ажиллагаа, энх тайван, боловсролын талаарх зөвлөмж”-ийн хэрэгжилтийн хүрээнд олж илрүүлсэн ахиц дэвшлийг ЮНЕСКО-д тайлагнадаг. 1974 оны зөвлөмжийн хүрээнд олж илрүүлсэн ахиц дэвшлийн үр дүнгүүд нь боловсролтой холбоотой ТХЗ 4-ийн товлосон зорилт 4.7-д хүрэх ахиц дэвшлийн талаар чухал мэдээллийг агуулдаг.	Дэлхийн түвшний индикатор 4.7.1: Үүнийг дараах зүйлд хэр зэрэг тусгасан байдлаар хэмжинэ: (i) дэлхийн иргэний боловсролд (ii) тогтвортой хөгжлийн боловсролд (a) үндэсний боловсролын бодлогод; (б) сургалтын хөтөлбөрт; (в) багшийн боловсролд; (г) Суралцагчийн үнэлгээнд;
ЮНЕСКО нь ТХБ-2030-д хамрагдсан Гишүүн орнууд түүнд өөрсдийн хувь нэмэр оруулахаар төлөвлөж буй үйл ажиллагааныхаа тэргүүлэх таван чиглэл тус бүрийн товлосон зорилтууд, суурь нөхцөлүүдээ тодорхойлоход нь дэмжлэг үзүүлнэ. Эхлээд тогтоогдсон анхны суурь түвшинг үйл ажиллагааны тэргүүлэх таван чиглэлийн ахиц дэвшилтэй харьцуулан хэмжиж байх зорилгоор улс орнуудыг хоёр жилд тутамд нэг удаа тогтмол явагдах судалгаанд хамрагдахыг урьж байна. Судалгааны үр дүнг хоёр жилд нэг удаа зохион байгуулагдах дэлхийн түвшний түншүүдийн уулзалтууд дээр хэлэлцэх болно. Хоёр жил тутам хийгдэх тойм судалгаа бүрийн дараа хувь нийлүүлэгчдийг 2020-2030 онд хэрэгжүүлэхээр товлосон зорилтуудаа дахин үнэлж, урагшлуулан ахиулж байхыг уриалж байна.	Хоёр жилд нэг удаа явуулдаг судалгаагаар үйлийн тэргүүлэх чиглэл бүрийг тус бүр нэг индикатораар, ТХБ-ын ерөнхий ахиц дэвшлийг нэг индикатораар тус тус хянах болно.

ЮНЕСКО нь ТХБ-Сүлжээний бусад түнш байгууллагуудын хувь нэмэр оруулахаар төлөвлөж буй үйл ажиллагааны тэргүүлэх таван чиглэл тус бүрээр товлосон зорилтууд, суурь нөхцөл байдлаа тодорхойлоход нь дэмжлэг үзүүлэх болно. Эхлээд тогтоогдсон анхны суурь түвшинг үйл ажиллагааны тэргүүлэх таван чиглэлийн ахиц дэвшилтэй харьцуулан хэмжиж байх зорилгоор Түншлэгч байгууллагуудыг хоёр жилд нэг удаа тогтмол явуулдаг судалгаанд хамрагдахыг урьж байна. Судалгааны үр дүнг хоёр жилд нэг удаа зохион байгуулагдах дэлхийн түвшний түншүүдийн уулзалтууд дээр хэлэлцэх болно. Хоёр жил тутам хийгдэх тойм судалгаа бүрийн дараа хувь нийлүүлэгчдийг 2020-2030 онд хэрэгжүүлэхээр товлосон зорилтуудаа дахин үнэлж, урагшлуулан ахиулж байхыг уриалж байна.	Хоёр жилд нэг удаа явуулдаг судалгаагаар тэргүүлэх чиглэл бүрийг тус бүр нэг индикатораар, ТХБ-2030-ийн ерөнхий ахиц дэвшлийг нэг индикатораар тус тус хянах болно. (49-р хуудасны жагсаалтыг үзнэ үү)
ЮНЕСКО нь ТХБ-ын ахиц дэвшлийн талаарх цаашдын гүн ойлголтод нэвтрэхийн тулд НҮБ-ын холбогдох бусад байгууллагууд болон түншүүдтэй хамтран одоо байгаа нотлох баримт, өгөгдлийн хоёр дахь шатны нарийвчилсан шинжилгээг хийх болно. Тухайн нөхцөл байдал, гол асуудал, чиг хандлагыг тодорхойлж, задлан шинжилгээ хийх болон товлосон зорилт 4.7-ын нэмэлт норматив хяналт-шинжилгээг хөгжүүлэх зорилгоор сэдэвчилсэн судалгаанууд явуулна. (Асуудал, чиг хандлагыг мөшгөх 4-р хэсгийг үзнэ үү) ЮНЕСКО нь гэрчлэл, шилдэг туршлагыг тодруулан цуглуулах, замаар ТХБ-ын чанарын нөлөөллийг үргэлжлүүлэн хянах болно.	N/A Жич: N/A эсвэл заримдаа n/a нь хүснэгт, жагсаалтад хэрэглэгдэх нийтлэг товчлол бөгөөд энэ нь “хамааралгүй”, “боломжгүй” эсвэл “хариултгүй” гэсэн утгыг тэмдэглэнэ.

Эх үүсвэр: Education for Sustainable education5 A Roadmap. ESD for 2030 (UNESCO, 2020), p. 49-50

Хавсралт 9.

ТХБ-2030-ийн төлөвлөгөө (2020-2030)

2030**ТХБ-2030-ийн эцсийн үнэлгээ**

- Үйлийн тэргүүлэх таван чиглэл болон тухайн улсын санаачилгын хүрээний ололт амжилтын талаарх улс орнуудын тав дахь судалгаа

2026-2029**Бататгах хэрэгжилт**

- Үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэл болон тухайн улсын санаачилгын ололт амжилтын талаарх улс орнуудын 3 дахь удаагийн судалгаа
- Дэлхийн ТХБ-Сүлжээ (ESD-Net)-ний уулзалт
- 1974 оны Зөвлөмжийн 9 дэх удаагийн зөвлөлдөх уулзалт
- Үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэл болон тухайн улсын санаачилгын ололт амжилтын талаарх улс орнуудын 4 дэх судалгаа
- Дэлхийн ТХБ-Сүлжээ (ESD-Net)-ний уулзалт

2025**2025: ТХБ-2030-ийн дунд хугацааны үнэлгээ**

- Дэлхийн ТХБ-Сүлжээ (ESD-Net)-ний уулзалт

2022-2024**ТХБ-2030-ийн хэрэгжилт**

- ТХБ-2030-ийн бүсийн уулзалтууд
- Үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэл болон тухайн улсын санаачилгын ололт амжилтын талаарх улс орнуудын эхний судалгаа
- Дэлхийн ТХБ-Сүлжээ (ESD-Net)-ний уулзалт
- 1974 оны Зөвлөмжийн 8 дахь удаагийн зөвлөлдөх уулзалт
- Үйлийн тэргүүлэх 5 чиглэл болон тухайн улсын санаачилгын ололт амжилтын талаарх улс орнуудын 2 дахь удаагийн судалгаа

2020-2021**Эрч хүчийг бий болгох үе шат**

- 1974 оны Зөвлөмжийн 7 дахь удаагийн зөвлөлдөх уулзалт
- ТХБ-2030-ийн замын зураглал ба улс орнуудын санаачилгыг бэлтгэх бүсийн онлайн уулзалт
- ТХБ-2030-ын Дэлхийн уулзалт: ЮНЕСКО-ийн ТХБ-ын дэлхийн бага хурал (ХБНГУ, Берлин, 2021 оны 5 сар)
- ТХБ-2030-ийн улс орнуудын санаачилгыг тодорхойлох
- ТХБ-2030-ийн Дэлхийн ТХБ-Сүлжээ (ESD-Net)-г бий болгох

Эх үүсвэр: Education for Sustainable Development: A Roadmap. ESD for 2030 (UNESCO, 2020), p. 52

“Алсын хараа-2050”-д туссан “Тогтвортой хөгжил”-ийн нэрлэсэн утга

Зорилго	Агуулга	Зорилт	Үе шат	Хүрэх үр дүн	Үйл ажиллагаа
Хөр. Хүний хөгжил	Шинжлэх ухаан, инновац	<u>Зорилт 2.4.</u> Олон улсад өрсөлдөх чадвар бүхий үндэсний шинжлэх ухаан, технологи, инновацын тогтолцоог хөгжүүлнэ.	<u>I үе шат.</u> Шинжлэх ухаан, технологийг улс орны <i>тогтвортой хөгжлийн үндсэн хүчин зүйлсийн нэг болгон хөгжүүлж</i> , үр ашигтай үндэсний инновацын тогтолцоог бүрдүүлэх үе		
Амьдралын чанар ба дундаж давхарга	Хөдөлмөр эрхлэлт ба гэрээний бизнес	<u>Зорилт 3.3.</u> Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, бизнес эрхлэх арга, үр чадварыг хөгжүүлж, жижиг, дунд бизнес эрхлэлтийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлнэ.	<u>I үе шат.</u> Хөдөлмөр эрхлэлт, бүтээлч санаачилга, хандлага болон үр чадварыг хөгжүүлэх, аж ахуй эрхлэлтийг дэмжсэн үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх үе.		3.3.6. <i>Салбарын тогтвортой хөгжлийг хангахад</i> шаардлагатай мэдээллийн сан бүхий мэдээллийн системийг бий болгоно.
	Газрын харилцаа	<u>Зорилт 3.6.</u> Ухаалаг, иргэн төвтэй газрын нэгдмэл удирдлага, менежментийн тогтолцоог хэрэгжүүлэх замаар тэгш байдал, шударга ёс, үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, <i>тогтвортой хөгжлийг хангаана.</i>	<u>I үе шат.</u> Монгол Улсын газрын харилцаа, геодези, зураг зүйн салбарын бодлого, төлөвлөлт, хэрэгжилтийн үр нөлөө, хүртээмжийг дээшлүүлж, хүн амын эрүүл, аюулгүй, ая тухтай орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлэх үе.		3.6.17. Олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн стандартуудыг нутагшуулж, <i>байгаль, эдийн засаг, нийгмийн тогтвортой хөгжлийг хангахад</i> чиглэсэн үр дүнтэй газрын удирдлага, менежментийг хэрэгжүүлэх инновац ба түншлэлийг бий болгоно.
Эдийн засаг	Эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд	<u>Зорилт 4.2.</u> Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бий болгоно.	<u>III үе шат.</u> Ухаалаг, иргэн төвтэй газрын нэгдмэл удирдлага, менежментийн тогтолцоог хэрэгжүүлэх замаар тэгш байдал, шударга ёс, үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал, <i>тогтвортой хөгжлийг хангах үе</i>		
			<u>I үе шат.</u> Эдийн засгийн бүтцийн шинэчлэлтийг эхлүүлж, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэн, импортыг орлох болон экспортод чиглэсэн хүнд, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх үе.		4.2.25. Бүтээлч үйлдвэрлэл болон мэдээлэл технологийн үйлдвэрийг <i>эдийн засгийн бүтцэд тогтвортой хөгжлийн салбар болгон хөгжүүлнэ.</i> 4.2.43. Аялал жуулчлалын салбарыг <i>эдийн засгийн тогтвортой хөгжлийн салбар болгон хөгжүүлнэ.</i>

Бүс, орон нутгийн хөгжил	Тогтвортой хөдөө аж ахуй	<u>Зорилт 8.3.</u> Хөдөө аж ахуйг байгальд ээлтэй, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон, эрсдэл даах чадвартай, нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн, хариуцлагатай, бүтээмж өндөр, тогтвортой үйлдвэрлэлтэй эдийн засгийн төргүүлэх салбар болгон хөгжүүлнэ	<u>I үе шат.</u> Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн нөөц ашиглалт, эдийн засгийн эргэлтийг эрчимжүүлж, тооноос чанар, бүтээмжид шилжих үе.	<u>II үе шат.</u> Хөдөө аж ахуйн нөөцийг бүрэн ашиглах, тогтвортой үйлдвэрлэл, үр ашиг, бүтээмжээр өрсөлдөх үе.	1. Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг шинжлэх ухааны үндэслэлтэй, мэдлэгт суурилсан <i>тогтвортой хөгжлийн чиг баримжаатай хөгжүүлж</i>, мэдлэгийг хэрэглээ болгох чадамжийг бүрдүүлж, дэвшилтэт технологи, инновацыг нэвтрүүлэн, хамтын ажиллагааг бэхжүүлнэ.	8.3.36. Боловсруулах салбарын хүчин чадлын ашиглалтыг нэмэгдүүлэх, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх, <i>экспортын үйлдвэрлэлийг хөгжүүлнэ.</i> <i>баримжаатай тогтвортой</i>

Хавсралт 11.

“Алсын хараа-2050”-д туссан “Тогтвортой байдал”-ын агуулга

Зорилго	Агуулга	Зорилт	Үе шат	Хүрэх үр дүн	Үйл ажиллагаа
Нэг. Үндэсний нэгдмэл үнэт зүйл	Эрдэм судлал-нийтийн соёл гэгээрэл	Зорилт 1.4. Үнэт зүйлийн судалгаа болон улсын монгол судлалын тэргүүлэх чиглэл болсон монголын түүх, хэл, соёл, ёс заншил, нүүдлийн соёл иргэншил, шашин, гүн ухааны судалгааг хийж нийтийн хүртээл болгон хэвшүүлж, нийгмийн соёл гэгээрлийг өндөр түвшинд хүргэнэ.	I үе шат. Үнэт зүйлийн судалгаа болон улсын монгол судлалын тэргүүлэх чиглэлүүдийн судалгааг салбар тус бүрээр гүнзгийрүүлэн хийж, нийтийн хүртээл болгох үе.	1. Үнэт зүйлийн суурь, хавсарга болон гүнзгийрүүлсэн судалгаа тогтворжсон байна.	
		Зорилт 2.5. Амьдралын хэрэгцээг хангасан эрүүл, ая тухтай, таатай орчныг бүрдүүлж баталгаат хүнсээр хангана.	I үе шат. Эрүүл баталгаат орчин бий болгох үе.		2.5.19. Хүн амын хүнсний хангамж, хүртээмжийг тогтворжуулах, хүнсний сүлжээний бүх шатанд бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах, хүнсний салбарын стандартуудыг олон улс, бус нутаг, гадаад орны дэвшилтэт стандартад хүргэхэд чиглэсэн төрийн бодлогыг хэрэгжүүлнэ.
Хоёр. Хүний хөгжил	Хүнд зэлтэй амьдрах орчин		II үе шат. Амьдралын таатай орчин бүрдүүлэх үе.	3. Хүнсний хангамж, нийлүүлэлтийн үйл ажиллагаанд тавих эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын стандарт, шаардлагыг боловсронгуй болгож, баталгаат хүнсний үйлдвэрлэлийн тогтвортой систем бий болгон органик, баяжуулсан, зохицуулах үйлчилгээтэй болон эрүүл хүнсний хэрэглээтэй болно.	

Гурав. Амьдралын чанар ба дундаж давхарга	Хөдөлмөр эрхлэлт ба гадааны бизнес	Зорилт 3.2. Өрх, гэр бүлийн худалдан авах чадварт нийцсэн өртөгтэй, эрэлт хэрэгцээнд нийцсэн байр сууцаар хангах нөхцөлийг бүрдүүлнэ.	1. <u>уе шат.</u> Өрх, гэр бүлийн худалдан авах чадварт нийцсэн өртөгтэй сууцаар хангах тогтолцоог бүрдүүлэх үе.	6. Малчид, тариаланчид бизнесийн тогтвортой орлогын эх үүсвэртэй болсон байна.	3.2.12. Ногоон орон сууцыг нэвтрүүлэх бодлогын болон санхүүгийн дэмжлэгийн тогтвортой тогтолцоог бүрдүүлнэ.
Дөрөв. Эдийн засаг	Чинээлэг Монгол	Зорилт 4.1. Макро эдийн засгийн тогтвортой орчныг бүрдүүлж, дундаж давхаргыг нийгмийн зонхилох бүлэг болгоно.	1. <u>уе шат.</u> Застгийн газрын хугацаа тулсан гадаад өр төлбөрийг макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг алдагдуулахгүйгээр шийдвэрлэж, үр ашгийг дээшлүүлэх, макро эдийн засгийн тэнцвэрт байдлыг хангаж, эрсдэл даах чадварыг нэмэгдүүлэх үе.		4.1.7. Төсвийн тэнцвэржүүлсэн тэнцлийн алдагдлыг үе шаттай бууруулж, улмаар ашигтай болгож, хуримтлал үүсгэж, төсвийн тогтвортой байдлыг хангана.
					4.1.13. Төв банкны гадаад өрийг бууруулах зорилгоор Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын Ардын банктai байгуулсан "СВОП" хэлцлийн хүрээнд үүссэн өр төлбөрийг макро эдийн засгийн тогтвортой байдлыг алдагдуулахгүйгээр шийдвэрлэнэ.
					4.1.18. Эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хадаглах замаар бизнес эрхлэгчид шинээр хөрөнгө оруулалтын эх үүсвэр бий болгох таатай орчныг бүрдүүлнэ. Бизнесийн шударга өрсөлдөөнийг дэмжсэн эдийн засгийн бүтцийн өөрчлөлтийн бодлого хэрэгжүүлнэ.
					4.1.21. Төсөв, мөнгө, зээл, гадаад худалдаа, хөрөнгө оруулалтын харилцан уялдаатай бодлого хэрэгжүүлж, эдийн засгийн өсөлт болон бүтцийн өөрчлөлтийн ололтыг цаашид тогтвортой хадагална.
					4.1.24. Макро эдийн засгийн тэнцвэрт байдлыг хадгалж, ажилгүйдлийг нам түвшинд тогтвортой хадагална.
					4.1.25. Зээлийн хүүг хөгжингүй орнуудын түвшинд хүргэж, тогтвортой хадагална.

Эдийн засгийн тэргүүлэх чиглэлүүд	Зорилт 4.2. Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, экспортын баримжаатай эдийн засгийг бий болгоно.	Л_үе шат. Эдийн засгийн бүтцийн шинэчлэлтийг эхлүүлж, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэн, импортыг орлох болон экспортод чиглэсэн хүнд, хөнгөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх үе.	III үе шат. Эдийн засгийн тэргүүлэх салбаруудыг хөгжүүлж, олон тулгуурт тогтвортой эдийн засагтай улс болох үе.		4.2.13. Уул уурхайн түүхий эдийг боловсруулан, нэмүү өртөг шингэсэн хүнд үйлдвэрлэлийг байгаль орчинд ээлтэй, тогтвортой байх зарчмаар хөгжүүлж, хөрөнгө оруулалтын дэвшилтэт хэлбэрүүдийг дэмжинэ. 4.2.20. Хөдөө аж ахуйн салбарыг байгальд ээлтэй, хариуцлагатай, тогтвортой үйлдвэрлэлтэй эдийн засгийн тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлнэ. 4.2.34. Эрчим хүчний найдвартай, аюулгүй, тогтвортой байдлыг хангах дулааны цахилгаан станцуудын хүчин чадлыг өргөтгөж, шинэ цахилгаан станц барьж дотоодын хэрэгцээг бүрэн хангаж, цахилгаан эрчим хүч экспортолно.
	Үхаалаг санхүүгийн зах зээл	Зорилт 4.3. Олон улсын санхүүгийн зах зээлтэй холбогдсон олон тулгуур, хүртээмжтэй санхүүгийн системийг хөгжүүлнэ.	Л_үе шат. Эдийн засгийг тэтгэсэн, уян хатан, цахим технологид суурилсан олон талт санхүүгийн үйлчилгээг хөгжүүлэх үе.	2. Даатгалын салбарын тогтвортой байдлыг хангах хууль, эрх зүйн орчин бүрдэж, салбарын хамрах хүрээг нэмэгдүүлсэн байна.	4.3.5. Даатгалын зах зээлийн тогтвортой байдлыг хангах, системийн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх тулгуур зарчмуудыг баримтална. 4.3.6. Даатгалын зах зээлийн тогтвортой байдлыг хангах, системийн эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор эрсдэлийн удирдлагын зохицуулалтын тогтолцоог сайжруулж төлбөрийн чадварын стандартыг бүрэн нэвтрүүлнэ.
Таб. Засаглал	Үхаалаг засаглал	Зорилт 5.1. Эрх мэдлийн хуваарилалт, хяналт, тэнцлийг оновчтой болгож, засаглалын тогтвортой байдлыг хангана.	Л_үе шат. Эрх мэдлийн хуваарилалт, тэнцвэртэй байдал, түүнд тавих хяналтыг оновчтой болгох хууль, эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, тогтвортой, хяналттай засаглалыг төлөвшүүлэх үе.	2. Засгийн газрын бодлого, үйл ажиллагаа тогтвортой, залгамж чанартай, үр дүнтэй хэрэгжих нөхцөл бүрдэнэ. 5. Төрийн бодлого, үйл ажиллагааны тогтвортой байдалд эерэг нөлөөтэй сонгуулийн тогтолцоо бүрдэж, иргэдийн улс төрийн боловсрол дээшлэн, иргэд, сонгогчдын хариуцлага сайжирна.	5.1.14. Улс төрийн намууд улс орны эдийн засаг, нийгмийн өмнө тулгарч байгаа голлох асуудал, түүнийг шийдвэрлэх урт хугацааны бодлого боловсруулж батлахад зөвшилцөлд хүрэх тогтолцоог бүрдүүлж, хөгжлийн бодлогын тогтвортой байдлыг хангана.

Зургаа. Ногоон хөгжил	Ох байгаль анхдагч экосистем	Зорилт 6.1. Байгалийн үнэ цэн, өгөөжийг үнэлэн хамгаалж, анхдагч экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгална.	II үе шат. Экосистемийн үйлчилгээг тэтгэж үр өгөөж, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх үе.	II үе шат. Экоосистемийн үйлчилгээний үр дүн, үр нөлөөг дээшлүүлэх үе.	III үе шат. Урт хугацааны, тогтвортой бодлогыг дэмжсэн засаглалыг бий болгох үе.	1 үе шат. Төрийн захиргааны байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалт, чиг үүрэг, эрх мэдлийн зааг, ялгааг оновчтой тодорхойлж, оролцоог зохистой хангасан, иргэдээ сонсдог, хувийн хэвшилтэйгээ хамтарч ажилладаг тогтолцоог төлөвшүүлэх үе.	2. Сонгуулийн үр дүнгээс үл хамааран төрийн албан хаагч тогтвортой ажиллах нөхцөл бүрдэж, төрийн албаны шатлан дэвшүүлэх тогтолцоо боловсронгуй болсон байна.	5.2.10. Хөгжлийн бодлого, төлөвлөлтийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангаж, эрх зүй, зохион байгуулалт, үйл ажиллагааг боловсронгуй болгож, бодлогын судалгаа хийх хүний нөөцийн чадавхыг бэхжүүлнэ. 5.2.18. Хөрөнгө оруулалт, өмчийн эрхийг хамгаалах, тогтвортой байдлыг хангах бодлого, зохицуулалтыг боловсронгуй болгож, хувийн өмчийг бүрэн хамгаалсан эрх зүйн орчныг бүрдүүлнэ. 5.2.21. Төрийн бодлого, татварын хууль тогтоомжийн тогтвортой байдлыг хангаж, хөрөнгө оруулалтыг хамгаалах, татах таатай орчныг бүрдүүлнэ.
	Чадварлаг, ёс зүйтэй төрийн алба	Зорилт 5.4. Иргэндээ үйлчилдэг, мэргэшсэн, чадварлаг, ил тод, үр нөлөөтэй, ухаалаг төрийн албыг төлөвшүүлнэ.	Иргэндээ суурилсан мэргэшсэн, тогтвортой төрийн албыг бэхжүүлж, төрийн үйлчилгээний үр дүн, үр нөлөөг дээшлүүлэх үе.	I үе шат. Чадахуйн зарчимд суурилсан мэргэшсэн, тогтвортой төрийн албыг бэхжүүлж, төрийн үйлчилгээний үр дүн, үр нөлөөг дээшлүүлэх үе.	I үе шат. Төрийн захиргааны байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалт, чиг үүрэг, эрх мэдлийн зааг, ялгааг оновчтой тодорхойлж, оролцоог зохистой хангасан, иргэдээ сонсдог, хувийн хэвшилтэйгээ хамтарч ажилладаг тогтолцоог төлөвшүүлэх үе.	2. Сонгуулийн үр дүнгээс үл хамааран төрийн албан хаагч тогтвортой ажиллах нөхцөл бүрдэж, төрийн албаны шатлан дэвшүүлэх тогтолцоо боловсронгуй болсон байна.	2. Сонгуулийн үр дүнгээс үл хамааран төрийн албан хаагч тогтвортой ажиллах нөхцөл бүрдэж, төрийн албаны шатлан дэвшүүлэх тогтолцоо боловсронгуй болсон байна.	2. Сонгуулийн үр дүнгээс үл хамааран төрийн албан хаагч тогтвортой ажиллах нөхцөл бүрдэж, төрийн албаны шатлан дэвшүүлэх тогтолцоо боловсронгуй болсон байна.
	Ох байгаль анхдагч экосистем	Зорилт 6.1. Байгалийн үнэ цэн, өгөөжийг үнэлэн хамгаалж, анхдагч экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хадгална.	II үе шат. Экосистемийн үйлчилгээг тэтгэж үр өгөөж, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх үе.	II үе шат. Экоосистемийн үйлчилгээний үр дүн, үр нөлөөг дээшлүүлэх үе.	III үе шат. Урт хугацааны, тогтвортой бодлогыг дэмжсэн засаглалыг бий болгох үе.	II үе шат. Төрийн захиргааны байгууллагуудын бүтэц, зохион байгуулалт, чиг үүрэг, эрх мэдлийн зааг, ялгааг оновчтой тодорхойлж, оролцоог зохистой хангасан, иргэдээ сонсдог, хувийн хэвшилтэйгээ хамтарч ажилладаг тогтолцоог төлөвшүүлэх үе.	II үе шат. Экоосистемийн үйлчилгээний үр дүн, үр нөлөөг дээшлүүлэх үе.	II үе шат. Экоосистемийн үйлчилгээний үр дүн, үр нөлөөг дээшлүүлэх үе.

Долгоо. Амар тайван, аюулгүй нийгэм	Хүн, нийгмийн амар тайван байдал	Нүүрстөрөгч багатай, бүтээмжтэй, хүртээмжтэй ногоон хөгжин	Зорилт 6.4. Нүүрстөрөгч багатай, бүтээмжтэй, хүртээмжтэй ногоон эдийн засгийг хөгжүүлж, уур амьсгалын өөрчлөлтийг сааруулах олон улсын хүчин чармайлтад хувь нэмэр оруулна.	I үе шат. Ногоон санхүүгийн үндэсний тогтолцоог бий болгон хөгжүүлж, байгальд ээлтэй, үр ашигтай цэвэр технологи, хэмнэлттэй хэрэглээг дэмжих үе.	III үе шат. Уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицох чадавхыг тасралтгүй бэхжүүлж, тогтвортой үйлдвэрлэл, хэрэглээг төгөөлдөржүүлэх үе.	1. Байгальд ээлтэй тогтвортой үйлдвэрлэл, ухаалаг хэрэглээг хэвшүүлж, ногоон хөгжлийн үзэл санааг дэлгэрүүлнэ.	6.4.3. Тогтвортой ногоон хот, ногоон барилга, амьдралын ногоон хэв маяг, нөөцийн хэмнэлт зэрэг байгальд ээлтэй, хэмнэлттэй ногоон үзэл санаа, хандлага, дадлыг дэмжин хөгжүүлнэ. 6.4.15. Байгаль орчинд ээлтэй тогтвортой санхүүгийн тогтолцоог бэхжүүлж, тогтвортой бизнесийн зарчмыг эдийн засаг, нийгмийн салбарт нэвтрүүлж, аж ахуйн нэгжийн байгаль орчин, нийгмийн хариуцлагыг өндөржүүлнэ. 6.4.16. Байгальд ээлтэй тогтвортой үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх, ухаалаг хэрэглээг төлөвшүүлж дэлгэрүүлэх, байгаль орчин, нийгэмд ээлтэй төсөл, үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх үндэсний ногоон санхүүгийн тогтолцоо (ногоон банк, ногоон бонд, ногоон бирж, ногоон даатгал)-г шинэ шатанд гаргана.
			Зорилт 7.3. Уламжлалт бус аюулын эрсдэлийг бууруулах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлж, хүн-нийгмийн амар тайван орчныг бүрдүүлнэ.	I үе шат. Уламжлалт бус аюулын хүчин зүйлсийн болзошгүй эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлж, төр, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх үе.	7.3.19. Хотын нэн чухал дэд бүтцийг хүчитгэх, өргөтгөх, дахин барих, тогтвортой ажиллагааг нь ханаах замаар нийслэл болон хүн ам ихээр төвлөрсөн хот, суурин газруудад гамшигт тэсвэртэй дэд бүтэц бий болгоно.		

Найм, Бүс, орон нутгийн хөгжин	Тогтвортой хөдөө аж ахуй	<u>Зорилт 8.3.</u> Хөдөө аж ахуйг байгальд ээлтэй, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон,эрсдэл даах чадвартай, нийгмийн хөгжлийн чиг хандлага, хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн, хариуцлагатай, бүтээмж өндөр, тогтвортой үйлдвэрлэлтэй эдийн засгийн тэргүүлэх салбар болгон хөгжүүлнэ.	<u>I үе шат.</u> Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн нөөц ашиглалт, эдийн засгийн эргэлтийг эрчимжүүлж, тооноос чанар, бүтээмжид шилжих үе.	2. Нүүдлийн уламжлалт өв соёлыг хадгалсан, экологид ээлтэй, органик мал аж ахуйг тогтвортой эрхлэх, хөдөө аж ахуйн эрчимжсэн үйлдвэрлэлийг төрөлжүүлж, кластер, логистик, санхүүгийн түрээсийн үйлчилгээг хөгжүүлж, төлөвшүүлнэ. 3. Хөдөө аж ахуйн салбарын хүний нөөцийг бэлтгэх, чадавжуулах, хөдөлмөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, тэдгээрийн тогтвор суурьшилтай ажиллаж, ая тухтай амьдрах нөхцөл, нийгмийн баталгааг сайжруулна. 4. Малын генетик нөөцийн төлөв байдлыг үнэлж, бүртгэн, тогтвортой ашиглаж, хамгаалах, малын нөхөн үйлдвэрлэл, үржил, селекцийг сайжруулж, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг тооноос чанар, бүтээмжид шилжүүлнэ. 8. Хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлээс хүн амын хүнсний хангамж, хүртээмжийг тогтворжуулж, боловсруулах үйлдвэрийг чанартай түүхий эдээр хангана.	8.3.5. Уламжлалт өв соёлыг хадгалсан бэлчээрийн аж ахуйг зонхилон, дэвшилтэт технологи, техник бүхий эрчимжсэн аж ахуйг хот суурин орчимд бүсчлэн хөгжүүлж, нөөцийг тогтвортой, зохистой ашиглан, ногоон эдийн засгийн чиг баримжаатай мал аж ахуйг хөгжүүлнэ. 8.3.7. Хөдөө аж ахуйн эрчимжүүлсэн үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн үйл ажиллагааг бүсчилж, төрөлжүүлэн төвлөрсөн хүн амын хүнсний хангамж, хүртээмжийг тогтворжуулан, зарим нэр төрлийн бүтээгдэхүүний импортыг бууруулах, экспортыг дэмжинэ. 8.3.9. Хөдөө аж ахуйн салбарын хүний нөөцийн тогтвортой ажиллах мэдлэгээ дээшлүүлэх нөхцөлийг сайжруулах, хөдөлмөрийн үнэлэмжийг нэмэгдүүлэх, залгамж халааг бэлтгэнэ. 8.3.12. Хөдөө аж ахуйн салбарын ажиллагсдын үйлдвэрлэлээ өргөтгөх, хорших санаачилгыг төрийн бодлогоор дэмжиж, ажлын байрыг тогтвортой хадгална. 8.3.14. Малын генетик нөөцийг бүртгэх, төлөв байдлыг үнэлэх, бүртгэх, тогтвортой ашиглах, хамгаалах, судлан хөгжүүлэх үйл ажиллагааны тогтолцоо, төлөвшилтийг бүрдүүлнэ. 8.3.33. Хүнсний шим тэжээлэг чанарыг сайжруулах, зохистой хэрэглээг дэмжих, хүнсний хангамжийн тогтвортой, тэнцвэртэй байдлыг хангаж, хүртээмжийг нэмэгдүүлнэ. 8.3.34. Стратегийн хүнс болон гол нэр төрлийн хүнсний хүн амын хэрэгцээ дотоодын үйлдвэрлэлээс тогтвортой хангаж, мах, сүүний улирлын хамаарлыг бууруулна.
		<u>II үе шат.</u> Хөдөө аж ахуйн нөөцийг бүрэн ашиглах, тогтвортой үйлдвэрлэл, үр ашиг, бүтээмжээр өрсөлдөх үе.			

Хүн төвтэй хот	Зорилт 9.1. Иргэдийнхээ хөгжих боломжийг хангасан хөдөлмөрийн үнэлэмж өндөртэй эрүүл чийрэг, бүтээгч, оюунлаг иргэдтэй хот болно.	I үе шат. Нийгмийн дэд бүтцийн чанар, хүртээмжийг сайжруулж, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх үе.	2.Эмнэлгийн үйлчилгээний зохицуулалттай, бүсчилсэн сүлжээг байгуулж, тогтвортой үйл ажиллагааг хангана.	тусламж, нэгдсэн зохицуулалттай, бүсчилсэн сүлжээг байгуулж, тогтвортой үйл ажиллагааг хангана.	9.1.10. Эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээний нэгдсэн зохицуулалттай, бүсчилсэн сүлжээг байгуулж, тогтвортой үйл ажиллагааг хангана. 9.1.15. Нийгмийн эрүүл мэндийн зөөллийг Улаанбаатар хотын хэмжээнд зохион байгуулж, тогтвортой үйл ажиллагааг хангана.
	Зорилт 9.2. Иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг бүрдүүлж, экосистемийн тэнцвэрт байдлыг хангасан, хүлэмжийн хийн ялгарал багатай ногоон технологи бүхий амьдралын таатай орчинтой хот болно.	I үе шат. Иргэдийн эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах нөхцөлийг хангаж, нөхөн сэргээх, хариуцлагатай, хэмнэлттэй хэрэглээг бий болгох үе.	1.Экосистемийн үнэ цэн экологийн даацыг тогтоож, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дасан зохицсон байгалийн нөөцийг тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлнэ.	9.2.5. Хотын уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй ойн экосистемийг бий болгож, ой хамгааллын тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлэх, экосистемийн үйлчилгээний төлбөрийн системийг үе шаттайгаар нэвтрүүлнэ. 9.2.7. Хамтын оролцоотой байгалийн нөөцийн тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлнэ. 9.2.8. Уур амьсгалын өөрчлөлтөд тэсвэртэй ойн экосистемийг бий болгож, ой хамгааллын болон нөхөн сэргээлтийн тогтвортой менежментийг шинжлэх ухаан, технологийн шинэ ололтуудад тулгуурлан хэрэгжүүлнэ. 9.2.21. Усны нөөцийг хуримтлуулах, зохистой ашиглах тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлнэ.	
	Орчин төвтэй шийдэл		II үе шат. Хотын тэнцвэрт байдлыг хангасан ногоон, ухаалаг технологийн үе.	6.Ой хамгаалал, нөхөн сэргээлтийн тогтвортой менежментийг хэрэгжүүлж, ойн экосистемийг бий болгосон байна.	
Төлөвлөлт төвтэй	Зорилт 9.3. Орон зайн оновчтой төлөвлөлт бүхий суурьшлын зөв тогтолцоотой, эрчимтэй хөгжиж байгаа дагуул хотуудтай олон улсад өрсөлдөгч метрополитан болж хөгжинө.	III үе шат. Амьдралын таатай орчин бүрдсэн метрополитан хөгжлийн үе.	4.Ногоон эрчим хүчний үйлдвэрлэлийг нэмэгдүүлж бүс нутагаа эрчим хүчийг тогтвортой нийлүүлнэ.		
	Зорилт 9.4. Хууль, эрх зүйн тогтвортой орчинтой, хотын дүрэм, стандартыг хангуулсан сайн засаглалтай хот болно.	II үе шат. Хотын тогтвортой засаглалыг бэхжүүлэх, олон улсын найрсаг харилцааны эрх зүйн орчин бүрдүүлэх үе.			
Хотын сайн засаглал		III үе шат. Хотын сайн засаглал, олон улсын тогтвортой харилцааг бэхжүүлэх үе.			

Эс. Улаанбаатар ба дагуул хот

Хавсралт 12.

“Алсын хараа-2050”-д туссан “Хүний эрх”-ийн нэрлэсэн утга

Зорилго	Агуулга	Зорилт	Үе шат	Хүрэх үр дүн	Үйл ажилагаа
Хөд. Хүний хөгжил	Хөдөлмөрийн зах зээл	Зорилт 2.6. Хөдөлмөрийн зах зээлийн тэнцвэрийг хангах, мэдлэгийн хэрэгцээнд хангаж, суурилсан хөдөлмөрийн эдийн засгийг бүрдүүлж, иргэн бүрийг ажилтай, орлоготой болгоно.	I үе шат. Хөдөлмөрийн зах зээлийн тэнцвэрт байдлыг хэрэгцээнд суурилсан хөдөлмөрийн хөлс, урамшууллын тогтолцоог бэхжүүлэх үе.		2.6.17. Гадаадаас ажиллах хүч, мэргэжилтэн авах, гадаадын иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн асуудлыг хүний эрх, нийгмийн хамгааллын баталгаа бүхий орчин, нөхцөлд шийдвэрлэж, хүн амын аюулгүй байдлыг хангах, мэргэжлийн өндөр үр чадвар, технологийг хөдөлмөрийн зах зээлд нутагшуулах бодлоготой уялдуулна.
		Зорилт 5.5. Иргэний нийгэм-хувийн хэвшил-төрийн түншлэлийг хэвчил-ханах бэхжүүлэх замаар хөгжлийн төлөвлөлт, хэрэгжилтэд хамаарал бүхий талуудын оролцоог зохистой бүрдүүлнэ.	I үе шат. Хүний эрхийг хангах тогтолцоог хууль, эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, хүний эрхийг хангахад чиглэсэн олон талт түншлэлийг хөгжүүлэх үе.	1. Хүний эрхийг хангасан бодлого, хууль тогтоомж боловсруулах, хэрэгжүүлэх, хяналт тавих үндэсний тогтолцоо бэхжиж, үр нөлөө дээшилнэ. 2. Төр, иргэний нийгэм, хувийн хэвшил хүний эрхийг хамгаалахад хамтарч ажиллах тогтолцоо төлөвшинө.	5.5.1. Хүний эрхийг хамгаалахад төр, иргэний нийгэм, бизнесийн байгууллагуудын санаачилга, оролцоо, хамтын ажиллагааг хөхиулэн дэмжих, хамтран ажиллах эрх зүйн орчныг бүрдүүлж, хөгжүүлнэ. 5.5.2. Бүх нийтэд хүний эрхийн боловсрол олгох үндэсний тогтолцоог бэхжүүлж, хөгжүүлнэ. 5.5.3. Хүний эрхийн Үндэсний Комисс хараат бусаар үйл ажиллагаа явуулж, чиг үүргээ бүрэн хэрэгжүүлэх нөхцөлийг хангаж, үйл ажиллагааг олон улсын түвшинд хүргэнэ. 5.5.4. Хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагаанд хүний эрхэд суурилсан хандлагыг төлөвшүүлж, хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоход чиглэсэн хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ. 5.5.5. Хүний эрхийг хангахад төр, иргэний нийгэм, бизнесийн байгууллагуудын санаачилга, оролцоо, хамтын ажиллагааг хөхиулэн дэмжиж хамтран ажиллана. 5.5.6. Төр, иргэний нийгэм, бизнесийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоход чиглэсэн хяналт шалгалт, сургалт, сурталчилгааны ажил зохион байгуулах нэгдсэн тогтолцоог бүрдүүлнэ.

Долоо. Амар тайван, аюулгүй нийгэм	Хүн, нийгмийн амар тайван байдла	Зорилт 7.3. Уламжлалт бус аюулын эрсдэлийг бууруулах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлж, хүн-нийгмийн амар тайван орчныг бүрдүүлнэ.	I үе шат. Уламжлалт бус аюулын хүчин зүйлсийн болзошгүй эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлж, төр, хувийн хэвшил, иргэний нийгмийн байгууллага, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх үе.	II үе шат. Хүний эрхийг хангах бодлого, хууль, эрх зүйн орчныг олон улсын жишигт хүргэх үе.	III үе шат. Нийгмийн бүх харилцаанд хүний эрхийг бүрэн хангасан тогтолцоог төлөвшүүлэх үе.	1. Хүний эрхийг хангах олон улсын сайн туршлага нэвтэрч, энэ чиглэлээр бусад улс оронтой хамтын ажиллагааг өргөжүүлнэ. 2. Хүний эрхийг хамгаалах чиглэлээр гадаад, дотоодын байгууллагын олон талт хамтын ажиллагаа бэхэжнэ.	1. Хүн бүрийн эрх, эрх чөлөөг баталгаатай эдлүүлэх хүний эрхийн түгээмэл соёл төлөвшинө. 2. Хүний эрхийн тухай олон нийтийн ойлголт, мэдлэг дээшилж, бусдын эрхийг хүндэтгэх хандлага төлөвшинө.	7.3.4. Хорих ял эдлүүлэх орчин, нөхцөлийг хүний эрхийг хангасан түвшинд хүргэх замаар “Сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага”-ын цогцолбор барилга, байгууламжийг ашиглалтад оруулна. 7.3.5.Хорих анги, цагдан хорих, баривчлах байр, “Сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага”-д хоригдож, хүмүүжиж байгаа суурь өвчтэй, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрүүл, аюулгүй байдлыг бүрэн хангаж, хүний эрхийг дээдэлсэн орчин, нөхцөл бүрдүүлнэ. 7.5.10. Нийгмийн сүлжээ, цахим хуудас, телевизийн нэвтрүүлэг, нийлэл хэлбэрээр дамжуулан олон нийтийн цахим мэдлэг боловсролыг дээшлүүлэн интернэтийн зохистой, соёлтой хэрэглээг нийтэд төлөвшүүлж, кибер орчинд хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах чадавхыг бэхжүүлнэ.

Хавсралт 13.

“Алсын хараа-2050”-ийг 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд албан боловсролоор дамжуулан хэрэгжүүлэхээр тусгасан үйл ажиллагаанууд

Бүлэг		Агуулга	Зорилт	Бодлогын	Үйл ажиллагаа
Тогтолцоо бүрдүүлэх	Шинжлэх ухаан, инновац	Зорилт 2.4.Олон улсад өрсөлдөх чадвар бүхий үндэсний шинжлэх ухаан, технологи, инновацын тогтолцоог хөгжүүлнэ.		2.4.19. Олон улсын жишигт нийцсэн докторын дараах судалгаа, сургалтын тогтолцоог бий болгон хөгжүүлнэ.	
	Байгалийн баялгийн үр өгөөж	Зорилт 6.2.Байгалийн нөөц баялгийг нөхөн сэргээж хомсдолыг бууруулан, ашиглалтын нөөц бий болгож, байгалийн үр өгөөжийг ирээдүй хойч үедээ өвлүүлнэ.		6.2.7. Байгаль хамгааллын шинжлэх ухаан, дэвшилтэт технологид түшиглэсэн мэргэжлийн боловсролын тогтолцоог хөгжүүлнэ.	
	Зэвсэгт хүчин	Зорилт 7.1.Улс орны батлан хамгаалах тогтолцоог боловсронгуй болгож, чадавхыг бэхжүүлнэ.		7.1.2. Орон нутгийн хамгаалалтын тайван цагийн үндсэн арга хэмжээг зохион байгуулах чадавх, сургалтын тогтолцоог бэхжүүлж, томилгоот нэгжийн бэлтгэлжилтийг хангана. 7.1.9. Дайчилгааны бэлтгэл нөөцийн бүрэлдэхүүний сургалтын төвийг бүсчлэн байгуулна. 7.1.13. Батлан хамгаалах салбарт инновацын тогтолцоог бүрдүүлэх эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгож, тэргүүлэх чиглэлийг тодорхойлон, мэргэшсэн инженер, техникийн алба хаагчдыг үе шаттай бэлтгэх сургалтын тогтолцоог бий болгож, тэтгэлэгт хөтөлбөрт хамруулна.	
	Мэдээллийн аюулгүй байдал	Зорилт 7.5.Төр, иргэн, хувийн хэвшлийн мэдээллийн бүрэн бүтэн, нууцлагдсан, хүртээмжтэй байдлыг баталгаажуулж, өрсөлдөх чадварыг бий болгоно.		7.5.12. Сансрын технологийн үндэсний мэргэжилтэн бэлтгэх их сургуулийн хөтөлбөр боловсруулж, сансар судлал ба өндөр технологийн институт байгуулан хөгжүүлнэ.	
Сургалтын хөтөлбөрөөр дамжуулан хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа	Үндэсний бахархал, эв нэгдэл	Зорилт 1.1.Төрт ёсны уламжлал, түүх, соёлын дурсгал, утга зохиол, урлагийн бүтээлээр үндэсний бахархал төлөвшүүлж, эх оронч үзэл, эв нэгдлийг нягтруулна.		1.1.17. Үндэсний сонгодог урлагийн дэг сургуулийг баталгаажуулах чиглэлээр уртын дуу, морин хуур, хөөмий, бий биелгээ, цуур зэрэг хөтөлбөрийг үндэсний хэмжээнд магадлан итгэмжлүүлнэ.	
	Нүүдлийн соёл иргэншилт монгол	Зорилт 1.2.Үндэсний оюун санаа, өв соёл, сэтгэлгээнд тулгуурласан бүтээгч монгол хүн төвтэй нүүдлийн соёл иргэншлийг хадгалсан тэргүүлэх улс болно.		1.2.3. Боловсролын сургалтын хөтөлбөрт нүүдэлчин ахуй, зан заншил, өв соёлын агуулгыг тусгаж, бүх шатны боловсролын байгууллагын суралцагчдад үндэсний өв соёл, уламжлалт наадгайн төрлийн мэдлэг, чадвар эзэмшүүлнэ.	

	Эрүүл мэнд	Зорилт 2.2.Эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэнийг төлөвшүүлэн эрүүл мэндийн чанар, хүртээмж, үр дүнтэй тогтолцоог хөгжүүлнэ.	2.2.31. Хүн амд эрүүл аж төрөх, амьдралын зөв дадал эзэмшүүлэх ажлыг хүүхэд наснаас нь хэвшүүлэх зорилгоор сургуулийн өмнөх болон ерөнхий боловсролын хөтөлбөрт тусган эрүүл амьдралын зан үйлийг хэвшүүлнэ.
	Авлигагүй засаглал	Зорилт 5.6.Үндэсний шударга ёсны тогтолцоог бэхжүүлэх замаар авлига, албан тушаалын гэмт хэргийг бууруулна.	5.6.1. Олон нийтийг соён гэгээрүүлэх үйл ажиллагааг монгол хүний ахуй, соёл, зан төлөвт нийцүүлэн бүх шатны боловсролын хөтөлбөрт тусган, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулан хэрэгжүүлж, шударга ёсны тогтолцоог төлөвшүүлнэ.
	Зэвсэгт хүчин	Зорилт 7.1.Улс орны батлан ​​хамгаалах тогтолцоог боловсронгуй болгож, чадавхыг бэхжүүлнэ.	7.1.1. Боловсролын бүх шатанд цэрэг-эх оронч хүмүүжил олгох сургалтын хөтөлбөр боловсруулж, тусгай анги танхим байгуулна.
	Үндэсний бахархал, эв нэгдэл	Зорилт 1.1.Төрт ёсны уламжлал, түүх, соёлын дурсгал, утга зохиол, урлагийн бүтээлээр үндэсний бахархал төлөвшүүлж, эх оронч үзэл, эв нэгдлийг нягтруулна.	1.1.8. Үндэсний сонгодог урлагийн дэг сургууль буюу заах арга зүйг магадлан итгэмжлүүлж баталгаажуулан монголын үндэсний сонгодог урлаг хэмээн дэлхийд танигдах бүтээлийг дэмжинэ.
Сургууль ба сургалтын хөгжил	Эрүүл мэнд	Зорилт 2.2.Эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэнийг төлөвшүүлэн эрүүл мэндийн чанар, хүртээмж, үр дүнтэй тогтолцоог хөгжүүлнэ.	2.2.7. Урьдчилан сэргийлэх анагаах ухааны чиглэлээр мэргэжилтэн бэлтгэх, төгсөлтийн өмнөх болон дараах онолын, дадлага сургалтын чанарыг олон улсын жишигт нийцүүлэн боловсронгуй болгож хөгжүүлнэ.
	Шинжлэх ухаан, инновац	Зорилт 2.4.Олон улсад өрсөлдөх чадвар бүхий үндэсний шинжлэх ухаан, технологи, инновацын тогтолцоог хөгжүүлнэ.	2.4.16. Эрдэм шинжилгээний хүрээлэн, их сургуулийг сургалт, судалгаа хөгжүүлэлт, инновацын төв болгон хөгжүүлнэ.
	Эрүүл, идэвхтэй амьдралын хэв маяг	Зорилт 3.5.Идэвхтэй амьдралын хэвшилтэй иргэн, гэр бүлийг дэмжиж, биеийн тамир, спортын ээлтэй орчныг бүрдүүлнэ.	3.5.11. Биеийн тамир, спортын хөтөлбөрөөр сургалт эрхэлж байгаа байгууллагад олгох тусгай зөвшөөрөл, магадлан итгэмжлэлд тавигдах шаардлагыг шинэчилж, чиг үүргийг нь хараат бус, мэргэжлийн байгууллагад шилжүүлнэ.
	Хууль сахиулах салбарын хөгжил	Зорилт 7.4.Хууль сахиулах салбарын хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулан, бүтээн байгуулалтыг дэмжиж, ажиллах нөхцөлийг дээшлүүлж, мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийг бэлтгэн өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлнэ.	7.4.28. Дотоод хэргийн их сургуулийн шинжлэх ухаан, инновацын чадавхыг нэмэгдүүлнэ.

Мэргэжилтэн бэлтгэх, чадахгжуулах	Үндэсний бахархал, эв нэгдэл	Зорилт 1.1.Төрт ёсны уламжлал, түүх, соёлын дурсгал, утга зохиол, урлагийн бүтээлээр үндэсний бахархал төлөвшүүлж, эх оронч үзэл, эв нэгдлийг нягтруулна.	1.1.18. Сонгодог урлагийн нэн шаардлагатай мэргэжлээр олон улсын нэр хүндтэй сургуульд мэргэжилтэн бэлтгэж, суралцуулна.
Сургууль ба сургалтын орчныг сайжруулах	Эрүүл мэнд	Зорилт 2.2.Эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэнийг төлөвшүүлэн эрүүл мэндийн чанар, хүртээмж, үр дүнтэй тогтолцоог хөгжүүлнэ.	2.2.32. Хүүхэд чөлөөт цагаараа эрүүл мэнд, бие бялдрын зөв дадал эзэмших орчин, нөхцөлийг орон сууцны гадна талбай, сургуулийн орчинд бүрдүүлнэ.
	Хүн төвтэй хот	Зорилт 9.1.Иргэдийнхээ хөгжих боломжийг хангасан хөдөлмөрийн үнэлэмж өндөртэй эрүүл чийрэг, бүтээгч, оюунлаг иргэдтэй хот болно.	9.1.1. Ерөнхий боловсролын сургууль, цэцэрлэгийн барилга байгууламжийг шинээр барих, өргөтгөх, засварлах зэргээр суудлын тоог нэмэгдүүлж бүлэг дүүргэлтийг норматив хэмжээнд хүргэнэ. 9.1.2. Ерөнхий боловсролын сургууль, цэцэрлэгүүдэд шаардлагатай техник, тоног төхөөрөмж нийлүүлж, ерөнхий боловсролын сургууль, насан туршийн боловсролын төв, мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төвд цахим болон зайн сургалтын танхим байгуулж, цэцэрлэгүүдийг камержуулна. 9.1.4. Сургууль бүрд спорт, урлагийн заал, номын сан бүхий хүүхдийн цогц хөгжлийн төвийг үе шаттайгаар байгуулна.
Боловсролд тэгш хамруулан сургах	Нийгмийн хамгаалал ба даатгалын тогтолцооны шинэчлэл	Зорилт 3.1.Амьдралын баталгааг хангах нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хөгжүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлэхүйц нийгмийн даатгалын тогтолцоог бэхжүүлнэ.	3.1.16. Сургуулийн бага ангид сурч байгаа зорилтот бүлгийн өрхийн хүүхдийн ном, сурах бичгийн түрээсийн тогтолцоо, эргэлтийн сан бүрдүүлэх ажлыг зохион байгуулж, хүүхдийн дүрэмт хувцасны үнийн хөнгөлөлт үзүүлж, дотуур байранд амьдрах хоол, унааны зардлын тодорхой хувийг улсаас төлнө. 3.1.17. Зорилтот бүлгийн өрхийн хүүхдийг цэцэрлэг, сургуульд бүрэн хамрагдах, боловсролтой болох боломжоор хангах, мэргэжлийн, дипломын сургалтын тэтгэлэгт хамруулах замаар ядуурлаас ангид боловсролтой, мэдлэгтэй монгол хүнийг бэлтгэхэд анхаарна.
	Дундаж давхаргыг дэмжсэн санхүүжилт	Зорилт 3.4.Дундаж давхаргыг тэлэхэд чиглэсэн санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлж, эрсдэлээс хамгаална.	3.4.3. Бага, дунд орлоготой иргэдийн өрхийн хүүхдүүдийн шинжлэх ухаан, технологи, инженер, математикийн боловсрол эзэмшихэд зориулсан тэтгэлэг бий болгоно.

Хавсралт 14

“Алсын хараа-2050”-ийг 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд албан бус боловсролоор дамжуулан хэрэгжүүлэхээр тусгасан үйл ажиллагаанууд

Бүлэг	Агуулга	Зорилт	Бодлогын	Үйл ажиллагаа
Үндэсний өв, уламжлал, соёл, урлаг, хэлний боловсрол	Нүүдлийн соёл иргэншилт монгол	Зорилт 1.2.Үндэсний оюун санаа, өв соёл, сэтгэлгээнд тулгуурласан бүтээгч монгол хүн төвтэй нүүдлийн соёл иргэншлийг хадгалсан тэргүүлэх улс болно.		1.2.5. Үндэсний ижилсэл, соёлын дархлаатай монгол хүнийг бэлтгэхэд чиглэсэн өв соёлын өргөө, соёлын төвүүд, үндэсний спортын дугуйлангуудын үйл ажиллагааг дэмжиж, соёлын биет бус өв, язгуур урлагийн шавь сургалтыг бий болгосон бүлэг, хамт олон, өвлөн уламжлагчдыг дэмжиж урамшуулах тогтолцоог бий болгоно.
	Монгол хэл, бичиг	Зорилт 1.3.Монгол хэл, бичгээ үндэсний үнэт зүйлийн бүрдэл болгон иргэн бүр чанартай эзэмшиж, хэрэглэж хэвшинэ.		1.2.9. Улаанбаатар хотын хурдны тойрог замын дагуу “Соёл, урлагийн цогцолбор”, Монгол багт бүжгэн жүжгийн театр байгуулах, энэ төрлийн бүжгэн жүжгийн цомнол, бүтээлүүд бий болгох, урлагийн сургалт, уран бүтээлийг үндэсний өв, соёлд түшиглэн орчин цагийн бүтээл хөгжүүлэх, судалгааны инкубатор төвийг төр, хувийн хэвшлийн түншлэлд тулгуурлан байгуулж, үйл ажиллагааг нь дэмжинэ.
	Дэлхийн монгол	Зорилт 1.5.Дэлхий дахинд монгол үндэсний үнэт зүйлсийн дархлаа тогтож, монгол соёлыг түгээн дэлгэрүүлж, гадаад нэр хүнд, үнэлэмжийг дээшлүүлж, хилийн чанад дахь монголчууд, монгол угсаатны хамтын ажиллагаа төлөвшинө.		1.3.5. Нутгийн хэл, соёл, аман аялгууг хадгалах, хамгаалах чиглэлд бүтээлч хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлж монгол хэл, бичгийг гадаад, дотоодод түгээн дэлгэрүүлж байгаа байгууллага, багш, суралцагчдыг урамшуулж дэмжинэ. 1.3.6. Гадаадын иргэдэд монгол хэл заах сургууль, тэнхимийг нэмэгдүүлж, зуны сургалтыг дэмжинэ.
	Эрүүл мэнд	Зорилт 2.2.Эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэнийг төлөвшүүлэн эрүүл мэндийн чанар, хүртээмж, үр дүнтэй тогтолцоог хөгжүүлнэ.		1.5.10. Хилийн чанад дахь монголчууд, монгол угсаатнуудын оролцоо, хамтын ажиллагааг өргөжүүлж, хэл, соёл, уламжлалаа хадгалан хөгжүүлэхэд нь дэмжих чиглэлээр монгол хэл, соёлын сургалт, хөтөлбөрийг бий болгон хэрэгжүүлнэ.
				2.2.3. Иргэдэд эрүүл мэндийн мэдлэг олгох, тэдний эрүүл мэндийн боловсролыг дээшлүүлэх, эрүүл мэндийн мэдээлэл, сургалт, сурталчилгааны загвар төвийг нийслэл хотод байгуулна. 2.2.8. Хүн амын амьдралын зөв дадал хэвшлийг дэмжих, архи, мансууруулах бодис, цахим тоглоом болон бусад бүх төрлийн донтолтоос урьдчилан сэргийлэх, эмийн зохистой хэрэглээг төлөвшүүлэх судалгаа, мэдээлэл, сургалт сурталчилгааны салбар хоорондын хамтын ажиллагааны тогтолцоог бүрдүүлнэ.

Эрүүл мэндийн боловсрол олгох, амьдралын зөв хэв маягт, хандлагад суралцуулах	Хүнд ээлтэй амьдрах орчин	Зорилт 2.5. Амьдралын хэрэгцээг эрүүл, ая тухтай, таатай орчныг баталгаат хүнсээр хангана.	2.2.30. Эрүүл мэндийн чиглэлээр сургалт эрхэлж байгаа байгууллагад олгох тусгай зөвшөөрөл, магадлан итгэмжлэлд тавигдах шаардлагыг шинэчилж, үйл ажиллагааг боловсронгуй болгоно. 2.2.34. Эрүүл зөв дадал хэвшил эзэмшүүлэх чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулах багш, мэргэжилтэн, сурлагч багш нарыг бэлтгэж мэдлэг, чадвар болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдтэй ажиллах, сургах арга зүйг тогтмол сайжруулах боломжийг бүрдүүлнэ.
	Эрүүл, идэвхтэй амьдралын хэв маяг	Зорилт 3.5. Идэвхтэй амьдралын хэвшилтэй иргэн, гэр бүлийг дэмжиж, биеийн тамир, спортын ээлтэй орчныг бүрдүүлнэ.	2.5.7. Агаар орчны бохирдлыг бууруулахад иргэдийн оролцоог хангах, хандлагыг өөрчлөх чиглэлээр сургалт, сурталчилгаа явуулна.
Бизнес эрхлэх, дээшлүүлэх чиглэлээр	Шинжлэх ухаан, инновац	Зорилт 2.4. Олон улсад өрсөлдөх чадвар бүхий үндэсний шинжлэх ухаан, технологи, инновацын тогтолцоог хөгжүүлнэ.	3.5.4. Хүн амын идэвхтэй амьдралын хэв маягийг дэмжих, идэвхтэй амьдралын аж төрөх ёсны хэрэглээг дэмжсэн судалгаа, сургалт, сурталчилгааг нэмэгдүүлнэ.
	Нийгмийн хамгаалал ба даатгалын тогтолцооны шинэчлэл	Зорилт 3.1. Амьдралын баталгааг хангах нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хөгжүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлэхүйц нийгмийн даатгалын тогтолцоог бэхжүүлнэ.	2.4.17. Аж ахуйн нэгж, олон нийтэд инновац, гарааны бизнес эхлүүлэх боловсрол олгох, инновацын соёлыг түгээн дэлгэрүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагаа, шинжлэх ухаан, технологи, танин мэдэхүйн төрөл бүрийн агуулга бүтээх ажлыг дэмжинэ.
Хүний эрх, эрх зүйн боловсролын чиглэлээр	Хүн, нийгмийн амар тайван байдал	Зорилт 7.3. Уламжлалт бус аюулын эрсдэлийг бууруулах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлж, хүн-нийгмийн амар тайван орчныг бүрдүүлнэ.	3.1.15. Зорилтот бүлгийн өрхийн боловсролгүй, ажил эрхлээгүй өрхийн тэргүүлэгч, насанд хүрсэн гишүүдийг мэргэжилтэй ажилтан болгох бодлогын хүрээнд мэргэжил эзэмшүүлэх, ур чадварыг ахиулах сургалтад хамруулна
	Хууль сахиулах салбарын хөгжил	Зорилт 7.4. Хууль сахиулах салбарын хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулан, бүтээн байгуулалтыг дэмжиж, ажиллах нөхцөлийг дээшлүүлж, мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийг бэлтгэн өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлнэ.	7.3.4. Хорих ял эдлүүлэх орчин, нөхцөлийг хүний эрхийг хангасан түвшинд хүргэх замаар "Сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага"-ын цогцолбор барилга, байгууламжийг ашиглалтад оруулна. 7.3.5. Хорих анги, цагдан хорих, баривчлах байр, "Сургалт-хүмүүжлийн тусгай байгууллага"-д хоригдож, хүмүүжиж байгаа суурь өвчтэй, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэний эрүүл, аюулгүй байдлыг бүрэн хангаж, хүний эрхийг дээдэлсэн орчин, нөхцөл бүрдүүлнэ.
			7.4.16. Иргэдэд эрх зүйн албан бус боловсрол олгох чиглэлээр сургалт үйл ажиллагаа зохион байгуулна.

Хавсралт 15.

“Алсын хараа-2050”-ийг 2021-2030 онд хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд өдөр тутмын ажил, амьдралын явцдаа суралцах аргаар (informal) хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа

Агуулга	Зорилт	Үйл ажиллагаа
Эрүүл мэнд	Зорилт 2.2.Эрүүл дадал хэвшилтэй, идэвхтэй амьдралын хэв маягтай иргэнийг төлөвшүүлэн эрүүл мэндийн чанар, хүртээмж, үр дүнтэй тогтолцоог хөгжүүлнэ.	2.2.25. Эмчилгээ, оношилгоо, сургалтад алсын зайн анагаах ухааныг (теле медицин) өргөжүүлж, эрүүл мэндийн тусламж, үйлчилгээний бүх түвшинд ашиглаж хэвшинэ. Алслагдсан сумын эрүүл мэндийн төвөөс холбогдож үйлчлүүлэгч зөвлөгөө авах боломжийг бүрдүүлнэ.
Гэр бүл	Зорилт 2.3.Хүн амын тогтвортой өсөлтийг дэмжиж идэвхтэй, бүтээлч иргэн, гэр бүлийг төлөвшүүлнэ.	2.3.8. Залуучуудын эрүүл мэнд, боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлт, нийгмийн харилцаа, сэтгэл зүй, хөгжлийн хэрэгцээг дэмжих, бодит хуримтлал бий болгоход чиглэсэн “Залуу гэр бүл” хөтөлбөр хэрэгжүүлнэ.
Нийгмийн хамгаалал ба даатгалын тогтолцооны шинэчлэл	Зорилт 3.1.Амьдралын баталгааг хангах нийгмийн хамгааллын үйлчилгээг хөгжүүлж, амьдралын чанарыг дээшлүүлэхүйц нийгмийн даатгалын тогтолцоог бэхжүүлнэ.	3.1.5. Нийгмийн даатгалын мэдээллийн системийг боловсронгуй болгож, хяналтыг сайжруулна. Нутгийн захиргааны байгууллагатай хамтран өрхийн болон хувиараа үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгчдийг нийгмийн даатгалд заавал даатгуулах чиглэлээр сургалт, сурталчилгаа хийнэ.
Чинээлэг монгол	Зорилт 4.1.Макро эдийн засгийн тогтвортой орчныг бүрдүүлж, дундаж давхаргыг нийгмийн зонхилох бүлэг болгоно.	4.1.29. Гадаадын хөрөнгө оруулалтыг дотоодын аж ахуйн нэгжүүдтэй холбох холбоосыг бий болгох зорилгоор сургалт хийх, шинэчлэн зохион байгуулах, хамтран ажиллах орчныг сайжруулна.
Чадварлаг, ёс зүйтэй төрийн алба	Зорилт 5.4.Иргэндээ үйлчилдэг, мэргэшсэн, чадварлаг, ил тод, үр нөлөөтэй, ухаалаг төрийн албыг төлөвшүүлнэ.	5.4.12. Төрийн албан хаагчийн албан тушаалын ангилал, зэрэглэл, чиг үүргийн онцлогт тохирсон үе шаттай, тасралтгүй сургалтын тогтолцоог төлөвшүүлнэ. 5.4.13. Төрийн албаны сургалтын байгууллагын сургалт-судалгааны материаллаг орчин, хүний нөөц, технологи, арга зүйн чадавхыг бэхжүүлж, олон улсын жишигт нийцүүлэх шинэчлэл хийнэ. 5.4.14. Төрийн албаны сургалтад мэдээллийн технологид суурилсан олон хувилбарт аргуудыг нэвтрүүлнэ.Танхимын сургалтаас гадна цахим болон зайн сургалт, ажлын байранд сургах, цахим сургалтыг төрийн албаны орчин үеийн шаардлагад нийцүүлэн оновчтой ашиглах тогтолцоог бүрдүүлнэ.
Хүний эрхийг дээдэлсэн нийгэм	Зорилт 5.5.Иргэний нийгэм-хувийн хэвшил-төрийн түншлэлийг бэхжүүлэх замаар үндэсний хөгжлийн бодлого, төлөвлөлт, хэрэгжилтэд хамаарал бүхий талуудын оролцоог хангасан зохистой тогтолцоог бүрдүүлнэ.	5.5.6. Төр, иргэний нийгэм, бизнесийн байгууллагын үйл ажиллагаанд хүний эрхийн зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсооход чиглэсэн хяналт шалгалт, сургалт, сурталчилгааны ажил зохион байгуулах нэгдсэн тогтолцоог бүрдүүлнэ.

Хүн, нийгмийн амар тайван байдал	Зорилт 7.3. Уламжлалт бус аюулын эрсдэлийг бууруулах, эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох чадавхыг бэхжүүлж, хүн-нийгмийн амар тайван орчныг бүрдүүлнэ.	7.3.18. Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх нэгжийн бүтэц, орон тоог өргөжүүлж, чадавхыг нэмэгдүүлэх, уг гэмт хэргийн улмаас хууль бусаар гадагш гарсан хөрөнгийг царцаах, буцаан авах талаар хоёр талт хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, сургалт, мэдээлэл солилцох арга хэмжээг үе шаттайгаар зохион байгуулна.
Хууль сахиулах салбарын хөгжил	Зорилт 7.4. Хууль сахиулах салбарын хууль, эрх зүйн орчныг сайжруулан, бүтээн байгуулалтыг дэмжиж, ажиллах нөхцөлийг дээшлүүлж, мэргэшсэн чадварлаг хүний нөөцийг бэлтгэн өрсөлдөх чадварыг хөгжүүлнэ.	7.4.11. Салбарын болон шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагчдыг чадавхжуулах, мэргэшүүлэх, дадлага зохион байгуулах хүчин чадал бүхий сургалтын төв байгуулна. 7.4.12. Оюуны өмчийн газрын байр, сургалтын төв, хөгжлийн төвийн цогцолбор барилгыг барьж олон улсын стандартад нийцсэн үйлчилгээг хөгжүүлнэ.
Хүн төвтэй хот	Зорилт 9.1. Иргэдийнхээ хөгжих боломжийг хангасан хөдөлмөрийн үнэлэмж өндөртэй эрүүл чийрэг, бүтээгч, оюунлаг иргэдтэй хот болно.	9.1.22. Хөдөлмөр эрхлэлтийн хувилбарыг төрөлжүүлж, ажил эрхлэнгээ суралцах, мэргэших боломжтой хөтөлбөрүүд боловсруулна.

